

А 2017

4768к

ҰЗАҚБАЙ ҚҰЛЫМБЕТОВ

МАТЕРИАЛДАР МЕН
КҰЖАТТАР ЖИНАҒЫ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ

Ш.Ш. УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ
ТАРИХ ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ

ҰЗАҚБАЙ ҚҰЛЫМБЕТОВ

МАТЕРИАЛДАР МЕН ҚҰЖАТТАР ЖИНАҒЫ

Алматы
2017

ӘОЖ 94 (574)(093)

КБЖ 63.3 (5 қаз)

Қ 74

Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрлігі
«Мәдениет және өнер саласындағы бәсекелестікті жоғарылату,
қазақстандық мәдени мұраны сақтау, зерделеу мен насихаттау
және мұраға ісінің іске асырылу тиімділігін арттыру» бағдарламасы
«Әдебиеттің әлеуметтік маңызды түрлерін сатып алу, басып шығару және тарату»
кіші бағдарламасы бойынша жарық көрді

Баспаға Ш.Ш. Уәлиханов атындағы
Тарих және этнология институтының
Ғылыми кеңесінде ұсынылған

Редакция алқасы:

Х.М. Әбжанов (жауапты редактор), С.О. Смағұлова, Н.Ә. Атығаев,
А.Ә. Жүнісбаев, Б. Мырзабай

Қ 74 Құлымбетов Ұ.

Материалдар мен құжаттар жинағы. /Құраст: С.О.Смағұлова
(жауапты), М.Р.Сатенова, Р.Е.Оразов – Алматы: «Қазақ энцикло-
педиясы», 2017, – 416 бет.

1 – кітап. – 416 б.

ISBN 978-601-80664-2-9

Кітапқа Қазақстанның қоғамдық-саяси және экономикалық дамуына
қомақты үлес қосқан қоғам қайраткері Ұзақбай Құлымбетовтің туынды-
лары мен оның тағдырына арналған құжаттық материалдар топтастыры-
лып отыр.

Жинақ тұлғатану тарихын зерттеуші мамандар мен тарихшыларға,
ЖОО оқытушыларына, студенттеріне, магистранттары мен докторант-
тарына, көпшілік оқырман қауымға арналған.

ӘОЖ 94 (574)

КБЖ 63.3 (5 қаз)

ISBN 978-601-80664-1-2
ISBN 978-601-80664-2-9

© Ш.Ш.Уәлиханов атынд. Тарих және
этнология институты, 2017
© «Қазақ энциклопедиясы», 2017

АЛҒЫ СӨЗ

ХІХ ғасырдың екінші жартысында қазақ жері толығымен Ресей құзырына өтіп, әдебиет тарихында «зар заман» атауымен белгілі дәуір басталды. Оның әкелген ауыртпашылығы мен кереғарлықтарын ұлы Абай қалың елі қазағының жақсы мен жаманды айырудан қалғанынан көрсе, Алаш қозғалысының басшылары туған халқын оятуды ұлттық идея биігіне көтерді. Қоғам өміріндегі осынау ізденіс пен іркіліс көзіқарақты ешкімді айналып өтпеді. Заманымен бірге есейген, қуанышы мен қасіретін теңдей көрген тұлғалардың бірі Ұзақбай Желдірбайұлы Құлымбетов еді.

Ескі мен жаңаның, отарлау мен агартушылықтың ымырасыз күресі басталған тұста – 1891 жылы Ырғыз даласының Аманкөл болысында дүниеге келген Ұзақбай Құлымбетов қиыншылық пен күреске, жеңіс пен шегініске толы тағдыр жолын бастан кешті. Ол кедей шаруаның отбасында өскендіктен, ішкі Ресейдегі іргелі оқу орнында білім алу мүмкіндігіне қол жеткізе алмады. Әке-шешесінің де сауаты шамалы еді. 6 жанды асырау жалғыз әкеге оңай соқпады, қыста Ырғыз, Қазалы, Ор арасында түйемен жүк тасыса, жазда кісіге жалданып, бала-шағаның нан-пұлын, азын-аулақ малының жем-шөбін даярлады.

Сегіз жасында ауыл молдасының алдына барған Ұзақбай бір мүшелге толғанша діни сауатын толықтырады. Одан кейін үш жыл ауыл мектебінде, төрт жыл Ырғыздағы училищеде, екі жыл Ақтөбедегі педагогикалық курста білім алады. 1912 жылы халық мұғалімі мәртебесімен еңбек жолын бастайды. Ырғыз және Торғай уездерінде 7 жылдан астам уақыт ұстаздық құрып, осында Ақпан және Қазан революцияларын қарсы алады. Өз қолымен жазған өмірбаянында атап өткендей, 1918 жылдың желтоқсанына дейін ешбір қоғамдық-саяси іс-шараларға араласпай, бала оқытумен ғана шектеліпті. Мектептегі еңбек жолын кейінірек былай сипаттаған екен: «Я начал работать с 1912 г. народным учителем. Всего учительствовал 7 лет с лишним, т.е. до декабря

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

1918 г. Находился за время моего учительствования среди самой гущи киргизской массы и учил их детей, и такое мое положение, отрываясь от города, не получая регулярно газет и литератур, сильно отразилось в моем духовном развитии, т.к. я после чувствовал, мною потеряно почти 50% того, что я получил в 1912 г., когда окончил педагогические курсы.

Дегенмен сауатты да еті тірі жас жігіт көзге түспей тұрмады. Ғасыр басындағы мұғалімдер қауымының қоғамдағы беделі де жоғары болатын. Қысқасы, 1919 жылдың қарсаңында Ырғыз совдепі Ұ.Құлымбетовті қазақ ауылдарында болыстық және ауылдық Кеңестерді құруға жібереді. Осы сапарда Әліби Жангелдинмен танысудың сәті түсіп, оның саяси бағыт-бағдары айқындалады. 1920 жылы большевиктер партиясы қатарына өткен ол 1921 жылдан Ақтөбе және Ақмола губернияларында партиялық және кеңестік басшы қызметтерге жоғарылатылады. 1924 жылдың қаңтар айында алдымен Қазақ Орталық Атқару Комитетіне, іле-шала бүкілодақтық Орталық Атқару Комитетіне мүшелікке өтуі әсте кездейсоқтық емес. 1937 жылы «халық жауы» деген жаламен ұсталғаниша осы биіктен бір саты төмендеген емес. 1925 жылы Өлкелік халық шаруашылығы кеңесінің төрағасы, 1926 жылы Қазақстан Халық комиссарлары кеңесі төрағасының орынбасары, бір мезгілде Мемлекеттік жоспарлау комитетінің төрағасы, сауда халық комиссары міндеттерін атқарады. Бас-аяғы 4-5 жылдың ішінде кешегі ауылдық, уездік деңгейдегі балаң қызметкердің одақтық мәртебесі бар басшы биігіне көтерілуі де оның қарым-қабілетін көрсетсе керек. 1935 жылы Қазақ Орталық Атқару Комитетінің төрағасы лауазымына тағайындалады. Ұзақбай Желдірбайұлының кеңестік билік жүйесінде айтарлықтай бедел иесі болғанына дәлел ретінде екінші ұлына Марат есімін бүкілодақтық староста М.И.Калинин бергенін айтсақ та жетіп жатыр.

Ұ.Құлымбетов 20–30 жылдары Қазақстанда жүзеге асқан социалистік түбегейлі өзгерістердің бел ортасында жүрді. Ұжымдастыру мен индустрияландыру, мәдени революция мен әкімшілік-аумақтық аудандастыру, әліпби реформасы мен астананы Қызылордадан Алматыға көшіру, денсаулық сақтау мен сауда қызметін ұйымдастыру – осының бәріне тұлғаның қосқан үлесі бар. Әсіресе, бірінші бесжылдық жоспарды түзуге көп күш жұмсады. Қазақстанды аграрлық республикадан индустриалды елге айналдырудың нақты қадамдарын іздестірді. Бұл орайда Риддер кәсіпорындарына, Атбасар мыс заводына, Ембі мұнайына, тері өңдеу мен тоқыма ісіне ерекше мән берді. 1925 жылы сөйлеген сөзінде Ембі мұнайын әлі 30 жыл өндіруге болатынын, түсті металл беретін Риддер кәсіпорындарының маңызы әлемдік деңгейде екендігін, ал тері өңдеуде мүмкіншілігіміздің көптігін айтса, 1927 жылы алға

Материалдар мен құжаттар жинағы

тартқан мына пайымы әлі күнге дейін өзектілігін жойған жоқ: «Ірі мал терісін алсақ, саны 817 мыңға жетеді. Соның 140 мыңын ғана өзіміз іске жаратамыз, бұл 17 проценті ғана. Қалғанының бәрі Қазақстаннан шетке шығарылады. Уақ мал терісінің шығуы 3,772 мың, осының 130 мыңын ғана істеп шығара аламыз. Бұл 3,6 проценті ғана. Олай болса, уақ мал терісін іске жарату жөнінде өнерлі кәсібіміздің қандай күйде екенін байқарсыздар деймін. Жүннің шығуы 10 мың тонна, Осының 6,4 проценті ғана іске асырылады. Түйе жүнінің шығуы 1829 тонна, осының 2 процент шамасы істеледі. Міне, осы цифралардың бәрі де ауыл шаруасының өнімін, әсіресе, малдың өнімін өнерлі кәсібіміздің құшағына ала алмай отырғанына дәлел».

Өнеркәсіпті ілгерілету Қазақстанның экономикалық кіріптарлығын жоятынын бүкілесіз ашық айта алды: «Егер жалпы Кеңестер Одағының өнерлі кәсібімен салыстырғанда біздің өнерлі кәсібіміздің қанша орын алатынын байқасақ 1,2 процент екен. Мұның ішінде Қазақстанның жерінде болғанымен, пайдасын Кеңестер Одағы көретін кәсіпорындары да бар. Міне, бұл өнерлі кәсібіміздің артта қалғандығын, өнерлі кәсіпті шаруашылық өніміне сәйкес келтіру туралы көрсетілген нұсқаудың жүзге шықпағандығын көрсетеді. Сондықтан бұдан былайғы біздің міндетіміз – өнерлі кәсіпті өркендету, өркендеткенде алдымыздағы 10 жылдың ішінде өнерлі кәсіп өндірісін 100 процентке жеткізбегенімен, 70–75 процентке жеткізу болу керек. Мұны істесек, шаруашылықтың бұйымын өз орнында іске асырып, тауар ғып шаруаның қолына беріп отырсақ, қала мен ауылды жымдастыру ұранын жүзеге асырған болып шығамыз».

Қазақстанның экономикасына нарықтық қатынастарды енгізуге жәрмеңкелер септесетінін жақсы түсінгендіктен, Темірде, Ойылда, Қояндыда, Қарқарада, Қызылордада, Әулиеатада ұйымдастырылатын жәрмеңкелерге түрлі жеңілдіктер беруді – алым-салықтан босату, темір жол мен су көлігінің тарифін төмендету, сақтандыру тарифін азайту, кеден ісін жетілдіру – көздеді. Іргелес Қытай, Моңғолия мемлекеттерімен сауда қарым-қатынасын дамытуға қадамдар жасады.

Біз Ұ.Құлымбетов Қазақстанның экономикалық өсу болашағын алдын-ала егжей-тегжейлі біліп отырды деген ойдан аулақпыз. Оның 20-шы жылдарғы баяндамалары мен сөздерінде көлік, оның ішінде теміржол, байланыс, ауылшаруашылығын механикаландыру айтыла бермейтіні рас. Бұлар екінші бесжылдық соңына қарай тәп-тәуір ілгерілегені тарихтан белгілі. Мәселен, Ұ.Құлымбетовтің пікірінше 1928 – 1932 жылдары Қазақстан өнеркәсібінің өнімі 12 млн сомнан 30 млн сомға өсуі керек еді. Нақты өмірде 1935 жылы ол 300 млн сомнан асып түсті.

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

Қалай болғанда да, тұғырлы тұлға қазақ елінің нұрлы болашағына қалтқысыз сенді. Сенгендіктен 20 жылға жуық өмірін, барлық саналы ғұмырын социалистік идеяға арнады. Бұл сенімінен 1919 жылы ақ гвардияшылар қолына тұтқынға түскенде де, аштарға бөлінген азық-түлікті талан-таражға салды деген жаламен 1922 жылы абақтыға қамалғанда да ажыраған жоқ. 1921, 1925, 1929 жылдарғы партиялық тазалау барысында ақтарға тұтқынға түсу себептері тағы таразыланып, Ұ.Құлымбетовтің кінәсіз екені дәлелденсе де, 1937 жылы маусым айында өткен Қазақстан Компартиясының I-съезінде бұл мәселе қайтадан көтерілді. Жақтастар мен қарсыластар пікірталасы ұзаққа созылғанмен, жасырын дауыс беру қорытындысы бойынша 358 дауыс жинаған (қарсы – 75 делегат) Ұ.Құлымбетов Қазақ республикалық партия ұйымының Орталық Комитетіне мүшелікке өтеді. Алғашқы Пленумда Бюро мүшесі болады.

Тұлғаның ұлтжанды болмысы 1931–1933 жылдарғы алапат ашаршылықта анық көрінді. 1931 жылы Маңғыстау бойынша Саяси комиссия құрылып, оның құрамына Ұ.Құлымбетов кірген еді. Осы комиссияның қызметі арқасында ауа көшу тоқталды, билік тарапынан орын алған бассыздық тыйылды. Халыққа азық-түлік және медициналық көмек көрсетіле бастады.

Алайда тоталитарлық жүйенің қатыгез теориясы мен практикасын біржолата жою мүмкіншілігі сарқылған еді. Сталиндік қуғын-сүргін ұлттың ұлы перзенттерін баудай түсірді. Алдымен Алаш зиялылары құрбандыққа шалынды. Сосын кезек большевиктік ұстанымдағы тұлғаларға жетті. 1937 жылғы тамыздың басында Қазақстанның белгілі партия және мемлекет қайраткері Ұзақбай Желдірбайұлы Құлымбетов тұтқындалды. Арада 7 ай өткенде 1938 жылдың 22 наурызында «халық жауы» деген айыппен атылды.

Зұлмат 20 жылға созылды. Құдай қосқан қосағы Әйіш Оспанқызы «Алжирде» (Отанын сатқандар әйелдерінің Ақмоладағы лагері) азап шекті. Балалары мен туған-туыстары қорлықпен өмір кешті. Ұ.Құлымбетов 1958 жылы ғана ақталды. Содан бері де 60 жылға жуық уақыт өтіпті. Елім деген ердің алдындағы қарызымыз бен парызымыз толық өтелді деуге әлі ертерек. Кеңестік жылдарда мерейтойлары елеусіз қалды. Тіпті партия тарихынан жазылған беделді ұжымдық еңбектерде «ұмыт» қалып жатты. Мәселен, 1984 жылы Қазақстан Компартиясы жанындағы партия тарихы институты шығарған 760 беттік «Очерки истории Коммунистической партии Казахстана» кітабында И.Сталин, М.Калинин сынды көсемдер 9–10 реттен ауызға алынса, Қазақ мемлекетінің 1935–1937 жылдарғы басшысы мүлде аталмағаны – тарихқа қиянаттың нағыз өзі.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Ештен кеш жақсы. Ондаған жылдар бойы қордаланған қарызды қайтаруға әлі де мүмкіншілік бар. Тәуелсіздігіміздің қарсаңында Бекболат Мұстафин, Шолпан Байтұрсынова, Ишанбай Қарақұлов, Мұхтар Шаханов, Надежда Лушникова, Мардан Байділдаев сынды танымал азаматтар, Ырғыз ауданының соғыс және еңбек ардагерлері республика басшылығының алдына осы мәселені қойған болатын. Олар ЖОО-лардың біреуіне, Ақтөбедегі педучилищеге Ұ.Құлымбетов есімін беруді, ескерткішін орнатуды өтінген еді. Бірақ мұнымен іс біткен жоқ. Ең бастысы – тұлғаның ғылыми келбеті ашылмай жатыр. Әдеби-көркем тұрғыдан тану да кемшін. Өткен ғасырдың 20–30 жылдарында Қазақстанның қоғамдық-гуманитарлық ғылымдары негізінен партия-кеңес қайраткерлерінің ізденістерімен қалыптасқанын ескерсек, Ұ.Құлымбетовтің артында қалған мұрасы арнайы зерттеуді қажет ететінін ұғынамыз. Осы орайда біздің қосарымыз: қаламынан туған шығармаларын жинақтап, 1-2 томдық кітап көлемінде жариялау қажет-ақ.

Қайраткер ердің есімі халқымен бірге жасай беруі керек.

Ханкелді Әбжанов,

*Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының директоры,
ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі*

Құрастырушылардан

Оқырман назарына ұсынылып отырған материалдар мен құжаттар жинағы ХХ ғасырдың 20-30 жылдарында Қазақстанның саяси, экономикалық, мәдени өміріне тікелей араласқан тұлғаларының бірі – Ұзақбай Желдірбайұлы Құлымбетовтің өмір жолдарына, қоғамдық-саяси және шығармашылық қызметіне арналады. Бұл жинаққа енгізілген құжаттар мен қайраткердің еңбектері алғаш рет жарияланып отыр.

Жинаққа топтастырылған құжаттар Қазақстан Республикасы Президент архиві мен ХХ ғасырдың 20–30 жылдары шыққан «Еңбекші қазақ» газетінің беттерінен алынды. Сонымен қатар, қайраткердің араб және латын әрібінде жарияланған бірнеше кітаптары қазіргі жазу емлесіне түсіріліп, тұңғыш рет жинаққа енгізіліп отыр.

Жинаққа енгізілген құжаттардың тақырыпшаларын құрастырушылар берді. Тақырыптан соң берілген географиялық атау оқиғаның болған немесе өмірге келген жерін білдірсе, ал тақырыптың оң жағына жазылған мерзім бұл құжаттың қай уақытта қабылданғанын немесе газетке жарияланғандығын көрсетеді. Кейбір құжаттық және мерзімді басылым материалдарының мерзімін анықтау мүмкін болмады. Сондықтан ондай құжаттардағы мерзім мәлішермен жазылды. Құжаттар түпнұсқа түрінде берілді.

Жинаққа енгізілген орысша мәтіндерді қазіргі кездегі орфографиялық ережелерге сәйкестендіруге тырыстық. Дегенмен сол кезеңде жазылған кейбір сөздер, мәселен орысша жазылған «Казакстан» (Казакстан), «Иргис» (Иргиз), «казак» (казак), «Экибастус» (Экибастуз) «сиез» (сьезд) және т.б. сол сияқты сөздер құжатта қалай келтірілсе, сол қалпында өзгеріссіз берілді. Сонымен қатар қазақша жазылған мәтінде кездескен «сиез» сияқты сөздер де түпнұсқа бойынша жазылса, ал кейбір «гинуар», «иул», «ноиабр» сияқты ай аттары және «копиратиб» т.б. сөздер, жер-су, табиғатта кездесетін кен пайдалары, адам аттары оқырмандарға түсінікті болу үшін қазіргі кездегі жазылу ережесі бойынша келтірілді.

Құжатта немесе еңбек, мақала барысында толық берілмеген мәтіндер немесе оқылмай қалған сөйлемдер, қысқартылған сөйлемдер көп нүкте мен жақшаға алынды. Жинақ соңында ескертпелер, қысқартылған сөздер тізімі, мұрағат қорлары мен газеттер жөнінде мәлімет, жинақта кездесетін адам аттары мен географиялық көрсеткіштер, сондай-ақ құжат аттарының тізбесі берілген. Мәтіндер қай тілде берілсе, ескертпелер де сол тілде жазылды.

Ұ.Ж.Құлымбетовтің латын, араб графикасында жарық көрген кітаптары мен мерзімді баспасөзге жарияланған мақалаларын, құжаттарды қазіргі жазуға С.О.Смағұлова, Қ.Өмірбек, К.А.Сәркенова, З.Б.Байжұманова аударды. Мұрағат құжаттарын жинастыруға М.Сатенова, Р.Оразов, Н.Жетпісбай қатысты. Ескертпелерін тарих ғылымдарының кандидаттары С.Ә.Асанова мен Г.Ү.Орынбаева, географиялық көрсеткішін А.Н.Қонқабаева, есімдер көрсеткішін М.Морякова жасады. Жинақтағы мәтіндерді компьютерге теру жұмыстарын жүзеге асыруға институттың қызметкері А.Т.Саурықова көмектесті.

КІТАПТАР

ҚАЗАҚСТАННЫҢ МӘДЕНИЕТ ШАРУА ҚҰРЫЛЫСЫ

(Қазақстан оқытушыларының бірінші сиезіндегі баяндама)

*Бастырушы: Ағарту комиссариаты
Қызылорда, 1927 жыл.*

Қазақстанның мәдениет, шаруа құрылысы

Жолдастар! Оқытушылар сиезі – қазақ еңбекшілері бірігіп республикасын құрған кезінде шақырылып отыр. Тарих жүзінде қазақ елінің басын қосып отырған осы Қазақ республикасы деп ашып айта аламыз. Үйістіру дәуірін басынан өткізгеннен кейін Қазақ республикасы шаруашылық, мәдениет мәселелеріне күш салды. Ескі уақытта біздің басымыздан нелер күннің өткенін мұнда отырғандардың біразы білсе керек. Ол кездерде бастан өткеннің ұзын-ырғасын сиез ашылған күні сөйлеген жолдастар айтып өтті. Патша үкіметі қазақ болсын, басқа сол сияқты ұлттар болсын – оларды біріктіріп ел қылайын деген ойға кірмеген, қазақ елінің шаруашылық, мәдениет құрылысына көзін де салмаған. Ел шаруашылығы өз бетімен аға берген. Біз ол кезде шаруашылығымызды өз жігерімізбен ілгері бастырдық. Біздің шаруашылығымыз үкімет мекемелерінің алдына салынып жоспарланған емес, қайта отарлау саясатымен бөлшектемекші болған. Енді мен шаруашылық жөніндегі табыстарымызды, шаруашылығымыздың келешегін, ол туралы қолданылған шараларды айтып өтейін.

Қазақстан шаруашылығы

Қазақстан жайын білетін жолдастарға белгілі болса керек. Қазақстан – ауылшаруашылығымен айналысқан ел. Кәсіп шаруашылығы бізде өте аз. Ауылшаруашылығының біздегі дені – мал өсірушілік. Одан қалды, егін кәсібі, кәсіп шаруасы тіпті аз.

Шаруашылықтың әр тарауын салмақтап қарасақ, Қазақстан шаруашылығын үшке бөлуге болады: бірінші – мал шаруашылығы, бұл 57 процентке жақын; жер кәсібі – диканшылық – бұл 31 проценттен артыңқырайды, ең азы 10 процент шамасы, соңғы есепте 11–12 процент деп шамаланды, бұл кәсіп өнері. Мал шаруашылығын жеке ғана алсақ, 58–60 процент шамасы, ал диканшылыққа мақта кәсібін қоссақ, 40 процент болып шығады. Қазақстан үкіметі құрылғаннан бері ауыл шаруашылығын өркендету жөнінде күштің көбі диканшылыққа салынды. Бұл жөнде түрлі шаралар қолданылды. Дикандарға тұқым берілді, машина-сайман үлестірілді, қысқасы диканшылықты өркендетуге мүмкіншілік берілді.

Мал шаруашылығы туралы ешбір шара қолданған жоқпыз деуден мен аулақпын. Бірақ, республикамыз құрылғаннан кейін ел кәсібінің дені болған мал шаруашылығын өркендетуге жеткілікті күш бөлінбеген. Мұны айтпай кете алмаймыз. Біз бұл жерде шаруашылығымыздың қанша ілгерілегенін білу үшін Кеңестер Одағының шаруашылығымен салыстырсақ, 1926 жылдың октябрінің 1-інде біздің диканшылық кәсібіміз соғыстан бұрынғы күйінің 81 процентіне жеткен, мал шаруашылығы 76 процентіне жеткен. Ал Кеңестер Одағында диканшылық соғыстан бұрынғы күйіне жетіп, мал шаруашылығы 95,3 процентке барған. Соңғы жылдары 1924 жылдан бастап, әсіресе үкіметіміз Орынбордан Қызылордаға көшкеннен бері ел кәсібінің дені болған мал шаруашылығын өркендетуге айрықша күш салына бастады. Содан бері мал шаруашылығы көтеріліп, диканшылықпен қатар өркендеп келеді.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Енді диканшылық пен мал шаруашылығының өзін салыстырсақ, мал шаруашылығының ілгерілеуі өте шабан. Мұның себебі не? Мұның себебі, мен жоғарыда да айтып едім, әуелгі кезде мал шаруашылығын өркендету туралы тиісті шаралар аз қолданылған; екінші – 1921–22 жылғы жұттың ылаңы; үшінші – мал шаруашылығын өркендету туралы үкіметтің бөлген күші аз болған соң, шаруашылықтың ілгерілеуіне оның септігі шамалы болған, мәселен, мал тұқымын асылдандыратын орындардың, мал ауруын қарайтын орындардың қанат жаймағандығы секілді. Бірақ бұған қарамай мал шаруашылығы өз бетімен ілгерілеп отырған. Нақ ол кезде, ел шаруашылығы жұтқа, түрлі ауруға шалдығып жатқанда тиянақты бір шара қолдануға мүмкіншілік те болмаған.

Міне, мал шаруашылығын өркендетпеген себептер осылар. Ал диканшылықты алсақ, ол тұрақты кәсіп болғандықтан, бір жағынан тұқым беріп, машина-сайман үлестіріп, үкімет жәрдемдескен соң (әрине 100 процент жәрдемдесті демейміз) ілгерілеп отырған.

Мал шаруасының шабан өсуіне екінші бір себеп те бар, ол – патша үкіметінің елдің әдемі өрістерін еріксіз алуы. Мал шаруасына мұның кесірі тимей қойған жоқ. Осының кесірінен жұт жылдары малдарынан айрылған шаруалар көп болды, өйткені мал азығы кем болды, жерінен айрылған соң, мал азығы жеткіліксіз әзірленіп, жетпегенін сатып алам деп шығындады.

Үкіметтің бұл жөнде қолданған шарасының бірі – ауыл шаруашылығына қарыз беру. Қарызды ауыл шаруашылық банкасы ұзақ мезгілге, қысқа мезгілге де береді, мал шаруасының бұдан алған сыбағасы да аз болған, өйткені, ол кезде күштің көбі диканшылықты көтеруге жұмсалған. Мал шаруасының шабандауына бұл да себепкер болған.

Мен жоғарыда мал шаруасы соғыстан бұрынғы күйінің 76 процентіне жетті деп едім. Бұл едәуір өскендікті көрсетсе де, шабандығы анық. Мал шаруасы бұрынғы тұрақсыз күйін әлі жойған жоқ. Қазірдің өзінде де түрлі кеселдерге ұшырап қалуы мүмкін. Бір жерде болған жұт қаншама малдың басына жетеді. Мәселен, биыл Семейде, тағы кейбір губернияның аудандарында жұт барлығы білініп отыр.

Жұт білінген соң үкімет мұның шарасына кірісті. Мәселені орталықтың алдына тартып, ақырында аздап көмек алып, жұт бар жерлерге бөліп беріп отырмыз. Бұл жерлерде алдымен қолға алатын шара малдәрігерлік орындарын, агрономдық бөлімдерін ашу. Мұндай орындар ашылса, шаруалардың ұшырай беретін індет, жұтынан күн бұрын сақтандырып отырар еді. Екінші жағынан құрғақшылық жылдары бұлардың септігі көп болар еді. Біздің қазіргі жағдайымыз – сусыз, қолдан суғару шарасына кіріспей, керекті азықты алу қиын. Малдәрігерлік орындарын, агрономдық бөлімдерді ашумен бірге елді мал азығымен қамсыздандыру үшін оларға машина-сайман беру керек, алдағы жылына керекті азықты жиюы үшін, ойда жоқ жерден кеселге ұшырамауы үшін оларға керекті құралдарды түгелдеп беру керек.

Үкіметтің бұл жөнде қолданып отырған шарасының бірі – егіндік-пішендік жерлерді бөліп беру туралы декрет шығарды. Бұл декреттің саяси жағына өз алдына шаруашылық жағынан да пайдасы көп, кедей мен орташалардың шаруасын байларға теңейді. Бұрын ашаршылық-жұт болғанда, кедей мен бай бірдей намыт болды ғой десең, іс жүзінде ол болмай шығады, үй-ішін асырауға бай тамақ тауып, кедейлер тамақ үшін ия біреуге жалданады, ия басқа кәсіппен

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

тамақ асыраудың шарасына кіріседі. Мына шығарылып отырған декреттің маңызы күшті, дұрыс орындалса, кедей мен орташалардың шаруасын аяққа бастырмақшы.

Ауылшаруашылық өндірісін Кеңестер Одағының шаруашылық өндірісімен салыстырсақ, мына түрде болады: азық жағынан Қазақстан 8,5 процент орын алады, басқа егістік шаруаның – 3,9 процент, мал шаруасы жағынан – 15,7 процент. Міне, бұл цифрлар шаруашылық өндірісі жағынан Қазақстанның көрнекті орын алатындығына дәлел.

Бұл жерде, ауылшаруашылығының бір тарауы секілді болып саналатын мақта кәсібіне тоқтап өтпей болмайды. Мақта кәсібі бізде Сырдария мен Қарақалпақ жерінде бар. Мақташылық қазірде маңызды болмағанмен, келешегі күшті. Өзбек республикасы осы күнге шейін мақтамен даңқы шығып келді. Біздегі мақта кәсібі дұрыс жолға қойылса, өзбектікінен кем соқпайды. Мақта кәсібін өркендету жұмысы суға байлаулы. Су шаруашылығын біз оңтүстік елдер Қазақстанға қосылғаннан кейін, астана Қызылордаға келгеннен кейін Өзбек республикасынан бөліп алдық. Мақта кәсібінің көтерілуі шабан болып келген, оның себебі, қазірден бізге қосылып отырған жерлердегі мақта кәсібін өркендетуге бұрынғы Түркістан республикасының ынта салмағандығынан. Біз енді-енді ғана Сырдария, Әмудариядағы су шаруамызды жоспарлап отырмыз. Бұл мақта кәсібінің өркендеуіне мүмкіндік береді.

Қарақалпақ ауданына көңілді аз бөліппіз. Қарақалпақ ауданының келешегі күшті. Елінің үштен бірі, тіпті жартысына жақыны мақта кәсібімен айналысады. Бірақ осыған біздің беріп отырған күшіміз шамалы. Қазір де ерікті Қарақалпақ облысының мәселесі біздің алдымызда тұр. Біз су шаруашылығы туралы тиісті шара қолданып, Қарақалпақтың мақта кәсібін өркендетпекшіміз.

Өнерлі кәсібіміз не күйде?

Енді, жолдастар, мен шаруамыздың кішкене бір тарауына, кішкене болса да шаруашылық жағынан да келешекте маңызды тарауына келейін. Бұл – өнерлі кәсіп. Санақ есебіне қарағанда, бұл ел шаруашылығының 11–12 проценті болып отыр. Өнерлі кәсіпке бізде қор бар, әсіресе мал шаруасының өлі бұйымы. Қолдағы өлі бұйымымызбен соның өзімізде істелетінін салыстырып көрсек, соның азын ғана өзіміз істей аламыз. Мәселен, ірі мал терісін алсақ, саны 817 мыңға жетеді. Соның 140 мыңын ғана өзіміз іске жаратамыз, бұл 17 проценті ғана. Қалғанының бәрі Қазақстаннан шетке шығарылады. Уақ мал терісінің шығуы 3,772 мың, осының 130 мыңын ғана істеп шығара аламыз. Бұл 3,6 проценті ғана. Олай болса, уақ мал терісін іске жарату жөнінде өнерлі кәсібіміздің қандай күйде екенін байқарсыздар деймін. Жүннің шығуы 10 мың тон [тонна], осының 6,4 проценті ғана іске асырылады. Түйе жүнінің шығуы 1829 тон [тонна], осының 2 процент шамасы істеледі. Міне, осы цифралардың бәрі де ауыл шаруасының өнімін, әсіресе малдың өнімін өнерлі кәсібіміздің құшағына ала алмай отырғанына дәлел.

Егер жалпы Кеңестер Одағының өнерлі кәсібімен салыстырғанда біздің өнерлі кәсібіміздің қанша орын алатынын байқасақ, 1,2 процент екен. Мұның ішінде Қазақстанның жерінде болғанымен пайдасын Кеңестер Одағы көретін кәсіпорындары да бар. Міне, бұл өнерлі кәсібіміздің артта қалғандығын, өнерлі кәсіпті шаруашылық өніміне сәйкес келтіру туралы көрсетілген нұсқаудың жүзге

Материалдар мен құжаттар жинағы

шықпағандығын көрсетеді. Сондықтан бұдан былайғы біздің міндетіміз – өнерлі кәсіпті өркендету, өркендеткенде алдымыздағы 10 жылдың ішінде өнерлі кәсіп өндірісін 100 процентке жеткізбегенімен, 70-75 процентке жеткізу болу керек. Мұны істесек, шаруашылықтың бұйымын өз орнында іске асырып, тауар ғып шаруаның қолына беріп отырсақ, қала мен ауылды ұжымдастыру ұранын жүзеге асырған болып шығамыз. Шаруа малының өлі бұйымын зауытқа өз қолынан апарып беріп, тауар қылып шығарып алып тұрса, «Октябрь төңкерісінің жемісі мынау екен ғой» деп көңілі бітуінде сөз жоқ. Сондықтан Қазақстан үкіметі өнерлі кәсіпті өркендетуді негізгі мәселенің бірі деп қолға алып отыр. Мұны өркендетуге өзіміздің жергілікті бюджетімізден де бөлмекшіміз. Жалпы одақтық мекемелер де атсалыспақшы. Өнерлі кәсіп туралы осымен сөзімді бітірмекшімін.

Кооператив істері

Енді мен шаруашылықтың жаңа бір түріне, өзіміздің ынталанып отырған, болдыруға күш салып отырған түріне келейін. Бұл – тұтыну кооперативі мен ауыл шаруашылық кооперативі. Бұл жөнде біз қазақ еліне кооперативтің қаншалық тарағаны туралы цифрға қарасақ, мынаны көреміз: тұтыну кооперативі Қазақстанда – 4 процент, 1,5 проценті-ақ қазақ. Ауыл шаруашылық кооперативі – 3 процент, мұнда қазақ басымырақ – 2,4 процент. Кооперативке жарна салып кіріскендер қанша, олардың түпкілікті сомасы көп пе? Бұл туралы менде керекті цифрлар бар, сұраушылар болса, толық қылып айтып өтермін. Өзірінде мен кооперативтің түріне тоқталып өтпекшімін. Елдің жағдайына қарай, әсіресе көшпелілердің арасында кооперативті қалай ашу туралы соңғы уақытқа шейін біз тура жолды таба алмай-ақ келдік. Мұнда, бірінші жағынан, біздің еліміздің көшпелі, шала көшпелі болғандығы айыпкер болса, екінші жағынан, кооператив қызметкерлерінің жоқтығы, әсіресе кедей мен орташадан шыққан, солардың пайдасын көздейтін қызметкерлердің жоқтығы, үшінші жағынан біздің кооперативімізге байлардың кіріп алып, әлеумет пайдасын былай қойып, өз қалталарының қамын ойлағандығы. Ең соңғы себеп – кооператив жөніндегі біздің ісіміздің де аздығы. Міне, осы себептер елге кооперативті жаюға, әсіресе қазақ арасында кооператив ашуға керге болып келген. Ауыл шаруашылық кооперативінің басында да осындай күй бар.

Бұл туралы үкімет соңғы әзірде түрлі шаралар қолдана бастады. Алдымен тұтыну кооперативі мен ауыл шаруашылық қорын молайту үшін аз бюджетінен жырып берді, орталықтан сұранып одан да қаржы алды. Содан кейін кооператив қызметкерлерін даярлауға бой ұрып отыр, кооператив қызметкерлерін даярлағанда кооператив ісіне шын берілгендерден, кім үшін істейтінін ашып кіріскендерден даярламақшы. Кооператив туралы жол сызып, кооператив орындарына қолдануға беріп отырмыз. Кооператив істерінде жаман қызметкерлердің ылаңынан, әлде болса да көңілсіздіктер болуы мүмкін, бірақ ондайларды біртіндеп тазарта отырып, елде атын ақтайтын нағыз кооператив қылып шығармақшымыз.

Бұл шаралар жоғарыдан нұсқаумен ғана орындалмау керек, елдің белсене кірісуімен елдегі мәдениет қызметкерлері оқытушы, агрономдардың, сол сияқты саналы азаматтардың қатынасуымен орындалып отыру керек. Осы жолмен ғана біз – үкіметтің алдында тұрған, кооператив орындарының, жалпы көпшіліктің алдында тұрған міндетті өтей аламыз.

Шаруашылығымыз жоспарлы

Жолдастар, біз шаруашылығымызды бірінші рет жоспарлап отырмыз. Орталықтың қолында біздің ұлы жоспарымыз бар. Бұл жоспар, әрине, шамамен істелген, өйткені, жоспар ұзақ уақытқа істелсе, шамаға сүйеніп істеледі. Біз шаруашылығымыздың әр түріне де айырым жоспар жасап отырмыз. Сол жоспарды іс жүзіне асырғанда қандай кемшіліктері барына біз көзді қадап отырамыз. Кемшілігі болса, алдағы жылдың жоспарында оны толықтырып отырамыз.

Ауыл шаруашылығына арналып істелген осы жоспарға көз салсақ, өнерлі кәсіптің ілгерілейтіндігі көзге шалынады. Қазірде біздің өнерлі кәсібіміздің өндірісі 12 млн сомдық болса, 5 жылдық жоспар бойынша қорды күшейтіп отырып, өнерлі кәсіптің өндірісін 30 млн-ға жеткізбекпіз. Ауыл шаруашылығы туралы да осындай шаралар қолданбақшымыз.

Ауыл шаруашылығы туралы Қазақстан үкіметінің, жалпы әлеуметтің алдында тұрған мақсаттар, міне, осылар.

Мәдени жұмыстарымыз

Ауыл шаруашылығы өсуімен бірге үкіметтің қолға алған мәселесінің бірі – мәдениет мәселесі: ағарту, денсаулық сақтау жұмыстары. Бұл жөнде мектеп саны артып, оқушылардың көбейіп келе жатқандығын көреміз. Қанша екендігін санмен көрсетіп Сәдуақасұлы жолдас баяндамасында бейнелеп айтар. Менің бұл жерде айтайын дегенім, ағарту жұмысында ілгері бастық десек те, басқаларға қарағанда артта қалып отырмыз.

Ағарту комиссариатының жоспарынша орындарда оқу жасындағы балалардың 25 проценті мектепке алынды десек, соның ішінде мектеп жасындағы қазақ балалар – 13-14 процент. Ең көбейткенде-ақ 15 процент. Қазаққа қарағанда еуропалықтардың басқа уақ ұлттардың арасында тәп-тәуір деуге болады.

Қарақалпақ туралы бөлек жоспар бар, ол туралы мағлұмат қазір менің қолымда жоқ. Сәдуақасұлы жолдас баяндамасында айтып отыр, бірақ нашар екендігін айтпай болмайды. Орталықтағы губернияларда, мәселен, Еділ бойындағы Неміс республикасында оқу жасындағы балалардың 95 проценті мектепте, Ресейдің губернияларында 70–80 проценті мектепте. Ал бізде оқу жасындағы балалардың 25 проценті-ақ мектеп көріп отыр, оның ішінде қазақ балалары – 10–13-ақ процент.

Бұлай болуға негізгі себеп не, соған келейік. Оқушыларға мұның себебі айтпай да белгілі. Мұның бірінші себебі – берілген қаржының аздығы. Бердік деп отырсақ та, аздық қыла береді. Мәселен, 24–25 жылы мәдени жұмысқа деп 36 процент шығарған екенбіз, қазірде жалпы бюджетімізден 41 процент шығарып отырмыз. Осының 35 проценті ағарту комиссариатына беріледі. Бірақ осы жетіп отырған жоқ.

Екінші жағынан – мектептің жаны деп саналатын оқытушылар аздық қылып жатыр. Ескі оқытушылардың көбі, оның ішінде өзім де бармын, кеңес қызметіне шығып кеткен. Жаңа оқытушыларды асықтырып, қысқа уақытты курстардан шығарып жатырмыз. Бұдан былайғы біздің алдымызда тұрған бір мәселе – оқытушылар әзірлейтін мектептердің санын өсіру, мәдени-ағарту жұмысына күш салып, оқытушыларды даярлау жұмысын қолға алу. Бізде қазірде 14 педтехникум, 4 ағарту институты, бір жоғарғы дәрежелі мектеп, бұл Ташкенттегі педвуз бар.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Оқу жұмысының қай тарауында болса да жоғарғы дәрежелі мектептің жоғын, әсіресе оқытушыларды әзірлейтін мектептің жоғын еске алып, үкімет өзінің аз бюджетінен жырып беріп, ысылған оқытушылар даярлауға кірісіп отыр. Бұл біздің бірінші қолға алып отырған жұмысымыз, ауыл мектептерінің көркеюі осының жемісті болуына байлаулы. Ағарту жөнінде үкіметтің тағы бір қолданған шарасы – жарлы студенттерге жәрдем беру туралы. Бұған үкімет бұрыннан да назарын аударып келе жатыр еді, әсіресе биыл өте жіті кірісіп отыр. Өткен жылы 200 адамға стипендия берілсе, биыл 400 адамға беріліп отыр. Бұл студенттерімізге, әсіресе кедей, орташалардан шыққан студенттерімізге оқуын бітіруге мүмкіндік береді.

Ағарту жөнінен кемшілігіміз көп. Мен бұл жерде мектептің аздығын, оқу жасындағы балалардың, әсіресе қазақ балаларының аз алынғандығын, оқытушылардың әзірлігінің шамалы екендігін айтып өттім. Одан басқалары да толып жатыр.

Денсаулық

Енді денсаулық сақтау мәселесіне келейін. Ағарту жұмысында кемшілігіміз көп болса, саулық сақтау жұмысы да соның маңында. Бұл жөнде де аз да болса ілгерілегеніміз де бар. Республикамызда 321 адам жататын 166 больница бар. Мұның көбі қалада, ауылда өте аз. Саны едәуір болғанымен, елдің осыдан пайдалануы нашар.

Соңғы сандарға қарағанда, саулық сақтау мекемелері 1925 жылдан бастап қазақ ауылдарына бет бұрған. Біздің жоспарымыз бойынша денсаулық жөніндегі жәрдемің көбі қазақ еліне берілмекші. Денсаулық сақтау орындары көбейтілсе, қазақтар үшін көбейтілмекші. Бұл жөнде қазақстандық денсаулық комиссариатының қолданып отырған бір шарасын айтпай кетуге болмайды, ол елге экспедиция шығаруы. Экспедициялардың елді зерттеп әкелген мағлұматтарын қорытсақ, бірталай жұмыс істегендігі көрініп тұр. Біз ел еңбекшілеріне «ауруыңды бақсыға, балгерге көрсетпе» дейміз. Мұны істету үшін, әсіресе көшпелі елде мұны жүзеге асыру үшін елге шыққан экспедицияның елде көбірек болуы керек. Елді тегіс аралап, үгіттеп түсіндіру керек. Егер бұл істелмесе, ел еңбекшілері еріксіз бақсы-балгерді таппақшы. Сондықтан бұдан былайғы біздің міндетіміз – жоспар түзеп, экспедицияға елді көбірек аралатып, әр аурудың түрі туралы елге толық түсінік беру. Денсаулық комиссариатында қорқынышты бір сан бар. Басқаны қойып, осы Қызылорданы алсақ, саулық жағынан мұның да онып отырған жері жоқ. Бұл үкіметтің түрлі шаралар қолдануын тілейді.

Денсаулық сақтау, ағарту, ауыл шаруашылығын көтеру туралы мәселелерді қолға алғанда, 1924–25 жылдан бастап мәдениет кіндігін салудың керек екендігін алға тартты. Біз сондай 20 мәдениет кіндігін салмақшы болып едік, бірақ мұнымыздан жеміс шамалы болды. Біз орынды белгілеп, «ақшаны беріп, жергілікті бюджеттен де ақша беріндер» деп орындарға хабарландырсақ та, жөнді салынған ешнәрсе жоқ: 1-2 мектеп, 2-3 больница салыныпты. Басқа шаруашылық, әкімшілік орындарына арналған үйлерден дым жоқ. Сондықтан бұл жөндегі біздің істегелі отырғанымыз – мәдениет кіндігінің санына мән болмай, осы басталғандарын бітіртіп, елдің пайдалануына ыңғайлау.

Біздің шаруашылық, мәдениет жұмыстар туралы қолданған шараларымыз-

Үзағбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

ды жарыққа шығару үшін бюджетіміз бар: бюджет өскен сайын жылдан-жыл ілгерілеп, кірісімізді, әсіресе шығысымызды өсіріп отырамыз. Өсіргенде көбіне мәдениет жұмыстарына арналып өсіріледі. Өнерлі кәсіп пен комендік шаруашылыққа да шығарылып отырады. Бұл туралы 24–25 жылы жергілікті жаңа үкімет бюджетінен 22 млн сом шығарылған болса, 25–26 жылы 34 млн болып отыр. Алдағы жылға 45 млн-ға жеткізбекшіміз. Кіріс жағын алсақ, осының 2/3 бөлігін жергілікті қаржымен толтырып отырамыз.

Еңбекақы

Біздің сиезіміз ауылда істейтін мәдениет қызметкерлерінің сиезі болғандықтан, еңбекақы туралы да сөйлеп өту сіздерге теріс емес қой деймін. Бұл туралы үкіметтің қандай шара қолданып отырғанын, Одақтың атынан баяндама істейтін Байділдәулы жолдас айтып отыр. Еңбекақыны толық беріп отырмыз деп мақтана алмаймыз. Бірақ көбейту жағына күш салып отырмыз. Мысалға Ақмола губерниясын алайық. 1924–25 жылдары оқытушылар 23 сомнан еңбекақы алған болса, 25–26 жылы 30 сом алған; 26–27 жылға 40 сом болып бекіп отыр. Қостанай губерниясында: 25, 30, 35 сомнан алады. Басқа губернияларда да осындай. Қазақстанның оңтүстігіндегі елдердің оқытушылары бұдан көп алады, себебі, онда тұрмыс қымбатшылық. Қарақалпақта – 50, 51, 55 сом алады. Қызылордада – 55 сом, Сырдария, Жетісу губернияларында – 44 сом.

Міне, оқытушылардың еңбек жайы осы. Агрономдар, малдәрігерлерінің еңбекақысын алсақ, о да осындай, ауылдық кеңес қызметкерлеріне де осы мөлшермен беріледі.

Баяндамамды қорыта келе, менің айтатыным, Қазақстан үкіметі елдің жағдайымен есептесе отырып, ел мұңына құлақты түріп, сол туралы тиісті шаралар қолданып отыр. Қолданған шаралардың орындалғандары да бар. Жалпы кедейлігіміздің салдарынан орындалмай жатқандары да бар. Қолданылған шаралардың бәрі кедейлерге арнап қор жасау, екіншісі – ауыл шаруашылығына қарыз беру. Осылар үшін жергілікті қаржыдан да бөлдік, орталықтан қаржы да сұрадық. Бұл қор кедейлердің, орташалардың шаруашылығын көтеруге берілмекші. Ақшаны біз губернияға жібереміз, губерния уездерге таратады, уез болыстарға береді. Болыстардың қалай таратып жүргенінен анық хабар жоқ, бірақ кейбір мағлұматтарға қарағанда тап жолын еске алғандық білінеді. Жер-жердің бәрінде де мұндай бола беру қиын, сондықтан ауыздан жырып берген тиынды ауылдың әлсіз шаруаларының қолына тигізуге күш салу керек. Оқытушыларымыз, жергілікті қызметкерлер кеңес орындарының жұмысына жәрдемдесіп, осы ақшаның тиіссіз жерге кетпеуін бақылауы керек. Жоғарғы шараларды жүзеге асыру жөнінде біз декрет де шығармақшымыз, түрлі бұйрық-жарлықтармен ел шаруашылығын кең күйге келтірмекшіміз. Осылардың іс болуына да жергілікті мұғалімдеріміздің белсене кірісуі керек.

Шаруашылықтың жай-күйі, келешегі, бюджетіміздің түрі, кедей мен орташаларға арналған қор, үкіметтің қолданған түрлі шаралары – бәрі оқытушылар сиезінің ынтасын тартатын мәселелер. Осы мәселелерді жүзеге асыруға оқытушыларымыз ынтамен кірісіп, жігерін салу керек.

Жоғарғы орындағылар болып, төменгі қызметкерлер болып жұмыла кіріскенде ғана «ауылға бет бұру ұранын» жүзеге асыра аламыз (*қол шапалақтау*).

Материалдар мен құжаттар жинағы

Құлымбетұлы Ұзақбай жолдастың қорытынды сөзі

Өнерлі кәсіптің түрлі тарауына мен тоқталмай кетіп едім. Өнерлі кәсіп туралы мағлұматым да көп емес. Сондықтан тері кәсібі, диірмен, зауыт-фабрика, балық кәсіптеріне айрықша тоқтамап едім. Үкімет балық кәсібін ұмытып отырған жоқ, Арал теңізі тұтасымен, Каспий теңізінің бірсыпыра жері бізге қарайды. Үкімет балық кәсібінің жоспарын, шаруашылық күйін, қарыз беру түрін құр бекітіп қана отырмайды, жалпы күйі туралы жеті сайын мағлұмат та алып тұрады. Мына шығып сөйлеген жолдас балық кәсібіне жетік екен, тегінде балықшы болар. Балықшылық кәсібінің ділгерін 100 процент түгел өтей алмасақ, басқа кәсіптерімізде де сондай ғой, Ділгері түгел өтелгені жоқ.

Жаңа шығып сөйлеген жолдастың біреуі мені «шаруашылық тарауының көбі соғыстан бұрынғы күйінен асып кетті деп айтты» деді. Денсаулық пен тұз кәсібін былай шығарып қойсақ, соғыстан бұрынғы күйден асқан шаруашылығымыз жоқ. Мектеп санының өскені рас, бірақ сапалы деп айта алмаймын, бұл туралы бірігіп істейтін істер көп. Енді ауыл шаруашылығына келейін. Мұнда сөйлеген бір жолдас агрономдық бөлімдерге малдәрігерлік орындарына, елді машина-саймандармен құралдандыру туралы үкіметтің қолданған шараларына қағылып өтті. Біздегі малдәрігерлік орындарының күйін, ондағы кемшіліктерді, елдің қалай қарағанын мен баяндамада айтып өтіп едім. Тағы да айтайын – бұл жөнде қателеріміз бар. Мұндағы басты қатеміз – малдәрігерлік орындарының жеткіліксіздігі, оның үстіне барларының елмен қоян-қолтық келіп, жұт-індет туралы елге ескертуінің аздығы.

Ауылшаруашылығы туралы сөйлеген жолдастардың біреуі пішендік жерге қағылып өтті. Бұл туралы үкімет декрет шығарып, соның орындалуын қадағалап отырмақшы. Бұл бізден көрі жергілікті қызметкерлерге айқын шығар. «Пішендік жерді бөлудегі мақсатымыз – ауылдағы кедейлердің шаруашылығын көтеру» деп мен жоғарыда айтып едім. Бірақ кейбір жерлерде бұл мақсат жүзеге шықпай, бәйек байға, ақсақалға берілетін көрінеді. Мұны мен баяндамада айтып та өттім, жаңа шығып сөйлеген жолдастар да мұнымды дұрыстады.

Елге машина-сайман үлестіру жөнінде кемшілік бар. Елдің сұрағанын түгел бере алмай отырмыз. Бұған басты себеп – машина-сайман көбіне шет мемлекеттерден әкелінеді. Біз содан тигенін ғана үлестіреміз. Бұл жалпы одақтық саясатымыз.

Мұнда сөйлеген жолдастардың кейбіреулері «машинаның пұлы 200 сом, оны кедей қалай алады» дегенді айтты. Біз, кедейлер машинаны жалғыз сатып алсын демейміз, күш қосып, бірігіп алсын дейміз. Сіздер – жергілікті қызметкерлер-сіздер, керек сайманды жалғыз алам деуге біздің қосылмайтындығымызды сіздер білсеңіздер керек. Олай болса, «кедейлер жалғыз сатып ала алмайды» деп уайым соғуға орын жоқ. Біз елге қарыз бермекшіміз, машина-сайман үлестіремекшіміз. Осыны істеу үшін шаруалардың артель болып ұйымдасуы керек, ауылшаруашылық қарыз қоғамдарын ашу керек.

Өнерлі кәсіп туралы Адай уезінің өкіліне жауап беріп едім. Өнерлі кәсіптің түрлі тарауына жеке тоқтамайын, жалғыз-ақ айтатыным, біздің қарамағымызда

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

өлкелік, жергілікті, жалпыодақтық кәсіпорындары бар. Мұндағы күшті көп тілейтін ірі орындар орталықтың қарауында, шамалырағы өлкенің қарауында, уактары жергілікті орындардың қарауында.

Ағарту жұмысы туралы шығып сөйлеген кісі күйді дұрыс суреттеді. Оқу-хана, жанды сүгірет, музей туралы сөйленсе, бұл бір жай ғана жұмыс секілді. Бірақ бұлар өте керекті. Мұны ағарту комиссариаты құр тілекпен жарыққа шығара алмайды. Бұған үкіметтің, жалпы көптің де кірісуі керек. Бұл туралы біржақтылық та бар. Екінші жағынан, «берілген қаржыны жергілікті орындар уақытында пайдаланбағандықтан, сол қаржы алынбай қалады» деген арыздар да бар. Ақшаны өте қатаң тәртіппен ұстаймыз: мәселен, «саған бәлен мың сом беріліп отыр, осыны биыл алып бітіріп, бізге есебінді бер» дейміз. Біздің жергілікті қызметкерлеріміз, оқытушыларымыздың бұзау-торпақпен бірге отырғанын көрсе де, соған мектеп салып берейін деген ойға кірмейді, жұмысқа салқын қарап жүріп ақырында берілген ақша пайдаланылмай қалып қояды. Ақтөбе мен Адай уезінің осындай ретпен 18 мың сомы пайдаланылмай кетіп отырды. Адайға біз ақша бермеген болсақ, жылар еді, беріп едік, оны пайдалана алмай отыр. Бұл, шынында, жергілікті орындардағы қызметкерлердің жұмысқа салқын қарағандығынан. Мұндай салақтықпен аянбай күресу керек. Біз өзіміз де мұндай істеген жолдастарды сотқа тартпасақ та, тиісті ретпен тәртіпке шақырмақшымыз, өйткені бұ да қылмысқа жатады. Кемшілікті көріп отырып, соны істеуге тілемеген болып шығады. Егер оқытушылар осыны біліп отырып уақытында үндемей, іс өткен соң айтса, бұдан жаман нәрсе жоқ. Қызметіне салқын қарағандарды, оның кім екені мен есептеспей, ұйқысынан оятып, мынау ақша кетіп барады ғой тез пайдаға асырсайшы деу керек. Біздегі кемшіліктің үлкені – осыны істей алмағандық. Жақын арада біз сондай пайдаланылмаған ақшалардың жабылып қалатынын естіп, әлде болса пайдалануға мүмкіндік бер деп орталықтан сұрадық. Не себепті пайдаланылмай қалғаны туралы Мәскеу бізден анықтама сұрап еді, жауап бере алмадық. Бұл айып кімде? Бұл – салақтықтың ылаңы.

Енді еңбекақыға келейін. Мен баяндамамда «еңбекақы дұрысталды, оқытушыларды керегіне жетіп отыр» дегенім жоқ. Мен «жергілікті қызметкерлердің еңбекақысы жеткіліксіз, әйтсе де жыл санап өсіріп келеміз» деп едім. Шаруамыздың түрлі тарауы толып жатқан қаржы тілеп отырғанда, еңбекақыны пәлен мөлшерге жеткіземіз деп кесіп айту қиын, бірақ өсіру жағына, жергілікті қызметкерлердің тұрмысын дұрыстау жағына күш салмақшымыз.

Жаңа сөйлеген жолдастардың біреуі Қостанайдікі шығар деймін, «байдың үйінде тұрған мұғалім, күнкөріс жағынан байға телміріп отырып, кедейлерді байларға қарсы үйістіру жұмысына белсене кірісе ала ма» деді. Бұл туралы мен баяндамамда айтып едім. Байдың үйінде тұрған мұғалім байдың көңілін аулап, егіндік-пішендік жерді бөлудің керегі жоқ десе, ондайлардан іс күтуге болмайды. Ондайларды байдың өзі, ия соның сөзін сөйлейтін құйыршығы деді ғой. Меніңше, таза көңілді оқытушылар біреудің көңілі үшін жолынан таймақшы емес.

Ең соңғы сөйлеген жолдас мені «есепті баяндама істеймін десе де толық істемеді» дегендей қылды. Мен Семейдің жұты туралы айтсам, әлділік жағынан

Материалдар мен құжаттар жинағы

Семей алдағы губерниямыздан саналады. Ал, мына жұттан кейін қандай болар. Біз текке қарап отырғанмыз жоқ, газет оқысаңдар білетін шығарсыңдар, қаржы жіберген болып жатырмыз, ондай-мұндай істеген болып жатырмыз. Жалғыз Қазақстан емес, қандай үкімет болса да елінің амандығын тілемекші. Меніңше бұған үстен қарауға жарамайды, қолданған шараларымызды әлден келгенше орындамақшымыз.

Мал тұқымын асылдандыруға келейін. Байдосұлы жолдастың сөзі дұрыс. Мен түйе, жылқы, сиыр туралы айттым. Бұлардың осы түрі жарамды емес. Мұны дұрыстау керек. Дұрыстағанда Америкадан алдыру емес, жеріміздің ауа-райына көнбісті осы күнгі малымыздың тұқымын асылдандырумен дұрыстау керек. Сиыр туралы мұндағы бір жолдастың айтып өткенінің жаны бар, мен оны абайламаппын.

Енді заң орындарының баспасөз бетіндегі хаттарға салқын қарауына келейік. Мұндай күйдің болуы да мүмкін, екінші жағынан, жазушыда да ұшқалақтық болуға мүмкін. Сондықтан мұндай хаттармен көбіне сотқа тарту қиын болады. Ал, баспасөздегі көрсетілген кемшіліктерді заң орындары ылғи бақылап отырмайды деген жолдастікі дұрыс.

Сөзімді қорытып айтқанда, біздің ауыл шаруашылығымыз, өнерлі кәсібіміз, кооперативіміз (кооператив туралы толық айттым білем) ілгерілеген. Бірақ, бұған мақтануға болмайды. Кеңестер Одағының басқа аудандарымен салыстырғанда, біздегі ілгерілеушілік өте шабан. Мен жоғарыда ауыл шаруашылығы туралы мысал келтіріп едім. Ауыл шаруашылығы орталықта 100 процентке жеткен болса, бізде 81 процентке жетіп отыр. Мал шаруашылығы бізде 76 процент болса, орталықта 95 процентке жеткен. Орталықтың өнерлі кәсібі соғыстан бұрынғы күйіне жеткен болса, бізде 61 процент қана. Бұл біздің шаруашылығымыздың шабан өскендігін көрсетеді. Өйтсе де өскендік бар. Ендігі біздің тілегіміз – осы өсушілікті дүрілдетіп жіберіп, толып жатқан өлі бұйымдарды өзімізде іске асыру.

Баяндама туралы сөйлеген жолдастар бірталай керек нәрселерді айтты. Айтқандарын біз еске аламыз. Сонымен бірге оқытушылар сиезіне тағы да тапсыратынымыз: шаруашылық туралы үкіметтің қолданған шаралары болсын, басқа жұмыстар болсын елге пайдалы деген іске қадағалап қарап, белсене кірісулерің керек. Мұны елдегі оқытушыларға да айтып тапсырыңдар.

Қазақстанның мәдени шаруашылық құрылысы туралы қаулы

1) Қазақстанның мәдени-шаруашылық құрылысы туралы баяндаманы тыңдағаннан кейін оқытушылардың 1-сиезі Қазақстан өз алдына ұлт үкіметі болғаннан бері қарай шаруашылығы, мәдениеті күн сайын өсіп дәуірлеп келе жатыр. Мысалы, егін кәсібі қазіргі уақытта соғыстан бұрынғы күйдің 81%-на, мал өсіру кәсібі 76%-на, мемлекет өнеркәсібі 61%-на жеткен деп тапты.

2) Бірақ біздің шаруамыздың өсуі – жалпы Кеңес Одақтарының ұлттар республикаларының шаруасы өсуімен салыстырғанда, адымы ұзап кете алған жоқ. Сондықтан оқытушылар сиезі үкіметтің есіне мынаны салады:

а) халық шаруасын тездеп гүлдендіру шаралары қаралсын; әсіресе, ауыл – шаруа – мал бағу кәсібіне өте назар салынсын.

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

ә) қазіргі уақыттағы мектептердің санын көбейтпесе азайтпау керек. Оқу жасындағы балаларды тегісінен мектепке кіргізіп оқыту шаралары істелінсін.

б) шаруашылықтың гүлденуі оқу жұмысының күшейтуімен қатар, жергілікті үкімет орындарының, оқытушылардың қаражаты жеткілікті болсын.

3) Үкіметтің алдында тұрған шаруашылық және басқа қиын мәселелерді ескеріп, ауылдағы кедейлер ұйымын аяққа бастыру. Бай-қулақтардың ықпалын жою, үкіметтің түрлі заңдарын орындау ретінде оқытушылар атынан I-сиез осы айтылған жұмыстарға даярлығын білдіреді.

ҚАЗАҚСТАНДЫ АУДАНДАУ

(6-ыншы сиезде сайланған
Қазақстан Орталық Кеңес Комитетінің
2-ші сессиясына істеген
Құлымбетұлы Ұзақбай жолдас баяндамасының тезистері)

РАЙОНИРОВАНИЕ КАЗАХСТАНА

(Тезисы доклада т. Кулумбетова
на 2-й сессии КазЦИК-а 6-го созыва)

*Қазақстанның мемлекет баспасы
Қызылорда, 1928 жыл*

Қазақстанды аудандау

(6-шы сиезде сайланған Қазақстан Орталық Кеңес Комитетінің 2-ші сессиясына жасаған Құлымбетұлы Ұзақбай жолдас баяндамасының тезистері)

1. Қазақстан үкіметі социалдық құрылысына шаруа мәдениет жөнінен барынша қолайлы жағдай туғызу үшін, орындардың өздігінен іс бастауына көсемдігін арттыру үшін, мемлекет мекемелерінің істерін оңайлатып, әкімшілікті қалың еңбекші бұқараға жақындату үшін республиканы аудандау жұмысын жүргізуге кірісіп отыр.

Осындайлық маңызы бар мемлекет шараларын орындау үшін үкімет Қазақстанның жаратылыс-тарих жағдайын, шаруа-мәдениет күйін, Кеңестер Одағының жалпы социалдық құрылысымен сабақтасқан Қазақстанның болашақта ілгері басып даму жағын толық еске алып кірісіп отыр.

І. Қазақ жерінің жаратылыс түрі мен Қазақстан жағдайы

2. Қазақстан барометрдің өте жоғарылайтын өлкесінде, мұның өзгеше бір белгісі – дым кемдігі (топырағының дымы, жауын-шашын кемдігі).

3. Жаратылыс-тарих жағдайына қарай (ауа-райының, жер қыртысының, өсімдігінің біріне-бірі байланыстығымен) бүкіл Қазақстан жері мынадай негізгі тілімдерге бөлінеді:

Бірінші тілім – Қазақстан жерінің ең шеткі терістік тілімі (Қостанай өңірінің, Орал, Ақтөбе уездерінің терістік бөлімі, Қызылжар уезі, Көкшетау уезінің терістік бөлімі) 300-350 миллиметрлі жылдық изогейт пен жылылығы 1-ден 3-ке дейін болған жылдық изотерм арасында жатыр. Қыртысы түстігінде кара топырақты, кара қошқыл саздақ болады, кей жерлерінде бөлек-бөлек татырлар кездеседі, топырағына сәйкес өсімдігі туралы шөбі аралас кеделі далаң болады, недәуір қалың шөпті қырат болып келеді. Шырпы ағаштар да кездесіп қалады.

Екінші тілім – түстікке таман бірінші тілімнен бастап 300-250 миллиметрлі изогейт пен жылылығы 3-тен 5,50-ге шейін болған изотерм арасында (Орал губерниясы мен Ақтөбе губерниясының терістік бөлімі, бұрынғы Қостанай уезінің орта бөлімі, Көкшетау уезі, Атбасар мен Ақмола уезінің терістік бөлімі, Қарқаралы уезінің терістік бөлімі, Кереку уезі). Бұл жерлердің құйқасы кара қошқыл келіп, бозарып татырлануға айналатыны да болады. Сонысына қарай өсімдігі сирей келе қарауытқа айналып, жусан араласа бастайды.

Үшінші тілім – аналардан да құрғағырақ, 250-150 миллиметрлі изогейт пен жылылығы 5-тен 10-ға шейін болған изотерм арасында (Бөкей, Гурьев уездері, Адай, Ақтөбе, Темір уездерінің терістік бөлімі бұрынғы Ырғыз бен Торғай уездері, Атбасар мен Ақмола уездерінің түстік бөлімі, Қарқаралы уезінің түстігі, Семей уезінің бір бөлімі, Жетісу губерниясының Балқаш ауданы). Бұл тілімнің құйқасы бірте-бірте бозарыңқы тартып, сұрғылттанып майқара-буырғанды түрге айналады недәуір сортаңданады. Сөйтіп, шөбі сиреп, 50%-дай жерінде өсімдік жоқ болады. Бұл араның өсімдік түрінің көбірегі жусан – қарауыт болып, қарауыты сортаңға айналады.

Төртінші тілім – түстікке таман 150 миллиметрлік изогейт пен жылылығы 7-ден 14°C-ке дейін болған изотерм арасында (Қарақалпақ автономиялы облысы, Адай округы, Ақтөбе губерниясының, Атбасар мен Ақмола уездерінің түстігі,

Материалдар мен құжаттар жинағы

Қызылорда мен Қазалы уезі, Бетпақтың даласы, Қарақұм, Қызылқұм). Бұл тілімнің қыртысы сұрғылт түсті, сортаң татыр аралас. Өсімдігі – жусан-қарауыт.

Бесінші тілім – таудың бөктері, таулы аудандар (Алтай, Жетісу мен Сырдария губерниясындағы тау бөктерінің аудандары). Мұнда ауаның құрғақтығы бәсеңдене береді. Қыртысы – сұрғылт түстен кара топыраққа шейін болады, өсімдігі – кара оттан бастап Альпі тоғайларының көк майсасындай шөптерге шейін бар. Жер биіктенген сайын жауын-шашын көбеюімен қатар жылдық сұйықтығы мәңгі қардың сұйықтығымен бірдей болып кетеді, яғни 0°C-тан төмен болады.

4. Қазақстан жерінің тілім-тілімінің қыртысы, өсімдігі өз алдына болуынан баска әрқайсысының араларында да, өз іштерінде де өзгешеліктер бар. Мұнда үлкен-үлкен құмдар, қошалақ, иір құм, еспе құм, қиыршық құмдар бар. Өсімдіктен – ағаш, кендір сықылды өнерлі кәсіпке аса керекті заттар табылады.

Қазақстанда изотермнің негізгі бағыты терістік – батыстан түстік – шығысқа қарай, жаңа республикада жаратылыс-тарих жағдай жалғыз терістіктен түстікке қарай ғана өзгеріп отырмайды, әрбір тілімнің өзінде батыстан шығысқа қарай да өзгереді.

5. Жердің құрылысы жағынан Қазақстан неше түрлі пайдалы кендерге бай, бірақ олар әлі көңілдегідей ашылған жоқ, пайдаға асырылуы әлі нашар.

6. Қазақстанның қуатты кен байлығын үшке бөлуге болады:

1) Батыста – мұнай кені;

2) Орта жерде – таскөмір, бұл өзге пайдалы кендерге жуық жерде;

3) Ақкөмір кені, бұл Алтайда, түстік ауданда.

Зерттелген жерлердің көмірінің өзі 6 миллиард тонна болады, қызуы өте күшті (7000 калорий), қадірі Донбасс көміріндей бар.

Су қуатының қоры (бір жердегілері 10,000 аттың күшінен артық) шамамен айтқанда 180 мың аттың күшіндей, ал жиыны кем болғанмен, өнерлі кәсіпке маңызы барлары 150-120 мың аттың күшіндей.

Қазақстанда жер қуатының байлығы да күшті, 500 мың аттың күшіндей бар, бірақ бұл қуат пайдаға асырылып отырған жоқ.

7. Жан-жануарға Қазақстан аса бай, мұнда неше түрлінің бәрі бар: сүтқоректі, құс, балық, бақа-шаян, құрт-құмырсқа, қысқасы, марал-киіктен бастап аяғы көк шіркейге шейін болады. Қазақстанның түрлі аудандарында орташа жылдық жылылық 1 мен 14°C арасында болып отырады. Соның арқасында өсімдігі де бай, жабайы арпадан бастап ыссы жерге өсетін мактаға шейін бар.

8. Жердің жаратылыс түрі (дымның, судың кемдігі, жайылымның ұшы-қиыры жоқ молдығы, кендердің көңілдегідей пайдаға асырылмауы) осылай болған соң, Қазақстанда халық шаруашылығының негізгі түрі, әуелі, мал бағу, екінші, егіншілік (терістікте шөл, түстікте бірыңғай суарма егін).

Мал шаруашылығының тетігі жерінің отын пайдаға асыра білуде. Сондықтан Қазақстанда мал бағып, көшіп жүру қалпы қалмай келе жатқандығы, әзірге қолайлысы, шаруа түрінің пайдалысы Қазақстан жерінің жаратылыс жағдайына қарай осы егіндігі өзінен-өзі түсінікті нәрсе.

II. Қазақстанның қазіргі шаруа, мәдениет күйін, ел билеу ретіне қарай бөлінуін түсінікті қылатын тарих деректері

9. Шаруа тіршілігі түр тауып, дами келе (мал баққан ұры қоғамы ірі келе) XVII-ғасырда қазақ халқында айырбас-саудасы да пайда болып, белгілі коньсқа ие болуымен бейбіт өмір сүру керектігі туады. Одан әрі де тұрмысын ондап,

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

дамыта беруге сыбайлас жұрттармен (жоңғар, түрікпен, калмақ, башқұрт, қазақ-орыстармен) арасында ауық-ауық ұрыс-қағыстары бөгет болады. Осындай жағдай салдарынан сол кездегі қазақ халқын билеп тұрған үстем тап Ресей патшалығына бағынуға, соны күшті пана қылуға бел байлады. Бұл бағыну 1740 – 1730-жылдарда болды.

10. Содан кейін қазақ халқының 200 жылдай бұрынғы патша үкіметінің карауында өмір сүруі қазақ еңбекшілері үшін екі жақтан бірдей қыспаққа түсуі болды: бір жағынан патша үкіметімен бұрынғы Ресейдің сауда қапталы, екінші жағынан қалың бұқараны жем қылу үшін патша шенеуніктерімен бірігіп алған казактың ру басылары, болыстары езе берді.

11. Патша үкіметі әрі өзінің қожалығын күшейту үшін, әрі бұрынғы ішкі Ресейдегі жер жанжалын басу үшін қазақ жерінен екі түрлі отар ашты. Оның бірі – әскерлік, екінші – шаруашылық (егіндік, малдық) отар еді. Бұл отарлар үшін қазақ халқынан 40 миллион десятинаға дейінгі ең шұрайлы жер алынды. Сондықтан қазақ шаруасы күйзеліп, қазақ еңбекшілері жаппай кедейлене берді, екі жақтап қанаған соң қылу тұра алмады. Осылай болған соң қазақ бұқарасының таптық жігі ашылу ісі дұрыс жолмен жүре алмады (байлар жағынан шаруашылық, саясат билігі артықша күшейіп, кедейлер солардың құлдығында болды). Өнері де, әлеумет-шаруа түрі де керек ете берді. Осындай жағдайда болған соң қалың қазақ еңбекшілері тура азғындай бастады. Мұнымен қатар келген жұрттың шаруашылығы тез көтеріліп кетуі қазақ арасындағы тап қайшылығын-таразылығын ұлт алакөздігіне аударып жіберуге жағдай туғызды.

12. XIX-ғасырдың ортасында казак руларының одақтығы іріп, әскер жолдары күшейгеннен кейін, патша үкіметі қазақ даласын билеу ретіне қарай бөлуге белсене кіріседі, өз үстемдігін күшейтерліктей қылып жобалайды. Әлгіндей мақсатпен шаруа түрінің ала-құла тәртібі жоқ күйінде елді шашыратып отырып бөледі.

Билеуге ыңғайлы қылу үшін қазақ жерін ірі-ірі ауданға бөлу 1870-1868-шы жылдарда болған, сонда осы күнге Қазақстан мынадай алты облысқа бөлінген: 1) Орал, 2) Торғай, 3) Ақмола, 4) Семей, 5) Жетісу, 6) Сырдария облысы. Облыс уезге, уез болысқа, болыс ауылға бөлінген. Болыста 1000-нан 2000 үйге шейін, ауылда 120-дан 200 үйге шейін болған. Болмашы өзгерістермен (облыс, губерниялық та өзгерген сықылды) Қазақстан жерінің бұл бөлігі 50 жылдай өмір сүріп, 1920-шы жылға шейін жеткен.

1920-шы жыл Автономиялы Қазақ республикасы құрылып, 1920-шы жылдан 1925-шы жылға дейін жер шегін ұлғайтып, бірте-бірте қазақ халқының іргесін біріктіреді. Қазақ жұрты біржола кеңесті бір ұлт республикасына жиналып бітуі – 1925-шы жыл. Орта Азияда ұлт шекарасы ашылғандай болды, сонда Қазақстанға түстік казак аудандарымен туысы бір Қарақалпақ автономиялы облысы кірді.

Өткен жеті жылдан артық уақыттың ішінде Қазақстан үкіметі социалдық құрылысының ыңғайына, болашағына қарай шет пұшпақтап болса да республиканы ел билеу жөнінен бөлу жағына өзгерістер кіргізумен келді (орталықтың көшуі, Орынбор губерниясының кетуі, Қостанай, Адай округтері жасалуы сияқты). Бірақ бұл дәуірде негізгі күш халық шаруашылығын оңдауға, Қазақстанды біріктіруге, мекемелерін жөндеп құруға жұмсалды. Міне, енді ғана, Қазақстанның халықшаруашылығын қайтадан реттеп жүргізуге кіріскеннен кейін, билеу-шаруа жөнінен республиканы қайтадан бөлу жұмысына үкімет жедел кірісіп отыр.

Материалдар мен құжаттар жинағы

14. Қазақ тарихына көз жіберсек, XVIII-ғасырдың басынан 1916-шы жылдың атақты көтерілісіне шейін орыс сауда капиталының мейірімсіз қанауына, бұрынғы патша үкіметінің аяусыз қысымына қарсы қалың елдің үздіксіз көтерілістері болып келгенін көреміз. Асылында, қара шаруаныкі болған бұл көтерілістердің бәрі, жалшылар жағынан төңкеріс басшылығы болмағандықтан, дегеніне жете алмаған, еңбекші қазақ ұлт қысымынан босана алмаған.

Мұндай азаттықты еңбекші қазақ бұқарасы Октябрь төңкерісінен, Кеңес үкіметінен алды. Алғашқы жеті жылдық өмірінің ішінде Қазақстан республикасы өзінің шаруашылығын түзетіп алды, бірінші рет байдың өктемдігін әлсіретті (жер бөлісі), ауылды кеңестендіру жөнінде бірсыпыра нәтижелі іс шығарды, ауыл-поселке еңбекшілерінің шаруа, мәдениет жөнінде еңсесін көтертуге жол салды, ұлт-ұлт арасының қырғиқабақтығы жойылып келеді. Қазақстан еңбекшілері енді тура социалдық құрылысы жолына түсіп отыр.

III. Қазақстанның осы кездегі шаруашылығы

15. Төңкерістен бұрын Қазақстанның өндіріс күші даму үміті жасып, бұрынғы патша үкіметінің отары болудан аса алмай келген еді. Октябрь төңкерісі Қазақстанды отаршылық қысымынан құтқарып, социалдық жолында шаруашылығын өсіруге, өндірісін арттыруға мүмкіншілік туғызды.

16. Қазақстанның жері орасан үлкен – 2 млн 995 мың 482 шаршы км., халқы – 6 млн 578 мың 579 жан (1926-1927 жыл санағы бойынша). Мұның ішінде қала халқы – 539 мың 249 (8,3%), ауыл-поселке халқы – 6 млн 41 мың 330 (91,7). Ұлт ретінде ең көбі – қазақ пен қарақалпақ, одан кейін орыс пен украин, ұсақ ұлттардан: өзбек, татар, неміс, тараншы, дүнген, тағы да саны өте аз ұлттар да бар.

17. Қазақстанның барлық халық шаруашылығы ішіндегі негізгісі мал шаруашылығы. Кеңестер Одағында Қазақстан жалпы одақтық ірі маңызы бар мал шаруашылығы шикізатының кіндігі саналады.

Қазақстан халық шаруашылығының әр түрін бір-бірінің өнімімен салыстырғанда, 1927-ші жылдыкі мынадай:

Малшаруашылығы – 315 млн 443 мың – 54%;

Егіншілік – 196 млн 773 мың – 33,7%;

Центілі өнерлі кәсіп – 48 млн 895 мың – 8,4%;

Балықшылық, аңшылық – 10 млн – 1,8% .

Қазақстанның 1927-шы жыл жалпы мал саны – 33 млн, егіндігі – 3 млн 596 мың гектар. Егіншіліктің өнімімен жалпы егілетін жердің ауданы ішінде үлкен маңыздысы мақта, кенеп, кендір, апиын, көкнәр сияқты өсімдіктер.

18. Қазақстанның осы күнгі шаруашылығын сипаттайтын мәністер мыналар:

1) Жерінің кеңдігі, нәрсе – қара өткізетін базарлардан Қазақстанның қашықтығы, теміржолдардың, жол қатынас жолдарының нашарлығы, жүк тасу жұмысының кемшілігі. Міне, осының бәрі өз ішінде болсын, шетке болсын өз шаруашылығынан өнген заттарды өткізуге Қазақстан үшін үлкен қиыншылық келтіреді.

2) Еңбекші ауыл-поселке еңбекшілерінің жұмыс қылудан артық уақыты бола тұрса да, шаруашылығын үдетуге қаражаттың кемдігі.

3) Мемлекет, кооператив, сауда ұйымдарында қаражаттың кемдігі, мұндай ұйымдар көбінесе қалаға, теміржол бойларындағы аудандарға ғана жақын болып, жалпы елдің бәріне жайылып бітпегендігі.

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

4) Пайдалы кендердің іске нашар асырылуы, ауыл шаруашылығы өнімін (тері-терсек, шек, май зауыты, шұға фабрикаларының өнімін) тиісті жерлерге жіберіп тұруға өнерлі кәсіп ұйымдарының кемшілігі.

5) Елдің мәдениет жөнінде артта қалғандығы, әсіресе қазақ халқы мен шығыстық ұсақ ұлттардың мешеулігі.

Осы жағдайлардың бәрі Қазақстан халық шаруашылығын ілгері бастыруға бөгет болып отыр, малын, одан өнген шикізатын керекті жеріне мезгілімен жеткізуге қиыншылық туғызады, көп уақыт алады (керуен, мал айдайтын жолдар).

Қазақстанда барлық халық шаруашылығының өнімін толық пайдаға асырмаушылық байқалады, әсіресе малшаруашылығынікі солай. Өйткені ескіден келе жатқан үйренісімен қымбатты өнімнің бірсыпырасы базарға түспей, өз арасында іске жаратуға кетеді. Бұл ретте мал шаруашылығының құны кему қаупі мол.

19. Қазақстан ауыл шаруашылығының жалпы өнімі мен пұлды өнімі 1927-ші жыл мың соммен есептегенде мынадай:

	Жалпы өнімі	Жалпы өнімге%	Пұлды өнімі	Пұлды өнімге %	Пұлдық коэффициент
Астық, бақшаныкі	169,956	32,2	32,508	21,0	19,7
Асыл егіндік	26,817	5,2	22,486	14,5	83,8
Мал шаруашылығы	315,443	61,6	99,829	64,5	31,6
Барлығы	512,216	100,0	154,823	100,0	33,1

20. Мал шаруашылығының базарға түсетін өнімі өткізу жөнінен шамамен былай бөлінеді (мың соммен есептегенде):

Базарға түсетіні	Қала халқына кететіні	Өздері үлгертетін өнерлі кәсіпке кететіндер	Шетке кететіндер	Кеңестер Одағының базарларына кететіндер
99,829	10,812	9,738,5	12,911	66,367,5
100,0	10,8	9,8	13,0	66,4

Егіннің базарға түсетін өнімі өткізу жөнінен шамамен былай бөлінеді (мың соммен есептегенде):

		Астықпен		Бақшаныкі	
32,508	12,285	2,531	15,444	2,248	
100,0	37,8	7,8	47,5	7,0	
Асыл егіндіктердікі					
22,486	3,836	765	376	17,509	
100,0	17,5	3,4	1,7	77,4	

21. Қазақстанның сауда делдалдық айналма сомасы мынадан көрінеді (млн соммен):

	Мемлекеттік	кооператив	жай	барлығы
көптеп	174,2	107,2	34,8	316,7
%-бен	55,1	53,9	11,0	43,0
Бөлектеп	23,9	203,4	192,5	419,8
%-бен	5,6	48,5	45,9	57,0
Барлық айналма сомасы	198,1	310,6	227,3	736,5
	26,9	42,2	30,9	100,0

Материалдар мен құжаттар жинағы

22. Қазақстан халық шаруашылығының таразыны тең басуы ішкі-сыртқы базарға өтімімен байқалады: Қазақстан (ауыл шаруашылығы өнімі жөнінен) өзі тұғынғаннан гөрі артығырақ өндіреді, сондықтан өзге жерге мал шаруашылық өнімі, астық, балық шығарады.

23. Қазақстанның орасан кең жерінде жаратылыс-тарих жағдайы әр алуан болғандықтан шаруашылығы да әртүрлі. Қазақстанның әртүрлі аудандарында жалпы халық шаруашылығы болсын, ішінара ауыл шаруашылығының түрлері болсын алуан-алуан.

24. Қазақстан ауыл шаруашылығының негізгі түрлері мыналар: бірінші түрі – егіншілік – мал өсіру, мұнда бірінші тілімге сәйкес орнықты мал шаруашылығы бар. Мал шаруашылығы мұнда егіншілікпен байланысқан, егіншілік жағы басым. Бірінші (егіншілік) түрінің өзі екіге бөлінеді: 1) терістік тілімде шөл егін көбінесе базарға түседі, 2) түстік жағында өзендер өлкесінде тау бөктерлерінде суарма егіндер арасында базар тартатын қымбаттылары мақта, апиын, темекі, күнжіт, кенеп, күріш, тұқымдық жоңышқа. Мал жағы екеуінде де еті-сүті жағынан пайдаланылады, ал терістік тілімде көбінесе жұмыс малы, түстікте қой өсіру басым.

Екінші түрі – мал өсіру, егіншілік шаруасы. Мұнда екінші тілімнің жағдайына сәйкес отырықшы, шала көшпелі мал шаруасы. Бұл жақта малды семіртуге айрықша еңбек сіңіруге бет алып келеді, екінші жағынан, егіншілікпен де байланысы бар. Мұнда бірақ егін базарға да түседі, өздері ішіп-жеу үшін егіншілікке айналатындық түрі де бар.

Үшінші түрі – мал шаруашылығы, халқы мал бағып көшіп жүреді. Егіншілік мұнда жүдә жоқ болады. Иә, бірен-саран суарма егіндер ғана кездесіп қалады. Малы аяғынан жайылады, көбінесе еті-жүні пайдаға артығырақ асады, қой, түйе, ешкі жағы басым болады. Шаруашылықтың бұл түрі төртінші, кейде үшінші тілімде кездеседі. Үшінші тілімде шаруаның мал өсіру – егіншілік түрі де кездеседі.

25. Қазақстанның үлгерту өнерлі кәсібі тек мал шаруашылығы мен егіншілік өнімін ғана үлгертеді, онда да жергілікті шикізаттарға ғана қызмет сіңіреді. Қазақстан жеріндегі өзі табатын өнерлі кәсіп кейбір кен шығатын жерлерде ғана шашыранды түрде. Батыс жағында мұнай, асқа салатын тұз, дәрі орнына жұмсайтын ғылаубер тұзы алынады; шығыс жағында – таскөмір, асқа салатын тұз, алтын, күміс, қорғасын, тініке алынады; түстігінде – жез, қорғасын, таскөмір, ақ дәрі, асқа салатын тұз алынады. Жай кәсіптерден Каспий, Арал теңіздерінде, өзен бойларында балықшылық бар, тұз алу, өз бетімен жақсы металдар табу, тері илеу, шекпен тоқу, кесте тігу, ағаштан ыдыс істеу сықылдылар бар.

26. Осы күнге жаратылыс-тарих, шаруа жағдайларына, өзгешелігіне қарай (жерінің кендігі, ішкі-сыртқы қатынастың нашарлығы, халық шаруашылығының өнімі пайдаға көңілдегідей асырылмауы, пайдалы кендердің, еңбек байлығының орасан көптігі, шаруашылығы әр алуан болуы) Қазақстанның өнім күшін дамытуы үшін жергілікті мекемелердің шаруа құрылысына басшылығын күшейтуді, қай жөнінен болса да көсемдік көрсетуін, республиканы ел билеу жөніне қарай лайықтап қайтадан бөлуді керек қылады.

IV. Қазақстанды аудандаудың негізі мен әдістері

27. Қазақстанның осы күнгі әкімшілік жөніндегі бөлігі халық шаруашылығына басшылық ету, республиканың жаратылыс-тарих, шаруа өзгешеліктеріне, жер-жердің іске ынтасын арттыруға, әкімшілікті еңбекші бұқараға жақындатуға қолайлы емес.

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

Қазіргі бөлікте республиканың ілгері басуына кедергі жасайтын патша заманынан қалған қалып бар, сондықтан социалдық құрылысының шаруашылық, мәдениет жағдайына үйлесетін жаңа бөлік жасау керек. Қазіргі Қазақстанды аудандау жұмысы, негізінде, осы мәселені шешу мақсатымен болып отыр.

28. Жалпы социалдық құрылысының пайдасын, болашағын ескеріп, Қазақстан үкіметі аудандау жұмысын жүргізерде мынадай негізді мақсаттарды көздеп отыр: 1) Кеңес Одағының жолымен Қазақстанның қолайлы шаруа жоспарын құру мүмкіншілігін қамтамасыз ету; 2) әр округтің, ауданның шаруашылығын мемлекет мекемелері толық меңгеріп әкететін қылу; 3) әрбір бөліктің (округ, аудан сықылды) шаруашылық жағын көңілдегідей күшті қылу (зиянсыз бюджет құру сықылды); 4) Қазақстандағы ұлт біткеннің бәрін туысқандай тату қылатын жағдай туғызу; 5) үкіметті елге жақындату; 6) бір округтің, ауданның шаруашылық түрін бағдарлас қылу.

29. Қазақстанды аудандау жұмысы Кеңес Одағының мал шаруашылығынан шығатын шикізат қоры, жаңа да асыл өсімдіктер беретін аудан екендігі ескеріліп, Қазақстанның кей жерлерінде айрықша өнімдер шығу мүмкіншілігін, олардың артықша пайдасы жеке-жеке бөлімдерінде ғана емес, бүкіл Қазақстан мен бүкіл Кеңестер Одағына бірдей тимейтіндігін көздеп жобаланып отыр.

30. Жеке округтердің шаруашылығын көркейтуді көздегенде Қазақстанның жалпы халық шаруашылығының болашақта дамуы негізге алынып отыр.

Жуырда орындалатын кейбір мақсаттарға келгенде бес жылдық жоспар мағлұматтары ескеріліп отырды.

31. Ұсынылып отырған аудандау жобасы Қазақстанның кейбір жерлерінде таза шаруашылық жөнінен аудандағанға (шаруа аудандарына бөлгенге) келмейді, қазіргі уақытта мұны көбінесе істей алмайтындығымыздың себептері мынадай: 1) Қазақстанның қазіргі шаруашылығы мен болашақтағы түрі арасында үлкен айырма барлығы; 2) тек шаруа жөнінен ғана бөлуді мақсат қылуға ел билеу жағдайы жағынан мүмкін еместігі.

32. Ұлт республикасы болған Қазақстанда ұлт мәселесі өзгеше орын алады, кейде жергілікті шаруа-тіршілік тілектерін де өзіне аударып әкетеді. Қазақстанды аудандау жобасы жасалғанда әр ұлт еңбекшілерінің шаруа-мәдениет жүзінде ілгері басуы, республика ішінде әлі күнге шейін қалмай келе жатқан ұлт алақөздігі жойылу жағы қатты ескерілді. Осы мақсатпен аудандау жобасында ұлты бірыңғай төменгі әкімшілік бөліктерін бөліп шығару негізі қолданылды. Мұндайша жері аттамалы болуға да қарсылық болмады, аралас ұлтты аудандау амалсыз реттерде ғана құрылатын болды.

Сонымен қазіргі жобаланып отырған Қазақстан аудандары таза-шаруа аудандары емес, әкімшілік-шаруа аудандары болмақ.

33. Қазақстан жағдайынша әкімшілік-шаруа ауданның ең қолайлы түрі төрт буынды бөлік болды (ауыл, поселке-аудан-округ-Қазақстан орталығы).

Жаңа бөліктердің негізгі белгілері мыналар:

1) Округ барынша шаруашылық жағынан алды, құқығы губерниянықымен бірдей; жері онша үлкен емес, жаратылыс-тарих, шауашылық, ел билеу ретіне лайықтанып құрылған.

2) Аудан құқығы уездің құқығымен бірдей деуге болады, жері уезден недәуір аз; негізгі әкімшілік-шаруа ретіне қарай еңбекші елді біріктіріп, аз жерде недәуір құқықпен пайдаланады; аудан елдің шаруа-мәдениет істерін тез дамытып, іске өздігінен ұмтыларлықтай ынтасын арттыру жағын қамтамасыз етеді; кей аудандардың (әсіресе, қазақ жағының) бюджеті алғашқы жылдарда зиянды болады.

Материалдар мен құжаттар жинағы

34. Қазіргі аудандау жобасы автономиялы Қарақалпақ облысының болашағын толық ескереді, жер шегін бұрынғы күйінше қалдырып, шаруа-мәдениет істерін тез дамытарлықтай өзгеріс жасайды (төрт буындыдан үш буынды түрге айналған сықылды).

35. Қазақстан жерін округке бөлгенде қолданған негіз:

1) шаруашылық түрінің бір бағдарлы болуы, әр округтің өндірісі өзінше дамуы;

2) жаратылыс жағдайы, жол қатынасы;

3) шаруа, қаражат жағының тиянақты әлділігі;

4) ірі өнерлі кәсіп орнатудың жалпы мақсаты, болашағы;

5) басшылық етуге, мұқтажын өтеуге ыңғайлылығы;

6) ұлт салтының жағдайын ескеру (кейбір округтердікі болмаса, бәрін бірдей толық есепке алуға болмады);

7) округтер арасындағы шаруа, қоныс жайлары.

36. Округтерді аудан-ауданға бөлгенде мынадай негіздер қолданылады:

1) шаруашылық жағынан бейімдігі, ұлттың бірыңғайлығы; 2) жердің ең тәуір мөлшері, елдің жиілігі (шала көшпелі елдер үшін орташа өріс (радиус) 50-65 шақырым, көшпелілер үшін 60-100 шақырым ұйғарылды; елдің жиілігі республиканың елі қалың жағында 25-40 мың, республиканың орталық бөлімінде елдің сирек жерінде кемі 15 мың адам, өзге елі сирек жерлерде 20-25 мың; 3) жаратылыс түрінің жағдайы; 4) сумен (түстік жақта) күш жолының ортақтығы, шаруашылық түрінің бір бағдарлылығы сықылдылар; 5) бұрыннан келе жатқан әкімшілік-шаруа жөніндегі қатынасты мүмкін қадар сақтау.

Аудандау жұмысы жобаланғанда кейбір аудандарда өзге жағдайлардан басым ескерілгендері болды (мәселен, бірыңғай ұлт болу, айрықша жаратылыс кедергілері сықылды).

37. Жобаланып отырған аудандау жұмысының негізгі мақсаты – Қазақстан жерін округке, ауданға бөлу, осы күнгі ауылнай, поселкелер уақытша сол күйінде қала тұрып, мынау аудандау жұмысы жүзеге асырылғаннан кейін айрықша қаралады.

38. Бұрын Қазақстан бөлігі мынадай еді:

1) 1 облыс,

2) 6 губерния,

3) 2 округ,

4) 31 уез,

5) 411 болыс.

Енді Қазақстанда болады:

1) 1 облыс,

2) 13 округ,

3) 195 шамалы аудан.

Қазақстан жерінде, Қарақалпақ автономиялы облыстан басқа мынадай округтер болсын деп жобаланып отыр: 1) Орал, 2) Теңіз, 3) Адай, 4) Ақтөбе, 5) Қостанай, 6) Қызылжар, 7) Ақмола, 8) Кереку, 9) Семей, 10) Қарқаралы, 11) Алматы, 12) Сырдария, 13) Қызылорда.

39. Қазақстанды аудандау жұмысын жүзеге асырарда ұшырайтын негізгі қиыншылықтар мыналар: 1) аудандардың көбінде (әсіресе, қазақ аудандарында) даяр орталықтардың жоқтығы, мұндай орталықтарды дербес қаражатсыз жасау мүмкін емес; 2) мемлекет мекемелері қайта құрылып жатқандықтан, жер-жердегі басшылық ісінің уақытша босандығы (жаңа құрылған орындар да алғашқы

Үзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

кезде шаруа, мәдениет істерін меңгеріп әкетудің қиыншылығы); 3) кейбір округтерде, аудандарда бюджеттің уақытша кем-тарлығы; 4) аудандық, кейбір округтік мекемелер үшін ысылған қызметкерлерді бөліп, сапырылыстырып орындастырудың қиыншылығы.

40. Қазақстан аудандарының көбінің алдағы істері қандайлық ілгері бастыңдық түрі әлі толық анықталған жоқ. Республиканы бұдан кейін де зерттей келе ретіне қарай осы аудандау ісіне өзгеріс кіруі мүмкін.

Осы ортаға түсіп отырған Қазақстанды аудандау жобасы бірсыпыра уақыттан бері қалың еңбекші бұқараның, жергілікті мекемелердің талқысына түскен, сонымен орынды пікірлер ескерілген. Аудандау жұмысы мемлекет шараларының ең күрделі, ең маңыздыларынан саналады. Мұның көңілдегідей болып шығуы үшін республика еңбекшілерінің бәрі жұмыла кірісіп, атсалысуымен ғана болады.

V. Қарақалпақ облысы мен жобаланып отырған округтердің қысқаша жайы

Қарақалпақ автономиялы облысы

Қарақалпақ облысының округтері: Төрткөл, Шымбай, Қожа елі, Қоңырат. Облыс орталығы – Шымбай қаласы. Жер ауданы – 121 мың 124 шаршы км. 10 аудан жобаланды (бұрынғы болыстар, округтер таратылады).

Облыстағы халық – 304 мың 541 адам, оның 35,2%-ы – қарақалпақ, 28,4%-ы – қазақ, 3,2%-ы – қала халқы.

Пайдалы кендер: әртүрлі мәрмере, гипс, бор, бұлар Сұлтан – Оязтау тауларында, мұнда бирюза да кездесіп қалады, Сұлтан баудан 5 шақырым жерден фосфорит, тальк табылған. Суды Қарақалпақ облысы Әмудариядан алады, түстік жақ шегіне Арал теңізінің суы жайылады.

Ауыл шаруашылығы жөнінде облыс біріне-бірі ұқсамаған екі бөлімге айырылады: 1) Әмударияның аяғы мен құйылысындағы батыстық ойпаң аңғар, бұл араның азырақ жері егін шығатын аудан, бидай, мақта, күріш егіледі, көбірек жерінде мал шаруашылығы мен егіншілік аралас болады, 2) шығыстық құраң жер – Қызылқұм, ауданы 100 мың шаршы км. шамасында, бұл араның суы жоққа тән, халқы сирек болады. Бұл – мал бағатын аудан. Жалпы шаруасының (үйінің) саны – 42 мың 364. Жалпы егіндік ауданы – 51 мың 100 десятина, мұның 40,6%-ы – мақта, 23,5%-ы – бидай, 23,5%-ы – меке жүгері мен қоқан жүгері. 6,2%-ы – тары мен қунақ. Жалпы малының саны – 524 мың (бұл мағлұмат толық емес), мұның 42,6%-ы – қой, 24,1%-ы – ешкі, 19%-ы – сиыр (ірісі), 7%-ы – жылқы.

Өнерлі кәсібі – балықшылық, көбінесе Арал теңізінің түстік жағасында (Мойнақ, Ұрға, Аққұлада) болады, Мойнақ аралдарында Шымбай мен Қоңырат округі көлдерінен асқа салатын тұз алынады. 3 мың десятиналық жерде кендер бар, мұны да жұрт жинай бастады, мия да жиналады.

Облыста ірі өнерлі кәсіп дүкендері жоқ. Қол өнері – кілем, жібек, шекпен тоқылады, киіз басылады, етік тігіледі, үй ағаш істеледі. Саудасы көбінесе базарлы, жәрмеңкелі болады.

Облыстың 1927–28-ші жылғы бюджеті – 1 млн 762 мың сом. Облыс бюджеті тиынақты. Мақта, мал шаруашылығы өркендеуіне қарай бюджеті де болашақта молаюына зор үміт бар.

Болашағы: балықшылық кәсібі өркендеп кетуге мүмкін, 1914-ші жылға шейін жалғыз Мойнақ ауданының өзі 2 млн пұт шамасында балық берген екен.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Егіншілік, әсіресе, мақта егіні және де мал өсімі, ішінара қаракөл өсіру шаруасы ілгері басағын түрі бар.

Орал округі

Округ құрылысы: Орал, Жымпиты уездері, Бөкей уезі Катайып Теңіз болысынсыз. Бұрынғы Елек уезінің Борлы болысы. Округ орталығы – Теке қаласы. Жалпы жер ауданы – 163 мың 372 шаршы км. 15 аудан жобаланды. Округ халқы – 395 мың 550 адам, оның 70%-ы – қазақ, 10%-ы – қала халқы.

Пайдалы кендер: мұнай (Матан – Қожамай деген жерде), байланған тұз, жанартас.

Округке жайылатын өзендер: Жайық пен оның салалары – Шаған, Рубешке, Ертек, Елек, Соленке, Жаңа Шыңғырлау жылғасы.

Ауыл шаруашылығы жөнінде – округтің терістік жағындағы елдің шаруашылығы егіншілік, мал бағу, округтің орталығындағы елдердікі мал бағу – егіншілік, түстігінде мал бағу.

Жалпы шаруасының (үйінің) саны 81 мың 279, оның 63 мың 102-сі қазақ.

Жалпы егіндік ауданы – 172 мың 100 десятина, бидай – 61%, тары мен қунақ – 21%, қара бидай – 9%. Малының жалпы саны – 1 млн 674 мың, оның 45,9% -ы – ірі сиыр, 35%-ы – қой, 6,3%-ы – жылқы, 8,6%-ы – ешкі, 4,2%-ы – түйе.

Өнерлі кәсібі бәсең, Жайық бойында, оның салаларында, көлдеріндегі балықшылық кәсібі аса маңызды. Өнерлі кәсіп мекемелерінің ірілері – 16, бұларда 1067 жұмысшы, 33 машинасы бар. Ұсақ жаңа қол өнерімен істейтін орындар – 241, жұмысшылары – 506. Сауда орындары – 1035, оның 34-і мемлекеттік, 132-сі кооператив, 869-ы жай кісілердікі.

Округ бюджеті – 3 млн 727 мың сом (кіріс жағының да шығыс жағының да сомасы осы), бұған Теке қаласында электр стансасы мен үйлер салуға арналған қарыз кірмейді.

Болашағы: егінді көп салу, түрлі өсімдікті көбірек егу, сойыс малын көбейту, әскерге, зауытқа жарамды жылқы өсіру, бақшашылықты көркейту үміті зор.

Теңіз округі

Округ құрылысы: Гурьев уезі (Қарасамар болысының 5 ауылы кірмейді), Бөкей уезінің Шайшашы, Катайып (Теңіз) болыстары. Округ орталығы – Гурьев қаласы.

Жалпы жер ауданы – 96 мың 544 шаршы км. 8 аудан жобаланды. Округ халқы – 215 мың 196 адам, оның 81,9%-ы қазақ, 9,3%-ы қала халқы.

Пайдалы кендері: мұнай (70 мың шаршы км-лік мұнай ауданы бар. Бұлар Жем, Сағыз өзендерінің бойында. Көп шығатын орындары Доссор мен Мақат. Округте шығатын мұнайдың жалпы мөлшері жылына 50 млн-дай болар. Байланған тұз 12 жерде бар.

Округке жайылатын өзендер: Жем, Сағыз, Ойыл, Жайық, мұның салалары түстік пен түстік-батыс шегіне Каспий теңізінің суы жайылады. Ауыл шаруашылығы жөнінде округ халқы мал өсіреді.

Жалпы шаруа (үй) саны – 40 мың. Жалпы егіндік ауданы – 10 мың 300 десятина. Жалпы мал саны – 1 млн 228 мың.

Өнерлі кәсіп: мұнда табысты кәсіп кем, барды үлгертіп шығаратыны жүдә жок.

Ірі кәсіп дүкендері – 2 (Доссор, Мақат). Бұларда 2430 штатты, 500 маусымды жұмысшы бар. Ұсақ жаңа қол өнерімен істейтін орындар – 81, жұмысшылары

« – 150.

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

Округ бюджеті – 896 мың сом (кіріс, шығысы бірдей). Мұнай кәсібі мен балықшылық кәсібі өркендей келе округтің бюджеті өсуге де мүмкіншілік бар.

Болашағы: балықшылық кәсібі өркендемек. Жалпы мал шаруашылығы, ішінара қой, соғымдық мал өсіру жағы ілгері баспақ.

Адай округі

Округ құрылысы: Адай уезі, Ақтөбе губерниясы Темір уезінің Жиделі-Сағыз, Қайыңды, Құмды Ойыл болыстары. Округ орталығы – Ойыл қаласы. 9 аудан жобаланды.

Округ халқы 146 мың 258 адамның 98,7%-ы казак, 0,9%-ы қала халқы.

Пайдалы кендер: таскөмір, темір, жез, асқа салатын тұз, гылаубер тұзы (көбірек шығатын жері Қарабұғаз қолтығы, мұнда гылаубер тұзының кені 36 млн пұттай бар).

Округке жайылатын су батыс жақ шегінен Каспий теңізі, шығысынан Арал теңізі. Бұл округте өзен жоқ.

Шаруашылығы – мал бағу.

Жалпы үй саны – 21 мың 611, оның 16%-ы ғана аз ғана егін салады. Жалпы егіндік ауданы – 1 мың десятина. Жалпы малының саны – 813 мың 827, оның 25,6%-ы – сиыр, 54,9%-ы – қой, 8,9%-ы – жылқы, 4,4%-ы – ешкі, 4%-ы – түйе.

Өнерлі кәсіп жоққа таяу. Ірі кәсіп дүкені – 1, онда 36 жұмысшы бар (Қара бұғаз тұз тресі). Округ бюджеті – 660 мың сом.

Болашағы: қой өсіру (қылшық жүндісі), әскерге, зауытқа жарайтын жылқы өсіру, түйе өсіру жағы ілгері баспақ, жүн-түбіт тарайтын, тері илейтін кәсіп өркендемек, Каспий, Арал жағаларындағы балықшылық кәсібі қайтадан түзелмек, гылаубер тұзы көп алынбақ, болашақ уақыттарда темір, таскөмір, марганец кендері қазылмақ.

Ақтөбе округі

Округ құрылысы: бұрынғы Елек уезінің Шилі, Лубен, Қарашығанак болыстары, Темір уезі (Қайыңдық, Құйынды Ойыл, Жиделі Сағыз болыстары кірмейді), Шалқар уезі. Орталығы – Ақтөбе қаласы. Жер ауданы – 210 мың шаршы км. 13 аудан жобаланған. Халқы – 390 мың 934 адам, оның қазағы 247 мың 555, қарақалпағы 33 мың 616.

Пайдалы кендері: мұнай, темір, жез, жанартас, таскөмір, фосфор, тас. Бұлардың қанша шығатыны анықталмаған. Тағы да зерттеу керек.

Округке жайылатын сулар: Жайық өзені, оның салалары – Ор, Елек, Қобда, тағы да Ойыл, Жем, Ырғыз өзендері.

Округтің терістік жағындағы ел – егіншілік-мал өсіру, орта кезіндегілер – мал өсіру-егіншілік, түстігіндегілер мал өсірумен шұғылданады.

Жалпы үй саны – 77 мың 321, оның 55 мың 378-і қазақ, орысының бәрі де егін егеді, қазақтан егін егетіні 74%.

Егіндік ауданы – 340 мың 113 десятина, бидай – 57,1%, тары – 28%.

Малының саны – 1 млн 481 мың, сиыр – 35,9%, қой мен ешкі – 44,4%, жылқы – 12,2%.

Өнерлі кәсіп – табысты кәсіп жоқ, үлгертіп шығаратындардың жергілікті ғана мәні бар. Ірі кәсіп дүкендері – 9, жұмысшылары – 277, қол өнері мен ұсақ кәсіптер – 178, жұмысшылары – 286.

Сауда орындары – 1191.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Округ бюджеті – кіріс жағы 2 млн. 377 мың, шығыс жағы – 2 млн 500 мың сом, 1927–28-ші жылғы зияны 123 мың сом болған. Биылғы зияны өткен жыл егін шықпаудан болады. Жайшылықта округтің бюджеті кіріс жағынан да, шығыс жағынан да 2 млн 800 мың сом болар еді.

Болашағы: 1) ауыл шаруашылығы жағынан – ет, сүт беретін мал (терістікте), қой, әскерге, зауытқа жарамды жылқы (түстікте) өсіру жағы өркендемек; 2) өнерлі кәсіп жөнінен – ауыл шаруашылығынан өнетін шикізат, таскөмір, жез, магнетит кендерін дамытуға, теміржолдың Жем стансасы ауданында мұнай кәсібін өркендетуге болады.

Қостанай округі

Округ құрылысы: Қостанай округі осы күнгі шегімен, Ақтөбе губерниясының Торғай уезі (Қызылжыңғыл мен Қайдауыл болысы кірмейді). Округ орталығы – Қостанай қаласы. Жер ауданы – 241 мың 616 шаршы км. 15 аудан жобаланған.

Округ халқы – 468 мың 354 адам, оның 44,4%-ы – қазақ, 5,6%-ы – қала халқы.

Пайдалы кендер: алтын, таскөмір (қоңыры), асқа салатын тұз, глаубер тұзы.

Округке жайылатын сулар: Тобыл, Үй, Тоғызак, Обаған, Ырғыз, Торғай тағы басқалары.

Ауыл шаруашылығы жөнінен округтің терістік жағындағы ел (бұрынғы Қостанай уезі) егіншілік-мал өсіруді кәсіп қылады, Қостанай уезінің түстік жағы мен Торғай уезінің терістігіндегі ел мал өсіру – егіншілік кәсібін, Торғай уезінің түстік жағы мал өсіру кәсібін істейді.

Жалпы үй саны – 43 мың 476, оның 85,7% егін салады. Жалпы егіндік ауданы – 161 мың 812 десятина яки бір үйге 3,7% десятина келеді. Бидай – 60,8%, сұлы – 13,4%, кара бидай – 9,7%, тары – 1,9%. Малының жалпы саны – 649 мың 341, сиыр – 32,8%, қой – 47,3%, жылқы – 12,5%.

Өнерлі кәсіп – нашар, тек ауыл шаруашылығынан өнетін шикізатты ғана үлгіртеді. Ірі кәсіп дүкендері 10, мұнда 878 жұмысшы, 36 машина бар. Ұсақ жана қолөнер орындары 360, мұнда 675 жұмысшы бар. Сауда орындары – 1173, оның 28-і мемлекеттік, 261-і кооператив, 884-і жай кісінікі.

Округ бюджеті – кіріс жағынан да, шығыс жағынан да 2 млн 390 мың сом. Өткен жылғы егін шықпау себепті бюджет біраз кемітілген, жайшылықта бюджеті 2 млн 600 мың сом болар еді.

Болашағы: егін ауданы молаймақ, диканшылық өнімі базарлы болмақ, май өндіретін кәсіптің пайызы артпақ, түстік жағында ет пен сүт малы, жұмыс малы, соғым малы өркендемек, нағыз терістігінде Тобыл өзені бойында алтын кенінен пайда шықпақ.

Қызылжар округі

Округ құрылысы: Қызылжар уезі (Шарлақ, Добровольский болыстары, Степан болысының бір бөлімі, Бостандық туы болысының бір бөлімі кірмейді), Көкшетау уезі. Округ орталығы – Қызылжар қаласы. Жалпы жер ауданы – 124 мың 378 шаршы км. 21 аудан жобаланған.

Округ халқы – 744 мың 366 адам, оның 18,9%-ы – қазақ, 16,8-ы – қала халқы.

Пайдалы кендері: алтын (алтын табылатын аудан 800 десятинаға шейін бар), таскөмір, темір, асқа салатын тұз, глаубер тұзы. Округтегі өзен Есіл мен соның салалары.

Округ халқының көбі егіншілік-мал өсіру, біразы ғана мал өсіру-егіншілік кәсібін істейді.

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

Жалпы үй саны – 119 мың 845, оның 78,1%-ы егін салады. Жалпы егіндік аудан – 689 мың 40 десятина, яки бір үйге 4,1 десятина егіндік келеді. Бидай – 68,6%, сұлы – 16,7%, қара бидай – 7,4%. Жалпы малының саны – 2 млн 164 мың 34, оның ішінде сиыр – 37,4%, қой – 37,1%, жылқы – 17,9%, шошқа – 4,7%, ешкі – 2,6%.

Өнерлі кәсібі көбінесе ауыл шаруашылығының өнімін үлгерту. Ірі кәсіп дүкендері – 27, мұнда 1029 жұмысшы, 41 машина бар. Ұсақ жана қолөнері орындары – 304, жұмысшылары – 626. Округ саудасы – базар-жәрменкелі.

Округ бюджеті – 4 млн 650 мың сом, бұл Қазақстандағы бюджеті күшті округтердің біреуі.

Болашағы: егіндігі молаймақ, май шығатын өсімдіктер егілмек, шетке шығарылатын астық молаймақ, сүт-ет малы, шошқа өсіру өркендемек, жұмыс жылқысы көбейтілмек, кен жағынан алтын, күміс, қорғасын, жез қазылмақ, орман ісі өркендемек.

Ақмола округі

Округ құрылысы: Ақмола уезі (мұның Сарысу, Қарағанды, Промышленный болысы кірмейді), Атбасар уезі (мұның Қарсақбай болысы кірмейді) және Ақкелін болысының 6 поселкесі – Каменский, Святогорский, Окольный, Самарский, Крещенский, Ақшора. Округ орталығы – Ақмола қаласы. Жалпы жер ауданы – 171 мың 188 шаршы км, 16 аудан жобаланған.

Округ халқы – 377 мың 925 мың адам, оның 56%-ы – қазақ, 4,9%-ы – қала халқы.

Пайдалы кендері: таскөмір, қоңыр көмір, жез (Успен, Спас кендері), қымбат тастар (Жаман Қайрақөл өзені бойында). Округтегі өзендер – Есіл, Нұра, тағы басқалары.

Округ халқының кәсібі – мал өсіру-егіншілік, түстік жағынікі – мал өсіру.

Жалпы үй саны – 76 мың 826, оның 82,2%-ы егін салады. Бидай – 77,9%, тары – 6%, сұлы – 4,9%. Малының жалпы саны – 1 млн 523 мың 324, оның 35,6%-ы – сиыр, 36%-ы – қой, 19,5 %-ы – жылқы, 6,1%-ы – ешкі.

Өнерлі кәсіп – болашақта аса зор маңызды жұмыс басталады. Ірі кәсіп дүкені – 3. Ұсақ және қолөнер орындары – 133, мұнда 246 жұмысшы бар. Саудасы базарлы-жәрменкелі. Округ бюджеті – кіріс жағынан да, шығыс жағынан да 2 млн 50 мың сом.

Болашағы: ет малы, жылқы, қой тұқымы өркендемек.

Сырдария округі

Округ құрылысы: Шымкент, Ташқазак, Түркістан, Әулиеата уездері, Ақмола уезінің Сарысу болысы, Қарқаралы уезі шет болысының бір бөлігі. Округ орталығы – Шымкент қаласы. Жалпы жер ауданы – 396 мың 136 шаршы км. 21 аудан жобаланған. Округ халқы – 891 мың 770 адам, оның 70%-ы – қазақ, 10,4%-ы – қала халқы.

Пайдалы кендері: алтын (онша мээ емес), жез, күміс-қорғасын, таскөмір, қорғасын, қара тұз.

Округтегі өзендер: Сырдария, Арыс, Шыршық, Қарасу, Талас, Шу, Теріс.

Округтің түстік-батыстық жағындағы елдің көбі егіншілік-мал өсіруді, шығыс жағы мал өсіру-егіншілікті кәсіп етеді. Жалпы үй саны – 160 мың 664, оның 127 мың 278-і қазақ, 82%-ы егін етеді. Жалпы жер ауданы – 259 мың 610 десятина, оның 165 мың десятина шамасындай суарма. Малының жалпы саны – 5 млн 110 мың.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Өнерлі кәсіп жалпы алғанда нашар. Таскөмір кені, қорғасын (Сырдария қорғанысы), дермене зауыты, вино, арақ қайнататын, мақта газартатын зауыттар бар. Округте сауда орындары – 4 мың 139, оның 34-і мемлекеттік, 82-сі кооператив, 4 мың 23-і жай адамдардікі.

Округ бюджеті: 3 млн 600 мың сом. Округ бюджеті барынша нық, бұдан кейін де өз жөнімен тез дамуы мүмкін.

Болашағы: кендір пайдаға аспақ, мақта кәсібі өркендемек, ауыл шаруашылығының шикізаты дұрыс үлгермек, қой, сүт-ет малы өріс алмақ, жұмыс жылқысы өркендемек. Қорғасын кені, ақ дәрі шығару кәсібі ілгері баспақ.

Қызылорда округі

Округ құрылысы: Қазалы, Қызылорда уездері, Торғай уезінің Қызыл жыңғыл, Қайдауыл болыстары, Атбасар уезінің Қарсақбай болысы. Округ орталығы – Қызылорда қаласы. Жалпы жер ауданы – 296 мың 824 шаршы км. 8 аудан жобаланды.

Округ халқы – 317 мың 51 адам, мұның 87,3%-ы қазақ, 13,4%-ы қала халқы.

Пайдалы кендері: таскөмір (Байқоңыр кені), жез (Жезқазған), байланған тұз, глаубер тұзы.

Округтегі өзендер: Сырдария, Сарысу, Терісаққан, Қара кеңгір, Сары кеңгір, батыстан Арал теңізі. Округ халқының 58%-ы – мал өсіретін аудандарда, 42%-ы – мал өсіретін-егін салатын (суарма) аудандарда. Жалпы ұй саны – 52 мың 446.

Жалпы егіндік ауданы – 33 мың 800 десятина (13 мыңы шөл, 20 мыңы суарма); бидай – 61%, арпа – 11,5%, тары – 5%, меке жүгері мен қоқан жүгері – 1,2%. Малының жалпы саны – 1 млн 989 мың, оның ішінде қой – 55,4%, ешкі – 20,2%, сиыр – 11,8%.

Өнерлі кәсібі, тау кені: Қарсақбай, Жезқазған кендері, Байқоңыр тас көмірі, жалпы одақтық мәні бар Атбасар металл тресі. Тұз кәсібі – 100-ден артығы Арал теңізінде, 2,5 млн пұт шамалы балық береді.

Сауда орындары – 1484, мұның 11-і мемлекеттік, 57-сі кооператив, 1416-сы – жай адамдардікі.

Округ бюджеті: 1 млн 900 мың сом, мұның көбі Қызылорда қаласының бюджеті (1 млн 137 мың сом).

Болашағы: ұсақ мал, түйе өсіру жағы өркендемек, суланған егіндік молаймақ, балықшылық кәсібі ілгері баспақ, тұз, сексеуіл алу, Қарсақбай ауданында кен кәсібі ұлғаймақ.

Кереку округі

Округ құрылысы: Кереку уезі (бұған Ақкелін болысының 6 поселкесі кірмейді), Бесқарағай болысының бір бөлімі (Жайпар – Шонғораз – Қабантай жолында), Қызылжар уезінің Добровольский, Шеркес, Бостандық туы болыстарының бөлімдері. Округ орталығы – Кереку қаласы. Округ жері – 121 мың 916 шаршы км. 9 аудан жобаланды.

Округ халқы – 333 мың 487 адам, оның 55,3%-ы қазақ, 6,2%-ы қала халқы.

Пайдалы кендері: таскөмір (Екібастұз кені, мұнда 37 млрд пұт таскөмір табылар деген шама бар), асқа салатын байланған тұз.

Округтегі өзендер: Ертіс, Шідергі, Өлеңті.

Ауыл шаруашылығы жөнінен – Ертістің оң бетіндегі терістік-шығыс жағындағы елдер егіншілік-мал өсірумен, түстік-батыс жағындағысы мал өсіру-егіншілікпен, мал шаруасымен тіршілік етеді.

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

Жалпы үй саны – 62 мың 22, оның 62,4%-ы егін салады. Бидай – 75,7%, сұлы – 10,6%, тары – 4,6%.

Жалпы малының саны – 1 млн 964 мың, оның 36,2%-ы сиыр, 37,3%-ы қой, 15,5%-ы жылқы, 8,7%-ы ешкі.

Өнерлі кәсібі – ауыл шаруашылығының өнімін үлгертеді, таскөмір мен тұз кәсібі соғыс болардың алдында ғана дами бастаған. Ертіс өзені мен көлдерден 40 мың пұт шамасындай балық ауланады. Сауда орындары – 1 млн 587 мың сом. Мұны тиянақты бюджет, бұдан былай да өсетін бюджет деуге болады.

Болашағы: шетке астық шығару үшін егіндік аудандары молаймақ, сүт-май кәсібі дамымақ, жұмыс жылқысы өсірілмек, қылышқ жүнді, майда жүнді қойлар өрбітілмек, ұн тарту, тері илеу кәсіптері ілгері баспақ, таскөмір кенін пайдаға асыру жұмысы дұрысталмақ.

Семей округі

Округ құрылысы: Семей уезі (Бесқарағай болысының бір бөлімі кірмейді), Өскемен уезі, Бұқтарма уезі, Лепсі уезінің Аягөз, Үржар, Иванов, Мақаншы болыстары. Округ орталығы – Семей қаласы. Жер ауданы – 273 мың 30 шаршы км. 22 аудан жоспарланған. Округ халқы – 887 мың 497 адам, оның 49,4%-ы қазақ, 10,9%-ы қала халқы.

Пайдалы кендер: алтын, металл (Риддер, бұл 150 млн пұт кен береді, Зырян, Музан кендері, тағы басқалар), таскөмір, асқа салатын тұз, марганец.

Округке жайылатын сулар: Ертіс, Қара Ертіс, Ульба, Құлба, Бұқтарма, Көкпекті, Қара бура.

Округтің терістік, терістік-шығыс жағындағы елдері егіншілік-мал өсірумен, орта түстік жағы мал өсіру-егіншілікпен тіршілік етеді (аздап бірыңғай мал өсіретін елдері де бар). Жалпы үй саны – 164 мың 310. Жалпы малының саны – 4 млн 910 мың.

Өнерлі кәсібі – металл үлгертеді, ауыл шаруашылығының өнімін үлгертеді, кен зауытының кәсібі дами бастады. Ірі кәсіп дүкендері – 46, онда 4 мың 159 жұмысшы, 104 машина бар. Сауда орындары – 1537, оның 99-ы мемлекеттік, 487-сі кооператив, 939-ы жай адамдардікі.

Қазақстан округтерінің өзгелеріне қарағанда Семей бюджеті ең әлділерден саналады. Қазіргісі 5 млн 750 мың сом, теміржол салынып болып, өнерлі кәсіп дамыған сайын аса өсіп кетуі мүмкін. Табыс жағы күшті болғаннан кейін Семей бюджеті тиянақты да болып отыр.

Болашағы: Түркістан-Сібір жолы түсетін болған соң болашағы артықша үмітті, мұнда базарға шығарылатын астық көбеймек, сүт-соғым малы өршімек, тау кендерінің кәсібі өркендемек.

Қарқаралы округі

Округ құрылысы: Қарқаралы уезі (бұған Мойынты өзенінен төмен жатқан шет болысының бір бөлімі кірмейді). Округ орталығы – Қарқаралы қаласы. Жалпы жер ауданы – 202 мың 342 шаршы км. 9 аудан жобаланды.

Округ халқы – 257 мың 977 адам, оның 87,7%-ы қазақ, 2,1%-ы қала халқы.

Пайдалы кендер: таскөмір (Қарағанды кені батыстан, мұнан 300 млрд көмір шығады деп есептеледі), жез (Успен кені). Бұлардың бәрі ашылмай сақталып тұр, темір (Төбе, мұнан 400 млн пұт шығар деп есептеледі), күміс-қорғасын кені, асыл тастар.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Округке жайылатын өзендер: Тоқырауын, Жаман, Мойынты. Шаруа жөнінен елінің тіршілігі – мал өсіру, егіншілік әр жерде Тоқырауын, Мойынты өзендерінің бойында кездеседі.

Жалпы үй саны – 37 мың 432, оның 36 мың 945-і қазақ, 18%-ы егін салады. Жалпы егіндік ауданы – 18 мың 300 десятина, яки бір үйге 0,5 десятинадан келеді. Бидай – 92,8%, арпа – 7,2%. Жалпы малының саны – 1 млн 689 мың 349, оның ішінде 14,2%-ы сиыр, 13,3%-ы жылқы, 57,2%-ы қой, 12,9%-ы ешкі, 2,3%-ы түйе.

Өнерлі кәсібі – ауыл шаруашылығының өнімін үлгерту. Ірі кәсіп дүкендей... ұсақ және қолөнер кәсіпорындары – 133, мұнда 246 жұмысшы бар.

Саудасы көбінесе базарлы-жәрмеңкелі. Сауда орындары – 197, оның 9-ы мемлекеттік, 49-кооператив, 145-і жай адамдар қолында.

Округ бюджеті: 650 мың сомдық, бірақ Қарағанды, Спас кендерінің кәсібі дами келе артуы мүмкін, күшейеді.

Болашағы: кен кәсібі (күміс-қорғасын) өркендемек, қылшық жүнді қойдың өсуі өршімек.

Алматы округі

Округ құрылысы: Алматы, Жаркент, Талдықорған уездері, Лепсі уезінің Көктерек, Биен-Қоянды, Қарақыз-Кенже, Шеркес, Үшарал, Алакөл, Бәрібай, Герасим болыстары, Сарқан мен Лепсі стансалары, Степан поселкелік кеңесі. Округ орталығы – Алматы қаласы. Округ жер ауданы – 233 мың 70 шаршы км. 22 аудан жобаланды.

Округ халқы – 809 мың 364 адам, оның 62,9%-ы қазақ, 7,7%-ы қала халқы.

Пайдалы кендері: таскөмір, қорғасын, жез, темір.

Округке жайылатын сулар: Іле өзені, Қаратау салалары.

Елінің 43%-ы мал өсіретін аудандарда, 30%-ы мал өсіретін-егін салатын аудандарда, 27%-ы егін салатын, мал өсіретін аудандарда.

Жалпы үй саны – 152 мың 759. Жалпы егіндік ауданы – 238 мың 514 десятина, яғни үй басы 1,6 десятинадан келеді. Жалпы малының саны – 4 млн 606 мың 324.

Өнерлі кәсібі – көбінесе ауыл шаруашылығының өнімін үлгерту. Ірі кәсіп дүкендері – 27, оларда 920 жұмысшы, 15 машина бар. Қолөнер орындары 397. Оларда 629 жұмысшы бар.

Сауда орындары!* мың 777, оның 41-і мемлекеттік, 317-і кооперативтік, 2419-ы жай адамдардың қолында.

Болашақта Алматы округінің бюджеті артықша өсетін жайы бар. Өткен жыл егін кемдеу болғандықтан, 1927–28-ші жылғы бюджеті 3 млн 500 мың сом болып отыр. Қалыпты жағдайда 4 млн сом да болып кететін еді.

Болашағы: Түркістан-Сібір жолының салынуымен болашағы дәуірлегелі тұр, егін өнімі күшеймек. Қымбат өсімдіктер өркендемек. Ұн тарту кәсібі дамымақ. Майда жүнді қой өсірілмек. Сүт-соғым малы, жұмыс жылқысы өрбімек. Таскөмір, ағаш кәсібі ілгері баспақ.

* Кітап сапасының нашарлығынан оқылмады – құраст.

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

VI. Аудандардың қысқаша жайы Қарақалпақ автономиялы облысы

№ реті	Аудан аты, орталығы	Ауданға кіреді	Халық саны	Оның ішінде қарақалпағы
1	Төрткөл, орталығы – Төрткөл қаласы	Төрткөл округінің Төрткөл, Шорақан, Сараби болыстары	47,810	2,929
2	Тамды, орталығы – Мыңбұлақ поселкесі	Төрткөл округінің Мыңбұлақ, Қарақалпақ болыстары	26,670	2,253
3	Шайхабат, орталығы – Шайхабат поселкесі	Төрткөл округінің Шайхабат, Байзар болыстары	32,788	1,816
4	Шымбай	Шымбай округінің Шымбай, Нөкіс болыстары	44,639	29,410
5	Кегелін, орталығы – Бақум поселкесі	Шымбай округінің Кегелін, Жаңабай болыстары, Наупір болысының 9,7,6-шы ауылдары	24,700	24,452
6	Дәуқара-Көкөзек, орталығы – Такта көпір поселкесі	Шымбай округінің Дәуқара, Көкөзек болыстары	25,864	15,299
7	Қожаелі, орталығы Қожаелі қаласы	Қожаелі округінің Қожаелі, Жетіқара болыстары	21,849	3,650
8	Қытай-Қыпшақ, орталығы – Қытай-Қыпшақ поселкесі	Қожаелі округінің қыпшақ, Қытай болыстары	20,522	2,463
9	Қоңырат, орталығы – Қоңырат қаласы	Қоңырат округінің Мыңжарған, Қалықжаб, Шүргүл болыстары	24,883	4,563
10	Примор, орталығы – Зайыр поселкесі	Мойнақ болысы аралдағы отырықшы елдермен, Талдық болысы, Наупір болысы (6,7,9-шы ауылдарынан басқа).	30,145	20,189

Орал округі

№ реті	Аудан аты, орталығы	Ауданға кіреді	Халық саны	Оның ішінде қазағы
1	Тепловский, орталығы – Теплый поселкесі	Соболевский (6 поселке кеңесі), Рубеженский (12), Красновский (10 кеңес) болыстары	30,115	440
2	Зеленовский, орталығы – Зеленый поселкесі	Каменский (9 кеңес), Шаған (7 кеңес) болыстары	19,970	704

Материалдар мен құжаттар жинағы

3	Ілбішін, орталығы – Ілбішін қаласы	Ілбішін (7 кеңес), Князь (4 кеңес), Тоболский болыстың Каркинский, Красноярский кеңесгері	13,833	2453
4	Зауральный, орталығы – Богдановка	Жұбанышкөл (15 кеңес), Ащысай (5 ауылдық кеңес), Дуана болысының 1,2,3,4,5-ші ауылдары	18,254	18,226
6	Жымпиты, орталығы – Жымпиты қаласы	Жымпиты (5 поселке кеңесі) болысы, Жымпиты қаласы, Бүлдірті (4 ауыл кеңесі), Өлеңті (8 поселке кеңесі) болыстары, Айшей болысының 6,1-ші ауылдары.	30,177	29,817
7	Тайпақ базары, орталығы – Антонов	Тайпақ болысы, Байғұтты болысының 1,2,3,4,5-ші ауылдары, Дуана болысының 1,6,7-ші ауылдары, Індір болысының 1,3-ші ауылдары.	20,708	20,700
8	Қаратөбе, орталығы – Қаратөбе поселкесі	Қалдығатай болысы (7 ауылдық кеңесі), Сабынкөл болысы (5 ауылдық кеңесі), Жаксыбай болысы (8 ауылдық кеңес), Байғұтты болысының 6,7,8,9-шы ауылдары, Бүлдірті болысының 8 ауылы.	31,850	31,846
9	Жәнібек, орталығы – Жәнібек стансасы	Жәнібек болысы (8 ауылдық кеңес)	26,848	19,478
10	Талобский, орталығы – Талобке поселкесі	Талобке (7 ауылдық кеңес), Орда (8 ауылдық кеңес) болыстары	34,497	33,513
11	Жанғала, орталығы – Жанғала поселкесі	Жанғала болысы (9 ауылдық кеңес), Глинен болысы (бұған 4-ші ауыл кірмейді)	34,598	32,732
12	Орда, орталығы – Орда қаласы	Орда болысы (8 ауылдық кеңес)	35,670	35,273
13	Ісламиқын, орталығы – Ісламиқын поселкесі	Шежін болысы (7 ауылдық кеңес) және мемлекет қорының тоғайлығы, Ісламиқын болысы (5 ауылдық кеңес), Глинен болысының 4-ші ауылы.	24,447	18,584

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

Теңіз (Гурьев) округі

№ реті	Аудан аты, орталығы	Ауданға кіреді	Халық саны	Оның ішінде қазағы
1	Сарытөбе, орталығы – Новый Богатский поселкесі	Сарытөбе болысы және Редут болысынан 6 ауылдық Бесарал, Жанғала, Баксайыс, Новый Богатский, Тайкенский, Кенерский кенестері	20,451	20,373
2	Жаманкала, орталығы – Жаманкала поселкесі	Тоболеньский болысы (бұған Каркинский, Красноярский поселке кенестері кірмейді), Қарасамар болысының 6,7-ші ауылдық кенестері, Редут болысынан 4 поселке кенесі, Суршинский, Сары айшық, Редут, Қондәуір.	16,681	7,860
3	Еспол, мұнда мәдениет орны ашылмақ	Еспол болысы (12 ауылдық кенес), Соколин болысының 1-12 ауылдық кенестері, Індер болысының 4,5,6-шы ауылдық кенестері.	19,131	19,131
4	Доссор, орталығы – Ракуш поселкесі	Ракуш болысы (ауылдық кенес), Соколин болысының 13-18 нөмірлері, Доссор поселкесі	9,555	8,731
5	Қызыл қоға, орталығы – Қызыл қоға поселкесі	Қызыл қоға (13 ауылдық кенес), Сарыкөл (13 ауылдық кенес), Қаракөл (8 ауылдық кенес) болыстары	33,858	33,858
6	Жылуы, орталығы – Жылуы поселкесі	Жем (18 ауылдық кенес), Жем-Атырау (7 ауылдық кенес), Ақжал (12 ауылдық кенес) болыстары	16,047	15,312
7	Теңіз, орталығы – Қаушқин поселкесі	Катайып болысы (Теңіз) (15 ауылдық кенес)	44,058	35,917
8	Шайғашы, орталығы – Шайғашы поселкесі	Шайғашы болысы (10 ауылдық кенес)	42,498	42,498
9	Плутровский	Тура округ поселкесіне қарайды	11,661	-

Адай округі

1. **Бозашы ауданы.** Орталығы – Шұбар. Халқы – 18,996.

2. **Ойыл ауданы.** (Ойыл, Қазыбек болыстары). Орталығы – Ойыл.

3. **Алты Қарасу ауданы.**

Қалған 5 ауданы биыл құрылмайды, өйткені олардың жерінде уақытша бұрынғы әкімшілік бөлігі бола тұрады. Олар былай жобаланған:

4. **Түпқараған.** Орталығы – Қанбаба мәдениет орны.

5. **Тауыс.** Орталығы – Жарлаш.

6. **Қосақыр.** Орталығы – Қосақыр. Халқы – 12,522.

7. **Қарақұм.** Орталығы – Қара шөңгіл. Халқы – 24,146.

8. **Үстірт** – Сам. Орталығы – Жарқұдық. Халқы – 31,350.

9. **Оймауыт** – Бүйсаты. Орталығы – Көкмешіт, халқы – 18,996.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Ақтөбе округі

№ реті	Аудан аты, орталығы	Ауданға кіреді	Халық саны	Оның ішінде қазағы
1	Елек, орталығы – Яйсан қаласы.	Түзтөбе, Елек, Қаратоғай, Борлы болыстары	22,663	2166
2	Ақтөбе, орталығы – Ақтөбе қаласы	Ақтөбе, Аралтөбе, Алымбет болыстары	19,470	1947
3	Мағажан, орталығы – Тамды стансасы	Мағажан, Қара Қобда болыстары	23,973	2397
4	Қарабұтақ, орталығы – Көрге поселкесі	Қарабұтақ болысы	14,516	1451
5	Ырғыз, орталығы – Ырғыз қаласы	Ырғыз, Жаркөл болыстары	32,903	32,903
6	Шалқар, орталығы – Шалқар қаласы	Шалқар, Шолақ жиде, Қарашоқат, Қошқар ата болыстары	42,444	42,444
7	Ақбұлақ, орталығы – Ақбұлақ поселкесі	Яйсан болысының Ақбұлақ, Сазды, Николай, Орлов, Карпов, Каркуб, Высокий, Сағаршын, Корнилов поселке кеңестері	23,634	-
8	Мұртық, орталығы – Мұртық поселкесі	Мұртық, Степан, Андрей, Рудников болыстары, Яйсан болысының Брайл, Веселый, Луговой поселке кеңестері мен Березьев поселкесі	25,383	-
9	Новоресей, орталығы – Новоресей поселкесі	Ашылы сай, Петропавл, Новоресей болыстары, Аралтөбе болысының Аралшы поселкелік кеңесі	24,633	-
10	Ақкемер, орталығы – Ақкемер поселкесі	Богослав, Ақкемер, Жұрын болыстары, Темір болысы (поселкелерінен басқа)	19,949	-
11	Шилі, орталығы – Шилі поселкесі	Қара шығанақ, Любен, Елек болыстары	27,336	20,547
12	Темір, орталығы – Темір қаласы	Темір, Орқаш, Жем Темір, Жем, Берелюбов, Жел – Байсары болыстары, Темір болысының Ленин, Пригорный, Георгьев поселкелік кеңестері	33,704	25,992
13	Қобда, орталығы – Новоалександров поселкесі	Қобда, Қарағанды, Новоалександров, Астрахан (екі поселкесі кірмейді) болыстары	42,542	29,690

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

Қостанай округі

№ реті	Аудан аты, орталығы	Ауданға кіреді	Халық саны	Оның ішінде қазағы
1	Бурабай, орталығы – Бурабай поселкесі	Бурабай, Покровский, Богратинский, Алакөл поселкелері, Зиновьев, Долгошин болыстары, Долгошин, Луначарский, Красноармейский поселкелері мен тағы басқа Михайлов, Воробьев, Татьяна, Чернышов, Алешин, Бородин, Надеждин, Воскресин, Белур, Ибедин поселкелері	34,736	30
2	Затобол, орталығы – Красный пахарь поселкесі	Затобол, Иешай, Резенцев, Озерный, Шеминов, бұрынғы Роман, Жуков, Александров, Пломенков, Семенов, Садченков, Рыспал, Балакты, Казен, Сергей, Ломоносов, Константин, Алексеев, Кубков, Бурюков, Анас, Зуев, Лихачев, Свердлов, Анис, Анатолий, Матвеев, Рыбин, Владимир поселкелері	50,783	101
3	Урицкий, орталығы – Урицкий поселкесі	Урицкий, Ермаков, Мелитополь, Пилпин, Клешин, Ставрополь, Бинстев, Спастополь, Бейеле – Подольский, Қарасуал, Шерней, Қазыбай, Святогор, Қарағайлы, Новопокров, Павлов, Ново-Васильев, Златоус, Наннов поселкелері	32,184	73
4	Викторовский, орталығы – Викторовский поселкесі	Викторовский, Ново-Ильин, Элизабет, Уба-лин, Орынбор, Асенкрит, Шляпин, Щербинов, Катерин, Валерьян, Викентьев, Өшер, Қаракөл, Нелюбин, Марьинев, Павлов, Натальин, Луговой, Данилов поселкелері	32,516	52
5	Түйемойнак, орталығы Түйемойнак поселкесі	Түйемойнак, Ставриский, Украин, Кариков, Архангел, Шұқыркөл, Көктөбе, Коломен, Львов, Забелов, Адай Йіркөл, Ольгин, Камышин, Қобылан, Либон поселкелері	21,560	154
6	Меңдікара, орталығы – Оразай поселкесі	1,2,3,4,5-ауылдық кеңестер, Яснопольский № 6,7,8,9,10 және Арақарағай ауданының терістік жақ бөлімі	21,222	18,527
7	Обаған	Обаған болысының 1-20-шы нөмірлі ауылдары	24,808	24,694
8	Аманқарағай, орталығы – Әуликөл поселкесі	Арақарағай ауданының түстік жақ бөлігі, 1-14 нөмірлі ауылдық кеңестер, 13429 жан халқы мен Әуликөл ауданы	40,429	25,977

Материалдар мен құжаттар жинағы

9	Қарабалық	Қарабалық болысының 1-26 нөмірлі ауылдық кеңестері	21,522	20,546
10	Жетіқара	Жетіқара болысының 1-20 нөмірлі ауылдық кеңестері	25,277	23,718
11	Федоров, орталығы – Федоров поселкесі	Мұның өзі екі ауданнан құралады: Пешковский-Пешков, Назаров, Святослав, Курский, Болбезобразов, м.Украина, Смирнов, Баритин, Байманов, Станисюн, б.Готский, н.Троицкий, Терентьев поселкелері. Екінші Федоров ауданы мұнда Федоров, Андреев, Успен, Алдикин, Хустанев, Малоресей, Терктов Көкбіш, Юбушум, Лермонтов, Кастьян, Савельев, Чехов, Қосқөл, Арал поселкелері	51,497	153
12	Қайыңды-құмақ, орталығы Адамау пос-сі	Қайыңды-құмақ болысының 1-8 нөмірлі ауылдық кеңестері мен Адамау ауаны	14,291	5879
13	Наурызым, орталығы Қайғы Қарасуы	Наурызым, Майғарау болыстары, Тосын болысының терістік жақ бөлімі	26,277	24,833
14	Торғай	Түсік болысының бір бөлігі мен Қара қоға болысының терістік жақ бөлігі	23,816	23,078
15	Батпақ қара	Қараторғай, Сарыторғай болыстары	28,925	28.903

Қызылжар округі

№ реті	Аудан аты, орталығы	Ауданға кіреді	Халық саны	Оның ішінде қазағы
1	Преснегорков, орталығы – Преснегорков стансасы	Преснегорков болысы (3 ауыл кенесінен басқасы)	20,502	
2	Преснев, орталығы – Преснев стансасы	Преснев болысы	26,365	
3	Трудовой, орталығы – Қызылжар қаласы	Трудовой болысы, Интернационал болысы, Мәуліт, Покров, Калугин, Шортан, Белов, Слинпин, Кубал поселке кеңестері	63,252	
4	Булаев, орталығы – Булаев поселкесі	Булаев болысы	28,080	
5	Ворошилов, орталығы – Қызылжар қаласы	Ворошилов станицасы, Интернационал болысы, поселке кеңестері Станов, Дубровин, Санжар, Михайлов, н.Михайлов.	38,792	

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

6	Ленин, орталығы – Явлен поселкесі	Образовый болыс, Ленин болысы, поселкелік кеңестер. Заградев, Рубановка, Слабай, Краснокамен, Тонкотуровка, Днепровка, Краснодел, Погожин, Малинов, учаскелер 2,3,4-ші	41,347	
7	Красноармейский, орталығы – Сукутин поселкесі	Красноармейский болыс, Ленин болысы, поселке кеңестері: Бугрдуков, Миловид, Сеннури, Кошковский, Дображан және де Малинов, кеңесінің Панин поселкесі	29,247	
8	Крестьян, орталығы – Көкшетау қаласы	Крестьян болысы (бұған Ворошилов поселкесі кірмейді)	21,172	
9	Шортан, орталығы – Шортан станицасы	Шортан, Макін болыстары, Крестьян болысының Ворошилов поселкесі, Совет болысының Педесей, Диедин, Н.Андрей, Райгород, Ковалев, Н.Киев, Карамыш, Царицин, Суборов, Отраднин, Николай. (бұрынғы боевой поселкесі), Неміс (бұрынғы Ясеновка) поселкелері	53,401	
10	Балқашин, орталығы – Балқашин поселкесі	Балқашин болысы, Совет болысының поселкелік кеңестері: Исаков, Васильев, Тушиян, Перелюбов, Ясенов поселкелері, Боевой, Новокронштадт котырлары, Арықбалық поселке кеңесі, Всеселов станицасы, Социалист болысы	45,967	
11	Арықбалық, орталығы – Арықбалық поселкесі	Арықбалық станицасы (Новокронштадт поселке кеңесі кірмейді), Болодар болысының Златогор, Наследник поселкелері	41,364	
12	Болодар, орталығы – Болодар поселкесі	Болодар болысы (Покров, Белоглин, Златогор, Наследник поселкелері кірмейді), Красный болыстың Қазан, Прекзастый Грачев, Летнев, Никол-Бурлык поселке кеңестері	31,565	
13	Рузаев, – орталығы Рузаев поселкесі	Рузаев болысы, Красный болысының Андреев һәм поселке кеңестері, Қостанай округінің Ставрополь поселке кеңесі	26,504	
14	Урицкий, орталығы – Марьинский поселкесі	Урицкий болысы, Болодар болысының Новопокров, Белоглин поселке кеңестері, Красный болысының Всеволод, Ольгин, Сукараб, Крещен, Афанас, Киприян, Песков поселке кеңестері	35,615	

Материалдар мен құжаттар жинағы

15	Төнкеріс, орталығы – Майбалық көлінің ауданында	Төнкеріс болысы (3 ауылдық кеңестен басқасы), Преснегорка болысының 3 ауылдық кеңесі	19,679	19,679
16	Қызыләскер, орталығы – Өрнек поселкесі	Қызыләскер болысы, Ортақшылар болысының 1-ші ауылдық кеңесі (бұған кірмейді Қаумен, Жұман, Жамантай, Жәдік, Аман, Байгел, Исай, Айтен, Көшек, Жақат, Қозыбақ, Жаян, Батырбек, Тышқан шаруалас ауылдары)	22,198	22,198
17	Бейнетқор, орталығы – Беднек поселкесі	Бейнетқор болысы, Трудовой болысының Еңбекшілер ауыл кеңесі	14,408	14,408
18	Еңбекшілдер, орталығы – Қазақ қаласы	Восточный мен Еңбекшілдер болысы	24,562	24,562
19	Көкшетау, орталығы – Көкшетау қаласы	Көкшегау, Босғандық болыстары, Жыланды болысының 1-ші ауыл кеңесі, Октябрь болысының 6,7-ші ауылдық кеңестері	31,389	31,389
20	Октябрь, орталығы – Болодар поселкесі ауданында	Жыланды болысы (бұған кірмейді 1-ші ауыл кеңесі), Октябрь болысы (бұған кірмейді 6,7-ші ауылдық кеңестері), 2,3,4,5,6,7,8 ауылдық кеңестері, Ортақшылар болысының 1-ауылдық кеңесіне қарайтын Қаумен, Жұман, Жамантай, Жәдік, Аман, Жанат, Қозыбақ, Жұмағұл, Батырбек, Тышқан, Байгел, Исай, Айтен, Көшек шаруалас ауылдары және Төнкеріс болысының 3-ші ауылдық кеңесі.		
21	Қызылту, орталығы – Құлақөл ауылы	Қызылту болысы мен Бостандық туы болысының 1-ші ауылдық кеңесі (бұған кірмейді: Құндақбай, Тілеуберді, Токтас, Токсанбай шаруалас ауылдары)	20,719	20,719

Ақмола округі

№ реті	Аудан аты, орталығы	Ауданға кіреді	Халық саны	Оның ішінде қазағы
1	Пролетарь, орталығы – Красный поселкесі	Пролетарь, Сбуднай болыстары	17,010	

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

2	Социалист, орталығы – Атбасар қаласы	Социалист болысы (бұған Бесеуов поселкесі кірмейді), Марьинский, Метроян поселкелері, Қоскөл қотыры, Совет болысының Ковелев поселкесі	46,072	
3	Ленин, орталығы – Оксановка	Боровский болысы, Н-Колотун, Старый Колотун, Жагодный Новобрат, Пантелеймон, Красносел поселкелері, Совет болысының Добровольский поселкесі, Тутский болысының Островский поселкесі	26,035	
4	Сталин, орталығы – Алексеев поселкесі	Трутский болысы (бұған Островский поселке кеңесі кірмейді) Калинин болысының Степков поселкесі	26,500	
5	Революция, орталығы – Ақмола қаласы	Революция болысы, Калинин болысының Ильин, Н.Макар, Несвятая поселкелері, Объединенная болысының Киев, Богучар, Чернигов, Батурин, Скобелев, Ефрем поселкелері	31,883	
6	Коменец ауданы, орталығы – Николаев поселкесі	Коменец болысы, Калинин болысының Звеногор, Берин Ржешев поселке кеңестері	19,420	
7	Азат, орталығы – Алексей поселкесі	Азат болысы мен Ешім болысының 1-ші ауылдық кеңесі (үлкейтілместен бұрынғы шегімен).	21,618	21,618
8	Еркіншілік, орталығы – Торғай ауылы	Еркіншілік болысы мен Ереймен болысы (мұның Ақмола ауданына қаратылған 22 шаруалас ауылы кірмейді)	22,116	22,116
9	Ақмола, орталығы – Ақмола қаласы	Ақмола болысы, Ешім болысының 2,3,4 - (үлкейтілместен бұрынғы шегінде) ауылдық кеңестері, Сернигов поселкесі ауданындағы Нұра болысының 2-ші ауылдық кеңесіндегі шаруалас ауылдар, Ереймен болысының 1-ші ауылдық кеңесіндегі 22 шаруалас ауыл	42,175	42,175
10	Нұра, – орталығы Захаров поселкесінің ауданында	Сарыарқа мен Нұра болысы (Ақмола ауданына қаратылғалы отырған 2-ші ауылдық кеңестегі шаруалас ауылдардан басқасы)	19,186	19,186
11	Асанқайғы, орталығы – Қушпен кені	Асанқайғы, Сарысу болыстары	16,974	16,974
12	Қорғалжын, орталығы – Қазақ қаласы	Қорғалжын болысы	15,021	15,021

Материалдар мен құжаттар жинағы

13	Атбасар, орталығы – Қазақ қаласы	Тасөткел, Атбасар болыстары	40,226	40,226
14	Қарақұйын, орталығы – Жалпаққұлак ауылы	Қарақұйын болысы	16,389	16,389

Қызылорда округі

№ реті	Аудан аты, орталығы	Ауданға кіреді	Халық саны	Оның ішінде қазағы
1	Арал, орталығы – Арал қаласы	Үлкейтілген Арал болысы, үлкейтілген Қамыстыбас болысы	48,431	43,488
2	Қазалы, орталығы – Қазалы қаласы	Үлкейтілген Ақтөбе болысы, үлкейтілген Қазалы болысы	51,965	51,705
3	Қармақшы, орталығы – Қармақшы қаласы	Үлкейтілген Қармақшы болысы	29,983	26,985
4	Аламесек, орталығы – Аламесек ауылы	Үлкейтілген Аламесек болысы	22,957	22,957
5	Қараөзек, орталығы – Тереңөзек поселкесі	Үлкейтілген Қараөзек болысы	24,773	24,526
6	Қызылорда, орталығы – Қызылорда қаласы	Үлкейтілген Қызылорда болысы, үлкейтілген Сұлутөбе болысы	37,039	34,819
7	Шиелі, орталығы – Шиелі поселкесі	Үлкейтілген Шиелі болысы	28,345	25,989
8	Қарсақбай, орталығы – Қарсақбай поселкесі	Ақтөбе губерниясы, Торғай уезінің Қызыл жыңғыл, Қайдауыл болыстары, Ақмола губерниясы, Атбасар уезінің Қарсақбай болысы	29,513	-

Сырдария округі

№ реті	Аудан аты, орталығы	Ауданға кіреді	Халық саны	Оның ішінде қазағы
1	Әулисата, орталығы – Әулисата қаласы	Аса, Қарабақыр, Кеңес болыстары	62,737	56,684

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

2	Бурно-Октябрь, орталығы – Бурный стансасы жанындағы Бурно-вокзал поселкесінде	Бурно-Октябрь, Жуалы болыстары	20,901	11,680
3	Мерке, орталығы – Мерке поселкесі	Аспара болысы, Мерке болысының бір бөлігі	43,288	35,374
4	Құмарық, орталығы – Тарты стансасы	Құмарық болысы, Мерке болысының бір бөлігі	37,379	27,346
5	Талас, орталығы – Үшарал ауылы	Аяқ Талас болысы	20,211	20,181
6	Сарысу, орталығы – Кенғарал қыстауы	Шымкент уезінің Тама болысы, Тарақты болысы, Акмола губерниясының Сарысу ауданы	24,300	24,300
7	Шу, орталығы – Кулеевка поселкесі	Шу болысы, Семей губерниясының Шу болысы, Аспара болысының бір бөлігі	24,146 Шет пен Аспарадан басқасы	23,729
8	Келес, орталығы – Сарыағаш поселкесі	Ақжар, Батқа бұлақ, Бугарный болыстары	66,662	52,864
9	Ержар, орталығы – Сылабан поселкесі	Ержар болысы	25,482	14,035
10	Қызылқұм, орталығы – Ақтөбе ауылы	Қызылқұм болысы	25,387	25,038
11	Қаратас, орталығы – Тұрпат қыстауы	Сыдық болысы, Шыршық болысының бір бөлігі	24,206	23,846
12	Бостандық, орталығы – Қожакент қыстағы	Шыршық болысының бір бөлігі (өзбек, тәжік қыстақтары)	28,000	732
13	Түркістан, орталығы – Түркістан қаласы	Мықан, Қарнак, Шағатай, Шілік болыстары	60,589	37,805
14	Созак, орталығы – Созак қыстағы	Созак болысы	34,943	34,128
15	Жанақорған, орталығы – Жанақорған поселкесі	Жанақорған болысы	30,319	30,015

Материалдар мен құжаттар жинағы

16	Арыс, орталығы – Көмешбазар поселкесі	Арыс болысы (бұған Аурыпалық поселкелері кірмейді)	43,349	43,865
17	Бадам, уақытша орталығы – Сайран поселкесі	Бадам болысы	42,148	41,865
18	Беловод, орталығы – Беловод поселкесі	Баннов болысы, бұрынғы Беловод болысы, Украин болысы	25,955	734
19	Қараспан, орталығы – Арыс қаласы	Қараспан болысы (бұған Аурыпалық поселкелері кірмейді)	25,210	23,276
20	Манкент – Сайрам, орталығы – Манкент-Сайрам қыстағы	Манкент пен Сайрам болыстары (Аурыпалық поселкелері кірмейді)	38,805	3,168
21	Шаян, орталығы – Шаян поселкесі	Шаян болысы (бұған Аурыпалық поселкелері кірмейді).	37,440	36,440

Керекү округі

№ реті	Аудан аты, орталығы	Ауданға кіреді	Халық саны	Онын ішінде қазағы
1	Ертіс, орталығы – Ертіс поселкесі	Өрлік, Ертіс, Ново-Иван, Алакөл болысының Разумов, Харьков поселкелері	27,244	162
2	Қызылағаш, орталығы – Хангелді	Қызылағаш болысы, Ақкөл болысы (5,6,7 ауылдары кірмейді), Акмола губерниясының Бостандық туы болысының бір бөлігі	20,351	20,107
3	Баянауыл, орталығы – Баянауыл поселкесі	Қызылтам, Қалмаққырған, Баянауылдың орыс, қазақ болысы, Шідергі, Аккелін болысы	58,310	55,328
4	Федоров, орталығы – Федоров поселкесі	Урлыпин болысы, (бұған 10 шақырымдық жиектің қазақ-орыс поселкелері кірмейді), Бешшан (10 ша шақырымдық жиектің қазақ-орыс поселкелері кірмейді), Октябрь болысының Куприян, Қаратай, Малый Березняк поселкелері	17,600	
5	Теренкөл, орталығы – Ілияс	Теренкөл болысы, Ұрық болысы (1,3-ші ауылнаылары кірмейді), Қызылағаш болысының 5,6,7-ші ауылдары	26,883	26,669

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

6	Володар, орталығы – Вознесен поселкесі	Володар, Орлов, Октябрь (Куприян, Каратай, Малый Березняк поселкелері кірмейді) болыстары. Крестьян болысының Солнечный, Безводный, Ленов, Белокубов, Георгиевка, Галкин, Марианов поселкелері, Первомай болысы (бұған Ефрем, Богдан, Петровский, Леонтьев, Федоров поселке кеңестері кірмейді)	44,305	148
7	Сейтен, орталығы – Терекөл	Маралды, Бесқарағай (бұрынғы Сейтен, Малыбай елдері ғана), Ұрық болысының 1,2-ші ауылдары	32,327	32,131
8	Кареков, орталығы – Кереку қаласы	Шұңқырсу поселкесінен бастап Николайский поселкесіне шейін Ертістің қазақ-орыс отырған 10 шақырымдық жиегіндегі Кереку уезі, бұрынғы Бешшар, Совет, Крестьян болыстарының Семей уезі Семиар болыстарының қазақ-орыстары, Крестьян болысының Ромар, Шақат, Тарас, Ярослав, Демьян, Богатый, Саронов поселкелері, Совет болысының Новокалинов, Евгенийев, Малый поселкелері, Первомай болысының Богданов, Ефремов, Петров, Леонтьев, Федотов поселкелері	22,085	892
9	Кереку, орталығы – Кереку қаласы	Осы күнгі Алқакөл (Харьков, Аброс-ьев, Разумовка поселкелері кірмейді), Ақсу, Павлодар болыстары, Бешшар болысының Қараоба, Красноречный, Коробка, Никитин поселкелері	44,267	38,204

Семей округі

№ реті	Аудан аты, орталығы	Ауданға кіреді	Халық саны	Оның ішінде қазағы
1	Бесқарағай, орталығы – Семенов поселкесі	Семиар болысы (Лебяжий, Шорный поселкелері кірмейді), Александр, Разин болысы (Жана Семей ауданына кіргізілген поселкелер кірмейді) Бесқарағай болысы (Малыбай, Сейтен болыстары кірмейді), Сейполда болысының Шегренка, Ястреб поселкелері	41,175	23,612
2	Белағаш, уақытша орталығы – Зенков поселкесі, түпкілікті – Белағаш поселкесі	Совет, Бурдулкин болыстары	44,357	8091
3	Шеменаев, орталығы – Шемонайха	Шеменаев болысы, Краснооктябрь болысының бір бөлігі, Решка, Ясошный, Туруйска, Соболинский, Н.-Федоров, Талубка, Бул – алей поселкелері, Калинин болысы, Оба болысы (10 шақырымдық жиектегі қазақ-орыс поселкелері кірмейді)	53,729	657

Материалдар мен құжаттар жинағы

4	Июньский, орталығы – Краснояр	Предгорный болысы (Прапорщик, Уваров, Парастин поселкелері кірмейді), Краснооктябрь болысы (бұрынғы Большеречный болысы, Александров, Зимовский поселкелері кірмейді)	38,873	408
5	Риддер, орталығы – Риддер	Риддер болысы, Краснооктябрь болысының Александров, Зимовский поселкелері, Таркан болысының бір бөлігі, Пихтовка, Бутаков, Орлов, Черешенка поселкелері, Бутаков, Черешенка стансалары	23586	281
6	Өскемен, орталығы – Өскемен қаласы	Таркан болысы (Риддер ауданына кеткен поселкелер кірмейді), Кеңес болысы (Алтай округінің Зырян ауданына берілген поселкелері кірмейді), Предгорный болысының Прапорщик поселкесі, Ленин, Пролетар болыстары, Құлба болысының отырықшы бөлімі (Предгорный болысының Николай, Прапорщик, Уваров, Барашки поселкелері кірмейді)	66,756	1720
7	Ұлан, орталығы – Себе бекеті	Ұлан, Мендеш болыстары, Ленин болысының Беленский, Бура, Ұртым Бұлақ поселкелері, Пролетар болысының Алебастр поселкесі	26,966	26721
8	Жарлы, орталығы – Жарма станицасы	Шар, Құлба (көшпелі жағы), Семей уезінің Луначар болысы, Зайсан уезі, Көнбекті болысының Михаил, М.-Қызылағаш поселкелері	36,905	35,882
9	Жаңа Семей, орталығы – Жаңа Семей қаласы	Краснооктябрь, Ленин болыстары, Құлба болысының Николай поселкесі, Зевакин поселкесінен Белокамен поселкесінің аралығы Ертіс бойындағы қазақ-орыс поселкелері. Өскемен уезінің Свердлов болысы	52,006	23,049
10	Шыңғыстау, орталығы – Доғалақ.	Мендеш, Дос болыстары	31,640	31,640
11	Қызыл таң, орталығы – Молдар	Қызыл таң болысы	22,935	22,935
12	Зырян, орталығы – Зырян поселкесі	Зырян, Пролетар болыстары, Поздняков болысының Боро-Пихтовский, Поляков, Сенной, Бес-үй, Александр поселкелері. Огневский поселке кеңесі, Тұрғысын поселке кеңесі (бұған Пахотный, Проходной, Абриен, Леонов, Обухов, Свобода поселкелері кіреді)	38,830	1028
13	Қотанқарағай, орталығы – Қотанқарағай поселкесі	Познековский (Зырян ауданына кеткен поселкелер кірмейді), Қотанқарағай болысы мен Максим болысының бір бөлігі (1920-шы жылғы Защитный болысы)	32,663	2181

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

14	Шыңғыстай, орталығы – Шыңғыстай поселкесі	Шыңғыстай болысы	13,596	13,471
15	Күршім, орталығы – уақытша Камишин поселкесі, кейін Күршім өзенінің сағасында, өзеннің оң жағында болады.	Нарын, Күршім Алтай, Бөкен (көшпелі бөлімі), Тимофей болысы (Пуден поселке кеңесі, Камишин, Шелковников, Сояс, Высокогорный поселкелері), Комаров болысы (бұрынғы Майгекер болысы мен Томашкин, Дарственник, Вознесен поселкелері), Дос болысының бір бөлігі (Көкпекті өзені бойындағы)	50,366	43,110
16	Самар, орталығы – Самар поселкесі	Тимофей болысы (Күршім ауданынан кеткен поселкелер кірмейді), Бөкен болысының отырықшы бөлімі, Көкпекті болысы (Жарлы ауданына кеткен Михайлов, М.-Қызылағаш поселкелері кірмейді)	31,666	1413
17	Марқакөл, орталығы – Марқакөл поселкесі	Максим болысы (Қоғанқарағай ауданына кеткен поселкелерден басқа), Комаров болысы, бұған бұрынғы Майтерек болысы кірмейді (4,5-ші ауылдық кеңестер)	17,641	10,116
18	Зайсан, орталығы – Зайсан қаласы	Сталин болысы, Нұр Зайсан болысының 2,3-ші ауылдық кеңестері мен Қарабұлақ поселке кеңесі, Тарбағатай болысының 1-ші ауылдық кеңесі	34,735	30,071
19	Тарбағатай, орталығы – Ақжардағы мәдениет кіндігі	Тарбағатай болысы (1-ші ауылдық кеңес кірмейді), Нұр Зайсан болысы (2,3-ші ауылдық кеңес кірмейді), Дос болысының бір бөлігі, бұрынғы Құмкөл болысы	32,185	31,648
20	Қызылтас, орталығы – Бұғас өзеніндегі Қызыл кесек.	Дос болысы (бұрынғы Құмкөл, Базар болысы кірмейді), Құлжан болысы, Қызылтас болысы	32,110	32,110
21	Аягөз, орталығы – Аягөз станицасы	Аягөз станицасы, Аягөз, Қоржай болыстары	38,919	37,766
22	Алакөл, орталығы – Көлтума (Қарабұлақ)	Мақаншы, Ушарал, Алакөл, Бәрібай болыстары	38,549	38,549
23	Ұржар, орталығы – Ұржар	Ұржар станицасы, Иванов болысы	24,000	2881

Қарқаралы округі

№ реті	Аудан аты, орталығы	Ауданға кіреді	Халық саны	Оның ішінде қазағы
1	Қу, орталығы – Хлебородный поселкесі	Едрей, Мендеш болыстары, Бауыр болысының бір бөлігі (бұрынғы Сарытау болысы)	29,755	29,684
2	Абралы, орталығы – Ұйтас бекеті	Абралы, Дегелең болыстары, Бауыр болысының бір бөлігі (бұрынғы Борлы болысы), Темірші болысының бір бөлігі (6-ауылдық кеңес)	29,623	29,623

Материалдар мен құжаттар жинағы

3	Ақсары, орталығы – Бесоба	Ақсары болысы (1-ші ауыл кірмейді), Ақсары болысының жеріндегі барлық орыс поселкелері. Қызылтау болысының Белогрудов, Маузек, Мауқан поселкелері, Берікқара болысының Кемесер поселкесі, Кент болысының Кутузов поселкесі	14,605	11,820
4	Берікқара, орталығы – Молабұлақты мәдениет кіндігі	Кент болысы (Кутузов поселкесі кірмейді), Берікқара болысы (Кемесер поселкесі кірмейді), Темірші болысы (6-шы ауылдық кеңес кірмейді), Ақсары болысының 1-ші ауылдық кеңесі	32,770	32,765
5	Шұбартау, орталығы – Қотандел	Шұбартау, Дағандел болыстары	23,134	23,134
6	Балқаш, орталығы – Қарабұлақ	Қотан Балқаш болысы, Кедей болысының бір бөлігі (1,2,3,4-ші ауылдық кеңестер мен Шелім поселкесі)	23,451	23,451
7	Шет, орталығы – Қайрақты	Шет болысының 5,6,7,8,9,10-шы ауылдық кеңестері, Кедей болысының бір бөлігі, Қызылтау болысы (Ақсары ауданына кеткен орыс поселкелері кірмейді)	30,718	30,718
8	Промышленный, орталығы – Б.-Михайлов поселкесі	Промышленный болысы, Объединенный болысының Самар, Саревтин, Просторный, Захаров, Горный, Баронский поселкелері	18,252	
9	Қарағанды, орталығы – Көкезек	Қарағанды болысы	24,509	

Алматы округі

№ реті	Аудан аты, орталығы	Ауданға кіреді	Халық саны	Оның ішінде қазағы
1	Лепсі, орталығы – Алматы қаласы	Ленин, Малый Алматы, Туройска, Гле станицасы, Калинин болысы	29,221	575
2	Талғар, орталығы – Талғар станицасы	Талғар, Ыссық станицалары, Михайлов болысы	23,597	316
3	Шу, орталығы – Георгьев поселкесі	Георгьев, Благовещен болыстары, Архангел поселке кеңесі, Мойтобе болысының орыс жағы, Қарақоныз болыстары	22,404	247
4	Талдықорған, орталығы – Талдықорған	Көкшу станицасы, Қарабұлақ, Гавриловка, Туройска, Қоғалы болыстары	35,112	1014
5	Шілік, орталығы – Зайцев поселкесі	Шілік, Жаншар болыстары	32,961	971
6	Жаркент, орталығы – Жаркент қаласы	Қоғас, Ақтам болыстары, Шарын поселке кеңесі, Голубев, Шонжы станицалары, Басқұншы поселкесі, Қоңырлы болысының Вишняков поселке кеңесі	30,918	922

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

7	Қарғалы, орталығы – Безводный поселкесі	Алматы, Ұзын Қарғалы болыстары	50,215	50,159
8	Шұғаты, орталығы – Байсерке поселкесі	Талғар, Қызыл Шұғаты болыстары, Ақтағай болысының Шілік поселке кеңесі	47,917	47,840
9	Іле, орталығы – Құрты поселкесі	Іле, Балқаш болыстары, Көктөбе болысының Балқаш поселке кеңесі	23,229	22,880
10	Балқаш, орталығы – Жамантай	Іле-Балқаш болысы	20,389	20,389
11	Алтын Емел, орталығы – Байғазы поселкесі	Нариман, Горно-Жалайыр, Балғалы болыстары, Күшік болысының 3-ші ауылы	46,831	46,561
12	Қордай, орталығы – Қасық поселкесі	Нариман, Кастек болыстары, Майтөбе болысының қазақ жағы	45,059	44,858
13	Қаратал, орталығы – Еркін ауылы	Ескелді, Новый Қаратал, Южный Балқаш болыстары, Күшік болысының 1,2-ші ауылдары	44,385	44,073
14	Қоңыр өлең, орталығы – Қоңыр өлең ауылы	Тышқан, Өсек, Қоңыр өлең болыстары	25,203	-
15	Кетмен, орталығы – Бірлік Сүмбе ауылы	Біркетима, Типак болыстары	24,421	24,421
16	Қарқара, орталығы – Саржар поселкесі	Тұзкөл, Баянкөл болыстары, Жалағаш, Нарынкөл станицалары	32,107	30,138
17	Шоқпар, орталығы –	Көктөбе, Қызылұлан болыстары	33,049	33,049
18	Бәрібай, орталығы – Көктерек	Көктерек болысы – орыс жағы	29,552	29,320
19	Биен, орталығы – Қарашілік	Ақин, Биен, Қойынды болыстары	23,420	23,317
20	Ақсу, орталығы – Ақсу	Қарақыз – Кенже, Ақсу болыстары	30,802	30,162
21	Сарқан, орталығы – Сарқан станицасы	Сарқан, Лепсі станицалары, Шеркес болысы, Қапал станицасы	44,115	2,546
22	Герасим, орталығы – Герасим поселкесі	Герасим болысы, Степан поселке кеңесі	30,935	1,073

ЖИВОТНОВОДСТВО КАЗАКСТАНА
(О мероприятиях по развитию животноводства)

Материалы к докладу
тов. У. КУЛУМБЕТОВА
на IX Всеказакском
съезде Советов

Казакстанское Краевое издательство
Алма-Ата, 1935

**О МЕРОПРИЯТИЯХ ПО РАЗВИТИЮ ЖИВОТНОВОДСТВА
ПОСТАНОВЛЕНИЕ СНК Каз. АССР и КАЗКРАЙКОМА¹ ВКП(б)
ОТ 21 ДЕКАБРЯ 1934 г.**

Товарищи колхозники и колхозницы! Центральный Комитет Всесоюзной Коммунистической партии большевиков, учитывая особые условия нашей республики, как преимущественно животноводческой, вынес, по инициативе товарища Сталина, историческое декабрьское решение, открывающее новую эпоху в развитии животноводства в Казахстане.

Основываясь на этом историческом решении Центрального Комитета, Краевой Комитет партии и Совет Народных Комиссаров Казахстана приняли постановление «О мероприятиях по развитию животноводства».

Товарищи колхозники и колхозницы, трудящиеся нашей республики! Ответим на решение партии и правительства, на огромную помощь пролетарского государства – большевистской борьбой за увеличение поголовья скота, организационным и хозяйственным укреплением сельскохозяйственных артелей и малсерктивов.

Превратим наш Казакстан в передовой отряд социалистического животноводства на Востоке!

По уполномочию СНК СССР² и ЦК ВКП(б), в целях максимального усиления темпа подъема животноводства в Казакстане, Совнарком КазАССР³ и Крайком ВКП(б) постановляют:

1. Разрешить колхозникам (членам с.-х. артелей, тозов и животноводческих товариществ) иметь в личном пользовании до 150 голов овец и коз вместе, до 10 голов крупного рогатого скота, до 10 лошадей и до 5 верблюдов в следующих 42 кочевых и полукочевых животноводческих районах Казахской АССР:

Аральском, Батбакаринском, Иргизском, Табынском, Тургайском, Уильском, Челкарском – Актюбинской области;

Аягузском, Балхашском, Чуйском, Чубартавском, Бурлю-Тюбинском, Аксуйском – Алма-Атинской области;

Абралинском, Чингиставском – Восточно-Казакстанской области;

Жилокосинском, Испульском, Мангистауском, Денгизском, Джамбейтинском, Джангалинском, Тайпакском, Урдинском – Западно-Казактанской области;

Кзыл-Тусском, Кургальджинском, Нуринском, Энбекшильдерском – Карагандинской области;

Казалинском, Кармакчинском, Карсакпайском, Кзыл-Кумском, Кзыл-Ордин-

¹ Казкрайком ВКП(б), областной комитет КПСС, неофициально обком партии; в край, где не было областей, назывался крайком – высший орган областной организации КПСС между областными конференциями КПСС. Избирался областными конференциями КПСС. Существовал во всех областях. Областные комитеты КПСС подчинялись центральным комитетам коммунистических партий союзных республик (в РСФСР – Центральному комитету КПСС). В 1919 году прежние комитеты РКП (б) были заменены губернскими организациями РКП (б), в ходе реформы административно-территориального деления в 1924–1929 гг. губернские организации были реорганизованы в областные организации. После создания Коммунистической партии РСФСР областные комитеты КПСС областей России стали именоваться областными комитета КП РСФСР. После запрета КПСС осенью 1991 году были распущены. Большинство областных организаций КП РСФСР роспуск партии не признали и позже вошли в КПРФ.

Материалдар мен құжаттар жинағы

ском⁴, Сузакском, Таласском, Терень-Узякском, Сары-Суйском – Южно-Казакстанской области;

Каркаралинском, Баян-Аульском, Жана-Аркинском, Коунрадском, Кувском, Четском – Каркаралинского округа.

Разрешить единоличным хозяйствам перечисленных районов иметь в личном пользовании до 100 голов овец и коз вместе, до 5 голов крупного рогатого скота, до 5 лошадей и до 3 верблюдов.

2. Разрешить колхозникам (членам с.-х. артелей и тозов) иметь в личном

² **СНК СССР** Совнарком СССР; разг. СНК СССР; офиц. Правительство СССР – высший коллегиальный орган исполнительной и распорядительной власти Союза Советских Социалистических Республик. Образованный декретами 2-го Всероссийского съезда Советов и ВЦИК 27 октября (9 ноября) 1917 года, за пять лет до образования СССР. Совет Народных Комиссаров под председательством В.И.Ленина являлся правительством Российской Советской Республики (с 1918 года – РСФСР). После образования СССР, Совет Народных Комиссаров РСФСР координировал деятельность советских республик, вошедших в состав Советского Союза, фактически став первым правительством СССР в период между подписанием Договора об образовании СССР 29 декабря 1922 года и формированием Совета Народных Комиссаров СССР 6 июля 1923 г. В Конституции СССР 1924 года Совнарком СССР был определен как исполнительный и распорядительный орган ЦИК СССР, а с принятием Конституции СССР 1936 года он получил альтернативное наименование – Правительство СССР – и приобрел статус высшего исполнительного и распорядительного органа государственного управления Советского Союза.

Во время Великой Отечественной войны деятельность народных комиссариатов СССР была подчинена Государственному комитету обороны – чрезвычайному органу управления под руководством Председателя СНК СССР И.В. Сталина, который был создан на период войны и обладал всей полнотой власти в СССР.

15 марта 1946 года Совнарком СССР был преобразован в Совет Министров СССР. Закон о преобразовании союзного правительства также предусматривал переименование подведомственных Правительству СССР союзных органов. Соответственно народные комиссариаты СССР были переименованы в министерства СССР, наркомы – в министров. 25 февраля 1947 года были внесены соответствующие изменения в Конституцию СССР.

Государственная власть СССР. Высшие органы власти и управления и их руководители. 1923–1991 гг. Историко-биографический справочник. / Сост. В.И.Ивкин. Москва, 1999.

³ **Казак республикасы, КазАКСР** – 20 августа 1920 г. ВЦИК и СНК РСФСР приняли подписанный М.И.Калининым и В.И.Лениным Декрет «Об образовании Киргизской (Казакской) Советской Автономной социалистической республики» в составе РСФСР со столицей в Оренбурге. 4–12 октября 1920 г. в Оренбурге состоялся Учредительный съезд Советов Казакской АССР, принял Декларацию прав трудящихся Казакской АССР, которая закрепила создание КАССР, и избрал верховные органы власти. Был избран ЦИК во главе с С.М. Мендешовым и СНК во главе с В.А.Радус-Зеньковичем. Территория республики составила около 2 млн кв. км, население около 5 млн человек, в нее вошли Семипалатинская, Акмолинская, Тургайская, Уральская области, Мангышлакский уезд, часть Красноводского уезда, часть Астраханской губернии, населенной казахами. Две казахские области – Семиреченская и Сырдарьинская входили в Туркестанскую Советскую Федеративную республику, провозглашенную в Ташкенте 30 апреля 1918 г. на V съезде Советов Туркестана, в которую вошел Туркестан, за исключением Хивы и Бухары.

⁴ **Кзыл Орда астанасы** – основан кокандами в 1820 г. и назывался Ак-Мечеть (Ак-Мешіт). Это же название официально носил город с 1922 по 1925 год. С 1862 года, Форт Перовский по имени русского генерала Перовского, взявшего города штурмом в 1852 году, после приобретения статуса города назывался Перовск. 30 октября 1917 года в Перовске была установлена власть Советов. В 1925 году город переименован в Кзыл-Орда, из Оренбурга сюда была перенесена столица Казакской автономной республики в составе РСФСР. С 1925 года город официально именовался Кзыл-Орда. С 1997 года город носит имя Кызылорда.

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

пользовании до 40 голов овец и коз вместе, до 5 голов крупного рогатого скота, до 2–3 свиноматок с приплодом – в следующих 37 оседло-земледельческих районах, смежных с кочевыми и полукочевыми районами:

Темирском, Хобдинском, Семиозерном, Карабалыкском – Актюбинской области;

Чаяновском, Яны-Курганском, Арыском, Каратасском, Аулиэ-Атинском, Бостандыкском, Меркенском – Южно-Казакстанской области;

Каратальском, Алакульском, Кегенском, Октябрьском, Джаркентском, Урджарском, Чиликском, Курдайском, Талды-Курганском – Алма-Атинской области;

Кокпектинском, Уланском, Тарбагатайском, Джарминском, Катон-Карагайском, Зайсанском, Бель-Агачском, Бескарагайском – Восточно-Казакстанской области;

Эркеншиликском, Есильском, Атбасарском, Акмолинском – Карагандинской области;

Гурьевском, Лбищенском, Джаныбекском, Теректинском, Таловском – Западно-Казакстанской области.

3. Разрешить колхозникам иметь в личном пользовании до 3 коров, до 25 овец и коз вместе, до 2-3 свиноматок с приплодом – в следующих 43 оседло-земледельческих районах, не смежных с кочевыми и полукочевыми районами:

Мендыгаринском, Убаганском, Кустанайском, Федоровском, Жетыгаринском, Адамовском, Акбулакском, Ключевом, Степном – Актюбинской области;

Каменском, Чингирлауском – Западно-Казакстанской области;

Зыряновском, Усть-Каменогорском, Шемонаихинском, Павлодарском, Цюрупинском, Максимо-Горьковском, Иртышском, Курчумском – Восточно-Казакстанской области;

Ленгеровском, Сайрамском, Джувалинском, Келесском, Пахта-Аральском, Туркестанском – Южно-Казакстанской области;

Илийском, Кастекском, Энбекши-Казакском, Кугалинском, Лепсинском – Алма-Атинской области;

Булаевском, Мамлютском, Тонкерисском, Ленинском, Пресновском, Бейнеткорском, Кокшетауском, Щучинском, Сталинском, Арык-Балыкском, Айртавском, Рузаевском, Тельмановском – Карагандинской области.

4. Разрешить колхозникам (членам с.-х. артелей и тозов) оседло-земледельческих районов, перечисленных в п. п. 2 и 3 настоящего постановления, иметь в личном пользовании по 1 лошади или по 1 кумысной кобылице.

5. Предоставить колхозам, колхозникам и единоличным хозяйствам кочевых и полукочевых районов, перечисленных в п. 1 настоящего постановления, следующие льготы по обязательным поставкам продукции государству:

– освободить колхозы и колхозников на 1935 и 1936 гг., а единоличные хозяйства на 1935 г. от зернопоставок и молокопоставок;

– снизить на 1935 г. колхозам, колхозникам и единоличным хозяйствам нормы мясопоставок на 50 % против средне-казакстанских норм;

– снизить на 1935 г. колхозам и колхозникам нормы сдачи шерсти на 10 % и единоличным хозяйствам на 5 % против нормы 1934 г.;

– освободить на 1935 г. колхозы, колхозников и единоличные хозяйства от с.-х. налога.

6. Предоставить на 1935 г. колхозам, колхозникам и единоличным хозяйствам оседло-земледельческих районов, перечисленных в п. 2 настоящего

Материалдар мен құжаттар жинағы

постановления, скидку по сдаче зерна государству на 10 %, по сдаче мяса на 10 % и по сдаче молока на 35 % против существующих норм.

7. Обязать облисполкомы⁵ и обкомы ВКП(б), райисполкомы и райкомы⁶ кочевых и полукочевых животноводческих районов развернуть работу по организации и всемерно укреплению простейших животноводческих товариществ и тозов, как наиболее удобной в указанных районах формы объединения скотоводов по совместной организации сенокосения и пастбы скота, созданию кормовых страховых фондов на случай неблагоприятной зимовки, переработке и сбыту животноводческой продукции, приобретению племенных и улучшенных производителей, организации зоотехнического и ветеринарного обслуживания животноводства.

8. Учитывая особое значение машинно-сенокосных станций в кочевых и полукочевых районах в обеспечении скота кормами на зимний период, а также в организации в этих районах подсобного земледелия, – выделить для МСС в течение 1935 г., из общего завоза в Казакстан 100 тракторов и 20 грузовых автомашин.

Обязать Наркомзем КАССР обеспечить завоз и снабжение кочевых и полукочевых районов и машино-сенокосных станций сеноуборочным инвентарем, широкозахватными сенокосилками и стогометателями в первую очередь.

9. Понизить с 1935 г. взимание натуроплаты сеном с колхозников за работу МСС с 25 % до 15 % валового сбора сена. В МСС, работающих крестьянским инвентарем и тяглом, установить вместо натуроплаты сеном денежную оплату.

Обязать Наркомзем КАССР разработать и в декадный срок представить на утверждение Совнаркома размер этой оплаты.

10. Обязать Наркомзем КАССР, облисполкомы и обкомы, райисполкомы и райкомы кочевых и полукочевых районов, начиная с 1935 г., наряду с полным обеспечением скота кормами на зимний период, обеспечить создание страховых фондов сена – не менее полугодового запаса, на случай неблагоприятной зимовки.

11. Придавая особое значение созданию подсобного земледелия в кочевых и полукочевых районах в деле быстрого развития животноводства, СНК и Крайком обязывают Наркомзем КАССР, облисполкомы и обкомы, райисполкомы и райкомы кочевых и полукочевых районов принять конкретные меры по созданию в этих районах подсобного земледелия, для чего завезти и снабдить эти районы простейшими земледельческими орудиями (плуги, бороны, веялки, конные молотилки, сеялки, брички и проч.) и организовать широкую массовую работу

⁵ **Облисполком СССР** исполнительный органместного Совета народных депутатов, исполнительный и распорядительный орган регулирующий деятельность местных исполнительных и распорядительных органов для решения вопросов местного значения исходя из общегосударственных интересов и интересов населения, проживающего на соответствующей территории. сельского, поселкового, городского, районного, национального округа, областного, автономной области, краевого Совета народных депутатов. Избирался соответствующим Советом (на срок его полномочий) из числа депутатов; решал вопросы руководства хозяйством, социально-культурного строительства.

Вышестоящий Исполнительный комитет имел право отменять решения и распоряжения вышестоящего Совета народных депутатов) рабочий орган ряда международных, а также национальных общественных организаций.

⁶ **Райком** – районный комитет Коммунистической партии представительный орган коммунистической партии на уровне района

Области и округа	По всем секторам в целом							По колхозно-крестьянскому сектору						
	Кр. рог. скот	Овцы и козы	Сви- ньи	Лоша- ди	Вер- блюды	проч. скот	Весь скот	Кр. рог. скот	Овцы и козы	Сви- ньи	Лоша- ди	Вер- блюды	проч. скот	Весь скот
Западная	116,8	110,7	131,5	99,1	92,5	180,0	111,2	132,3	117,5	92,3	94,0	91,5	179,2	116,1
Актюбинская	115,4	108,1	170,8	84,1	76,7	178,6	110,8	127,8	129,1	177,7	76,7	78,1	176,3	119,5
Карагандин- ская	125,2	125,4	213,2	96,1	101,1	—	124,6	130,2	133,4	205,3	91,6	111,4	—	128,7
Восточная	114,2	120,9	114,7	79,3	92,5	110,3	113,0	121,1	125,0	95,4	75,6	90,9	108,9	113,9
Каркаралин- ский округ	106,4	59,7	297,5	114,2	124,6	—	76,7	145,6	276,0	219,1	114,3	127,2	—	195,6
Алма- Атинская	122,2	135,4	184,9	105,1	93,2	215,7	131,7	123,4	186,3	169,6	96,4	85,2	206,7	154,4
Алма-Атин. горсовет	227,1	179,0	289,1	159,8	313,3	396,0	207,3	188,4	130,6	583,5	131,9	366,7	256,2	174,3
Южная	125,8	109,8	193,6	96,0	79,9	149,1	112,0	137,3	150,7	267,0	98,0	90,1	142,6	137,7
По краю	118,9	118,1	159,7	92,2	87,3	146,1	116,7	128,0	139,7	143,8	87,3	88,9	1144,6	826,7

Материалдар мен құжаттар жинағы

по ознакомлению населения с простейшими приемами ведения полеводческого и огородного хозяйства.

12. В целях организации переработки и сбыта животноводческой продукции, обязать Наркомзем КАССР организовать в 1935 г. завод и продажу населению кочевых и полукочевых районов сепараторов, маслобоек, сыроваренного инвентаря и проч.

13. Для усиления ветеринарного и зоотехнического обслуживания животноводства в кочевых и полукочевых районах направить из числа командированных Наркомземом СССР⁷ 30 зоотехников, 50 ветврачей и фельдшеров и 50 ответственных работников для укрепления райзу: в Западно-Казакстанскую область – 8 ветврачей и фельдшеров, 5 зоотехников, 6 земельных работников; в Актюбинскую область – 9 ветврачей и фельдшеров, 5 зоотехников и 7 земельных работников; в Южно-Казакстанскую область – 8 ветврачей и фельдшеров, 5 зоотехников и 8 земельных работников; в Алма-Атинскую область – 8 ветврачей и фельдшеров, 4 зоотехника и 9 земельных работников; в Восточно-Казакстанскую область – 7 ветврачей и фельдшеров, 4 зоотехника и 7 земельных работников; в Карагандинскую область – 8 ветврачей и фельдшеров, 5 зоотехников и 8 земельных работников и в Каркаралинский округ – 4 ветврача и фельдшеров, 3 зоотехника и 5 земельных работников.

Обязать Наркомзем КАССР обеспечить завод и снабжение этих районов ветеринарными инструментами и медикаментами.

14. Для закрепления ветеринарного и зоотехнического персонала в кочевых и полукочевых районах, установить зарплату зоотехникам, ветврачам и фельдшерам, работающим в этих районах, на 50 % выше, чем в других районах.

Обязать Наркомфин КАССР предусмотреть в бюджете 1935 г. соответствующие ассигнования.

7 Кенес Одағы Советский Союз, Союз Советских Социалистических Республик, также СССР, Советский Союз – государство, расположенное на территории Восточной Европы, Северной, части Центральной и Восточной Азии. СССР занимает почти 1/6 часть обитаемой суши Земли; страна занимает первое место по площади в мире. Образован на территории, которую к 1917 году занимала Российская империя без Финляндии, части Польского царства и некоторых других территорий. Согласно Конституции 1977 года, СССР провозглашается единым союзным многонациональным социалистическим государством. На данный момент, СССР имеет сухопутные границы с Афганистаном, Венгрией, Ираном, Китаем, КНДР (с 9 сентября 1948 года), Монголией, Норвегией, Польшей, Румынией, Турцией, Финляндией, Чехословакией и морские с США, Швецией и Японией. СССР был создан 30 декабря 1922 года путём объединения РСФСР, Украинской ССР, Белорусской ССР и Закавказской СФСР в одно государственное объединение с единообразным правительством, столицей в Москве, исполнительной и судебной властями, законодательными и правовыми системами. Союзные республики (в разные годы от 4 до 16), по Конституции, считаются суверенными государствами; формально за каждой союзной республикой сохраняется право свободного выхода из Союза, однако на практике такое право не используется. Союзная республика имеет право вступать в отношения с иностранными государствами, заключать с ними договоры и обмениваться дипломатическими и консульскими представителями, участвовать в деятельности международных организаций. Среди 50 стран-основателей ООН наряду с СССР были и две его союзные республики: БССР и УССР. В 1941 году СССР вступил во Вторую мировую войну, а после неё, наряду с США, был признан сверхдержавой. Советский Союз доминирует в мировой системе социализма, а также является постоянным членом Совета Безопасности ООН. В 1991 году СССР оказался на грани распада. События в Прибалтике, Карабахский конфликт, погромы в Фергане, неудавшийся Августовский путч привели к ужесточению «горбачёвской политики» в отношении Запада.

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

Для улучшения материального положения ветеринаров и зоотехников, в частности для обеспечения зоотехников и ветврачей лошадей для развозов, обязать Наркомзем КАССР организовать закупку 100 лошадей и 200 коров за счет специальных кредитов, отпускаемых на эту цель НКЗ СССР.

15. Обязать Наркомзем КАССР в двухдекадный срок разработать и представить на утверждение СНК КАССР план подготовки животноводческих кадров массовой квалификации, а также издания популярной литературы по животноводству на казахском языке.

16. Отпущенный на 1935 г. правительством Союза ССР кредит в размере 6 млн руб. для оказания кредитной помощи колхозам и колхозникам (членам с.-х. артелей, тозов и животноводческих товариществ) кочевых и полукочевых районов использовать на обзаведение скотом, приобретение общественных производителей, покупку сельско-хозяйственных машин, молочного и зоотехнического инвентаря, а также на улучшение сенокосов и пастбищ и простейших мелiorативных работ.

Обязать Наркомзем КАССР представить в декадный срок на утверждение Совнаркома распределение по районам и план использования указанного кредита.

17. Обязать Наркомвнуторг КАССР организовать в кочевых и полукочевых районах Казахской АССР продажу скотоводам хлеба, муки и крупы, развернув в 1935 году сеть специальных передвижных ларьков в этих районах.

18. Предложить Наркомзему КАССР особо учесть нужды кочевых и полукочевых животноводческих районов при распределении дефицитных стройматериалов (гвозди, лес, стекло), отпускаемых Наркомземом ССР Казахстану.

19. Отмечая, что эти мероприятия, проводимые по уполномочию Совнаркома СССР и ЦК ВКП(б)⁸, а также практическая материальная помощь, оказываемая правительством Союза, обеспечивают быстрый подъем казахского животноводства, – Совнарком КАССР и Крайком ВКП(б) обязывают все партийные и советские органы развернуть широкую разъяснительную работу среди трудящихся масс аула и села, обеспечив доведение до сознания каждого трудящегося скотовода огромное значение данного постановления для быстрого подъема животноводства и превращения Казахстана в передовую животноводческую республику.

КазСНК и Крайком ВКП(б) обязывают Наркомзем КАССР, первых секретарей обкомов, райкомов, председателей облисполкомов и райисполкомов взять

⁸ ЦК ВКП (б) – Центральный Комитет Всесоюзной Коммунистической партии (большевиков). Название было принято на XIV съезде (1925) коммунистической партии. 1925–1952 гг. – высший партийный орган в промежутках между съездами партии. В.И. Ленин и другие основатели партии (РСДРП) изначально закладывали принципы внутренней демократии – в партии никогда не было должности Председателя партии, Председателя ЦК, Председателя Президиума ЦК. Первоначально зачастую член ЦК даже не входит в состав Политбюро ЦК. Секретарь ЦК имел изначально техническую роль. До 14 марта 1990 года КПСС обладала монопольным правом на политическую власть. Это право было закреплено конституционно: в статье 126 Конституции 1936 года коммунистическая партия провозглашалась «руководящим ядром» государственных и общественных организаций, а в статье 6 Конституции СССР 1977 года КПСС была провозглашена руководящей и направляющей силой советского общества в целом (отменена 14 марта 1990 года).

После провала Августовского путча, 29 августа 1991 года Верховный Совет СССР своим постановлением, приостановил деятельность КПСС. 6 ноября 1991 года Президент РСФСР (России) Б.Н. Ельцин своим указом запретил деятельность КП РСФСР на территории России, имущество партии было изъято в собственность новых властей.

Материалдар мен құжаттар жинағы

под особый контроль выполнение данного постановления и ежемесячно представлять Крайкому и Совнаркому специальные доклады о ходе его осуществления.

*Председатель СНК Каз[акской] АССР У. Исаев⁹.
Секретарь Крайкома ВКП(б) Л. Мирзоян.*

«Проблема животноводства является теперь такой же первоочередной проблемой, какой была вчера уже разрешенная с успехом проблема зерновая» (Сталин).

Совершенно очевидно, что в решении животноводческой проблемы Казакстану принадлежит одно из самых ответственных мест в Союзе.

Животноводство всегда было основной отраслью народного хозяйства Казакстана. Огромные естественные кормовые ресурсы, богатейший опыт в их использовании, которым обладает население Казакстана, имеют большое значение в разрешении животноводческой проблемы.

Задача подъема животноводства, его всемерного развития и укрепления, дальнейшего повышения продуктивности всех его отраслей, является центральной задачей партийных-советских организаций и всей массы колхозников, трудящихся и рабочих Казакстана. За период, прошедший со времени VIII съезда советов Казакстана, социальная структура нашего животноводства коренным образом изменилась.

Господствующее положение заняли животноводческие совхозы¹⁰, располагающие почти половиной всего поголовья скота, и колхозы, обобщественное стадо которых составляет четверть всего поголовья скота Казакстана. Нельзя однако сказать, чтобы все или даже большинство наших совхозов и колхозов удовлетворительно организовали свое животноводческое хозяйство. Плохой уход за скотом, неправильное и недостаточное кормление, неудовлетворительность ветеринарно-зоотехнической службы, неудовлетворительное состояние племенного дела, и как следствие всего этого высокие отходы и низкая продуктивность все еще характеризуют, к сожалению, положение животноводства в значительной части совхозов и колхозов. Конкретные задачи, стоящие перед совхозами и колхозами в области животноводства очевидны.

⁹ **Исаев Ураз (Ораз) Джанзаквич** (1899–29.08.1938) – государственный и партийный деятель. Родился в Карасуйской волости Лбищенского уезда Тургайской области. Член РКП(б) с 1920 г. Член ЦИК СССР, кандидат в члены Президиума ЦИК СССР в 1929–1935 гг., член Президиума ЦИК СССР в 1935–1938 гг. В 1929–1936 гг. председатель СНК Казахской АССР. В 1936–1938 гг. председатель СНК Казахской ССР. Член ЦКК в 1930–1934 гг. В 1930–1937 гг. кандидат в члены ЦК ВКП(б). В 1937–1938 гг. член ЦК ВКП(б). Арестован 31 мая 1938 г. Расстрелян. Реабилитирован 19 мая 1956 г.

¹⁰ **Совхоз** – сокращение от советского хозяйства – государственное сельскохозяйственное предприятие в СССР. В отличие от колхозов, являвшихся кооперативными объединениями крестьян, созданными на средства самих крестьян, совхоз был государственным предприятием. Работающие в совхозах были наёмными работниками, получавшими фиксированную заработную плату в денежной форме, в то время как в колхозах до середины 1960-х использовались трудодни.

Совхоз (каз) КСРО – ауыл шаруашылығындағы жоғары сапада тауар өнімін өндіретін механикаландырылған социалистік мемлекеттік кәсіпорын. Ол жерге және басқа да өндіріс құрал-жабдығына мемлекеттік (жалпы халықтық) меншікнегізінде құрылған, шаруашылық есеп бойынша жұмыс істейтін. Совхоздар 1917 жылы 27 қазанда (9 қарашада) қабылданған Жер туралы декрет жарияланғаннан кейін құрыла бастады.

Все необходимые объективные условия для коренного улучшения совхозного и колхозного животноводства налицо. Дело, стало быть, зависит от качества нашей работы. Подбор людей и качество их работы в уходе за скотом, в организации правильного кормления, в строжайшем соблюдении требований зоотехники и правил ветеринарной профилактики и пр., дальнейшее организационно-хозяйственное укрепление колхозов и совхозов – вот что сейчас решает вопросы подъема и развития животноводства, роста поголовья и повышения его продуктивности.

Задача укрепления и развития колхозного и совхозного животноводства не может быть противопоставлена задаче всемерного развития животноводства индивидуального пользования колхозников и трудящихся единоличников.

Историческое постановление ЦК ВКП(б) от 17 сентября 1932 г. дает решение этого вопроса и четкую большевистскую директиву для практической работы партийным и советским организациям Казакстана по животноводству.

Период 1930–1932 года для казахстанского животноводства был периодом упадка и огромного сокращения поголовья скота. Общее поголовье скота в Казакстане с 24,9 млн голов в 1930 г. сократилось до 5,1 млн голов в 1933 г.

Такие размеры упадка были вызваны, как известно, рядом грубых ошибок и извращений, которые партийные и советские организации в крае и на местах допускали на протяжении 1930–1932 гг. в своей работе по руководству сельским хозяйством.

Сущность этих ошибок в основном сводится к следующему:

- 1) Перегибы в коллективизации¹¹, перескакивание через тозы¹² и малсеркитики в животноводческих и отсталых районах непосредственно к артельной форме, игнорирование национально-бытовых особенностей в ряде казахских районов;
- 2) Форсирование темпов оседания¹³, сплошь и рядом без необходимой предварительной общественно-массовой работы, без создания необходимых организационно-хозяйственных предпосылок для оседания;

¹¹ **Коллективизация** – процесс объединения единоличных крестьянских хозяйств в коллективные хозяйства в СССР. Решение о коллективизации было принято на XV съезде в 1927 году. Проводилась в СССР в 1928–1937 годах; основной этап 1930–1933 гг. – сплошная коллективизация. В западных районах Украины, Белоруссии и Молдавии, в Эстонии, Латвии и Литве коллективизация проводилась после присоединения их к СССР и была завершена в 1949–1950 гг. Целью коллективизации являлось установление социалистических производственных отношений в деревне, преобразование мелкотоварных индивидуальных хозяйств в крупные высокопроизводительные общественные кооперативные производства. В результате сплошной коллективизации была создана целостная система массивной перекачки финансовых, материальных и трудовых ресурсов из аграрного сектора в индустриальный. Это послужило основой для последующего быстрого индустриального роста, который позволил преодолеть качественное отставание промышленности СССР от ведущих мировых держав.

¹² **Тозы** – (товарищества по совместной обработке земли). Как правило, колхозы являлись не крупными, в общем добровольными объединениями очень бедных крестьянских хозяйств. Они находились в особых отношениях с государством, которое в обмен на поддержку требовало от них регулярных поставок сельхозпродукции на определенных условиях. Достигалось это за счет сокращения реальных потребностей колхозников. В 1919 году прежние комитеты РКП (б) были заменены губернскими организациями РКП (б), в ходе реформы административно-территориального деления в 1924–1929 гг. губернские организации были реорганизованы в областные организации. После создания Коммунистической партии РСФСР областные комитеты КПСС областей России стали именоваться областными комитетами КП РСФСР. После запрета КПСС осенью 1991 года были распущены. Большинство областных организаций КП РСФСР роспуск партии не признали и позже вошли в КПРФ.

Материалдар мен құжаттар жинағы

- 3) Принудительное и огульное обобществление скота;
- 4) Перегибы и извращения в проведении заготовок скота и хлеба;
- 5) Широкое распространение методов администрирования и нарушения революционной законности в селе и особенно в ауле.

¹³ **Оседание** (однозначный термин седентаризация) – переход от кочевого образа жизни к оседлости. В результате проведенного большевиками «Малого Октября» целый народ, привыкший кочевать со стадами и почти не имевший навыков земледелия, был срочно посажен на землю. Форсированная коллективизация привела к уничтожению кочевого скотоводства и организации колхозов в кратчайшие сроки, что наглядно демонстрирует динамика их создания: 2% в 1928 г., 50% в 1930 г., 65% в 1931 г. Потери скота в колхозах были настолько очевидными и пугающими для рядовых казахов, что они просто пускали скот под нож, выражая так свой протест. Только одна цифра, приводимая в учебниках истории, показывает масштабы катастрофы: это почти 10-кратное сокращение поголовья скота с 40,5 млн. голов (до коллективизации) до 4,5 млн голов на 1 января 1933 года (4). Сильнейший удар нанесло по казахскому хозяйству проводившееся силовыми методами оседание скотоводов-кочевников и полукочевников. Картина по оседанию кочевых и полукочевых хозяйств была следующая: в 1930 г. – 87 136 хозяйств, в 1931 г. – 77 508, в 1932 г. – 77 674, в 1933 г. – 242 208. В рамках оседания создавались скотоводческие городки, в которые сгонялись аулы с большой территории. Это привело к тому, что скот, собранный в одно место, начинал погибать от бескормицы. Коллективизация и оседание кочевого населения на земле были определенно взаимосвязаны, поэтому Сталин решительно настаивал на окончательном устранении кочевой экономики. В январе 1930 года при Совете Народных Комиссаров КАССР был создан Республиканский комитет оседания. 19 февраля 1930 года КазЦИК утвердил Положение о Комитете оседания при СНК КАССР. Комитет должен был определить контингент и районы оседания, содействовать его осуществлению, принимать меры для развития в оседающих хозяйствах земледелия и интенсификации животноводства на основе коллективизации. Комитет по оседанию рассматривал планы мероприятий, проводимых Крайколхозсоюзом, Наркомземом, другими наркоматами и учреждениями, контролировал выполнение планов оседания, изучал информацию о ходе оседания. Решения комитета были обязательны для всех республиканских учреждений. При президиумах исполкомов окружных Советов были созданы окружные комитеты, а при районных исполнительных комитетах – районные комиссии оседания.

Окружные комитеты и районные комиссии действовали в соответствии с директивами республиканского комитета оседания и работали под непосредственным руководством окружных и районных исполкомов. В их состав обязательно входили председатели исполкомов, представители земельных органов и колхоз союзов.

16 февраля 1930 года СНК СССР решением о плане развития народного хозяйства Казахской АССР обязал СНК РСФСР широко проводить землеустройство и другие мероприятия, обеспечивающие оседание казахского населения земледельческой и земледельческо-животноводческой зон Казахстана исходя из необходимости совмещения коллективизации кочевого и полукочевого населения с переходом его к оседлости. Финансирование этих мер осуществлялось за счет общесоюзного бюджета. ВСНХ и Наркомзему СССР было поручено принять на себя расходы, связанные с подготовкой кадров из местного населения для удовлетворения нужд развивающейся промышленности и совхозно-колхозного строительства.

Постановление СНК СССР является одним из исторических документов, свидетельствующих об огромной помощи Советского правительства Казахстану в социалистическом переустройстве сельского хозяйства. Без этой помощи Казахстан не смог бы в такой короткий исторический срок справиться с переводом кочевого и полукочевого населения на оседлость.

Оседание началось одновременно в 34 районах Алма-Атинского, Сырдарьинского, Актюбинского, Гурьевского, Кустанайского, Павлодарского, Петропавловского, Семипалатинского и Каркаралинского округов. На расходы, связанные с оседанием этих хозяйств, в 1930 году было отпущено 8303 тыс. рублей.

В обстановке острой классовой борьбы, которая была связана с развернутым колхозным и совхозным строительством, ликвидацией кулачества¹⁴ и байства как класса, указанные ошибки и извращения были широко использованы кулачеством и байством в его борьбе против строительства совхозов и колхозов, в контрреволюционной агитации и организации массового хищнического убоя скота и откоचेвок.

В результате всего этого трудности и издержки реорганизационного периода в сельском хозяйстве в Казакстане оказались особенно значительными.

Характеризуя эти трудности и издержки, т. Сталин в своем докладе XVII съезду ВКП(б) говорил: «Очевидно, что громадные трудности объединения разрозненных мелких крестьянских хозяйств в колхозы, трудное дело создания почти на пустом месте большого количества крупных зерновых и животноводческих хозяйств и вообще реорганизационный период перестройки и перевода единоличного сельского хозяйства на новые колхозные рельсы, требующий много времени и больших издержек, – все эти факторы неизбежно предрешили как медленные темпы подъема сельского хозяйства, так и сравнительно долгий период упадка в развитии поголовья скота».

Как мы уже отметили, трудности и издержки реорганизационного периода в Казакстане были резко усугублены указанными выше ошибками и извращениями.

Только начиная с весны 1933 г. процесс массового убоя и хищнического истребления скота пошел на убыль и к концу 1933 г. в основном прекратился. Несомненно, что решающую роль здесь сыграли историческое решение ЦК ВКП(б) от 17 сентября 1932 г., твердое большевистское исправление новым краевым руководством тех ошибок и перегибов, которые были допущены в работе партийных и советских органов в 1930–1932 году, огромная помощь и внимание, которую оказали Казакстану ЦК ВКП(б) и Союзное Правительство в деле подъема сельского хозяйства Казакстана.

Решительное изменение методов руководства аулом и огромное внимание нового руководства к устройству откочевщиков дали возможность прекратить дальнейшие откоचेжки и включить массу откочевщиков в сельско-хозяйственное производство.

Перелом в развитии животноводства, наметившийся в 1933 г., нашел свое дальнейшее развитие в 1934 г.

Принятое Крайкомом ВКП(б) и СНК Казакстана по уполномочию ЦК ВКП(б)

¹⁴ **Кулачество, кулаки** (также мироеды) – в России до Октябрьской революции – зажиточный слой крестьян, пользующийся наемным трудом (крестьяне-работодатели). После 1917 года данный термин имеет иную смысловую окраску, значение понятия «кулачество» меняется в зависимости от направленности курса ВКП(б), фактически либо приближая кулачество к классу середняков, позиционируя кулачество как отдельное посткапиталистическое переходное явление – класса фермеров, либо ограничивая его отдельной категорией сельской элиты, класса эксплуататоров, широко использующей наемный труд, что будет детально рассмотрено в соответствующих разделах данной статьи. Неоднозначна оценка кулачества и в законодательной базе советского государства, различна терминология, принятая на Пленумах ЦК ВКП(б) и используемая отдельными лидерами РСФСР. Характерна также неоднозначность в отношении советской власти к российскому кулачеству: первоначальный курс на раскулачивание, затем оттепель – «курс на кулака» и наиболее жесткий курс на ликвидацию кулачества как класса, где «кулак» окончательно становится классовым врагом и противником советской власти.

Материалдар мен құжаттар жинағы

и союзного правительства 21 декабря 1934 г. постановление «О мероприятиях по развитию животноводства Казакстана» знаменует собой новый этап в борьбе за превращение Казакстана в передовую животноводческую республику.

Не может быть никакого сомнения в том, что это решение вызовет новый подъем творческого энтузиазма, инициативы и самостоятельности широких масс рабочих, колхозников и трудящихся единоличников в борьбе за быстрейший рост поголовья, за высокую продуктивность и товарность нашего животноводства.

Поголовье скота и воспроизводство стада

В силу указанных выше причин упадок в развитии поголовья скота в Казакстане за период с 1930 до 1933 г. оказался особенно глубоким.

Приводимая ниже таблица показывает движение поголовья отдельных видов скота суммарно по всем секторам (в тысячах голов):

Годы	Крупный рогатый скот	Овцы и козы	Свиньи	Лошади	Верблюды	Прочие	Итого
1930	4806,8	15660,0	68,4	3283,6	1062,7	41,5	24923,0
1931	3125,8	6728,2	87,9	2309,4	518,2	24,9	12794,4
1932	1734,8	3045,5	93,4	720,4	181,8	15,0	5790,9
1933	1653,4	2752,3	141,0	466,0	90,8	15,6	5119,1
1934	1965,1	3251,5	225,0	429,8	79,3	22,8	5973,5

Таким образом при общем сокращении всего поголовья скота к 1933 г. на 79,5%, наименьшее сокращение дал крупный рогатый скот (65,6%) а наибольшее верблюды (91,4) и лошади (85,8%). В результате указанных причин резко изменилась видовая структура нашего стада в сторону повышения удельного веса крупного рогатого скота и свиней на счет снижения удельного веса остальных видов.

Сокращение поголовья продуктивного скота в 1933 г. произошло в основном за счет животноводческих районов Казакстана. Как показывает приведенная выше таблица, мы в 1934 году впервые за последние четыре года получили, значительный прирост скота. По крупному рогатому скоту прирост составляет 18,9 %, по овцам и козам 18,1 %, по свиньям – 59,1 %, по всему поголовью скота прирост составляет – 16,7 %

Одновременно необходимо отметить как серьезнейший отрицательный момент, все еще продолжавшееся на протяжении 1934 года сокращение поголовья рабочего скота. Лошади дали убыль в 7,8 %, верблюды – 12,7 %

Изменения, происшедшие в стаде по отдельным секторам за последние два года, характеризует следующая таблица:

	Прир. или убыль в 1934 г. сравн. с 1933 г. в %.					
	Все сект.	Совхозы	Колхозы	Колхозники	Единоличники	Колх. крест. сектор в целом
1. Крупный рогатый скот	+18,9	+8,2	-6,9	+55,7	+17,6	+28,0
2. Овцы и козы	+18,1	-0,5	+1,8	+187,8	+4,5	+39,8
3. Свиньи	+59,7	+84,8	-13,5	+126,5	+120,4	+43,8
4. Лошади	-7,8	+0,5	-20,2	+3,0	-11,3	-12,7
5. Верблюды	-12,7	-21,6	-28,8	-5,7	-28,1	-11,1
6. Прочий скот (ослы, мулы и т.д.)	+46,1	+32,8	-5,9	+66,6	+13,9	+44,6
Все поголовье	16,7	+3,1	-5,0	+92,3	+3,7	+26,7

Таким образом, прирост по стаду колхозно-крестьянского сектора выше, чем по всему поголовью в целом. В пределах колхозно-крестьянского сектора максимальный рост дало поголовье скота, находящееся в индивидуальном пользовании колхозников.

Приведенная таблица наглядно свидетельствует о том, что в большинстве районов прекратился хищнический убой скота, что подавляющая часть колхозников стала бережно относиться к скоту, что в ауле и деревне создается такая обстановка, что «не только убой, но и падеж скота считался самым величайшим преступлением, самым антиколхозным и антиобщественным делом» (Мирзоян).

Приведенная таблица, вместе с тем, наглядно иллюстрирует размеры и масштаб той работы, которая была проделана за последние два года по ликвидации бескотности колхозников. При анализе данных о приросте скота по стаду колхозников нельзя упускать из виду, что в 1932–1933 году они получили за счет роспуска КТФ в живрайонах и продажи из товарных ферм земельных районов, из совхозов и за счет покупки 631,3 тыс. голов, в том числе 143,0 тыс. голов крупного рогатого скота, 403,2 тыс. овец и 6,4 тыс. свиней.

Если к февралю 1932 г. 87 % колхозников не имели в своем единоличном пользовании никакого скота, то к июлю 1934 г. количество бескотных хозяйств снизилось до 31,5 %

Как мы покажем ниже, проведенные во второй половине 1934 г. и намечаемые по плану 1935 г. мероприятия по продаже скота колхозникам из ферм и совхозов еще более резко сократят бескотность колхозников.

В связи с этим, большой интерес представляют данные о социальной структуре нашего животноводства.

Общий процесс социалистической реконструкции сельского хозяйства Казакстана сопровождался широким развертыванием строительства животноводческих совхозов и колхозных товарных ферм.

Однако, как уже было указано, рост колхозного и совхозного животноводства шел одновременно с резким сокращением поголовья скота индивидуального пользования колхозников и единоличников. При этом сокращение поголовья скота колхозников и единоличников далеко вышло за пределы обобщественной части стада.

Динамика соотношения отдельных секторов в поголовье скота за 1930–1934 гг. характеризуется следующими цифрами:

Материалдар мен құжаттар жинағы

Годы	Распределение поголовья по секторам в %.				Примечание
	Совхозы	Колхозы	Колхозники	Единол.	
1930	2,3	6,1	15,6	76,0	В графу «Совхозы» включен также скот государственных и кооперативных организац.
1931	14,1	22,1	28,6	35,2	
1932	43,8	44,4	8,4	3,4	
1933	51,8	32,1	13,2	2,9	
1934	48,0	26,2	21,8	4,0	

Сложившееся к 1932 г. в Казахстане соотношение в распределении поголовья по секторам отнюдь не вытекало из политики партии в области обобществления животноводства.

Происшедшее в 1933 и 1934 гг. увеличение доли скота индивидуального пользования колхозников должно рассматриваться как безусловно положительное явление. Это увеличение показывает только успешность мероприятий по реализации решения ЦК ВКП (б) от 17 сентября 1932 г., мероприятий по ликвидации бесскотности колхозников и ни в какой мере не означает какого-либо умаления ведущего значения совхозов и колхозных товарных ферм в деле развития животноводства.

Рассмотрим теперь данные о движении поголовья по областям Казахстана. Следующая таблица на стр. 25 дает поголовье на июль 1934 г. в сравнении с поголовьем на июль 1933 г. в процентах.

При рассмотрении этих цифр, характеризующих изменения (рост или убыль), происшедших в развитии поголовья по отдельным областям края за последний год, нельзя упускать из виду, во-первых, так называемого механического прироста за счет завоза скота в ту или иную область и, во-вторых, передвижек скота, имевших место между социальными секторами. Однако и с учетом этого обстоятельства следует признать, что приведенная таблица достаточно показательна для сравнительной оценки темпов роста поголовья по отдельным областям Казахстана.

Выше среднего прироста по краю (16,7%) идут Алма-Атинский горсовет, Алма-Атинская область, Карагандинская область. Уменьшение поголовья скота в Каркаралинском округе суммарно по всем секторам объясняется тем, что часть совхозов по этому округу была ликвидирована, а скот был из них передан в совхозы Восточно-Казахстанской области.

Выше средней краевой цифры прироста по колхозно-крестьянскому сектору (26,7%) идут Каркаралинский округ, Алма-Атинский горсовет, Алма-Атинская, Южно-Казахстанская и Карагандинская области.

Особо следует отметить значительные потери по рабочему скоту (лошадям и верблюдам), понесенные Актюбинской и Восточно-Казахстанской областями. Это свидетельствует о том, что партийные и советские организации этих областей и земельные органы в первую очередь, не сумели организовать массы колхозников на борьбу за сохранение и воспроизводство коня. Необходимо отметить, что перелома в этом деле, в указанных областях не наступило до самого последнего времени. В проведении плана случной кампании лошадей Восточно-Казахстанская и Актюбинская области и в 1934 г. заняли последнее место по краю (64,4 % и 81,9 % к плану).

Что мы далеко не исчерпали наших возможностей в борьбе за расширение воспроизводства стада (несмотря на значительные успехи по краю в целом) ярко

Үзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

показывает анализ данных об изменениях, происшедших в поголовье от 1933 к 1934 году по отдельным районам.

Если по краю прирост поголовья крупного рогатого скота за последний год в среднем составляет 18,9 % то по передовым районам даже за вычетом скота полученного от государства, мы имеем: по Джаркентскому 45,3 %, по Октябрьскому – 32,0 %, по Чуйскому – 46,4 %, по Аральскому – 56,1 %, по Кызыл-Туускому – 46,8 %, по Арысскому 33,2 %, по Ленинскому – 29,3 %, по Уильскому – 27,6 %, по Туркестанскому – 27,7 % Среднюю величину прироста тянули вниз отставшие районы: Уджарский, Есильский, Кокпектинский и др.

По овцам и козам средний прирост по краю составляет – 18,1 % Передовые районы сумели дать значительно более высокие показатели: Джаркентский – 95,8 %, Чуйский – 41,0 %, Октябрьский – 84,6 %, Сталинский – 33,9 %, Пахта-Аральский – 67,6 %, Жана-Аркинский – 53,7 %, Кегенский – 37,5 %, Аулиэ-Атинский – 68,9 %, Мангиставский – 40,5 % Этим районам противостоят такие отставшие районы как Кокпектинский, Шемонаихинский, Жилокосинский, Тайпакский и др. которые не только не дали прироста, но даже уменьшили свое поголовье овец и коз.

По стаду свиней при среднем приросте по краю в 59,7%, передовые районы дали прирост: Джаркентский – 264%, Чуйский – 92%, Октябрьский 202%, Сталинский – 252%, Пахта-Аральский – 296%, Ленинский – 111%, Каратасский – 297%.

По лошадям и верблюдам мы получили в целом по краю снижение поголовья. Передовые районы сумели и здесь добиться прироста: Джаркентский, Чуйский, Энбекши-Казакский, Октябрьский, Аральский, Сталинский, Кызыл-Тууский, Арысский, Пахта-Аральский, Жана-Аркинский.

Если прирост крупного рогатого скота в целом по совхозам НК Совхозов в 1934 г. составил 10%, то по отдельным трестам и совхозам мы имеем совершенно иную картину. Так например прирост поголовья по Павлодарскому скотоводтресту составил 20,1%, по совхозам отнюдь не передовым, а имеющим средние показатели – по Есенсайскому 20,2%, «Чекат» 21,9%. В то же время имеются тресты и совхозы, давшие снижение поголовья: Семипалатинский скотоводтрест дал снижение поголовья на 2,6%, совхоз Чигилек на 10,7%. Общий прирост поголовья овец и коз по совхозам НКСовхозов составил в целом 2,3%, а Южный овцеводтрест дал 9,3% прироста, совхозы: «Пролетарий» – 28,6%, «Ладиса» – 21.8%. Дали снижение поголовья: совхоз им. Кахиани на 27,7%, совхоз им. Голошекина на 5% и другие.

Дальнейшая борьба за максимально возможное расширение воспроизводства стада остается центральной задачей нашего животноводства. Для решения этой задачи необходимо:

- 1) максимальное снижение яловости маготного состава всех видов скота.
- 2) решительное уменьшение отходов (падежа) скота и борьба за полное сохранение молодняка;
- 3) правильная организация выбраковки скота на убой.

По всем этим пунктам дело обстоит далеко неудовлетворительно. Именно здесь кроются прямые и огромные возможности дальнейшего ускорения темпов роста поголовья Казакстана.

Если даже оставить в стороне вопрос о так называемой физиологической яловости, в борьбе с которой современная зоотехния не всегда располагает достаточно эффективными практическими средствами, – придется все же признать, что количество яловых маток по всем видам скота у нас остается

Материалдар мен құжаттар жинағы

непомерно высоким. Достаточно проанализировать следующую таблицу об итогах случной кампании по колхозно-крестьянскому сектору, чтобы убедиться в этом: (см. табл. на стр. 28).

В этой таблице итоги по заключительной сводке за 1934 г. даны только по случной кампании лошадей. Близкими к окончательному итогу следует считать данные по крупному рогатому скоту. По овцам цифры даны на период, когда случная еще не была закончена. Но даже с учетом этих оговорок следует признать, что итоги 1934 г. недостаточно удовлетворительны. По крупному рогатому скоту 20% маточного состава по краю, как и в прошлом году, остались непокрытыми. Если четыре области дали более высокие показатели, чем в прошлом году, то Алма-Атинская и особенно Восточно-Казакстанская области, которые и в прошлом году значительно отставали от остальных областей, и в нынешнем году вышли пока что на последнее место. Ход случной по овцам и козам, несмотря на то, что учтенные данные сильно отстают от фактического положения, все же внушают известную тревогу. По лошадям последнее место также заняла Восточно-Казакстанская область.

Области и округа	Процент покрытых маток к плану							
	Лошади		Кр. рог. ск.		Овцы и козы		Свиньи	
	1933	1934	1933	1934	1933	1934	1933	1934
Зап. Казакстанская	42,9	90,3	84,4	91,0	86,7	65,8	87,3	94,1
Актюбинская	75,7	81,9	85,8	88,8	81,9	33,1	100,8	114,9
Карагандинская	74,5	84,6	80,2	85,1	76,9	60,2	149,2	158,1
В. Казакстанская	42,3	64,4	76,9	63,8	83,9	56,0	69,8	84,9
Каракаралинск. ок.	св.	нет	св.	ет.	св. нет	51,0	св.	нет
Алма-Атинская обл.	}53,6	91,0	3,5	1,6	83,4	60,3	}116,0	126,1
Алма-Атин. горсов.		97,2	св.	нет.	св. нет	103,6		—
Южно-Казак[станская]	35,7	—	74,6	96,3	80,0	71,7	75,0	114,1
По краю	51,1	81,6	79,7	80,1	82,2	58,3	95,1	113,5

По совхозам мы имеем почти такое же положение:

План случной в целом был выполнен по крупному рогатому скоту в 1933 г. на 77%, а в 1934 г. (по неполным данным) на 71,5%. Впереди идет Павлодарский скотоводтрест, выполнивший план случной на 82,8%, отстает Кустанайский скотоводтрест, который выполнит план всего на 59,5%.

По овцам и козам план случной совхозами выполнен в 1933 г. на 89,9% и в 1934 году на 67,1% (по неполным данным).

Лучше проводит случку овец Алма-Атинской овцеводтрест, давший до 90,5% выполнения плана; очень плохо выполняет план Северный овцеводтрест, давший всего 32% покрытия овец к плану.

В 1934 году по совхозам отел составил 83,2% к плану. На 100% выполнил план лишь один Павлодарский Скотоводтрест. Яловость овец по совхозам края составила 12,6%. Большую яловость овец имеем по Алма-Атинскому овцеводтресту — 14,9%.

Из приведенных цифр явствует, что за счет одного только стопроцентного выполнения планов случки (в первую очередь за счет подтягивания отставших

областей и районов) можно было бы увеличить размеры приплода по тому или иному виду скота на 10–15%. Это не такая величина, которой можно было бы пренебрегать.

Огромные потери мы все еще несем на отходе молодняка. Сравнительные данные за 1933–34 гг. по колхозно-товарным фермам дают следующую картину (в %):

Области	Кр. рог. ск.		Овцы и козы		Свиньи	
	1933	1934	1933	1934	1933	1934
Западная	11,0	14,6	4,8	6,1	22,8	19,9
Актюбинская	16,5	12,5	15,8	10,7	30,1	14,3
Карагандин.	20,9	13,7	11,7	10,5	22,1	12,9
Восточная	23,3	21,2	10,9	13,9	22,0	20,4
Алма-Атин.	18,1	18,7	6,4	12,2	22,7	19,8
Южная	20,3	10,3	13,8	3,6	31,0	15,6
По краю	19,7	16,7	10,4	11,1	23,8	17,1

Таким образом, по колхозным товарным фермам мы имеем некоторый, совершенно недостаточный, сдвиг в сторону уменьшения отходов молодняка свиней и крупного рогатого скота. По овцам положение даже несколько ухудшилось по сравнению с прошлым годом.

Необходимо отметить крайне высокие отходы по всем видам молодняка, которые за оба года дала Восточно-Казакстанская область.

В совхозах отходы молодняка в 1934 г. еще выше, чем в колхозно-товарных фермах: по телятам – 16,8 %, по ягнтям – 14,9 %, по пороссятам – 32,0 %.

Между тем, эти потери отнюдь не являются неизбежными. Достаточно сопоставить данные по отстающим областям и трестам с данными передовых, чтобы отчетливо представить себе, какими резервами мы располагаем в деле сохранения приплода. По отходу ягнят передовая Западно-Казакстанская область за оба года держится на уровне 5–6 %. Колхозные товарные фермы Южной области сумели добиться уменьшения своих отходов по телятам и пороссятам вдвое, а по ягнтям даже в четыре раза. Нет никаких объективных причин к тому, чтобы показатели Южно-Казакстанской области не могли стать показателями всего края. Тем более, что ряд передовых хозяйств добился еще более низких показателей по отходам. Молочно-товарная ферма колхоза «Большевик» Акбулакского района за 1934 г. имеет 1,5% отхода телят, МТФ колхоза «Путь Правды» того же района – отходов не было, МТФ колхоза им. Сталина Бескарагайского района – 3%.

Отход ягнят по овцеводческим фермам в тех же районах составлял: по колхозу им. Крупской – 0,4%, им. Сталина – 1,6%. Отход пороссят: по колхозу им. Крупской – 6,7%, по колхозу «Коммунист» – 3%. Эти показатели достигнуты (в хозяйствах, насчитывающих сотни голов скота) только за счет бережного отношения и внимательного ухода за молодняком, в условиях обычного для этой группы районов содержания и кормления скота.

В условиях обычного кормления (без концентрированных кормов), но прекрасного ухода за скотом и образцовой постановки ветеринарно-зоотехнической службы, хозяйство Карлага, насчитывающее десятки тысяч голов скота, в достаточно жестких климатических условиях снизило свои отходы: по телятам до 4,7%, по ягнтям – до 4,5%, по пороссятам – до 7%.

Спрашивается, почему эти показатели передовых хозяйств не могут стать показателями всего нашего животноводства?

Материалдар мен құжаттар жинағы

Вопрос о сохранении молодняка решает, в первую очередь, подбор людей, ухаживающих за скотом, качество работы этих людей, правильная организация труда. Именно в этом «секрет» успеха передовых хозяйств. Подчеркивая это решающее условие дальнейшего подъема и развития колхозного и совхозного животноводства, мы должны вместе с тем отметить некоторые основные ошибки, широко распространенные в нашей практике и резко снижающие как количественные, так и качественные показатели по сохранению и выращиванию молодняка.

Казакстанским институтом животноводства выполнена чрезвычайно интересная работа для выяснения причин отхода молодняка крупного рогатого скота. Сгруппировав данные об отходах в зависимости от сроков рождения телят, Институт установил, что наибольший процент падежа телят приходится на родившихся с 15 апреля по 15 июня. При среднем годовом отходе в 18,4 %, телята, родившиеся за указанный период дали 39 % падежа.

Каз[акский] институт животноводства основной причиной такого явления считает неправильную систему кормления коров. Как правило, в совхозах и колхозах коровы кормятся с осени, на первых месяцах стельности, значительно лучше, чем к концу зимы, перед выгоном на пастбище, когда коровы находятся на последних месяцах стельности и когда, следовательно, они нуждаются в особо интенсивном питании. В результате такой «системы» кормления в весенний период отела рождаются телята с пониженным (против среднего годового) живым весом на 9–10 %, и, следовательно, пониженной сопротивляемостью против всяких заболеваний и климатических случайностей. К таким же выводам пришли и научные работники хозяйства Карлага.

Другой серьезной причиной повышенного процента падежа телят, следует считать совершенно неудовлетворительную организацию дойки, при которой коровы то недодаиваются, то передаиваются. В результате такой дойки теленок получает то много молока, то мало, то очень густое молоко, то жидкое. Прямым следствием этого является зачастую гибель телят от желудочных заболеваний.

Крупнейшее значение, как показали опыты Каз[акского] института животноводства, имеют вопросы дойки маток и для судьбы ягнят. Данными этих опытов установлено, что при отбивке ягнят в два с половиной месяца (при дойке маток с первых дней рождения ягненка) ягнята резко отстают в своем развитии и дают средний суточный привес в 24 грамма (до 4 месячного возраста). При отбивке к 4-м месяцам средний суточный привес увеличивается в два с половиной раза. И наконец, при отбивке ягнят к 4-м месяцам с прекращением дойки маток во второй половине лактации, суточный привес ягнят увеличивается в четыре раза.

Таким образом, правильная организация воспитания ягнят – регулирование сроков отбивки от маток и регулирование самой дойки маток являются важным средством борьбы за повышение жизнестойкости молодняка и следовательно за его сохранение.

Наконец важнейшим условием резкого сокращения отходов молодняка всех видов животных является строгое соблюдение правил зоогигиены и ветеринарной профилактики.

Наряду с мероприятиями по ликвидации яловости и сокращению отходов, серьезную роль в борьбе за расширенное воспроизводство стада играет правильная организация выбраковки скота на мясо.

Здесь перед нами стоят две основные задачи. Во-первых, сведение к зоотехнически неизбежному минимуму браковки производящей маточной

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

части стада и ее ремонтного молодняка и создание в связи с этим наиболее выгодной структуры стада. Во-вторых, назначение в брак на мясо полновесного упитанного скота, что позволит получить необходимое количество мяса и сала при значительном сокращении убойных контингентов.

Необходимо особо остановиться на положении коневодства и верблюдоводства в Казакстане.

Основной причиной продолжавшегося упадка коневодства было совершенно неудовлетворительное воспроизводство лошадей из-за исключительно безобразного проведения случайных кампаний и неудовлетворительного ухода за жеребями матками и молодняком. Одновременно продолжалась хищническая эксплуатация лошадей во всех секторах сельского хозяйства, непосильная нагрузка, неудовлетворительное кормление, обезличка в уходе за лошадьми и использовании их на работе.

В отдельных районах все еще имеет место забой на мясо молодняка старших возрастов и взрослых лошадей.

Наконец, до сих пор неудовлетворительно ветеринарное состояние конского поголовья. Из-за несоблюдения самых основных правил ветеринарно-санитарного надзора и отсутствия изоляции заболевших лошадей, а иногда вредительского смешивания больных со здоровыми, мы несем огромные потери от заболевания лошадей сапом.

Нашей основной задачей является обеспечение роста конского поголовья в течение ближайшего периода.

Для развития коневодства и выращивания конского молодняка партией и правительством предоставлены огромные льготы: за каждого выращиваемого жеребенка в колхозах освобождается 0,5 га зерновых посевов; установлены значительные премии конюхам за каждую голову конского молодняка, как в колхозах (25 трудодней), так и совхозах (100 руб.).

Коневодством, выращиванием конского молодняка должны заниматься все хозяйства и предприятия, имеющие лошадей, без всяких исключений. Надо добиться неуклонного выполнения решения июньского пленума ЦК ВКП(б) о том, чтобы «воспретить под ответственность председателей колхозов и директоров совхозов, использование на тяжелых работах жеребых кобыл после 6 мес. жеребости и за 2 мес. до выжеребки и на 15 дней после выжеребки – на всякой работе».

Наконец, важнейшим условием для роста конского поголовья является решительная ликвидация обезлички в уходе и использовании на работе лошадей и установление общественного контроля за выращиванием, уходом и условиями работы во всех хозяйственных органах и государственных учреждениях.

Верблюд в Казакстане является рабочим скотом, а также и серьезным поставщиком шерсти. Несмотря на все сокращение поголовья верблюдов, заготовка шерсти достигала в 1933 г. 2,9 тыс. ц. и в 1934 г. 1,7 тыс. ц.

В основных верблюдоводческих районах верблюды играют крупную роль как молочный скот.

Помимо общих причин сокращения скотского поголовья, особенно сильное сокращение верблюдов, было усилено совершенно непомерной хищнической, варварской эксплуатацией рабочего верблюжьего поголовья и массовым забоем молодняка. На верблюда надо распространить все те мероприятия, какие намечены для развития и выращивания конского поголовья, в первую очередь по выращиванию молодняка.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Особое внимание нужно уделить полному и обязательному проведению случной кампании по верблюдам и сохранению получаемого приплода, ввести институт улучшенных производителей, организовать специальные случные пункты.

В борьбе за восстановление нашего верблюдоводства крупное значение имеет проведение зоветминимума для верблюдов всеми хозяйствами, имеющими верблюдов, и организация планомерной борьбы с бичами верблюдоводства: трипанозомозом, чесоткой и глистными болезнями.

Производственное маточное поголовье совхозов должно быть сосредоточено в южных совхозах путем обмена верблюжьих маток северных хозяйств на атанов.

Основные показатели государственного плана животноводства

Важнейшим рычагом в решении задач дальнейшего развития и роста нашего животноводства в 1935 г. становится государственный план.

Как указывает решение Пленума ЦК ВКП(б) от 1 июля 1934 г., для обеспечения скорейшего подъема животноводства необходимо применить, по примеру государственного посевного плана, «метод государственного плана развития животноводства с установлением плановых заданий по росту поголовья скота в совхозах и товарных колхозных фермах, плана выращивания молодняка совхозами, колхозами, колхозниками и единоличниками и плана производства кормов, с доведением этих планов до совхозов, колхозов и сельсоветов.

Выполнение государственного плана развития животноводства должно стать в центре внимания всех партийных и советских организаций и служить важнейшим средством мобилизации работников совхозов, колхозников и единоличников вокруг задачи развития животноводства».

Для Казакстана государственный план на 1935 г. устанавливает следующее задание по выращиванию молодняка (в тыс. голов):

	Совхозы всех систем	В т. ч. совхозы НК совхозов	Колхозн[ые] товарн[ые] фермы	Колхозы и единолич[ники]	Всего
Кр[упный] рог[атый] скот	100,7	85,5	124,3	245,1	470,1
Овцы и козы	281,5	222,0	346,0	315,0	942,5
Свиньи	55,4	12,3	54,0	82,0	191,4
Лошади	17,5	—	25,1	20,0	62,6

Этот план несомненно является вполне реальным и должен считаться минимальным. За счет сокращения отходов и правильного воспитания молодняка, как мы показали выше, у нас имеется полная возможность перевыполнить этот план.

В план выращивания молодняка колхозных и товарных ферм включена и та часть молодняка, которую они получают из совхозов и за счет контрактации телят у колхозников. В план выращивания молодняка колхозниками входит и получаемый ими молодняк из совхозов и колхозных товарных ферм.

В 1935 г. поголовье КТФ за счет покупки скота в совхозах получит значительное пополнение (91 тыс. голов крупного рогатого скота, 72,2 тыс. голов овец, 60 тыс. голов свиней). Кроме того 10 тыс. телят колхозные товарные фермы должны

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

приобрести в порядке контрактации у колхозников. Учитывая эти пополнения и установленные задания по выращиванию молодняка, план предусматривает ведение поголовья КТФ к началу 1936 г. до следующих размеров: молочнотоварные фермы – 400 тыс. голов, в т. ч. 175 тыс. коров, овцеводческие товарные фермы – 1024 тыс. гол., в т. ч. 623 тыс. маток, свиноводческие товарные фермы – 70 тыс. гол., в том числе 18 тыс. маток, коневодческие товарные фермы – 19,5 тыс. голов.

Одновременно план намечает дальнейшее расширение мероприятий по ликвидации бескотности и бескоровности колхозников. В 1934–1935 году продажа скота из совхозов и товарных ферм намечена в следующих размерах (в тыс. голов):

		Из совхозов	Из КТФ	По контракт. у колхозников	Всего
Кр. рог. скот.	1934 г.	89,4	30,0	15,0	134,4
	1935 г.	65,4	30,0	–	95,4
Овцы	1934 г.	65,0	35,0	–	100,0
	1935 г.	47,0	50,0	–	97,0
Свиньи	1934 г.	17,6	24,0	–	41,6
	1935 г.	6,8	20,0	–	26,8

Таким образом, государственный план по животноводству, исходя из необходимости всемерного укрепления и развития совхозного и колхозного животноводства, вместе с тем обеспечивает почти полную ликвидацию бескотности колхозников Казакстана к началу 1936 г.

Племенное дело

Одним из важнейших рычагов повышения качественных показателей и продуктивности животноводства Казакстана, как и других районов Союза, является правильная организация племенного дела.

В разнообразных хозяйственных и природных условиях отдельных групп районов края совершенно недопустим огульный механический подход к задаче улучшения скота.

В районах, отличающихся относительно суровыми климатическими условиями, со слабо развитым земледелием, с относительно бедными пастбищами и сенокосами, племенная работа должна ставить основной задачей улучшение местных пород и отродий скота методом «разведения в себе» на основе научно-организованного систематического подбора племенных стад за счет наиболее ценных и продуктивных животных.

Трудности акклиматизации и сравнительная изнеженность современных культурных пород скота надолго сохранят в условиях указанных районов преимущества за местным скотом, хорошо приспособившимся к неблагоприятной природной обстановке.

Несколько иначе стоит вопрос в сельскохозяйственных районах Казакстана, характеризующихся более благоприятными природными и кормовыми условиями. Здесь правильно организованная работа по постепенной метизации местного скота наиболее ценными культурными породами может ускорить повышение продуктивности животноводства. Необходимо, однако, подчеркнуть, что метизация и в этих районах связана с рядом трудностей. В неблагоприятных условиях содержания и ухода метисы чувствуют себя значительно хуже, чем

Материалдар мен құжаттар жинағы

неприхотливый местный скот. Это естественно, так как все современные высокопродуктивные породы скота выведены на основе подбора в обстановке хорошего, если не сказать образцового содержания, кормления и ухода.

Поэтому метизация должна развертываться на основе и в меру организационно-хозяйственного укрепления колхозов и особенно совхозов, в меру роста их кормовой базы.

Метизация местного скота может быть развернута сравнительно широко уже в течение ближайших лет в области крупного рогатого скотоводства. Крупный рогатый скот в Казакстане, как известно, отличается своей позднеспелостью, низкими показателями по весу и удоям. Не только теоретически, но и практически можно считать доказанной высокую эффективность метизации казакского крупного рогатого скота принятыми в проекте породного районирования Наркомзема плановыми породами. К числу этих пород отнесены:

1. Краснонемецкая
2. Симментальская
3. Швицкая
4. Герефордская
5. Калмыцкая
6. Голландская

Сравнительно большое число плановых улучшающих пород вызвано чрезвычайной пестротой естественно-исторических и хозяйственных условий развития животноводства на огромной территории Казакстана.

В целях правильной организации племенного дела по крупному рогатому скоту организуется 2 племенных рассадника: Темирский государственный племенной рассадник калмыцкого скота и Алма-Атинский краевой рассадник швицкого скота. Кроме того сеть племенных ферм доводится до 55 единиц со следующим распределением по породам:

- Казакский скот – 3
- Калмыцкий – 12
- Швицкий – 18
- Симментальский – 5
- Краснонемецкий – 12
- Голландский – 5

Для развития овцеводства Казакстан располагает исключительно ценной породой курдючных мясосальных овец. Курдючная овца, как известно, крайне нетребовательна к условиям кормления и содержания, она прекрасно приспособилась к самым суровым климатическим условиям сухих степей, типичных для Казакстана. В этих условиях она дает рекордный живой вес, выдающиеся показатели по выходу мяса и сала. По массовым данным заготовок скота (сборник ЦУНХУ «Животноводство СССР в цифрах») средний живой вес овцы по Казакстану в сопоставлении с соответствующими показателями по РСФСР характеризовался следующими цифрами (в килограммах):

	1925–1926	1927–1928	1928–1929
РСФСР	37	41	44
Казакстан	46	55	48

При этом в 1926–1929 гг. Казакстан занимал первое место (из года в год) среди других районов по живому весу своей овцы. Огромным достоинством курдючной

овцы является также скороспелость, позволяющая форсировать рост стада за счет пуска в случку части ярок в 8-9 месячном возрасте из числа наиболее крепких и вполне сложившихся.

Единственным существенным недостатком курдючной овцы является сравнительно низкий настриг шерсти и грубость шерсти.

Имевший место на протяжении 1931–1933 гг. опыт сравнительно широкой метизации кавказским мериносом, как известно, дал явно отрицательные результаты: живой вес у метисов при общей слабости их конституции оказался значительно ниже, чем вес у курдючных овец.

Учитывая этот опыт и ошибки в проведении метизации, мы должны признать нецелесообразным какое бы то ни было форсирование метизации овечьего стада. Проект породного районирования Каз[акского] Наркомзема отводит поэтому под метизацию только лучшую часть земледельческих районов северной пшеничной зоны Казакстана и наиболее богатые естественными луговыми угодьями и хорошими пастбищами горные и предгорные районы. При этом в ближайшие годы предполагается охватить метизацией не более 15–20 % поголовья овец по колхозно-крестьянскому стаду.

В качестве плановых улучшающих пород приняты:

1. Мясошерстные овцы типа «Прекос»
2. Шерстно-мясные овцы типа «Рамбулье»
3. Каракульские овцы.

Кавказские мериносы как плановая порода совершенно исключаются.

Высокие качественные показатели, которыми характеризуются овцы принятых плановых пород, позволяют рассчитывать на успешность метизации, с тем чтобы сохранить высокую мясную продуктивность курдючной овцы и добиться одновременно значительного улучшения шерстной продуктивности как по количеству шерсти, так и по качеству.

Для улучшения массива курдючных овец, остающегося господствующим в стаде, должны быть широко использованы наиболее ценные отродья курдючной овцы – Эдельбаевское, Чуйское и другие.

Для развертывания племенного курдючного овцеводства организуются два племенных рассадника – госплемрассадник эдельбаевских овец в Таловском районе Западно-Казакстанской области и краевой племрассадник курдючных овец в Чуйском и Кастекском районах. Одновременно сеть племенных овцеводческих ферм доводится до 30 единиц со следующим распределением по породам:

Курдючные овцы – 15

Прекос – 6

Рамбулье – 5

Каракульские – 4

В качестве основной улучшающей породы для свиноводства Казакстана принята крупная белая английская порода, которая себя полностью оправдала в практике совхозов и колхозов края. Количество племенных свиноводческих ферм в 1935 г. доводится до 25.

В связи с мероприятиями по метизации нашего скота культурными породами со всей остротой встает вопрос о характере, типе и пределах метизации по тому или иному виду скота, для той или иной группы районов, где метизация будет проводиться. В одном случае придется ориентироваться на так называемое прилитие крови. В другом случае может иметь место поглотительное скрещивание. В третьем случае, начиная со второй или даже первой генерации отбор будет

Материалдар мен құжаттар жинағы

вестись в пределах этой генерации метисов с установкой на выведение своей новой породы, которая дала бы наиболее выгодное сочетание положительных особенностей скрещиваемых пород.

Приведенными случаями вовсе не исчерпываются все возможные в деле метизации варианты.

К сожалению научно-исследовательская сеть края до сих пор не дала сколько-нибудь четкого и достаточно обоснованного ответа на этот вопрос. Больше того, до сих пор все еще не систематизирован и научно не обработан имеющийся по затронутому кругу вопросов материал из совхозной и колхозной практики Казакстана.

Правильный ответ на поставленные выше вопросы, достаточно дифференцированный применительно к задачам метизации в том или ином случае и к особенностям данной породы скота, является важнейшим условием успешности всей племенной работы в районах метизации. Наша научно-исследовательская сеть должна взяться немедленно за решение этих вопросов.

В успешном развертывании племенной работы решающее значение принадлежит выбору производителей. Между тем эта сторона дела, когда речь идет и метизации, зачастую упускается из виду. Одна только принадлежность производителя к той или иной ценной породе далеко не решает успех дела. Когда речь идет о метизации – в роли действительных улучшателей могут выступать только полноценные представители данной породы. Индивидуальные качества производителя, его способность передавать эти качества потомству – таково важнейшее условие успешной работы по метизации. Плохой баран породы «Прекос» или «Рамбуль» при любых условиях окажется хуже хорошего курдючного барана. Малоценные в индивидуальном отношении производители культурных пород могут только опорочить самую идею метизации в глазах широкой массы колхозников.

Наконец важнейшими условиями успешной племенной работы, как по линии улучшения местных пород скота методом разведения «в себе», так и особенно по линии метизации, является коренное улучшение условий кормления, содержания и ухода за скотом.

На этой основе мы должны, продолжая в меру организационно-хозяйственного укрепления колхозов, в наиболее благоприятных по климатическим и кормовым условиям районах, работу по метизации скота высокопродуктивными культурными породами, – основной упор сделать на улучшение местных пород скота, хорошо приспособленных к климатическим условиям Казакстана.

Кормовая база

Намеченные перспективы роста поголовья скота и качественного его улучшения могут быть действительно проведены в жизнь только в условиях правильного и достаточного кормления скота и хорошего ухода за ним.

Казакстанское животноводство до сих пор главным образом базировалось на использовании огромных естественных кормовых ресурсов. Концентрированных кормов ни один из видов скота (исключая свиней) как правило не получал. В животноводческих районах центральной части Казакстана, строго, говоря не было стойлового периода, как такового.

Изменения, которые произошли в территориальном размещении стада за последние годы, ни в какой мере не ослабляют значения правильной эксплуатации

Үзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

естественных кормовых угодий и максимального их использования, но вместе с тем они выдвигают вопрос об отводе известного места в кормовых дачах скоту концентрированным кормам, посевным травам и силосу. Такая постановка вопроса диктуется и увеличением удельного веса в животноводстве Казакстана таких отраслей, как свиноводство и молочное скотоводство. Наконец в зернофураже нуждается лошадь, степень использования которой резко возросла по сравнению с тем временем, когда налицо была значительная масса гулевых табунных лошадей.

Само собой разумеется, что за грубыми кормами надолго еще сохранится основное место (см. таблицу на след. стр.).

Таким образом по соотношению сена и соломы Казакстан ярко выделяется в благоприятную для него сторону по сравнению со всеми другими районами СССР, большинство из которых в качестве основного грубого корма использовало и использует сейчас гораздо менее питательную и ценную солому.

Сенокосные ресурсы Казакстана позволяют сохранить такое преобладание и на очень длительный период.

	На 10 тонн затраченного сена приходится (в тоннах)*		
	Соломы и мякны	Зерна и зерно-продукт	Сочных кормов
СССР	8,72	2,73	2,54
Казакстан	1,74	0,56	0,15
Киргизия	5,58	1,54	0,70
Сибирский край	4,47	1,59	0,41
Нижне-Волжский край	10,11	1,77	1,51
Средне-Волжский край	14,39	3,60	1,77
Центрально-Черноземная область	37,88	10,25	13,43
Украина	32,74	10,63	14,09

*) Вычислено по сборнику «Животноводство СССР», изд. Госплана СССР, 1930 г., стр. 186-191.

Это само по себе решает вопрос о соотношении сена с другими кормами, в частности, концентрированными.

В условиях Казакстана, как видно из приводимой ниже таблицы, в составе зимних кормов резко преобладает сено.

Если скот в Казакстане получал сена в шесть почти раз больше, чем соломы, а скот на Украине получал сена в три с лишним раза меньше, чем соломы, то ясно, что украинский скот предъявлял и предъявляет другие требования и к количеству концентрированных кормов.

Наконец, если скот при кормлении преимущественно соломой не может получить достаточного количества необходимого для него переваримого белка, то при кормлении одним хорошим сеном такое достаточное количество всех составных частей корма может быть в значительной мере обеспечено.

Это положение имеет для казакстанского животноводства огромное значение. Оно говорит о том, что в пределах самого Казакстана требования к составу кормов могут очень сильно видоизменяться в зависимости от конкретных условий отдельных районов.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Оно вместе с тем свидетельствует о том, что в животноводческих районах, в районах Центрального Казахстана, мы можем получить достаточно продуктивное животноводство без специального завоза или значительного расширения производства концентрированных кормов на месте.

Наряду с этим мы не можем конечно сделать и обратного вывода, что только одно кормление сеном может нас во всех случаях удовлетворить.

Мы должны в земледельческих районах Казахстана добиться действительно разнообразного состава кормов, мы должны в этих районах ввести в корм наряду с сеном и сочные корма и концентраты, и наконец в соответствующих районах использовать отходы предприятий пищевой промышленности.

Перейдем к рассмотрению наших сенокосных ресурсов.

Следующая таблица дает представление о их величине и составе по данным комиссии инвентаризации кормовых угодий Наркомзема Союза (в тыс. гектаров):

	Западная	Актюбинская	Карагандинская	Восточная	Алма-Атинск	Южная	Всего
Луговые устойчивые	853,9	351,6	189,2	633,6	—	161,7	2190,0
Луговые неустойчивые	685,7	481,4	941,9	559,7	637,3	232,1	3528,1
Степные	1686,2	2627,8	8879,0	2485,6	823,5	132,6	16634,7
Заболоченные	361,2	226,5	343,2	147,7	—	151,4	1230,0
Песчаные	886,4	872,5	1,5	91,7	—	—	1792,1
Горные	—	—	—	479,0	353,2	44,6	876,8
Камышевые	142,1	—	66,4	—	2,2	431,1	641,8
Всего	4615,5	4499,8	10421,2	4397,3	1816,2	1153,5	26903,5

Сенокосы Казахстана исключительно велики по площади и разнообразны по составу.

Кормовое достоинство сена естественных сенокосных угодий Казахстана сравнительно высоко и в массе не уступает качеству сена других краев Союза, несмотря на малое значение, а иногда и полное отсутствие бобовых в составе трав.

Содержание переваримого белка в нашем сене с различных типов угодий колеблется от 5,6 % до 3,0 %, а содержание крахмальных эквивалентов составляет от 23 до 42.

Большим недостатком в большинстве наших сенокосных угодий является невысокая и сильно колеблющаяся по отдельным годам урожайность. Только около 12 % всех сенокосов занимают луговые и горно-луговые, обеспечивающие постоянный высокий сбор сена (9–15 центнеров).

Урожайность остальных, главным образом степных сенокосов зависит или от метеорологических условий года, или от степени разлива рек и озер и подвержена поэтому большим колебаниям по отдельным годам.

В общем же урожайность большей части сенокосных угодий низкая (от 4 до 15 центнеров на гектар).

Общие возможные сборы сена исчисляются в среднем около 16,5 млн тонн, а в лучшие по климатическим условиям годы и свыше 20 млн тонн.

Несмотря на значительный рост сенокосения за последние годы, мы до сих пор используем лишь сравнительно небольшую часть имеющихся сенокосов. Фактические размеры сенокосения составляют (в миллионах гектаров):

Үзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

	1931 г.	1932 г.	1933 г.	1934 г.
Колхозно-крестьянский сектор	12,1	7,2	5,2	6,0
Совхозы	1,2	2,8	2,8	2,05
ВСЕГО	15,3	10,0	8,0	8,05

Это количество сенокосов в целом по краю вполне удовлетворяло потребности в корме. Обеспеченность сеном одной головы скота в переводе на крупный составляла по колхозно-крестьянскому сектору:

в 1931 г.	19,7 центн.,
в 1932 г.	21,0
в 1933 г.	22,5
в 1934 г.	27,8

Однако эти благоприятные количественные показатели в сильнейшей степени ослабляются совершенно неудовлетворительным качественным состоянием дела.

Отмеченное выше значительное содержание белков в сене и его высокая общая питательность характерны лишь для хорошего сена, а таковым может быть лишь своевременно убранное сено.

По степным сенокосам северного Казакстана содержание переваримого белка и крахмальных эквивалентов по срокам укоса, по данным Казакстанского института животноводства, подтвержденных и практическим опытом ряда наших передовых хозяйств, изменяется следующим образом:

Уборка	20 июня	3,62	%	белка	28,76	крахм.	эквивалентов
-	25 июня	2,99	-	-	23,57	-	-
-	5 июля	2,11	-	-	21,59	-	-
-	25 июля	1,11	-	-	22,21	-	-
-	5 августа	0,72	-	-	19,56	-	-

Из этого можно сделать вывод, что крайним сроком уборки степных сенокосов в северном Казакстане будет 25 июня. После этого потери переваримого белка составляют: на 5 июля 41,7 %, на 15 июля – 69,3 % и на 5 августа – 80,0 %, т. е. к этому времени сено становится хуже соломы.

При таком качестве сена требуется обязательное введение в кормление концентрированных кормов, так как иначе скот не может уже получить достаточного количества питательных веществ, особенно белка. Такое сено не может не только повысить, но даже сохранить продуктивности скота. На таком сене скот будет голодать и терять мясо и сало, нагулянное летом.

Допустимые сроки уборки отдельных видов сенокосов определяются в 12–15 дней для степных и до 20–25 дней для заливных и горных. Фактически же за последние годы районы Казакстана систематически запаздывали с развертыванием массовой сенокоски на 10–15 дней и растягивали ее до 50–60 дней. В результате, во-первых, получали очень плохое сено вместо хорошего, и, во-вторых, имели организационно совершенно недопустимое совпадение массовой сенокоски с хлебоуборкой.

Первой задачей организации сенокоски является таким образом строжайшее соблюдение указанных выше сроков.

Второй задачей является обязательное создание в хорошие по урожаю годы запасов сена для страховки от последствий неурожая трав в засушливые годы в размерах не менее 50 % годового запаса.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Это положение в казахстанских условиях настолько самоочевидно, что не нуждается в особых доказательствах.

Задача заключается лишь в том, чтобы в хороший год выкосить весь фонд сенокосов в каждом хозяйстве, и в том, чтобы обеспечить бережное хранение и расходование имеющихся запасов сена.

Третьей задачей является улучшение сенокосных угодий. Мы должны поставить на очередь вопросы повышения урожайности сенокосных площадей путем выкашивания или выжигания «старницы», путем снегозадержания, оставления для этого нескошенных полос; путем мелиорации естественных лиманов, устройством стока воды на застойных участках, устройством искусственных лиманов путем простейших устройств для весеннего залива и постановкой на очередь улучшения крупных массивов в бассейне крупных рек.

Необходимость немедленного начала работы по улучшению сенокосов, несмотря на удовлетворительную обеспеченность современного поголовья сеном, диктуется следующими соображениями.

Значительное количество наших районов, особенно районов животноводческих, имеет сильную диспропорцию в соотношении пастбищных и сенокосных угодий в сторону резкого преобладания пастбищ над сенокосами. Эту диспропорцию мы должны преодолеть именно ростом сенокоса, так как мы не можем идти ни на прекращение или замедление роста поголовья скота, ни на перевод его на необеспеченное кормление.

С точки зрения общей организации хозяйства и совхозов, и колхозов значительно эффективнее кошение урожайных сенокосов, чем малоурожайных.

Улучшение близлежащих к зимним помещениям скота сенокосов позволяет в значительной мере сократить транспортные расходы на подвозку корма, что представляет сейчас очень большие затруднения для многих наших хозяйств, особенно для совхозов, и иногда срывает обеспечение скота кормами даже при наличии их в хозяйстве, но на дальних участках.

Приведенный выше перечень приемов улучшения сенокосов не является исчерпывающим. Он лишь ставит на очередь задачу улучшения сенокосов и указывает на возможность ее разрешения чрезвычайно простыми и вместе с тем чрезвычайно эффективными способами.

Общее же положение с существующими возможностями обеспечения сеном и с возможностями их дальнейшего роста говорит об огромных перспективах для развития животноводства. Сейчас является неудовлетворительной лишь практика использования этих возможностей. Она должна быть изменена в самые ближайшие сроки и самым решительным образом, тем более, что для большинства таких изменений не требуется никаких дополнительных вложений, а лишь улучшение конкретного оперативного руководства совхозным и колхозным хозяйством.

Заканчивая на этом изложение вопроса о естественных сенокосах и ресурсах сена, мы должны остановиться еще на вопросах травосеяния. В целом для Казахстана травосеяние не является сейчас и очевидно еще достаточно долгий период времени не будет являться даже одним из основных источников получения кормов. Тем не менее для ряда районов Казахстана оно имеет серьезное значение.

Травосеяние вводится в наше хозяйство не только из-за необходимости удовлетворить кормовые запросы животноводства. В хозяйстве поливных районов южных областей требуют травосеяния именно посевов люцерны, все основные

технические культуры. Люцерны требует хлопок, сахарная свекла, табак, она связана с использованием молодых садовых насаждений и с огородными севооборотами. Таким образом люцерна является обязательным элементом нашего южного поливного земледелия, специализированного на технических культурах.

С другой стороны люцерна является исключительно ценным кормовым растением. Она содержит 8,1% белка и при сборе с гектара даже только в 45 центнеров, по запасу белка на гектар превышает в несколько раз основные зернофуражные культуры. Она в значительной мере разрешает поэтому всю проблему белкового кормления в южных хозяйствах.

Несмотря на все это, положение с посевами трав и люцерны, в особенности за последние годы, является неудовлетворительным. За отчетный период площадь трав сократилась по колхозно-крестьянскому сектору с 119 тыс. га в 1930 г. до 76,1 тыс. га в 1934 г. Совхозы в 1934 г. дали всего 23,8 тыс. га посева трав. Сокращение по колхозно-крестьянскому сектору шло главным образом за счет распашки старых люцерников под посевы технических культур. Отсутствие или крайне недостаточная величина новых посевов в качестве одной из причин имели недостаток семян, проистекавший из полной заброшенности семенного дела.

Совершенно назревшей задачей является восстановление культуры семенников люцерны и быстрейшее расширение ее посевов до полного объема люцернового клина вводимых правильных севооборотов.

Значение сеяных трав в кормовой базе северных районов было и будет гораздо меньшим. Требования самого животноводства ограничиваются здесь требованиями посева трав в свиноводческих совхозах, свиноводческих товарных фермах и отчасти в хозяйствах с крупным рогатым молочным скотом.

Создание мощных фондов грубых кормов является основой правильного кормления скота в Казакстане. Однако на данном этапе развития нашего животноводства одних только грубых кормов уже недостаточно. Борьба за высокую продуктивность нашего животноводства, за качественное улучшение поголовья выдвигают для ряда районов Казакстана в качестве актуальной задачи пополнение наших кормовых ресурсов кормами концентрированными и сочными.

Концентрированные корма должны быть введены для рабочего скота, затем в первую очередь для свиней и молочного крупного рогатого скота.

Внедрение концентрированных кормов для крупного рогатого скота должно начаться с обеспечения ими молочных коров, истощенных и молодняка первого года.

Возможности использования зерна на корм стоят в самой тесной связи с общим уровнем развития зернового хозяйства. «Все мы знаем роль Казакстана в животноводстве, но мы знаем также, что без поднятия зерновой базы никакого животноводства не разовьем» (Киров)¹⁵.

¹⁵ Киров Сергей Миронович (настоящая фамилия Костриков) (15) (27) марта 1886 года, г. Уржум, Вятская губерния – 1 декабря 1934 года, г. Ленинград) – советский революционер, государственный и политический деятель. Член Коммунистической партии с 1904. С 1930 К. – член Политбюро ЦК ВКП(б), с 1934 – секретарь и член Оргбюро ЦК ВКП(б); член Президиума ЦИК СССР. Пламенный трибун, беспредельно преданный делу партии, К. пользовался у советского народа огромным авторитетом и любовью. 1 декабря 1934 К. был убит врагом Коммунистической партии в Смольном (Ленинград). К. награжден орденом Ленина и орденом Красного Знамени. Похоронен в Москве на Красной площади у Кремлевской стены. Убийство Кирова послужило началом массовых репрессий, известных как «Большой террор».

Материалдар мен кўжаттар жинагы

Пониженная урожайность зерна в течение 1931–1933 гг. повела к значительному сокращению размеров общего потребления продукции зернофуражных культур в крае. В 1933 г. оно составляло меньше двух третей от 1930 г. Тем более мы должны использовать те исключительные возможности, которые дал урожай 1934 г.

В этом году мы должны добиться безусловного восстановления кормления концентратами всего поголовья рабочих лошадей. В этом году надо начать гораздо в большем размере кормление зерном в живсовхозах, добившись на следующий год еще большего увеличения запасов зерна на корм за счет своего хозяйства. «Расчет на корма извне, на получение их полностью из рук государства, есть неправильный расчет. Этот расчет способствует ослаблению внимания руководителей совхозов к борьбе за создание собственной кормовой базы. Кроме того он не оправдывается ни технически, ни экономически» (Калманович)¹⁶.

В 1934 г. мы должны, по существу впервые, начать вводить кормление концентратами в колхозных товарных фермах. Базой для этого является и высокий урожай 1934 г., и предоставленные правительством специальные льготы в виде освобождения 80 тыс. га зерновых посевов от зернопоставок для повышения кормовых ресурсов колхозных товарных ферм.

При этом «особенно важно устранить такое положение, при котором колхозник, являющийся членом колхоза, имеющего товарную ферму, именно оттого, что в этом колхозе имеется ферма, реально получает зерновых на трудодень¹⁷ меньше, чем колхозник того колхоза, который животноводческой фермы не имеет» (М.А.Чернов)¹⁸.

По данным на 1 декабря концентрированных кормов в совхозах выделено 919 тыс. центнеров (без свиновозов), в колхозах для рабочего скота 41,0 тыс. центнеров и по КТФ 6,9 тыс. центнеров или 12,8 % плана.

Мы должны обратить также особое внимание на повышение эффективности использования концентрированных кормов. Так как при скармливании в цельном виде зерно неполностью используется скотом, то необходимо широко поставить подготовку его путем дробления и плющения. Нельзя допускать также потерь концентров. Надо обеспечить правильное хранение их, скармливание только в кормушках, в приготовленной смеси и т.п.

¹⁶ **Калманович Моисей Иосифович** (1888 – 27.11.1937), советский государственный и партийный деятель. Член Коммунистической партии с июня 1917 (с 1904 эсер). С 1920 на советской и партийной работе в УССР, Сибири. С 1929 заместитель наркома земледелия, председатель правления Госбанка и заместитель наркома финансов СССР. С 1934 нарком совхозов СССР. Член ЦКК ВКП (б) с 1927, кандидат в члены ЦК с 1930 г. Член ВЦИК и ЦИК СССР.

¹⁷ **Трудодень** - мера оценки и форма учёта количества и качества труда в колхозах в период с 1930 по 1966 год. Заработная плата членам колхозов не начислялась. Весь доход после выполнения обязательств перед государством (обязательные поставки и внесения натуроплаты за услуги машинно-тракторных станций) поступал в распоряжение колхоза. Каждый колхозник получал за свою работу долю колхозного дохода соответственно выработанным им трудодням. Со второй половины XX века стало формироваться отрицательное отношение к трудодню, как не объективное мерило затрат труда на производство продукции. Он был назван фикцией, «палочкой» в конторской книге и отождествлялся с неоплачиваемым трудом в колхозах.

¹⁸ **Чернов Михаил Александрович** (1891, Вичуга – 15 марта 1938, Расстрельный полигон, Коммунарка) Советский государственный деятель, нарком земледелия СССР в 1934–1937 гг.

Старое животноводство Казакстана совершенно не знало употребления сочных кормов, за исключением отдельных случаев скармливания скоту бахчевых и картофеля в русских переселенческих хозяйствах.

Сейчас потребление сочных кормов начинает внедряться в широкую хозяйственную практику совхозов и колхозов Казакстана.

В перспективе сочным кормам несомненно принадлежит второе место по значению и распространенности после грубых кормов, в частности после сена. Основным видом сочных кормов должен явиться силос. Именно этот вид сочного корма сможет проникнуть в наибольшее число районов Казакстана и в частности разнообразить состав кормов Центрального Казакстана путем силосования молодого камыша и других дикорастущих.

В земледельческих районах силосование должно получить развитие не только за счет дикорастущих, но и за счет специальных посевов силосных культур и силосования ботвы.

Силосование в крае получило сравнительно широкое распространение с 1931 г. В 1934 г. колхозы заsilосовали 40 тыс. тонн, совхозы только 7 тыс. тонн.

Такой совершенно недостаточный размер силосования объясняется, во-первых, недооценкой значения сочных кормов, особенно в условиях полной обеспеченности сеном, и, во-вторых, крайне неудовлетворительной постановкой дела внедрения и пропаганды силоса и особенно обучения самой технике силосования. В результате этого население во многих случаях получало из-за неправильного хранения совершенно негодный силос. Незнакомство с техникой силосования доходило до того, что, например, в Кувском районе были случаи закладки на силос – сена, сухих сорняков и т.д.

В свиноводческих совхозах, колхозных товарных фермах в наиболее благоприятных по климатическим условиям районах должны получить развитие специальные посевы корнеплодов.

Наконец новая уже реально существующая исключительно мощная база сочных кормов в ряде южных районов создалась благодаря пуску наших сахарных заводов. В качестве отходов сахарной промышленности уже в 1934–35 г. можно получить 50 тыс. тонн свекловичного жома и 4,6 тыс. тонн патоки. Эти ресурсы должны быть использованы в животноводстве во что бы то ни стало.

В районах сахарных заводов должны получить самое широкое развитие молочное крупное рогатое скотоводство и откорм скота на свекловичном жоме. При этом следует иметь в виду, что использование свекловичного жома особо эффективно при целено-молочном направлении животноводческого хозяйства.

Таким образом наши задачи в работе по сочным кормам сводятся, во-первых, к повсеместному внедрению силоса путем овладения техникой закладки силоса и правильного его использования, во-вторых, к развитию специальных посевов силосных культур и корнеклубнеплодов в районах наиболее интенсивного животноводства и, в третьих, к использованию уже готовых кормов, которые представляют собой отходы пищевой промышленности, сахарной в первую очередь.

Пастбищный простор и незначительность снежного покрова давали старому казакскому животноводству основание для круглогодичного пастбищного содержания скота.

Простота и кажущаяся дешевизна этой старой тебенежки приводила однако к целому ряду резко отрицательных последствий.

Во-первых, перерывы в тебенежке из-за бурана, гололедицы и других климатических явлений вели к массовой гибели скота.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Во-вторых, даже при возможности тебеневки скот не всегда получал достаточно корма и терял поэтому за зиму все, что накопил за лето.

В третьих, тебеневка давала совершенно неодинаковые результаты для отдельных видов скота: благоприятно переносили зимнюю пастьбу лошади и овцы; тяжело переносил крупный рогатый скот.

В четвертых, старая тебеневка была органически связана с отсутствием или с совершенно неудовлетворительным для культурного содержания скота типом животноводческих построек, которые в большинстве были представлены или совершенно открытыми базами, или крытыми, но без сплошных стен и отнюдь не утепленными дворами.

По всем этим причинам старая тебеневка является совершенно неприемлемой. Однако наряду с этим мы должны использовать и безусловно положительные стороны зимней пастьбы скота.

В малоснежных районах с ценными зимними пастбищами их использование вполне целесообразно при соблюдении условий, позволяющих обезвредить отрицательные стороны тебеневки. К числу таких условий в первую очередь относятся:

1. Утепленные помещения для всех видов скота, в которые все поголовье загоняется на ночь и во время буранов и других неблагоприятных метеорологических условий.

2. Полное обеспечение теплыми помещениями всего приплода.

3. Замена зимней пастьбы крупного рогатого скота выгоном на день в открытые загоны с дачей полного количества кормов за счет заготовленных.

4. Обеспечение подкормки заготовленными кормами всего тебенящего скота.

5. Запасы кормов, полностью обеспечивающие скот на случай любого по продолжительности перерыва тебеневки по климатическим условиям.

Жесткое соблюдение всех этих условий дает возможность использовать положительные стороны зимней пастьбы.

Данные хозяйства Карлага, находящегося в гораздо менее благоприятных природных условиях, чем подавляющее большинство совхозов и колхозных товарных ферм и дающего быстро улучшающиеся показатели организационно-укрепшего хозяйства, целиком подтверждают это положение.

Зимняя пастьба должна быть заранее учтена в составляемых планах использования пастбищ. В наших условиях зимняя пастьба может осуществляться лишь на ближайших к зимним базам содержания скота пастбищах, которые с самого начала пастбищного периода должны быть оставлены для этих целей.

Мы должны подчеркнуть, что зимняя пастьба скота должна рассматриваться только как дополнительный источник получения кормов.

Во всех без исключения районах Казакстана правильная организация пастбищного хозяйства и его эксплуатации в летний период имеет решающее значение для укрепления кормовой базы животноводства.

Следующая таблица на стр. 61 дает представление о размерах наших пастбищ по данным комиссии инвентаризации кормовых угодий Наркомзема СССР (в тыс. га.).

Эта таблица показывает, что пастбищные угодья занимают свыше 64 % всей территории Казакстана.

Она показывает также, что наши пастбища по составу растительности, а следовательно и кормовой емкости и питательности, весьма различны.

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

Наибольшее распространение имеют пастбища с участием полыней и солянок, занимающие около 55% всех пастбищ. Вследствие большой разреженности травостоя, урожайность этих пастбищ колеблется от 3 до 7 центнеров сухой массы на гектар. Использовать их можно только осенью и весной, когда они дают хороший нажировочный корм, в основном для овец, верблюдов и лошадей. Второе место после полынных пастбищ занимают ранние весенние: песчаные, каменистые и эфемерные. Эта группа отличается также низкой урожайностью (до 5 центнеров на га) и ограниченным сроком использования.

Типы угодий	Зап. Каз. обл.	Актюбинская обл.	Карагандинская обл.	Вост. Казак. обл.	Алма-Атинская обл.	Южно Казак. обл.	Всего по краю	% пастб. к общ. площ.
Полынно-солянков	14673,0	5683,4	4230,5	387,8	9608,7	5852,8	40436,2	22,92
Песчаные	5478,6	4751,1	308,5	626,6	3114,9	23539,4	37819,1	21,43
Злаково-полынные	3781,2	5179,5	9708,7	5601,0	3440,1	—	27710,5	15,77 10,87
Злаковые и злаково-разнотрав	96,4	8788,0	934,7	3174,7	1673,6	4505,0	19172,4	
Полынные	2948,0	1218,6	1702,0	3391,5	4014,0	4286,8	17560,9	9,95
Каменистые	—	—	6579,2	5927,3	1409,1	1030,2	14945,8	8,47
Полынно-злаковые	3286,1	8337,8	—	—	—	295,1	11913,0	6,75
Высокогорные	—	—	—	1788,1	1019,7	404,1	3211,9	1,80
Прочие	—	—	60,6	—	2373,0	1244,6	3678,2	2,04
	30263,3	33958,4	23524,2	20897,0	26653,1	41158,0	176454,0	100

Наиболее ценными пастбищами занято около 14% всех пастбищ: это злаковые, горные луга и неустойчивые степные луга. Урожайность их до 15–17 центнеров сухой массы на га. По времени использования это летние пастбища. В свою очередь каждая из основных групп пастбищ распределяется на целый ряд типов, различаемых по составу растительности, продуктивности и срокам созревания.

Такой состав пастбищ определяет два основных момента. Во-первых, значительная часть казахстанских пастбищ является хорошей кормовой базой лишь для определенных видов скота. Это вызывает необходимость определенной специализации животноводческого хозяйства и организации дифференцированного по видам скота использования пастбищных угодий.

Во-вторых, мы имеем дело с резко выраженной сезонностью использования многих видов пастбищных угодий. Это вызывает обязательную смену пастбищ в течение летнего периода и позволяет в течение всего пастбищного периода обеспечить скот свежим зеленым кормом.

Опыт развития живогноводства показывает, что учет сезонного характера значительной части наших пастбищ и разнообразия их кормовой ценности абсолютно необходим для правильной организации летнего кормления.

В связи с этим рационально организованные на протяжении летнего периода перегоны скота («кочевание») являются для ряда районов безусловно необходимыми, так как «топтанье» скота на одном и том же месте в течение всего

Материалдар мен құжаттар жинағы

пастбищного периода приводит к недостаточному кормлению скота, заставляет питаться грубым высохшим кормом весеннего пастбища в течение всего лета.

«В специальной беседе по вопросам Казакстана т. Сталин указывает, что совершенно неправы те товарищи, которые считают, что кочевого скотоводства вообще не может быть и что оно якобы должно быть ликвидировано целиком и полностью. Он указал, что даже и при полном социалистическом строе, даже при коммунизме не исключена возможность кочевого скотоводства, а наоборот, скорее всего будет так, что отдельные группы районов Казакстана и Средней Азии будут районами кочевого скотоводства, разумеется, при другом уровне развития производительных сил этих районов и при другой технике» (Мирзоян)¹⁹.

Необходимо отметить теперешнее исключительно беспорядочное использование пастбищ, отсутствие учета их особенностей, их водообеспеченности, полную обезличку в пользовании пастбищами.

Задача заключается сейчас в том, чтобы добиться определенного плана использования пастбищ, при котором каждый гурт совхозов, каждая бригада товарной фермы, каждое стадо членов малсерктыков и артелей имели бы свои постоянные пастбищные участки, которые бы полностью их удовлетворяли, за состояние которых они бы отвечали и на которых проводили простейшие улучшения, повышающие и во всяком случае сохраняющие продуктивность закрепленных за ними пастбищ.

При неполном использовании пастбищ скотом поедаются только лучшие травы, худшие же остаются, вызревают и сильно размножаются. Таким образом растительность пастбищ от недоиспользования постоянно ухудшается, что в конце концов приводит эти участки в негодность. Наоборот, на лучших участках скот часто задерживается очень долго и стравливает их до выбитости, вследствие чего урожайность этих участков резко снижается, восстановление же ее идет очень медленно.

В связи со сказанным, необходимо внедрить в нашу практику уничтожение, путем выкашивания, оставшейся не съеденной скотом вредной сорной растительности, легкое подтравливание пастбища в момент выхода растения в трубку и стебель, благодаря чему растение больше кустится и сильнее развивает листву за счет стеблей. В некоторых случаях целесообразно оставление пастбища на год без использования в целях обновления и усиления развития травостоя за счет самоосеменения растений. Наконец в ряде районов необходимо периодическое оставление на отдых на несколько лет пастбищных участков с наиболее трудно возобновимым травостоем, особенно песчаных и каменных пастбищ, которые без этого превратятся в бесплодные выбитые пространства.

Этот перечень ни в коем случае не может считаться исчерпывающим и может быть увеличен во много раз за счет данных наших опытных научно-исследовательских учреждений и быть может еще больше путем использования ценнейшего практического опыта самих скотоводов-колхозников.

Основная задача заключается в том, чтобы вводимый план использования пастбищ, во-первых, давал бы максимальное увеличение продуктивности скота и, во-вторых, обеспечивал бы систематическое улучшение используемых пастбищ.

В заключение необходимо остановиться на некоторых вопросах техники кормления скота. Организация кормовой базы и правильного кормления скота

¹⁹ Мирзоян Лев Исаевич (14 ноября 1897 – 26 февраля 1939) – советский государственный и партийный деятель. Родился: декабрь 1887 г., Ашан. Умер: 26 февраля 1939 г., Лефортовская тюрьма, Москва, Россия. Реабилитирован в 1957 году.

заканчивается не заготовкой кормов, а их правильным использованием. Это совершенно очевидное положение, однако, совершенно недостаточно усвоено на практике.

В отношении совхозов, колхозных товарных ферм должны быть выдвинуты совершенно категорические требования:

- 1) Ликвидация обезлички в использовании и хранении кормов;
- 2) Введение точного учета запасов кормов и использования их;
- 3) Правильное кормление по весу, продуктивности и периодам стельности, с расчетом обеспечения правильным кормлением на весь стойловый период и подкормки в первый период пастбищного содержания;
- 4) Полная ликвидация практики «расписывания» задним числом по группам скота произведенных расходов кормов и введение обязательного взвешивания кормов при их даче.

Организация труда

Для того, чтобы иметь здоровый скот, ликвидировать падеж и вынужденный забой и обеспечить систематический рост продукции, нужно лишь последовательно осуществить самые элементарные требования организации труда и зоотехники. По существу задачи борьбы за сокращение падежа, за улучшение ухода за скотом, за большую продуктивность упираются в правильную организацию труда в животноводстве.

Требования к кадрам работников, работающих в животноводстве, могут быть сведены к трем основным моментам. Во-первых, эти кадры должны быть постоянными, во-вторых, они должны хорошо знать дело ухода за скотом не только по дедовским навыкам, но и с точки зрения современных требований постановки ухода и, в третьих, они должны быть заинтересованы в результатах своей работы и в систематическом повышении ее качества.

Выполнение этих требований сводится, коротко говоря, к осуществлению в работе наших совхозов и колхозов шести условий тов. Сталина. Именно через обезличку, через бесконечную смену работников, через уравниловку входят в наши совхозы и колхозы заболевания скота, низкая упитанность, неполное использование продукции, получение слабосильного недоразвитого молодняка.

Вот несколько примеров из этой области. В колхозе «Гигант» Булаевского района Карагандинской области вместо планового искусственного осеменения

²⁰ МТС МСС Машинно-тракторная станция (МТС) – государственное сельскохозяйственное предприятие в СССР и ряде других социалистических государств, обеспечивавшее техническую и организационную помощь сельскохозяйственной техникой крупным производителям сельскохозяйственной продукции (колхозам, совхозам, сельскохозяйственным кооперативам). МТС сыграли значительную роль в организации колхозов и создании их материально-технической базы. МТС осуществляли обслуживание и ремонт тракторов, комбайнов и другой сельскохозяйственной техники и давали её в аренду колхозам. Первые тракторные отряды появились в конце 1920-х годов. Первой МТС считается организованная в 1927 году Шевченковская МТС (тогдашний Степной округ, теперешняя Одесская область Украины). 5 июня 1929 года Совет труда и обороны принял постановление о повсеместном создании МТС. Такое решение позволило поддерживать высокий уровень обслуживания техники и дало колхозам преимущества механизации без необходимости капитальных вложений. МТС сыграли важную роль в процессе коллективизации. В СССР МТС просуществовали до 1958-1959 годов, впоследствии сельскохозяйственная техника была передана непосредственно колхозам. Затем они преобразовались в ремонтно-технические станции, и предприятия «Сельхозтехника» (СССР).

Материалдар мен қўжаттар жинағы

баранами «прекос» к моменту их прибытия все овцы были покрыты местными производителями при вольной случке.

В том же колхозе в стаде вместе с племенными быками ходят и кроют коров простые быки-полуторогодовики. В колхозе им. Калинина, расположенном в центре усадьбы МТС²⁰, нет календаря беременности и отела, случка овец прошла внепланово. В колхозе «3-й Интернационал» Акбулакского района Актюбинской области в 1933 г. все 29 кобылиц были случены. Выкидышей зарегистрировано 5, приплода не было вовсе.

Колхозно-товарные фермы, не имеющие календаря беременности, не ведущие учета случки, допускающие бессистемную случку, насчитываются в Казакстане еще многими десятками. Вот положение в одном из наиболее прорывных совхозов – в совхозе им. Исаева Павлодарского района Восточно-Казакстанской области: «У нас отход овец составляет 25,2 %, молодняка – 37,4%. Планы государственные плохо выполняем. По шерсти весеннего настрига сдали 50,8 %, осенней – 71,6 %. Годовой план выполнили на 60,4 %, 20 % поголовья мы осенью, из-за нашей плохой работы, не остригли. Чесотка, оспа растащили шерсть весной, а неорганизованность осенью привела к тому, что осталось неостриженного 3.157 голов молодняка. План по мясосдаче выполнен на 80 %, при чем мясо очень низкого качества. По взрослым вместо того, чтобы сдать голов средней упитанности только 20 %, фактически сдали голов средней и плохой упитанности – 53,2 %. По молодняку эти цифры составляют 25 и 88 %» (Из доклада заместителя начполитотдела т. Самсонова).

В совхозе им. Кахиани отход по стаду вырос с 8,4 % в 1932 г. до 19,6 % в 1934 г. В каждой базе по 1500 овец. Разве допустимо такое скопление скота в одном помещении? А отары в 1500–2000 голов? Двигается такая масса овец по выпасам, что едят только передние – задним остается глотать пыль.

Дело здесь сводится именно к вопросам правильной организации труда и ухода за скотом, а не к каким бы то ни было «объективным причинам». Это видно из того, что в пределах одних и тех же районов по соседним совхозам все эти показатели дают исключительно большие колебания. Среди колхозных товарных ферм Акбулакского района, наряду с фермами, давшими 22–27% отхода телят и 14 % и даже 39 % отхода ягнят, есть фермы, которые совершенно ликвидировали отход или допустили его всего в пределах 1-3%. Рядом с отмеченными овцеводческими совхозами им. Кахиани и Исаева, в совхозе им. Лациса отход молодняка составил 8,6%, общий прирост 13,9%, при больших показателях настрига и среднего живого веса, чем в указанных совхозах.

Ближайшие задачи в области организации труда в совхозах сводятся, прежде всего, к ликвидации текучести и к действительному закреплению постоянных рабочих кадров. До сих пор наши совхозы все еще надеялись на возможность привлечения любого количества сезонной рабочей силы, на возможность свободной замены ушедших рабочих и не дорожили кадрами. По данным КазУНХУ процент ушедших рабочих по сравнению с общим их числом за восемь месяцев 1934 г. составил 35,1%. Закрепление кадров достигается, в частности, гораздо большим вниманием к организации жилищ рабочих, к организации индивидуального рабочего огородничества, к наделению рабочих скотом.

Те совхозы, которые уже в прошлые годы смело пошли по этому пути, теперь получают уже очень неплохие результаты, в частности такие совхозы, как Джиландинский и Джирень-Купинский, твердо идут за два последние года в числе наших передовиков и сохраняют устойчивые высокие показатели.

Следующей задачей является правильная организация заработной платы. Основные недостатки сводятся здесь к тому, что фактически в целом ряде совхозов до сих пор еще имеет место уравниловка, не учитывается стаж и опытность работников, очень нерешительно и слабо применяется премирование за хорошие показатели, за сохранение молодняка и всего поголовья.

В целом ряде случаев совхозы предпочитают идти по пути самотека, проявляют крайнюю нерешительность в деле установления премий, боясь установить заранее расход одной лишней головы, и взамен этого теряя десятки голов, вследствие слабой заинтересованности работников в результатах работы.

Не меньше наблюдается и в работе колхозных товарных ферм. Основным недостатком здесь является либо отсутствие, либо фиктивная организация постоянных рабочих бригад. Выделенные на работу в колхозные товарные фермы работники часто меняются, далеко не всегда на эту работу посылаются лучшие колхозники. В Алакульском районе Алма-Атинской области до лета 1934 г. существовала практика посылки на работу в колхозные товарные фермы работников, не справившихся с работой по полеводству. И в этом отношении этот район не был исключением.

Вторым недостатком является господствующая система начисления трудодней. Она сильно варьирует по разным колхозам, за одну и ту же работу начисляется различное количество трудодней, при чем эти отклонения без всяких оснований достигают даже 15–20 %.

Эти отклонения в отдельных случаях приводят к тому, что работа в колхозных товарных фермах становится для колхозника менее выгодной, чем работа в других отраслях хозяйства колхоза.

Кроме того в целом ряде ферм вообще не существует еще никакой оценки качества работы. Трудодни начисляются без всякого учета полученной продукции, сохраненного молодняка, упитанности скота и т.д.

Колхозные товарные фермы должны добиться фактической организации постоянных бригад, укомплектования их лучшими колхозниками, широко распространить опыт передовых ферм в области начисления трудодней в зависимости от качества работы, использовать их систему штрафов за павший скот и установления премий за скот и продукцию, полученные сверх плана.

Существенное значение имеет подготовка кадров. В Казакстане этот вопрос означает не только обучение работников уходу за скотом, но и дело повышения их общей культурности. Очевидно, что освоение передовой техники ухода за скотом и успешное ее проведение в жизнь может быть сделано только вполне грамотным, культурным рабочим. Между тем и в колхозах, и в совхозах мы имеем еще огромную часть работников даже азбучно неграмотных.

«В Октябрьском овцесовхозе 100% рабочих – казаки. Из них 460 человек, т.е. 80%, неграмотны. Из орошенных политуправлением в 13 совхозах 105 доярок, пастухов, рабочих – 72 оказалось совершенно неграмотных. Я имею целый ряд фактов, свидетельствующих, что 60–70% рабочих, в особенности казаков, неграмотны, и этот процент в отдельных случаях доходит до 90. В Илийском овцесовхозе среди неграмотных есть даже коммунисты» (из доклада т. Сомса на красном съезде начальников политотделов²¹ и директоров живсовхозов в ноябре 1934 г.).

Эти данные показывают, какое огромное значение имеет подготовка и обучение массовых кадров. Между тем этому вопросу уделяется очень мало внимания. По совхозам мы вообще не можем привести сейчас скольконибудь

Материалдар мен құжаттар жинағы

систематизированных и обобщенных данных. По колхозно-крестьянскому сектору план подготовки массовых кадров на 1934 год намечал подготовку всего 2845 человек. Имеющиеся данные о фактическом положении с курсами массовой квалификации говорят о том, что подготовлено 5.214 человек и то по неполным данным.

Однако это перевыполнение далеко не одинаково по отдельным областям. В частности, такие области, как Алма-Атинская и Западно-Казакстанская, вообще не выполнили плана. По остальным областям и в целом по краю резко невыполнен план подготовки заведывающих колхозными товарными фермами (всего 52%) и осеменителей (64,2%). Это указывает на тенденции идти по линии наименьшего сопротивления и на отсутствие работы по подготовке более квалифицированных работников.

Необходимо особо выделить задачи, стоящие перед организацией труда в наших малсерктиках. То положение, что скот в них составляет собственность отдельных членов малсерктиков, отнюдь не снимает задачи правильной организации труда и не уменьшает влияния ее на рост их животноводства. Вопросы организации кормовой базы уже сейчас являются делом коллективного труда, на эту же основу мы должны постепенно перевести пастьбу скота, организацию случной, реализацию животноводческой продукции.

Между тем этому делу не уделяется сколько-нибудь достаточного внимания. Обследование животноводческих кочевых и полукочевых районов, произведенное летом 1934 года бригадами крайкома СНК, выявило очень большие извращения в этой области. В основном они сводятся к неправильному использованию, неправильной оплате работы рабочего скота отдельных членов малсерктиков и к полному игнорированию вопросов коллективной организации пастьбы скота. В подавляющем большинстве случаев пастьба скота в наших малсерктиках до сих пор составляет еще частное дело каждого отдельного хозяйства.

Ветеринарно-зоотехнические мероприятия

Дело превращения Казакстана в передовой отряд социалистического животноводства на Востоке, дело создания культурного животноводства, не может быть осуществлено без значительного увеличения наших квалифицированных кадров, кадров специалистов.

Старое кочевое казакское животноводство обходилось без ветеринаров и зоотехников. Однако именно поэтому оно страдало от массовой гибели поголовья из-за различных эпизоотий и болезней скота.

Новое социалистическое животноводство предъявляет в этих направлениях огромные требования. За последние годы наша зоотехническая и ветеринарная сеть значительно выросла. Она увеличилась как в крупных центрах, так и на местах в районах, в совхозах, в зоотехнических участках, но наши потребности остаются еще далеко неудовлетворенными.

По системе Наркомзема общая потребность в кадрах зоотехников по очень минимальным нормам была определена на 1934 год в 445 человек. Фактически работало на 1 января 1934 г. – 217 человек, и на 1 декабря 1934 г. – 341 или 76,6 % плана, при чем в Каркаралинском округе работало всего 3 человека или 25%, в Актюбинской и Карагандинской областях 65–66 % потребных кадров.

Изменения в численности отдельных групп специалистов за последний год надо признать благоприятными. За счет сокращения числа работающих специа-

Үзакбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

листов в краевых и областных аппаратах выросло число работающих непосредственно на производстве и в районах. По отдельным группам специалистов меньше всего удовлетворено потребность в зоотехниках по коню. Их работает в районных земельных отделах всего 28 человек или 33,3 % имеющихся по штату.

Итоги изменения численности работников за этот год ни в коем случае не могут быть признаны удовлетворительными. И в этом году имел еще место очень значительный уход работников. Если взять краевые данные, то при 217 специалистах на 1 января 1934 г. за 11 месяцев 1934 года было направлено в область через краевой центр 228 и самими областными и районными организациями приглашено 99. Таким образом при закреплении ранее работавших кадров мы могли больше чем удвоить число специалистов за 1934 год. Однако за те же 11 месяцев выбыло по краю 103 человека; таким образом мы потеряли прежде всего неумения обеспечить основные материально-бытовые условия для приглашаемых специалистов почти половину общего числа вновь принятых. Например, по Каркаралинскому округу было 6 человек на 1 января 1934 г., прибыло 3, вновь ушло 6 человек, таким образом число работающих к 1 декабря 1934 года сократилось вдвое. Из областей особо выделяется Алма-Атинская, которая, имея на 1 января 1934 г. 25 работников, допустила уход 27.

Отсюда совершенно ясно вытекает исключительная важность самых срочных мер для улучшения материально-бытовых условий работы наших специалистов, так как только при этом условии можно действительно рассчитывать на дальнейший их рост.

Положение ветеринарной организаций может быть охарактеризовано почти аналогичными показателями. Хуже здесь обстоит дело с обеспеченностью персоналом ветеринарно-врачебных участков. На участках работало к концу 1934 года всего около 28 % ветеринарных врачей от намеченных по плану.

За период между VIII и IX съездами Советов сеть участковых ветеринаро-лечебных учреждений выросла с 238 до 362, ветеринарно-санитарных учреждений с 79 до 91.

В деле борьбы с эпизоотиями за этот период достигнуты определенные успехи в борьбе с сибирской язвой, с оспой овец. До сих пор очень небогато обстоит дело с сапом, с повалкой, с чесоткой. Дело здесь не только в недостаточности ветеринарно-врачебных кадров, но и чрезвычайно слабой ветеринарной грамотности населения, в совершенно неудовлетворительном выполнении указаний ветеринарного надзора не только со стороны рядовых рабочих совхозов и колхозников, но и со стороны руководителей наших больших хозяйственных организаций.

Сап и чесотка является на сегодня наиболее серьезными бичами нашего животноводства. Их большое распространение есть прежде всего результат несоблюдения самых элементарных правил изоляции больных лошадей и результат скверного ухода за скотом вообще.

Не полностью обеспечены кадрами и наши совхозы.

Между тем, хотя бы на примере хозяйства Карлага можно убедиться в исключительной эффективности проведения ветеринарных мероприятий и правильного ухода за скотом.

Это хозяйство было организовано в 1931 году за счет собранного с различных пунктов края и имевшего огромный процент зараженности самыми разнообразными болезнями.

Материалдар мен құжаттар жинағы

В результате правильного ухода, жесткого соблюдения правил ветнадзора, систематического ветеринарного обслуживания и лечебной помощи, это хозяйство добилось резкого снижения падежа (в процентах):

	1932 г.	1933 г.	1934 г.
Крупный рогатый скот	32,0	5,6	3,1
Лошади	22,0	17,2	5,5
Овцы	8,6	20,7	1,8
Свины	8,4	19,4	4,6

Помимо закрепления кадров специалистов, работающих в районах должно быть обращено особое внимание на усиление подготовки кадров специалистов,готавливаемых в наших вузах и техникумах. Казакстан имеет свой ветеринарно-зоотехнический институт и кроме того сильно выросшую за последние годы сеть техникумов. Система техникумов НКСовхозов дала в этом году 433 специалистов, в том числе 381 ветеринарных техников и зоотехников. На 1935 год она должна дать уже 571 специалиста, в том числе 427 зоотехников и ветеринарных техников. По техникумам Наркомзема в 1935 г. мы должны получить 45 выпускников и 51 человека должен дать краевой ветеринарный зоотехнический институт.

Наша задача заключается в том, чтобы помочь этим учебным заведениям улучшить качество подготовки кадров, расширить их материальную базу и постепенно увеличить их пропускную способность таким образом, чтобы Казакстан мог в подавляющей части покрывать потребность в кадрах специалистов за счет собственной учебной сети.

Животноводческие постройки

Одним из основных условий культурного животноводства в Казакстане является обеспечение скота утепленными помещениями на зиму, при чем особое внимание должно быть обращено на обеспечение помещениями приплода и молодняка.

За последние годы в совхозах и колхозных товарных фермах были развернуты огромные строительные работы. По данным на 1 октября 1934 г. общий объем стандартных скотомест по КТФ составил 424,0 тыс., по мясосовхозом 408,6 тыс., по овцесовхозом 686,3 тыс.

Основным недостатком строительства является отсутствие генеральных планов строительства отдельных совхозов и колхозных товарных ферм. Это приводит к тому, что объем возведенных построек не согласуется с фактическим или предполагаемым поголовьем скота. Часть построек остается неиспользованной, а в других случаях приходится в самых широких размерах прибегать к всякого типа временным постройкам и приспособлению старых помещений.

По совхозом строительство временного типа имело очень широкие размеры. Если на 1 октября 1934 г. общее число скотомест по мясосовхозом составляло 112,7% к наличному поголовью скота. То обеспеченность стандартными постройками составляла только 82,7%. По овцесовхозам скотомест было 122% к наличному поголовью скота, а стандартных построек только 77%.

Темпы строительства за последний год неудовлетворительны. План строительства не выполнен ни одним совхозным трестом и ни одной областью по колхозным товарным фермам. Основной причиной этого является по-прежнему

неудовлетворительное использование местных строительных материалов и расчет части наших хозяйственников исключительно на завоз строительных материалов.

Помимо этого неравномерно идет строительство отдельных видов животноводческих построек. Сильно отстает по темпам строительство телятников и других помещений для приплода и молодняка. Это дает себя очень сильно знать на увеличении падежа молодняка. Время проведения случной необходимо выбирать в отдельных хозяйствах таким образом, чтобы появление молодняка либо было бы приурочено к теплым летним месяцам, либо было бы рассчитано таким образом, чтобы весь появляющийся молодняк мог быть обеспечен соответствующими помещениями.

В этом направлении надо поощрить начинания тех колхозных товарных ферм, которые при отсутствии специальных помещений для приемки приплода временно предоставляет жилые избы.

Совершенно забытым участком является сейчас строительство животноводческих построек для скота индивидуального пользования. Между тем, беря установку на развитие в хозяйстве колхозника не только подсобного, но и товарного животноводства, мы не можем обойти этот вопрос. Особо серьезным он является в наших животноводческих районах, где все поголовье индивидуального пользования и следовательно обеспеченность скота постройками у отдельных членов малсерктиков решает вопрос об обеспечении помещениями скота этих районов. Наши дальнейшие планы строительства по животноводству должны обязательно включить в себя мероприятия помощи строительству построек для скота индивидуального пользования.

Общим требованием к новому строительству остается все большее повышение требований к его культурности, к обязательному обеспечению новых помещений кормушками, тамбурами, вентиляцией.

Очень плохо обстоит дело с содержанием выстроенных помещений. В целом ряде случаев весь смысл содержания скота в этих помещениях теряется из-за исключительной антисанитарии и грязи. Новое строительство требует и повышения качества ухода за этими помещениями. Задача полной ликвидации грязи на наших скотных дворах, свинарниках и в кошарах является одной из серьезных задач в деле поднятия качества работы по развитию животноводства.

Задачи повышения товарности

Проектируемая система мероприятий по развитию животноводства и улучшению его качества должна привести к разрешению основной задачи – росту товарной продукции животноводства. Сокращение поголовья скота не могло не вызвать сокращения товарной продукции животноводства, в частности сокращения продукции, сдаваемой государству. Однако это сокращение товарной части произошло в гораздо меньших размерах, чем сокращение поголовья скота. Это является прямым результатом изменения социальной структуры нашего животноводства – результатом высокой товарности совхозного и колхозного животноводства.

За последний год начался уже рост товарности животноводства, что характеризует следующая таблица сдачи животноводческой продукции государству (в тыс. центнеров):

Материалдар мен құжаттар жинағы

	Годы	Совхозы	Колх.-крест. сектор	Всего
Мясо	1933	280,7	126,1	406,8
	1934	522,4	147,9	670,3
Молоко (в переводе на масло)	1933	36,6	20,3	56,9
	1934	43,1	24,6	67,7
Шерсть	1933	21,2	13,5	34,7
	1934	28,5	14,0	42,5

Эта таблица показывает прежде всего, что в сдаче продукции государству решающую роль играют совхозы. Они сдают свыше 75% мяса и около 60–70% молока и шерсти.

В сдаче животноводческой продукции по колхозно-крестьянскому сектору основная часть падает на колхозные товарные фермы. В 1933 году они сдали 74,7 тыс. центн. мяса и 7,1 тыс. центн. шерсти из всей указанной в таблице сдачи колхозно-крестьянского сектора. Таким образом колхозные товарные фермы сдают больше половины всей продукции по колхозно-крестьянскому сектору.

В цифры сдачи шерсти не входят закупки шерсти, производимые заготовительными организациями сверх указанного в таблице выполнения плана обязательной сдачи шерсти. В 1933 г. эти закупки составили 5,6 тыс. центн. шерсти. Все эти данные позволяют говорить о начавшемся устойчивом росте товарности нашего животноводства. Однако наряду с этим огромным положительным фактом необходимо отметить и ряд крупных недостатков в деле организации сдачи продукции государству. Они имеются прежде всего в наших животноводческих совхозах, которые вместо сдачи мяса исключительно скотом высокой и выше средней упитанности продолжают в очень большой мере сдавать скот средней и даже ниже средней и плохой упитанности. По отдельным трестам эта сдача доходит до 60–80 %, а это ведет к очень большому разрыву между намеченным планом размером сдачи по числу голов и его фактическим выполнением. Это является следствием плохой постановки дела откорма и нагула скота.

Задачей и колхозов, и совхозов является выполнение плана мясосдачи только хорошо откормленным скотом. Это даст возможность выполнить план сдачей меньшего количества голов скота, и тем самым найти еще дополнительные ресурсы для более быстрого роста поголовья.

Рассматривая данные о сдаче животноводческой продукции по колхозно-крестьянскому сектору, мы должны отметить, что незначительность размеров этой сдачи объясняется в большой степени теми огромными льготами, которые предоставлены Казакстану полным освобождением от всех видов натуральных поставок в животноводческих районах, а также значительным процентом хозяйств, освобожденных от сдачи в остальных районах.

По последним решениям ЦК ВКП(б) и Союзного Правительства льготы, применявшиеся в 1933–1934 г., почти в полной мере распространены и на 1935 г. Все это еще больше обязывает Казакстан к полному и своевременному выполнению всех обязательств по сдаче продукции государству. Все это обязывает также к решительной борьбе со всеми видами потерь в продукции животноводства. Эти потери вызываются плохой постановкой дойки коров, в результате которой коровы не полностью выдаиваются, несвоевременной

стрижкой овец, в результате которой шерсть теряется, остается на колючках и т.д. Эти потери таковы, что они могут быть очень быстро и очень легко полностью ликвидированы. Казакстан имеет огромные возможности для развития животноводства по своим кормовым ресурсам, по вековым навыкам населения в животноводстве. Казакстан уже сумел приостановить падение поголовья и добиться начала его устойчивого роста.

Казакстан должен использовать те огромные льготы и помощь, которую ему систематически оказывают партия и союзное правительство, для еще большего увеличения этого роста и добиться разрешения основной задачи – стать главным животноводческим районом Союза, полностью удовлетворяющим потребности самого края и снабжающим основные индустриальные центры всеми видами продукции животноводства.

«Тов. Сталин сказал прямо: мы пойдем вам навстречу в целом ряде вопросов, но имейте в виду, что одна основная задача поставлена перед вами – страна все это вам дает для того, чтобы получить от вас в ближайшее время мясо, все это делается для того, чтобы превратить Казакстан в район высокоразвитого животноводства. Все это делается для того, чтобы можно было в ближайшие годы пополнить из Казакстана не полтора десятка тысяч тонн, а сотни тысяч тонн мяса. Эта задача поставлена перед нами, разумеется вся наша работа должна быть поставлена так, чтобы в наиболее короткий срок обеспечить ее выполнение» (Мирзоян).

Численность скота в Казакской АССР в 1930–1934 гг.

Таблица №1

Годы	Категории хозяйств	Лошади	Крупный рогатый скот	Овцы и козы	Свиньи	верблюды	Прочий скот	Итого скота всех видов
Июль 1930 г.	Все категории хозяйств	3283,6	4806,8	15660,0	68,4	1062,7	41,5	24923,0
	Госуд.кооп.	53,1	158,1	345,9	2,2	5,3	0,2	564,8
	сектор Колхозы	347,8	384,5	626,3	18,5	129,5	20,8	1527,4
	Колхозники	363,3	927,1	2538,8	8,2	37,1	8,3	3882,8
	Единоличники	2519,4	3337,1	12149,0	39,5	890,8	12,2	18948,0
Июль 1931 г.	Все категории хозяйств	2309,5	3125,8	6728,2	87,9	518,1	24,9	12794,4
	Госуд.кооп.	99,0	591,7	1074,8	6,4	35,0	2,8	1809,7
	сектор Колхозы	873,4	657,3	1159,3	21,0	110,7	10,1	2831,8
	Колхозники	508,1	1064,1	1981,9	34,0	63,3	6,5	3657,9
	Единоличники	829,0	812,7	2512,2	26,5	309,1	5,5	4495,0
Июль 1932 г.	Все категории хозяйств	720,4	1734,8	3045,5	93,4	181,8	15,0	5790,9
	Госуд.кооп.	106,2	736,0	1622,7	36,6	30,6	1,9	2534,0
	сектор Колхозы	497,5	695,3	1246,1	43,6	81,1	6,5	2570,1
	Колхозники	51,4	247,7	140,4	11,9	32,6	4,4	488,4
	Единоличники	65,3	55,8	36,3	1,3	37,5	2,2	198,4

Материалдар мен құжаттар жинағы

Июль 1933 г.	Все категории хозяйств	466,0	1653,4	2752,3	141,0	90,8	15,6	5119,1
	Госуд.кооп.	93,4	824,8	1651,5	56,6	18,0	1,6	2645,9
	сектор Колхозы	266,8	436,5	858,2	59,9	19,1	4,1	1644,6
	Колхозники	64,5	330,3	218,0	21,1	35,4	8,1	677,4
	Единоличники	34,9	49,9	22,3	3,2	18,3	1,8	130,4
Частновлад. скот в городах	6,4	11,9	2,3	0,2	—	—	20,8	
Июль 1934 г.	Все категории хозяйств	429,8	1965,1	3251,5	225,0	79,3	22,8	5973,5
	Госуд.кооп.	110,0	919,2	1715,8	104,0	14,6	2,6	2866,2
	сектор Колхозы	212,8	406,6	873,9	51,8	13,6	3,8	1562,5
	Колхозники	66,5	514,3	627,4	47,7	33,4	13,5	1302,8
	Единоличники	36,3	98,4	28,9	17,0	15,5	2,5	198,6
Частновлад. скот в городах	4,2	26,6	5,5	4,5	2,2	0,4	43,4	

Таблица №3

Численность скота в животноводческих совхозах Наркомсовхозов в 1933–1934 гг.

Годы	СИСТЕМА	Лошади	Крупный рогат скот	Овцы и козы	Свиньи	Верблюды
1931	Все животн. совхозы	35,0	406,5	851,2	1,6	—
	В т.ч. мясосовхозы	30,8	405,5	—	—	—
	овцесовхозы	4,2	—	851,2	—	—
	свиносовхозы	—	—	—	1,6	—
1932	Все животн. совхозы	53,1	642,5	1576,9	13,9	—
	В т.ч. мясосовхозы	38,0	642,5	—	—	—
	овцесовхозы	13,3	—	1576,9	—	—
	свиносовхозы	1,8	—	—	13,9	—
1933	Все животн. совхозы	24,2	747,1	1587,1	25,3	8,3
	В т.ч. мясосовхозы	16,4	713,4	4,0	1,6	6,3
	овцесовхозы	5,6	7,7	1514,6	0,6	1,5
	свиносовхозы	1,4	10,7	0,2	22,5	0,1
	Племтрест	0,8	15,3	68,3	0,6	0,4
1934	Все животн. совхозы	20,0	801,6	1566,7	46,9	5,5
	В т.ч. мясосовхозы	14,3	775,4	7,5	5,1	4,6
	овцесовхозы	4,4	14,5	1558,3	2,3	0,8
	свиносовхозы	1,3	11,7	0,9	39,5	0,1

Үзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

Примечания:

1. Данные по 1931 и 1932 гг. приводятся по материалам оперативной отчетности Уполнаркомсовхозов.
2. Численность скота по 1931 и 1932 гг. по животноводческим системам в отдельности приводится только по основному виду скота.
3. Данные по 1933 и 1934 годам приводятся по материалам специального учета, проводимого КазУНХУ одновременно с налоговым учетом.

Жер жүзінің пролетариаты, бірігіңдер!

ҚҰЛЫМБЕТҰЛЫ ҰЗАҚБАЙ

**ҚАЗАҚСТАНДА МАЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫН
НЫҒАЙТУ ЖӘНЕ ОНАН ӘРІ ӨРКЕНДЕТУ
ШАРАЛАРЫ ТУРАЛЫ**

Жалпы Қазақстанның ІХ кеңес съезінде
1935 жылы 5 январда жасаған баяндамасы

*«Қазақстан» баспасы
Алматы-1935*

Исаұлы Ораз жолдас өзінің кеңес съезіне жасаған есепті баяндамасында қазақ үкіметінің соңғы төрт жыл ішіндегі жұмысын толық суреттеп шықты. Баяндамада өнерлі кәсіп, ауыл шаруашылығы, мәдениет, транспорт, қатынас және басқалары жөніндегі табыстарымыз көрсетілді.

Баяндама сол сияқты ескі басшылықтың, есеп беріліп отырған уақыттың алғашқы жарымында ауыл шаруашылығы жөнінде, әсіресе, мал шаруашылығы және ауылдағы жұмыс жөнінде істеген қателері көрсетілді.

Исаұлы Ораз жолдас бұл қателердің қалай түзетілгенін толық айтып шықты.

Исаұлы Ораз жолдас баяндамасы бойынша, съезд қазақ үкіметінің саяси бағытын және іс жүзінде істеген жұмысын мақұлдап қаулы шығарды.

Баяндамада мал шаруашылығын өркендету жөніндегі біздің алдымызда тұрған міндеттеріміз ерекше көрсетілді. Қазақстан үшін мал шаруашылығы халық шаруашылығының негізгі саласы болып келді, негізгі саласы болуы да керек. Орталық партия комитетінің қаулысында Қазақстан ерекше жағдайда екені, Қазақстан көбінесе мал шаруашылығының республикасы екені, сондықтан Кеңес Одағындағы басқа республикалардың бәрінен негізгі өзгешелігі бар екені айтылды.

Бүкіл Кеңес Одағындағы мал шаруашылығының жалпы өнімінен Қазақстанның – мал шаруашылығы зор орын алып келді, қазірде де зор орын алады.

Қазақстанның жайылымдық және пішендік жерлерінің молдығы, мал шаруашылығының онан әрі өркендеуіне қолайлы жағдай туғызады және мал шаруашылығына керекті мал азығын толық қамтамасыз етеді.

Мал өсіретін еңбекші қазақ шаруаларының жайылымды пайдалану, малды күту жөніндегі нешеме ғасырлар бойына үйренген әдісі, дағдысы бұл байлықтарды пайдалануды қамтамасыз етеді.

Кеңес Одағындағы барлық совхоздардағы малдың төрттен бірі – Қазақстанның мал совхоздарында. Қазақстандағы барлық секторлардағы малдың 42 проценті осы мал совхоздарында.

Мал шаруашылығы. бір жағынан, ұлт мәселесі атанады, өйткені тұтас аудандардағы, әсіресе, Орталық Қазақстанның аудандарындағы қазақ колхозшыларының және қазақ еңбекші жеке шаруаларының көбінің тұрмысының оңалуы және ауқатты болуы осы мал шаруашылығына байланысты.

Қазақстан бүкіл Кеңес Одағы мал шаруашылығының базасы болуы керек және бола алады деп тауып, Одақтық үкімет мал шаруашылығының өнімін өндейтін өнерлі кәсіпті күшейтуге (ет комбинаттары, мал зауыттары, жүн жуатын орындар және басқалары) көп қаражат жұмсады.

Қазақстандағы барлық ұйымдардың, совхоздардағы барлық жұмысшылардың және колхозшылардың міндеті – осы кәсіп орындарына шикі өнім жеткізу. Біз бұл міндетті тек мал шаруашылығын күшті қарқынмен өркендеткенде ғана орындай аламыз.

Қазақстанның мал шаруашылығын онан сайын өркендетудегі бұл жағдайлар және мүмкіншіліктер Сталин жолдасының XVII партия съезіндегі нұсқауы Қазақстан мал шаруашылығы үшін өте-мөте маңызды болып отыр. Сталин жолдас партияның XVII съезінде:

«Кеше ғана ойдағыдай шешілген астық мәселесі қандай бірінші кезектегі

Материалдар мен құжаттар жинағы

мәселе болса, мал шаруашылығының мәселесі қазір сондай бірінші кезектегі мәселе болып отыр», – деді.

Жалпы алғанда Қазақстандағы мал шаруашылығы мәселесінің саясат және халық шаруашылығы жөнінде ерекше маңызы бар, мал шаруашылығы мәселесінің мұндай ерекше маңызды болуы Қазақстан еңбекшілеріне мал шаруашылығын онан сайын өркендету жөнінде аса зор жауапты міндет жүктейді.

II

Қазақстандағы мал басының кему тарихы туралы бірнеше сөз айтып өту керек. Бұл тарихты жақсы білуіміз керек, оның сабақтарын есте тұтуымыз керек. Оның үстіне бұл тарихты бұрынғы қателердің қалдықтарын біржола жою үшін білуіміз керек. Қазақстанда мал басын онан сайын көбейту үшін бұл қателердің қалдықтарымен қатты күресуіміз керек.

Қазақстанда 1930 жылы 24,9 миллион мал болса, 1933 жылы июльде 5,2 миллион мал қалды.

Мал басының мұндай кемуі Қазақстанның ауыл шаруашылығы жөнінде бірсыпыра қосымша қиыншылықтар туғызды, әсіресе, көшпенділікті күшейтті. Мұндай мал басының кемуі, көшпенділіктің тууы бұрынғы ескі басшылықтың және жергілікті ұйымдардың қателерінен, бұрмалаушылықтарынан болды; тап дұшпандарының ұйымдасқан зиянкестігі бұл қиыншылықтарды онан сайын күшейте түсті.

Қазақстанда мал басының кемуіне негізгі себептердің бірі кулак-байлардың зиянкестігі болды. Өйткені ауыл шаруашылығының басқа салаларынан да мал шаруашылығында кулак-байлар зор орын алатын еді. Зиянкестік жасау үшін, малды қыруға, қонысты тастап көшуге, үгіт жүргізу үшін және басқа сондай дұшпандық істеу үшін кулак-байлар бұл жөніндегі болған қателерді және бұрмалаушылықтарды кең түрде пайдаланды.

Ауыл шаруашылығы жөніндегі қателер негізінде мынадай болды:

а) колхоздандыру ісіндегі бұрмалаушылықтар, жер-жердің өзгешеліктерін ескермей, колхоздандырудың жалпы қарқынын күшейту; әсіресе, мал шаруашылық аудандарында, егін-пішен, мал серіктіктерінен аттап өтіп, бірден артельге және коммунаға көшу, қазақ аудандарының ұлттық өзгешеліктерін және тұрмыс ретіндегі өзгешеліктерін елемей;

в) отырықшыландыру жұмысын тездету және бұл жөнінде бұрмалаушылықтар жасап, бірбеткей жұмыстарда егін шаруашылығының аудандарында да, мал шаруашылығының аудандарында да бір уақытта қатар жүргізу; көп ретте отырықшыландыруға керекті ұйымдастыру-шаруашылық жағдайларының болмауы, барлық жерде дерлік қалың бұқара арасындағы жұмыстың болмауы, қазақ шаруаларын ықтиярсыз отырықшыландыру;

с) колхозшылардың барлық малын еріксіз ортақтастыру;

ж) мал дайындау әдісі жөнінде өлкеде, әсіресе, жер-жерде болған бұрмалаушылықтар;

д) құрғақ әкімшілік жүргізу, қалың бұқара арасында үгіт-түсінік жұмысының болмауы және өзара сынның болмауы, әсіресе, ауылда төңкеріс заңын бұзу.

Бояма белсенділер ауылда өздерін үкімет өкілдері қылып көрсетіп, неше түрлі жолсыз істер істеп, бұл ісімен тап дұшпанының таяғын соқты; колхоз, совхоз құрылысына қарсы күресінде тап жауының жолын күшейтті, малды қыруға, елді қонысынан көшіруге үгіт жүргізу және басқа сондай зиянкестік үгіт жүргізу,

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

мұндай зиянкестікті ұйымдастыру жөнінде кулак-байларға жеңілдік келтірді. Кулак-байлардың мұндай зиянкестігі ауыл шаруашылығының өсуіне қиыншылық туғызды және зор бөгет жасады.

Сол сияқты қайта құрылыс дәуіріндегі зор қиыншылықтар да мал басының кемуіне себеп болды. Бұл қиыншылықтар туралы Сталин жолдас партияның XVII съезінде былай деді:

«Бытыранқы ұсақ қара шаруа шаруашылықтарын колхозға біріктіру жөніндегі зор қиыншылықтар, бос жатқан дерлік жерлерде ірі егін және мал шаруашылықтарын құрудың қиыншылығы, жалпы алғанда жеке ауыл шаруашылығын колхоз негізімен қайта құрудағы және колхоз негізіне көшірудегі қайта құру дәуірі – көп уақыт және көп шығын қылатын дәуір, мұның бәрі ауыл шаруашылығының өсу қарқыны шабан болатынын, мал басының өсуінде ұзақ уақытқа төмендеу дәуірі болатынын күні бұрын шешкен болса керек».

Сталин жолдастың бұл сөздері ең алдымен Қазақстанға толық жатады.

Қазақстанның ұйымдары Орталық партия комитетінің 1932 жыл марттың 26-сындағы колхозшылардың малын еріксіз ортақтастыруға тыйым салу және колхозшылардың жеке меншігінде мал ұстау туралы қаулысын уақытында орындамады, бұл жағдай малдың, әсіресе, жеке меншіктегі малдың кему дәуірін ұзайта түсті.

Бұл қателердің бәрі 1932 жылдың аяғына дейін, бұл іске Орталық партия комитеті және Сталин жолдастың өзі қатынасқанға дейін болып келді.

III

Орталық партия комитеті өзінің 1932 жылы сентябрьдің 17-сінде қаралған тарихи қаулысында мал шаруашылығы аудандарындағы колхоздандыру ісінің ең қолайлы түрлерін көрсетті, қазақ ауылындағы мал шаруашылығын өркендетудің жолын көрсетті, Қазақстандағы колхозшылардың жеке меншігінде болатын малдың мөлшерін Кеңестер Одағының басқа аудандарындағыдан көбейтті, көшпелі және жартылай көшпелі елдерді өздерінің ықтиярымен бірте-бірте отырықшыландыру жолын белгіледі; азық, тұқым, қаражат жағынан зор жәрдем көрсетті.

Бұл қаулы біздің ауылдағы жұмысымыздың әдісін негізінен өзгертуі керек еді. Бірақ, бұл қаулы 1933 жылдың көктеміне дейін толық орындалмады. Тек Орталық партия комитетінің жаңадан қатынасуы арқасында, Орталық партия комитетінің бұл тарихи қаулысын табанды ұйымдастырушы Мырзажан жолдас бастаған Өлкелік партия комитетінің және басшылығының тайынбай большевикше іске асыруы арқасында бұл қателер тез түзетілді; ауылға басшылықтың, әсіресе, колхоздандыру және отырықшыландыру ісіне басшылықтың әдістері өзгертілді, Қазақстанның аудандарына нақты басшылық етілді және жәрдем көрсетілді.

Мал шаруашылығы аудандарында бұл қаулыны іске асыру нәтижесінде беталды құрылған 1117 артель серіктікке айналдырылды: бұл артельдер жанындағы 624 ферманың малы жаңадан құрылған егін-пішен серіктіктері мүшелерінің жеке меншігіне үлестірілді.

Жаңа басшылықтың бірінші зор қызметі – көшпенділікпен күресті ұйымдастыруы болды. Бұл көшпенділік 1931–1932 жылдары күшті болды. 1933 ж. басында қонысынан ауған ел тамақ, жәрдем, үй-күй іздеп, бүкіл Қазақстанға тарап кетті, қалаларға, өнерлі кәсіп орындарына толып кетті. Жаңа басшылық бұл көшпенділерді орналастыруды бірінші міндет қылып алға қойды. 1933 жылы

Материалдар мен құжаттар жинағы

көктемгі егіс науқаны кезінде-ақ көп көшпенділер колхоздарға орналастырылды, ауылшаруашылық жұмысына қатынастырылды.

Бұл қателерді түзетуге Орталық партия комитеті мен Одақтық үкіметтің Қазақстанға көрсеткен зор жәрдемі көп жеңілдік келтірді. Бұл жәрдем мынадай болды:

а) көшпелі және жарты көшпелі аудандар шаруашылығының өнімін мемлекетке тапсырудан, ақшадай салықтан және мемлекетке берешекті барлық борышынан босатылды;

б) азық және тұқым жәрдемі берілді;

с) Қазақстанға мал әкелініп, колхозшыларға таратылды, колхозшыларға совхоздардан жас төл сатылды;

ж) Қазақстан сүт және ет салығының мөлшері аз аудандардың қатарына қосылды;

Малсыз колхозшыларға жәрдемдесу үшін бұл екі жылдың ішінде колхоз фермаларынан, совхоздардан және шеттен алынған мынадай мал берілді: сиыр малы – 278,2 мың, қой-ешкі – 549,4 мың, шошқа – 48,9 мың, жылқы – 63,5 мың, түйе – 16,6 мың, барлығы – 956,8 мың бас мал. Колхоздардың тауарлы фермаларын таратқанда колхозшыларға берілген 279 мың бас мал да осы есепке кіреді.

Мұнан басқа бұрыннан келе жатқан фермаларды және жаңадан құрылған фермаларды мaldандыру үшін колхоздарға совхоздардан 40,4 мың сиыр малы, 126 мың қой-ешкі сатылды.

Соңғы екі жылдың ішінде 160 мың үй көшпенділер шаруашылығы жүзінде орналастырылды. Бұлардың көпшілігі астықты аудандарға, техникалық егістер егетін аудандарға орналастырылды. Көшпенділерді орналастыруға мемлекет 31,866,2 мың сом қаражат жұмсады.

Бұл шаруалардың арқасында және жаңа басшылық бастаған барлық ұйымдардың жігері арқасында 1933 жылы мал басының кемуі тоқтау және бәсеңдеу үстіне, бұл жылы қателер және бұрмалаушылықтар толық түзетілді; Орталық партия комитетінің 17 сентябрьдегі қаулысы іс жүзінде орындалды, ауыл шаруашылығында болған бұрмалаушылықтардың қалдықтарын жою күресі күшейтілді, қалың бұқараның малға және мал басын сақтауға, көбейтуге көзқарасында үлкен өзгеріс болды.

Мал шаруашылығын өркендету жөніндегі қателерді, әсіресе қазақ ауылындағы қателерді түзетумен қатар, совхоздардың және колхоз тауарлы фермаларының жұмысы нығайды. 1934 жылдың аяғында Қазақстанда совхоздардың барлық түрін алғанда 234 совхоз бар, бұл совхоздарда 2625,5 мың мал бар; колхоздардың 3799 тауарлы фермасы бар, бұл фермаларда 1.122.7 мың мал бар. Колхоздардың ортақтастырылған малында 237 мың жылқы, 29,6 мың түйе және 137 мың өгіз бар.

Мал шаруашылығын өркендету ісіне, 1933 – 1934 жылдардың ішінде бюджеттен совхоздар комиссариаты арқылы 51 миллион сом жұмсалды, ауыл шаруашылық қаржысынан колхоз-қара шаруа секторы арқылы 20 миллион сом жұмсалды, барлығы 71 миллион сом жұмсалды.

Мұнан бір жыл бұрын VIII партия конференциясында Мырзажан жолдас Қазақстан большевиктері алдына мал басын 17–18 процентке көбейту міндетін қойды. Қазақстанның ұйымдары, колхозшылар, совхоз жұмысшылары, трестердің және совхоздардың директорлары қазір бұл міндетті орындадық дей алады (қол шапалақтау).

Үзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

Бұл шаруалардың арқасында 1934 ж. мал басы өсуге бет алды. Қазақстанның малы соңғы бес жылдың ішінде бірінші рет барлық секторларда және барлық түліктен 16,7 процент өсті. Оның ішінде сиыр малы 18,9 процент, қой-ешкі 18,1 процент, шошқа 59,7 процент өсті.

Колхоз – қара шаруалар секторларында мал басы 26, 7 процентке артты.

Бұл жөндегі ең зор табыс – жас төлдің көбеюі.

Өлке басшылығы соңғы жылдардың ішінде мал шаруашылығының аудандарын өркендету мәселелеріне ерекше көңіл бөлді. Өйткені бұл аудандарда өндірістік-шаруашылық базасын жасау керек болды.

Мұның нәтижесінде мал шаруашылығының аудандарында 1933 жылы мықтап кеміген мал 1934 жылдың ішінде 37,3 процентке артты, бұл аудандарда малдың өсуі бүкіл колхоз-қара шаруа секторындағы малдың өсуінен бір жарым есе дерлік артық.

Қайтып келген көшпенділер негізінде үймен қамтамасыз етілді, ауыл шаруашылық өндірісіне қатынастырылды.

Сонымен мал шаруашылығының аудандарында, олардың шаруашылығын онан әрі күшейту үшін, мал шаруашылығын өркендету үшін берік негіз жасалды.

1934 жыл – тек мал шаруашылығының көтерілуге бет алған жылы ғана емес, сонымен қатар мал басының өскен, мал шығынының кеміген жылы, мал шаруашылығының санын, сапасын арттыру күресінің ұйымдастырылып күшейтілген жылы болды.

1934 жылы Қазақстанның барлық малы, оның ішінде малдың негізгі түрлері 16,7 процентке артты, бұл Кенестер Одағындағы орташа мөлшерден (8,5 процент) артық, бұл жөнінде тек 1933 жылы егіні жақсы болған аудандардан: Украинадан (мал басы 28,5 процент өскен) және Батыс Сібірден (20,2 процент) ғана арттамыз.

Партияның XVII съезінде Сталин жолдас: «1934 жыл бүкіл мал шаруашылығын көтеруде өзгеріс жасайтын болу керек және бола алады» деген міндетті алдымызға қойды. Қазақстан ұйымдары бұл міндетті орындады. Біз өзгеріс жасау түгіл мал басының санын да едәуір арттырдық.

Бұл табыстарға біз шиеленіскен тап күресі ішінде, жеңілген қулақ – байлар табының қалдықтарымен қатты күресе отырып жетістік; совхоздар мен колхоздардың ұйымдастыру-шаруашылық және саясат жұмыстары жағын нығайту негізімен жетістік, жұмысшыларды, колхозшыларды және еңбекші жеке шаруаларды партия мен үкімет төңірегіне ұйымдастыру арқасында жетістік; бұл табыстарға біз Қазақстанда колхоз құрылысының толық жеңуі арқасында, Өлкелік партия комитетінің нақты большевиктік басшылығы арқасында, әсіресе, Мырзажан жолдастың шебер ұйымдастырушылығы, жұмысшылар мен колхозшылардың еңбек майданындағы белсенділігін күшейте білуі арқасында жетістік. Бұл табыстарға біз Орталық партия комитетінің, әсіресе, Сталин жолдастың тура басшылығы және зор жәрдемі арқасында жетістік (қол шалақтау).

Мұнымен қатар, біздің табыстарымыз әлі жеткіліксіз екенін айтып өту керек. Егерде кейбір аудандар, совхоздар және колхоздар Қазақстанды кері тартып, мал шаруашылығының өсуіне бөгет жасамаса, біздің Батыс Сібірден артта қалуға қақымыз жоқ еді.

Материалдар мен құжаттар жинағы

IV

Біздің кемшіліктеріміз

Біздің негізгі кемшіліктеріміздің бірі – партия мен үкіметтің ат туралы директивтерін орындамағандықтан, әсіресе, жұмыс көлігін күтуге ешкім ие болмағандықтан, оны жұмысқа салуды, мініп-түсуді тым көбейтіп жібергендіктен, дұрыстап бақпағандықтан және көліктің күтімі жөніндегі ғылымның жеңіл-желпі шарттарын көбінесе бұза бергендіктен, жылқы мен түйенің кемуі тыйылмай келеді.

Жылқы мен түйені өте-мөте азайтқан аудандар Степной ауданы – жылқыны 34,1 процент, түйені – 25,9 процент. Торғай ауданы жылқыны 63 процент, Есіл ауданы жылқыны 35,6 процент, Көкпекті ауданы жылқыны 40,9 процент. Жәнібек ауданы – жылқыны 31 процент, түйені 27,8 процент. Қызылорда ауданы – жылқыны 20,4 процент, түйені 42,2 процент. Балқаш – жылқыны 46,2 процент, түйені 77,9 процент кемітті.

Бүкіл өлке көлемінде 21 аудан жылқының санын 30 проценттен артық кемітті.

Кейбір аудандарда малдың санын кемітетін қылықтармен күрестің жоқтығынан, малды сою, көзін жоғалту әлі тыйылған жоқ. Үржар ауданы – сиырды 2,6 процент, шошқаны 55,3 процент. Көкпекті – қой мен ешкіні 2,9 процент, шошқаны 83,7 процент. Жыл ай – қоса қой мен ешкіні 34,2 процент. Степной – шошқаны 35,5 процент кемітті.

Аудандардың және совхоздардың көпшілігінде, әсіресе, биені айғырдан шығару, інген қайыту жұмыстары 1933 жылы да, 1934 жылы да көңіл қанағаттанарлық болып өтпеді. Бұл мәселеде өздігінен орындалады дейтін пікір көшті, шағылыстыру, пландау жұмыстары іс жүзінде ұйымдастырылған жоқ. Бірсыпыра аудандарда, совхоздар мен колхоздарда шағылыстыру науқанына пайдаланылатын еркек малдар жетпеді, олардың барлары дұрыс пайдаланылмады.

Совхоздардың және колхоздардың мал фермаларының көбінде еңбек ұйымдастыру ісі қанағаттанарлық емес, олар мал шаруашылығына көп керек болатын қызметшілерді іріктеп алу, даярлау ісіне жөнді көңіл бөлмейді, бұл қызметшілер көбінесе тұрақтамайды, олардың еңбек ақысында теңгерме бар, осының бәрінің салдарынан малдың, әсіресе, төлдің шығыны көп болды.

1934 жылы совхоздардың көпшілігінде жұмысшылар жеткіліксіз болды. Совхоздардың директорлары жұмысшылардың өз аяғынан келуіне сеніп, қалай да болса жұмысшылар жетеді деп ойлады, бірақ олар бұл жөнінде қателесті. Совхоздардағы жұмысшылардың тұрмыс-жағдайларын, тұратын үйлерін ондаудың орнына, күні бүгінге шейін кейбір совхоздар жұмысшылардың еңбек ақыларын бере алмай отыр.

Совхоздарда және колхоздардың тауарлы мал фермаларында толып жатқан екпінділер бар, бірақ кейбір ферма бастықтары мен совхоздардың директорлары бұл екпінділерге нағыз большевикше қарамай келеді.

Шөп шабу науқанын өткізуде де кемшіліктер көп.

Шөп шабу жұмысы өте ұзаққа созылғандықтан шабылған шөп 40-50 процент жұғымдылығынан, күшінен айырылады. Азық-жем қорлары, әсіресе, совхоздарда дұрыс жұмсалмайды, қалай болса солай ысырап болады. Жұғымды азық-жем қорын жасаудың қажеттігі жете бағаланбай келеді, шөп сүрлеу жоспары үнемі орындалмайды. 1934 жылы шөп сүрлеу жоспарын совхоздар 2,7-ақ процент, колхоздар 39-ақ процент орындады.

Осымен қатар кейбір совхоздар көбінесе көз бояп, өтірік мәліметтер береді. Көкпекті тобындағы совхоздар өткен жылы көз бояп, өтірік мәліметтер, жалған рапорттар берді, бұл совхоздар қысқа жақсы әзірлендік, азық-жем жеткілікті деп рапорт берген, ал қыстың аяғы созылып кеткенде бұл совхоздарда шөп таусылып қалды, соның салдарынан мал көп өлді.

Мал сойылатын жерлер дұрыс пайдаланылмайды, мал семірту жұмысы өте нашар, осының салдарынан мал жадау болады.

Қойды будандастыруда қателер бар, асыл тұқымды малды ғылым жолымен іріктеп алып, соның негізінде жергілікті малдың тұқымын оңдау жұмысы үнемі іске асырылмады.

Біз күні бүгінге шейін мамандарымыздың тұрмысын көңілдегідей жөндей алғанымыз жоқ. Аудандарымыздың көбі мал дәрігерлері мен мал мамандарына тұрмыстық жағдай жасай алған жоқ, әсіресе, Торғай ауданы тұрмысын оңдай алмағандықтан, жалғыз дәрігерінен айырылып қалды. Мұндай фактілер Алматы облысында да бар.

Біз егер мал шаруашылығын өркендетуге шындап кіріскен болсақ, малымызды өсіруде әр түрлі аурулардан, дерт індеттерден сақтауға, ауруларға қарсы алдын ала шаралар қолдануға көмек көрсететін мамандарымызға тұрмыс жағынан жағдай туғызуға тиіспіз. Біздің малымыздың арасында әлде болса жұқпалы аурулар бар, алдын ала шара қолдансақ, бұл ауруларды құртуға біздің мүмкіндігіміз мол. Бірақ, бірсыпыра аудандарымыздың салақ қарайтындығынан, ауруларды құрту жөнінде әлі күнге шейін жұмыс істелген жоқ.

Ең ақырғы кемшілік – орындардағы кеңестердің іс жүзіндегі жұмысында. Аудандарда болсын, ауыл-селендерде болсын, әсіресе, мал шаруашылықты аудандарда жұмысты жақсы жүргізіп отырған қызметшілеріміз аз емес. Өткен жылы алыс жерлерге мал айдағанда, мысалы, Жаркенттен Шымкентке, әйтпесе Қызылордаға шейін, солтүстік аудандардан оңтүстікке мал айдағанда аудандық атқару комитеттерінің кейбір мүшелері малды баратын жеріне шейін жаяу айдасып барып, ол малды колхозшыларға бөліп беріп, сонан соң ғана қызметіне кірісті. Бұл – талассыз ерлік. Мұнымен қатар көп аудандарымыздағы ауыл-қыстақ кеңестеріміз мал шаруашылығы мәселесіне білектерін сыбанып кіріскен жоқ. Одақтық Орталық Атқару Комитетінің, кеңестердің мал шаруашылығы жөніндегі бәйгесі туралы қаулысын біз орындай алмадық.

Қазақстан ұйымдары бұл бәйгеде тиісті орнын ала алмады. Бұған шыдауға болмайды. Біз мал шаруашылығы басым өлке болғандықтан, малдың қамын көбірек ойлауымыз керек еді.

Бірсыпыра аудандарда үздіксіз күнделікті жұмыстың орнына әлі де болса науқаншылдық басым. Біздің кеңестеріміздің жұмысын мына мәліметтер сипаттайды: Гурьев округіндегі 109 ауыл-қыстақ кеңестерінің 26-сы бәйгеге қосылған.

Ақтөбе облысындағы мәлімет берген 306 ауыл-қыстақ кеңестерінің 20-сында ғана малшаруашылық секциялары бар, олардан 18 секция ғана үздіксіз жұмыс істейді.

Қарағанды облысында бәйгеге қосылған 327 ауыл-қыстақтық кеңестердің 123-і ғана социалдық жарысқа түсті.

Алматы облысындағы 166 ауыл-қыстақ кеңестерінің 103-інде ғана мал шаруашылық секциялары бар, олардың 60-ы ғана үнемі жұмыс істейді.

Шығыс Қазақстан облысының 288 ауыл-қыстақтық кеңестерінен мәлімет бар, олардың 88-інің ғана малшаруашылық секциялары бар, соның 64-і ғана үнемі жұмыс істейді.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Қарағанды облысында кеңестердің 112 мал секциялары бар, бұл – облыс көлеміндегі барлық ауыл-қыстақтық кеңестердің 23-ақ проценті.

Бұлар біздің ауылшаруашылық кеңестеріміздің жұмыстарын сипаттайды, бұл ауыл-қыстақ кеңестерінің мал шаруашылығына қаншалық басшылық етіп отырғандығын, мал шаруашылығына қалай қарайтындығын көрсетеді. Мұны кейбір ауыл-қыстақтық кеңестердің мәлімет бермегендігінен, жай ғана қатеден болып отыр деуге болмайды. Мұны саяси бағалағанда, біздің ауыл-қыстақтық кеңестеріміз күнбе күнгі іс жүзіндегі жұмысында мал шаруашылығына белсеніп ат салысып отырған жоқ деп бағалау керек, соның салдарынан бәйгеге тиісті орын аларлық ауыл-қыстақтық кеңесті біз ұсына алғанмыз жоқ. Егер бізде азды-көпті жұмыс істеген он шақты ауыл-қыстақтық кеңестер болса, бұл бүкіл Қазақстанды арашалап қала алмайды.

Ең ақырында тоқталатын мәселе – тілемсектікке әдеттенгендік, малдың көзін жоғалту және тағы тағылар. Кейбір жерлерде, әсіресе мал шаруашылықты аудандарда тілемсектік мінездер бар. Артта қалған колхозшылар «менде мал жоқ болса, үкімет малсыз қалдыра қоймас, тағы да бірнеше тұяқ мал алармын» десіп келеді. Жергілікті ұйымдар артта қалған колхозшылардың бұл тілемсектіктерін әлі де болса толық тыя алған жоқ, бай-қулақтардың өсегін құртып жеткен. Біз тілемсектікпен, масылдықпен қатты күресуіміз керек, мұндай әдетті жоюымыз керек.

Малды өсіруге ат салыспаған, өзінің қолына берілген малды өсірмеген, оның көзін жоғалтқан колхозшыларды колхоздан қуып шығу керек, өйткені олар колхозшы деген атақты ақтай алмайды.

V

Өлкелік комитет пен Халық комиссарлар кеңесінің 22 декабрьдегі қаулысы және мал шаруашылығын өсірудің мемлекеттік жоспары

Қазақстанда мал шаруашылығын өркендету жөнінде бірсыпыра шаралар туралы Сталин жолдастың жігерімен Орталық партия комитетінде мәселе қойылды.

Өткен декабрьдің 11-і күні Одақтық Халық комиссарлар кеңесі мен Орталық партия комитеті қаулы шығарды. Ол қаулыда:

«Мал шаруашылығы басым, көшпелі және шала көшпелі елі бар, басқа барлық республика, өлке, облыстардан үлкен айырмашылығы бар – Қазақстан Республикасының айрықша жағдайларын және мал шаруашылығының екпінді түрде өскенін еске алып – Қазақстан Республикасындағы мал шаруашылығын көтеру жөнінде ерекше бірсыпыра әдейі шараларды істеуді Одақтық Халық комиссарлар кеңесі мен партияның Орталық комитеті керек деп табады».

Осы қаулыға сүйеніп Орталық комитет пен Одақтық Халық комиссарлар кеңесінің тапсыруы бойынша, өздеріңізге белгілі, Қазақстанның Өлкелік партия комитеті мен Халық комиссарлар кеңесінің қаулысы декабрьдің 22-сі күні жарияланды.

Бұл қаулы Қазақстанның мал шаруашылығын өркендету ісінде жана тарихи дәуір аталынады. Үлкен программа. Мұны әрбір колхозшыға, кеңестің, серіктіктің әрбір мүшесіне дейін жеткізуіміз керек, орындауымыз керек. Орындағанда, қалай да болса ұлы жолдас айтқандай, 1937 жылдың аяғына дейін малды екі есе көбейтуіміз тиіс.

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

Малшаруашылықты аудандардағы колхозшылардың жеке өз қолында 150-ге дейін қой мен ешкі, 10-ға дейін ірі қара мал, 10-ға дейін жылқы және 5-ке дейін түйелері болуына бұл қаулы рұқсат етіп отыр.

Ал бұл аудандардағы жеке шаруалардың қолында 100-ге дейін қой мен ешкі, 5-ке дейін ірі қара мал, 5-ке дейін жылқы және 3-ке дейін түйелері болуға рұқсат берілді.

Көшпелі, шала көшпелі аудандар мен аралас отырған отырықшы-егінді аудандардағы колхозшылардың (ауыл шаруашылығы артельдері және серіктік мүшелеріне) жеке меншігінде 40-қа дейін қой мен ешкі, 5-ке дейін ірі қара мал, торай мен 2-3 ұрғашы шошқалары болуына ерік етілді.

Көшпелі, шала көшпелі аудандар мен іргелес емес отырықшы-егінді аудандардың колхозшылары жеке меншігінде 3-ке дейін сиыр, 25-ке дейін қой мен ешкі, торайы мен 2-3-ке дейін ұрғашы шошқа ұстай алады. Бұдан басқа 2 және 3-буынға (зонаға) жататын аудандардағы колхозшылардың не бір жылқы, не бір құлынды биелері болуына рұқсат етілді.

Көшпелі, шала көшпелі малшаруашылықты аудандардағы колхозшыларға мынадай жеңілдіктер беріледі:

а) колхозшылар 1935 және 1936 жылдардағы, жеке шаруалар 1935 жылғы міндетті астық және сүт тапсырудан босатылады;

б) колхозшылар мен жеке шаруалар ет тапсырудың жартысын ғана істейді;

с) колхозшылардың 1935 жылы тапсыруға міндетті жүн мөлшері 10 процент, жеке шаруаларға 5 процент кемітіледі;

ж) колхозшылар мен жеке шаруалар 1935 жылғы ауыл шаруашылық салығынан босатылады;

Екінші зонаға кірген аудандардағы колхозшыларға қазіргі мөлшерден астық және ет тапсырудан 10 процент, сүттен 35 процент 1935 жылы жеңілдік берілді.

Машина-пішен стансаларына арналып 1935 жылы 100 трактор және 20 жүк автомобиль келтірілмекші.

Көшпелі және шала көшпелі аудандарда мал шаруашылығының дәрігерлік, техникалық жұмыстарын күшейту үшін Одақтық жер-су комиссариаты 30 зоотехник, 50 мал дәрігер, фельдшерлер және аудандық жер бөлімдерін нығайту үшін 50 жауапты қызметші жібереді.

Малшаруашылықты аудандарда мал дәрігерлері мен техниктерін кідіртпін ұстау үшін Одақтың басқа аудандарымен салыстырғанда, олардың жалақысы 50 процент арттырылады.

Декабрьдегі қаулыны орындау барлық кеңес колхоз жұртшылығының басты міндеті болуы керек. Оны орындау – кеңес, колхоз басқармалары, әсіресе, серіктік, колхоз өндірісінің екпінділері және мал шаруашылығында жұмыс істейтін әрбір кеңес қызметшісі мен мамандарының ең ірі міндеті болуы қажет.

Бұл қаулыны орындауда, оны түсіндіруде съездің әрбір делегаты өзіне міндеттеме алып, үгітші және ұйымдастырушы болуы керек. Сонда ғана бұл қаулыны колхозшыларға түсіндіріп қана қоймаймыз, оны іс жүзінде орындаймыз да.

Біздің міндетіміз – Одақтың мал шаруашылығындағы Қазақстанның мал шаруашылығы алатын тиісті орнын көтеру үшін күресу.

Одақ көлемінде 1928 жылы жылқының 11,5 проценті Қазақстанда болса, 1934 жылы 3,1 процентке түсті.

Ірі қара мал 10,9 проценттен 4,9 процентке түсті. Қой мен ешкі 18,1 проценттен 6,8 процентке түсті.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Біздің малдың беретін тауарлы заты Кеңес Одағының басқа аудандарындағы, көрші аудандардағы малдардың заттарынан әлі кем.

Қазақстандағы бір сиыр орта есеппен жылына 650 килограмм сүт берсе, бүтін Кеңес Одағының сиырлары мың килограмм сүт береді.

Қазақстанның бір қойы орта есеппен 2.09 килограмм ірі жүн берсе, Солтүстік Кавказда 2,7 килограмм жүн береді. Ал, қазақтың құйрықты қойы тірлей салмақ жөнінде Кеңес Одағында бірінші орын алады. 1925–1929 жылдардың мәліметтерінше, қазақтың құйрықты қойының тірлей салмағы 50 килограмм болса, Одақ көлеміндегі қойлардың салмағы орта есеппен алғанда 41 килограмм тартады.

Мал шаруашылығын өсіруде малшаруашылықты аудандарға көңілдің көп бөлінуі, егінді аудандардағы мал шаруашылығын екпінді өсірудің міндетін әлсіретуге жол берілмесін. Өйткені бұл аудандарда да малды көбейтіп, сапалы етуге керекті жағдайлардың барлығы жасалып отыр.

Мал шаруашылығы жөнінде бұдан былайғы біздің жұмысымыздың негізгі әдісі – мал шаруашылығын өркендетудің мемлекеттік жоспары болуы керек. Бұл жоспар – әрбір ауыл-селеңдік кеңесі, колхоз басқармалары, совхоз, МТС, МПС дирекциялары жұмыстарының дәл программасы. Бұлар партия мен үкімет алдында егіс және егін жинау жоспарын орындауда қандай жауапты болған болса, мал шаруашылығын өркендетудің мемлекеттік жоспарын орындауда да сондай жауапты.

Мал шаруашылығын өркендетудің мемлекеттік жоспарына мал шаруашылығының барлық шаралары мен ауылшаруашылық жылдың барлық уақыттары (төл өсіру, малдың басын көбейту, мал азығын қамсыз ету, тұқым малы, мал індетімен күресу, қызметшілер дайындау) кіреді.

Мал шаруашылығын өсірудің мемлекеттік жоспарын қолданудың маңызын Орталық партия комитетінің июньдегі пленумы былай анықтайды:

«Мал шаруашылығын жедел көтеруді қамсыз ету үшін егістің мемлекеттік жоспарындай, мал шаруашылығын өсірудің мемлекеттік жоспарын қолдануды Орталық партия комитетінің пленумы қажет деп табады. Совхоздар мен тауарлы фермаларда мал өсірудің жоспарлы жұмысы мен совхоз, колхоздардың жеке шаруалардың төл өсіру жоспары және мал азығын дайындау жоспары белгіленсін. Бұл жоспарлар совхоз, колхоз және ауыл-селеңдік кеңестерге жеткізілсін.

Мал шаруашылығын өркендетудің мемлекеттік жоспарын орындау ісіне барлық партия, кеңес ұйымдары мықты көңіл бөлетін болсын. Және мал шаруашылығын өркендету ісі совхоз, колхоз қызметшілерінің, жеке шаруалардың арасындағы жұмыстардың негізгі саласы болсын».

28-беттегі табельдегі 1935 жылғы мал шаруашылығын өркендетудің мемлекеттік жоспарын қара.

Төл өсіру жоспары (мың бас есебімен)

Мал түліктері	Совхоздар	Оның ішінде совхоздар комиссариатының қарауындағы совхоздар	Колхоз фермалары	Колхозшы және жеке шаруалар
---------------	-----------	---	------------------	-----------------------------

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

Сиырлар	100,7	85,5	124,3	245,1
Қой-ешкілер	281,5	222,0	346,0	315,0
Шошқа	55,4	12,3	54,0	82,0
Жылқы	17,5	–	25,1	20,0

1936 жылғы 1 январьда совхоздардағы және колхоз тауарлы фермаларындағы барлық малдың жоспары (мың бас есебімен):

Мал түліктері	Совхоздар	Колхоз тауарлы фермалары
Сиырлар	644,5	400,0
Қой-ешкілер	1111,6	1024,0
Шошқалар	75,9	70,0
Жылқы	86,4	19,5
Түйе	–	18,5

Колхозшылардың малсыздығын түгел жою үшін совхоздардан және колхоз тауарлы фермаларынан 95 мың 400 бас сиыр, 97 мың қой-ешкілер, 26 мың 800 шошқа сатылып алынады. Колхозшылардың малсыздығын жою үшін Орталық партия комитеті мен Одақтық үкіметтің қаулысы бойынша, Қазақстандағы колхозшылардың малсыздығын түгел жою үшін совхоздардан сатылып алынатын малдар үкіметтің дайындау бағасымен алынады.

Мұнымен қабат, Орталық партия комитетінің, Одақтық Халық комиссарлар кеңесінің басқа жерден мал әкелу жөнінде қосымша жәрдем көрсететін қаулысы бар. 1933 – 1934 жылдардың ішінде өзге жерлерден мал әкелу жұмысы істелді; 1935 жылы да біздің шет жерден алатын малдарымыздың жоспары 50 мың қой, 6 мың жылқы, 3 мың сиыр, барлығы – 59 мың бас өсетін, төл беретін мал алмақшымыз.

Мал шаруашылығын өркендетудің мемлекеттік жоспары тек секторлар бойынша және мал түліктері бойынша бекітілген болмауы керек; сонымен бірге облыстар бойынша, аудандар бойынша бекітіліп, әрбір совхоз, колхоз, әрбір колхозшыларға дейін, әрбір еңбекші жеке шаруаларға дейін және әрбір жеке мемлекеттік орындарға шейін жеткізілген болуы керек.

VI

Совхоздардың мал шаруашылығы

Совхоз секторы біздің мал шаруашылығымызды өркендегуде басты орын алады. Қазақстандағы барлық совхоздарда екі жарым миллионнан астам мал бар. Осы совхоздар мен кооперативтердің және мемлекет мекемелерінің шаруашылығын бірге қосқанда, олардың малы – бүкіл Қазақстандағы мал басының 48 проценті.

Осы малдың көбі – Совхоздар комиссариатына қарайтын 197 мал совхоздарының қолында. Олар 15 треске ұйымдасқан. Бұл совхоздардың малы 2 миллион 440 мың бас. Қазақстандағы 137 ет совхозындағы сиыр малы – бүкіл Қазақстан көлеміндегі сиырдың – 40,8 проценті; 47 қой совхозындағы қойдың салмағы – бүкіл Қазақстандағы қой мен ешкінің – 48,2 проценті және 14 шошқа совхозында шошқаның алып отырған орны бүкіл Қазақстандағы шошқаның 20,6 проценті.

Совхоз секторлары шаруашылығының көлемін мемлекетке тапсырған өнімінен де байқауға болады. 1934 жылдың 20 октябріне дейін совхоздар мемлекетке мынадай өнімдер тапсырып отыр:

Материалдар мен құжаттар жинағы

а) ет жоспары есебіне 526,6 мың центнер мал тапсырды, бұл – жылдық жоспардың 98,4 проценті. Өткен 1933 жылғы жоспар 280,7 мың центнер болған. 1934 жылы совхоздардың тапсыратын еті – жалпы қазақстандық ет жоспарының 66 проценті;

б) 1933 жылы совхоздардың май тапсыру жоспары 40,9 мың центнер болса, биыл 48,4 мың центнер май тапсырды, бұл – жылдық жоспардың 84,3 проценті. Совхоздардың 1934 жылғы тапсыратын майы – жалпы Қазақстандық жоспардың 74 проценті;

с) 1933 жылы 24,9 мың центнер жүн тапсырылған болса, биыл 25,5 мың центнер жүн тапсырылып отыр, жылдық жоспардың 83,6 проценті. Бұл жүн жоспары – жалпы қазақстандық жоспардың 60 проценті.

Республикамыздағы совхоздардың жұмысы 1934 жылы едәуір жақсарып отыр, олар мемлекетке ет, май, жүнді анағұрлым артық тапсырды. Совхоздарымыз еттің, майдың, жүннің шын социалдық фабрикасы болып келеді; сонымен қатар олар Қазақстандағы социалдық мал шаруашылығын өркендетуде күшті орталық болуға айналды. Бірақ, совхоздарымыздың және трестеріміздің бәрі бірдей жұмысты ойдағыдай жақсы істеп отыр деп айта алмаймыз.

Трестеріміздің қалай жұмыс істеп отырғандығы туралы бірнеше мысалдар келтіруге болады. Павлодар тресі декабрьдің 20-сына дейін ет тапсыру жоспарын 100 процент, Ақмола тресі – 102 процент, Семей – 100 процент, Алматы – 100 процент, Ақтөбенің қой тресі 104,7 процент орындап отырған, ал Қазақстанның ет-сүт тресі жоспарын тек 83 процент, Қостанай тресі – 91 процент, Батыс Қазақстанның қой тресі – 72 процент, Қостанай шошқа тресі – 68,9 процент, Семей шошқа тресі – 69,1 процент қана орындап отыр, Сондай-ақ кейбір совхоздар, мәселен, Батыс Қазақстан тресінің Краснов совхозы ет тапсыру жоспарын – 113 процент, Чернорецкий – 105,1 процент, Суворов қой совхозы 108 процентке орындап отырғанда, Қарабалық ет совхозы – тек 42 процент, Қарағанды көл – 46 процент, Ақтозы – 68, Билугер – 69 процентке орындап отыр.

Мемлекетке етке берілген малдың семіздігі жөнінен де барлық совхоздар мен трестердің жұмысы бірдей емес. Ақтөбенің ет-сүт тресі мемлекетке ет тапсыру жөнінде семіз малдан – (51,7 процент), қалғанының семіздігі орта дәрежелі малмен орындады. Павлодар мал тресі мен Оңтүстік Қазақстанның жол тресі де осылай болып отыр. Ал, Батыс Қазақстанның ет-сүт тресінің берген малының тек 11 проценті семіз, қалғанының еті орташа.

Ақтөбенің қой тресінің жұмысы бәрінен де нашар. Бұның берген малының 36 проценті семіз, 40,5 проценті орташа, қалған 23,5 процентінің күйі орташадан да төмен. Бұл трестер мен совхоздарды өздеріне партия мен үкіметтің жүктеген міндетін орындап отыр деп айтуға болмайды.

Басқа өнімдерді тапсыруда да совхоздардың арасында үлкен айырмалар бар. Совхоздарымыз өткен дәуірдің ішінде мемлекетке мал шаруашылығының өнімін тапсыру ретінде Қазақстанда негізгі күшті орын алумен қатар, олар колхоздың мал шаруашылығын күшейтуде де үлкен орын алып келді.

Совхоздарымыз 1934 жылы колхоздың тауарлы фермаларына 40,4 мың бас ірі кара және 126 мың бас қой берді.

Колхозшылардың малсыздығын жою үшін совхоздар оларға 1933 және 1934 жылдары 270,5 мың мал сатты. 1935 жылдың жоспары бойынша совхоздарымыз колхоздың тауарлы фермаларына және колхозшылардың жеке меншігіне де мал сатпақ.

Совхоздарымызда жұмысқа ысылған шын ерлеріміз өздерінің адал, жігерлі,

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

екпінді жұмыстары арқылы осы бүгінгі таңда ұлы жетістіктерге жетіп отыр. Бірнеше мысалдар келтірейін. Осы съезіміздің президиумымында Калинин совхозының жұмысшы қазақ әйелі Ақыс келіні отыр. Ол, совхоз құрылғаннан бері 6 жыл жұмыс істеп келеді. Осы 6 жыл жұмысының ішінде оның қолынан жалғыз бұзау өлген жоқ. Оның бригадасы сүт тапсыру жоспарын 100–120 процентке орындап келуде. Күз күні бұзауларын тапсырғанда бұзауларының бәрі күйлі, жақсы күйінде тапсырулы, жолдас Ақыс келіні 7 рет сыйлық алған.

Батыс Қазақстан қой тресіне қарайтын Исаев атындағы совхоздың бас шабаны Құбылат ұлы Бимағамбет жолдас совхозда үш жылдан бері жұмыс істейді. 1933 жылы малының басын аман сақтағаны үшін сыйлыққа бес қой алды. 1934 жылы коздайтын қойдың санына қарағанда қозысын 101,2 процент сақтағаны үшін трестен сыйлыққа бір тигін машинасын алды.

Осы совхоздағы ешкі отарының бас шабаны Жакенұлы Қарабала жолдас совхозда үш жылдан бері жұмыс істеп келеді. Бұл жүз бас ешкіге 150 лақ ерткені үшін сыйлыққа бес ешкі алды.

Ақтөбе мал тресінің Піру-Орал ет совхозының гортоправы Сейтен ұлы Байзақ жолдас 4 жылдан бері жұмыс істеп келеді. Өткен қыс мұның қарауындағы малдан жалғыз мал қазаға ұшыраған жоқ, сүт тапсыру жоспарын ноябрь айының ішінде орындап шықты. Мыл қыстатуға толық даяр отыр.

Солтүстік Қазақстан тресінің Қызыл әскер совхозындағы бас шабаны Қожахметұлы Кинем 3 жыл жұмыс істеп келеді. Бұның отарынан жойылған мал 2,1 процент, жүн тапсыру жоспарын 104 процент орындады. Сыйлыққа бес қой алған.

Осы совхоздың бас шабаны Қасанұлы Бекен жолдас екі жылдан бері жұмыс істеп келеді, мұның отарынан мал шығыны – тек 2 процент. Бұл сыйлыққа үш қой алып отыр.

Бұндай фактілер өте көп, бұндай екпінді, үлгілі жұмыстарды санап шығуға мүмкіншілік жоқ. Міне, осындай екпінділердің жұмысынан басқа совхоздардың жұмысшылары үлгі алып, оларға теңелуі керек.

Совхоздар Қазақстанның халық шаруашылығында соншама үлкен орын алуына қарамастан және олардың шаруашылық жөнінен үлкен серіктіктерге ие болып отырғандығына қарамастан, әсіресе, осы соңғы жылдың ішінде олардың жұмысын ойдағыдай жақсы деп айтуға болмайды, олардың жұмысында әлі де болса қателіктер мен түсінбеушіліктер көп.

Бұл қолайсыз жағдайлардың бірі совхоздардың жер көлемдерін белгілеу мәселесінде болып отыр. Жұмысшы мәселесінен болып отыр. Бұл жөнінде кей жердегі совхоз директорлары жергілікті кеңес ұйымдарын аттап өткісі келеді де, сонымен қатар жергілікті кеңес ұйымдарының өзі совхоздарға тиісті жәрдем көрсетпейді.

Биыл совхоздарымыз жұмысшылар жеткіліксіздіктен, оның үстіне бір-сыпыра совхоздардың жұмыстарының нашарлығынан, пішендік өнімі соншама көп бола тұрса да шөп шабу жоспарын жер көлемі жағынан тек 68,5 процентке орындады, ал шөп сүрлеу жұмысы мүлде орындалмай қалды, орындалғаны – тек 2,7 процент.

Совхоздарымыз малдың төлін аман сақтау және малдың өлімін болдырмау, ылажсыз сойылуы жөніндегі 1933 жылғы жетістіктерді баянды етіп қалдыра алмады. Малдың өлімі және лажсыз сойылуы жалпы малдың санына қарағанда мынадай процент:

Материалдар мен құжаттар жинағы

	1932 жыл	1933 жыл	1934 жыл	
			Барлығы	Соның ішінде төл
Сыыр	21,7	9,9	9,1	17,3
Қой	23,5	13,3	14,0	15,2
Шошқа	58,8	33,9	21,6	32,0

Бұл жоғарғы қалды айырып түсіндіру үшін мынадай цифрды алайық: Ет совхоздарымыз 1934 жылдың бірінші декабріне дейін мемлекетке 135,3 мың бас, колхоздарға 65,3 мың бас сыыр малын берген болса, сонымен қатар 91,2 мың бас сиыры өлім-жітімге ұшырап отыр.

Қой совхоздарымыз мемлекетке 290,6 мың бас, колхоздарға – 136,8 мың бас қой берген болса, сонымен қатар 252,5 мың бас қойын көлденең жоғалтып отыр.

Шошқа совхоздарымыз мемлекетке – 14,3 мың бас, колхоздарға 6,3 мың бас шошқа тапсырған болса, 16,0 мың бас шошқасын орынсыз жойып отыр.

Сөйтіп, ет совхоздарымыздың орынсыз жойған сиыр малдары мемлекетке тапсырған малдарының жартысынан асып түседі, қой совхоздарымыздікі төрттің үшін артады және шошқа совхоздарымыз – мемлекетке, колхозға берген шошқадан артығырағын орынсыз жойған болып шықты.

Біздің совхоз қызметшілеріміз өздерінің жетістіктерін 1932 жылмен сәйкестірулері дұрыс емес, өйткені 1932 жылғы жағдайлар қазіргі жұмыспен теңгеруге келмейді, 1933 жыл – жұмыстың олқылыққа ұшыраған жылы.

Өткен жылы Өлкелік партия конференциясының көрсеткен жолдарын совхоздарымыз орындаған жоқ.

Осы съезіміз барлық совхоздарға малдың орынсыз шығымын азайтуды, азайтқанда, тиісті мөлшерден де төмен түсіріп, жалпы малдың өлім-жітімін өте азайтуды тапсыру керек. Малдың өлім-жітімін азайтуда екпінділеріміздің қандай жетістікпен келіп отырғандығын өздеріңіз де көріп отырсыз. 100 ешкіге 150 лақ ерткен екпіндіні және жұмысты жақсы істей білгендіктен, жас төлдің жалқысын өлтірмей, аман сақтап отырғандарды да көріп келесіз.

Міне, осының бәрі – біздің өзіміздің, жұмысшыларымыздың, директорларымыздың қолындағы нәрсе. Сондықтан осы жақсы жұмыс еткендердің қатарына қосылып, малдың орынсыз өлім-жітімін құрта азайтуға шара қолдануға тиіспіз.

Мемлекетке тапсырылатын бұйымдарының сапасы жөнінде де осы жоғарыда айтылған халдер бар. Біздің кейбір совхоздарымыз жоспарларын срогында 100 процент орындағанмен, оның сапа жағын орындамады. Мәселен, мемлекетке 100 бас семіз мал берудің орнына кейбір совхоздарымыз арық малдан 125–140 бас беріп отыр.

Егер біздер бұл жөнінде айрықша жұмысты жақсартпасақ, ол күнде малды арықтай тапсырып, жалпы малдың санын кеміткеніміз үшін бұған совхоздар мен трестердің басшыларының өзі жауапты болуға тиісті.

1933 жылғы мал шағылыстыру науқаны ойдағыдай жүргізілмеді. Биыл қойдың 12,6 проценті қысыр қалып отыр. Ноябрьдің 20-сына дейінгі мәлімет бойынша жалпы тұқымдық сиырдың 81,8 проценті ғана бұзаулаған.

Совхоздарымызға үнемі жұмысшылар жетіспей келеді. 1934 жылдың бірінші июліндегі ақпар бойынша, мал совхоздарымыздағы барлық жұмысшылар мен қызметшілердің саны 130,4 мың, соның ішінде тұрақтылары – 74,3 мың адам.

Совхоздар өздерінің тұрақты жұмысшыларын жұмысқа орналастырып қалдыру жөнінде жөнді шара істей алмай келеді. Тұрақты жұмысшылардың

қызметтен кетіп қалушылығы 1933 жылға қарағанда бірсыпыра азая тұрса да, бұл мәселе әлі күнге дейін маңызды мәселе болып отыр.

1934 жылдың алғашқы 8 айының ішінде ет совхоздарындағы тұрақты жұмысшылардың жұмыстан шығарылғандары мен өзі кетіп қалғандары – 28,5 процент, қой совхоздарында – 43 процент, шошқа совхоздарында – 66,4 процент.

Жұмысшыларға үй және малға қора салу жоспарларының орындалмай келе жатқанын айрықша көрсетіп кетуге тура келеді. Құрылыс жұмысы ең көп дегенде 70-75 процент орындалып отыр. Әсіресе, совхоз директорларының жұмысты дұрыс саралап құрастырмағандығынан және жергілікті ұйымдардың дұрыс көмегі болмағандығынан, құрылысқа арналған қаржылар ойдағыдай пайдаланылмай келді. Бұл жағдай жұмысшылардың тұрмысына және малды ойдағыдай қыстату ісіне кемшілік келтіріп отыр.

Біздер барлық совхоздардың басшылары мен олардың жұмысшыларынан өздерінің бүкіл жұмыстарын тез арада айрықша жақсартуды, соның ішінде жас төлдердің және жалпы малдың орынсыз жойылмауына большевиктік қарқынмен шара қолдануды талап етеміз.

Совхоздарымыз мал басын сақтауда, оны күшті екпінмен өсіруде, малдың өнімін арттыруда, мал азығын ұйымдастыруда және малдың індетіне қарсы күресіп, олардың күйін жақсартуда шын үлгілі өндіріс орны болуға тиіс.

Совхоздар мемлекетке тапсыратын өнімдердің жоспарын мезгілінде толық орындап отыруды және ол жоспардың жақсы сапалы бұйымдармен орындалуын қамтамасыз етуге тиіс.

Совхоздардың өздерінің жұмысын жақсы ұйымдастыру жөнінде біздер алдымен оларды ұсақтауымыз керек. Біздердің мынадай пікіріміз болды: қазақы қойлы совхоздардың малын 25 мың басқа дейін, жақсы тұқымға араласқан жүні бірсыпыра жақсы қойлары бар совхоздардың қойын 15 мың басқа және асыл жүнді қойлы совхоздардың қойын 12 мың басқа қалдыру; ал сиыр совхоздарының малын 24 мың ету.

Бұл ұсақтау жұмысы совхоздың отарларын, бөлімшелерін және қораларын ұйымдастыру шаруашылық жағынан нығайту ыңғайымен жүргізілуі керек. Сонымен қатар тиісті болған жерлерінде совхоздардың орталығын қонысқа қолайлы жерге көшіру керек.

Біздер алдымыздағы жақын жылдардың ішінде мал совхоздарымызды жерге толық қоныстандырып, ол жерлерді толық зерттеп және совхоздарға ауыспалы егіс түрін кіргізуге тиіспіз.

Еңбек ұйымдастыру мәселесі жөнінде совхоздардың тұрақты жұмыс кадрларын сонда орналастырып қалдыруға тиіспіз. Бұл үшін жұмысшылардың жеке басына үй, қора салып беру, жеке меншігіне мал беру, оларға жеке огород салуына мүмкіндік туғызу шараларын күшейтіп, еңбекақыларының тоқталыссыз беріліп отыруын қамтамасыз ету керек.

Еңбекақы жөнінде біздер сделныйлықты толық жүзеге асырып, социалдық жарыс пен екпінділік әдістерін кең түрде жолға қойып, жақсы жұмыс істегендерге, төлді аман сақтағандарға, малдың өнімін арттырғандарға және малды семіз ұстағандарға сыйлық беру шараларын жүзеге асыруға тиіспіз.

Ақтығында, өндірістегі басты жұмыстарға, транспортқа, соның ішінде баздарға, қой қораларға су әкеліп беру жұмысына және мал азығын тура дайындау жұмыстарына машина күшін кіргізу керек. Сонымен қатар, отын дайындау және мал азығын тасу, тағы сондай жұмыстарға автомашинаны көбірек қолдану керек.

Материалдар мен құжаттар жинағы

VII

Колхоз мал шаруашылығы

Қазір Қазақстанда колхоздың тауарлы мал фермасы – егін салатын отырықшы аудандардағы тауарлы мал шаруашылығын ұйымдастырудың негізгі түрі. 1931 жылдың басында 100 тауарлы мал фермасы бар еді, 1934 жылы 3799 тауарлы мал фермасы болды. Қазір 2,017 ауыл шаруашылығы артелінде, басқаша айтқанда, барлық ауыл шаруашылығы артельдерінің 46,3 процентінде тауарлы мал фермасы бар.

1934 жылы тауарлы мал фермаларында 256,8 мың сиыр малы болды, бұл колхоз – қара шаруа секторындағы барлық сиыр малының 24,6 проценті; мұнан басқа, бұл фермаларда 809,4 мың қой-ешкі болды – 52,7 процент және 43,9 мың шошқа болды – 36,3 процент.

Мұнан басқа 96 жылқы фермасында 9,8 мың жылқы бар, 4 түйе фермасында 650 түйе бар.

Барлық секторлардың мал шаруашылығына беретін жалпы өнімі ішінде ең басты орынды совхоздар алса, колхоз-қара шаруа секторынан мемлекетке тапсырылатын өнімнің негізгі бөлімін қазірден-ақ осы колхоз фермалары беріп отыр.

1934 жылы колхоз тауарлы фермалары мемлекетке союға тірідей салмағының есебімен 58,4 мың центнер мал тапсырды, бұл колхоз-қара шаруа секторынан тапсырылған малдың 45,2 проценті; сүтпен есептегенде 355,4 мың центнер сүт-май тапсырды – 73,6 процент.

Мемлекетке өнімін тапсыру жоспарын колхоз тауарлы фермалары мынадай түрде орындады:

	Ет	Сүт	Жүн
1933 жыл	79,6	71,5	77,4
1934 жыл	91,6	90,4	93,4

Колхозшыларды малдандыру жөнінде колхоз тауарлы фермалары оларға едәуір жәрдем көрсетті. 1933 жылы колхоз тауарлы фермаларынан колхозшыларға 141,1 мың мал, 1934 жылы 89,9 мың мал берілді.

Совхоздар сияқты колхоз тауарлы фермаларының жұмысында да бірсыпыра кемшіліктер бар.

Жас төлдің өлім-жітімі әлі де көп. Бұзаудың өлімі 1933 жылы 19,7 процент, 1934 жылы 18,4 процент болды.

Қозының өлімі 1933 жылы – 10,4 процент. 1934 жылы – 10,1 процент болды. Торайдың шығыны 1933 жылы – 23,8 процент. 1934 жылы – 17,0 процент болды.

Колхоздың тауарлы фермаларындағы еңбекті ұжымдастыру ісі жөнге қойылмаған, еңбек ұйымдастыруда бірсыпыра кемшіліктер бар, бұлар бірсыпыра ауданда мал шаруашылығын өркендетуге кесел болып отыр.

Бірсыпыра колхоздарда ферманың сыналған жақсы қызметшілер ұйытқысы жоқ, тұрақты бригадалар әлі нығайтылмаған. Мал күтуде иесіздік әлі жойылмаған.

Колхоз мал шаруашылығында керекті қызметшілерді іріктеп, сынап алу ісіне әлі көңіл бөлінбей келеді. Көп уақытта мал шаруашылығының жұмысында жалқаулар, ол түгіл колхоздағы басқа қызметтен жиылған, колхоз құрылысына жат, қарсы адамдар қойылады.

Мал шаруашылығындағы қызметшілердің еңбекақысы егін шаруашылығындағы қызметшілердікінен төмен, еңбеккүнін жазу тәртібі қызметшілерді жас төлді сақтауға, жақсы күтуге жеткілікті қызықтырғандай емес.

Жұмыста баға кесу тәртібінде, мал шаруашылығы бригадасының әрбір мүшесін бүкіл бригаданың өндіріс программасын орындауға ынталандыратын жағдай жоқ.

Мал шаруашылығындағы қызметшілердің еңбегі дұрыс мөлшерленбейді. Бірсыпыра мал шаруашылығындағы қызметшілердің еңбегіне мүлде норма қойылмайды. Жасқа толмаған жас төлдерді бағушылардың нормасын жас төлді сақтау негізімен жасау орнына, тек жас төлдің салмағын арттыру негізімен жасаған.

Мұндай кемшіліктердің себебі: ауданда ұжымдар, әсіресе, колхоз басқармаларының өздері көбінесе колхозшыларды малдандыру мәселелеріне күш салып, фермалардың мал шаруашылығын нығайту жұмысына кейде көңіл бөлмеді.

Колхоз тауарлы фермаларында 40,4 мың сиыр малы, 126 мың қой берілу себепті колхоз тауарлы фермалары жұмысының маңызы онан сайын артып отыр.

Фермаларда берілетін малдың қыстан тірі және күтімді болып шығуын қалайда қамтамасыз ету керек, фермаларға берілген малдың бәрін түгел сақтау керек, оларды толық төлдетіп, барлық төлін аман сақтау керек.

Жанадан колхоз фермаларын ұйымдастыруға мал беріледі. Бұл малдар мен қазір фермасы жоқ 1237 колхозда ферма ұйымдастырылады. Мұның арқасында фермалары бар артельдердің жалпы саны барлық артельдердің 77 процентіне жетеді.

Мұнан кейін 1935 жылы әрбір артельде ферма құрылу керек.

Бірақ, бұл әзірге фермасы жоқ кез келген артельде беталды ферма құра беру керек деген сөз емес. Әрбір артельден ферма құру үшін мал алуға жарайтынын, малды тек түгел сақтап қана қоймай, оны көбейте алатынын, мемлекеттің сенімін қаншама ақтай алатынын тексеруіміз керек. Жаңа ферманы тек осындай тексергеннен кейін ғана құра аламыз. Қалай болғанда да артельдердің жаман жұмысына жол бермейтін болуымыз керек.

Колхоз тауарлы фермаларының жұмысындағы негізгі міндеттердің бірі – жас төлді сақтау және өсіру жұмысын оңдау. Колхозшыларды малдандыру және сиырландыру жұмысын тауарлы мал фермалары осы жас төлді сақтау, өсіруі арқасында ғана күшейте алады.

Колхоз тауарлы фермаларының табысын едәуір арттырып, жалпы колхоз шаруашылығында ферманың маңызын күшейту, сөйтіп барлық колхозшыларды ферма жұмысының жақсы болуына қызықтыру керек, ынталандыру керек.

Колхоз тауарлы фермаларында еңбекті ұйымдастыру ісін тәртіпке салу үшін, мал шаруашылығының тұрақты бригадаларын құру керек, бұл бригадалар шынында да тұрақты болу керек. Бұл бригадирлерді кемінде екі жылға дейін сол ферма жұмысына тұрақтатып қалдыру керек. Бригадирлерді бүкіл бригада ішінен, жиналған колхозшылар ішінен іріктеп белгілеу керек, еңбек күндерін дұрыс есептеу керек, еңбек күндері жас төлді сақтау, өсіру жұмысының санына және сапасына, малдың еттілігіне, өнімді көп беруіне байланысты болуы керек, жұмысты жақсы істегендерге малдай, заттай сыйлық беріп көтермелеу керек, жұмысты нашар істеп малдың өліміне және арықтығына себеп болғандарға айып салу керек.

Одақтық жер комиссариаты жақын арада колхоз тауарлы фермаларында еңбекті ұйымдастыру туралы қаулы шығарды. Бұл қаулыны 1935 жылдың алғашқы жарымында қалайда толық іске асыру керек. Бұл жаңа тәртіпке көктемгі

Материалдар мен құжаттар жинағы

егіске дейін көшүміз керек. Еңбекті ұйымдастырудың жаңа түріне көшсек қана біз жұмысымызды оңдай аламыз. Бұл жаңа тәртіп, әсіресе, асыл тұқымды малы бар, сүт өнімін арттыруға байланысты малы бар фермалар үшін аса қажет.

VIII

Мал серіктіктерінің және егін-пішен серіктіктерінің мал шаруашылығы

1934 жылы январьдың 1-індегі есеп бойынша Қазақстандағы барлық колхоздардың ішінде 2581 мал серіктігі және егін-пішен серіктіктері болды. Бұл барлық колхоздардың ішінде 38,9 процент.

Қазақстандағы барлық колхоз шаруаларының 28 проценті серіктікте.

Бұл мәліметтер Қазақстанның мал шаруашылығын өркендету жөнінде мал серіктіктері мен егін-пішен серіктіктерінің зор маңызы бар екенін көрсетеді.

Соңғы жылдың ішінде серіктіктер мал шаруашылығын өркендету ретінде зор табыстарға жетті. Мал шаруашылығының аудандарында мал саны мынадай көп өскенде серіктіктің малы жаңа орналастырылған көшпенділердің малы есебінен өсіп отыр.

Табын ауданындағы «Байсерке» серіктігінде мал саны соңғы жылдың ішінде 100-ден 221-ге жеткен. Қу ауданындағы «Сары тау» серіктігінің малы 11 айдың ішінде 395-тен 706-ға жеткен. Рас, бұл малдың ішінде басқа жерден алған малдар да бар, бірақ сонда да мал басы төл есебінен 50 процент өскен.

«Кедей орда» серіктігінде мал саны 491-ден 683-ке жеткен, төлдің шығыны 3,8 процент қана, «Жаңа тілек» серіктігінің малы 386-дан 579-ға жеткен, төлдің шығыны 3,3 процент.

Серіктіктің жеке мүшелерінің малының өсуі туралы қызық мысалдар келтіруге болады. Табын ауданында Көлбай ұлының малы 20-дан 48-ге жеткен. Жарылқасын ұлының малы 13-тен 25-ке жеткен. Қу ауданындағы Бәкіұлының 1933 жылы 2 сиыры, 2 қойы болса, қазір 4 сиыры, 2 қойы бар. Абыралы ауданында Молдақымет ұлының 44 бас малы бар, келесі жылы малын 75 басқа жеткізуге уәде беріп, Шығыс Қазақстанның облыстық кеңес съезінде басқа колхозшыларды жарысқа шақырды.

Сол кеңес съезінде бұрын көшпенділікке ұшыраған Мәмбей келіні бұрынғы көшпенді болғандардың мал басын өсіруде қандай табыстарға жетіскенін айтты. 130 үй көшпенді тұқ малсыз орналастырылған, 1933 жылы үкімет оларға 120 бас мал берген, қазір бұлардың 165 малы бар.

Мұнымен қатар бізде теріс істер де бар. Кей жерлерде берілген малды сойып, сатып құртады, малдың өлім-жітімі көп болады. Мәселен, Баян ауыл ауданындағы «Талап» серіктігінде 84 үй шаруа бар. Бұларда 1933 жылы июльдің 1-інде 118 мал болған, оның үстіне 160 мал берген, 1934 жыл июльдің 1-індегі есеп бойынша бұларда 266 мал қалған.

Жергілікті ұжымдардың білдіруінше, биыл мынадай тәртіп белгіленеді. Жергілікті кеңес ұйымдары және колхозшылардың өздері әрбір серіктік мүшесінің малға қалай қарайтынын, малды қалай күтетінін бақылап отырады. Малды күтпейтіндерді малдан айырады. Бұл өте дұрыс. Біз істің жеңіліне көшіп, малы жоқ адамдардың кез келгеніне мал бере бер дей алмаймыз. Бұлай етсек, малды құртамыз. Бұл мәселеде әркімді жеке-жеке алу керек.

Бұл жөнінде кейбір жергілікті ұжымдардың теріс бағыттары бар. Егерде серіктік мүшесінің 60-70 малы болса, кейбір аудандық ұжымдардың басшылары

ондай малы бар адамның сайлау правосын жойғысы келеді. Мұндай сорақылық іске жол бермеу керек.

Қулақ-байлар табының қалдықтарымен қатты күресу керек, оларды тамырынан құрту керек. Бірақ, еңбек қылып мал жинаған жас төлді өсірген серіктік мүшелерін олардың қатарына қосуға болмайды. Жергілікті ұйымдар мұны қатты ескеруі керек. Өйтпесе Қазақстан комиссарлар кеңесімен өлкелік партия комитетінің декабрьде шығарған мал шаруашылығын өркендету және серіктіктерді нығайту туралы қаулысын орындай алмаймыз.

Колхозшыларды малдандыру жөнінде жүргізген жұмыстардың шаруашылық жүзінде пайдалы, керекті болғанын өткен жыл айқын көрсетті. Орталық Қазақстанда мал басын көбейтуге болатыны да толық сипатталды. Өлкелік партия комитеті мен халық комиссарлар кеңесінің декабрьдегі «Мал шаруашылығын өркендету туралы» қаулысы шыққаннан кейін серіктіктің маңызы онан сайын артып отыр.

Бұл қаулы серіктіктерде еңбекті ұйымдастыру, мал азығының қорын жасау, мал шаруашылығының өнімін өңдеу және өткізу жөнінде алдымызға аса маңызды бірсыпыра мәселелер қойды.

Қазақстанның мал өсіретін көшпелі және жартылай көшпелі аудандарында мал шаруашылығын өркендету шараларымен қатар бұл аудандарда мал шаруашылығында көмекші болатын егін шаруашылығын бірте-бірте күшейту керек. Егісті беталды көбейте бермей, жер өңдеу, жер суландыру жолымен көбейту керек, бұл аудандарда егін шаруасын тұрақты түрде жүргізуге қолайлы жағдай жасау керек.

Егіннің шығатыны, шықпайтыны мен есептеспей, беталды егін салған жерлер астық ала алмады, кей жерлерде сепкен тұқымын да ала алмады.

Мал шаруашылығының аудандарында егіс көлемі 1932 жылы 500 мың гектарға жетті, бірақ агро-техника шарттарын ескермегендіктен егінді сусыз шықпайтын жерге еккендіктен, көп жерде тұқымдығын да ала алмады.

Мал шаруашылығының аудандарында елдің өз күшімен және мемлекеттің жәрдемі мен жерді суландыру арқасында 1934 жылы бұл аудандардағы суармалы егістік көлемі артты. Бұл жұмыстарды 1935 жылы онан да күшейту керек, шығымды болатын тұрақты егіс көлемінің артуын қамтамасыз ету керек.

Мал шаруашылығында көмекші болатын егін шаруашылығын күшейтумен қатар мал шаруашылығының аудандарында астық апару, бұл аудандарда нан, ұн саудасын күшейту жұмысын ұйымдастыруымыз керек.

Карточкалы тәртіптің жойылу, кеңес саудасының күшейтілуі – бұл міндетті ойдағыдай орындауға ерекше жақсы жағдай туғызады.

Мал шаруашылығын күшейту ісінде серіктіктердің зор табыстары бола тұрса да, мұнымен қатар олардың жұмысында зор кемшіліктер де бар.

Мал шаруашылығының бірсыпыра аудандарында серіктіктің уставын серіктік мүшелерінен ешкім дұрыстап айтып бере алмайды. Серіктік мүшелері тек 17 сентябрь қаулысы бар екенін, бұл қаулы бойынша пәлендей мал ұстауға рұқсат етілгенін, ол малдың ортаға салынбайтынын ғана біледі. Бірақ тек мұны ғана білу жеткіліксіз. Біздің серіктіктерді коллектив шаруашылық ретінде нығайту үшін әрбір серіктік мүшесінің уставты жақсы білуі керек. Өздеріне жеке меншігінде қанша мал ұстауға болатынын, малға азық жетістіру жөнінде өздерінің міндеттері қандай екенін серіктік мүшелері жақсы білуі керек.

Өткен жаз көшпелі аудандардың бәріне де бригадирлер жіберілді. Бұлар мынандай сорақы фактіні айтып келді. Аудандық атқару комитетінің бір уәкілі

Материалдар мен құжаттар жинағы

өз бетімен бір серіктіктен 150 бас мал алып, екінші серіктікке берген. Мұндай әкімшілікке төзіп отыруға болмайды.

Серіктікті нығайтуымыз керек, серіктік мүшелерін қайта тәрбиелеуіміз керек, өзінің қолындағы малдан басқа барлық мүшелерге ортақ – ортадан егін салу, пішен шабу, егін жинау сияқты міндеттер бар екенін серіктік мүшелеріне толық түсіндіруіміз керек. Мұнымен қатар оларға ортадан алынған серіктік мүшелерінің бәріне ортақ айғыр, бұқа, бураларды жақсы күту керек екенін, оларға азық жетістіру керек екенін, басқа да сондай міндеттер бар екенін түсіндіру керек.

Серіктіктерде құрғақ әкімшілік бар, серіктіктің басшыларын сайлап қоймай, белгілеп қоюшылық бар, серіктіктің басшылары (төрағалары, басқарма мүшелері және бригадирлер) арасында тұрақтамаушылық бар.

Колхозшылардың жалпы жиналысы серіктік жұмысынан әлі тиісті орнын алмай келеді. Мұның нәтижесінде серіктікті ұйымдастыру, нығайту жөніндегі мәселелерді шешуге колхозшылар қатынастырылмай келеді.

Серіктік жұмысындағы зор кемшіліктердің бірі – еңбекті ұйымдастыру жұмысы нашар; серіктік мүшесінің жеке меншігіндегі малды күту жұмысы мен мал азығын даярлау жөніндегі бірігіп істейтін ортақ жұмысты байланыстыра білмейді; серіктіктердің көбінде тұрақты бригадирлер жоқ.

Колхозшылардың еңбегін есепке алу, еңбек күнін есептеп жасау, табысты бөлу жұмыстарының жолға қойылуы әлі өте нашар.

Еңбек күндері беталды есептеледі, кейде бояма белсенділер, серіктікке ептеп кіріп кеткен жат адамдар еңбек күндерін өздеріне жазып алады.

Өлкелік партия комитетінің және Халық комиссарлар кеңесінің қаулысы серіктіктің нығаюын қамтамасыз етеді, мал шаруашылығының екпінді қарқынмен өркендеуіне жағдай туғызады. Бұл қаулыны орындау үшін жақын арада мал шаруашылығының аудандарындағы бүкіл колхоз құрылысы жөнінде бірсыпыра шаралар істеу керек.

Мал серіктіктерінде еңбекті ұйымдастыру жұмысының негізгі кемшілігі малды шағылыстыру, төлдету, жас төлді өсіру жоспарлары жоқ. Тек егін жұмысының жоспарлары, егіс жоспары, егін жинау жоспары ғана бар.

Бірсыпыра серіктіктерде әлі де болса бұрынғы әдет-дәстүр қалмаған. Кейбір серіктіктерде мал азығының сақтық қорын жасау түгіл, малдың қыстық азығын да даярламайды.

Малды қосып ортадан бағатын бригадирлер ұйымдастырылмаған, көбінесе серіктіктің мүшелері әрқайсысы малын өзі бөлек бағады, мал аз бола тұрса да бөлек бағады, бұған көп уақыт кетеді, көп күш жұмсалады. Мұндай малды жеке-жеке бағуды қою керек.

Серіктікті нығайтқанда бұл аудандардағы мал шаруашылығына арнап тұрақты мал азығы қорын жасау негізімен нығайту керек.

Серіктікте еңбекті ұйымдастыру ісін оңдау, бірігіп ортадан шөп шабу, малды қосып ортадан бағу (мал шаруашылығының тұрақты бригадирлерін құру жолымен) жұмысын ұйымдастыру, серіктік мүшелерінің бәріне ортақ ортадан айғыр, бұқа, бура, қошқар сатып алу, мал дәрігерлік жұмысын, мал мамандығы жұмысын күшейту – кеңес және колхоз басшыларының негізгі міндеті.

Бұл міндетті ойдағыдай орындау үшін бұл аудандарда мал азығын даярлау жұмысын машинаға айналдыру керек. 1935 жылы бұл аудандарға 200 трактор және басқа сондай күрделі машиналар беру керек. МПС-тарды тракторландыру керек.

Қалың бұқара арасындағы жұмыстарды күшейту, Орталық партия комитеті мен Одақтық Халық комиссарлар кеңесінің декабрьдегі қаулыларының маңызын түсіндіру негізімен бұл қаулыларды батыл іске асыра отырып, біз зор табыстарға жеткізе аламыз; серіктік мүшесін, оның ішінде кешегі көшпенділерді көп ұзамай ауқатты тұрмысқа жеткізе аламыз; малды сақтау, өсіру ардақты іс екенін, ар-намыстық іс екенін әрбір колхозшыға толық ұғындырып санасына қондыра аламыз.

IX

Колхозшылардың жеке меншігіндегі мал шаруашылығы

Малдың кемігендігінен және малды ортақтастыруда болған асыра сілтеудің салдарынан 1932 жылғы февральда Қазақстандағы колхозшылардың 87 процентінің, жеке шаруалардың 51,8 процентінің жеке меншігінде түк малы жоқ еді.

Соңғы екі жылдың ішінде қолданылған шаралардың арқасында малы жоқтардың саны көп азайды. 1934 жылғы июльдің 7-інде малы жоқ колхозшылар 31,5 процент, жеке шаруалар 41,2 процент болды. 1934 жылы тағы да қосымша мал беру шараларының нәтижесінде малы жоқ колхозшылардың саны жылдың аяғында 20 процентке шейін кемуге тиіс.

Бірақ, сиыры жоқ колхозшылар әлі де болса өте көп. Колхозшылардың жеке меншіктеріндегі мал шаруашылығын өркендету міндеттері мемлекет алдындағы міндеттерін орындарлық және колхозшылардың өздерінің керектеріне жетерлік малы болуымен тынбайды.

Біз, әрбір колхозшының шаруасында тауарлы мал шаруашылығын жасап, осы өнімнің есесімен мал шаруашылығының беретін барлық өнімдерін мейлінше арттыруымыз керек.

Осыны ескеріп, Өлкелік партия комитеті мен Қазақстан Халық комиссарлар кеңесінің декабрь айындағы қаулысы отырықшыланған астықты аудандардың бәрінде де әрбір колхозшының жеке меншігінде болуға тиісті малының санын арттырды.

Отырықшылыққа айналған астықты аудандардағы колхозшылардың жеке меншігіндегі мал шаруашылығын бұдан былай да нығайтып, өркендету жөніндегі біздің міндеттеріміз – колхозшылардың малды болуына көмектесу, берілген малды аман сақтауға, малдың өсімі мен мал санын көбейтуге келешекте де жәрдемдесу болады. Колхоздар өндіріс жоспарларын жасағанда колхозшылардың еңбек күндеріне берілетін азық-жеммен олардың жеке меншігіндегі малдарын толық қамтамасыз ететіндей ғып жасауға тиіс.

Бұл аудандарда барлық шөпті көпке ортақ деп санап, көбінесе еңбек күнге шөп бермей қою әдеті бар. Сөйтіп, колхозшылардың жеке меншігіндегі малы шөпсіз қалады. Ендігі жерде мұндай әдет болмауға тиіс. Біз былай жоспарлауымыз керек, ортақтастырылған малға азық-жем қорын толық қып жасай отырып, сонымен қатар, колхозшылардың жеке меншігіндегі малына да азық-жемді толық жетістіруіміз керек.

Сонымен қатар, партия мен үкіметтің, колхозшыларға колхоздың тауарлы фермаларына сату үшін, әйтпесе, малсыз колхозшыларға шарттасып сату үшін, төл өсіріп бергені үшін белгілеген жеңілдіктерін де толық пайдалану керек (колхоздың тауарлы фермасына құнажын, әйтпесе, ірі сиыр өсіріп берсе, ет, сүт салықтарынан екі жылға босатылады, малсыз колхозшыларға бұзау сатса, сүт

Материалдар мен құжаттар жинағы

салығынан 25 процент, ет салығынан 20 процент жеңілдік беріліп, 15-20 еңбек күн үстеу қосылады).

Қала халқының сол сияқты жұмысшылар мен қызметшілердің қолындағы мал шаруашылығы – біздің бүкіл мал шаруашылығымыздың жеке саласы.

Бұлардың жеке меншігінде небары 106,7 мың мал бар, оның ішінде 36,3 мың сиыр, 14,5 мың шошқа.

Жұмысшылардың тұрмысын ондау ісінде, оларды кәсіпорындарына тұрақты жұмысшы етіп орнықтыру ісінде халықтың бұл жігіндегі мал шаруашылығының аса маңызы бар.

Біз жұмысшыларға, мамандар мен қызметшілерге, әсіресе, аудандарда істейтіндері мен өндірісте істейтіндеріне малдану ісінде болсын, азық-жеммен, жазғы жайылыммен қамтамасыз етуде болсын, қай жағынан болса да көмектесуіміз керек.

Х

Жылқы шаруашылығы

Бүкіл мал шаруашылығы майданының ең артта қалған саласы әлі күнге шейін жылқы шаруасы болып отыр. Соңғы жылда жылқының саны 7,8 процент кеміп, 1934 жылы 429 мың жылқы қалып отыр.

Жылқының шығыны негізінде колхозшылар мен жеке шаруалардікі, бұлар ірі жылқы мен 1-2 жастан жоғарғы жылқының санын 12,7 процент кемітті.

Совхоздар комиссариатына қарайтын совхоздар жылқысының санын 17,5 процент кемітті.

Жылқы совхоздары жылқының санын арттырғанмен, олардың жұмысын жалпы алғанда қанағаттанарлық деп айтуға болмайды.

Жоғарыда айтылған негізгі себептердің үстіне, мал шаруашылығы жұмыстарындағы кемшіліктерге берілген жалпы бағада айтылғандар секілді жылқының мал дәрігерлік жұмыстары қанағаттанарлық емес; мал дәрігерлігі мен тазалықтың бастауыш шаргтарын іске асырмағандықтан, ауырған жылқыны бөлек бақпағандықтан және ауру жылқыны өзге жылқының ішіне қойғандықтан, жылқыға маңқа ауруы көп таралды.

Кейбір аудандарда жылқыны ет үшін сою тоқтаған жоқ. Жылқыны жұмысқа салған уақытта оны күтуге ие болмайды, соның салдарынан аттар өте арықтап, құр тулақ болып, өліп қалады.

Мырзажан жолдас Өлкелік партия комитетінің июнь айында болған пленумында сөйлеген сөзінде биені айғырдан шығару туралы былай деген:

«Бұл мәселенің егіс мәселесімен тура байланысы бар, егін жинау мәселесімен тура байланысы бар, өйткені колхозда жылқы болмаса, колхозшылар ауқатты болады деп айта алмаймын, оны ойлай да алмаймын. Бұл тіпті ретсіз, жөнсіз нәрсе. Кімде-кім атты қағажу қалдырып, мұны трактордың күшімен істеуге болады деп ойласа, ол адамнан үміттенуге болмайды, ол – колхоз құрылысының жауы».

Біз жылқыны түгел аман сақтап, төлін бағып-қағып өсіруіміз керек, жұмыс аттарын дұрыс пайдаланып, дұрыстап күтуіміз керек; әсіресе, құлындайтын биелерді өте-мөте арықтатпау, Орталық партия комитетінің буаз биелерді құлындардан екі ай бұрын, құлындағаннан кейін 15 күн жұмыстан босату жайындағы қаулысын бұлжытпай орындап, жылқыны дұрыс пайдаланып, жақсылап бағуымыз керек.

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

Біз Орталық партия комитетінің жылқының төлін неғұрлым көбірек өсірген колхоздар мен мемлекеттік кәсіпорындарына тракторларды және автомобильдерді бірінші кезекте беру жайындағы қаулысын мүлтіксіз орындауымыз керек.

Аудандардың көбі тракторлар мен машиналарды бөлгенде бұл жағдайды ескермейді. Мұндайда жаман жұмыс көтермеленбеуге тиіс, үлгілі іспен артта қалғандарды еліктету үшін жақсы жұмысты, жылқыны аман сақтап, көп өсіргендерді айрықша артықшылықпен көтермелеу керек.

Жылқыдағы маңқаны толық жою үшін батыл күресуіміз керек, ауру жылқыларды өлтіруге, ауруын білу үшін егілген жылқыларды бөлуге қарсы тұрушыларды аяусыз жауапқа тартып отыру керек.

Маңқалы жылқыларды бағатын шаруашылықты дұрыстап ұйымдастырып, оларды дұрыс құрып, бұл шаруалардың қолындағы барлық жылқыны толық бөлек ұстайтындай ету керек.

Құлынды биесі бар барлық шаруашылықтарда, кәсіпорындарында жылқының төлін аман сақтап өсіру жөнінде мемлекеттік міндетті жоспар белгілеуіміз керек.

Асыл тұқымды жылқыны өсіру үшін айрықша шаралар қолдануымыз керек.

1935 жылдың жоспары бойынша жылқы өсіретін фермалар 310-ға жетіп, олардың жылқысы 1936 жылғы январьдың біріне дейін 19 мың 500 болуы тиіс.

17 аудандық биесі айғырдан шығаратын пункттер ашуға ұйғарылып отыр, бұл үшін жылқы зауыттарынан 150 айғыр беріледі.

1936 жылғы январьдың біріне шейін жылқы зауыттарына 39050 жылқы, мемлекеттік жылқы орындарына 242 жылқы әкелінбек.

Жұмыс көлігінің жеткіліксіздігін тез жою үшін жұмыс өгіздерін қайтадан көбейтіп, олардың санын арттыру – үлкен мәні бар жұмыс.

1934 жылы бұл жөнінде алғашқы табыстарымыз бар. Колхоздарда 2 жастан жоғарғы өгіздердің жалпы саны 76,3 мыңнан 124,7 мыңға жетіп, көбейді.

Бірақ, бұл өсім әлі де болса біржола баянды етілген жоқ, бұдан былай өсуіне керекті жағдай жасалған жоқ. Өйткені осымен қатар тайыншалар мен құнан өгіздердің саны кеміп отыр.

Біздің ендігі міндетіміз мынау – колхоздардың тауарлы фермаларында тайыншаларды аман сақтап өсіріп, оларды колхозшыларға өсіртіп, өгіздердің санын бұдан да артық көбейтуіміз керек. Өгізшелерді өсірген колхозшыларға колхоздардың тауарлы фермаларында ірі сиыр, құнажың, сиыр өсіріп берген колхозшыларға берілетін жеңілдіктердің бәрін де пайдаландыру керек.

XI

Түйе шаруашылығы

Қазақстанда түйе аса бағалы жұмыс көлігінің бірі, түйе жүнді көп береді, ал көбінесе түйе – өсіретін аудандарда түйенің сүті де үлкен орын алады.

Орталық Қазақстанның жолы нашар, көбінесе шөл жерлерінде, Қара құм, Қызыл құм, Бетпақ дала, Сары су сияқты шөлдерде жүргінші тек түйемен ғана болады, өйткені бұл құмдарда жүкті түйемен ғана тасуға болады.

Түйені қой совхоздарында көп өсіруге тиіс, өйткені, түйенің жейтін шөбі, түйені күту шарттары, оны бағу шарттары көбінесе қой өсіретін шаруашылықтардың жағдайларына сайма-сай келеді.

Түйенің саны кеміп отырса да, 1934 жылы 29 мың центнер, 1934 жылы 1,7 мың центнер түйе жүні дайындалды.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Түйе жұмыс көлігі жағынан ат орнына жүре алады. Сондықтан, жылқы көлігі өте жетімсіз аудандар үшін түйенің өсуі – ерекше маңызды жұмыс.

Түйенің Қызыл армиямыз үшін де үлкен маңызы бар. Осылардың бәріне қарамастан, біздің барлық ұйымдарымыз әлі күнге шейін түйе өсіруге тиісті түрде көңіл бөлген жоқ.

Біз осы съезде түйе өсірудің халық шаруашылығындағы маңызын ерекше қатты көрсете отырып, түйені бұрынғы дәрежесіне көтеру және бұдан былай да өркендету жөніндегі шаралардың айрықша жоспарын қабылдауымыз керек.

Жылқыны өркендету, өсіру мақсатымен жүргізілетін барлық шараларды, жеңілдіктерді түйеде де қолданатын болуымыз керек.

Түйе өсіру жөніндегі жақын арада алдымызда тұрған міндет 1935 жылы февраль, март айларында інген қайыту жұмысын айта қалғандай етіп өткізуіміз керек; колхоздар мен жеке шаруаларда, совхоздар мен шаруашылық ұжымдарында інгеннің бір де - біреуі қысыр қалмайтындай етуіміз керек.

Інген қайыту маусымында інгендерді жұмыстан түгел босату керек, оларды жақсылап күтіп, жылы қораларға ұстау.

Бураларды толық жетістіруге үшін Қазақстандағы бар бураларды аудандарға қайтадан бөлу керек. Бұған қосымша буралар алып, түйе зауытынан серіктіктерге 150 бұра сатқызу керек.

Түйедей малды күту жөніндегі ілімнің міндетті шаралары белгіленуге тиіс, түйені жұмысқа салу тәртібі белгіленуі керек. Жергілікті кеңес орындары барлық шаруалардың кәсіпорындарының бұл шарттарды қаншалық орындамағандықтарын тексеріп отыруы керек. Түйені жазды күні баққан уақытта масасы көп және ауыл шаруашылығында өзге зиянды жәндіктер бар жерлерге жаймау керек.

Түйенің қышыма, су ауруы және өзге ауруларымен батыл күресіп, оларды шапшаң құрту керек.

Түйенің ботасын өсіруге ынталандыру үшін ерекше жеңілдіктер берілуге тиіс. Ботаны аман өсіруге құлынды аман өсіру үшін берілетін жеңілдіктердің бәрі де қолданылуға тиіс; атап айтқанда – аман сақтап өсірген әрбір бота үшін 0,5 гектар дәнді егін астық салығынан босатылуға тиіс. Оның үстіне ботаны аман өсірген колхозшыларға мемлекет бағасымен бірінші кезекте 2-3 кой-ешкі немесе бір бұзау сатып алуға права беру қажет. Сонымен бірге, осы жұмысқа арнап, сатып алынатын малдың бағасының 70 процентіндей қарыз беру керек.

Бота, тайлақтарды жүн салығынан босату керек. Түйенің асыл тұқымдыларын өсіру үшін ең алдымен түйе өсіретін зауыттың және орталық түйе өсіретін станцияның жұмысын оңдап, оларды үлгілі шаруаға айналдыру керек.

Мемлекеттік түйе зауытының түйелерінің саны 1936 жылғы январьдың бірінше шейін 2585-ке жеткізіледі. Колхоздардың түйе өсіретін фермаларының саны 1935 жылы 10-ға жетіп, олардың түйесі 1936 жылғы январьдың бірінше шейін 800 болады.

ХІІ

Ұсақ мал шаруашылығы

Жер-су комиссариатының мәліметі бойынша, 1934 жылдың 1-сентябріне дейін 3 мың 877 үй қоян фермалары бар. Ол фермаларда 55,9 мың үй қояндары бар. 117 құс фермаларында 58,4 мың құс бар. 482,8 мың жұмыртқа орынды 15 құс инкубатор машиналары бар.

Сонда да осыған қарамастан бұл ұсақ мал шаруашылығының өсуі қанағаттанарлық емес.

Әсіресе, инкубатор станцияларының жұмысы жаман. Бұл станциялар жұмыстарының жөнді ұйымдастырылмағандығынан кей жерлерде жұмыртқаның аздығынан 1934 жылы инкубатор станциялары бар болғаны 39,1 процент пайдаланылды.

1934 жылы шығарылған 95,1 мың балапаннан колхозшыларға – 26,4 мың колхоз фермаларына – 52,1 мың балапандар берілді.

Біз құс, үй қоянын асырайтын аудандарды көбейтуіміз керек. Әсіресе, бұл шаруашылықты қазақ аудандарына серіктік мүшелері шаруасына ендіруіміз жөн.

Ұсақ мал шаруашылығын бұдан былай да өркендету үшін осы жылдың жақсы шыққан егінін пайдалануымыз қажет. Құс, қоян асырайтын аудандарда құс пен қоянның азық базасын молайтуымыз тиіс.

Инкубатор станцияларының 1935 жылы жұмысын жөнге қойып, бар күшін меңгеріп алуымыз керек. Сонан соң су құстарын асырауды көбейтуіміз қажет. Ол үшін, Жер-су комиссариатының ақпары бойынша, бір миллион гектар жерді алып жатқан өлкеміздегі бос суларды пайдалану керек.

Мал шаруашылығының негізгі түрлері сияқты секторлар, облыс және аудандарда ұсақ мал өсірудің мемлекеттік жоспарын беру керек.

Ара кәсібі бізде оңды емес. Бұл кәсіп негізінен алғанда Алматы, Шығыс Қазақстан және Оңтүстік Қазақстан облыстарында бар.

Жер-су комиссариаты орындары мен жергілікті кеңестер тарапынан ара кәсібіне жәрдем жол басшылық және ол жөнінде дұрыс жұмыс жоқ. Мұны қосымша талқылап, тек ара кәсібін өркендету ғана емес, ол шаруашылықтың өндіріме заттарын өткізу жұмыстарын да ішіне алып, біраз шаралар көрсету керек болатын шығар.

ХІІІ

Малдың асырауы мен азығының базасы

Малды тез көбейтіп, әсіресе, сапасын оңдауға және заттай өнімін арттыруды қамсыз ететін негізгі жағдай жыл бойы, әсіресе, қыста мал асырауды дұрыс ұйымдастыру болады.

Қазақстан жағдайында мал азығының негізгі жерлері – жайлау мен шабындық жерлер. Жайлаудың барлық түрлерін алғанда Қазақстанда 176 миллион жарым гектар жайлау 26,9 миллион гектарға жуық шабындық жерлер бар.

Бұл жерлердің түрлі-түрлі шөптері малға таптырмайтын азық береді. Біздің пішіміздің жалпы салмағының 3 проценттен 5 жарым процентке дейінгісі жақсы тамақ болатын нәрсе (белок).

Жайлаулық жерлеріміздің өзгешелігі – жылдың бір уақыттарында жақсы пайдалануға жарайтын жайлауларымыздың көптігі. Шөбі жылдың мезгіліне қарай болатын біздің қауанды және құмды жайлауларымыз бар.

Жайлаудың көбіне малдың тек бір түрі ғана жайылады. Малды көп баққандар қойдың, жылқының жайылатын жерлерін жақсы таниды.

Жайлаулардың мерзімді болғандығынан, мал жайылымы кезінде жайлауларды жылдам ауыстырып отыруды керек қылады. Тек сонда ғана жаз бойы малды жаңа, жас азықпен қамтамасыз етуге болады. Жайлауларды пайдаланғанда оның мерзімділігін еске алу жөн болатын шығар.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Біздің пішендік жерлерімізді пайдаланғанда көңілді, алдымен, пішенді мезгілімен шауып жинауға аудару керек. Өйтпеген күнде мезгілінен кешіксе, пішен тамақ болатын бар қасиетін жояды. Жоятыны сол егер мезгілінде жинап алған шөпте жақсы тамақ болатын нәрсе (белок) 3 проценттен 5 жарым процентке дейін болатын болса, мезгілінен 10 күн кешігіп, шауып жинаған шөпте тамақ болатын нәрсенің 42 проценті, бір ай кешігіп шапқан шөпте 80 процентіне дейін жоғалады. Екінші сөзбен айтқанда, шөп бұл кезде саманнан да жаман болып қалады.

Колхоз-қара шаруа секторының 1933 жылы шапқан пішені 5,2 миллион гектар еді, 1934 жылы 6 миллион гектар болды.

Бар малды ірі қара малға көшіріп есептегенде шапқан шөп әр мал басына 1933 жылы 22 жарым центнер, 1934 жылы 27,8 центнерден келді.

Шабындық жерлердің бірталайын совхоздарымыз шабады. Мемлекеттік сектордың барлық өндірістері 1933 жылы 2,8 миллион гектар пішен шапты, жоспарын орындамаса да совхоздар комиссариатының совхоздары 1934 жылы 2,05 миллион гектар жер шапты.

Бірақ, пішеннің сапасыз болуы бұл жетістіктерді кемітеді. Пішенді биыл мезгілімен жинамай, жұмысты ұзын сүрсүнге салғанның кесірінен бар жиналған шөптің 29,7 проценті ғана жақсы шөп болды.

Осыған байланысты негізгі міндеттің бірі – пішенді мезгілінде шауып жиып алу. Сонымен дала шабындысы ең әрі кеткенде 12-15 күн, тау және су келген шабындық 20-25 күннен ұзамай бітуі керек.

Мал азығы базамызды молайтып ондайтын күшті көздің бірі – мал азығы егісі.

Мал азығы егісінің құндысы – жоңышқа. Оның шөбі жақсы, тамақ болатын нәрсенің 8 процентін, ал гектарының 45 центнер түскен кезде жоңышқа басқа мал азығы егісінің қайсысынан да артып түседі.

Жоңышқа егісін көбейтуге бізде жақсы жағдайлар бар. Өйткені өркендеген мәдениетті егісі бар біздің Оңтүстіктегі суармалы егісіне дұрыс ауыспалы егісті кіргізгенде жоңышқаның егілуі – міндетті нәрсе.

Малдың заттай өнімін арттырғанда екпелі мал азығын малға беруді бірден-бір көбейту керек. Аттарды, әсіресе, егістің алдында және егіс үстінде құнды шөппен (концентрат) асырауды міндетті түрде енгізуіміз жөн. Ондай шөптер сүт малына және шошқаларға да берілуі керек.

Қазақстанның мал азығында дәмді шөптер, соның ішінде сүрі шөп жақсы орын алуы тиіс. Мал азығының бұл түрі барлық аудандарда, әсіресе, Орталық Қазақстанда жас қамысты және басқа жабайы дала шөптерін сүрлеумен мол дайындалуы мүмкін.

Бірақ қазір шөп сүрлеу жұмысы бағаланбайды. Оның техникасы өте оңай болса да халық әлі жөнді білмейді.

Колхоз-қара шаруа секторы шөп сүрлеу жоспарын 1934 жылы болғаны 39 процент, ал совхоздар тек 2,7 процент орындады.

Мал азығы базасын өсіріп, бұдан бұлай да нығайту шараларын жүргізу тәртібімен біз шабындық және жайлауларымызды көбейтуіміз тиіс.

Әсіресе, Орталық Қазақстанның біркатар аудандарында жайылым жерлер көп болса да шабындық жерлердің тапшы болуы оны көбейтуді тілейді.

Шабындық пен жайлау жерлерін жақсарту үшін, алдымен, қар тоқтату, мал жемейтін жаман шөптерді құрту, суландыру сияқты оңай шараларды істеу керек. Қолдан дұрыс суландырып, шабындық жерлерді кеңейтіп, көбейту шаралары біраз негізгі жұмыстарды керек қылады.

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

Бұл жөнінде колхоз бригадирлері мен колхоздың тауарлы фермалары және совхоздар фермаларына ұзақ уақытқа пайдалануға жайлау, шабындықтарының қатты тәртіппен беріліп қойылуы да маңызды нәрсе.

Мал совхоздарында мал азығы егісінің жұмысы қайта құрылсын. Егісі біріктелініп алынсын. Совхоздардың көбінесе жалпы егісі ішінде мал азығы егісі аз болып жүр, сондықтан мал совхоздары құнды мал азықтарымен қамтамасыз етілмей келді.

Жақын жылдардың ішінде мал совхоздары мал азығы егісін көбейтулері тиіс. Өз малын малдың неше түрлі азығымен өзі қамтамасыз ететін болуы тиіс.

Мал азығы базасын ұйымдастыру шараларының жоспары – мал шаруашылығын өркендетудің жалпы мемлекеттік жоспарының бір саласы. Малдың жабайы азығы жөнінде бір жылдық қана емес, барлық шаруашылықта жылдық шөптің тең жартысындай шөп қамсыз етілуі керек. Осы есеппен съезд мал азығы базасын ұйымдастыру шараларының 1935 жылғы жоспарын бекіткені жөн.

Мал азығы шараларының 1935 жылғы жоспарының мына түрлі жобасын съездің бекітуіне ұсынамыз:

	Шабындық (мың гектар есебімен)	Сүрлі шөп (мың, тон есебімен)	Шөп егісі (мың гектар есебімен)	Пшенилік қана жайлау жерлерінің өңделуі (мың гектар есебімен)
Салық систем совхоздары.....	3,240,7	100	63	37,0
Соның ішінде совхоздар комиссариаты совхоздары жоспары.....	3,065,7	95	60,6	35,0
Колхоздар	5900	100	54,4	200,0
Жеке шаруалар.....	200	-	06	-
Барлығы	9340,7	200	118,0	237,0

Малды дұрыс асырау мәселесіне де тоқталу керек. Осы күнге дейін бұл жөнінде кемшіліктер әлі көп. Малдың бар шөпке тұратын уақытына азығын дұрыс бөлу – негізгі міндет. Сонда кейбір малдардың заттай өнімін еске алу қажет. Әсіресе, ұрғашы шамалы оның туатын кезеңін ескеру керек. Туар кезде малға жақсы шөп және оны көбірек беру тиіс.

Осымен байланысты шаруадағы бар мал азығын тиянақты есепке алу керек. Қораларға мезгілінде тасу керек. Бөлек мал қораларына дұрыс үлестіріп беру керек және оның бағуын да қамтамасыз ету керек.

Бар малға қысқа жететін азықты қамсыз етумен бірге қысқы жайылыстың қолайлы жақтарын мейлінше пайдалану қажет. Онда малды түнде жабық қораға қамалу шарт. Және тебін шамалы болған күнде малға шөп беріп қою тиіс.

Совхоздар және колхоздың тауарлы фермалары сияқты біздің ірі мал шаруашылықтарымыз қыс күні мал суару, мал азығын әзірлеу жұмыстары үлкен қиыншылыққа ұшырап қалады. Бұл жөнінде жұмыстың денін машиналандыру міндетін қоюымыз керек. Алдымен, бұл машиналандыру механизация жұмыстары су беру (водопровод), шөп кесу сияқты оңай машиналардан бастау тиіс.

Малды дұрыс жаю мәселесін де әдейі әңгіме етуіміз керек. Бұл жөнінде совхоз, колхоздарымызға алдан жоспар беруіміз қажет. Сонымен олар үкіметке күйлі, басы аз, салмағы көп мал тапсыратын болсын.

Материалдар мен құжаттар жинағы

XIV

Құрылыс жұмысы

Совхоздар мен колхоз тауарлы фермаларын жасаумен қатар, мал үшін үй-қора құрылысы жұмысын кең түрде жүргізуіміз керек болды.

Күні бүгін колхоз тауарлы фермаларында 424 мың мал сиярлық үй-қора, ет совхоздарында 408,6 мың мал сиярлық, қой совхоздарында 686,3 мың мал сиярлық үй-қора салынды.

Сонда да болса, бұл керегімізді толық өтей алмайды.

Мал басын, әсіресе, төлдерді жылы, жақсы салынған қораларға орналастыру ісі – мал қыстату және төлдерді аман сақтау жұмысын жақсы атқарудың негізгі шараларының бірі болып табылады.

Колхоздарда мал қораларын, сиыр қораларын және ат қораларын құру жұмысы, ең алдымен, колхоздардың және колхозшылардың өздерінің күш қаражаттарымен істелуі керек.

Тек оларды басшылықпен қамтамасыз етуі керек және жер-су орындары тарапынан нұсқау, техникалық бақылауды күшейтіп, керекті құрылыс материалдарымен қамтамасыз ету керек. Колхоздардағы, совхоздардағы барлық құрылыс жұмысына осы күнге дейін пайдаланылмаған жергілікті құрылыс материалдарын пайдалану керек. Совхоздар мен колхоз туралы фермаларындағы құрылыс жұмысы алдын ала жасалған әрбір совхоздың және колхоз тауарлы фермасының өздерінің құрылыс жоспарлары негізінде істелуі керек; бұл жұмыс 1935 – 1936 жылдардың ішінде аяқталуы керек.

Оның үстіне совхоздарымыз адамдары тұратын үйлермен жеткілікті түрде әлі күнге қамтамасыз етілген жоқ. Совхоздағы тұрақты қызметшілердің 25 проценті ғана жаңа үйлермен қамтамасыз етілді; 50 проценті ескі үйлерде тұрады. 25 проценті бірнеше үйлі адамды бір үйде сыйыстыру ретінде орналастырылған.

Үй құрылысы жөнінде біз алдымыздағы екі жылдың ішінде барлық мамандарды және жұмысшылардың 50 процентін жаңа үйлермен қамтамасыз ету міндетін совхоздар алдына қойып отырмыз.

Оның үстіне совхоздар өздерінің гуртопырап және шабандарын жаз күндерінде жеңіл көшпелі үйлермен болмаса киіз үйлермен қамтамасыз етуі керек. Колхоздарда бригада, тауарлы фермалары үшін осындай жабдықтар жасау керек.

XV

Малды асылдандыру ісі

Мал шаруашылығын өркендету жұмысын қолға алғанда біз тек малдың басын көбейтумен тынбауымыз керек, сонымен бірге, барлық мал басының сапасын көтеруіміз керек. Осы арадан келіп, мал тұқымын асылдандыру – жұмысымыздың өте маңызды екендігі білінеді.

Жер-су орындары, колхоздар және совхоздар өздерінің шаруашылықтарын ұйымдастыру, шаруашылық жағынан нығайту, ауа райы және мал азығын жақсы жағдайға қою, жергілікті малдарды асыл тұқымды малдар мен будандастыру жұмысын ілгерілетіп отырып, жергілікті мал тұқымдарын ауа райы жақсы жерлерге орналастырып, асылдандырулары керек. Сиыр малының жергілікті тұқымы – қалмақ сиыры және қазақ сиыры, қой малының жергілікті тұқымы біздің тегеш құйрықты қойлар болады.

« Будандастыру жұмысын дұрыс жүргізген уақытта оның пайдалылығы және мүмкіншілігі сипатталған болып отыр; швед сиырымен будандастырылған

сиырлар, Қазақстан мал шаруашылығы институтының мәліметі бойынша, жергілікті сиырлармен салыстырған уақытта, сол жергілікті сиырлармен бір күйде бағылса да, сүті де, тірі кезіндегі салмағы да 50 процент шамасы артық болып отыр. Ал неміс қызыл сиырымен будандастырылған сиырлардың тірі кезіндегі салмағы 32 процент, сүті 30 проценттен артық болып шығып отыр. Бір жасқа толмаған Герепорд бұзауларының жергілікті бұзауларға қарағанда, салмағы 52 процент артық.

Жергілікті сиырларға жақсы бұқалар лайықтап алып, тәуір жағдайда баққан кезде Шалабай совхозында сүті 40 процент, тірі кезіндегі салмағы 20—40 процентке артық шықты.

Жергілікті қойларды «Прекос», «Рамбулиже» тұқымдарымен будандастырып жақсы баққанда да, сөзсіз жақсы нәтижелер берді.

Тегеш құйрық қойлар мен кавказ қойларын будандастыру жұмысын жаппай жүргізу ісі негізінен кәте болды. Кавказ, Меринос қойларымен будандастырылған қойдың тірі салмағы да азайды және кей кезде жүні де азайды.

Кейбір жерлерде құйрықты қойларды будандастыру жұмысында толық мәнінде бұрмалаушылық болғанын көрсетті.

Біздің міндетіміз – қазақы қойларды жаппай будандастыруды тоқтатып Тегеш құйрық қойларды «Прекос» және «Рамбулиже» тұқымдарымен будандастыру жұмысын істеуіміз керек; оны істегенде тек қой азығы және ауа райы жақсы аудандарда ғана істемеуіміз керек.

Шошқа тұқымын асылдандыру – анықталған мәселе; ағылшынның ақ шошқасы өте жақсы қорытындылар беріп отыр.

1933 – 1934 жылдардағы шет өлкелерден асыл тұқымды мал әкелу жұмысы (колхоз секторына 6,5 мың бас) Қазақстанның асыл тұқымды мал әкелу жоспары бойынша істелінді.

1934 жылы асыл тұқымды малдарды өз өлкемізден өсіру жұмысы ұйымдастырылды; үш жерде мемлекеттік асыл малдар тарататын орындар ұйымдастырылды: Талопке ауданында – Еділбай қойларының тұқымын, Темірде – қалмақ сиырларының тұқымын және Алматы қасынан швед сиырларының тұқымын асылдандыратын орындар ұйымдастырылды. 60 жерден асыл тұқымды мал фермалары ұйымдастырылды. Мұның өткен ноябрь айы ішінде 19-ы ұйымдасты, бұларда 7,5 мың мал бар. Қазақстан жер комиссариатының қарауына асыл тұқымды мал шығару үшін, бір сиыр совхозы, екі қой совхозы берілді.

Бұл табыстар, будандастыру ісіндегі көрсетілген кемшіліктерден басқа, мал тұқымын асылдандыру жұмысын ұйымдастырудағы кемшіліктерді жаба тоқымауы керек.

Біздегі мал тұқымын асылдандыру жұмысында тәртіп системі жоқ. Бұл жоспарда көрсетілмеген бұқа, қошқарларды пайдалануға тура келтіреді. Кей кезде жергілікті жағдайда үлестірілмеген асыл тұқымды малдарды пайдалануға тура келтіреді. Асыл тұқымды бұқа, қошқарлардың колда барлары жеткілікті түрде пайдаланылмай келеді. Қолдан қашыру жұмысы нашар қойылған. Кейбір жеке совхоздарда қымбатты шеттен алынған бұқалар ең жақсы дегенде 40 бұзау таптырған. Ал Бұлан совхозында тұқымды асылдандыратын бұқаны ауру сиырларға жолатпау мақсатын қолданғандықтан, бір бұқадан не бәрі жылына 4-5 бұзау алынған.

Біз асыл тұқымды мал өсіру жұмысын өзіміздің Қазақстанда істеуіміз керек; бұл үшін әрбір мал тұқымы бар орындарда және қосымша колхоз тауарлық фермаларда асыл тұқымды малдар өсіру жұмысын ұйымдастыруымыз керек.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Мал тұқымын асылдандырудың барлық жұмыстары мал шаруашылықтарын түгел қамтитын (совхоз, колхоз тауарлы фермалары, жеке мал өсірушілер) бір жоспармен істелуі керек және бұл жұмыс малды тұқымға бөлу жұмысын, түлік-түлікке айырып-будандастыру жұмыстары қатты бақылау негізінде істелуі керек.

1935 жылдың ішінде асыл тұқымды малдарға дұрыс есеп жүргізу және асыл тұқымдылардың мемлекеттік мал кітабын жасау жұмыстарын аяқтау керек.

Асыл тұқымды мал тұқымын түгел пайдалану үшін тәжірибелі қызметшілер дайындау керек және малды қолдан қашыру жұмысын кең түрде ұйымдастыру керек.

XVI

Малдәрігерлік техникасы жөніндегі шаралар

Малдәрігерлік техникасы жөніндегі жұмыстарды ойдағыдай дұрыс ұйымдастырмай тұрып, социалдық мал шаруашылығын екпінді түрде өркендетуге болмайды. Өйткені, бұл шаралар шаруашылықты мәдениетті түрде ұйымдастыру, малдың басын жылдам өсіру және өнімін көбейту жөніндегі аса маңызды шаралардың бірі болып саналады.

Мал індеті жөнінде Қазақстан әр уақытта да ең сенімсіз аудандардың бірінен саналды, өйткені Қазақстанда ең қауіпті мал індеті орын тебулі.

Малдың саулығын сақтау өлкемізде осы күні де ойдағыдай емес; ала өкпе, ұшпа, маңқа, аусыл, қотыр және жас төлдің түрлі аурулары әлі күнге дейін қойылмай келеді, мал шаруашылығының қарқынмен дамуына кедергі болып отыр.

1934 жылы Қазақстанда мал емдейтін орындар – 31, малдәрігерлік және мал фельдшерлері – 331, малдың саулығын бақылайтын орындар – 91, малдәрігерлігі орындарын жабдықтап отыратын орындар – 15, лаборатория және ғылым-зерттеу мекемелері – 15. Алматы Биокмбинаты өлке көлеміндегі барлық малдәрігерлігі орындарын түрлі дәрілермен жабдықтап отырады. Бұл комбинат 1933 жылы 17,1 мың литр сұйық дәрі және 3,7 миллион бөлшек ұсақ дәрілер жасаған болса, 1934 жылдың үш тоқсанында 9,6 мың литр сұйық дәрі және 1,3 миллион бөлшекті ұсақ дәрілер жасап шығарды.

Сонымен де, малдәрігерлігі мекемелерінің саны әлдеқайда көбейтіле тұрса да, олар әлі біздің қерегімізді толық орындай алмай келеді. Бұл орындардың көпшілігі толық құралдандырылып жетпеген, олардың қызметшілері де толық емес.

Малдәрігерлігі техникасы жөніндегі шараларының ойдағыдай нәтиже бере алмай, нашар жүріп келгендігінің бір себебі мынау: малды індеттен сақтау және оларды таза күтіп ұстау жөнінде тиісті заңды шараларды қолданбай отырушылық, бұл жағдай өте қауіпті болған жұқпалы індеттердің таралып кету қаупін туғызады.

Түрлі мал індеттерінің етек алып кететін себебі – малды жақсы күтпеу (қотыр), ауру малдарды сау малдардан бөлмеу (маңқа), сонымен қатар, малдәрігерлігі қызметшілерінің қызмет істеуіне керекті жағдай туғызылмау. Өйткені олар жүріп тұратын орындарға мезгілінде барып тұра алмайды.

Біздер мал індетіне қарсы қолданылатын барлық шараларды жер мекемелері арқылы жүргізіп отыратын болуымыз керек және барлық шаруашылық ұйымдардың бұл жөніндегі шараларын жер комиссариатының малдәрігерлігі ұжымы арқылы жүргізетін етіп міндеттеуіміз керек. Мұнымен қатар барлық совхоздар мен басқа ұжымдарымыз өздерінің малдәрігерлігі жөнінде жүргізетін шараларын тек өздерінің шаруашылығында ғана жүргізіп қоймай, маңындағы колхоздарға да жәрдем етуге міндетті болсын.

Үзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

1935 жылы жылқыларды түгел паспорттау және маңқалы жылқыларды айыру арқылы маңқа індетін жайылып кетпейтін етуіміз керек. Барып тұрған маңқаларды жойып, маңқа малды мал шаруашылығынан іріктеп, әдейі ұйымдасқан маңқа мал шаруашылығына шығаруымыз керек.

Сондай-ақ сиырды әдейі зерттеп, олардың арасындағы ала өкпе індетін жою және басқа жұқпалы ауруларға қарсы алдын ала егу жұмыстарын жүргізуі керек.

Осы айтып отырған жылдың ішінде біздер мал мамандығы орындарын күшейтуге алғаш рет жетістік тауып отырмыз. Мамандар саны 1934 жылдың 1 январында 217 болса, сол жылғы декабрьдің 1-не дейін олардың саны 341-ге жетті.

Участкелік мал мамандарының саны 1934 жылдың 1 январында 21 болса, олар декабрьдің 1-не дейін 105-ке жетіп отыр.

Бұдан бұлай біздер мал шаруашылығын өркендету техникасы және малды асырау техникасы мәселелері жөнінде көпшілік арасында лекциялар, әңгіме өткізуіміз керек және тәжірибелі әдістерді кең түрде талқылауымыз керек. Мал шаруашылығы туралы күрестер, жарыстар және мезгіл-мезгіл малдардың көрмелері ұйымдастырылып отыруға тиіс.

Қазақ тілінде мал шаруашылығы жөнінде түсінік беретін түрлі кітаптар шығаруды дұрыс жолға қою керек.

1935 жылы мал шаруашылығын күту, бағу, олардың мезгілінде емделіп отыруын дұрыс жолға қою үшін мал мамандығы учаскелерінің санын 250-ге, малдәрігерлігі учаскелерінің санын 200-ге, мал фельдшерлігі пункттерінің санын 300-ге жеткізуге тиіспіз, сонымен қатар, қазір де салынып жатқан 10 дәрігерлік орындарын салып болуымыз және жанадан 10 дәрігерлік үйін салуымыз керек.

Сондай-ақ орындардағы барлық малдәрігерлігі үйлерінің түрлі дәрігермен үздіксіз уақытында жабдықталып отыруын қамтамасыз етуге тиіспіз.

Алматы Биоккомбинатының жұмысын дұрыс жолға қойып, оның 1935 жылы салынып болуын қамтамасыз ету керек, сөйтіп, оны Одақтық маңызы бар үлгілі орын етіп шығаруға тиіспіз.

XVII

Кадр мәселесі

Мал шаруашылығын өркендету жұмысын ойдағыдай дұрыс ұйымдастыру мәселесі, совхоздардың және колхоздың, тауарлы фермалардың жанында көбейтіліп отырған зоотехникалық орындары мен малдәрігерлік орындарын маман қызметшілермен қамтамасыз ету мәселесіне байланысады.

Жаңа кадрларды дайындау міндеті оларды, ең алдымен, Қазақстанның өз ішінде дайындауды ұйымдастыру арқылы шешілуге тиісті.

Қазір Жер комиссариаты мен Совхоздар комиссариаты қарауындағы техникумдар саны бірсыпыра өсті, сонымен қатар, жоғары дәрежелі мал шаруашылығы мектебіміз бар, ол – Алматыдағы мал дәрігерлік, зоотехникалық институты.

Жер комиссариатының техникумдары арқылы 1934 жылы 62 мал дәрігерлері мен мал мамандары шығарылды. Совхоздар комиссариатының системасы арқылы 381 адам оқытылып шығарылды. 1935 жылы Совхоздар комиссариатының системасы арқылы түрлі ауыл шаруашылығы мамандарынан 571 адам, Жер комиссариатының техникумдары арқылы 45 адам және мал дәрігерлігі-зоотехникалық институты арқылы 51 адам шығармақпыз.

Оқу орындарымыздың жұмыстарын жақсартып, олардың жақсы мамандар даярлап беруін қамтамасыз ету үшін, олардың құрылыс жұмысына және түрлі

Материалдар мен құжаттар жинағы

сайман-құралдармен жақсы түрде жабдықталуына тиянақты түрде жәрдемдесуіміз керек. Сондай-ақ олардың қызметшілерді көбірек шығаруын қамту керек.

Алматыдағы малдәрігерлігі, мал мамандығы институтымызда социалды мал шаруашылығымыздың дұрыс өркендеуін қамтамасыз еткендей жоғары дәрежелі маман кадрлар шығаратын үлгілі жоғары дәрежелі мектепке айналдыру үшін өлкелік ұйымдарымыз институттың үйін тезірек салып болуына, ғылым лабораторияларының жақсы құралдануына айрықша шара қолданулары керек.

Маман шығаратын оқу орындарының бәрін жергіліктендіру жұмысын үзбей дамытып отыруымыз керек. Сондай-ақ орындарда жұмыс етіп отырған мамандардың мамандығын арттыруына мүмкіндік туғызу керек, олардың тұрмыс жағдайын ойдағыдай жақсылап, мал мамандары мен малдәрігерлігі қызметкерлерінің еңбекақысы арттырылсын деген дерективті жүзеге асыруымыз керек, олардың көлемінде жүріп тұруына көлік қамдастыруымыз керек.

Ауыл шаруашылығына көп керекті кадрлардың білімдерін толықтыру және оларды жаңадан даярлау – айрықша міндетті мәселе. Мал басында жүрген қызметшілердің бәрі де мал шаруашылығы жөніндегі алдыңғы қатарлы техниканы қалай да болса біліп отыратын болсын, малдәрігерлігі – мал мамандығы жөніндегі сауатсыздықтарын жойсын.

Өткен жылдың ішінде шаруашылыққа көп керекті қызметшілерден 5.271 адам даярланып шығарылды.

1935 жылы біз тек колхоз секторы үшін ғана 6.100 малшаруашылық бригадирлері мен ферма бастықтарын және 4200 колхоздың мал дәрігерлерін (малдәрігерлігі санитарын) даярлап шығаруға тиіспіз.

XVIII

Кеңестердің міндеттері және көпшілік арасындағы жұмыс

«Мал шаруашылығының ісін бүкіл партиядағы және партияда жоқ барлық қызметшілеріміз өз қолдарына алуы керек».

Біздің кеңес ұйымдары Сталин жолдастың бұл нұсқауын орындауға мал шаруашылығының ісіне белсеніп кірісуі керек. Біздің ауыл-поселке кеңестері өз жұмысының әдісін өзгертп, протокол жазудан, кеңсешілдіктен іске көшуі керек.

Ауылдарға, совхоздарға, колхоз тауарлы фермаларына барған өкілдер өздеріне берген мәліметті жинаумен қанағаттанбау керек. Малдың қай жерге жайылатынын, қай жерге түнейтінін, қалай бағылатынын, шағылыстыру науқанының қалай өтіп жатқанын олар өздері барып көруі керек, керек болған жерінде, білекті сыбанып жіберіп жергілікті қызметшілерге іс жүзінде жәрдем көрсетуі керек. Мұнсыз біз мал шаруашылығының техникасына жетіле алмаймыз, мұнсыз біздің басшылығымыз құр қағаз жүзіндегі басшылық болады.

Біздің аудандық жер бөлімдерінің жұмысын негізінен өзгертіп, ондау керек. Аудандық жер бөлімдері – мал шаруашылығының жұмысына басшылық ететін негізгі уставымыз. Егін шаруашылығының аудандарында бұл жұмысқа аудандық жер бөлімдері бастықтарының орынбасарлары басшылық етеді, мал шаруашылығының аудандарында бұл жұмысқа аудандық жер бөлімдері бастықтарының өздері басшылық етуі керек.

Бұлар нақты жұмыс істеп, күнбе-күн жедел басшылық етіп отыруы керек. Аудандық жер бөлімдеріне жақсы қызметшілер, мұндай жауапты іске жақсы басшылық ете алатын қызметшілер беру керек.

Кеңестер жұмысшылардың, колхозшылардың және еңбекші жеке шаруалардың еңбек майданындағы белсенділігін, жігерін ұйымдастырып, оларды мал шаруашылығы жұмысының съезде қабылданған программасын ойдағыдай орындауға жұмылдыруы керек.

Кеңестер колхоздардағы, совхоздардағы, мамандар мен жер бөлімі қызметшілерінің арасындағы съездің мал шаруашылығы туралы қаулыларын неғұрлым тез және жақсы орындау жөніндегі социалды жарысқа, епкінділікке басшылық етуі керек.

Алдыңғы қатардағы қызметшілерді көтермелеп, біздің жақсы шаруашылардың және жақсы қызметшілердің табыстарын жалпы жұртқа жариялап таратып отыру керек, мұнымен қатар жалқаулармен, селкостармен қатты күресу керек.

Мемлекеттің мал шаруашылығын күшейту жоспарының орындалуына, бұл жоспардың уақытында орындалуына, колхоздарға совхоздарға, колхозшыларға нақты жәрдем көрсетілуіне, мал шаруашылықтарының дұрыс ұйымдастырылуына жауапты екенін біздің кеңестер ұмытпау керек.

«Қазақстанда, мал шаруашылығы мәселелерінің зор маңызы бар екенін түсінбеген адам большевик емес, ондай адамның біздің партиямен түк қатынасы жоқ, ондай адам біздің партия қатарында жүруге жарамайтын үмітсіз ақымақ» (Мирзоян).

Коммунистер жөнінде бұл мәселе осындай қатты қойылып отыр. Бұл мәселені ауыл-поселке кеңестерінің қызметшілері жөнінде де сондай қатты қоюы керек. Съезд қаулыларының іс жүзінде орындалуы соларға байланысты. Біз кеңестердің жұмысына, барлық кеңес ұйымдарының жұмысына баға бергенде, мал шаруашылығына нақты басшылығының нәтижесіне қарай баға беруіміз керек.

Кеңестер біздің республикада мал шаруашылығының онан әрі бөгет жасауға тырысатын тап дұшпандарымен, жеңілген кулак-байлар табының қалдықтарымен және кеңеске қарсы адамдармен аямай қатты күресуі керек.

Қазақстанда мал шаруашылығын өркендету мүмкіншілігі аса зор.

Мал шаруашылығының өнімін неғұрлым тез көркейтуге және сапасын оңдауға керекті күш құралдың бәрі де қолымызда.

Орталық партия комитеті мен одақтық үкімет мал шаруашылығын өркендету ісінде, колхозшыларымызды неғұрлым тез ауқаттандыру, ауқатын арттыру ісінде бізге зор жәрдем көрсетті және зор жәрдем көрсетіп отыр.

Сталин жолдастың бастауымен Орталық партия комитетінің саясаттық бюросы мен одақтық үкімет соңғы екі жылдың ішінде Қазақстан мал шаруашылығының мәселелерін бірнеше рет қарады. Біз зор жеңілдіктер алып отырмыз, заттай көп жәрдем алып отырмыз, ақша және мал алып отырмыз. Мұның арқасында бүкіл Қазақстандағы колхозшылардың және еңбекшілердің жалпы жайы, тұрмысы оңалды.

Партия мен үкіметтің бұл жәрдеміне жауап есебінде Қазақстан колхоздарының және еңбекшілерінің сыбағасына тиген ет, мал, сүт тапсыру жоспарланып, уақытында толық орындауымыз керек.

Партия мен үкіметтің бұл жәрдеміне жауап есебінде күш қосып жұмыла қызмет етіп, мал басының неғұрлым тез өсуін қамтамасыз етуіміз керек, мал шаруашылығының тауарлы өнімін неғұрлым тез көбейтуіміз керек. Сталин жолдастың Қазақстанды мал шаруашылығының Шығыстағы маңдай алды атиретіне айналдыру туралы нұсқауын іс жүзінде орындауымыз керек. *(Ұзақ қол шапалақтау).*

**О МЕРОПРИЯТИЯХ ПО УКРЕПЛЕНИЮ
И ДАЛЬНЕЙШЕМУ РАЗВИТИЮ
ЖИВОТНОВОДСТВА В КАЗАХСТАНЕ**

Доклад на IX всеказахстанском съезде советов

*Алма-Ата – Москва,
Казахское краевое издательство
1935*

Подъем животноводства

В своем развернутом отчетном докладе съезду советов т. Исаев полностью обрисовал деятельность казахского правительства за последние четыре года. В докладе было указано, какие мы имеем достижения в области промышленности, сельского хозяйства, транспорта и связи и т. д.

В докладе были также указаны ошибки, допущенные старым руководством в первой половине отчетного периода в области сельского хозяйства и, в особенности, в области животноводства и работы в ауле.

Тов. Исаев подробно останавливался на том, как исправлялись эти ошибки.

По докладу т. Исаева съезд принял решение, одобряющее политическую линию и практическую работу казахского правительства.

В докладе были особенно отмечены и наши задачи в области животноводства. Животноводство в Казахстане являлось и является основной отраслью народного хозяйства. В декабрьском решении ЦК партии говорится, что Казахстан находится в особых условиях, то Казахстан – по преимуществу республика животноводческая, и это его коренным образом отличает от других республик Советского Союза.

Продукция животноводства Казахстана занимала и занимает очень большое место в общей продукции животноводства в СССР.

Огромные площади ценных пастбищ и лугов республики, веками накопленный опыт трудящимися казахами-скотоводами в использовании этих пастбищ и лугов создают благоприятные условия для дальнейшего развития животноводства и для обеспечения его дешевыми кормами.

Поголовье скота животноводческих совхозов Казахстана составляет почти одну четвертую часть поголовья скота всех совхозов СССР и 42 процентов общего поголовья по всем секторам в Казахстане.

С подъемом животноводства связано материальное благосостояние и зажиточная жизнь весьма большого числа казахских колхозников и трудящихся единоличников целых районов, особенно районов центрального Казахстана.

Союзное правительство, учитывая, что Казахстан должен и может явиться животноводческой базой для всего союза, произвело громадные капиталовложения в нашу промышленность по переработке животноводческой продукции (мясокомбинаты, маслодельные заводы, шерстомойки и т.д.). Обязанностью всех наших организаций, всех рабочих совхозов и колхозников Казахстана является снабжение этих предприятий сырьем, что мы сумеем сделать только при наличии высоких темпов развития животноводства.

Богатейшие возможности дальнейшего роста животноводства в Казахстане делают для нашей республики особенно актуальным указание т. Сталина на XVII съезде партии в том, что:

«Проблема животноводства является теперь такой же первоочередной проблемой какой была вчера, уже разрешенная с успехом зерновая».

Проблема животноводства в Казахстане имеет особое политическое и народно-хозяйственное значение, а это налагает на трудящихся Казахстана огромную ответственность за дело дальнейшего подъема и развития животноводства.

Необходимо, хотя бы в общих чертах, остановиться на причинах сокращения в прошлом поголовья скота в Казахстане. Эти причины необходимо хорошо

Материалдар мен құжаттар жинағы

знать, чтобы извлечь уроки. Чтобы окончательно ликвидировать все последствия допущенных в прошлом ошибок.

Период 1930–1932 гг. для казахстанского животноводства был периодом огромного сокращения поголовья скота.

Огромное сокращение было вызвано, как известно, рядом грубых ошибок и извращений, которые партийные и советские организации в крае и на местах допускали на протяжении 1930–1932 гг. в своей работе по руководству сельским хозяйством.

Сущность этих ошибок в основном сводится к следующему:

1. Перегибы в коллективизации, перескакивание через тозы и малсерктики, в животноводческих и остальных районах, непосредственно в артельных форме, игнорирование национально-бытовых особенностей в ряде казахских районов.

2. Форсирование темпов оседания, сплошь и рядом без необходимой предварительной общественно-массовой работы, без создания необходимых организационно-хозяйственных предпосылок для оседания.

3. Принудительное и огульное обобществление скота.

4. Перегибы и извращения в поведении заготовок скота и хлеба.

5. Широкое распространение методов голого администрирования и нарушения революционной законности в селе и особенно в ауле.

В обстановке острой классовой борьбы, в связи с развёрнутым колхозными совхозным строительством, ликвидацией кулачества и байства как класса, ошибки и извращения, которые партийные и советские организации в крае тогда допускали в своей работе по руководству сельским хозяйством. Были широко использованы кулачеством и байством в его борьбе против строительства совхозов и колхозов, в контрреволюционной агитации и организации массового хищнического убоя скота и откочёвок.

Все эти допущенные ошибки создали условия, при которых лжебельсенды выдавали себя за представителей советской власти в ауле, безнаказанно творили произвол и тем самым усиливали позиции классового врага в его борьбе против колхозного и совхозного строительства, в его вредительской убоя скота, массовых откочёвок и других классово враждебных действий.

В результате всего этого, трудности и издержки реорганизационного периода в сельском хозяйстве в Казахстана оказались особенно значительными. Характеризуя эти трудности и издержки, т. Сталин в своем докладе XVII съезду ВКП(б) говорил: «Очевидно, что громадные трудности объединения разрозненных мелких крестьянских хозяйств в колхозы, трудное дело создания почти на пустом месте большого количества крупных зерновых и животноводческих хозяйств и вообще реорганизованный период перестройки и перевода единоличного сельского хозяйства на новые колхозные рельсы, требующий много времени и больших издержек, – все эти факторы неизбежно предприняли как медленные темпы подъема сельского хозяйства, так и сравнительно долгий период упадка а развитии поголовья скота».

Эти слова т. Сталина в первую очередь полностью относятся к Казахстану.

Казахстанскими организациями не было своевременно реализовано решение ЦК от 26 марта 1932 г. о запрете принудительного обобществления скота и об обзаведении колхозников скотом личного пользования. Это обстоятельство в значительной мере удлинит период сокращения поголовья скота, особенно находящегося в индивидуальном пользовании.

При этом следует учесть, что в Казахстане животноводческая отрасль

сельского хозяйства была более, чем где либо, насыщена крупно-кулацкими, байскими элементами, которые широко использовали допущенные перегибы и ошибки в своих вредительских целях.

Ошибки и перегибы продолжались вплоть до 1932 г. включительно, до тех пор, пока не вмешался в это дело Центральный комитет партии и лично т. Сталин.

ЦК партии указал в своем историческом решении от 17 сентября 1932 г. наиболее приемлемые формы коллективизации в животноводческих районах, пути дальнейшего развития животноводства казахского аула, установил повышенные размеры поголовья скота, могущего находиться в личном пользовании колхозников в Казахстане, по сравнению с другими районами Союза, постепенность плавного оседания на основе полной добровольности; была оказана огромная помощь продовольствием, семенами и кредитами.

Сентябрьское решение коренным образом изменило метод нашей работы в ауле. Однако, это решение не выполнялось до весны 1933 г. Только благодаря повторному вмешательству ЦК и благодаря смелому большевистскому проведению в жизнь этого исторического решения новым руководством крайкома, во главе с крепким организатором т. Мирзояном, ошибки были решительно исправлены и изменены методы руководства аулом, особенно в коллективизации и оседании; было обеспечено конкретное руководство и помощь районам Казахстана.

В порядке реализации сентябрьского решения, в животноводческих районах искусственно созданные 1117 артелей были реорганизованы в ТОЗы, а поголовье существующих при них 624 колхозных товарных ферм было передано в личное пользование членов ТОЗ.

Новое руководство выдвинуло на первое место задачу устройства откочевщиков: уже при проведении посевной 1933 г. многие хозяйства были устроены и закреплены в колхозах, где они включились в сельскохозяйственные работы.

Исправлению этих ошибок в огромной степени помогла та большая систематическая помощь, которую оказали Казахстану ЦК партии и Союзное правительство.

Эта помощь заключалась:

- а) в освобождении кочевых и полукочевых районов от натуральных поставок, денежных налогов и снятия всей задолженности;
- б) в отпуске продовольственной и семенной помощи;
- в) в завозе скота в Казахстан и передаче его колхозникам, в продаже колхозникам молодняка из совхозов;
- г) в отнесении Казахстана к районам с наименьшей ставкой молоко-мясо-налога.

В порядке помощи государства за эти два года передано безкотным колхозникам из колхозно-товарных ферм, совхозов и заготовок извне, крупного рогатого скота 278,2 тыс. голов, овец и коз – 549,4 тыс. голов, свиней 48,9 тыс. голов, лошадей 63,5 тыс. голов, верблюдов – 16 тыс. голов, а всего 956,8 тыс. голов, включая и 279 тыс. голов, переданных при ликвидации колхозных товарных ферм. Кроме этого, для укомплектования существующих и вновь организуемых ферм, продано колхозам из совхозов 40,4 тыс. голов крупного рогатого скота и 126 тыс. голов овец и коз.

Мероприятиями по хозяйственному устройству откочевщиков за последние два года охвачено 160 тыс. хозяйств. Основная масса этих хозяйств была

Материалдар мен құжаттар жинағы

устранена в зерновых районах и районах технических культур, при общей затрате государственных средств на их устройство в размере 31866,2 тыс. руб.

В результате всех этих мероприятий и энергичной работы партийных и советских организаций, во главе с новым руководством, 1933 г. явился не только годом прекращения и замедления падения численности скота, но и годом решительного исправления ошибок и извращений, годом практического осуществления решения ЦК партии от 17 сентября 1932 г., годом конкретной борьбы за ликвидацию последствий перегибов в сельском хозяйстве, годом перелома в массах, в их отношении к скоту и к борьбе за его сохранение и выращивание.

Исправление ошибок в области развития животноводства, особенно в казахском ауле, сопровождалось укреплением работы наших совхозов и колхозных товарных ферм. К концу 1934 г. имелось 234 совхоза всех систем, с общим поголовьем 2625,5 тыс. и 3799 колхозно-товарных ферм с поголовьем 1122,7 тыс. голов скота. В обобщественном стаде рабочего скота колхозов насчитывается 237 тыс. лошадей, 29,6 тыс. верблюдов и 137 тыс. рабочих волов. В дело развития животноводства в течение 1933 и 1934 гг. было вложено бюджетных средств по линии Наркомата совхозов 51 млн рублей и отпущено сельскохозяйственного кредита по линии колхозно-крестьянского сектора 20 млн рублей – всего 71 млн рублей.

На VIII партийной конференции – год тому назад т. Мирзоян сказал, что казахстанские большевики должны добиться увеличения поголовья скота на 17–18%. Сегодня казахстанские организации, колхозники и рабочие совхозов, директора трестов и совхозов могут сказать, что они это указания выполнили (аплодисменты).

В результате всех мероприятий поголовье скота по Казахстану в 1934 г. дало впервые за последние пять лет мощный рост – на 16,7%. В итоге по всем секторам и видам скота, в том числе по крупному рогатому скоту 18,8%, по овцам и козам – 18,1%, по свиньям – 59,7%.

Колхозно-крестьянский сектор увеличил свое поголовье на 26,7%. Особенно положительным моментом в этих изменениях явился большой рост молодняка.

Огромное внимание краевым руководством за последние два года было уделено вопросам восстановления и развития животноводческих районов, так как в них по сути дела необходимо было восстановить саму производственно-хозяйственную базу.

В результате этой работы поголовье скота животноводческих районах в этом году дало уже рост на 37,3%, почти в полтора раза больше, чем прирост по всему колхозно-крестьянскому сектору. Таким образом, в животноводческих районах создана прочная база для дальнейшего роста всего их хозяйства и развития животноводства. 1934 г. явился не только годом начала подъема животноводства, но и годом роста поголовья, сокращения отхода и организованной борьбы за воспроизводство и улучшение качества животноводства.

В 1934 г. процент прироста (16,7) по всему поголовью Казахстана превышает средний процент роста скота по Союзу (8,5 %) и уступает только проценту роста наиболее урожайных в 1933 г. районов Украины (прирост 28,5) и Западной Сибири (20,2 %).

Задача, поставленная т. Сталиным на XVII съезде партии о том, «что 1934 г. должен и может стать годом перелома к подъему во всем животноводческом хозяйстве». Казахстанской организацией выполнена, и мы добились не только перелома, но и большого роста поголовья.

Эти успехи достигнуты в обстановке острой классовой борьбы с остатками разгромленного кулачества и байства, на основе организационно-хозяйственного и политического укрепления колхозов и совхозов, еще большего сплочения вокруг партии и правительства широких масс рабочих, колхозников и трудящихся единоличников; они достигнуты в результате полной победы колхозного строя в Казахстане, благодаря конкретному большевистскому руководству крайкома, особенно организаторской роли т. Мирзояна. в результате огромного подъема трудового энтузиазма, творческой самостоятельности и активности рабочих и колхозных масс. Этими успехами мы обязаны особенно т. Сталину (*бурные аплодисменты*).

В то же время, надо сказать, что наши успехи далеко еще недостаточны. Мы не отстали бы от Западной Сибири, если бы нас не подвели некоторые районы, совхозы и колхозы, которые тащили Казахстан назад, которые тормозили рост нашего животноводства.

Наши недочеты

Одним из основных наших недочетов является продолжающиеся сокращение конского и верблюжьего поголовья вследствие невыполнения директив партии и правительства о коне, и, в особенности, вследствие обезлички в уходе за рабочим скотом, неправильной и чрезмерной его эксплуатации, неудовлетворительного его кормления и грубого нарушения, в ряде случаев, самых элементарных требований зоогигиены.

Особенно сильно сократили поголовье лошадей и верблюдов Степной район – лошадей на 34,1%, верблюдов на 25,9%. Тургайский – лошадей на 63%, Есильский – лошадей на 35,6%, Кокпектинский – лошадей на 40,9%, Джаныбекский – лошадей на 31%, верблюдов на 27,8%, Кызыл-Ординский – лошадей на 20,4% Балхашский – лошадей на 46,2%, верблюдов на 77,9%.

В общем, по краю – 21 район дали снижение лошадей больше чем на 30%.

В отдельных районах все еще продолжается хищнический убой и разбазаривание скота. Урджарский район сократил поголовье крупного рогатого скота на 2,6% свиней на 55,3%, Кокпектинский – овец и коз 2,9%, свиней на 83,7%. Жилокосинский – овец и коз на 34,2%, Степной – свиней на 35,5%.

Неудовлетворительно, в большинстве районов и совхозов, проводились случайные компании, особенно по лошадям и верблюдам в 1933 и 1934 гг. В этом вопросе преобладает ставка на самотек и отсутствие практических организационных мер. По ряду районов, совхозов и колхозов налицо недостаток производителей и неумение их правильно использовать.

В значительной части совхозов и колхозных товарных ферм неудовлетворительно организован труд, нет внимательного отношения к подбору и подготовке животноводческих кадров массовых квалификаций, значительная текучесть этих кадров и уравниловка в оплате труда. Как следствие всего этого, высокий отход скота, особенно молодняка. В 1934 г. во многих совхозах оказалась нехватка рабочих.

Директора совхозов понадеялись на «авось», на приток рабочей силы самотёком, на то, что они во всяком случае будут обеспечены рабочими, но просчитались. Вместо систематической заботы об улучшении бытовых условий рабочих совхозов, вместо улучшения жилья, мы до сего времени по некоторым совхозам имеем еще задолженность по зарплате рабочим.

Материалдар мен құжаттар жинағы

В совхозах и колхозно-товарных фермах имеется огромное количество ударников; однако, со стороны некоторых заведующих фермами, директоров совхозов нет еще настоящего большевистского отношения к этим ударникам.

Много недостатков было в проведении сеноуборочной кампании. Недопустимая затяжка сроков сеноуборки, факты бесхозяйственного и неправильного использования кормовых запасов, особенно в совхозах, недооценка необходимости запасов сочных кормов, систематическое невыполнение плана силосования. В 1934 г. по совхозам план силосования выполнен только 2,7% и по колхозам на 39%

Наряду с этим мы имеем случаи очковтирательства со стороны отдельных совхозов. Очковтирательские сводки и рапорта мы имели в прошлом году, например, со стороны Кокпектинской группы совхозов, которые рапортовали о благополучной подготовке к зимовке и полной обеспеченности скота кормами, а при затяжке зимы у этих совхозов в действительности, сена не оказалось и в результате получился большой падеж скота.

Нерационально используются пастбищные угодья, очень слабо развиты нагульные операции и, в связи с этим, значительны потери в мясной продуктивности скота. Имеют место ошибки в проведении метизации овец, нет систематической работы по улучшению местных пород скота на основе научно-организационного отбора племенных стад.

До сих пор еще как следует не обеспечены во многих районах материально-бытовые условия для наших специалистов. К примеру, Тургайский район не сумел удержать своего последнего врача, так как не создал ему самых минимальных материально-бытовых условий. Такие факты мы имеем и по Алматинской области. Если мы действительно думаем о развитии нашего животноводства, то мы в первую очередь должны заботиться о создании нормальных материально-бытовых условий для наших специалистов, которые помогают выращивать и охранять наш скот от всяких заболеваний. Надо сказать, что среди нашего стада много еще распространено заразных болезней, которые при наших возможностях могли бы быть ликвидированы путем профилактических мероприятий, но, к сожалению, благодаря халатности, имевшей место в ряде районов, это положение до сих пор не исправлено.

И последний из недочетов – это практическая работа советов на местах.

Немало у нас теперь работников в районах, аулах и селах, которые неплохо работают. В этом году во время поведения операций по перегону скота на большие расстояния, например, от Джаркента до Чимкента или Кызыл-Орды, или из северных районов на юг, – некоторые члены райисполкомов пешком проводжали скот, шли до места назначения, роздали скот колхозникам и потом только вернулись. Однако, наряду с этим многие наши аулсельсоветы за вопросы животноводства вплотную еще не занялись. Решение ЦИК Союза о конкурсе на лучшую работу советов по животноводству не было выполнено по этой причине. Казахские организации не сумели занять в этом конкурсе соответствующего места.

Это тем более нетерпимо, потому что наша республика является преимущественно животноводческой. Вот как проходил конкурс в отдельных областях и округах.

В Гурьевском округе на 109 аул советов, давших сведения, животноводческие секции имеются только в 20 из них регулярно работают только 18.

По Карагандинской области на 327 аул советов, включившихся в конкурс, вступили в соревнование только 123.

По Алма-Атинской области из 306 аул советов животноводческих секций имеются только при 103, регулярно работают 60.

По Восточной области имеются данные от 288 аул советов при них имеется 88 животноводческих секций, регулярно работают 64.

По Карагандинской области число животноводческих секций 112, что составляет 23 к общему числу аул сельсоветов в области.

Последнее, на чем необходимо останавливаться – это на наличии в отдельных случаях иждивенческих настроений, особенно в животноводческих районах среди отсталых колхозников. Некоторые рассуждают так «если скота у меня не будет, наверняка, правительство меня не оставит, наверняка, получу еще несколько голов скота». Эти иждивенческие настроения среди отсталой части колхозников, подогреваемые байскими элементами, не преодолены еще полностью местными организациями. Мы должны с иждивенчеством бороться самым решительным образом, мы должны такие настроения ликвидировать.

Таких, которые не помогают делу роста животноводства, не обеспечивают воспроизводства выданного скота, разбазаривают его, придется гнать из колхоза, потому что они не достойны носить звание колхозника.

Декабрьское решение и государственный план развития животноводства

По инициативе т. Сталина, Совнаркомом Союза и ЦК ВКП(б) было принято 11 декабря решение о мероприятиях по дальнейшему развитию животноводства Казахстана. В этом решении говорится: «Учитывая особые условия Казахской АССР, как республики по преимуществу животноводческой, кочевого и полукочевого типа, коренным образом отличающейся от всех республик, краев и областей, и имея в виду максимальное усиление темпа подъема животноводства – Совнарком СССР и ЦК ВКП(б) считают необходимым принять, в виде исключения ряд специальных мер по подъему животноводства в Казахской АССР».

На основе этого решения, по уполномочию ЦК и Совнаркома Союза, как вы знаете, Крайком и Совнаркомом вынесено решение, опубликованное 22 декабря.

Это решение знаменует собой новый исторический этап в развитии казахстанского животноводства, оно является новой большой программой, которую мы должны довести до сознания каждого колхозника, каждого члена совета, каждого члена серктика. Реализуя это решение, мы должны во что бы то ни стало добиться того, о чем говорил тов. Исаев, – удвоение поголовья скота к концу 1937 г.

Декабрьское решение позволяет колхозникам животноводческих районов иметь в личном пользовании до 150 голов овец и коз, до 10 голов крупного рогатого скота, до 10 лошадей и 5 верблюдов. Единоличникам этих же районов разрешается иметь в личном пользовании до 100 голов овец и коз вместе, до 5 голов крупного рогатого скота, до 5 лошадей и до 3 верблюдов.

В районах оседло-земледельческих, смежных с кочевыми и полукочевыми районами, колхозникам разрешается (членам с.-х. артелей и тозов) иметь в личном пользовании до 40 гол. овец и коз вместе, до 5 голов крупного рогатого скота, до 2–3 свиноматок с приплодом. В оседло-земледельческих районах, не смежных с кочевыми и полукочевыми районами, колхозники могут иметь в личном пользовании до 3 коров, до 25 овец и коз вместе, до 2–3 свиноматок и приплодом. Кроме того, разрешается колхозникам второй и третьей зоны иметь в личном пользовании еще одну лошадь или одну кумысную кобылицу.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Колхозникам животноводческих кочевых и полукочевых районов предоставляются льготы:

а) в течение 1935 и 1936 г. они освобождаются от зернопоставок и молокопоставок, а единоличники освобождаются от этих поставок в 1935 г.;

б) колхозники и единоличники освобождаются от мясопоставок на 50%;

в) на 1935 г. снижается сдача шерсти колхозникам на 10%, а единоличникам на 5%;

г) в 1935 г. колхозники и единоличники освобождаются от сельхозналога.

Колхозникам второй зоны предоставляется на 1935 г. скидка по сдаче зерна и мяса на 10% и по сдаче молока на 35% против существующих норм.

Предусматривается завоз 100 тракторов и 20 грузовых машин для МСС в течение 1935 года.

Для усиления ветеринарно-зооэкономического обслуживания животноводства в кочевых и полукочевых районах Наркомземом Союза направляется 30 зоотехников, 50 ветврачей и фельдшеров и 50 ответственных работников для укрепления райземотделов. Для закрепления ветеринарно-зооэкономических работников, последним в животноводческих районах увеличивается зарплата на 50% по сравнению с другими районами Союза.

Выполнение этого постановления должно стать центральной и главнейшей задачей в работе советов, правлений колхозов, особенно серктик, ударников колхозного производства и каждого советского работника и специалиста, работающих в области животноводства.

Каждый делегат съезда должен быть пропагандистом, организатором реализации этого решения. Нашей задачей является повести решительную борьбу за восстановление удельного веса казахстанского животноводства в животноводстве Союза. Продуктивность нашего поголовья все еще значительно отстает от продуктивности скота по СССР в целом и соседних с Казахстаном районов. Средний годовой удой одной коровы по Казахстану составляет 650 кг, в то же время по СССР в целом одна тысяча килограмм.

Средний настриг с одной взрослой овцы по Казахстану составляет 2,09 кг грубой шерсти, по Северному Кавказу – 2,7 кг. Необходимо подчеркнуть, что казахская курдючная овца занимает первое место в Союзе по своему живому весу. По данным 1929–1935 гг., ее живой вес составляет 50 кг против 41 кг в среднем по Союзу.

Усиление внимания развитию животноводства, особенно в животноводческих районах, ни в коем случае не должно ослаблять внимания к задаче более быстрого темпа развития животноводства в земледельческих районах, где сейчас созданы все необходимые условия для быстрого развития животноводства в его наиболее высоких продуктивных формах.

Основным методом в нашей дальнейшей работе по животноводству должен быть государственный план развития животноводства, который является конкретно программой работы каждого аул сельсовета, правления колхоза, дирекции совхоза, МТСС, МСС. Они за выполнение плана развития животноводства отвечают перед партией и правительством точно так, как и за выполнение плана посевной и уборочной.

Государственной план развития животноводства охватывает весь комплекс мероприятий по животноводству (выращивание молодняка, увеличение поголовья скота, корм обеспечение, племенное дело, борьба с эпизоотией, подготовка кадров).

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

На утверждение съезда предлагается следующий государственный план развития животноводства на 1935 г.:

План выращивания молодняка (в тыс. гол.)

Виды скота	Совхозы	В том числе совхозы НКС	Колхозные фермы	Колхозники и единоличники
Крупн. рогатый скот	100,7	85,5	124,3	245,1
Овцы и козы	281,5	222,0	346,0	315,0
Свиньи	55,4	12,3	54,0	82,0
Лошади	17,5	—	25,1	20,0

План выходного поголовья на 1 января 1936 г. по совхозам и колхозным товарным фермам (в тыс. гол.)

Виды скота	Совхозы	КТФ
Крупный рогатый скот	644,5	400,0
Овцы и козы	1114,6	1024,0
Свиньи	75,9	70,0
Лошади	86,4	19,5
Верблюды	—	1,85

Чтобы добиться полной ликвидации безкотности колхозников в 1935 г. им будет продано из совхоза и колхозно-товарных ферм 95400 голов крупного рогатого скота, 97000 овец и коз, 26800 свиней. Кроме того имеется решение ЦК ВКП(б) и Совнаркома Союза, которое еще больше увеличивает размеры этой помощи путем завоза скота извне. Как известно, по решению ЦК и Союзного правительства, продажа скота по совхозам для ликвидации безкотности колхозников в Казахстане будет производиться по государственному заготовительному ценам.

Июньский пленум ЦК определяет значение введения государственного плана развития животноводства следующим образом:

«Для обеспечения скорейшего подъема животноводства, Пленум ЦК ВКП(б) считает необходимым применить, по примеру государственного развития животноводства с установлением плановых заданий по росту поголовья скота в совхозах и товарных фермах, план выращивания молодняка совхозами, колхозами, колхозниками и единоличниками и план производства кормов с доведением этих планов до совхозов, колхозов и сельсоветов.

Выполнение государственного плана развития животноводства должно стать в центре внимания все партийных и советских организаций и служить важнейшим средством мобилизации работников совхозов, колхозников и единоличников вокруг развития животноводства».

Государственные планы развития животноводства должны быть утверждены не только по секторам и по вилам скота, но и по области и районам, и доведены до каждого совхоза, колхоза, до каждого колхозника и трудящегося единоличника и до отдельных государственных предприятий.

Животноводство совхозов

Совхозному сектору принадлежит ведущая роль в развитии нашего животноводства. Все совхозы Казахстана имеют свыше 2,5 миллиона голов скота.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Вместе с хозяйствами кооперации и государственных органов они имеют 48% общего поголовья скота в Казахстане. Подавляющая часть этого скота – 2440 тысяч голо – сконцентрирована в 19 совхозах системы Наркомсовхозов, 137 мясосовхозов имеют 40,8% поголовья крупного рогатого скота в Казахстане, 47 овцесовхозов – 48,2% овец и коз, 14 свиновхозов – 20,6% свиней.

Огромное значение совхозов в развитии животноводства ярко иллюстрируют данные о сдаче продукции государству. На 20 декабря 1934 г. совхозы сдали:

А) скота на мясо – 526,6 тыс. центнеров, или 98,4% годового плана, против 280,7 тыс. центнеров в 1933 г. Сдача 1934 г. составляет 76% общего плана КАССР;

Б) масла – 48,4 тыс. центнеров, или 84,3% годового плана против 24,9 тыс. центнеров в 1933 г. Сдача масла в 1934 составляет 74% от общего плана КАССР.

В) шерсти – 25,5 тыс. центнеров в 1933 г. Сдача шерсти составляет 60% общего плана КАССР.

Таким образом, совхозы нашей республики в 1934 г. значительно улучшили работу, сдали государству гораздо больше мяса, масла, шерсти, чем в прошлые годы. Они уже становятся настоящими социалистическими фабриками мяса, молока и шерсти. Они становятся центрами мощного подъема культурного социалистического животноводства в Казахстане. Нужно, однако сказать, что не все совхозы, не все тресты работают хорошо.

Вот несколько примеров. Если Павлодарский трест выполнил на 20 декабря 100% плана мясосдачи, Акмолинский – 102%, Семипалатинский – 100%, Алма-Атинский – 101%, Актюбинский овцеводтрест – 104,5%, то Карагандинский мясомолочный трест выполнил только 83% плана, Кустанайский – 91%, Западно-Казакстанский овцеводтрест – 72%, Кустанайский свиноводтрест – 68,9%, Семипалатинский свиноводтрест – 69,1%.

Далеко не одинаково работают отдельные совхозы: Красновский совхоз Западно-Казакстанского треста выполнили план мясосдачи на 113%, Чернорецкий – на 105,1%, Суворовский овцесовхоз выполнил только 108,7%; в то же время Карбалыкский мясосовхоз выполнил только 42% плана, Караганды-Кульский – 46%, Аккозинский – 68%, Блюхерский – 69%.

По упитанности скота тоже не все совхозы и тресты имеют хорошие показатели. Актюбинский мясомолочный трест сдал государству скот жирной упитанности только 51,7%, остальное средней упитанности. Павлодарский овцевод трест сдал всего 11% голов жирной, остальное средней упитанности. Хуже всех работает Актюбинский овцеводтрест, который сдал скота жирной упитанности 36%, средней – 40,5%, а ниже средней – 23,5%. Об этих трестах и совхозах нельзя сказать, что они выполнили те задачи, какие на них возложены партией и правительством.

В 1934 г. совхозы передают колхозным товарным фермам 40,4 тыс. голов крупного скота и 125 тыс. овец. Для ликвидации безскотности колхозников, совхозы продали в течение 1933–1934 гг. 270,5 тыс. голов скота. По плану 1935 г. предусмотрена дальнейшая передача (продажа) скота из совхозов колхозным товарным фермам и в личное пользование колхозников.

В наших совхозах немало подлинных героев, которые своей честной и ударной работой поднимают животноводство республики. Вот работница совхоза им. Калинина – сидит в президиуме съезда – казачка т. Акишева. Она работает в совхозе шесть лет, со дня его основания. За все время у нее не было ни одного случая падежа телят. План молоко сдачи ее бригада всегда выполняет на 100 и на 120%. Телят осенью она сдает в совершенно исправном виде. Тов. Акишева

семь раз была премирована. Вот, старший чабан Исаевского совхоза Западно-Казакстанского овцевод треста – Кублатов Иммагамбет. За недопущение отхода в 1933 г. он получил премию в 5 овец. В 1934 г. снова премирован за сохранение 101,2% ягнят к числу слученных маток. Старший чабан козьей отары того же совхоза – т. Жаукенова Катабала – за сохранение 150 козлят на 100 объегненных коз получил премию – 5 коз. Гуртоправ т. Сытенов Байзак, Приуральского мясосовхоза Актюбинского скотоводстества работает в совхозе 4 года. За прошлую зиму не допустил ни одной головы отхода; годовой план сдачи молока выполнил в ноябре, хорошо подготовился к зимовке.

Старший чабан Кзыл-Аскерского совхоза Северного треста т. Кожахметов Кинем работает в совхозе три года. Его отара дала отход только 2,1%, план настрига шерсти и выполнил план на 104%. Старший чабан этого совхоза т. Касенов Бекен работает 2 года, допустил за год отход только 2%, получил в премию три овцы. Таких фактов очень много. По таким образцам должны равняться все рабочие совхозов.

Однако, несмотря на огромную роль совхозов в народном хозяйстве Казахстана, несмотря на их несомненные достижения, особенно в течение последнего года, их работу нельзя признать удовлетворительной. Несмотря на исключительный урожай кормов в 1934 г., совхозы выполнили план сенокосения всего на 68,5%, а план силосования провалили.

Совхозы еще допускают много ошибок и неполадок. Эти неполадки связаны также с недостаточной организацией территории, с текучестью рабочих. Они иногда происходят потому, что директор совхоза игнорирует местные советские организации, не оказывают должной помощи совхозам.

Совхозы не сумели закрепить и умножить успехи, достигнутые в 1933 г. в деле сохранения молодняка, ликвидации падежа и так называемого вынужденного забоя скота. Достаточно сказать, что на 1 декабря 1934 г. мясосовхозы сдали государству 135,3 тыс. голов крупного рогатого скота, колхозам – 65,3 тыс. голов, а потеряли 91,2 тыс. голов. Овцесовхозы сдали государству 290,6 тыс. голов, колхозам 136,8 тыс. голов, а потеряли 252,5 тыс. голов. Свиносовхозы сдали государству 14,3 тыс. голов, колхозам 6,3 тыс. голов и потеряли – 16 тыс. голов.

Таким образом, отход по мясосовхозам составляет больше половины того, что сдано государству, по овцесовхозам больше трех четвертей, а по свиносовхозам потеряно больше чем сдано.

Когда наши хозяйственники – работники совхозов – сравнивают свои достижения с 1932 г., то надо сказать, что 1932 г. является годом прорва и не может поэтому служить мерилom.

Показателей, установленных в прошлом году краевой партийной конференцией, совхозы не выполнили.

Съезд должен указать всем совхозам, что они должны решительного сокращения отходов не только до установленных норм, но на деле добиться абсолютного уменьшения всех отходов поголовья. Вы видите, как наши ударники добиваются снижения отходов. Вы видите как из 100 коз выращиваются 150 козлят благодаря тому, что ударники хорошо зарабатывают. Все это зависит от нас, от рабочих, от директоров, и мы должны принять все меры для того, чтобы приблизиться к этим лучшим показателям. Точно такое же положение с качеством сдаваемой государству продукции. У нас есть совхозы, которые в срок выполнили план сдачи продукции на 100%, но в то же время не выполнили его по качественным показателям. И получается, что, например, вместо того, чтобы

Материалдар мен құжаттар жинағы

сдать государству по плану упитанных 100 голов скота, сдают 125–140 голов скота плохой упитанности. Нам нужно на этом участке добиться решительных сдвигов.

В 1933 г. случайная кампания была организована неудовлетворительно. В 1934 г. 12,6% овцематок остались яловыми. По данным на 20 ноября отелилось только 81,8% коров. Совхозы систематически испытывают недостаток рабочей силы. По данным на 1 июля 1934 г., в животноводческих совхозах имелось 130,4 тыс. рабочих и служащих, в том числе 74,3 тыс. постоянных. Совхозы чрезвычайно плохо проводят мероприятия по закреплению своих постоянных рабочих кадров. Несмотря на некоторые сокращения текучести состава постоянных рабочих, по сравнению с 1933 г., положение по прежнему остается исключительно неблагоприятным. За первые 8 месяцев 1934 г. по мясосовхозам ушло и уволено 28,5% всех постоянных рабочих, по овцесовхозам 43% и по свиновхозам – 66,4%.

Во многих совхозах вошло в систему невыполнение плана строительства как рабочих жилищ, так и помещений для скота. Строительные планы выполняются максимально на 70–75%. Средства, отпущенные на строительство, не используются главным образом из-за нераспорядительности дирекций совхозов и отсутствия помощи со стороны местных организаций. Это отражается на бытовых условиях рабочих на проведении зимовки скота. Мы должны потребовать от всех руководителей и рабочих животноводства совхозов немедленного резкого улучшения работы. Все зависит от нас, от рабочих совхозов, от директоров. Мы должны так организовать дело, чтобы сократить отходы и приблизиться к лучшим показателям.

Совхозы должны стать действительно образцовыми предприятиями по сохранению поголовья, по темпам его роста, по повышению продуктивности скота, по организаций кормовой базы, по постановке ветеринарно-зоотехнического обслуживания. Совхозы должны обеспечить полное и современное выполнение планов сдачи продукции государству и выполнять эти планы поставки действительно высококачественной продукцией.

Для улучшения организации работы совхозов провести разукрупнение совхозов. По нашим предварительным соображениям, овцеводческие совхозы грубошерстных овец надо оставить с поголовьем до 25 тыс. голов, полугрубошерстных до 15 тыс. и тонкорунных до 12 тыс. а совхозов крупного рогатого скота с поголовьем до 2-4 тыс.

Это разукрупнение должно сопровождаться мероприятиями по организационно-хозяйственному укреплению отделений, гуртов и отар, а также в случае необходимости – перенесением усадьбы совхоза в более пригодное по природным условиям место. Мы должны завершить в течение ближайшего года землеустройство животноводческих совхозов, обеспечить его проведение необходимыми неисследовательскими работами, ввести в совхозы правильные севообороты.

В организации труда мы должны добиться закрепления постоянных кадров рабочих совхозов, способствуя этому широкому развитием индивидуального рабочего строительства, наделением скотом, организацией индивидуальных огородов, не допуская задолженности по зарплате. В отношении системы заработной платы мы должны добиться полного проведения сдельщины, широкого развертывания форм социалистического соревнования и ударничества, внедрять премии за хорошую работу, за сохранение молодняка, за повышение продуктивности скота и сохранение его лучшей упитанности.

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

Наконец, необходимо обеспечить механизацию главнейших процессов производства и транспорта, и в частности, выдачу воды в базы и кошары, резку и подготовку кормов, приготовление топлива, шире использовать автотранспорт для перевозки кормов.

Колхозное животноводство

В данный момент в Казахстане колхозно-товарные фермы являются основной формой организации товарного животноводства оседлых земледельческих районов. Число ферм со 100 к началу 1931 г. возросло до 3799 в 1934 г. Сейчас 2017 сельхозартелей, или 46,3% из общего числа имею у себя фермы.

В 1934 г. товарные фермы имели 256,8 тыс. голов крупного рогатого скота, или 24,6% всего поголовья колхозно-крестьянского сектора, овец и коз – 809,4 тыс. голов, или 52,7% и свиней 43,9 тыс. голов, или 36,3%.

Кроме того в 96 конефермах сосредоточено 9.8 тыс. лошадей и в 4-х верблюдоводческих фермах 650 верблюдов.

Если совхозы занимают главное место в общей сдаче продукции животноводства по всем секторам, то колхозно-товарные фермы уже сейчас дают основную часть сдаваемой государству продукции по колхозно-крестьянскому сектору.

В 1934 г. они сдали на мясо скота 58,4 тысяч центров живого веса, или 45,2% всей сдачи колхозно-крестьянского сектора, молока и масла в переводе на молоко – 355,4 тыс. центров, или 73,6%.

Свой план сдачи продукции колхозно-товарные фермы выполнили так: в 1933 г. по мясу – на 79,6%, по молоку – 71,5%, по шерсти – 77,4%. В 1934 г. соответственно – по мясу на 91,6%, по молоку – на 90,4% и по шерсти – на 93,4%.

Колхозно-товарные фермы оказали значительную помощь колхозникам в ликвидации безжогности. В 1933 г. из ферм было предано колхозникам 141,1 тыс. голов, в 1934 г. 89,9 тыс. голов всякого скота.

В работе колхозных ферм, как и в совхозах, имеется ряд недостатков.

Падеж молодняка держится на совершенно недопустимом высоком уровне. По телятам он составил в 1933 г. 19,7%, в 1934 г. 18,4%; по ягнтятам: в 1933 г. – 10,4%, в 1934 г. – 10,1%; по пороссятам падеж молодняка составил в 1933 г. – 23,8%, в 1934 г. – 17,0%

В организации труда на колхозных товарных фермах имеется целый ряд грубейших недочетов: во многих колхозных фермах не создано еще постоянное ядро лучших проверенных работников, не укреплены постоянные бригады. Обезличка в уходе за скотом не ликвидирована. Зачастую на работу по животноводству попадают лодыри, классово враждебные элементы.

Оплата работников животноводства во многих фермах ниже, чем в полеводческих бригадах, систем начисления трудодней не стимулирует в достаточной степени сохранения молодняка.

В связи с передачей для КТФ 40,4 тыс. голов скота и 126 тыс. голов овец, работа ферм приобретает еще больше значение. Благополучная зимовка скота и фермах должна быть обеспечена во что бы то ни стало. Весь передаваемый скот должен быть полностью сохранен, нужно также обеспечить получение и сохранение всего приплода.

За счет передаваемого скота есть возможность создать колхозные товарные фермы в 1237 колхозах, которые сейчас их не имеют. Благодаря этому общее число артелей, имеющих фермы, увеличивается до 77%.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Следующим шагом в 1935 г. должно явиться создание колхозных товарных ферм и каждой сельхозартели. Но при этом нужно в каждом конкретном случае учесть, заслуживает ли артель, чтобы получить помощь скотом от государства для организации товарной фермы, может ли данная сельхозартель не только сохранить поголовье, но и увеличить его, насколько она может оправдывать доверие государства. Только после такой проверки может быть дан скот для организации новой колхозно-товарной фермы.

Одной из основных задач работ ферм является усиление борьбы за сохранение и выращивание молодняка; за счет увеличения товарных ферм в ликвидации бесскотности и бескоровности колхозников.

Необходимо добиться значительного увеличения доходности колхозных товарных ферм, поднять их значение в общем хозяйстве колхоза и тем самым заинтересовать в результатах работы фермы всех колхозников.

Для упорядочения организации труда в колхозных товарных фермах необходимо на деле обеспечить постоянный состав животноводческих бригад, закрепив их на работе на фермах и не менее чем на два года. Необходимо провести отбор бригадиров из лучших, проверенных колхозников и колхозниц, ввести правильное начисление проделанной работы по сохранению и выращиванию молодняка, упитанности и продуктивности поголовья, поощряя лучшие показатели натуральным премированием и вводя штрафы за падеж плохое состояние скота.

Недавно Союзный Наркомзем опубликовал решение свое об организации труда на фермах. Это решение должно быть во что бы то ни стало проведено в жизнь в первой же половине 1935 г. Мы должны перейти на эту новую систему до начала посевной. И только тогда, когда мы перейдем на новые формы организации труда, мы сможем действительно улучшить работу. В особенности это имеет большое значение для ферм, которые имеют более ценные породы скота и связаны с увеличением продукции молока.

Малсерктики в борьбе за дальнейший подъем животноводства

В общем числе колхозов Казахстана на первое января 1934 г. начитывалось 2581 серктиков и ТОЗов, или 38,9 % общего числа колхозов. В серктики входят 28% всех хозяйств колхозников по Казахстану. Эти данные указывают на серьезное значение серктиков и в деле развития животноводства Казахстана.

За последний год серктики добились крупнейших успехов в развитии животноводства. Именно за счет роста скота серктиков, в том числе и за счет скота устроенных откочевников* наши животноводческие районы имеют такой большой рост поголовья.

В Табынском районе по серктику «Байсерек» за последний год поголовье скота возросло со 100 до 221 головы. По Кувскому району – серктик Сары-Тау: за 11 месяцев поголовье возросло с 395 до 706. Сюда, правда, включен переданный скот, но все же воспроизводство скота дало прирост на 50%. В серктике «Кедей-Орда» поголовье возросло с 491 до 683, отход молодняка составляет 3,8%. В серктике «Жана Тлек» поголовье возросло с 386 до 579, отход молодняка 3,3%.

А вот интересные примеры роста поголовья у отдельных членов серктиков:

* Откочевники – беженцы-казахи, откочевывавшие во время голода 1932–1933 гг. [Абылхожин Ж.Б., Козыбаев М.К., Татимов М.Б. *Казахстанская трагедия // Козыбаев М.К. История и современность. Алматы: Гылым, 1991. С. 226–228*].

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

т. Колбаев в Табынском районе с 20 голов увеличил поголовье до 48; т. Жаралгасиков – с 13 до 25. В Арбалинском районе колхозник Молдахметов имеет 44 головы скота. Он дал обещание в следующем году увеличить поголовье до 75 голов и на областном съезде советов Восточно-Казакстанской области вызвал на социалистическое соревнование других колхозников.

На том же съезде бывшая откочевщица т. Мамбаева рассказала, что она было устроена вместе со 130 хозяйствами откочевщиков без единой головы скота, в 1933 г. правительство отпустило им 120 голов, а в этом году они уже довели поголовье скота до 165 голов.

Наряду с этим мы имеем и отрицательное явление, когда уничтожают полученный скот, когда увеличивается отход. Например, в Баян-Аульском районе, в серкτικе Талап у 4 хозяйств на 1-е июля в 1933 г. было 118 голов скота, этим хозяйством выдали еще 160 голов, на 1-е июля в 1934 г. осталось только 266 голов. Во многих районах в этом году такой порядок: низовые советские органы и сами колхозники учитывают, как относятся данный член серктика к скоту, и тех которые плохо относятся к нему, лишают этого скота. Это правильно. Мы не можем допустить уравниловки в ликвидации безскотности, не можем допустить истребление скота.

Имеют место в работе отдельных организаций и такие факты: членов серктиков, имеющих до 60-70 голов скота, некоторые руководители районных организации склонны подвести под лишение избирательных прав. С такими фактами вести решительную борьбу и сурово судить виновников такого к колхозникам.

Надо всеми силами вести борьбу и выкорчевывать остатки байства и кулачества, но глубоко вредно и преступно относить к байскими элементами членов серктиков, обзаводящихся скотом и вложивших свой труд в выращивание молодняка. Это должны учесть наши местные организации, без этого невозможно проведение в жизнь декабрьского решения по развитию животноводства и укреплению серктиков. Значение серктиков еще больше возрастает еще в связи с декабрьским решением крайкома «О мероприятиях по развитию животноводства».

Это решение ставит перед нами целый ряд серьезнейших вопросов в области организации труда в серктиках, в области создания кормовой базы, в области организации переработки и сбыта животноводческой продукции.

Наряду с мероприятиями по развитию животноводства в кочевых и полукочевых животноводческих районах Казахстана, необходимо постепенное развитие подсобного земледелия. Ни в коем случае не гоняясь за механическим расширением посевной площади, надо расширять ее путем проведения мероприятия по мелиорации, обводнению, создавая условия для устойчивого ведения полеводческого хозяйства в этих районах.

Огульное расширение посева в этих районах, без учета возможности ведения полеводства, привело в прошлом к тому, что в этих районах собирали незначительный урожай, в ряде случаев не возмещающий даже посеянных семян. В 1932 г. посевная площадь в животноводческих районах достигла 500 тыс. га, но в результате игнорирования агротехники и проведения посева на богаре там, где урожай может быть получен только на поливе, в большинстве случаев не было даже получено зерно, возмещающее семена.

Мероприятия населения, а также помощь государства по мелиоративным работам в животноводческих районах в 1934 г. позволили увеличить поливную

Материалдар мен құжаттар жинағы

площадь в этих районах. Такие мероприятия необходимо еще больше усилить в 1935 г., дабы дать возможность обеспечить новое расширение реальной посевной площади и устойчивый урожай.

Вместе с тем, наша важнейшая задача – организация завоза и развертывания широкой советской торговли хлебом и мукой в этих районах. В работе серктиков, наряду с серьезными достижениями, имеются еще крупнейшие недостатки. Надо сказать, что во многих серктиках никому из членов серктика толково не рассказали устава.

Члены отдельных серктиков знают только, что есть решение от 17 сентября, разрешающее иметь столько-то скота, что этот скот не обобществляется. Но этого не достаточно. Для укрепления серктиков как коллективных хозяйств необходимо, чтобы каждый член серктика знал об уставе. Члены серктиков должны знать, сколько скота они могут иметь в своем индивидуальном пользовании, что в то же время они должны нести общую коллективную ответственность за обеспечение скота кормами.

Наши бригадиры, которые ездили в прошлое лето по всем кочевым районам, рассказывают о таких фактах, что например, из одного из серктиков по распоряжению одного уполномоченного серктика было взято 150 голов и передано другому серктику. Такое администрирование нетерпимо.

Мы должны позаботиться об укреплении серктивов, о социалистическом перевоспитании их членов, показать каждому члену серктика, что помимо его личных интересов, его скота, имеются еще общие интересы всех членов в коллективном земледелии, в сенокосении и уборке. В обеспечении племенными производителями и т.д. Понимание этих общественных интересов нужно внедрить в сознание масс. В отдельных серктиках имеют место администрирование, большая текучесть в составе руководителей серктивов – председателей, членов правления и бригадиров.

Общее собрание колхозников в работе серктивов до сих пор не играет должной роли. Колхозная масса слабо привлекается к разрешению животрепещущих вопросов – организации и укреплению серктивов. Одним из крупнейших недостатков в работе серктивов является неудовлетворительная организация труда, неумение правильно сочетать работу колхозника по уходу за скотом. Находящимся в его личном пользовании, с коллективными формами работы по созданию кормовой базы для этого скота. В большинстве серктивов нет постоянных производственных бригад. Учет труда колхозников, начисление трудодней, распределение доходов все еще поставлены чрезвычайно плохо.

Отсюда получается произвольное начисление, а иногда прямое расхищение трудодней со стороны лжебельсенды и разного рода чуждых элементов, пролезших в серктики. В целях проведения в жизнь решения Крайкома и Совнаркома, обеспечивающего укрепление серктик, создающего условия для высоких темпов развития животноводства, надо в ближайшее время принять ряд решительных мер по улучшению всей работы по колхозному строительству в животноводческих районах.

Во многих малсерктиках нет производственного плана случки скота, отела, выращивания молодняка. Производственные планы имеются только по полеводческим работам, посевной план, план хлебоуборки. В ряде серктивов продолжают жить еще по дедовским обычаям, надеясь на «авось», и не только не организуют страховых фондов, но даже, местами, не обеспечивают действительную потребность в кормах.

Не организованы бригады по совместной пастьбе скота. В большинстве случаев отдельные члены серктиков пасут свой скот самостоятельно, каждый сам по себе, независимо от количества скота. Это приводит к излишней затрате времени и сил. Такому положению необходимо положить конец. Укрепление серктиков должно проводиться под углом создания прочной кормовой базы для животноводства.

Улучшение организации труда в серктиках, организация коллективного сенокошения и пастьбы скота (путем создания специальных животноводческих бригад), обзаведение серктивов общественными производителями. Улучшение ветеринарно-зоотехнического дела – центральные задачи руководителей советов и колхозов.

Проводимые мероприятия по механизации кормодобывания в этих районах, завоз в 1935 г. 200 тракторов, а также других сложных сельхозмашин, снабжение тракторами всех МСС являются важнейшими условиями в деле решения этих задач.

На основе широкой массовой работы, разъяснения значения декабрьских решений ЦК и Совнаркома Союза, смело реализуя на деле эти решения; нужно добиться того, чтобы наши члены серктиков, в том числе и вчерашние откочевщики, в ближайшее время добились зажиточной жизни и чтобы для каждого колхозника и колхозницы дело борьбы за сохранение и выращивание скота стало самым почетным делом. Делом чести, доблести и героизма.

Индивидуальное животноводство колхозников

К февралю 1932 г. в Казахстане было 87% колхозников, совершенно не имевших скота в личном пользовании, и 51,8% безскотных единоличников.

Меры, принятые в течение двух последних лет, обеспечили резкое сокращение безскотности. На 1 июля 1934 г. безскотных колхозников было уже 31,5%, единоличников – 41,2%. В результате мероприятий по дополнительной выдаче скота к концу 1934 г. количество безскотных колхозников сокращается до 20%. Однако, до сих пор еще очень велик процент безскотных колхозников. Мы должны создать товарное животноводство в каждом хозяйстве колхозника и добиться за счет этого значительного увеличения всей товарной продукции животноводства. Исходя из этого, Крайком ВКП(б) и Совнарком в декабрьском решении еще больше повысили количество скота, могущего находиться в личном пользовании каждого колхозного хозяйства оседлых земледельческих районов.

Нашими задачами в оседло-земледельческих районах являются дальнейшая помощь в обзаведении колхозников скотом, борьба за сохранение выданного скота и увеличение всего поголовья за счет расширенного воспроизводства.

Колхозы должны так составлять свои производственные планы, чтобы полностью обеспечить кормами все поголовье скота в личном пользовании колхозников за счет выдачи по трудодням. В отдельных районах привыкли считать все сено общим, и на трудодни зачастую сена не выдают. Таким образом, скот колхозника, находящийся в индивидуальном пользовании, остается без сена. Такого положения дальше быть не может. Мы должны так организовать дело, чтобы. Имея полный запас сена для общественного сектора, в то же время полностью обеспечить скот, находящийся в индивидуальном пользовании колхозников.

Материалдар мен кўжаттар жинағы

Необходимо также полностью использовать предоставленные партией и правительством льготы по выращиванию молодняка для продажи его товарным фермам или в порядке контрактации – без скотным колхозникам (за выращивание нетели или коровы для колхозно-товарной фермы, освобождение на два года т мясо-молоко-налога, за продажу телки безскотным колхозникам – скидка 25% и с молоко-мясо-налога 20% и начисление 15-20 трудодней).

Немаловажным участком нашего животноводства является животноводство городского населения, а также рабочих и служащих. В их пользовании находится всего 106,7 тыс. голов скота. Животноводство этой группы населения имеет важное значение в деле непосредственного материального благосостояния рабочих. Нашей задачей является всемерная помощь рабочим, специалистам и служащим, особенно работающим в районах, непосредственно на производстве, в обзаведении скотом, обеспечении этого скота кормами а также летним выпасом.

Коневодство

Коневодство до сих пор является самым неблагополучным участком всего животноводства. За последний год число лошадей сократилось на 7,8% и составило в 1934 г. 429 тыс. голов. Сокращение конского поголовья падает в основном на колхозно-крестьянский сектор, уменьшивший свое конское поголовье на 12,7% за счет взрослых лошадей и молодняка старше 1 и 2 лет.

Совхозы в целом увеличили свое конское поголовье на 0,5%.

Совхозы Наркомсовхозов сократили свое конское поголовье на 17,5%. Конесовхозы дали прирост, но в целом их работу все же нельзя признать удовлетворительной. В отдельных районах продолжается забой лошадей на мясо. В уходе за рабочим лашадьми во время их использования на работе процветает обезличка, приводящая к истощению, калечению и падежу лошадей.

К перечисленным основным причинам, особенно сильного сокращения конского поголовья, надо добавить еще его неудовлетворительное ветеринарное состояние из-за не соблюдения самых элементарных правил ветсаннадзора, неполной изоляции заболевших лошадей и отсавление больных лошадей в общем стаде.

Тов. Мирзоян выступая, на июньском пленуме Крайкома, сказал о проведении случной компании конского поголовья: «Это вопрос, который имеет прямое, непосредственное отношение к вопросам сева, прямое, непосредственное отношение к вопросам уборки, ибо я не мыслю и не представляю зажиточных колхозников без конского поголовья в колхозе. Это немыслимая и невозможная вещь, и всякий, кто думает, что можно это сделать при помощи тракторов, игнорируя лошадь, тот безнадежный человек, тот враг колхозного строя».

Нам нужно обеспечить полную сохранность конского поголовья, выращивание молодняка, надлежащий уход, правильное использованием кормление рабочих лошадей, особенно жеребых кобыл, недопуская чрезмерный их эксплуатации и неулонна выполняя решение ЦК партии об освобождении жеребых маток от всякой работы за два месяца до выжеребки и на 15 дней после выжеребки. Мы должны добиться тосного выполнения деректив ЦК партии и о предоставлении имущества первоочередного получения тракторов и автомашин тем колхозам и предприятиям, котрые в большой мере выращивают конский молодняк. Между тем, это положение в большинстве районов при распределении тракторов и машин работы, а должно быть поощрение лучшей работы, лучшего

сохранения и наибольшего роста конского поголовья, для того чтобы лучший пример заразил отстающих.

Необходимо вести самую решительную борьбу за полную ликвидацию сапа у лошадей, беспощадно пресекая всякие попытки сопротивления уничтожению больных лошадей и изоляции маллеинщиков. Нужно создать правильную систему организации и содержания малеиновых хозяйств, обеспечит действительную и полную изоляции. Всего конского состава этих хозяйств. Мы должны установить обязательное государственное плановые задания по выращиванию конского молодняка для всех хозяйств и предприятий, имеющих кобылиц. Широкая система мероприятий должна быть проведена для развития племенного коневодства.

По плану 1935 г. число конеферм увеличивается до 110 с общим поголовьем к первому января 1936 г. в 19550 голов. Намечено организовать 17 районных случных пунктов, выделив для этой цели из коневодческих заводов 150 жеребцов. Подвоз конезаводом поголовья к 1 января 1935 г. доводится 39050 тысяч голов и по госконюшням до 242 глов.

Для быстрой ликвидации недостатка живой тягловой силы огромно значение имеет восстановление и быстрое расширение поголовья рабочих волов. В 1934 г. в этом направлении достигнуты первые успехи. Общее число волов старше 2 лет в колхозах возросло с 76,8 тыс. до 124,7 тыс. Однако этот рост еще недостаточно закреплен и обеспечен в дальнейшем, так как одновременно мы имеем сокращение поголовья бычков от одного до двух лет. Задача заключается, в том чтобы добиться еще большего увеличения воловьего поголовья за счет выращивания бычков в колхозных товарных фермах и за счет выращивания бычков их колхозниками, с распространением на колхозников выращивающих бычков общественного стада, всех льгот, предоставляемых за выращивание коров и нетелей для колхозных товарных ферм.

Верблюдоводство

Верблюд в Казахстане является одним из ценных рабочих животных, крупным поставщиком шерсти, а в основных верблюдоводческих районах и молочным животным. В условиях бездорожья, а зачастую и безводья в центральном Казахстане, Кара-Кумах, Кызыл-Кумах, Бетпак-Дала, Сары-Су верблюд является единственным транспортным животным, так как по этим пескам груз можно перевозить только на верблюдах.

Верблюдоводства должно получить крупное развитие в овцеводческих совхозах, так как кормовые условия общие условия ухода за верблюдом и его содержание в значительной мере совпадают с условиями, требующимися в овцеводческом хозяйстве. Несмотря на сокращение поголовья верблюдов, в 1933 г. заготовлено 2,9 тыс. центнеров верблюжьей шерсти, а в 1934 г. — 1,7 тыс. центнеров. Верблюд полностью заменяет лошадь, как рабочее животное, и по этому рост поголовья верблюдов имеет большое значение для районов испытывающих недостаток в конской тягловой силе.

Верблюд имеет большое значение и для нашей Красной армии. Несмотря на все это, верблюдоводство до сих пор совершенно не пользовалось должным вниманием со стороны всех наших организаций. Мы должны здесь на съезде подчеркнуть народнохозяйственное значение верблюдоводства и принять специальный план мероприятий по его восстановлению и дальнейшему развитию.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Наша ближайшая задача обеспечить образцовое поведение случной кампании по верблюдам в феврале-марте 1935 г. с тем, чтобы ни осталось ни одной яловой верблюдицы во всем колхозно-крестьянском секторе, в совхозах. Во время проведения случной надо добиться освобождения маток от работы, обеспечить им лучший уход и держать их в теплых помещениях.

Для ликвидации недостатка производителей надо перераспределить их между районами, провести дополнительный завоз и выделить из верблюдо-завода для продажи серктикам 150 верблюдов-производителей.

Для верблюдоводства должен быть установлен обязательный зоотехнический минимум, определен порядок эксплуатации, исполнение которого должны проверять местные советские организации. В частности, нельзя допускать легкой пастьбы верблюда в местах скопления мошкеры и других вредителей сельского хозяйства.

Особая система льгот должна быть установлена для стимулирования выращивания молодняка. На выращивание верблюжат должны быть распространены все те льготы, которые установлены для выращивания жеребят, в частности освобождения посева зерновых от обязательной зернопоставки по 0,5 га за каждого выращенного верблюжонка. Кроме того необходимо установить для колхозников, выращивающих верблюжат, право покупки в первую очередь по государственной цене 2–3 овец и коз или одной головы молодняка крупного рогатого скота, при чем для этих целей нужно выделить кредит в размере до 70% от стоимости покупаемого скота.

Верблюжий молодняк (бота, тайлак) освободить от шерстепоставки.

В целях развития племенного верблюдоводства необходимо прежде всего, обеспечить улучшение работы верблюдоводческого завода и центральной верблюдоводческой станции, превратив их в образцовые предприятия. Поголовье госверблюдозавода к 1 января 1936 г. увеличивается до 10 с поголовьем на 1 января 1936 г. в 800 голов.

Мелкое животноводство

По данным Наркомзема, 1 октября 1934 г. у нас имеется 3877 кролико-ферм с поголовьем 55,9 тыс. кроликов, птицеферм – 117 с поголовьем 58,4 тыс. голов. Число птице-инкубаторных машин достигло 15 с общей емкостью 482,8 тыс. яйце мест. Из выведенных в 1934 г. 95,1 тыс. цыплят колхозникам передано 26,4 тыс. а колхозным фермам 52,1 тыс.

Развитие мелкого животноводства все же является неудовлетворительным. Особенно плохо поставлена работа по инкубаторным станциям, их емкость использована в 1934 г. всего на 39,1%. Нам нужно расширить районы птицеводства и кролиководства, ввести эти отрасли в наши казахские районы, в хозяйства членов серктиков. Для дальнейшего развития мелкого животноводства нужно использовать высокий урожай этого года и развивать в дальнейшем в этих районах кормовую базу для птиц и кроликов.

В 1935 г. необходимо наладить работу инкубаторных станций, овладеть их полной мощностью. Нужно усилить разведение водоплавающей птицы, используя для этой цели естественные водоемы, занимающие по краю значительные площади (по сведениям Наркомзема – свыше млн. га). По мелкому животноводству необходимо так же, как и по основным видам животноводства, установить твердый государственный план по секторам, областям и районам.

У нас неблагоприятно обстоит дело с пчеловодством. Пчеловодство развито в основном в трех областях: Алма-Атинской, Восточно-Казвхстанской и Южно-Казвхстанской. В этом деле нет серьезного руководства и деловой помощи со стороны органов Наркомзема и местных советов.

Видимо, придется дополнительно поработать и наметить комплекс мероприятий, включающий в себя не только развитие пчеловодства, но и организованный сбыт продукции этой отрасли.

Кормовая база и кормление скота

Основным условием быстрейшего роста поголовья и особенно качественного его улучшения и повышения продуктивности является организация правильного, достаточного кормления скота в течение всего года, особенно в зимний период.

Основными кормовыми угодьями в условиях Казахстана являются пастбищные и сенокосные угодья. Площадь пастбищ всех видов составляет 176,5 млн га, площадь сенокосов – около 26,9 млн га, растительность этих угодий чрезвычайно разнообразна и дает исключительно ценные корма для скота.

Особенностями наших пастбищных угодий является обилие таких пастбищ, которые могут более продуктивно использоваться лишь определенное время года. Таковы наши полынные пастбища, весенне-песчаные пастбища, растительность которых имеет резко выраженный сезонный характер. Многие пастбища могут быть использованы лишь для определенных видов скота. Старые скотоводы умеют хорошо различать специальные овечьи пастбища, конские и т.д.

Резко выраженная сезонность отдельных видов пастбищ в течение пастбищного периода, так как только при этом условии можно обеспечить скот свежим, зеленым кормом в течение всего период его летнего содержания.

В отношении использования наших сенокосных богатств необходимо прежде всего обратить внимание на своевременное сенокосение, уборку сена, так как при всяком запоздании сено теряет свои питательные свойства.

Площадь сенокосения по колхозно-крестьянскому сектору в 1933 г. составляла 5,2 млн га, а в 1934 г. – 6 млн га. Это дал возможность заготовить сена на одну голову скота (в переводе на крупный скот) в 1933 г. 22,5 центнера. А в 1934 г. – уже 27,8 центнера.

Значительны размеры сенокосения в наших совхозах. В 1933 г. все организации государственного сектора скошили 2,8 млн га. в 1934 г. совхозы Наркомсовхозов, несмотря на невыполнение плана, скошили 2,05 млн га.

Однако, значение этих успехов снижает неудовлетворительное качество сена. Благодаря несвоевременной уборке в этом году мы собрали только 29,7% хорошего сена от общего сбора.

В связи с этим одной из важнейших задач является своевременное проведение сенокосения и сеноуборки. Весь период сеноуборки степных сенокосов должен составлять всего 12–15 дней, а на горных и заливных сенокосах – не больше 20–15 дней.

Серьезным источником улучшения и увеличения нашей кормовой базы являются кормовые культуры. Исключительно ценной кормовой культурой является люцерна. Для развития люцерны мы имеем исключительно благоприятные перспективы, так как введение люцерны является обязательным при правильном севообороте в наших южных поливных районах с развитыми техническими культурами.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Для увеличения продуктивности скота мы должны будем в большей мере использовать наши зернофуражные культуры. Должно быть введено обязательное кормление концентратами рабочих лошадей, особенно в предпосевной и посевной период. Кроме этого концентраты должны идти для молочного скота и свиноводства.

В составе кормовой базы Казахстана значительная роль должна принадлежать сочным кормам, особенно силосу. Этот вид корма может быть заготовлен в очень значительных количествах во всех районах, в том числе и Центрального Казахстана, путем силосования молодого камыша и других дикорастущих. Однако значение силосования сейчас явно недооценивается, а самая техника его, несмотря на свою исключительную простоту, все еще недостаточно освоена населением. В 1934 г. план силосования выполнен по колхозно-крестьянскому сектору только на 39% а по совхоза провален вовсе – выполнено 2,7% плана.

Для дальнейшего укрепления и роста кормовой базы мы должны осуществить мероприятия по повышению урожайности наших сенокосов и пастбищ.

Потребность расширения сенокосных угодий вызывается, в частности тем, что в целом ряде районов центрального Казахстана при обилии пастбищ и сенокосов включает в себя прежде всего простейшие мероприятия по снегозадержанию, по уничтожению несъеденных скотом сорняков, по обводнению и т.д. Более капитальных затрат требуют мероприятия по расширению сенокосной площади путем организации ломанного и правильного орошения. Наконец, существенным моментом является введение твердого порядка использования пастбищ и сенокосов путем закрепления участков этих угодий на длительные сроки за отдельными бригадами колхозов и фермами колхозов и совхозов.

В животноводческих совхозах нужно обеспечить решительную перестройку состава возделываемых культур, так как наши животноводческие совхозы еще очень плохо обеспечивают себя концентрированными кормами. Животноводческие совхозы должны в ближайшие же годы увеличить посевы кормовых культур с таким расчетом, чтобы полностью обеспечить все свое поголовье всеми видами кормов за счет собственного производства.

План мероприятий по организации кормовой базы составляет теперь одну из частей общего государственного плана развития животноводства. На 1935 г. он должен быть утвержден съездом с таким расчетом, чтобы по грубым кормам не было не только обеспечено полное удовлетворение годовой потребности, но и создание во всех хозяйствах страховых запасов в размерах 50% годовой потребности.

Мы предлагаем съезду утвердить наш проект мероприятий по кормовой базе на 1935 г.

	Сенокосение в тыс. га.	Силос в тыс.т.	Посев трав в тыс.га	Улучшение лугов и пастб. в тыс. га
Совхозы всех систем	3240,7	100	63	37,0
В том числе совхозы НКСовхозов	3065,7	95	60,6	35,0
Колхозы	5900	100	54,4	200,0
Единоличники	200	–	0,6	–
Итого	9340,7	200	118,0	237,0

В организации самого кормления скота до сих пор имеется еще очень много недостатков. Основной задачей является правильное распределение кормов на весь стойловый период. При этом нужно учесть продуктивность отдельных животных и особенно состояние маточного поголовья и время появления приплода, с тем, чтобы в последний период беременности было обеспечено лучшее кормление.

В связи с этим необходимо обеспечить тщательный учет всех кормов, имеющихся в хозяйстве, организовать своевременную подвозку и к скот базам, правильное распределение кормов между отдельными группами скота, надежное хранение и охрану. Наряду с полным обеспечением всего скота специально заготовленными на зиму кормами, необходимо в то же время и максимально использовать положительную сторону пастбы скота путем организации тебеневки с тем, однако, условием, чтобы скот загонялся на ночь в крытые утепленные помещения и чтобы при недостаточности пастбищного корма производилась обязательная подкормка скота.

В наших крупных животноводческих хозяйствах (совхозы и колхозно-товарные фермы) вызывает большие затруднения организации зимних водопоев и подготовка кормов. В этом направлении мы должны поставить своей задачей широко развернуть работу по механизации. В первую очередь эта механизация должна быть осуществлена в виде простейших устройств для механической подачи воды (водопровод), путем введения в хозяйство соломорезок. Дробилок и других машин,готавливающих корм.

Особенно нужно выделить вопрос о правильной постановке нагульных операций. Мы должны дать твердые задания по нагулу нашим совхозам и колхозам и добиться сдачи скота лучшей упитанности, сдачи на один и тот же вес меньшего числа голов.

Строительство

Создание совхозов и колхозных товарных ферм вызвало огромный размах в строительстве помещений для скота. По колхозно-товарным фермам построено 424 тыс. стандартных скотомест, по мясосовхозам – 408,6 тыс. и по овцесовхозам 686,3 тыс.

Это, однако, далеко не удовлетворяет потребностей. Между тем, обеспечение всего скота, особенно молодняка, стандартными. Утепленными, хорошо устроенными помещениями является одним из важнейших условия успешного проведения зимовки и сохранения поголовья. Строительство скотных дворов, кошар, конюшен в колхозах должно в первую очередь проводится силами и средствами самих колхозов и колхозников. Необходимо только обеспечить их руководством, систематическим контролем и помощью со стороны земельных органов.

В основном и в совхозах и колхозах все строительство должно идти за счет местных стройматериалов, которые до сих пор используется плохо.

Строительство совхозов и колхозных товарных ферм должно проводиться по заранее составленным генеральным планам и должно бвть закончено в течение 1935–1936 г. Кроме того совхозы не обеспечены достаточным количеством жилых помещений. Новыми жилыми помещениями обеспечено всего 25% состава постоянных работников, 50% живет в приспособленных старых постройках и наконец, 25% размещены в порядке уплотнения.

По жилищному строительству мы ставим перед совхозами задачу – обеспечить новыми домами, в течение ближайших двух лет всех специалистов и по 50% рабочих. Кроме того совхозы должны обеспечить своих гуртоправов и чабанов легкими

Материалдар мен құжаттар жинағы

передвижными помещениями или юртами на летний период на летний период. Это же должны сделать для своих бригад и колхозные фермы.

Племенное дело

В развитии животноводства мы должны идти не только по пути всемерного увеличения поголовья, но и по пути качественного улучшения всего скота. Поэтому исключительную важность приобретает племенная работа.

Продолжая в более благоприятных по климатически и кормовым условиям районах работу по метизации местного скота высокопродуктивными породами, земельные органы, колхозы должны сделать основной упор на улучшение местных пород, хорошо приспособленных к климатическим условиям отдельных районов. Такими местными породами для крупного рогатого скота являются калмыцкая и казахская породы и для овец наша курдючная овца.

Эффективность метизации при правильном ее проведении является доказанной. По данным Казакстанского института животноводства, метисы шведского скота давали прирост по удою и по живому весу около 50% по сравнению с местным скотом в нормальных условиях кормления. Метисы «красных немцев» давали прирост 32% по живому весу и свыше 30% по удою. Телята герефордов в возрасте до одного года весили на 42% больше, чем местные.

Местный скот при хорошем отборе производителей в нормальных условиях содержания в Чолобавском совхозе давал прибавку по молоку 40% и по живому весу взрослого скота на 20-40%. Метизация местной овцы с прекосом и рамбулье при проведении ее в нормальных условиях дает положительные показатели. Большой ошибкой было проведение массовой метизации курдючной овцы с кавказскими баранами. Метисы кавказских мериносов дали в наших условиях снижение живого веса и иногда даже настрига шерсти.

Наши задачи заключаются в том, чтобы, отказавшись от повсеместной метизации курдючных овец, провести метизацию их с прекосом и рамбулье только в лучших по кормовым и климатическим условиям районах. Совершенно ясными являются пути племенной работы по свиноводству: белая английская свинья дает вполне удовлетворительные результаты. В 1933–1934 гг. завезено племенного скота по колхозному сектору 6,5 тыс. голов исключительно плановых для Казахстана пород. В 1933–1934 гг. завезено племенного скота по колхозному сектору 6,5 тыс. голов исключительно плановых для Казахстана пород.

В 1934 г. начата организация собственного воспроизводства племенного скота путем создания 3-х государственных племенных рассадников: в Талабском районе – эдельбаевской овцы, в Темире – калмыцкого крупного рогатого скота и около Алма-Аты – свицкого крупного рогатого скота. Эта работа проводилась также путем организации 60 племенных ферм и путем передачи в систему Наркомзема, для выращивания племенного скота, одного совхоза крупного рогатого скота и двух овцеводческих. Эти успехи не должны, однако, закрывать от нас ряда недостатков в самой организации племенной работы.

Отсутствует единая система племенной работы. Это приводит к использованию производителей неплановых пород, иногда совершенно не приспособленных к местным условиям. Сами племенные производители используются недостаточно. Искусственное осеменение поставлено плохо. В отдельных совхозах дорогие импортные быки давали в лучшем случае около 40 телят, а в Булановском совхозе, под предлогом изоляции племенных производителей от больных коров, получили на каждого только 4–5 телят в год.

Мы должны усилить разведение племенного скота в Казахстане и для этого организовать дополнительно в каждой породной зоне необходимое количество племенных колхозных ферм.

Вся племенная работа должна объединиться общим единым планом, охватывающим все животноводческие хозяйства, и проводится на основе строжайшего соблюдения породного районирования. В течение 1935 г. необходимо закончить полный и правильный учет племенного скота и ввести государственную племенную книгу. Для полного использования племенных улучшенных производителей необходимо подготовить опытные кадры работников и широко организовать искусственное осеменение.

Ветеринарно-зоотехнические мероприятия

Успешное развитие социалистического животноводства немислимо без правильно организованной ветеринарно-зоотехнической службы. Это — они из важнейших факторов культурного хозяйствования, ускоренного воспроизводства поголовья и повышения его продуктивности.

Ветеринарно-санитарная работа в крае сейчас поставлена явно неудовлетворительно: в 1934 г. сеть ветеринарных учреждений Казахстана насчитывала: ветлечебниц 31, ветврачебных и ветфельдшерских пунктов — 331, ветсанитарных учреждений — 91, ветснабженческих 15 и 15 лабораторных и научно — исследовательских учреждений. Алма-Атинский биокомбинат обеспечивает снабжение всей сети ветеринарными препаратами.

Однако даже такое развертывание сети ветучреждений далеко еще не удовлетворяет наших потребностей. Эта сеть слабо оборудована и в значительной мере недокомплектована кадрами. Слабость и недостаточная эффективность ветеринарных мероприятий является также результатом того, что до сих пор у нас наблюдаются многочисленные случаи преступно-небрежного несоблюдения ветеринарно-санитарного законодательства.

Мы должны сосредоточить всю оперативную работу по противозпизоотическим мероприятиями в системе земельных органов и обязать все хозорганизации увязывать проводимые ветеринарные мероприятия светорганризацией Наркомзама. Кроме этого надо обязать наши совхозы и другие организации проводить ветеринарные мероприятия не только в своем хозяйстве, но и обязательно оказывать помощь окружающим.

В 1935 г. мы должны провести паспортизацию и маллеинизацию всего поголовья лошадей с уничтожением всех явно больных. За истекший год мы достигли первых успехов в развертывании нашей зоотехнической сети. Общее количество зоотехников увеличилось с 217 на 1 января 1934 г. до 341 к 1-му декабря 1934 г. Число участковых зоотехников увеличилось за этот период с 21 до 105.

В дальнейшем мы должны обеспечить проведение массовых лекций, бесед, показательных опытов по вопросам техники развития животноводства и кормления скота. Должны быть организованы курсы, конкурсы, периодические выставки скота. Нужно наладить нашим издательствам выпуск массовой популярной литературы на казахском языке.

В целях усиления ветзоотехнического обслуживания мы должны в 1935 г. довести количество зоотехнических участков до 250, ветучастков до 200, ветфельдшерских пунктов до 300, переоборудовать и достроить десять ветлечебниц и построить 10 новых.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Необходимо также обеспечить бесперебойное и своевременное снабжение биопрепаратами всей ветеринарной сети на местах. Мы должны еще лучше наладить работу Алма-Атинского биокombината, обеспечить окончание его строительства в 1935 г., превратив его в образцовое предприятие союзного значения.

Кадры

Развитие животноводства теснейшим образом связано с укомплектованием кадрами специалистов расширяющейся зоотехнической и ветеринарной сети совхозов и колхозных товарных ферм. Эта задача должна быть разрешена прежде всего за счет организации подготовки кадров в самом Казахстане. Сейчас мы уже имеем значительную сеть техникумов системы Наркомзема и Наркомсовхозов, а также свой животноводческий вуз – Алма-Атинской ветеринарно-зоотехнический институт. Из техникумов Наркомзема за 1934 г. выпущено 62 вет. и зоотехника. По системе Наркомсовхозов выпущено 381 чел. На 1935 г. по системе Наркомсовхозов мы должны получить 571 чел. Всех специальностей, по техникумам Наркомзема – 45 чел. и 51 чел. должен ветзооинститут.

Для того, чтобы помочь учебным заведениям улучшить свою работу и обеспечить хорошую подготовку специалистов необходимо оказать им серьезную помощь. Нужно также повысить их пропускную способность. На краевые организации падает задача – принять меры к завершению строительства, к расширению помещений и к оборудованию научных лабораторий и кабинетов Алма-Атинской ветзооинститута, который мы должны превратить в образцовый вуз. Мы должны вести систематическую работу по коренизации всей сети специальных учебных заведений. Необходимо также обеспечить систематическое повышение квалификации специалистов, и создать им все необходимые материально-бытовые условия, провести в жизнь директиву об увеличении зарплаты работников зоотехнии и ветеринарии и обеспечить их транспортом для разъездов по району.

Важной задачей является подготовка и переподготовка кадров массовой квалификации. Все низовые работники должны во что бы то ни стало овладеть передовой техникой животноводства и ликвидировать ветеринарно-зоотехническую неграмотность.

За истекший год подготовка массовых кадров охватила 5271 чел. В 1935 г. только по колхозному сектору мы должны подготовить 6100 заведующих фермами и бригадиров животноводства и 420 чел. колхозных ветфельдшеров.

Задачи советов и массовая работа

«Дело животноводства должна взять в свои руки вся партия, все наши работники, партийные и беспартийные». Все наши советские организации должны крепко взяться за выполнение этих указаний т. Сталина, за развитие животноводства: наши аулсельсоветы должны, в этом деле перейти от писания протоколов, от канцелярщины – к живому делу.

Уполномоченные, которых мы командидуем в аулы, совхозы, колхозно-товарные фермы не должны ограничиваться только сведениями и материалами, которые им дают. Они должны сами посмотреть, где надо, засучив рукава, оказать местным работникам практическую помощь, без этого мы не сможем овладеть техникой, без этого наше руководство будет бумажным.

Надо решительным образом изменить, улучшить работу наших райзо. Райзо являются центральными штабами, руководящими работой по животноводству. В полеводческих районах этой работой руководят заместители зав. райзо, а в животноводческих районах – сами заведующие райзо. В райзо надо давать лучших людей, которые могли бы по-настоящему руководить этим ответственным делом.

Советы должны мобилизовать творческую активность, инициативу и самостоятельность самых широких масс рабочих, единоличников на успешное осуществление принимаемой съездом программы работ по животноводству.

Мы должны добиться, чтобы советы возглавили социалистическое соревнование и ударничество в наших колхозах и совхозах, между колхозниками и рабочими совхозов, между специалистами и земельными работниками за лучшее и скорейшее проведение в жизнь решений съезда в животноводстве. Надо добиться поощрения передовиков, широкой популяризации достижений наших лучших хозяйств и лучших работников и одновременно вести решительную борьбу с разгильдяями и лодырями.

Советы должны помнить, что они несут ответственность за полное и современное выполнение государственного плана развития животноводства, за конкретную помощь колхозам, совхозам и колхозникам, за правильную организацию животноводческих хозяйств.

«Тот, кто в Казахстане не понимает важности и огромного значения вопросов животноводства... тот не большевик, тот ничего общего не имеет с нашей партией, тот безнадёжный идиот, которому не место в рядах нашей партии» (Л.И.Мирзоян).

Так резко поставлен вопрос в отношении коммунистов, так же надо его ставить и для работников аулсельсоветов. От них зависит практическое выполнение решений съезда. Мы должны оценивать работу советов, работу всех советских организаций по результатам конкретного руководства животноводством.

Советы должны обеспечить беспощадную борьбу со всякими попытками остатков разгромленного кулачества и байства и антисоветских элементов помешать делу развития и дальнейшего подъема животноводства нашей республики.

Возможности для развития животноводства в Казахстане исключительно велики. В наших руках все, чтобы добиться быстрого роста в лучшего качества животноводческой продукции.

ЦК партии и Союзное правительство оказывали и оказывают нам огромную помощь в деле поднятия животноводства, в деле быстрого подъема зажиточности наших колхозников. По инициативе т. Сталина за последние два года несколько раз обсуждались вопросы животноводства Казахстана Политбюро ЦК и в Союзном правительстве. Мы получаем большие льготы, получаем материальные ресурсы, денежные средства и скот. Все это на сегодня уже улучшило и решительно подняло общее благосостояние колхозников и трудящихся всего Казахстана.

В ответ на эту помощь мы должны обеспечить полное и современное выполнение заданий партии и правительства по поставкам мяса, масла и шерсти, которые падают на долю совхозов, колхозов и трудящихся Казахстана.

На эту помощь партии и Союзного правительства мы должны ответить дружной работой по обеспечению быстрейшего роста поголовья скота, по максимальному увеличению его товарной продукции и выполнением на деле указания тов. Сталина о превращении Казахстана в передовой отряд социалистического животноводства на Востоке! (*Бурные аплодисменты*).

Бүкіл жер жүзінің пролетарлары, бірігіңдер!

ҚҰЛЫМБЕТОВ ҰЗАҚБАЙ
СОВЕТ ӘЙЕЛДЕРІ – ТОЛЫҚ ПРАВОЛЫ АЗАМАТ

(Қазақстан қыз-келіншектерінің республикалық
I-съезінде сөйлеген сөзі)

«Қазақстан» баспасы
1936

Жолдастар! Сіздерге, өлкеміздегі қыз-келіншектердің ең таңдаулы адамдарына Қазақстан Советінің Орталық атқару комитеті атынан жалынды большевиктік сәлемімді беремін.

Кеше ғана, біз, Социалды Қазақстан Республикасының 15 жылдық мерекесін және Совет Одағындағы пролетариаттық Ұлы Октябрь революциясының 18 жылдық мерекесін өткіздік.

Ұлы мерекелер үстінде ұшан-теңіз социализм табыстарының қорытындысын жасадық. Осы табыстарға жету жолындағы ұлы күреске еңбекші әйелдер көпшілігі қатыспаған болса, онда бізде бұл сықылды үлкен табыстар табылмаған болар еді. Социалдық құрылыстың қай саласындағы жұмыс болса да совет еліндегі барлық ұлттың әйелдері белсене қатысып отырғандығын көреміз.

Ауыл шаруашылығы қайта құрылды. Колхоз құрылысы жеңіп шықты. Бетке ұстаған нұсқауымыз Сталин жолдастың: «Әйелдер колхозда – үлкен күш. Бұл күшті пайдаға асырмау, ол қылмыс істеу болады. Біздің міндетіміз сол – әйелдерді алға ұмтылдыру, сөйтіп бұл күшті іске қосу болады!» деген ұраны болады. Міне, осы ұранды іске асыра отырып, әйелдерді социалды ауыл шаруашылығына, үкімет істеріне кең түрде қатыстыратын халге жеттік.

Біздің өлкемізде туып отырған бұл жағдайдың ерекше маңызы бар. Олай болатыны – революциядан бұрынғы Қазақстанда әйелдерді қорлау, еңбегін жеу басқа елдердегіден де артық болды. Қазақ әйелдері правасыз болды. Қараңғы сауатсыз болды. Қазақ әйелдері күң деп есептелінді. Базардағы сатылатын зат орнына ұсталды.

Ленин-Сталин ұлт саясатын іске асыру арқасында және халық шаруашылығының барлық тарауына да қазақ әйелін қатыстырудың қажет екеніне күнбе-күн көңіл бөлу арқасында жаңа үлкен табыстарға жеттік. Әсіресе, соңғы жылдардағы табысымыз өте көп. Бүгінгі қолымыз жетіп отырған табыстарымыздың қаншалық ірі екенін біліп, қаншалық алға басқанымызды білу, оны дұрыс бағалау үшін, бұрын патша кезінде әйелдердің қандай халде болғанын еске түсірудің жастарға пайдасы болмаса, зияны жоқ.

Патша кезіндегі әйелдердің адам айтқысыз ауыр күйде болғанын, көз алдына толық елестететін сөздер табу, біз сияқты жазушы-жыршы емес адамдарға қиынырақ соғады. Ол күндегі әйелдердің халін суреттеу, оны жазу көркем сөздің шеберлері, осы күнгі совет ақындарының, жазушылардың ғана қолынан жақсы келеді. Мұны Максим Горкий, Салтыков Шедрин, Чехов, Некрасовтар және осылар сияқты атақты жазушылар, ақындар жазды. Қазақстанның атақты жазушы-ақындары да жазды.

Патша кезіндегі әйелдердің халі адам аярлық еді. Мұңды-зарлы еді. Патша үкіметінің полициялары, ерінің қорлығынан, тепкісінен құтыламын деген әйелдерді қорғау, оның көз жасына қарау былай тұрсын, қайта құлдықта, тепкіде қалдыра берді.

Ол кезде некесіз туған бала «жансыз» туған бала еді. Ондай нәрестелер қорғансыз болып қалатын еді. Қорғансыз баланы қолдау жолы өлтіріп тастау болатын еді. Осындай айуандық істеген ескі үкімет жезөкшелік, дене сатушылық сияқты сұмдықтарға жол беріп жіберді. Бұрынғы күндерде орыс халқында: «Тауық құс емес, әйел кісі емес» деген, қазақ халқында: «Ақылы қысқа, шашы ұзын» деген әйелдерге арналған мақалдар болатын. Өткен өмірдегі жабайылықты, айуандықты, әйелдердің еріксіз болғанын, қорлықта болғанын, осы мақалдар

Материалдар мен құжаттар жинағы

толық көрсетеді. Ал, дін, шариғат жолы «әйелдерді қатты ұста, ұра бер» деп үйретті. Онысы далаға кетпеді. Әйелді ұрып-соғу, қорлау деген сұмдықтар күнде кездесіп отыратын отбасында үйреншікті оқиғаға айналып кетті. Әсіресе, қазақ елінің, күншығыс елдеріндегі әйелдердің халі өте-мөте ауыр болды.

Тілсіз, үнсіз, қорғансыз болған қазақ еңбекшілерінің әйелін кімдер қорламады! Жұрттың бәрі қорлады. Жұрттың бәрі «күн» орнына ұстады.

Қазақ әйелі сатылу, саудаға түсетін тауар, малмен бірдей болды. Орыс империализмінің, қазақтың байлары мен молдасының адам айтқысыз қанауында болды. Мұхаммет заңы – шариғаттың тұзағында болды. Қазақ әйелінің «күн» болғаны, байлардың байлап, мағап үштен, төрттен әйел алатын болғаны, аузынан сүті кетпеген 15 жасар қыздардың 70-тегі шалға берілетін болғаны, мұның бәрін де сіздер көрмегенмен естіген боларсыздар.

Еркектердің өз әйелдерін аяусыз түрде ұратын-сабайтынын да білетін болуыңыз керек. Қазақ әйелдерінің халі осындай адам шыдағысыз ауыр күйде бола тұрса да, оны ескерген жан болмады. Үкімет те, бай да, патшаның шенеуніктері де әйелді бұл халден құтқару дегенді ойлаған жоқ. Ең болмаса әйелдер де адам-ау дегенді еске алмады.

Күн көруі, тұрмысы осындай күйге ұшыраған қазақтың еңбекші әйелдері жөнінде, олардың мәдениеті сондайлық болып еді деп сөз қозғаудың да қажеті жоқ. Ал, бұл күнде сол тұрмыстың бәрі де қирады. Октябрь революциясының арқасында, большевик партиясының және біздің ұлы көсемдеріміз Ленин, Сталиндердің данышпандық басшылығы арқасында – әйелдерге деген теңсіздік, қорлықтың тамырына балта шабылды. Мұнан, әрине, біз өткенді мүлдем естен шығаруымыз керек деген мағына тумайды. Қайта бұрын не болғанын білуіміз керек. Әсіресе, сіздер, қыз-келіншектер, өткендегі тұрмысты біліп отыруға тырысыңыздар. Өйткені сіздер ол тұрмыстың ащы, улы дәмін татқан жоқсыздар, ауыр қайғыны атаң мен шешен көрген. Ол күндегі азапты сіздер көріп, бастан кешірген жоқсыздар. Ол кезде сіздер жас болдыңыздар. Ол қараңғы тұрмысты, бақытсыздықты, қайғы-зарлы өмірді үлкен апаларыңыз, шешелеріңіз ғана көрді.

Ескі лағынетті өмірдің қалдықтарын көре біліп, түгін қалдырмай жоюға аттануымыз керек, адамшылыққа керекті істің бәрін де жойып жатқан, әйелдер жөнінде де, адамның тіршілігіне керекті мәселелер жөнінде де өткен жабайлық заманының тәртібін қайта орнатып жатқан, бүкіл халықтың жауы – капиталистерге, фашизмге қарсы күресетін адам болуымыз керек. Міне, бұл үшін өткен өмірді білу өте қажет.

Германиядағы үкімет басында отырған фашистер көсемі ашықтан-ашық: «Саясатқа қатысу және өнер үйрену – әйелдердің ісі емес. Әйелдер үй шаруашылығын ғана бағатын адам болуы керек», – дейді. Орыс патшасы, қазақтың байлары, молдалар бұрын не істеген болса, фашизм соны қайта орнатып жатыр.

Азамат соғысының тұсында Совет Одағының жерінде болып, оның бер жағында Қазақстан топырағын жайлаған ақтар қандай зұлымдық, жауыздық істеген болса, фашизм – сол тәртіпті орындатып жатыр. Мысалға мынаны алайық.

1914 жылы* Қостанай маңындағы қара шаруалар көтерілісін басқаннан кейін Колчактың Томаковский деген бір подполковнигі мынадай бір бұйрық береді:

«§2. Қостанайдағы және бұл уезге қарайтын поселкелерге большевик бандыларының көтерілісіне жалғыз еркектер ғана емес, сонымен қатар әйелдер де белсене қатынасты. Олар Отан қорғау ісіндегі біздің қырандарға бұрыштан, терезеден, үйдің төбесінен оқ атты. Мұны өз көзіммен көрдім. Осындай қылмысты

* Кітапта солай жазылған – құраст.

әйелдер осы кезге дейін Отанына қиянат істегені үшін берілетін тиісті жазадан шет қалып келді.

Бұл сияқты қылмысты әйелдерді жай ғана атып тастау қол емес деп есептеймін. Сондықтан, менің ескертетінім, ондай әйелдерге ылғиына дүре соғу керек, тілім-тілімін шығара сабау керек. Ондай ақылы шолақ жандарға, ас аяқпен, ас пісіретін үймен айналдыруға, тиісті жандарға болашақтың балаларын, мұнан гөрі тәуірірек буынды тәрбиелеуге тиісті адамдарға, осыған ғана еркі бар, миына қонбайтын саясатқа қатысудан аулақ болуға тиісті жандарға – бұл сияқты үйде қолданылатын шараларды қолдансақ, оның нәтижелі болатынында менің күмәнім жоқ.

Түбіріне қол қойған:

Гарнизон начальнигі – подполковник *Томаковский*.

Францияда, Қытайда, Жапон елдерінде және басқа да елдерде фабрике істейтін жас әйелдерге арнап, фабрик жанынан «жатақ үйлерін» салу тәртібі бар. Ондағы қыздарға «адамгершілік тәрбиесін» береміз дейді де «жатақ үйдегі» қыз-келіншек атаулыны жұрттан айырып бөлек ұстайды. Бұл жөнінде Юан Кутирио деген бір буржуазия газетінің тілшісі былай деп жазады: «Батарластағы Ваттин деген тоқыма фабрикасында жастары 13 пен 18 арасындағы 80 жас жұмысшы әйелдер қазармадағы фабрик басқармасында істейтін үш монах әйелдердің (еркектен безген әйелдер) бақылауында тұрады. Ол қыздар намазға барғанда, тамақ ішуге не жұмысқа шыққанда, болмаса ұйықтауға жатқанда бәрі де командамен істеледі. Фабрик маңынан шығуға оларға ерік болмайды. Ал әлгі қыздарға келетін, олардан кететін хаттардың бәрін де ондағы бақылаушылар ашып, оқып тұрады. Бұл тәртіптен бас тартқандар жұмыстан шығып қалады».

Мен тағы да айтамын, жолдастар, өткенді біз біліп отыруымыз керек. Бұл бізге: халықтың қас дұшпаны – фашизмге қарсы күресу үшін, интернационалдық міндетімізді орындау үшін, ескіліктің тамырын құрту үшін, әйелдер жөніндегі ескілік қалдығын жою үшін керек.

Ленин-Сталин партиясы, Совет үкіметі әйелдерді толық бостандыққа жеткізуге керекті жағдайдың бәрін де жасады. Совет әйелдері жаңа тұрмыс құру күресіне шын белсене қатысуда. Осы күні, әсіресе, жас әйелдердің белсенділігі күшті. Олар өндіріс станоктарында, колхоздарда, совет мекемелерінде белсене істейді. Олар оқытушы, оқымысты, инженер, техник, дәрігер, агроном болуға даярлануда. Көп қыздар өздерінің геройлығын көрсете білді, былайғы жастарға ерліктің үлгісін көрсетті. Партия, комсомол, совет ісінің басшы қызметінде жүрген әйелдер аз емес. Оның ішінде жас әйелдер де бар. Мәдениет майданында онан да гөрі көбірек.

Дегенмен әлі істелмеген жұмыстар көп. Әйелдер арасындағы жұмысты нашар істеп отырғандардың ішінде совет орындары да бар. Әйел мен еркектер арасындағы теңсіздік сияқты капитал қоғамынан, ескі заманнан қалған ең сорақы қалдықты толық жою жөніндегі жасалған қолайлы жағдайларды ойдағыдай пайдалана алмай отырмыз. Ал осы айтылған ескілік қалдықтары дегеніміз қайсы? Олар мыналар:

– Бізде, көп қатын алу, қалың беру, әменгерлік, жасы жетпей үйлену тағы сол сияқты ескілік қалдықтары әлі бар.

– Бізде, кейбір колхоздарда рушылдық, туысқандық, «ағайын-қарындастық» деген ескі, сасық әдеттердің қалдығын пайдаланып, бетін жасырып, колхозшы әйелдердің еңбегін дұрыс пайдаланбаушылық та бар.

– Бізде, әйелге өрескел, тіпті айуанша қараушылық фактілері де бар. Күні

Материалдар мен құжаттар жинағы

осы уақытқа дейін «әйелдер ерінің нәпсісін орындайтын адам» деп қарайтындар, әйелдерін тастау қазақ арасында, орыс арасында да кездесіп отырады.

– Бізде, белсенді әйелдерден жоғарылатып қызметке тартылса оларға толық көмек берілмейді. Сонан соң әйелдер бұрынғы қалпында қала береді.

– Бізде, қазақ, өзбектер арасында әйеліне физкультура жұмысына қатысуға рұқсат етпеушілік те бар. Бұл жағдай қыздар жөнінде де кездесіп отыр.

Біздегі өте ірі кемшіліктің бірі сол, біз әйелдерді, әсіресе қазақ әйелдерін басшылық қызметке өте нашар көтеріп келеміз.

– Әйелдер арасында сауатсыздық, шала сауаттылық та едәуір көп. Бұл, әсіресе қазақ, өзбек, ұйғыр, дүнген әйелдерінің арасында көп.

Әйелдерді өзін-өзі тани білетін, кем-қор еместігін жақсы сезетін, өзін-өзі құрметтеп тәрбиелей білетіндей дәрежеде тәрбиелей алғаны жоқ. Оларды әлі де болса мәдениетті өмірге, тұрмысқа, мәдениетті киінуге, баланы мәдениетті тәрбиелей алатын болуға үйрете алғанымыз жоқ. Бір сөзбен айтқанда, адам баласы жасаған ұлы мәдениетке жеткізе алғанымыз жоқ.

Қысқасы, әйелдерге ескіше, надан, жабайылық көзбен қараушылық сияқты ескілік қалдықтары әлі көп, жолдастар.

Мен жоғарыда да айтып өттім. Осындай жағдайлардың болуына себеп – әйелдер жөнінде әлі де болса ескі, бектік, буржуазиялық көзқарас қалдықтарының жойылмағаны айтылып отыр. Ашық айту керек, осы қалдықтар кейбір кеңес орындарына да ұялап алыпты. Әлі де болса аудандардағы совет үкіметінің адамдары әйелдер тұрмысының мәселелерін саяси көзбен қарап, өне бойы жете ұға бермейді, әйелдердің өмірі-тұрмысымен байланысты мәселелерді партиямыз бен Сталин жолдас көтеріп отырған саясат сатысына жоғарылатып, көтере алмайды. Күйеулері әйелдерін сабаса, ол бір, сәл ғана бұзақылық деп қараушылық бізде аз емес. Кеңес заңын аяққа басып, жас қыздарды күйеуге беру, сағу сияқты қылмыстарды жыл бойы қарап бітірмей, оны елемей жүргендер де аз емес. Мұндай жұмыстарды тап дұшпандарының қалдықтары істейді.

Кейде біздің ұйымдарымыз істі сынап қолға алмайды, қыздардың өніп-өсіп, жаңа адам болуына көмектесу деген – партиямыз бен үкіметтің ұлы жұмысына көмектесу болып шығатынын ұқпайды.

Міне, сондықтан да одағымыздың жоғарғы орны – Совет Одағының Орталық Атқару комитетінің президиумы Қазақстанның 15 жылдығына байланысты менің баяндамамды тыңдағанда – Қазақстандық совет орындарының ісін большевиктік сынға салды. Өзінің қаулысында бізге мынадай нұсқау берді:

«Совет Одағының Орталық Атқару Комитетінің президиумы Қазақ үкіметі мен кеңестеріне еңбекшіл қазақ әйелдерін мемлекеттік, шаруашылық және мәдениет жұмыстарына тартуға, басшылық жұмыстарына оларды батыл түрде жоғарылату ісіне күнделікті көңіл бөлу қажет екенін ерекше көрсетіп өтеді.

Мұнда Совет Одағының Орталық Атқару Комитетінің президиумы еңбекші қазақ әйелдерін ескі тұрмыс қалдығынан мүлдем босату жолында мұнан былайғы жерде де жүргізілетін күрестің өте маңызды екенін атап көрсетеді...» деді.

Совет Одағының Орталық Атқару комитеті президиумының берген бұл нұсқауы өте орынды. Өйткені, әйелдер жөніндегі ескілік, буржуазиялық-бектік көзқарастың қалдығын мүлдем жою жолында біз әлі де көп жұмыстар істеуіміз керек. Бұл жағдайлы қазақ, өзбек, дүнген, ұйғыр әйелдері жөнінде ерекше ескертуіміз керек. Әлгі ескілік қалдықтары дегеніміз, кейде біздің Совет мекемелеріндегі кейбір басшы адамдарымыздың бойына орнап алған. Ал мұндай «басшылар» ескілікті қолдағаны үшін, еңбекші әйелдерді тәрбиелеу жұмысына

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

қырсығын тигізгені үшін, сөз жок, жазасын тартады. Өзін-өзі дұрыс ұстап, әйелге советтік, жолдастық көзқараспен қарауда басқаларға үлгі болу деген сияқты өте маңызды үлгілі істер бізде әлі жеткіліксіз.

Егер де барлық комсомол активі, барлық совет мекемелеріндегі басшылар, сот, прокурор, шаруашылық орындарындағы басшылар – осылардың бәрі үйінде болсын, қызмет атқарып жүргенде болсын әйелдерді большевикше ардақтай білсе, әйелдерге большевикше қараудың үлгісін іс жүзінде көрсететін болса, сонда ғана әйелдерді өрге бастыруға, бұл жөнінде ұлы-ұлы табыстарға жетуге болады.

Бұл мәселені Орталық комсомолдар комитеті өте дұрыс көрсетіп отыр. Ол өзінің «қыз-келіншектер арасындағы жұмысты жақсарту шаралары» деген қаулысында әрбір комсомол активінің өзін-өзі дұрыс ұстауы, өз басының істеген үлгілі ісі арқылы басқаларға жол көрсетуі керек екенін өте қатты тапсырады.

Сіздерге сол қаулының жаңағы маңызды бір жерін оқып өтейін:

«Комсомол ұйымдары мен оның басшы қызметкерлері, комсомол мүшелерінің, ұйымда жоқ жастардың қыздарға, жас әйелдерге жолдасша қарамай, айуаиша қараушылығынан қандай түрімен болса да аяусыз, бағыл түрде күрес ашуы керек. Бұл сияқты қылмыстар комсомол комитеттерінде де, жалпы жиналыстар да кең талқыға салынып, ондай фактілер советтің жас азаматы деген атақты былғаушылық деп есептелінсін. Оны істеген комсомол мүшелеріне қатаң шара қолданып, ұжым қатарынан шығаруға дейін жазалау керек.

Комсомол активтері өздерінің дұрыс мінездері мен комсомол мүшелеріне әйелге жолдасша қараудың шын үлгісін көрсету керек...» ұлт республикаларының қыз-келіншектері арасындағы жұмыстар бұл қаулыда ерекше көрсетілген. Бұл жөнінде ол қаулысында Орталық комсомол комитеті былай дейді:

«Ұлт республикаларындағы комсомол ұйымдары мен оның басшы активтері әйелдерді күндікте қалдыратын, әлі күнге дейін жойылмай келе жатқан бектік, рушылдық қалдықтарына қарсы барлық күшін жұмсап, аямай күрес жүргізулері керек. Ұлт республикаларының комсомол активтері совет заңын бұзушылықты сыртынан қарап, көріп қана қоятын кісілер сияқты болмауы керек. Ондайлар Башқұрт, Өзбекстан* тағы сондай ұлт республикаларында болды. Комсомол ұйымдары әрбір қылмысты істің айыптыларын бағыл түрде сот жауапкерлігіне тартқызып, ондай фактілерді барлық жастар арасында талқылап отыруға міндетті.

Әйелдерге «күн» деп қараушылық әдет қалдықтарының барлық түрімен де күресу жөнінде ең маңызды іс – ол ұлт республикаларының комсомол мүшелері мен комсомол активтерінің өздерінің мінез-құлқы болады.

* Өзбекстан (Өзбек республикасы) – Узбекская Советская Социалистическая Республика (Узбекская ССР, УзССР) – одна из союзных республик Советского Союза. В результате административно-территориальной реформы 1924 года были расформированы Хорезмская Социалистическая Советская Республика, Бухарская Социалистическая Советская Республика и на их территории, а также на территории бывшей Туркестанской АССР, входившей в состав РСФСР, были образованы две новые союзные республики – Туркменская ССР и Узбекская ССР. В состав Узбекской ССР вошли территории большей части Бухарской ССР, Хорезмской ССР, а также Самаркандская область, большая часть Ферганской области и Ташкентский уезд Сырдарьинской области Туркестанской АССР. Тогда же в южной части Узбекской ССР была образована Таджикская АССР. В 1929 году Таджикская АССР была преобразована в Таджикскую ССР и выведена из состава Узбекской ССР. В 1930 году столица республики была перенесена из Самарканда в Ташкент. В 1936 году из состава РСФСР в Узбекскую ССР была передана Каракалпакская АССР.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Ең алдымен осылар өздерінің әйелдері болсын, не басқа қыздар болсын коммунистше тәрбиелеп, оларға әрдайым жолдасша қарап, ұлт республикаларының барлық еңбекші жастарына үлгі көрсетіп отырулары керек...»

Менің ойымша, осы айтылып отырған өз басынды дұрыс ұстау арқылы басқаларға үлгілі бол деген сөзді комсомолдарға ғана емес, совет орындарындағы, шаруашылық орындарындағы сақа басшыларға да, активтерге де айтуға болады. Бұл сөзді прокурор, сот қызметкерлеріне де, атқару комитеттері, ауыл советтер, колхоз басшылықтарына да айту керек. Бұл жөнінде барлық совет әйелдері, қыз-келіншектер арасындағы жұмыстарды жүргізуге тағайындалған комсомол комитетіндегі әйел қызметшілермен бірге үлкен көмек көрсетулері тиіс. Комсомол комитетіндегі қыз-келіншектер секторлары осындай көмек беруді қамсыз ету үшін құрылған. Комсомол комитеттеріндегі қыз-келіншектер секторы, Косерев жолдастың сөзімен айтқанда, «бізге дамыл бермеу» үшін құрылған.

Бұл әбден дұрыс айтылған сөз. Шыны солай. Кейде біздер арқаны кеңге салып жібереміз. Сондықтан, әйелдер арасындағы жағдайды, болып жатқан кемшіліктерді көрмей қаламыз. Халықтың қақ жартысы әйелдерге кейде жеткілікті түрде назар аудара алмай қаламыз. Ал, бұл жетімсіздігімізді әлі де жоғалып бітпеген тап дұшпандары мен оның агенттері пайдаланады.

Сіздер, советтің жас әйелдері, комсомолдық жігерлеріңмен кеңес шаруашылық орындардан тиісті көмекті талап етіп, ала біліңіздер. Тәрбие жұмыстарыңызды жөндеуге тырысып, бұл жолдағы міндеттеріңді орындау жолында басшы адамдарға «дамыл бермейтін» болындар. Сонымен қатар әйелдер арасындағы жұмыстарды ойдағыдай жолға қою ісі қолынан келетін активтердің басын құрауға сіздер бізге мықтап көмек берулеріңіз қажет.

Міне, жолдастар, осыны орындасақ, онда біздің ісіміз бүгінгіден де гөрі күшті қарқынмен алға басады. Біздің әйелдеріміз партия басшылығы арасында ескілік қалдығын қоздырып жүргендердің бәрін де жолдан сыпырып тастай отырып, өмірі, тұрмысын мұнан да гөрі гүлдендіре, көркейте түседі.

Жолдастар! Біздер барлық күшпен қарыштап алға басып, социалдық тапсыз қоғамға таянып келеміз. Ол қоғамда ондай ескілік қалдығының болуы мүмкін емес. Сондықтан да жоғарыда айтылған ескілік қалдықтары мен әйелдер арасындағы жұмысымыздың кемшіліктерін жою – бүгінгі күні ерекше көңіл бөлетін, сынап қолға алатын күрделі міндеттер болады. Міне, мәселенің саяси мәні осылай болғандықтан, біздің ұлы көсеміміз Сталин жолдас партияның XVII съезінде әйелдер туралы айтқан сөзінде: «Бұл сияқты ұшан-теңіз еңбекші армиясының қараңғылықта және жабайылықта қалуына біз жол бере алмаймыз» деген болатын.

Сталин жолдас Орталық комсомолдар комитетінің қызметкерлерімен жасаған әңгімесінде де және Орталық партия комитетінің қаулысында да комсомолға қыз-келіншектер арасындағы жұмысты көтеруді жүктеді. Қыз-келіншектердің мәдени-саяси жағынан дәрежесін көтеруді қолға алып, бүкіл Ленин комсомолының қатарында комсомолға қыз-келіншектердің алдыңғы қатарда болуын қамсыз етуді жүктеді. Бұл нұсқаулар – Қазақстан комсомолы үшін аса маңызды және тез қолға алуды керек қылатын іс. Бұл, әсіресе, қазақ әйелдері жөнінде айрықша керекті іс.

Әйелдер жөніндегі ескіден қалған қалдықтарды толық жою үшін Сталин жолдастың нұсқауын іске тезірек асыруымыз керек. Орталық комсомолдар комитетінің қаулысын орындауға ұйымдасуларыңыз керек.

– Совет заңы біздің қолымызда. Бұл заң іске асқанда әйелдердің еркектермен правасы бірдей болуын қамсыз етеді. Біздің қолымызда қаржы-қаражат жағынан болсын, техника, мәдениет жағынан болсын, тағы басқа да жағдайлар болсын, керекті құралдың – мүмкіншіліктің бәрі бар. Міне, бұл жағдайлар совет әйелдерін көркейту жөнінде игілікті шаралардың бәрін де жүргізуге шамамыздың келетінін көрсетеді. Бізде социализмдік қоғам орнады. Бұл қоғам ескілік қалдығына жол бере алмайды. Қайта бұрын мешеу, төмен қалғандарды көтеріп, бақытты өмірге жеткізеді.

– Біздің қолымызда Сталин жолдастың данышпандық нұсқаулары, орталық, өлкелік партия комитеттерінің қаулылары, Мирзоян жолдастың нұсқаулары бар. Қыз-келіншектер арасындағы жұмысты оңдау жөнінде Орталық комсомолдар комитеті шығарған қаулылар да бар. Мұның бәріне ендігі жерде де Қазақстан қыз-келіншектерінің арасындағы жұмыстарды күшейту жөнінде, сіздер жасайтын ұсыныстар қосылды. Сөйтіп, жолдастар, әйелдер арасындағы жұмыстарды тез күшейтуге керекті жағдайдың бәрі де – бізде бар.

Сүйікті көсеміміз Сталин жолдастың нұсқауын Орталық партия, комсомол комитеттері мен Совет Одағының Орталық Атқару комитеті президиумының қаулыларын бұлжытпай орындауымыз керек. Оны неғұрлым тез орындасақ, солғұрлым біз олжалы боламыз. Қазақстан өрге өрлеген, табысы мол ел болады. Әйтпесе біз Қазақстанды шығыстағы үлгілі мал шаруашылығы ауданына айналдыру ісін кешіктіреміз. Қазақстанды Одағымызда алдыңғы қатарлы, өнерлі, кәсіпті елге айналдыру ісін кешіктіреміз. Қазақстанды ұлы Отанымыз – Совет Одағының үлгілі, мәдениетті республикасына айналдыру ісін кешіктіреміз. Олай болса әйелдер арасындағы жұмыстарды – олардың мәдени саласы білімдерін, техникалық білімдерін, жалпы белсенділігін көтере түсуге ұмтылайық! Бұл күресті күшейтуге қыз-келіншектердің өздері белсенді кірісуі қажет.

**Кеңес заңын жаюшы бюроның мүшесі Канның «Егіндік, шабындық жерді теңгеріп бөлу» туралы сұрақ, жауап ретімен жазылған кітабына
Қазақстан Халық комиссарлары кеңесі ағасының орынбасары
Ұзақбай Құлымбетұлының пікірі**

Патша үкіметінің қазақ жері туралы қолданған отаршылдық саясаты салдарынан өткен күндерде қазақтың өзара жер пайдалануы реттеліп шешілген емес. Қазір де Қазақстан үкіметіне қазақ арасындағы жер пайдалану шатағын шешу керек болып отыр.

Жер мәселесі, әсіресе, отырықшылыққа айнала бастаған қазақ елдерінің көкейін тесіп, ұйқысын бөлген мәселе. Бұл елдерде ең жақсы жерлерді патша үкіметі өткен күндерде шеттен келген ауғындарға алып берді. Одан қалған шабындық, егіндік жерлердің ең жақсысын, қолайлы суаттарды, шаруаға жайлы түрлі қоныстарды күштілер, байлар басып алып, кедейлер жерден мұқтаждық көріп отыр. Байлардың, манаптардың қолына қарап ықпалынан шаға алмай отыр. Кедейлерді жер пайдалану жағынан байға шынымен теңгеру үшін жаппай қоныстандыру жұмысын жедел жүргізу керек еді. Бірақ елді жаппай қоныстандыру туралы заңды Қазақстан тұрмысында тез арада жүзеге асыруға болмайды. Өйткені елдің жерді аттамалап пайдалануын, бір ауылдың жері екінші ауылдың жеріне сынаша сүйірленіп кіріп жатуын жоюға көп уақыт кетеді.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Жаппай қоныстандыру жұмысы осымен байланысты. Жұмыс бұлай ұзаққа созылатын болса, қазақтың қалың кедейлері көпке шейін бұрынғы күйінде жерден мақұрым қала бермек. Сондықтан Қазақстан үкіметі кедейлерді байдың тырнағынан босату үшін құрулы жоспар бойынша жаппай қоныстандыру жұмысын жүргізумен қатар, қазақ арасында шабындық, егіндік жерді теңгеріп бөлу керек деп ұйғарды. Шабындық, егіндік жерді теңгеріп бөлу тақырыпты заң келешекте жаппай қоныстандырылатын қазақ елдерінде жүзеге асырылады. Бұл заң іс жүзіне асқанда ауылдың өндіріс қуаты артып, елдің, әсіресе орта шаруалар мен кедейлердің шаруасы көтеріледі, рулы ел бай, кедей боп екі тапқа бөлініп күштілер әлсіздікке айналады. Жалшылар мемлекеті күшейген үстіне күшейіп, үкіметтің қолданып отырған саясатына елдің сенімі арту үшін төңкеріс заңын қалың елге түсіндіруге, оны жүзеге дұрыс асыру жағына күш салу керек. Үкімет төңкеріс заңының орындалуын қолға алғаны бір бұл емес, бірақ бұл жұмысқа бұған шейін осы күнгідей белсене кіріскен жок еді. Төңкеріс заңы дұрыс орындалуы үшін кеңес қызметкерлерімен қатар жұмыскер, қара шаруалар да жетік болуы керек. Ол үшін қалың жұмыскер, қара шаруаларға кеңес заңын тегіс түсіндіру керек. Заң әдебиетін түсінікті тілмен жазып тұрып, жер-жерге тарату керек. Әрбір қара шаруа, әрбір жұмыскер кеңестер жұртшылығының бойына жүктеп отырған міндеттерін білумен қатар, кеңес үкіметінің өзіне берген мұрсатын да түстеп айыратын болсын!

Біздің Қазақстан дикандары басқадан бұрын жалпы жер заңын, әсіресе қазір де шабындық, егіндік жердің бөлісі болып жатқандықтан, шабындық, егіндік жерді теңгеріп бөлу тақырыпты заңды біліп алулары керек. Бұл заң дұрыс орындалып көңілдегідей жеміс беруі ауылдағы кеңес жұртшылығына, кедей, нашар шаруалардың өздеріне байлаулы. Бұл заңның мән-жайына, қалай қолданылатынына түсінбеген бірде-бір дикан, бірде-бір ел қызметкері болмауы тиіс. Әрбір қара шаруа бұл заң кімдерге артықша мұрсат беретінін, өз мұрсатын қалай қорған болатынын, бөлісті кім жасайтынын, бұл заң күші қандай шаруаларға жүрмейтінін, ішінара жер өңдеуші серіктіктердің қолдан суарып пайдаланып отырған жеріне жүретін-жүрмейтінін, қандай жерлер егіндік, қандай жерлер шабындық саналатынын білуге құмар болуға тиіс.

Одан кейін елдегі қызметкерлер, қалды жалпы дикандар, бір ауылдың тізімінде болып, шынында, жерді екінші ауылдан пайдаланып отырған адамдарды қайда қосуға білмей сасады. Бұған шейін көп қызметкерлер ауылдан алынып, кеңес қызметін атқарып шетте жүр. Бірқатар қара шаруалар мектептерде оқып жатыр, бірқатар қара шаруалар әскер қызметінде жүр. Бұларға шабындық, егіндік жер қайдан беріледі, қай ретпен беріледі? Ел жайлауға көшкенде нашар үйлер азды-көпті малын бағып қыстау маңайында қала ала ма? Үлесіне тиген шабындық, егіндік жерін ұқсата алмайтын әлсіз, нашар үйлер жерін еңбек сіңіріп пайдалану үшін басқа біреуге жалға бере ала ма? Жер бөлісінен туатын дау-шарды қайда, қалай шешіп болады? Біз осы сықылды сұраулардың бәріне тыңғылықты жауап беруіміз керек. Кеңес заңын жаюшы бюро мүшесі Кан жолдастың шабындық, егіндік жер бөлісі туралы жазылған бұл кітапшасы осындай сұрауларға жауап береді. Жазушы Қазақстан Орталық кеңес комитеті мен Халық комиссарлар кеңесінің 1926 жылы майдың 20-сында шыққан заңын, заңға қосымша ережелерді сұрау, жауап ретінде жалпақ тілмен түсіндіріп отыр. Әрбір кедей, әрбір елдегі қызметкер, үш кісілік комиссия бастықтары бұл кітапшадан өзіне керек жауапты табатынына сөз жоқ.

Олай болса жер әңгімесіне құлағын түрген қара шаруалар да, шабындық, егіндік жерді теңгеріп бөліп беретін қызметкерлер де бұл кітапшаны қолдарынан тастамайтын болу керек. Қазақстанның Заң Комиссариаты қасындағы Кеңес заңын жаюшы бюро қазақ кедейлерінің қышыған жерін қасу үшін бұл кітапшаны шығарып отыр. Шабындық, егіндік жердің бөлісі барлық ауылдық кеңестерге, үш кісілік, бес кісілік жер бөлуші комиссарларға, қалды жергілікті мекемелердің бәріне үлкен сын. Олар бұл сыннан сыр бермей шықса, көңілдегідей іс қылса, қазақ кедейлері бай, манаптар қысымынан шынымен құтылмақ.

Қызылорда, 1927 жыл.

15 ЛЕТ СОВЕТСКОГО СТРОИТЕЛЬСТВА КАЗАКСТАНА

4 октября 1935 года исполнилось 15 лет со дня образования Казахской Автономной Советской Социалистической Республики. 4 октября – день открытия Учредительного всеказацкого съезда советов. Это, конечно, не означает, что история советов и история советской автономии Казахстана начинается с 4 октября 1920 г., т.е. со дня Учредительного съезда советов.

С победой великого Октября, с победой диктатуры пролетариата, в кровавой ожесточенной борьбе с войсками интервентов, с полчищами Деникина, Колчака,* Дутова, Анненкова**, Толстова***, с прислужницей международной и русской контрреволюции – Алаш-Ордой, под руководством и с помощью русского пролетариата, завоевали трудящиеся массы Казахстана великое право на мирный созидательный труд и социалистическое строительство. Лишь только отстреляли пушки гражданской войны, как под руководством Ленина и Сталина началась невиданная творческая работа. Пролетариат и его партия приступили к полному практическому осуществлению своей национальной программы.

В марте 1919 г. великий вождь трудящихся всех народов товарищ Сталин в своей статье «Наши задачи на Востоке» писал:

«С продвижением Красной армии на Восток и открытием дороги на Туркестан, перед нами встает ряд новых задач».

«Наша задача состоит в том, чтобы:

1) Всеми силами поднять культурный уровень отсталых народностей, организовать богатую сеть школ и просветительных учреждений, развить устную и печатную советскую агитацию на языке понятном и родном для окружающего трудового населения.

* **Колчак Александр Васильевич** (1874–1920) – российский военный и политический деятель, руководитель белого движения на востоке страны. В 1918–1920 гг. объявил себя «верховным правителем российского государства» [Наркомы Казахстана. 1920–1946 гг. Биографический справочник. Алматы: Арыс, 2007. С. 376].

** **Анненков Борис Владимирович** (1890–1927) – атаман сибирского казачества, отряды которого воевали с советской властью в Акмолинской, Семипалатинской и Семиреченской областях. В 1927 г. расстрелян. [Политические репрессии в Казахстане в 1937–1938 гг. Сборник документов. – Алматы: Қазақстан, 1998. – С. 265]

*** **Толстов Владимир Сергеевич** (1884–1956) – участник Первой мировой войны и Гражданской войны на стороне белого движения, последний атаман Уральского казачьего войска. Генерал-лейтенант. [Незабытые могилы. Российское зарубежье: некрологи 1917–1999: В 6 т. / Сост. В. Н. Чуваков; под ред. Е. В. Макаревич. – М.: Пашков дом, 2006. – Т. 6. Кн. 2. – С. 416].

Материалдар мен құжаттар жинағы

2) Вовлечь массы трудящихся Востока в строительство советского государства, всячески помогая им создавать свои волостные, уездные и прочие совдепы из людей, ставших на сторону советской власти и близких к местному населению.

3) Отсесть все и всякие ограничения, формальные и фактические, унаследованные от старого режима или приобретенные в атмосфере гражданской войны, мешающие развитию максимальной самостоятельности народностей Востока по пути к освобождению от пережитков средневековья и разрушенного уже национального гнета.

Только таким образом можно будет сделать советскую власть близкой и родной для поработанных народов обширного Востока.

Только таким образом можно будет перекинуть мост между пролетарской революцией Запада и антиимпериалистическим движением Востока, создав таким образом всеохватывающее кольцо вокруг империализма.

Построить цитадель советской власти на Востоке, поставить социалистический маяк в Казани и Уфе, Самарканде и Ташкенте, освещающий путь к освобождению измученным народам Востока – такова задача.

Мы не сомневаемся, что наши самоотверженные партийно-советские работники, вынесшие на своих плечах всю тяжесть пролетарской революции и войны с империализмом, сумеют с честью выполнить и эту возложенную на них историей задачу» (И.Сталин, Наши задачи на Востоке).

Теперь, в торжественные юбилейные дни трудящиеся Казакстана с гордостью обозревают пройденный ими славный путь. Победы советского Казакстана знаменательны тем, что они достигнуты в чрезвычайно сложной обстановке, вытекающей из специфических особенностей Казакстана и тяжелых исторических судеб его народов в прошлом.

До революции были казаки («киргизы», как называло их царское правительство), но не было Казакстана. Поработанная, отрезанная от всего мира бездорожьем колония царизма, с темным, забитым, отравленным взаимной враждой и национальной рознью населением, вымирающим от непосильного гнета и эксплуатации, – вот что представлял собою Казакстан до Октябрьской революции.

«Это было время, когда все народы проклинали Россию. Это время ушло в прошлое. Оно похоронено и ему не воскреснуть никогда. На костях этой проклятой угнетательской царской России выросла новая Россия – Россия рабочих и крестьян. Началась новая жизнь народностей, входивших в состав России. Началась полоса раскрепощения этих народов, страдавших под игмом царей и богачей, помещиков и фабрикантов» (И.Сталин. Из декларации о советской автономии Дагестана. «Известия» от 24 июня 1935 г.).

Октябрьская революция означала для казакского народа подлинное спасение. За годы советской власти произошли громадные перемены. Советский Казакстан стал неузнаваем. Сказочные богатства Казакстана приведены на службу социализма. Последовательно проводимая ленинско-сталинская национальная политика вызвала огромный подъем во всех отраслях хозяйственного, советского и культурного строительства Казакстана. Годы социалистического строительства в нашей республике еще и еще раз доказали, что период диктатуры пролетариата есть вместе с тем и период расцвета национальных по форме и социалистических по содержанию культур.

История образования и 15 лет существования КазАССР показывают – из какой бездны поднялся казакский народ, какие могучие таланты были в нем

скрыты, какие величайшие дела может творить свободный революционный народ, руководимый великой партией Ленина – Сталина.

* * *

Богат Казакстан огромными массивами пахотнoспособных земель, степных и горных пастбищных угодий. Однако сельское хозяйство Казакстана до Октябрьской революции находилось в тисках острых и неразрешимых, в рамках капиталистического строя противоречий.

Политика царского правительства – переселение на лучшие земли русского казачества и крестьянства и вытеснение казакского населения из районов, лучших по своим природным и экономическим условиям, порождала постоянные, исключительно обостренные, межнациональные отношения. Это использовалось агентами царизма для еще большего закабаления казакских трудящихся масс, несших на себе двойной гнет: русского военно-феодалного империализма, русского кулака и казакского полуфеодала и бая. Первобытная техника сельского хозяйства, чрезвычайно неблагоприятное соотношение цен на сельско-хозяйственные продукты, широко распространенные формы кабального кредита – все это обуславливало невозможность технического прогресса во всех отраслях сельского хозяйства дореволюционного Казакстана. Для дореволюционного сельского хозяйства Казакстана, несмотря на рост посевных площадей, характерны чрезвычайно низкие урожаи. Животноводство развивалось в условиях полной зависимости от наличия подножного корма, всегда страдало от джута (массовая гибель скота от зимней бескормицы), было малопродуктивным, с низким уровнем товарности.

Национализация земли и передача ее в руки трудящихся в результате Октябрьской революции положила твердую основу для невиданного еще доселе расцвета сельского хозяйства.

При помощи русского пролетариата были преодолены огромные трудности в сельском хозяйстве Казакстана, возникшие как следствие проклятого колониального прошлого и в результате гражданской войны, набегов белогвардейских банд, джута и голода 1920–1922 гг. Начиная с 1924 г., начался восстановительный период сельского хозяйства Казакстана.

В 1927 г. был проведен передел сенокосных и пахотных угодий в казакском ауле, охвативший 218 тогдашних волостей. В 1928 г. осуществлена конфискация имущества 700 баев – полуфеодалов, у которых было изъято 150 тыс. голов скота (в переводе на крупный) для передачи беднейшему казакскому населению и колхозам. Размер посевов казакского населения в общей посевной площади с 25,7% в 1927 г. увеличился до 32,2% в 1929 г.

К началу социалистической реконструкции сельского хозяйства в Казакстане коллективизацией было охвачено только 6 % общего числа хозяйств, которые засевали всего лишь 7 % общей посевной площади.

К концу 1929 г. относится резкое усиление темпов совхозного строительства, широкое развертывание колхозного движения. Уже к середине 1930 г. в Казакстане организованы 101 совхоз, а в колхозах были объединены 30,3 % общего количества крестьянских хозяйств. Сейчас совхозные и колхозные посевы занимают уже 98,4 % всей посевной площади края.

Окончательная победа колхозного строя стала у нас возможной лишь на основе большевистского исправления политических ошибок и извращений в колхозном строительстве, которые были допущены при старом руководстве края

Материалдар мен құжаттар жинағы

в 1930–1932 гг. Суть этих ошибок заключалась в игнорировании национально-бытовых особенностей казахских районов, администрировании, извращении политики оседания кочевого и полукочевого населения, извращениях при государственных заготовках скота и хлеба и т.д. Баи и кулаки использовали эти ошибки и извращения в своей вредительской контрреволюционной работе по подрыву мощи колхозов, особенно в области животноводческого хозяйства.

Началом исправления этих ошибок и извращений линии партии в краевой парторганизации явилось историческое постановление ЦК ВКП(б) от 17 сентября 1932 г. «О сельском хозяйстве, в частности о животноводстве Казакстана». Решительная практическая реализация этого решения началась после смены старого руководства, при новом руководстве краевого комитета партии во главе с т. Мирзояном (февраль 1933 г.).

За последние два года по темпам роста поголовья скота Казакстан идет в рядах передовых районов Советского Союза.

По данным на июль 1934 г. поголовье колхозно-крестьянского сектора в сравнении с 1933 г. по крупному рогатому скоту возросло на 25 процентов, по овцам, козам и свиньям на 40 %.

Данные июльского учета скота 1935 г. свидетельствуют не только о сохранении этих темпов прироста, но и о дальнейшем их повышении. По этим данным поголовье лошадей возросло на 5%, крупного рогатого скота на 40%, овец и коз на 55%, свиней на 140%, в целом же по колхозно-крестьянскому сектору имеется рост поголовья стада на 47% против 25% роста за 1934 год.

Проведены огромные мероприятия по ликвидации бесскотности и бескоровности малоземников. К началу 1935 г. бесскотных хозяйств оставалось только 18%, а по малсерктикам – 11,5%. Сейчас уже 60% всех хозяйств и 73% хозяйств членов малсерктиков имеют более одной головы скота (не считая приплода 1935 г.). Уже не редкостью стало, когда в индивидуальном пользовании колхозников имеется 20–30–40 голов скота, а во многих казахских хозяйствах даже 60–70 голов.

Проведена огромная работа по укреплению кормовой базы животноводства, улучшению качества скота, подъему его продуктивности и по борьбе с эпизоотиями.

Начиная с 1934 г., колхозы Казакстана уже твердо вступили на путь завоевания зажиточной жизни. Предварительные данные колхозных отчетов показывают, что оплата одного трудодня поднялась с 2 кг в среднем, в 1933 г. до 5 кг в 1934 г.

Рассматривая среднюю урожайность за ряд лет, мы видим, что 11-летие 1924–1934 гг. дает урожай в 6,4 т с га против 5,9 ц за период 1906–1915 гг., т.е. дает первое в истории земледелия Казакстана повышение урожайности на 8,5 %. Это повышение урожайности произошло благодаря социалистической реконструкции сельского хозяйства благодаря тому, что при советской власти под земледелие в Казакстане подведена мощная техническая база земледелия перешло от господствовавшей ранее весновспашки к широкому подъему зяби и пара (до 1 045 тыс. га в 1935 г.) систематически стал проводиться целый ряд агротехнических мероприятий: снегозадержание (в 1935 г. проведено на площади в 911 тыс. га), прополка сорняков (прополото в текущем году 1 925 тыс. га) и др.

За последнее пятилетие мы имеем значительный рост посевов технических культур. Казакстан прочно занял место среди хлопковых свеклосахарных, подсолнечных и табачных районов Союза. Растут также посевы клещевины, ворсовальной шишки и итальянской конопли.

Посевы хлопка в 1935 г. достигли 113 тыс. га против 15 тыс. га дореволюционного периода. Сахарная свекла появилась на полях Казакстана только в 1932 г., а в 1935 г. площадь посевов свеклы достигла уже 8,6 тыс. га. Урожай свеклы уже второй год не уступают украинским (200–300 т с га). Посевная площадь под табаком и махоркой в 1935 г. выросла до 4,7 тыс. га, против 300–400 га до революции. Наконец подсолнуха в 1935 г. посеяно 124,1 тыс. га против 74 тыс. га в 1928 году.

Однако урожаи технических культур все еще продолжают быть низкими. Задача заключается в том, чтобы добиться резкого повышения урожайности технических культур, особенно хлопка и табака.

Исключительную роль в успехах в области сельского хозяйства играет огромный рост машинного вооружения нашего сельского хозяйства. Еще в 1927 г. вся машинно-техническая база сельского хозяйства Казакстана состояла из 283 тыс. конных плугов, 330 тыс. борон (преимущественно деревянных) и примерно 225 тыс. простых уборочных машин всех видов.

К началу 1935 г. сельское хозяйство Казакстана располагает уже 13 тыс. тракторов, более 2 000 автомашин и 1 500 комбайнов. В 1935 г. тракторами производится свыше 30% всех сельскохозяйственных работ. Тракторный парк МТС за 1933 г. выполнил 1556,4 тыс. га всех работ (в переводе на пахоту), а в 1934 г. 2998 8 тыс. га, т.е. только один 1934 г. дал увеличение почти вдвое (92,3%). Выработка на один трактор составляла в 1933 г. 354,7 га, а в 1934 г. – 433,5 га.

Новый сталинский устав сельскохозяйственной артели, вызвавший огромный трудовой подъем колхозников, создал исключительно благоприятные условия для дальнейшего мощного развития и укрепления колхозов в Казакстане. Наиболее яркое выражение этого подъема мы видим в новых огромных успехах совхозов и колхозов в весенне-посевную 1935 г., в завоевании небывалых до сих пор темпов и качества уборочной, в досрочном выполнении наших обязательств перед государством.

Совхозы являются крупнейшим фактором развития сельского хозяйства Казакстана. К концу 1934 г. в Казакстане насчитывалось 234 совхоза всех систем. На их долю в 1935 г. падает 16% всей посевной площади края и 39% всего поголовья скота. В 1934 г. совхозы сдали мяса и масла 70% всех государственных заготовок по Казакстану, шерсти 60% и хлеба 12%.

Таковы основные итоги социалистической реконструкции сельского хозяйства Казакстана.

* * *

Промышленность, представленная на территории нынешнего Казакстана до революции немногочисленными полукустарными заводчиками, обогатилась при советской власти крупнейшими предприятиями с передовой техникой, а усиленные геологоразведочные работы превратили Казакстан в новый крупный район СССР по цветной металлургии, углю, нефти, редким металлам и т.д.

О бурном развитии социалистической промышленности говорят цифры капитальных вложений. За 15 лет в промышленность Казакстана вложено, главным образом из союзного бюджета, 1337, 02 млн руб., в том числе в годы до первой пятилетки (1924–1928 гг.) 48,5 млн руб., в первую пятилетку (1928–1932 гг.) 434.44 млн руб., а за 3 года второй пятилетки (1933–1935 гг.) 854. 08 млн руб.

Эти огромные вложения, в особенности в годы первой и второй пятилеток, коренным образом изменили лицо Казакстана. За 15 лет у нас построено и развернуто строительство 115 новых промышленных предприятий в числе

Материалдар мен құжаттар жинағы

которых такие гиганты, как Риддер, Карсакапай, Караганда, Чимкентский свинцовый завод. Прибалхашстрой, Актюбинский химический комбинат, Таш-Сарайский каучуковый завод, Семипалатинский мясокомбинат, нефтепровод Каспий – Орск, Гурьевский рыбоконсервный комбинат, Меркенский, Талды-Курганский и Аулиэ-Атинский сахарные заводы и многие другие.

Такое огромное промышленное строительство уже дает свои первые результаты. Если в первые годы советского Казакстана валовая продукция ценовой промышленности не превышала 20 млн руб., то в 1934 году ценовая промышленность дала продукции (в неизменных ценах 1926–1927 гг.) на сумму 385 млн рублей.

Огромная работа проделана по развитию транспорта в крае. В наследство от царизма и капитализма Казакстан получил бездорожье. Только по границам его, как бы опоясывая кольцом, проходили железные дороги, основная же территория Казакстана была предоставлена конному и верблюжьему транспорту с неблагоустроенными грунтовыми дорогами.

За 15 лет в Казакстане построено 2 924 км новых железных дорог. К концу II пятилетки будет построено более 2 000 км новых железно-дорожных линий.

Однако, несмотря на столь значительное развитие железнодорожного строительства, транспорт все еще продолжает оставаться одним из узких мест в социалистическом строительстве Казакстана. Достаточно указать, что быстрое промышленное освоение богатейших в Союзе полиметаллических и медных месторождений Казакстана (Алтай, Коунрад, Джезказган) до сих пор в значительной мере тормозится именно из-за плохого транспорта.

Большие достижения имеет Казакстан в области гражданского воздушного флота. Приступив к организации гражданского воздушного флота только в 1930 г., Казакстан уже к концу I пятилетки располагал авиалинией протяжением в 4 950 км. Первые годы II пятилетки обеспечили дальнейший рост эксплуатационных линий. В 1935 г. эксплуатационная длина линии достигла 9 650 км.

О дооктябрьском автотранспорте в Казакстане нечего и говорить – его совершенно не было. Сейчас автопарк (всех видов) быстро растет. Потребности быстро растущего социалистического хозяйства Казакстана, культурный рост его населения предъявляют все большие и большие требования к почтовой, телеграфной, телефонной и радиосвязи.

До революции вся телефонная сеть Казакстана насчитывала всего около 700 номеров. Протяжение междугородних телеграфно-телефонных линий не превышало 20 тыс. км. Почтовых учреждений было около 250, большей частью в городских местностях и вдоль трактов. Аулы и села, как правило, не обслуживались регулярной почтовой связью. Словом, Казакстан был во власти «узун-кулак» и «хабаров». К концу 1935 г. общее протяжение телеграфной линии (вместе с низовой сетью) достигнет 25,8 тыс. км, а протяжение проводов до 78,4 тыс. км.

На основании решения Совнаркома СССР и ЦК ВКП(б) от 17 февраля 1935 г., между Алма-Ата и Москвой будет обеспечена нормальная прямая связь. Установлена прямая проволочная телеграфная связь областных центров с Алма-Ата. Телефонную связь (по проволоке или радио) имеют все без исключения районные отделы связи.

По решению Союзного правительства в 1935 г. должен быть начат монтаж радиовещательной станции 100-киловаттной мощности, что обеспечит полностью высокое качество радиовещания по всему Казакстану.

Прошедшие 15 славных лет являются годами расцвета национальной культуры в Казакстане. В 1934/35 учебном году Казакстан имел 6 587 начальных школ с 570,2 тыс. учащимися, 573 средних и неполных школ с 69,9 тыс. учащимися, 20 вузов и втузов, 101 техникум и рабфак*, в которых обучались 28,9 тыс. студентов. Во всей сети школ, техникумов и вузов до 50% учащихся – казаки. Свыше 250 тыс. человек взрослого населения обучаются в школах ликбеза и школах для малограмотных. Дошкольным воспитанием в детских садах и площадках охвачено (учитывая и сезонные) более 120 тыс. детей.

Однако, несмотря на огромный рост школьной сети, все же необходимо признать недостаточность последней, в особенности в районах казакского населения. Только в этом году Казакстан достигнет полного охвата обязательным обучением ребят декретированных возрастов.

Особенно замечательны наши успехи в области развития большевистской печати и национального искусства. В настоящее время в Казакстане издается 368 краевых, областных, районных политотдельских, фабрично-заводских и др. газет, с общим разовым тиражом в 486 тыс. экземпляров, из них 150 – казакских, с тиражом 290 тыс. экземпляров. Быстро растет казакская художественная литература: в 1930 г. было издано 28 названий художественной литературы, а в 1935 г. выпускается 128 названий.

До Октябрьской революции у казакского народа не было своего театра. Впервые казакский театр был организован в 1932 г. В настоящее время в Казакстане имеется 22 театра, в том числе 2 государственных театра – музыкальный и драматический, 7 областных и окружных, 3 театра рабочей молодежи, 2 театра юных зрителей, 7 колхозных театров. Имеется ряд художественных учебных заведений: музыкально-драматический техникум, который с осени 1935 г. преобразуется в Казакскую государственную консерваторию, музыкально-хореографическая школа, 4 студии при театрах. Огромный рост национального искусства возродил казакскую народную песню, казакскую музыку. На сегодня в Казакстане насчитывается более 70 научно-исследовательских учреждений с филиалами.

За 15 лет Казакстан добился создания сети лечебных и лечебно-профилактических учреждений, которая не может идти ни в какое сравнение с дореволюционной медицинской сетью. Только больничные койки дали рост почти в 6 раз, увеличившись до 9 037 против 1 666 в 1913 г. Выросла значительно сеть специальных лечебных заведений и институтов по борьбе с социальными болезнями.

Однако несмотря на большой количественный рост лечебных и профилактических заведений, потребности населения края еще не обеспечены достаточной лечебной помощью, особенно в кочевых и полукочевых районах.

Значительными темпами рос наш местный бюджет. Так за 1927–1928 г. доходы по бюджету составили 40,4 млн руб., расходы – 38,2 млн руб., за 1932 г., соответственно, – 181,2 млн руб. и 162,5 млн руб., а в 1935 г. доходы должны составить уже 404, 9 млн рублей и расходы – 404,6 млн рублей. В доходной части бюджета мы имеем резкое повышение удельного веса и огромный абсолютный рост платежей обобщественного сектора, отчисления от которого выросли с 59,5 млн руб. в 1932 г. до 256,6 млн руб. в 1935 г. Это характеризует почти полное

* **Рабфак** (рабочий факультет) – курсы и факультеты в СССР, подготавливавшие рабочих и крестьян для поступления в высшие учебные заведения, существовали с 1919 до середины 1930-х годов [БСЭ. 3-е изд. – М.: Советская энциклопедия, 1976. – Т. 21].

Материалдар мен құжаттар жинағы

вытеснение из народного хозяйства частника и ликвидацию кулачества и байства как класса, на базе сплошной коллективизации.

В высшей степени характерно также, что, например, в 1935 г. из общей суммы расходов ассигнуется на просвещение 180,6 млн руб. и на здравоохранение 72,3 млн. руб., т.е. основная часть бюджета идет на проведение социально-культурных мероприятий. В этом отличительная черта советского бюджета.

* * *

Советский писатель т. Леонид Соболев, побывавший в нынешнем году в Казакстане с бригадой ленинградских писателей, пишет в ЦО «Правда»: «Мы провели в Казакстане полтора месяца, ежедневно сталкиваясь с событиями и фактами, переворачивающими наше прежнее представление о Казакстане, как о стране степей, пустынь и гор».

«...Именно здесь, в Казакстане, ярче, чем где-либо, выступает созидательная и организующая роль партии и торжество ленинско-сталинской национальной политики».

Ранее угнетенный, теперь свободный революционный казакский народ показывает чудеса героизма, творит величайшие дела. Самое главное – он успешно создает свои кадры, растут новые люди, овладевшие техникой. Великодержавные шовинисты и алашордынцы в свое время клеветали на казакский народ, говоря, что он не способен к упорному труду, прогрессу и образованию. Вдребезги разбиты эти эксплуататорские теории!

К 15-летию Казакстана общая численность рабочих и служащих (по предварительным данным на 1.VII.1935 г.) достигла 680 тыс. человек, из них 277 тыс. из коренного казакского населения, или 40,7 % Эти люди – самый ценный капитал, самое большое и самое замечательное наше достижение. Многие из них управляют сложнейшими агрегатами крупнейших промышленных предприятий, паровозами, тракторами, комбайнами, молотилками, автомобилями. Многие из них управляют и руководят крупнейшими социалистическими предприятиями и хозяйствами.

Замечательны наши достижения в области воспитания новых кадров женщин-казачек. Если в 1927 г. в промышленности, транспорте, совхозах и др. было занято 50,4 тыс. работниц, в том числе 5 300 казачек, то в 1934 г. мы имеем 143,7 тыс. работниц, из них 36 500 казачек.

Эти цифры особенно ярки на фоне прошлой беспросветной жизни женщины-казачки. Сгинуло навсегда ее рабское положение, уничтожены калым, многоженство. Женщина-казачка стала активным строителем своей социалистической родины.

Растут кадры знатных людей, отличников из казаков на рудном Алтае. Назовем хотя бы инженера-геолога Толыбаева, металлурга Гисенбаева техника-геолога Бердалина и квалифицированных рабочих: Елеу, Сегибаева, Мухамеджанова, Сарсекова, Джетписова и многих других.

Множатся кадры нефтяников Эмбанефти, взявшие на себя обязательство по завоеванию американских скоростей бурения: Уразов, Мустафетдинов, Краснов и многие другие.

Растут знатные люди социалистических полей и животноводства, такие как Туркеев, Акишева, Масный, Танкин Бекен, Тертышный, Сатаев, Утебаев, Шабанов, Касымжанов, Абенов, Ажибеков, Хамзина, Алимкулов, Дюсенов, Масатов и тысячи других.

Растут знатные люди, герои нашей родины, большевики-интернационалисты всюду и везде. Это о них говорил великий Сталин, что «Мы должны прежде всего научиться ценить людей, ценить кадры, ценить каждого работника, способного принести пользу нашему общему делу». Это для них КазЦИК учредил нагрудный значок «15 лет Казакстана». Пусть эта высокая награда явится выражением оценки людей, оценки кадров, работающих в Казакстане, за их ударную работу на благо социалистической родины.

Большевики создали новую форму государственной власти – советы. В этих советах миллионы учатся управлять своим обобществленным хозяйством. Это подлинное самоуправление масс, которые на деле борются со всеми остатками чиновничества, со всеми попытками противопоставить власть народу. Большевики неустанно следят за тем, чтобы в советы не проникали классово-чуждые элементы, остатки ликвидированных эксплуататорских классов. Нет другой заботы у большевистской партии, кроме как заботы о полном осуществлении власти народа, о полном развертывании всех сил и способностей этого народа. Это и выражено в словах великого Сталина на примере в Кремле участников первомайского парада: «Наше правительство и партия не имеют других интересов и других забот, кроме тех, какие есть у народа».

Власть советов – интернациональна, ибо она – власть трудящихся всех национальностей, ибо она освободит все человечество от всякого гнета и эксплуатации. За власть советов, за действительные советы трудящихся шла ожесточенная классовая борьба трудящихся масс Казакстана, руководимых партией Ленина – Сталина, против байско-кулацких, буржуазно-националистических и велико-державно-шовинистических элементов.

Образование Казакской АССР, национальное размежевание бывшей Туркеспублики*, национально-территориальное и экономическое райони-

* **Туркеспублика**, Туркестанская АССР (ТАССР) (Другие названия: Туркестанская Советская Республика (ТСР), Туркестанская Советская Федеративная Республика) – Туркестанская советская республика (ТСР) была провозглашена 30 апреля 1918 года на 5-м краевом съезде Советов (Ташкент, 20 апреля – 1 мая). В документах съезда было написано «Туркестанская Советская Федеративная Республика, управляясь автономно, признает и координирует свои действия с центральным правительством Российской Советской Федерации». Население – свыше 5 миллионов человек. Столица – город Ташкент. Правящая партия – Коммунистическая партия Туркестан. (ТСР) была провозглашена 30 апреля 1918 года на 5-м краевом съезде Советов (Ташкент, 20 апреля – 1 мая). В документах съезда было написано «Туркестанская Советская Федеративная Республика, управляясь автономно, признает и координирует свои действия с центральным правительством Российской Советской Федерации». В состав ТСР входила территория бывшего Туркестанского генерал-губернаторства (после Февральской революции – Туркестанский край из 5 областей), включавшей Закаспийскую, Самаркандскую, Семиречинскую и Ферганскую, Сырдарьинскую области. Съезд избрал Центральный исполнительный комитет (ЦИК) (председатель – коммунисты П.А.Кобозев и А.Ф.Солькин) и СНК (председатель – коммунист Ф.И.Колесов). В мае 1918 образован Туркестанский военный округ. В октябре 1920 года Мангышлакский уезд Закаспийской области (переименованный незадолго до этого в Адаевский) передан вновь образованной Киргизской АССР (ныне – Казахстан). Тогда же была образована Амударьинская область из одноимённого отдела Сырдарьинской области. В 1921 году Закаспийская область переименована в Туркменскую.

В 1922 году Семиреченская область переименована в Джетысуйскую. В октябре 1924 года был воплощён в жизнь план национально-территориального размежевания, предусматривавший выделение каждой национальной группе своей автономии. В результате размежевания были ликвидированы ТАССР вместе с её административным делением, а также Бухарская ССР и Хорезмская ССР.

Материалдар мен құжаттар жинағы

вание Казакстана, ряд мероприятий по советизации аула (передел пахотных и сенокосных угодий, конфискация хозяйств полуфеодалов, специальные мероприятия по лишению эксплуататорской верхушки аула и деревни избирательных прав, укрепление аульно-деревенской парторганизации и др.), борьба с группировками и т. д. и т. п. – нанесли сокрушительный удар всем кулацко-байским и полуфеодалным элементам и их агентуре – контрреволюционному троцкизму, правым и «левым» уклонистам, местно-националистическим и великодержавно-шовинистическим элементам.

Вместе с развертыванием социалистического строительства, с исправлением ошибок старого руководства края с победой колхозного строя, с ликвидацией кулачества и байства как класса, – активность трудящихся города, аула и села возрастает все больше и больше. Об этом говорит прошедшая перевыборная кампания 1934 г., когда явка избирателей на выборы в советы достигла в городах 73,6%, а в аулах и селах 70% к общему числу избирателей.

Наиболее характерное явление избирательной кампании 1934 г. заключается в том, что в казакских животноводческих районах активность избирателей была очень высока. Например, явка избирателей в Жана-Аркинском районе выражается в 83,1%, в Каркаралинском – 78,1%, в Кувском – 76,2%, в Баян-Аульском и др. – 68%. На Балхашском медеплавильном комбинате явка избирателей достигла 97%.

Казаки в составе делегатов на съездах составляли на республиканском – 51,3%, областных съездах (6 областей) – 55% районных съездах (122 района) – 55,9% и на окружных съездах советов (2 округа) – 79%. В состав членов пленумов исполкомов и советов избрано казаков: в КазЦИК – 55,3%, облисполкомы – 48%, городские и поселковые советы – 35,9%, райисполкомы – 50,6% и аульно-сельские советы (данные по 2 657 советам) – 56,1%.

Небезынтересно данные о наличии казаков в составе президиумов, председателей и секретарей райисполкомов и аулсельсоветов. По райисполкомам: в президиумах – 53%, председателей – 70,2% и секретарей – 75,6%. По городским, поселковым советам: в президиумах – 39,7%, председателей – 46,6% и секретарей – 64,4%. По аульно-сельским советам: в президиумах – 55,8% председателей – 58,1%, секретарей – 58,6%.

Значительно возросла активность женщин всех национальностей. Число избирательниц в городах составляет – 69,7% против 61,1% в 1930 г., в аулах и селах – 64,1% против 52,3% в 1930 г. Участие женщин на съездах составляло: на республиканском – 20,2 % общего числа делегатов, на областных – 20,4% и окружных – 16%. В руководящих органах: в городских и поселковых советах: в составе пленумов – 23,6% к общему числу членов, президиумов – 23%, президиумов – 16,1%, председателей – 5,1% и секретарей – 1,5%.

В настоящий момент по Казакстану по 2 659 аулсоветам, 19 городским советам и 11 поселковым советам всего членов советов насчитывается 78 434, из них казаков – 43 240. Женщин в горсоветах – 793 и аулсельсоветах – 16 575. По данным 85 районов, в аулсельсоветах организовано до 9 тыс. секций и 2 500 депутатских групп в колхозах и совхозах. В 12 городских и 4 поселковых советах организовано 145 секций и 11 депутатских групп. Секциями охвачено 36908 человек аульно-сельского актива и 2 048 чел. городского и рабоче-поселкового актива. Депутатскими группами охвачено 12 661 чел. в аульно-сельских местностях и 1 031 чел. в городах и рабочих поселках.

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

Массовая проработка решений VI Всесоюзного съезда советов, XVI Всероссийского съезда советов и IX Всеказахстанского съезда советов, обсуждение постановлений Союзного ЦИКа, ВЦИКа и КазЦИКа о конкурсах-соревнованиях советов, подготовка к 15-летию КазАССР – все это вызвало значительное оживление организационно-массовой работы советов. Всего за 4 областям (Алма-Атинской, Актюбинской и Западно-Казакстанской) из 95 районов включились в конкурс-соревнование 83 района, 862 сельских и аульных совета. В конкурс включились 7 наиболее крупных городских советов края: Алма-Атинский, Семипалатинский, Петропавловский, Актюбинский, Чимкентский и Уральский.

Уже есть образцы хорошей работы по выполнению конкретных обязательств, принятых целым рядом районов и аульно-сельских советов. Широко развернулся производственный поход имени 15-летия КазАССР на лучшее выполнение задач партии и правительства, за приход ко дню юбилея с лучшими показателями, с лучшими достижениями. Значительно улучшился качественный состав советских кадров. Повысилась партийная и комсомольская прослойка в составе председателей аульных и сельских советов. Процент коммунистов возрос с 65,1% в 1929 г. до 69,5% в 1934 г., процент комсомольцев с 6,5% до 10,7%. Снизились процент неграмотных и малограмотных председателей аулсельсоветов с 13,3% в 1929 г. до 11,6% в 1931 г. и до 4,4% в 1934 г.

Сейчас из председателей риков половина с высшим и средним образованием. Из 121 председателя риков 13 (10,7 %) с высшим образованием и 44 (36 %) со средним образованием, 13 председателей окончили специальные курсы советского строительства.

Крупные успехи достигнуты в работе среди национальных меньшинств. Во всех районах нацменьшинств созданы МТС. Участие трудящихся нацменьшинств в советах с каждым годом возрастает. Дети национальных меньшинств – уйгур, узбеков, татар и других – охвачены школьной сетью и обучаются на родном языке. Жизнь национальных меньшинств расцветает в единой семье трудящихся всех национальностей советского Казакстана. Вместе со всеми национальностями они укрепляют мощь своей родины – СССР.

Отмечая крупнейшие успехи в деле социалистического строительства Казакстана, надо вновь напомнить, что все это еще только начал нашей великой работы по превращению Казакстана в образцовую, цветущую социалистическую республику нашей великой родины – СССР.

Впереди еще много работы и борьбы. Об этом говорят цифры второй пятилетки по Казакстану. Общая сумма капиталовложений во Пятилетке выражается в размере 4 061 млн руб. Эти миллиарды приведут новые богатства Казакстана на службу социализма, на службу и укрепление Советского Союза. Эти громаднейшие капитальные вложения в народное хозяйство Казакстана возлагают на нас новые труднейшие и почетнейшие задачи, разрешение которых требует от нас напряжений всех сил.

Второй пятилетний план народного хозяйства Казакстана предусматривает во всех отраслях быстрые темпы изживания культурной экономической отсталости Казакстана, превращения его в цветущий социалистический край, в крупнейшую животноводческую базу Советского Союза. И здесь с новой силой ставится вопрос о советах, как государственной форме диктатуры пролетариата, об их укреплении, о максимальном и всестороннем развитии советской,

Материалдар мен құжаттар жинағы

пролетарской демократии и, следовательно, о всемерном и все большем вовлечении рабочих крестьян в деле государственного управления.

К этому направлены постановления февральского (1935 г.) пленума ЦК ВКП(б) и VII Всесоюзного съезда советов, в которых сказано:

1. Внести в Конституцию Союза ССР изменения в направлении:

а) дальнейшей демократизации избирательной системы в смысле замены не вполне равных выборов равными, многостепенных – прямыми, открытых – закрытыми;

б) уточнение социально-экономической основы Конституции в смысле приведения Конституции в соответствие с нынешним соотношением классовых сил в СССР (создание новой, социалистической индустрии, разгром кулачества, победа колхозного строя, утверждение социалистической собственности, как основы советского общества и т.д.).

Эти решения еще больше, до конца раскрывают возможности советской системы в деле вовлечения масс в социалистическое строительство нашей великой родины, еще выше поднимают сознание и энергию великой революционной силы Союза – рабочих и крестьян всех наций СССР, объединенных советами.

Пятнадцатилетний юбилей Казахской АССР вызовет новую мощную волну энтузиазма и творческой инициативы трудящихся масс Казахстана на новые победы в социалистическом строительстве Казахстана – превращения его в передовую цветущую национальную советскую республику.

*У.Кулумбетов. 15 лет советского строительства Казахстана.
Алма-Ата, 1935.*

Пятилетний план (пятилетка) – основная форма планирования социально-экономического развития СССР. Главное значение пятилетних планов – воплощение поставленных правящей Коммунистической партией на данный конкретный отрезок времени социальных, экономических и научно-технических задач. Пятилетки были предназначены для ускоренного экономического развития Советского Союза. Планы разрабатывались централизованно в общенациональном масштабе специально созданным государственным органом (Госпланом СССР). Первые пятилетние планы формировались с целью быстрой индустриализации, и, следовательно, основное внимание в них уделялось тяжелой промышленности. Всего было 13 пятилетних планов. Несколько пятилетних планов не занимали полностью предусмотренный для них промежуток времени (некоторые были успешно выполнены раньше срока, в то время как другие провалились и остались нереализованными). Первый был принят в 1928, на пятилетний период с 1929 по 1933 год, и был выполнен на год раньше. В 1959 году на XXI съезд КПСС был принят семилетний план развития народного хозяйства на 1959–1965 гг. В дальнейшем вновь принимались пятилетние планы. Последний, тринадцатый Пятилетний план был рассчитан на период с 1991 по 1995 год и не был выполнен из-за распада Советского Союза в 1991 году и последовавшего за этим перехода к рыночной децентрализованной экономике.

МАҚАЛАЛАРЫ

Қазақстан кәсіп шаруасының осы күнгі халі мен оның болашағы

Қазақстанның шаруашылық үнемінде бас орынды алатын мал өсіру мен егін салу болса, екінші тармағында кәсіп шаруашылық болады. Рас бұл күнде бұл кәсіп шаруашылығы алдыңғы екеуіне таласа алмайды. Оған себеп: бұрынғы ескі үкімет кәсіп шаруашылығының көбеюіне қазақ ұлты сықылды халық арасында қарсы болды. Сондықтан қазақтың малынан болатын шикізаттарды (жүн, тері сықылды) тасып шығарып, Орынбор, Ташкент, Омбы, Саратов сияқты қалаларға пайдасын көрсетті. Осы шикізаттарды Орталықтағы завод-фабрикаларға алып барып, былғары кездеме кылып жасап, баяғы судың иесі шаруаға 4–5 есе артық сатып, екі арада саудагерлер, байлардың қалтасын толтырды.

Ескі үкіметтің саясатының арқасында Қазақстан осындай күйге ұшырап, ішінен ірі фабрик-заводтар ашылмады. Әр жерде азын-аулақ ашылғандары болса да, олар көңіл қанағаттанарлықтай болмады. Ақмола, Семей, Алматы, Орал, Ақтөбе сықылды қалаларда 15–20 мың теріні жыл тәулігінде зорға істеп шығаратын кішкентай орындары болғанмен, оны ірі кәсіп деп айтуға сыймайды. Тау-кен кәсібіне мұндай саясатты үкімет сатуға мүмкін болмады. Қазақтың жеріндегі шығатын алтын, күмісі, көмір, мыс, қорғасынды құмымен, тасымен Орталыққа тасып тұруға күші келмей жерінде ғана өндіруге тура келді.

Сондықтан тау, кен кәсібі көбірек болды. Бірақ, мұны да патша үкіметінің өз күшімен істеуі шамалы. Сырт патшалыққа жалға беріп отырды (Спас, Қарсақбай, Риддер сықылды). 1913 жылы Қазақстандағы барлық кәсіпорындарының шығарып тұрған заттары 20 миллиондай сомдық еді, олардың ішінде тау, кен кәсіпорындарыныңкі – 10 миллиондық. Балық – 5 ½ миллиондық. Тері заводтарыныңкі – 1 ½ миллиондық. Басқа түрлі кәсіпорындарыныңкі – бір миллиондық.

Соғыс уақытында, бірінші, әскерге етік, тон, шұға сықылды заттар тезінен керек болғандығынан, екінші, ішкі заттарды бұрынғыдай тасып жүру қиындығынан, үшінші, халыққа бұрынғыдай кент тауарларды уақытымен келіп тұрмағандығымен, Қазақстанда тері заводы өзінен өзі 4 есе өседі және тоқыма фабрикалар да ұлғайып бұрынғысынан өндірісі екі есе асады. Бұл өсірушілік тек уақытша болғандықтан, кәсіпорындарының машиналарын әбден тоздырғанша істейді. Тау-кен кәсіпорындары да соғыс уақытында ұлғаймаса, кемімейді (жалдағылары).

Октябрь төңкерісінен кейін 1920 – 1921 жылға шейін бұл кәсіпорындары тоқтатылып қалды деуге болады. Кеңес өкіметі жерді, суды, зор кәсіпорындарын өзініңкі, өз мүлкі деп санағаннан кейін, баяғы тау, кен кәсібінен жалға алып отырған сырт патшалықтың байлары қуылғаннан кейін үкіметтің зор қолы жаудан босамады.

Сонымен бұл кәсіпорындары бұрынғы қалпынша жүргізіліп отырмады. Тоқыма фабриктері мен тері заводтары да баяғыдай дұрыс жүріп, тұра алмады.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Кеңес өкіметі өзіне қарсы ішкі және сыртқы жауларын жеңгеннен кейін өзінің шаруасын түзетуге кірісті. Міне, осымен бірге біздің Қазақстан үкіметі 1922 – 1923 жылдан бастап кірісе бастады. Бастапқы кезде қолдағы шамалы ақшаны тиісті орындарына жұмсай алмайды. Бершүгір кені, сол сықылды басқа тау кәсібін жөндеуге бірсыпыра ақша жұмсалса да, көрнекті пайдалары болмағандықтан, жабылады.

Қазақстандағы барлық кәсіпорындары өзінің мөлшеріне қарай үшке бөлінеді:

1) Орталық Мәскеудің қарамағында, олар мыналар: Риддер, Қарсақбай, Спас, Екібастұз, Жетіқара алтын зауыты.

2) Қазақстан қарамағындағылар: Қызылжардағы тері зауыты, Алматыдағы шұға фабрикасы, Түзтөбенің тұз зауыты, тағы басқалар. Барлығы 11 кәсіпорны және шикізат даярлайтын сауда мекемесі.

3) Жергілікті уақ кәсіпорындары: тері зауыттары, тұздар, диірмендер, май зауыттары. Барлық кәсіпорындарының жылдық өндірісін төмендегі цифрдан көруге болады:

	1922–23		1923–24		1924–25		1925–26	
	мың сом	%	мың сом	%	мың сом	%	мың сом	%
Орталыққа қарайтын кәсіпорындары	3600	100	3937	108	4810	132	6576	180
Қазақстанға қарайтын кәсіпорындары	1113	100	1406	126	2872	258	3500	314
Жергілікті кәсіпорындары	516	100	515	100	899	174	1531	296
Барлығы	5269	100	5858	111	8581	162	11602	220

1925 – 1926 жылғы үнем жоспарын 100 процентке апарсақ, соғыстан бұрынғы кәсіп шаруасының 57 процентін орындамақпыз. Бұған қарағанда өлкелік кәсіпорындарының өнімі былайғылардан артық екендігі байқалады. Жергілікті кәсіпорындары 1924 – 1925 жылдан бастап өскені сезіледі. Осы күні кәсіпорын-

* **Октябрь төңкерісі, Октябрьский переворот, Октябрьская революция** (полное официальное название в СССР – Великая Октябрьская социалистическая революция, иные названия: «октябрьский переворот», «Октябрьское восстание», «большевистский переворот») – одно из крупнейших политических событий XX века, произошедшее в России в октябре (по новому стилю – в ноябре) 1917 года и повлиявшее на дальнейший ход всемирной истории. В результате революции началась Гражданская война в России, было свергнуто Временное правительство и к власти пришло правительство, сформированное II Всероссийским съездом Советов, абсолютное большинство делегатов которого составили большевики (РСДРП (б)) и их союзники левые эсеры, поддержанные также некоторыми национальными организациями, небольшой частью меньшевиков-интернационалистов, и некоторыми анархистами. В ноябре 1917 года новое правительство было поддержано также большинством Чрезвычайного Съезда крестьянских депутатов. Восстание началось 25 октября 1917 года по юлианскому календарю, принятому в то время в России, и хотя уже в феврале 1918 года был введён григорианский календарь (новый стиль) и уже первая годовщина (как и все последующие) отмечалась 7–8 ноября, революция по-прежнему ассоциировалась именно с октябрём, что и нашло отражение в её названии.

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

дарының бұрынғы машина құралдары, үйлері 45%-ден 65 процентке шейін тозған. Тағы бір кемшілік: бұл машиналардың бәрі бұрынғы заманда істелген. Осы күні қай мемлекеттерде де болсын, өнімі мол машиналар шығып, іс істеп жатыр. Олардың қасында біздің ескі машиналарымыздың атты кісінің қасында жаяудай-ақ қуаты бар. Жаяу болғанда заты сау, жаяу емес, ауру жаяу.

1924 – 1925 жылдан бері тозғандарды бірте-бірте жамап келе жатырмыз. Бірақ, мұнымен көпке баруға болмайды. Сондықтан біздің алдымыздағы бір мықты міндетіміз – осы тозғандарды тез жаңарту. Бұған Орталықтан жыл сайынғы үнем жоспарының орнына келіп отыруына бір мықты шарт, оның ақшасының жетуі (оборотный капитал). Бұл жағынан қарағанда өте жеткіліксіз. Мәселен, Орскідегі алтын заводының жылдық мұқтажын өтейтін ақшасы – 4500 сом. Жылына табатын жалпы сомасы – 42 000 сом. Тері заводтарының жүргізіп отыратын ақшасы – 512000 сом болса, жылдық табысы – 2,825,417 сом.

Мінеки, барлық кәсіпорындарының қысқа шкаласы осы. Бір жылда Қазақстанның кәсіпорындарының өз ақшасы 3 ½ нан 9 ретке шейін айналады. Мұны Орталық губерниялардың кәсіп орындарының ақша халіне қарай сынасақ, мынаны көреміз: Орталық губерниядағы тері заводының ақшасының айналысы 1 ½ рет, ағаш саудасыныңкі 2 ½ рет. Тері құятын заводтарының артылған жүгінің көптігі, ақшасының өте кемістігі көрінеді.

Қазақстандағы барлық кәсіпорындарының құрамы мына сандардан көрінеді:

	Құрал сайманы	Жүргізіп тұратын ақшасы
	мың сом	есебімен
Өлкелік кәсіпорындары	3,112	4,002
Жергілікті кәсіпорындары	638	633
Барлығы	3,750	4,685
Орталыққа қарайтын кәсіпорындары	21370	16,884

Бұдан кендікке қарайтын кәсіпорындарының саны аз болғанмен, олардың қарамағы біздікінен әлденеше рет көп екендігі көрінеді. Бұл күйімен бара беру қиын. Бір күні біздің кейбір кәсіптеріміз, әсіресе, алтын, балық, тері заводтарымыз тұрып қалуы мүмкін. Соның үшін өткен 1925 – 1926 жылғы Орталықтың жәрдеміне қарап отырмай, бірнеше рет 350000 сом өз қаржысынан ақша берді. Алынған ақшалар былай бөлінді:

1) Алматының шұға фабрикасына	67500 сом
2) Алматының темекі заводына	20000 сом
3) Қызылжардың алтын заводына	25000 сом
4) Қызылжардың темір аспап құятын заводына	13000 сом
5) Орскідегі алтын заводына	14000 сом
6) Орскінің темір заводына	30000 сом

Тағы басқа ұсақтары да бар.

Бұдан басқа Орталықтан 800, 000 сомдай қаржы алынып, алтын жанатын кәсібіне жұмсалды.

Қазір біздің Кеңес үкіметінің кәсіп шаруашылығының өңделуі соғыстан бұрынғы халдің 95% келсе, үстіміздегі 1926 жылдың бірінші октябрінде жоғарғы көрсетілген 57 %-ға еріксіз жетпекпіз.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Қазақстандағы ірі кәсіп шаруасынан басқа қолөнер кәсібіне 1925 жылға шейін көңіл қойылмаған. Бұл жөнде 1926 жылдан бері қолөнер кәсібін білу ниеті мен жеке шеберлерді артелге жазып, ұйымдастыру жөнінде Қарақалпақ, Ақмола, Сырдарияның екі уезіне адамдар жіберіліп байқалды. Бізде бұл ұйымға жазылған 170 артелдің істеп шығарған заты қанша пайда болса, ондағы жұмыс істеуші 62 мың адамның кәсіп етіп тамақ асырап және өнерінен қалған пайда келтіріп отыруы – екінші пайда. Бұл жұмыс басталды. Енді бір жағынан қаз-қаздап жүргізе беру – біздің Қазақстан Халық кәсіп шаруашылық мекемесінің және жер жердегі бөлімдерінің бір мықты міндеті болуға керек. Ірі кәсіпорындарына еңбекті қандай істесек, қолөнер кәсібі де сондай назар салуды тілейді. Бұларға жәрдемші болып отыратын орындар кооператив^{*}, шаруа мекемелері.

Енді кәсіпорындардағы жұмыскерлердің еңбекақысы мен өнімі туралы төмендегі сандарды келтірейік:

Еңбек өнімі	1923/24	1924/25	1925/26
Жыл сайын	100%	106%	126%
Еңбек ақысы	100%	112%	137%

Бұл цифрлар жұмыскерлердің еңбекақысының өнімінен асып түскенін көрсетеді. Бұлай болуы біздің қазіргі күйімізді дұрыс деуге болмайды. Екінші жағынан, еңбек өнімінің молаюына заводтардың, машина құралдарының тозғандығы да себеп болып отыр. Бұдан былай еңбек өнімінің өсуіне, кәсіпорындарының машиналарды түзеуімен қатар электр жүргізуі мәселесін де қолға алу керек. Түзтөбе сықылды жерлерде су күшімен байланып, электр күшімен машина жүргізсек, жұмыс әрі тез өнбек, әрі нәрсенің бағасы арзандамақ. Алдағы күндерде қолға алатын жұмысымыздың біреуі осы.

Қазақстанда барлық кәсіпорындарындағы жұмыскерлердің саны – 10799 кісі. Бұл 1922 – 1923 жылға қарағанда 729-ға көбейгені. Қазақ жұмыскерлерінің саны қазіргі уақытта 2800 кісі. Жалпы жұмыскерлердің санына қарағанда, қазақ жұмыскерлері 25–26%. Бұл да бұрынғы 1922 – 1923 жылға қарағанда 2 есе өскендікті көрсетеді. 1924 – 1925 жылдан бері қарай өлкелік кәсіпорындарында қазақ жұмыскерлерінің өсуі тәуір. Соңғы айларда Орынбордағы кәсіпорында қазақ

^{*} **Кооператив** – экономическое предприятие, основанное на совместной деятельности и взаимопомощи членов. В основе деятельности кооператива лежат кооперативные принципы – один пайщик кооператива – один голос, что в корне отличает от «власти» капитала в управлении хозяйственными обществами. Кооперативы также являются одним из типов объединений, которые на основе общего собрания образуют Объединения кооперативов. После Октябрьской революции 1917 года существование кооперации в СССР определяло её взаимодействие не с частным капиталом (как в других странах), а с монопольным государственным сектором экономики. После принятия в 1921 г. Новой экономической политики (НЭП), именно кооперативы стали создавать основную массу потребительских товаров. Однако развивать серьёзную производственную деятельность артелям не давали – государство полностью контролировало распределение сырья. В конце 1920-х гг. коммерческая посредническая деятельность кооперации окончательно превратилась в деятельность по сбору сырья от крестьян и доставке его госпромышленности в соответствии с заранее установленными планами и ценами. Система комиссионных доплат пайщикам была заменена премиальными выплатами слатчикам продукции. На внешнем рынке кооперация действовала также по заданиям государства. В период коллективизации сельского хозяйства в СССР колхозы изображались как «вершина» развития кооперации, к которой эволюционируют все другие, «простейшие», виды кооперативов. Старая сельхозкооперация была ликвидирована

жұмыскерлерінің бұрынғыдан гөрі көбейгендігі көрінеді. Қазақ жұмыскерлер мәселесінде көбейтуге шаралар қолданған. Бірақ тек көбейту керек деген бұйрықтың жүзеге асканы шамалы. Соның үшін биылғы апрелдегі кәсіп шаруашылық жиылысында қазақ жұмыскерлері турасындағы қаулы түгелімен орындалуы керек. Ол қаулы мынадай: «Жыл сайын қазақтың жастарынан 50-60 адамнан Орталық губерниядағы кәсіпорындарына іс үйрену үшін жіберіліп отырылуы керек. Сонда ғана маман жұмыскер болып шыға алады. Және бізге қара жұмыскер маманы болады деп отыруға болмайды. Бізге нағыз білім маманы керек. Соның үшін Қазақстанда жыл сайын орта дәрежелі мектептерді бітіріп шығатын жас азаматтардан Мәскеу, Ленинградтағы жоғарғы өнер мектептерге жіберіліп отыруы қажет. Қазақ жұмыскерлерінің көбеюіне себеп – кәсіпорындарының жанындағы өнерлі мектептерін көбейту. Оған көбіне қазақ жұмыскер жастарынан алу. Бір жағынан оқытып, екінші жағынан оқығанын істегіп көрсету. Осы жұмыстарды орындасақ ғана жоғарғы мақсаттарға жетуге болады».

Қазақстандағы шығатын шикі тері заттарының ірісі – 8 460 00, ұсағы – 343 600. Барлық біздің Кеңес Одағындағы шикізаттың санымен салыстырғанда Қазақстан терілерінің ірісі – 14%, ұсағы – 40,4%. Бұл шикізаттардың қаншасының біздің заводтарда істелетінін дәлелдеу үшін төмендегі цифрларды келтірейік: 1) ірі теріден 17%-тін заводқа салып, былғары шығарып отырмыз; 2) уақ терінің 3,6%-тің; 3) жүннің 4%; 4) түйе жүнінің 1,8%; 5) мақтадан тағы сол сияқтылардан бір қадақ та тұтынбаймыз. Фабрик-заводымызда осындайларынан істеліп қалған барлық шикізаттар Қазақстаннан шығарылып сатылады. Шет мемлекеттердегі фабрик-зауыттарда да істелінеді. «Шикізаттарға қарай кәсіпорындары керек» деген орталықтың сұрауларына біз мынадай кәсіптердің алға тез басуы керек деп жауап бердік:

1) тері завод кәсібі алдымыздағы 5 жылда мынадай болуы керек. 1926–1927 жылы Семейде 75 мың шамасы ірі терілік сұранған тиісті материалдары тапсырылды. Жаңадан тері зауыты салынуы керек.

Ақтөбенің 30 мың терілік (қазір жүре бастады) зауыты жүруі керек. Қызылжар және Орал тері зауыттарының ондалуы. Өндірістерінің көбеюі керек. (Пландарында соны көрсетіп отырмыз). Осыған 1½ миллиондай сом ақша керек болады.

1927 – 1928 жылы Қызылордаға үлкендігі 150 мың уақ тері, 75 мың ірі терілік бір тері зауыты салынуы керек. Бұған бір миллион 200 мың сом ақша керек. 1930 жылға дейін Орал, Алматы, Қостанайға да бір-бір тері зауытын салу керек. Сонда біздің барлығына шығатын қажетіміз 5 ½ миллион сомнан асыңқырайды.

2) Тоқыма фабрикасы туралы

1926 – 1927 жылы Алматыдағы шұға фабрикасы жөнденіп болып, өндірісін 50% көбейтпек. 1926 – 1927 жылы Семейге жылына бір миллион кез шұға шығарып тұратын фабрика ашу керек. Бұл фабриканы 1927 – 1928 жылдың аяғында бітірмек. Бұл туралы бір маманға тапсырылып еді. Бұл Семейден хабар жинап қайтып, қазір Мәскеуде ісін аяқтап жатыр.

1928 – 1929 жылы Сырдария губерниясының бір қаласында жұқа тауар тоқып шығаратын фабрикалар іске кіріспек. Сол уақытқа дейін мақта өнімі осы күнгі қалындай болып, кендір мәселесі осы жылдан бастап қаралса, одан шығатын нәрселер жарарлық болса, тоқыма кәсібін көбейтпекпіз. Бұған қосымша жүн жуатын дүкендерді жыл сайын көбейтіп, оларды жақсы машиналардан мұнсыздандыру керек.

Материалдар мен құжаттар жинағы

3) Балық кәсібі туралы.

1926 – 1927 жылы Жайықтың құйылысындағы Гурьев ауданын Аштархан [Астра-хан] балық кәсібіне қоспақшы. Аштархан теңізіндегі балық кәсібін жақсылап жүргізу үшін: кеме, қайық сықылдыларды жөндеп алу, ия болмаса Аштархандағы балық кәсібін меңгеріп тұрушымен сөйлесіп, суға қосылу керек. Бірақ, бізге жылына пайда беріп отыратын болсын. Орал теңізіндегі балық кәсібін жөнге салып, бұл кәсіпке арналған Орталықтың былтырғы ақшасын қалайда болса алу керек. Бұған осы жылдан бастап өлкелік қаржыдан, Қарақалпақтың қаржысынан да сыбаға қосу керек.

4) Егін шаруашылығы туралы

Егін шаруашылығына керек машиналардың сайманын, солардың әртүрлі бұйымдар қоятын зауытты күшейту керек. Мұндай заводтар Қызылжар, Орал, Қостанайда бар. Бірақ, халықтың мұқтажын дұрыстап бере алмай тұр. Сондықтан бұлардың мұқтажын әрбір күн әкімдер өз қаржысына алып отырулары жөн. Қарақалпаққа да осындай бір завод салуға биылдан бастап кірісу керек.

5) Алтын заводтары туралы

Қазақ жеріндегі алтын шығатын орындардың қанша алтыны барлығы, оны қанша жыл қазуға болатыны әлі күнге дейін бізге белгісіз. Ендігі алдымызда тұрған міндеттің бірі – осы байлықтың қанша екенін білу. Екінші, алтын мөлшерін көбейту. Үшінші, Жетіқара алтынын Орскідегі алтын кәсібіне қосу. Түбінде кімге қараса да бұлай болып бұрынғы тұруы – біздің үнемшілік ықтиятына қайшы келеді. Алтын кәсіпорындарының барлық мұқтажы Орталықтың өзінен шықпай, дұрыс жолға қоюға болмайды. Соның үшін осы күнгі біздің планымызда мұны ескеріп жатырмыз.

6) Тұз кәсібі туралы

Тұзтөбенің тұз зауытының электрін дұрыс аяққа бастыру, машиналардың көнергенін жыл сайын жаңғыртып отыру – ұлы міндетіміздің біреуі. Осы күні жер мекенін жоғарыға қолмен тасмалдайтын әдет бар. Бұдан былай оның орнына машина күшімен жоғары шығарып тұру жағынан айырықша назар салуымыз жөн. Бұдан басқа таулардағы тұз диірменін жөндеп, тұздың өнімін бұрынғысынан көбейтпекпіз. Жергілікті тұздарды дұрыс жолға қойып пайдалану жағын қарастырмақпыз. Бұл жергілікті қаржыға көп себеп болады.

7) Мыс, көмір, қорғасын, тағы басқалар туралы

Риддер-Қарсақбай сықылды ірі кәсіпорындарына 4–5 жылдың ішінде жұмыскерлерін көбейтіп, олардың алдарында тұрған жаңалық жұмыстарына жәрдем беріп отырғанымыз ғана болмаса, олар біздің қаржымен ондалатын кәсіпорны емес деп жоғарыда айтып өттік. Көмір қазу кәсібін жаңғырту үшін бұл туралы тиісті мағлұматты кіндікке тапсырып, осы 5 жылдың ішінде Қарағанды секілді аса пайдалы кәсіпорындарының жүруіне ынта салуымыз жөн. Қорғасын деген затты (осы күні Әулиеата уезінен шығып жатқан) биылдан бастап жалдаудан алынып, кәсіп шаруа мекемесінің қолына көшу керек. Қорғасын өндірісін де ұлғайту керек.

Тау, кен кәсібі өндірісі жаңа, жаңа оңалып келе жатыр. Екінші, тау, кен кәсібінің (уақ тұз кәсібінен басқа) ондалуы Орталықтың жәрдемімен байланулы екендігін осы құрылып жатқан пландарда айту керек. Мұндай кәсіптің майы енді

2–3 жылға ғана жарайды. Соның үшін қанша май, қай жерде екендігін осы жылдан кейін зерттеу керек. Кемінде он жылдық алтын қорымызды (запасымызды) біліп отыруымыз керек.

Ағаш байлығы туралы. Сырдария губерниясында сексеуіл кәсібі үлкен орын алып отыр. Әсіресе, сексеуілді керек қылатын өзбек пен теміржол бойындағы адамдардың отынға мұқтаждығы. Бұл жөнде сексеуілді көп шауып, 2–3 жылда бітіру ме, әлде шамамен шауып, сатып тұру ма? Менің ойымша жылдың 4, 4½ миллион пұттан асырмай, халықты отынға ашықтырмай да отырсақ, бұл біраз уақытқа шейін бізге жарарлық байлық.

Ал, енді егін шаруашылығы туралы. Бұл жөнде шаруалардың орынсыз күйетін жерлері бар. Мәселен, Лепсі уезінде тарының пұты 10–15 тиын болған. Осы сықылды астық тәуір шығатын, әсіресе қаладан алыс жерлерде шаруалар қолдарындағы астық, бидай, тары сықылды нәрселерін дұрыс пұлына саға алмайды. Сондықтан үкіметтің ұлықсаты бойынша шығып отырған спирт зауыттары тегісінен түзеп, жөнге қою керек.

Ірі кәсіппен қатар қолөнер кәсібінің күшейіп, олардың кооператив сауда мекемелерімен байланыс жасап, ұйымдасулары аса пайдалы нәрсе. Әсіресе, мұның ішінде балық пен алтын кәсіпшілеріне аса назар салу керек.

Менің ойымша, ендігі барлық кәсіпорындарының, өздерінің істеп шығаратын заттарының арзандатуы үшін үнемшілік ықтиятын көзбен қарап, артық шығыннан безу керек. Баяғы өлшеусіз жұмсауға ендігі жерде жол жоқ. Мінекей, осы жоғарғы айтылғандар орнына келтіргенде ғана біздің кәсіп, шаруашылығымыз көркеймек!

Қызыл Қазақстан. – 1926. – №19-21. – 65-75-бб.

Қазақстан өнеркәсібін күшейту туралы мәжіліс

(Апрельдің 28-індегі күндізгі отырыс)

Құлымбетұлының баяндамасы туралы айтыстың қорытындысы)

Айтыста шығып сөйлеген жолдастар Қазақстанның өнерлі кәсібін негізінде екіге бөліп сөйледі. Бәрі дерлік алдымен ауыл шаруасының өнімін өнерлейтін өнерлі кәсіпті, көп қаржыны тілемейтін жергілікті өнерлі кәсіпті күшейтуді мақұлдады. Бірі, өнерлі кәсіп туралы шешендер Қазақстанның кен байлығы көп бола тұрса да ірі өнерлі кәсіпті қаржының, жабдықтың, жол қатынасының жағдайына қарай жалпы жағдаймен үйлестіріп күшейтуді қуаттады. Орталық өкілдері ірі өнерлі кәсіпке, кен кәсібіне қаржыны Орталық беріп, ауыл шаруасының өнімін өнерлетуін кәсіпті Қазақстан өз күшімен күшейтсін деген пікірді білдірді. Пікірді бірсыпыра жолдастар түзетіп, қаржы көп керек қылатын кәсіпті Орталықтың түзетіп, қаржы аз керек қылатын кәсіптің Қазақстанның күшімен жабдықтауға қалдыруды дұрыстады. Ол сияқты шешендер (Орталық өкілдерінен басқалар) өнерлі кәсіпті күшейгенде оның жылма жыл өндірген пайдасын өзіне қалдырып, оның үстіне орталықтан жеткілікті қаржы алудың керектігін айтты. Орталықтың қазіргі беріп отырған қаржысының аздығын көрсетті. Жергілікті өнерлі кәсіпті күшейтуге жергілікті қордан толық үлес беруді өлкелік өнерлі кәсіпке өлкелік қордан көбірек қаржы беруді қуаттаушылар да болды.

Өнерлі кәсіпті күшейтіп, жұмыскерлерді көбейткенде оған азық-түлік жетістіру мәселесінде шектес аудандардың жерін суландырып, егістігін молайтуды, астық дайындау жұмысында бұл мәселені қатты ескеруді айтып өтті.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Досұлы өнерлі кәсіпті күшейтудің басқа мәселелерін қыла келіп, Қазақстанның кәсіпорындарының, кен байлықтарының көршілес республикаларға, Орталыққа қарап кеткеннен, келешекте өнерлі кәсіпті күшейткенде олардың Қазақстанға қарап, қазақ еңбекшілерінің мүлкі бөлінуі керек екенін айтып өтті.

Айтысқа шығушылардың қай-қайсысы да жұмыскер мәселесіне тоқталып сөйлесе, қазақтан жұмыскерлер үйістіруді, өнерлі жұмыскерлер жетістіруді дұрыстады.

Құлымбетұлының қорытынды сөзі

Құлымбетұлы қорытынды сөзінің басында сұрауларға жауап беріп, келесі сөзіне көшеді. Кәсіпорындарының бұрынғылардан жөндеу ия жаңадан кәсіпорындарды салу мәселесінде Құлымбетұлы былғары-мәуіт зауыттарын қайтадан салуды дұрыстайды. «Өнерлі кәсіптің күшеюінен бірінші шарт – теміржол қатынасты жөндеу» дейді.

Кей губернияларда кәсіпорындары мекемелерімен қатар кооператив ұйымдарының басқаруы туралы Құлымбетұлы кәсіпорындарының кооператив ұйымдарының қарауынан шығарып, халық шаруашылығы мекемелерінің қарауына берілуін дәлелдеп, дұрыстайды.

Бұған дейін Орталық орындары мен Қазақстанның шаруашылық мекемелері арасында алыс-берістік тәртіпке салынбағаны туралы, бұл мәселенің Орталықтың өкілдерінің жәрдемімен жайғасуына сенімін білдіреді.

Айтыста сөйлегендердің бәрі де әр аудандағы пайдасыз жатқан байлықтарды көрсетіп, олардың тезінен пайдаға асырылуын алға тарта беру себепті Құлымбетұлы ондай байлықтар әр жерде де бола тұрса да, қазіргі уақытта алдымен қаржының, күштің шамасына қарай икемге көнетін, тез пайда беретін байлықтардың қолға алынатынын айтады.

Қазақстанда мақта шаруасының келешегі көрнекті болса да, Қазақстан шаруасына берілген қаржыдан басқа республикаларға қарағанда кем үлес алып отыр. Баяндамашы мәжіліске осы мәселені ескертіп, мақта шаруасын дұрыс есепке алып, мақта шаруасының күшеюіне шаруашылық мекемелерді қызықтыруды керек табады.

Ресейдің халық шаруашылығы кеңесінің мекемелері көбінесе Қазақстанда сауда, пайданың артына түсіп кетеді. Олардың сол пайда көріп отырған Қазақстанның өнерлі кәсібінің күшеюіне де жәрдемдес, тілектес болуы керек қой.

Қазақстанның кәсіпорындарының оборот сомасы жылына 5–9 рет аударылыстырады. Орталықтағы кәсіпорындарының оборот суммасы жылына 2/3 рет аударыстырылады. Оборот сомасы 5–9 рет аударыстырылғанда өнерлі кәсіпті күшейтуге мүмкін емес. Оған Орталықтың назар салып, былғары-шұға (мәуіт), балық кәсібі сияқты өнерлі кәсібіміздің оборот сомасынан негізгі сомасына қаржы беру керек. Дұрысында біздің Орталықтан алғанымыздан да бергеніміз көп, шындап келгенде біз Орталықтан алмауға да, оған бермеуге де тұрамыз. Оған Орталық тұра алар ма екен? Тұра алмайтын болса, бізге қаржы берсін.

Арақ-ішімдік, алтын кәсібі сияқты кәсіптерден ақша комиссариаты салық алып, пайда көреді. Пайданы көбірек қылу үшін бұл кәсіптердің күшейтуіне ақша комиссариатының ат салысуы керек еді, бірақ ол ат салысуының орнына салықты көп алып, уақытында төлемесе, кейбір кәсіпорындарын жауып тастайды. Мұны жақсы ескеріп, ақша комиссариатының бұл кемшілігін жоюдың шарасын істеу керек.

Жұмыскер мәселесінде айтыста сөйлеген бірсыпыра жолдастардың пікірін қуаттап үнем туралы Орталықтағы өнім саясатының Қазақстанда да жүргізілуін керек таниды.

Құлымбетұлы өнерлі кәсіпті күшейтудің бір шарты қазақ мерзімді қарыз, өнерлі кәсіпке әдейі ұзақ мерзімді қарыз ашу керек дейді. Өнерлі кәсіпке шикі бұйым жетістіру жөнінде шикізат дайындаушы мекемелердің өнерлі кәсіпке арзан баспен шикі бұйым жетістіруін, жақсы шикі бұйым дайындаушы мекемелердің халық шаруашылығы кеңесінің қарауына берілуін керек табады.

Қорытынды сөзінің аяғында Құлымбетұлы өнерлі кәсіп орындарының қайсысын Орталыққа, қайсысын Қазақстанға қарату мәселесіне тоқтап, бұл мәселенің дұрыс шешілуін керек табады.

Мұнан кейін Кеңестер Одағының жер кенін зерттейтін (химический) комитеті өкілінің Қазақстанның кен байлығы туралы баяндамасы тыңдалып, күндізгі мәжіліс жабылады.

Еңбекші қазақ, – 1927. – 1 май. – №92 (529).

Қазақстанды аудандау мәселесі

(6-ыншы партия конференциясында Құлымбетұлы Ұзақбай жолдастың істеген баяндамасы)

Жолдастар! Қазақстанды аудандау мәселесі жаңа да шығып отырған мәселе емес. Аудандау мәселесі Қазақстан өз алдына автономиялы ел болғаннан бермен қарай қолға алынып келе жатқан мәселенің бірінен саналады. Қазақстанның өлкелік ұйымдары аудандау жұмысын жүргізбей де отырған жоқ, біртіндеп жүргізіп те келеді. Бірақ аудандау түрі төменгі аудандық, болыстық кеңестерді бірін-біріне қосып үлкейтіп, сонымен барып шығын жағын ықшамдау ретімен жүргізіліп келеді. Екі ауылнай елде біреу істеп, бір болысты екінші бір болысқа қосумен келеді. Мұндай аудандаудан қандай нәтиже шығатынын ешкім ескермеді.

Өлкелік партия комитетінің 2–3 пленумдары қаулысы бойынша ауылнай жабылмайды. Ірілетіп болыстардың көлемін молайтып, соның арқасында әкімшілік жұмыс түзеу, жеңілдету ниетімен ғана уақытша қолданған шара есебінде жүргізілді.

Аудандау жұмысының қиыншылығы

Аудандау жұмысын дұрыс алып баруға, жаңадан мезгілінде қолға алуға түрлі қиыншылықтар болды. Ол қиыншылықтың жері – қазақ даласы мәдени жақтан тексерілмегендігі. Былайша қарағанда қазақ даласы бәрімізге таныс секілді. Елдің шаруашылық түрі, қай жақтың елі немен кәсіп қылады, осылардың бәрі де таныс. Бірақ аудандау жұмысын көңілдегідей жүргізуге бұл таныстық жеткіліксіз. Міне, соның үшін Қазақстанды мәдени жақтан дұрыс тексеру жұмысын жүргізуге ай емес, бірнеше жылдар өтті.

Екінші қиыншылық – Қазақстан ауданның ретсіз кендігі – шаруашылығы. Қазіргі Қазақстан Республикасының ауданын алып қарасақ, кендікке қалғанда ешбір республика теңдесе алмайды. Өзбекстан, Түркменстан сияқты республикалардың жер ауданы біздің республиканың маңайына келмейді, бүкіл Кеңестер Одағында қорына республикадан соңғы екінші орынды алып отырған Қазақстан Республикасы. Міне, ауданның кендігі – шалғайлығы осындай дәрежеде.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Үшінші қиыншылық – жолдың жоқтығы, қатынастың кемдігі. Қазақстанда Ташкен теміржолы және Қызылжар арқылы Сібір жүретін Сібір теміржолы бар, басқа жол жоқ. Үлкен өзендеріміз бар, бірақ жүріп жатқан параходтарымыз жоқ. Болған мезгілде де күдіксіз жүріп кетуі екіталай. Аудандау жұмысы жүргізілгенде осының бәрі де ескерілмек. Әсіресе, отырушы елдердің әрқұлалығы. Мысалы: Орал, Ақтөбе, Қостанай, Семей, Қызылжар уездерін алып қарасақ, бәрінде де араласып, сапырылысып жатқан түрлі ұлттар бар. Жер ыңғайлары да шатақ. Міне, осы жақтарда әрбір ұлтты өзіне бөлек ұлт ауданы жасау – өте қиын жұмыс.

Бесінші қиыншылық – округке орталық болатын лайықты қалалардың жоқтығы. Жаңа округ бола ма деп ұйғарылып отырған Бөкей уезін алсақ, онда шаруашылық жақтан қолайлы соғатын орталық жоқ және жоғарғы Ертіс округінде де қолайлы орталық жоқ. Себебі Қызылжар, Орал округтерінің орталығы округтің шетінде, орталық жерде емес. Мәдениет жағынан елге өте ұнамды болғанмен, нағыз орта емес.

Қазақстанды не үшін аудандаймыз

Аудандау жұмысы 1927 жылдың март айынан бері қолға алына бастады. Аудандау жұмысын бастап, қолға алушылықта түрткі болған Кеңестер Одағының кара шаруа Бақылау комитеті болды. Барлық Кеңестер Одағында әкімшілік басқару жұмысы бір баспалдақты болсын деп. Соңғы Кеңестер тобы қаулы шығарды. Біздің қазіргі қолданып келе жатқан басқару түріміз мысалы: губерния, үйезі, болыс және ауылдық кеңес Кеңестер Одағының басқа жерлеріндегі әкімшілік басқару түріне жанаспайды. Соның үшін Қазақстанда да әкімшілік басқару түрі төрт баспалдақты болсын деп бұйрық берген. Сонымен аудандау жұмысы біткеннен кейін бізде өлкелік орталық, округтік орталық, аудан орталығы және ауылдық кеңес болып төрт баспалдақты болмақшы. Бұл жұмыс жүзеге асқаннан кейін губерниялық, уездік және болыстық мекемелер бытырамақшы.

Әкімшілік басқару жұмысының түрі қай жағынан болса да қолайсыз: губерниялық орталықтар көпшіліктен өте қиғаш жатыр. Басқарып отырған көлемі ретсіз, кең елмен байланыс жоқ. Біздің қазіргі алға ұстап отырған екпінді жұмыстарымыздың бірі – көпшілікті кеңеске жуықтату. Кеңес жұмысын басқарушылыққа қалың еңбекшілерді тарту. Міне, бұл жұмыстарды көңілдегідей орындап шығу үшін жаңа түрін қолдануымыз тиіс. Жаңа түрдің тағы бір тиімдісі – кеңсе ...^{*} алып, шығыны кемімекші.

Аудандау жұмысын қолға алсаң да біздің көздеген мақсұтымыздың бірі мынау еді: қалай да болса шаруашылығының әрбір түрін өзіне бөлек ауданға бөліп шығарудың, болмағанда шаруашылықтың екі-ақ түрінің басын қосып-қосып бір ауданға шығару еді. Болыс, аудандарды бірін-біріне қосып ірілендірген уақыттарда, болыс былай тұрсын, кейде әкімшілік ауылдардың ішіне түрлі ұлттар кіріп кеткен. Мысалы, қазақ және орыс. Бұлардың арасында көңілсіздіктер болмаған емес. Бола келген тәрізді. Жаңа аудандау жұмысы жүргізіліп, әкімшілік шекаралар жүргізілген уақытта ұлттар арақатынасын жөндеу мәселесі еске алынбақ. Ретке келсе, жалғыз ғана ауылнай ел, болмаса поселкелер емес, бір ауданның өзін жеке бір ұлттан құрып шығару ниеттеміз. Кейде бір жағынан реті келмейді, келмесе де орындасақ керек.

^{*} Көп нүкте қойылған жер газеттің нашар сапасына байланысты оқылмады – құраст.

Үзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

Қарсақбай, Ридер, Жем-Мұнай сияқты жұмыскерлер бар кәсіп орталықтары жоқ емес, бар. Бірақ жұмыскерлердің ықпалы шамалы деп Голощекин жолдас баяндамасында ескеріп өтті. Аудандау жұмысын жүргізумен қатар біздің алдымызға қойып отырған ектіңді жұмысымыздың бірі – қалай да болса аудан орталығын ірі кәсіпорындары маңында істеу болып отыр. Біз қазір Қарсақбай ауданын құрдық. Сонымен қатар Жем-Мұнай, Ридер, Қарағанды аудандарын құруға талап етіп отырмыз. Көпшілікке жұмыскерлердің ықпалын түсіндіру үшін ауданның орталығын ірі кәсіп өндіріс мандарында құруға шаралар істеліп жатыр.

Округ саны 15-17 болмақ

Аудандау қарсаңында қаншама қиыншылықтар барлығын жоғарыда ескертіп өттім. Бірақ сол қиыншылықтарды қалай да болса аттап өтіп, аудандау жұмысын қолға алып, іске асырып жатырмыз. Қазір бізде 9 әкімшілік орны бар, мұның ішіне Қарақалпақ та қосылып отыр. Енді мен Қарақалпақты әңгіме қылмаймын, неге десеңіздер Қарақалпақ өз алдына бір облыс ел. Қалған барлық губерниялар, уездер, округтер ең кемі 15, әрі кетсе 17 округ болмақшы. Екі округ әзірге таласта тұр. Партия конференциясы өткеннен кейін шешпекпіз.

Қарақалпақ облысы* бұған дейін округ, аудан, ауылдық кеңеске бөлінбеді. Біз оған округті жоғалтып барып та аудан қылындар деп тапсырып едік. Біздің ұсынысымызды олар қабыл алды. Қазіргі уақытта аудандау жұмысын жүзеге асырып жатса керек.

Қазақстанның қалған жерлерінде аудандау жұмысы қалай жүргізілмек? Енді соған келейік. Алдымен Орал губерниясынан бастаймын:

Орал губерниясының орнына 3 округ болады

Орал губерниясында 4 үйез бар еді: Бөкей, Орал, Жымпиты, Гурьев. Осы 4 үйезде өлкелік партия комитеті бюросының қаулысы бойынша 3 округ құрылмақшы. Олар: Бөкей, Орал, Гурьев. Бөкей округі бұрынғы Бөкей үйезінен құрылады. Және де Орал үйезінің кейбір бөлшектері қосылады, Жайпақтал ауданы қосылады. Бұл ауданға Бөкей үйезінің көшпелі халықтарын қоныстандырамыз. Бөкей үйезіндегі бар халықтың саны – 247 мың 695, ұлтқа бөлгенде 97 процент қазақ. Шаруа түрі, солтүстік-күнбатыс жағындағы елдер мал шаруашылығымен кәсіп қылады. Ал енді солтүстік-күншығыс жағындағы елдер егіншілік кәсібін қылады.

Бөкей округі тақырыпты мынандай ұсыныстар бар: кәсібі теңіз жақ шеттегі 2–3 болысты Бөкейден бөліп алып, Гурьев округіне қосып, сонымен Гурьев округінен Приамурск деген округ бөліп шығару туралы. Бұл мәселе турасында екі түрлі пікір бар: бірі – Бөкейден 2–3 болысты бөлудің қажеті жоқ, Бөкей елі

* Қарақалпақ облысы – Кара-Калпакская АО образована 16 февраля 1925 года (неофициально, в 1924 году) из территории Амударьинской области, а также малой части бывшего Хивинского ханства (Киргиз-Каракалпакская автономия) как автономное территориальное образование для каракалпаков. До получения официального статуса располагалась на части территорий Туркестанской АССР и Хорезмской ССР. В 1929 году в состав автономной области включена часть территории упразднённого Адаевского уезда. Первоначально входила в состав Киргизской (с марта 1925 называлась Казахской АССР), а в 1930 была переведена в непосредственное подчинение РСФСР. 20 марта 1932 года преобразована в Каракалпакскую АССР. 5 декабря 1936 года передана в состав Узбекской ССР.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Каспий теңізімен араласып кәсібін істесін дейді. Екінші пікір – Гурьев уезіне Бөкейден 2–3 болыс қосылысын. Бірақ Каспий теңізінің жағасы Гурьев округінде қалсын дейді. Бұл мәселе қазір шешілген жоқ. Алдымен жергілікті елдің пікірін сұрап барып шешерміз деп ойлаймын.

Орал губерниясында 256 мың 251 халық бар. Ұлтқа бөлгенде 60 проценті қазақ, қалғаны казак-орыс. Халқының көпшілігі егін егеді, округтің оңтүстік жағындағы өзге елдері мал бағады. Орал округі Бөкей округіне қарағанда ірі округтен саналады. Бөкей округі өз шығынын өзі өтей алмаса керек. Оған жәрдем көрсетуге тура келеді. Ал енді Орал округі өзіне-өзі тоқ округ болса керек.

Гурьев округі бұрынғы Гурьев үйезінен құрылған. Жымпиты үйезінің жартысы және Бөкей үйезінің екі болыс елі қосылған. Халқының саны – 127 мың 771. Ұлтқа бөлгенде 83 проценті орыс халқы. Гурьев округінде шаруашылықтың мынандай түрі бар: балық аулау кәсібі. Бірқатар халық теңіздің жағасында тұрады. Жем-Мұнай кәсібінде – дара мал шаруашылығы мен кәсіп істейтіндер. Жер кәсібі бұл ауданда жоқ.

Гурьев үйезі туралы да екі түрлі пікір бар. Кейбір жолдастар Гурьев өз алдына округ болмасын, Орал округіне қосылсын дейді. Кейбіреулер Гурьевтің халқы аз болса да, жеке округ болсын. Неге десеніздер мұнда жұмыс көп. Кәсіп орны, болашағы зор. Түбінде жұмыскерлердің молаюы бар.

Мұның үстіне Гурьев округіне тарап отырған жиылу ауданын Адай округі өзіне сұрап отыр. Жылыой ауданындағы халықтардың бәрі – далалық көшпелі ел. Мұндай қайшы пікірлердің қайсысы болса да құлақ қоймай, өзімізше Гурьев үйезінің өз алдына округ болғанын мақұлдап, округ жасағалы отырмыз. Орталығы Гурьев қаласы болмақ. Халқы қаншама аз болғанмен де маңызды округтің бірі болар деген ой бар. Гурьев үйезін Орал округіне қосуға болмайды. Болмайтындығына бірнеше себептер бар. Себептің ішіндегі ең маңыздысы – екеуінің арасының орасан қашықтығы.

Адай округі

Адай округі бұрынғы Адай үйезінен құрылған және де Темір үйезінің 2-3 болысын қосамыз ба деген ой бар. Адайдың жер мөлшерін көбейтіп отырғандағы себеп – елін аздап болса отырықшылыққа айландырасындар ма деген ой. Неге десендер, Адайдың бірсыпырасы солтүстікке қарай икемделуде келеді.

Алты қараусыз ауданды бекітерде осы аудандық қалпымен Адай округіне береміз бе деген ой бар еді. Бірақ ауданның жері жақсы. Адай елін отырықшылыққа айналдыруға сеп болар дейміз.

Соңғы алынған санаққа қарағанда Адай округінде небәрі 135 мың 119 жан бар екен. Бірақ бұл сан қана болуы керек. Ең кемінде 150–160 мың халық болса керек. Адай округі өз шығынын өзі өтеп отыруы скіталай.

Ақтөбе округі

Бұрын Ақтөбе губерниясында 4 үйез бар еді. Олар: Ақтөбе, Темір, Шалқар, Торғай. Қазір де Торғай үйезі ажыратылды. Жерінің көбі Қостанайға қарады. Екі-ақ болысы Қызылорда үйезіне қосылып отыр. Қазіргі мезгілде Ақтөбе губерниясында 3-ақ үйез бар. Біздің ертеректегі ойымыз осы үш үйезден екі округ құрастыру еді. Ақтөбе және Шалқар, қазір де айнала есепке қалып, олардың кіріс-шығысын және болашағын еске алып, айнала келгенде Шалқар

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

округін Ақтөбеге қосып жіберіп, бірақ округ істеуге де болады деген ойға келіп отырмыз.

Ақтөбе округінің қазіргі көлемінде не бары 390 мың 763 халық бар екен. Ұлтқа бөлгенде 67 проценті қазақ, қалғаны орыс пен хохол. Ақтөбе округі де көлемі үлкен және күшті округ бола ма деген ой бар. Шығынын өтерлік. Оның үстіне Кеңестер Одағындағы қатардағы округтердің ретіне қосыла ма деп шамалаймыз.

Ақтөбе округінде шаруашылықтың екі түрі бар. Солтүстік жағындағы халық егін шаруашылығын істейді. Оңтүстік жағындағы халық мал шаруашылығын істейді. Ақтөбе қаласының оңтүстік жағындағы халықтар әрі екен. Бәрі мал шаруашылығын қоса жүргізеді.

Қостанай округі

Қостанай округі қазіргі Қостанай округінен құрылады және бұрынғы Торғай үйезі қосылып отыр. Бұрынғы Торғай үйезінің екі болыстан басқасы түгел Қостанайға қосылған. Қостанай округінің барлық халқының саны – 488 мыңнан астам. Ұлтқа бөлгенде 45 проценті қазақ, қалғаны орыс. Қостанай округінің шаруашылығы Ақтөбеге ұқсас. Солтүстік жағы егіншілікке айналған, оңтүстік жағы мал бағады. Қостанай қаласының маңындағы ел екі шаруашылықты қатар жүргізеді.

Қостанай округін де күшті округтің біріне саналар деп шамалаймыз. Шығынын әбден өтейді. Егер де бұрынғы Торғай үйезі қосылмаса, шығысынан кірісі артып та отырар еді.

Ақмола губерниясынан екі округ құрылады

Ақмола губерниясы екі округ болмақшы: Қызылжар мен Ақмола. Қызылжар округіне Қызылжар және Көкшетау үйездері кіреді. Ақмола округіне Ақмола мен Атбасар үйездері кіреді.

Қызылжар округінде небары халықтың саны – 729 мың 920. Ұлтқа бөлгенде 25-ақ проценті қазақ, қалғаны орыс пен хохол. Қызылжар округінде көбінесе егіншілік қанат жайған, егіншілік пен мал шаруашылығы да қосарланып жүргізілетін аудандары бар. Қызылжар округі де күшті округтің бірі болмақ. Өндіріс-кәсіпорындары да жоқ емес, мұнда алтын кендері бар. Қызылжар өз шығынын өзі өтемеқ түгіл, кірісі артылып та қалар деген ой бар. Бүкіл Қазақстандағы күшті, шаруашылығы басым округтің бірі Қызылжар болса керек.

Ақтөбе-Атбасар округі

Бұл округтің оңтүстік жағы мидай дала. Бар халқы – 423 мың 686. Ұлтқа бөлгенде 55,9 проценті қазақ. Бұл округке бұрынғы Ақмола мен Атбасар үйездері кірді. Керекү үйезінің бір болыс елі қосылды.

Орыннан: Бірнеше поселкелер де кіреді.

Құлымбетұлы: Иә, кіреді, бірақ олардың тілегі біледі. Ақмола округі көбінесе мал шаруашылығына айналмаған елдерден құрылайын деп отыр. Солтүстік жағындағылары ғана егін шаруашылығын істейді. Ақмола-Атбасар округінде істеп жатқан кәсіпорындары жоқ, бірақ түбінде болашақ Спас ауданы бәрі қазіргі біздің Қарағанды ауданы деп отырғанымыз. Соның болашағы маңызды. Түбінде тас көмір шығарылмақ. Кенге бай аудан. Біздің бұл ауданда аудандық электр күшін орнатпақшы ойымыз бар еді. Жоғары электр мекемесі

Материалдар мен құжаттар жинағы

біздің бұл тілегімізді қарсы алып, 5 жылдың ішінде орнатқанымызды мақұл көріп отыр. Ақмоланың бұл ауданы келешекте көрнекті орын алып, үлкен кәсіп орталығы болуында сөз жоқ.

Орыннан: Теміржолды қоса сөйлеңіз.

Бірнеше теміржолдар салына ма деген ой бар. Бұл районды қалай жарып Петропавл жолы және Қостанай-Ақмола-Аягөз жолы, тағы басқа жолдар өтер дейміз. Ақмола мен Семейді қосатын жолда салынар деген жоспар бар. Қарағанды ауданын пайдаға асыру үшін жолдың керегі даусыз.

Семей 3 округ бола ма, 1-еу бола ма?

Семей губерниясынан бастапқы кезде 4 округ құрастырамыз ба деген ой бар еді. Кереку, Семей, Қарқаралы және Жоғарғы Ертіс. Кереку округі бұрынғы Кереку үйезінен құрылады және де Қарқаралы үйезінің бірнеше болыстары қосылмақшы. Қарқаралы округі бұрынғы Қарқаралы үйезінен құрылады. Семей округі бұрынғы Семей үйезінен құрылады және де округіне Өскемен үйезі қосылады. Жоғарғы Ертіс округіне Зайсан, Бұқтарма, Өскемен үйезінің жартысы кіреді. Соңғы кезде бұл жұмыстарды азырақ өзгерттік: өлкелік партия комитеті біздің баяндамамызды тыңдағаннан кейін бұл жоспарды негізінде қабылдауға болады деп қаулы шығарды. Бірақ Семей губерниясы 4 округ болмасын, 3-ақ округ болсын дейді.

Содан кейін Зайсан мен Лепсі үйездерінен бір округ жасау ниетімен Жетісу, Семейдің губерниялық атқару комитеттеріне нұсқау хат жаздық. Екі үйездің орталығы Аягөз қаласы болсын дедік. Аягөз – Түркістан-Сібір теміржолының үстіндегі болашағы кең қала. Жетісудің губерниялық атқару комитеті біздің мұнымызға қарсы болған жоқ, ризашылығын білдірді, бірақ Семейдің губерниялық атқару комитеті бірнеше себептер көрсетіп, реті келмейтіндігін сипаттады. Бірден – Зайсан мен Лепсінің аралығынан Тарбағатай тауы бар. Қатынас жасауға үлкен кедергі деді. Екіншіден – Аягөздің болашағы екіталай іс. Соның үшін жоғарғы Ертіс округі болып аталсын деді.

Кереку округінде 318 мың 239 халық бар, қазағы – 5,48 процент, қалғаны орыс. Бірақ бұл сан азырақ кем, неге десеңіз – бұл округтегі бостандық туы болысын айырып алып Қызылжар округіне қоспақшымыз. Сондықтан бұл округтің халқы 300 мыңнан кем болмайды. Сол округте мал, егін, шаруашылығы да бар. Тұзды көлдер де бар. Кереку округі ойша күшті округтен саналмаса да өз шығынын өзі өтей алатын округ болмақшы.

Семей округінде 424 мың 495 халық бар. Мұның 35 проценті қазақ, қалғаны орыс. Семей округі белгілі округ, шаруашылығы күшті. Жоғарғы округін бөліп әкеткенде де онан Семей ақсамайды. Семей округінің мал мен егін шаруашылығынан басқа ірі кәсіп өндіріс орындары да мол. Мысалы, Риддер, Өскемен алтын кендері бар. Мысал үшін айтқанда, Американың бір бөлегі деп айтарлық.

Қарқаралы округі таза қазақ даласы дерлік. Мұның 189 мың 520 халқы бар. 96-97 проценті қазақ. Қарқаралы елінің негізгі шаруасы мал бағу, солтүстіктегі Баянауыл елі егіншілік кәсібіне айналып келеді. Онда күміс, қорғасын кені бар. Қарқаралы округін Ақмола, Семей, Керекудің біріне пайдаланғымыз келмеді. Саяси жақтан қарап Қарқаралыны өзіне дербес округ істегенді мақұл көріп, округ жасап отырмыз.

Орыннан: Онда күміс жоқ деп айтады ғой?

Құлымбетұлы: Мен Қазақстанның Орталық шаруа кенесінің бастығы болып тұрған шағымда күміс алынып тұрып еді. Қазіргі уақытта жұмыс тоқталып тұрса керек.

Жоғарғы Ертіс округі

Бұрынғы Зайсан мен Бұқтырма аудандарынан құрылып отыр. Бұл округтің айналасы тау, бөтен округтерден шекарасын таудың өзі бөліп тұр. Жоғарғы Ертіс округі таудың етегінде, егіншілік кәсібіне жері оңтайлы. Сол аудандар Семей мен Лепсіден өте алыс. Соның үшін өз алдына бөлек округ істеуді мақұл көрдік. Біздің бұл ойымызды округ партия комитеті де дұрыстап отыр. Семейдің губерниялық атқару комитеті мен партия комитеті бұрынғы қалпында қалсын деп сұранып отыр. Жоғарғы Ертіс округін құрудағы үлкен кедергінің бірі – округтің орталығына лайықты қала жоқ. Бірақ оған қарамай округ істеу мәселесін негізінде шешіп, уақытша Семей округінің ішінде қалдыратын шығармыз. Түбінде өз алдына болашақ округ.

Лепсі округі

Лепсі округін құрастырдық. Лепсі округіне бұрынғы Лепсі үйезі, Жаркент үйезінің жартысы, Алматы үйезінің жартысы кіреді. Көбінесе Жаркент үйезінің халқы көп қарады. Лепсі округі онша үлкен округ емес. Бастығы кезде жеке Лепсі округін құрайық деген ойда жоқ еді. Біздің ниетіміз қазіргі Алматы округіне қосып жіберу еді. Бірақ Алматыдан Лепсінің өте алыстығын еске алып және Түркістан-Сібір жолының елдің шаруашылығына жәрдемі болатындығын ескеріп, Лепсіні жеке округ істеуді тиісті таптық. Лепсі мен Зайсан үйезіндегі халықтың көпшілігі халық мысалы, 415 мың халық бар. Зайсан үйезінде 250 мыңнан астам халық бар.

Алматы округі

Қазақстандағы ірі округтің бірінен саналады, болашағы үлкен. Түрлі мәдени өсімдіктер егіледі. Мысалы, темекі, мұқ, апиын және басқаша өсімдіктер. Алматы округінің бар халқы – 578 мың 91 адам. Оның 62,9 проценті қазақ.

Алматы округінен Жаркентке бөліп алып, жеке округ қыламыз ба деген ой бар еді. Бірақ оның ретін таба алмадық. Айнала қарастырып келгенде Алматы округіне қосқан мақұл болып табылады, Жаркент үйезінің көпшілігі дүнген халқы, оны бөлектеуге рет болмады, дүнгенді жеке ұлт ауданы қылып шығарамыз дедік.

Сырдария губерниясын аудандау

Үкімет жоспар мекемесі Сырдария губерниясынан үш округ шығармақшы. Олар: Қызылорда, Шымкент, Әулиеата округтері. Әулиеата округі бұрынғы Әулиеата үйезінен құрылады. Қарқаралы үйезінің бір болысы қосылады және де Ақмола үйезінің Сарысу ауданы қосылмақшы еді. Дұрысына қалғанда Сарысу ауданы белгілі қазақ даласы. Солтүстік жағы Әулиеатаға жатады, екі айырып екеуіне қосып жіберуге реті келмейді. Неге десеңіз, қысқа қарай бар елі бірбеткей Шуға қарай, кейде онан да бәрі көшіп кетеді. 1920 – 1923 жылдары ол елден салық жинау оңай жұмыс болмады. Отырықшы қара шекпендерден ғана алғанбыз. Көшпелі елге Ақмола арқылы қатынаса алмадық. Ақмоладан шыққан салық инспекторлары Әулиеата арқылы барған болар. Әулиеата округінің болашағы жаман емес. Түркістан-Сібір теміржолы жанасып өтеді. Округтің шаруашылығы өркендеуіне жолдың пайдасы өте зор болмақшы.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Шымкент округі

Шымкент округінің елі мал бағады. Мұнда мақта кәсібі де бар. Шымкент, Ташқазак, Түркістан аудандарының келешекте маңызы артпақшы. Неге десеніз, бұл аудандарда мақта кәсібінің беталысы жақсы. Солтүстік жағындағы елдер егіншілікпен айналысқан. Ал енді Әулиеата мен Қызылорда жағындағы ел мал бағады. Шымкент округіне қазіргі үш үйез қосылады. Бар халқы 643 мың. Оның 62 проценті қазақ, басқасы орыс пен басқа күншығыс халқы.

Қызылорда округі

Бұрынғы Қызылорда үйезінен құрылған. Қызылордаға Қармақбай ауданы мен бұрынғы Торғай үйезінің екі болысы қарайды. Қызылорда округінің 80 процент халқы мал шаруашылығын істейді, көшпелі ел, шеті Қостанай мен Ақмолаға дейін көшіп барады. Округте кәсіпорындар да бар. Мысалы, Арал теңізінде балық аулау кәсібі, Қарсақбай ауданының кендері. Халқының саны – 307 мың, 90 проценті қазақ, қалғаны орыс пен басқа ұлттар.

Сырдария губерниясында округтің саны екеуге түссін деп өлкелік партия комитеті қаулы шығарды. Мұнымен қатар Сырдарияның губерниялық атқару комитетінің қаулысы да шықты. Және де губерниялық партия комитеті де екі округ болғаны дұрыс дейді. Олардың айтуы – Қызылорда округі болсын, қалған Ташқазак, Шымкент, Түркістан, Әулиеата үйездері бір округ болсын деді. Әулиеата округіне қосылған Сарысу даласын Ақмолаға беру керек. Сарысу атам заманнан бермен қарай Ақмоланың карамағында келеді десті. Дұрысын айтқанда, Ақмоласы болсын, Сырдариясы болсын Сарысудан қашады, ешқайсысы өзіне қосып алғысы келмейді. Олар қашқан екен деп Сарысу даласында өз алдына мемлекет құрмаймыз, екеуінің біріне беруіміз шексіз.

Сырдария губерниясын екі округке бөлетін болсақ, мұнда шаруашылық, саясат жағынан көз жіберіп тексеретін маңызды бір мәселе бар, ол егерде екі округ қылатын болсақ, бар мал шаруашылығын аудандағы Қызылорда округіне жіберіп, былайғы шұға кәсібі мен мәдени өсімдіктерді аудандарға Әулиеата округіне жіберу. Әрине, бұл мәселе артынан коммерциясы біткеннен кейін өлкелік партия комитетінде шешіледі. Біздің өз ойымыз – Сырдария губерниясында бір округ ашу.

Төменгі жерлерді аудандау

Аудандаудың санын тағайындау және басқа жұмыстар декабрьдің 20-25-інен қалмай шешіледі. Аудан құру жұмысы туралы тиісті нұсқаулар берілген. Бұл жұмыс сол нұсқаулар бойынша жүргізілу керек. Бірінші – бір аудан бір ұлттан құрылу керек. Екінші – бір ауданда орташа 25 мың халық болсын. Отырықшы аудандарда 50 мыңға дейін болуға да мүмкін, көшпелі аудандарда 15 мыңға дейін халқы болса да аудан құруға болады. Төменгі жерлерді аудандау жұмысының негізгі мақсұттары осылар болған-ды.

Төменгі жерлерді аудандау жұмысы тақырыпты жоспарлар қай губерниядан болса да келіп отыр. Бірақ көбінің жоспары көңілге ұнамайды. Ақтөбе мен Қостанайдың жіберген жоспарларын бекітіп отырмыз. Бұлардың жоспары негізінде дұрыс болып шықты. Сырдария мен Орал губернияларының жоспарларын да бекіттіреміз деп шамалаймын. Ал енді қалған губерниялар мен Адай

округіндегі негізінде дұрыс емес, аудандау туралы берілген нұсқау бойынша істеліп шықпаған.

Орыннан: Ақмоланыкі өте жақсы деп айтады ғой.

Құлымбетұлы: Ақмоланың жоспары Оралдыкі сияқты. Бірақ өзгертпей бекітуге болмайды.

Енді не істемекпіз?

Біздің істейтін жұмысымыз аудандау жұмысын қазірден бастап қолға алу керек. Қазіргі біздің құрып, жоспарлап отырған жұмысымызды екі-үш жылға созуға болар еді. Алдымен бір ауданды бөліп, оның тәжірибесін сынап, екінші ауданды бөліп, созбалап нәтижелі қорытынды шығаруға әбден болар еді. Бірақ біздің болған уақытымыз кем, орналмақ болсын, өлкелік партия комитеті болсын, адамды ... Кеңес сайлауымен қатар аудандау жұмысы істелсін деп отыр.

1928 жыл, февральдің 1-нен бастап аудандау жұмысын қолға алғалы отырмыз. Алдымен ауылдық, болыстық кеңестер сайланады, сонысын одақтық атқару комитеттері құрылады. Сонан барып округтік атқару комитеттері құрылады.

Алдағы міндеттер

Аудандау жұмысы оңай жұмыс емес, бұл жұмыста партия, кеңес, элеумет ұйымдары жаппай аттанасықаны мақұл.

Аудандау жұмысын көңілді түрде өткізу үшін мына төмендегі негізгі дайындық жұмыстарды тездікпен жүзеге асыру керек:

1) Округтердің тағайынды санын белгілеп, қолайлы орталықтар табу. Семей мен Сырдария мәселесін тез шешу.

2) Декабрьдің 20-сынан қалдармай жұмыстың жоспарын бекіту.

3) Аудандау мен сайлау жұмысын өткізу ретіндегі қолданылатын шаруаларды күн бұрын шешу (жаңа округ пен аудандарды, ұйыстырушы комиссиялар және сайлау науқанын өткізетін комиссиялар түзу сықылды).

4) Бірнеше округтерге бөлінетін губернияларды аудандау жұмысын басқаратын ерекше комиссиялар сайлап шығару (нәрсе-қараны, қаражатты, қызметкерлерді билеу сияқты жұмыстарды атқаратын).

5) Аудандау жұмысын өткізуге керекті болған қызметкерлерді жұмысқа тарту.

Атқару губерниясы февральдің 1-ін күтпей-ақ аудандау жұмысын қолға ала бастамақ көрінеді. Біздің ойымыз аудандау жұмысы мен сайлау науқаны февральдің 1-інен басталса екен, жұмысты қай уақытта бастасын, ықтияр өзіңізде. Бізге апрельдің 1-іне дейін жұмыстарын бітірсе болғаны. Апрельдің 1-іне дейін аудандар тағайындалып құрылып шықса, бюджет есебі жағынан өте дұрыс болмақшы. Бұған дейін округтер тағайындалса, тіпті жақсы.

Басқарма: Құлымбетұлы Ұзақбай жолдастың бұл баяндамасын конференция негізін дұрыстап, молайтып шаралар қолдану үшін өлкелік партия комитетіне тапсырды.

*Еңбекші қазақ,
– 1927. – 8 май.*

Материалдар мен құжаттар жинағы

Келешекті бес жылдық жоспар

5-інші, 6-ыншы өлкелік партия конференциялары арасындағы 2 жылдың ішінде Қазақстанда шаруа, мәдениет жүзінде көп жұмыс істелді. Сол істелген жұмыстардың бір негізгісі – жоспар жасауы. Бұл жұмыс ретінде әуелі халық шаруасының негізгі тараулары есепке алынып, тәртіпке салынды. Бұрын шаруа есебінің сондай тәртіпке салынбағаны жұмысты жоспарлы жолға салуға едәуір кедергі еді. Екінші, Қазақстанды зерттеп, жоспарлы жұмыста негіз қылатын мағлұмат жинау үшін, сол сияқты қолда бар мағлұматты тәртіпке салу үшін ел ішіне шаруаны, елді, жерді, суды, басқа да сондай жағдайларды зерттейтін жасақтар шығарылады. Үшінші, жоспарлы жұмысты ұйымдастыру әдісі белгіленді. Төртінші, жинаған мағлұмат, алған тәжірибелер қасында түрліше жоспар жасалды (27–28-інші жылдың шаруалар цифрлары, ұлы жоспар сияқты 5 жылдық жоспар)*.

Кеңестер Одағының социалдық шаруаның негізіне алған жоспарлы жұмысты құру әдісі мамандары кем, білім зерттеу мағлұматы аз Қазақстанның жоспар мекемелеріне онша жеңіл тиген жоқ. Оның үстіне орталықтың жоспар мекемелерінің де ұлы жоспарды, келешекте 5 жылдық жоспарды жасау туралы Қазақстан жоспар комиссиясына толық жөн көрсете алмауы болды. 5 жылдық жоспар жасау туралы нұсқауды да кеш (биыл сентябрь ішінде) жіберді.

Келешекті 5 жылдық жоспар ұлы жоспарды толықтырып, 5 жылда істелетін жұмыстарды ашып көрсетеді. Халық шаруасының қай жылы, қаншама ілгерілетуін, ілгерілегенде шаруаның түрлі тарауы арасында қандай байлам болатынын айырады. Алдағы 5 жылда халық шаруасына қанша ақша жұмсауға болатынын белгілейді. Халық шаруасының жыл сайын алға басуын шамалайтын цифрларды жасауға мағлұмат көрсетеді. Жоспар 5 жылдық, 5 жылға цифрды дұрыстап көрсету, не дегенменде оңай жұмыс емес. Оның үстіне 5 жылдың ішінде егін шықпай, жұт болып, мемлекет-мемлекеттің арасы бұзылып, жоспардың өзгерілуі мүмкін. Сондықтан жоспар цифрын асырмай, кеспей сақтықпен белгілеп, кезіндегі жоспарға кіретін өзгерістерге қарай цифрды уақыт-уақыт өзгертіп, үйлесімді қылып отыруға тура келеді. Олай болса, бұл жоспар

* **Бесжылдық жоспар** – Кеңес өкіметінің 1929 жылдан бастап КСРО-ның әлеуметтік-экономикалық дамуын межелеген мерзімді жоспарларының жалпылама атауы. Бесжылдық жоспарлар кезінде экономиканы басқарудың қатаң орталықтандырылуы Қазақстан өнеркәсібі құрылымын негізінен шикізат өндіруге бағыттады. Әлеуметтік-экономикалық мәселелер әміршіл-әкімшіл әдістермен шешілді. Кәсіпорындарға жоспарлы тапсырма еңбек ұжымының келісімінсіз жоғарыдан жіберілді. Мұның өзі кәсіпорынды қандай шығынға да қарамай жоспарды орындауға мәжбүр етті, өндірушілер мен тұтынушыларды өндіріске ықпал ету мүмкіндігінен айырды. Мұның өзі тұтас өндіріс салаларының әлемдегі технологиялық прогрестен шет қалып, сапасыз және ескі өнімдер шығарумен айналысуына әкеліп соқты. Республика басшылығы КОКП-ның кезекті съездерінде жоспарланған өнеркәсіп орнының, шахтаның, мұнай кәсіпшілігінің, комбинаттардың, зауыттардың қаншасының қатарға қосылғаны туралы есеп беріп отырды. Республика жағдайы халықтың тұрмыс дәрежесімен, рухани мәдениетінің дамуымен емес, әр Бесжылдықта жұмсалған күрделі қаржының сомасымен, шығарылған руданың, көмірдің мұнайдың, т.б. мөлшерімен бейнеленді. Қазақстан тәуелсіздік алып, экономиканың нарықтық қатынастарға көшуіне байланысты Бесжылдық жоспарлар жасау тәжірибесінің жаңа жағдайға бейімделген нұсқалары зерттеліп, елдің әлеуметтік және экономикалық дамуының ұзақ мерзімдік стратегиялық ғылыми негіздемесін жасауға назар аударылды.

[Қазақстан: Ұлттық энциклопедия /Бас редактор Ә. Нысанбаев – Алматы, Қазақ энциклопедиясы, 1998.]

алдағы жұмысты көбінесе күн бұрын асырып белгілемей, шаманы болжап, ретті жолдарын көздеу керек.

Жоспардағы күн бұрын көрсетілетін негізгі жұмыстар: бірінші, қоныстандыру, жер өңдеу, жер суландыру жұмыстарын күшейтіп, жер пайдалану ретіндегі шамақты жөндеу, жерді пайдалануды тәртіпке салу. Екінші, мал шаруасын тұрақты өнімді негізге құру. Үшінші, егін шаруасын өнерлі жолға салып, қымбатты егістерді көбейту, егін шаруасын көп егісті негізге құру. Төртінші, ауыл шаруасына өнетін байлықты іске асыруын – зауыт-фабрикаларды көбейтіп, ауыл шаруасына қатынасы бар өнерлі кәсіпті күшейту, сол сияқты кен кәсібін күшейту. Бесінші, ауылдағы жұртшылық-мәдениет жұмысын күшейту. Біздің жоспар мекемелерімен шаруаны басқаратын мекемелеріміздің қолға алатын жұмыстарының негізі осы.

Сонымен келешекті 5 жылдық жоспардың негізгі мақсаты – шаруаны, мәдениетті күшейту болып отыр. Қазіргі уақытта мал мен егін соғыстан бұрынғы партиясының 80 процентіне, өнерлі кәсіптің жалпы өнімі соғыстан бұрынғы пайдасының 1 процентіне жетіп отыр. 5 жылдық жоспар бойынша егіс 15 процент өсіп, соғыстан бұрынғы пайдасынан 5 процент артпақ. Мал 36,6 процент шамасы артпақ. Өнерлі кәсіп өнімі 81 процент өсіп, соғыстан бұрынғыдан 10,5 процент шамасы артпақ.

Бұған қарағанда Қазақстан шаруасының келешекте өсуі ішкі Ресейдегіден бөлекшерек болмақ. Кеңестер Одағының бірсыпыра жерінде халық шаруасы соғыстан бұрынғы пайдасынан асып өсу дәуірінен өтті. Ендігі жаңа негізгі құрылмақ. Қазақстан шаруасы мал өсіру дәуірінен өткен жоқ. Алдағы 5 жылда да әуелі соғыстан бұрынғы пайдасына жетіп өсіп алып, сонан кейін жаңа негізге құрылуға бет алмақ.

Шаруаның алға басуы ретінде Қазақстанның басқа өлкелерден кейін қалу себебі: жердің шалғайлығынан, елдің бытыранқылығынан, жол қатынастың нашарлығынан, басқа да сондай себептерден Қазақстан шаруасы жалпы Кеңестер Одағы шаруасымен толық араласа алмады.

Шаруасы жаңа негізгі құру ретіндегі айырықша үлкен, негізгі жұмыс – Түркістан-Сібір теміржолын салу. Түркістан-Сібір жолы Қазақстан шаруасының, әсіресе Семей, Жетісу губерниялары шаруасының көркеюіне көп қызмет етпек. Ауыл шаруасын өнерлі, өнімді жолға салу, жоғарғы аталған губерниялардың өнерлі кәсібін күшейту сияқты үлкен жұмыстарымыздың орындалуы Түркістан-Сібір теміржолының салынуына байланысты. Бұл жөнде Түркістан-Сібір жолына тартымды аудандардың шаруасын Түркістан-Сібір жолының пайдасын көруіне осы бастан дайындап, келешекті 5 жылдық жоспардағы жұмыстарымызды осыған байланысты қылуымыз керек.

Бұл 5 жылдық жоспар жасалып біткен жоқ. 5 жылдық жоспар жасау – өте үлкен жұмыстың бірі. Жоғарыда айтылғандай ішкі, сыртқы жағдайларға қарай халық шаруасының өзгеруіне қарай келешекті 5 жылдық жоспардағы кейбір жұмыстардың мөлшерін, қарқынын уақыт-уақыт өзгертуге тура келіп тұр.

Қазір жоспардың бастапқы жұмысы бітті. Жалпы Қазақстандық келешекті 5 жылдық жоспары жасалды. Жұмыстың қиыны енді келеді. Енді бұл жоспарды аудан-ауданға бөліп жасау керек. Аудан-ауданға бөлінбеген жалпы республикалық жоспар анық, шаруаға жуық болмайды.

Жоспарды аудан-ауданға бөліп жасау үшін жергілікті жоспар мекемелерімен байлап жасау керек болады. Бұл жерде жергілікті жоспар мекемелеріне бір үлкен

Материалдар мен құжаттар жинағы

сын, олардың өзіне қараған ауданның шаруасын қаншама білетіні, жоспарлы жұмысқа қанша жетілгені осы жерде көрінеді. Бұл жұмыстың көңілдегідей орындалуы, алдымен жергілікті шаруаның түрін, өзгешелігін жақсы білетін жергілікті мекемелердің белсенділігіне байланысты. Жергілікті мекемелердің бұл іске ынтамен кірісіп, өзіне міндет етілген жұмысты көңілдегідей орындауына сенеміз.

*Еңбекші қазақ. – 1927.
– 18 ноябрь. – №265.*

Ұлыстың ұлы күнгі жиын *(Құлымбетұлы жолдастың сөзі)*

Қазақстан өкіметі мен өлкелік партия комитеті атынан Құлымбетұлы жолдас он жылдағы табыстардың басты-басты белгілерін айтып, келешектегі ұлы құрылыстың жобасын елестеткендей келтіріп өтті.

Бесжылдық жоспар бойынша Қазақстан халық шаруашылығына орасан көп қаражат жұмсалмақ. Бұл – партия мен Кеңес үкіметінің нағыз Ленин жолындағы ұлт саясатының жемісі, – деді.

Ендігі міндетіміз – сол ұлы істердің жоспарын тап-тұйнақтай орындау болмақ. Осыған барлық күш, барлық жігер-қайраттарыңды жұмсаңдар, – деді Құлымбетұлы жолдас.

*Еңбекші қазақ. – 1930.
– 6 октябрь. – №222 .*

Батыс Қазақстандағы социалдық мал шаруашылығының міндеттері туралы

(Қазатком төрағасы Құлымбетұлы Ұзақбай жолдастың Облпарткомның 5-пленумында сөйлеген сөзінен)

*«Техникаға жетік адамдарымызсыз техника – жансыз техника.
Техникаға жетік адамдар басқарған техника неше түрлі
керемет көрсете алады және көрсетуге тиіс»*
СТАЛИН

Енді мал шаруашылығы жөнінде. Дұрысында мен мал шаруашылығы мәселесі жөнінде мұнда жасалған баяндаманың тақырыбы арнасынан аздап шығып кетемін. Бұл туралы маған кешірім беруіңізді сұраймын, үйткені, жолдастар, жұмыстың бұл тарауы көп көңіл бөлуді, әсіресе күрделі кемшіліктер болып отырған кезде ерекше көңіл бөлуді талап етеді.

Батыс Қазақстан облысында мал шаруашылығы өте үлкен, зор орын алады. Егер Батыс Қазақстан облысындағы тек колхоз қарашаруа секторында 1 гинуарға 412000 бас мал болса, оған екі системдағы совхоздардағы 254,9000 малды және биылғы жылдың төлін қоссақ, биылғы жылы мал басының аздап артығымен бір миллионға жеткізілуін күтеміз. Бұл туралы біздің Құрамысұлы жолдас сендірген болатын.

Құрамысұлы: Оны қалайда орындаймыз!

Құлымбетұлы: Ол айтқан сөзін қазір де қуаттап отыр. Бірақ, облыстық жер басқармасы мен совхоздар системаның алған мәліметтермен танысқанда, сіздердің мал басын айтып отырған мөлшерлеріңізге жеткізе алмай қалатындығыңыз

байқалады. Үйткені мал шығынын сіздердің ең аз мөлшерге дейін азайта алмағандығыңыз көрініп тұр.

1935 жылғы 1 ғинуарға дейінгі мал санағына қарағанда облыс көлемінде малдың өз төлінен өсуі 12 процент, ал енді 1934 жылғы 1 ғинуарға қарағанда басқа жерлерден алынған малдардың есесінен өсіп отырғаны 35,2 процент.

Меніңше, бұл облыс мал басын мұнан гөрі де көбірек өсіре алатын еді, оның үшін сіздерде барлық жағдайлар да бар еді. Бірақ, мал басын ондай көп өсіруді сіздер қамтамасыз ете алмағансыздар. Батыс Қазақстан облысының кейбір аудандарында малдың сойылып жатқандығы, ол аудандардың партия және кеңес ұйымдары, бұл сияқты бай-құлақтардың теріс үгіттеріне, оңбаған қылықтарына қарсы дәлдеп күрес ашудың орнына, бұл халдың болу себептерін талқылаумен жүр. Кейбір аудандар Жымпиты мал басын 5 процент, Жанақала 2 процент кемітіп жіберіп отыр. Әрине, бұл совхоз малынан тыс. Мал басын өте құнарсыз ғана өсірген аудандар да бар. Мысалы: Жәнібек мал басын 0,8 процент өсірген. Әрине, бұл аудандар облысты кейін тартып отыр. Мұнымен қатар кейбір аудандардың, колхоз жұртшылығының және совхоз жұмысшыларының тәуір жұмыс жасағандығын да көрсетпей кетуге болмайды. Үйткені, олар мал басын төл есесінен өсіруге ерекше көңіл бөліп, мал басының едәуір өсуін қамтамасыз еткен көрінеді. Мысалы, Жылыой ауданы мал басын – 33 процент, Гурьев ауданы – 20 процент, Ілбішін ауданы – 18 процент, Маңғыстау ауданы – 16 процент өсіріп отыр.

Шынын айтқанда, мал басының өсуін қамтамасыз етпей отырған, бұл мәселеге салқын қараған аудандар мен олардың жетекшілері де бар. Бұл жөнінде облыстық партия комитетінің қандай қорытынды шығарғанын мен білмеймін. Бірақ бұл аудандар ол аудандардың басшылары мал шаруашылығын өркендетудің ірі саяси маңызы барлығын түсінген жоқ.

Енді мал шағылыстыру мәселесін, әсіресе інген қайыту мәселесіне тоқталамын. Інген қайыту мәселесі қыс кезінде өткізілді. Бұл жөнде сіздер де орта процент жаман деп айтуға болмайды. Бірақ, бұл мәселе жөнінде жеке аудандар кейін қалып отыр. Мысалы: Сламигов ауданы інген қайыту жоспарын болғаны – 21%, Теректі – 30 процент, Орал қаласы – 24 процент, Қаратөбе – 59 процент, Жәнібек – 79 процент-ақ орындаған. Бөрілі ауданында 53 інгеннің тек 6-сы ғана қайыған.

Мұнымен қатар шағылыстыру науқанын жақсы өткізген аудандар да бар. Бірақ олардың көрсетпелерінде бірқатар келіспегендік те жоқ емес. Мысалы: Маңғыстау ауданы жоспарын 128 процент, Жылыой 150 процент және Орда 118 процент орындады. Міне, бұл цифрлар жергілікті ұйымдардың шағылысуға тиісті түйе малдарының барлығын толық есепке ала алмағандығын көрсетеді.

Бүкіл Қазақстан көлеміндегі барлық түйе малының 50 проценті сіздердің облыстарыңызда екендігін әрқашан да естеріңізден шығармауларыңыз керек. Бұдан Батыс Қазақстан облысында түйе шаруашылығы мәселесіне қандай маңыз берілу керектігі бәріңізге де анық түсінікті болуы керек.

Сіздерде ауа райының, жер жағдайының өте қолайлы екендігіне менің көзім жетті. Бұл түйе өсіру мәселесінде ең негізгі, ең басты мәселе болып саналады. Бірақ, бірсыпыра аудандарда інген қайыту жұмысын қамтамасыз ете алмаушылықтың болғандығын мен көрсеттім. Бұл мәселе жөнінде біздің өлкелік ұйымдарымыз тарапынан сан рет нұсқаулар берілді. Бұл туралы Кеңестер снесінде де сөйленді, бұл жөнде өлкелік партия комитеті бюросының әдейі қаулысы да болды.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Жұмыстың өнімі істеген ісімізге байланысты. Солай болса түйе малының басын өсіру мәселесі де істеген жұмысымызға байланысты болады. Кейбіреулер бұл үшін бізге ұрыспайды, бұдан үлкен пәле келмейді деп ойлайды. Егер олар бұлай ойласа, үлкен қателескен болып табылады.

Қазақстанда түйе шаруашылығының біздің Отан қорғау жұмысымыз жөнінде ерекше маңызы бар. Қазір біз соңғы дерективтерді алдық. Басқа шараламен қатар ол дерективте жылқы өсіру шаруашылығына қолданылған жеңілдіктерді түйе шаруашылығына да қолдануды бізге ұсынып отыр. Және ол жеңілдіктерді беріп те отыр.

Қазақстан ІХ Кеңестер сиезінің түйе малын өсіру мәселесі жөніндегі қаулысын бәріңіз білетініңізге менің күмәнім бар. Менің сіздерден емтихан алуға хақым жоқ. Бірақ, сіздерден түйе малын өсірудің техникасын меңгеруді талап етуге хақым бар. Іс жүзіндегі тәжірибеде және баяндамаларда аудандық атқару комитеттерінің ағалары мен аудандық партия комитеттерінің хатшыларымен әңгімелескенде бізге кездесіп отырған халдер, бұл жөнінде бізді еріксіз ойлануға итермелеп отыр. Мысалы: Еспол ауданында түйе малының нәліктен шығынға ұшырап отырғандығы, себептері туралы сұрағанымызда бұл жөнінде жетекші қызметкерлер де ешбір жауап бере алмады.

«Түйенің боталаған кезінде басында болып көрдіңіз бе?» – деп сұрау қойылды. Шынында, ешкім мұның басында болмаған және ботаның шығынға ұшырау себептерін білмейді де. Бұған қарағанда ол адамдар мал шаруашылығы техникасын, оның ішінде түйе шаруашылығы техникасын мүлде білмейді. Бұл қалды облыстық партия комитетінің ескеруі және онан тиісті қорытынды шығаруы тиіс. Колхоз қара шаруа секторында сиыр бұзаулату, қой қоздату, шошқа торайласу. Мәселен, сөз қылғанда, құлындардың шығыны азаймағандығын көрсетіп кету керек. Соңғы бес күндікте төл шығынының проценті өсіп отыр, бұл өте жарамсыз хал. Егер апрельдің 30-ына облыс көлеміндегі құлынның 3,3 проценті шығынға ұшыраған болса, ал майдың 10-ында ол шығын 4,1 процентке дейін көбейіп кетіп отыр. Әсіресе төл шығыны мына аудандарда қылмысты түрде көп болып отыр: Теректі ауданында – 18 процент, Бөрлі ауданында – 15 процент, Жәнібек ауданында – 13 процент және Жымпиты ауданында – 13,5 процент.

Төлдің шығыны туралы көп аудандар жөнінде мәлімет те жоқ. Бұл мәселені аудандардың немесе облыстық жер басқармасының бағаламай отырғандығынан ба, әйтеуір мәлімет жоқ. Облыс көлемінде орта есеппен бұзаудың шығыны 4,6 процент болып отыр, әсіресе бұзаудың шығыны мына аудандарда өте көп болып отыр. Кәмен ауданында бұзаудың шығыны – 11%, Приарал ауданында – 18 процент.

Бұл цифр дұрыс па, болмаса дұрыс емес пе, оны білмеймін, бірақ біз облыстық жер басқармасының цифрларына нанамыз, егер дұрысырақ цифрлар тапсыруды сіз қамтамасыз етсеңіз, ете алған болсаңыз, ол сіздің кінәңіз.

Мұнымен қатар төл шығынын аз мөлшерде беріп отырған аудандар да бар. Мысалы, Қаратөбе – 2 процент, Гурьевте – 0,7 процент, Жылайда – 1,8 процент. Біздегі бір жаман нәрсе – бізде төл шығынының проценті көбейіп келе жатыр. Төлдің шығыны апрельдің 3-не 1,6 процент болса, майдың 10-на төлдің шығыны 3 процентке дейін көбейіп кетіп отыр. Әсіресе, бұл іс мына аудандарда жаман болып отыр: төл шығыны Тайпақ ауданында – 3,6 процент, Талөкпеді – 5 процент, Жымпитыда – 8 процент.

Төл шығынының процентін азайтып отырған аудандар да бар. Мысалы, Гурьев совхозында төлдің шығыны 0,8 процент. Дұрысында Гурьев совхозы

туралы менің пікірімде өзгеше әсер қалды, солай бола тұра да төл шығынының 0,8 процент болуы жаман себеп емес.

Шошқа торайлату мәселесі туралы

Облыс көлемінде шошқа торайлату ісі өте жаман, шошқа торайының шығыны 24 процентке дейін барып отыр және бұл цифрдің өсуіне бағыт алушылығы бар. Үйткені шошқа торайының шығыны апрелдің 30-на 18 процент болған болса, қазір 24 процентке жетіп отыр. Сүйтіп барлық шошқа торайының төрттен бірі жойылып отыр.

Әсіресе шошқа торайының шығыны мына аудандарда өте көп болып отыр: Кәмен ауданында – 28 процент, Талөкпе – 38 процент, Теректіде – 20 процент, Шыңғырлауда – 20 процент.

Колхоз-қара шаруа секторында төл шығынын азайту туралы берілген дерективтің жеке аудандар жөнінде іске асырылмағандығын сіздер, міне, осы фактілерден көріп отырсыздар.

Совхоз секторында өте-мөте сиыр совхоздарында бұл бұдан гөрі де нашар. Мысалы, Шилев совхозында бұзаудың шығыны 11,2 процент, жалпы малдың шығыны 3,4 процент, Аммосов совхозында бұзаудың шығыны 16,5 процент, жалпы шығыны 2,4 процент, Сламигев совхозында бұзау шығыны – 19,8 процент, жалпы шығыны – 9,1 процент, Красный партизан совхозында бұзау шығыны – 11,7 процент, жалпы шығыны – 5,4 процент, Аңғаты совхозында бұзау шығыны – 14,9 процент, жалпы шығыны – 4,4 процентке дейін барып отыр. Егер бұл бес совхоз болмаған болса, сиыр совхоздарының тресі көлемінде жұмыс жақсы болған болар еді дейді Ганчаров жолдас. Бұған қарағанда трес директорлары, әсіресе бұл айтылған бес совхозда жұмысты жаман жасаған болу керек.

Бұл пленумда саясаттық бөлім нашалніктерінің бұл мәселеге қаншама сын көзімен қарағандықтарын мен білмеймін. Осында өткен жылмен салыстырғанда, биылғы төлдің шығыны анағұрлым аз деп анықтамалар береді. Әрине, әрбір справка жақсы, бірақ істің жаман жағымен тенедем, қатарласам деуге мүлде жарамайды. Қалай еткенде де жақсы жұмыс істеу совхоз директорларының қолдарынан келетін еді. Бұл проценттер шамадан тыс жоғары – көп. Егер мұнан былай бұл шығынның процентін азайтпасақ, ол уақытта бұл совхоздар бүкіл трес көлемін және бүтін облысты кейін тартады.

Қой совхоздары тресінің көлемінде орта есеппен алғанда төлдің шығыны қазірде 0,52 процент болып отыр. Төл шығыны, әсіресе, мына совхоздарда көбірек: Еспол совхозында – 1, 01 процент, Бөрлі совхозында – 0,95 процент, Бағсай совхозында – 0,69 процент, Шөптікөл совхозында – 0,51 процент. Әрине, өткен жылмен салыстырғанда, төл шығынының едәуір төмендегендігі бар. Бұл жетістікті баянды етіп, төлдің шығынын алдағы уақытта мұнан гөрі де азайту үшін, әсіресе жоғарыда көрсетілген совхоздарда азайту үшін күресу керек.

Мал шаруашылығы жөнінде көп адамдар жақсы жұмыс жасап отыр, бірақ, мал жөнінде істеген жұмысынан кері айтатын сөздері көбірек адамдар да бар. Егін шаруашылығы мен балық аулау кәсібінің маңыздарын естен шығармай отырып, мал шаруашылығын өркендету мәселесін еш уақытта да ұмытпасақ керек, ұмытуға болмайды да.

Егіс кәсібі мен балық кәсібін қолданатын аудандарда мал шаруашылығы мәселесін егін, балық мәселелерімен кем қолдамауымыз керек. Үйткені астық мәселесі шешілген мәселе, ол жөніндегі жұмысымыз жаман да емес, ал мал шаруашылығы мәселесі бізде енді ғана шешілгелі отыр. Егер де біз бұл жөнде

Материалдар мен құжаттар жинағы

жақсы жұмыс жасап, мал шаруашылығының техникасын меңгере білсек, сонда ғана мал шаруашылығы мәселесін шеше аламыз. Мұны әрқайсымыздың да ұғынуымыз керек.

Ауданның басшылары мал шаруашылығының техникасын, төл алудың әдіс-жүйесін, тағы сол сияқты мал шаруашылығы мәселесінің арналарын білмеді деген не? Техниканы білмеу – құр босқа беталды бейнеттену болып табылады. Зоотехникалық шараларының бәрін пайдалана отырып, сонымен қатар біздің шаруалардан жергілікті қазақтардан мал өсірудің жай-мәнісін үйренуіміз де керек.

* * *

Жолдастар! Батыс Қазақстанда Ембі-нефті, балық өндірісі, консерві комбинаты, үлкен су транспорты шаруашылығы, салынып жатқан жол құрылысы және бірнеше ірі мәдениет мекемелері, соның ішінде жоғарғы дәрежелі оқу орындары бар. Батыс Қазақстан облысында мал шаруашылығының және балыққа бай Каспий теңізі жағасындағы балық өндірісінің ерекше маңызы бар.

Сіздердің облысыңыз шаруашылықтың барлық тарауларында да Қазақстанның 15 жылдық мерекесіде Қазақстанның алдыңғы қатарлы облысы болатындығына біз сенеміз.

(Қатты қол шапалақтау)

*Мал шаруашылығының техникасын үйрен. – 1935.
– №4-5 (май-июнь). – 1-3-бб.*

XV жыл Қазақстанда Кеңес құрылысы

1935 жылдың 4 октябрь күні Қазақстан Автономиялы Социалды Республика* болып құрылғанына 15 жыл толды. 4 октябрь – Қазақстанның Кеңес Құрылтайының ашылған күні. Әрине, Қазақстанда Кеңес тарихы мен Автономиялы кеңес тарихын 1920-жылдың 4 октябріндегі ашылған Кеңес Құрылтайынан ғана

* **Қазақ автономиялы социалды республикасы** – 26 августа 1920 года Советское правительство (ВЦИК и СНК РСФСР) издало декрет «Об образовании Киргизской (Казахской) Автономной Советской Социалистической Республики» в составе РСФСР, которая явилась тогда первым федеративным социалистическим государством, построенным на началах советской автономии. Декрет об образовании КазАССР определил территорию Казахстана, установил, что органами управления КазАССР являются местные Советы депутатов, ЦИК и Совнарком. Для управления военным аппаратом был учрежден Казахский военный комиссариат.

С 4 по 12 октября 1920 года в Оренбурге состоялся Учредительный съезд Советов Киргизской (Казахской) АССР. Этот день 4 октября 1920 года – является днем рождения казахской советской национальной государственности. Это событие стало одним из самых значительных в истории казахского народа. Съезд избрал верховные органы власти – Центральный Исполнительный Комитет и Совет Народных Комиссаров республики. Председателем ЦИК КазАССР был избран Сейткали Мендешев, председателем СНК КазАССР – В.А.Радус-Зенькович. На съезде была принята «Декларация прав трудящихся КазАССР», конституционно определившая основные принципы образования казахской советской государственности. Декларация определила комплекс мер, направленных на социалистическое преобразование всей жизни республики. Она закрепляла за трудящимися Казахстана широкие политические права. Устанавливались права и обязанности граждан. Декларация служила в качестве конституции, утвердившей права трудящихся республики до 1937 года, когда была принята первая Конституция Казахской Советской Социалистической Республики.

басталды деуге болмайды. Ұлы Октябрь төңкерісінің жеңуі, пролетариат үстемдігі орнауымен байланысты, Қазақстанның қалың еңбекші бұқарасы орыс-пролетариатының күнделікті басшылығы жәрдемі арқасында, ішкі сыртқы Деникин*, Колчак, Анненков, Толстой сықылды жаулармен жер жүзі жаңа орыс төңкерісінің дұшпандарына ашық атудан болған алашордашылармен табан тіресіп, қан төгіскен қиыншылықты күресте жеңіп шығып, шын бостандықтың ұлы правосын алды. Ол ұлы права, бейбіт өмірде күшті еңбек пен социализм құрылысына кең жол ашты.

Азамат соғысының зеңбірегі атылуы тоқталысымен, ақылды көсем Ленин, Сталиннің жолбасшылығымен бұрын болмаған тамаша жаңа жұмыстар басталды. Пролетариат пен оның ұлы партиясы өзінің ұлт программасын іс жүзінде жүзеге асыруға кірісті.

Жер жүзіндегі езілген еңбекшілердің ұлы көсемі Сталин жолдас 1919-жылы: «Күншығыстағы біздің міндетіміз» деген мақаласында** жазған еді. «Қызыл армияның күншығысқа қарай ілгері басуымен қатар, Түркістанда жол ашылуымен қатар біздің алдымызда бірқатар жаңа міндеттер туып отыр». Біздің міндетіміз мынау:

1. Барлық күшті салып, артта қалған халықтардың мәдениетін көтеру керек; мектептер мен ағарту мекемелерін көп ашу керек; айналадағы еңбекші халыққа түсінікті, солардың өз тілінде ауызша жаңа баспа жүзінде кеңес үгітін үдетуі керек.

2. Күншығыс еңбекшілері бұқарасын Кеңес мемлекетінің құрылысына тарту керек, олардың болыстық, уездік, жаңа өзге кеңестерін Кеңес үкіметі жағына шыққан жаңа жергілікті халыққа жақын адамдардан құрап алуларына барынша жәрдемдесуіміз керек.

3. Ескі тәртіптен мұра болып қалып иа Азамат соғысы жағдайларында табылып, күншығыс халықтарының орта ғасырлар сарқыншақтарынан жаңа, осы күннің өзінде қиратылған ұлт тепкісінің сарқыншақтарынан арылуы жолындағы мейлінше күшті ынталарының өркендеуіне бөгет болушы, барлық жаңа неше түрлі тоқтауларды заң жүзіндегісін де, іс жүзіндегісін де құрту керек.

Тек осылай еткенде ғана байтақ күншығыстың қолданылған халықтарына Кеңес үкіметі жақын болады, өзінікіндей болады. Тек осылай еткенде ғана батыстың пролетариат революциясы мен шығыстың империализмге қарсы қозғалысын ұштастыруға болады. Сөйтіп, демі біткелі жатқан империализмді айнала қамап алуға болады.

Күншығыста Кеңес үкіметінің цитаделін (қамалын) орнату керек. Қазан мен Үпеден, Самарқан мен Ташкеннен күншығыстың езілген халықтарының азат болатын жолын көрсететін социалды мәйек орнату керек, міндет осы» (*И. Сталин. «Күншығыстағы біздің міндетіміз»*).

Қазір салтанатты мереке күндерінде Қазақстан еңбекшілері өткен ұлы күрестерінің тамаша жолдарын, қиын-қыстау кезендерін көз алдына елестетеді. Қазақ халқының өткендегі ауыр тарихы ескі тұрмысына байланысты жаңа Қазақстанның ерекше ұлт жағдайына байланысты, үлкен қайшылықтарды жеңіп шыққан кеңесті Қазақстанның тапқан табыстары өте зор.

* Деникин Антон Иванович (1872–1947) – российский военачальник, один из организаторов белого движения в годы Гражданской войны [Козлов А.И. Антон Иванович Деникин: человек, полководец, политик, ученый. – М.: Собрание, 2004. – 438 с.].

** Сталин жолдас 1919-жыл: «Күншығыстағы біздің міндетіміз» деген мақаласында... – Сталин И.В. Наши задачи на Востоке // Правда. 1919. 2 марта (№ 45).

Материалдар мен құжаттар жинағы

Төңкеріске дейін қазақ-қазақ болғанмен Қазақстан аталған емес. Патша үкіметі «қырғыз» дейтін еді. Қарым-қатынасқа жолы жоқ, төңіректегі барлық дүниеден хабарсыз жатқан еді. Патшаның отаршылдық қысымында езіліп, жерсу, мал-жанынан ерік кетіп, дін ескіліктің шырмауында қараңғы қалған ел, өзара және ұлтаралық араздығымен уланған өзінің феодал, байларының тепкісінде жаншылып, қамалып келе жатқан ел. Мінекей, Қазақстан елі Октябрь төңкерісіне шейін осындай қалқа болып келіп еді.

«Ол заман барлық халықтардың Ресейге лағынет айтқан заманы еді. Ол заман келмеске кетті. Ол заман көмілді, ол енді қайтып айналмайды. Езушісі лағынет патша Ресейінің қарасы өшті. Оның орнына жана Ресей жұмысшылар мен қара шаруалар Ресейі өсіп өнді. Ресейге қарайтын халықтардың жаңа тұрмысы басталды» (И. Сталин. *Кеңесті Қазақстан автономиясы туралы декларациясынан «Известия» 24 (1.V-35 ж.)*).

Октябрь төңкерісі қазақ халқына шын теңдік берді, Кеңес үкіметі құрылғаннан бері күрделі, зор жаңалықтар, өзгерістер болды. Кеңесті Қазақстан өркендеп, өсіп, керемет асқан байлықтары социализм керегіне жаратылып жатыр. Ленин ұлт саясаты толығынан жүзеге асып, соның нәтижесінде Қазақстан шаруашылық жағынан да, кеңес және мәдениет құрылысы жағынан да күн санап өркендеп келеді. Біздің өлкемізде социалдық құрылыстар істері, түрлі ұлттық мазмұны социалдық ұлт мәдениеті белең алған дәуір тек пролетариат үстемдігі ғана болатындығын дәлелдеді.

Ұлы Ленин-Сталин партиясының жолбасшылығы арқасында бұрынғы мешеуліктен сертіліп шығып, ұлы істерді, бағалы жұмыстарды бітіріп жатқан қазақ халқын, оның ішінен жарып шыққан күшті талант иелері – іскерлердің, өнерпаздардың талайын қазір көруге болады.

Қазақстанның құрылып өскен шүйгін шөпті кең байтақ даласы, қара топырақты бай жерлері, малдың құнарлы оты боларлық жазық бел, кең алап, адыр-қырға, тау бөктерлері өте мол, жеткілікті бола тұрса да, Қазақстан ауыл шаруашылығы Октябрь төңкерісіне дейін капитал дәуірінің тұйығына қамалып шыға алмастай ауыр халде болып еді.

Табиғат байлығы мол, шұрайлы жақсы жерлерге патша үкіметі казак-орыстар мен крестьяндарды орналастырып, қазақтың еңбекші халқын таулы-тасты шөл далаларға қуды, соның салдарынан ұлт арасында ылғи араздық, бір-біріне дұшпандық көзқарасты тудырды. Бұл саясатты патша үкіметінің агенттері қазақ еңбекшілерін екі жақтан бірдей қанау мақсатына пайдаланды. Қазақ еңбекшілері бір жағынан орыстың қатал феодалдық империализмінен, орыс кулактарынан қысым көріп езілетін болса, екінші жағынан қазақтың өз феодалы мен байларынан езілу қысымын көрді. Ауыл шаруашылығының техникасы жабайы, артта қалғандығы, ауылшаруашылық продуктілерінің бағасы өте төмендігі, үкімет тарапынан тарттырылған түрлі налог, кредиттердің көптігі, тағы басқалар төңкеріске дейінгі ауыл шаруашылығы техниканың ілгерілеу жолымен өркендеуге ешбір мүмкіндік бермеді.

Төңкеріске дейінгі Қазақстанның егіс көлемі бірталай өсіп отырғанмен, шығымдылығы өте нашар келді. Мал шаруашылығын алатын болсақ, оның өсімі қол шалғымен шабылған ұйысты шөптің, көлденең жұт, ауру, апаттардың шырмауында болып келді (Шөптің аздығынан малдардың жұтқа ұшырап, жаппай қырылуы сияқты). Оның үстіне тауарлы өнімділігі, тұқымның асылдығы да төмен болып келіп еді.

Ұлы Октябрь төңкерісі Қазақстанның ауыл шаруашылығын мейлінше өркендетуге айқын жол ашты. Жер-суды қалың еңбекшілер пайдасына беру мәселесін дұрыс шешті*. Ескі отаршылдық қанаудың қалдығы, Азамат соғысының және 1920 – 1922 жылдардағы жұт пен ашаршылықтың ауыр кезеңдері салдарынан Қазақстан ауыл шаруашылығы үлкен қиыншылықтарға килігіп еді, ол қиыншылықтарды орыс пролетариатының көмегі арқасында жеңіп шықтық.

1924 жылдан Қазақстанда ауыл шаруашылығын бұрынғы қалпына келтіру жұмысы басталды. 1927 жылы 218 болыстық жерде егістік пен пішіндік жерлерін бөлу жұмысы өтті. 1928 жылы 700 ірі байларды кәмпескелеп, олардың 150 мың бас малын кедей батырақтар мен колхозшыларға бөлініп берілді.

Қазақ халқының 1927 жылғы егістік жері 25,7%-тен 1929 жылға шейін 32,2%-ке жетті. Қазақстанда ауыл шаруашылығын қайта құру дәуірі басталудың алдында, барлық шаруалардың 6%-ақ колхозға тартылған еді, бұлардың салған егісі барлық егіс көлемінің 7% еді.

1929 жылдың ақырғы кезі совхоз, колхоз құрылысының күшті қарқынмен өркендеп, қанатын кең жайған мезгілі болды. 1930 жылдың орта шеніне дейін 101 совхоз құрылды. Барлық шаруалардың 39%-ті колхозға ұйымдасты (колхозға 4 мың шаруа кірді). Қазірде совхоз, колхоз егісі барлық егістің 97%-тін алады.

1930 – 1932 жылдары колхоз құрылысындағы болған бұрмалаушылыққа, саяси қаталықтарға уағында большевиктік соққы бергендіктен, колхоз құрылысының мүлдем жеңіп шығуы ашықтан-ашық белгілі болып отыр. Өлкенің ескі басшылығы тұсында болған бұл қателіктер, жергілікті қазақ аудандарының ұлт тұрмысындағы ерекшелік жағдайларын білмегендіктен, әкімшілік әдісін жүргізгендіктен, көшпелі, жарты көшпелі қазақ ауылын қоныстандыру жайындағы үкімет саясатын бұрмалағандықтан және мал астық дайындау кезінде тағы басқа науқандарды жүргізгенде асыра сілтеушілікке салынғандықтан болды.

Тап жаулары – бай-қулақтар бұл бұрмалаушылық пен қателіктерді, колхоз құрылысына іріткі салу, әсіресе, мал шаруашылығына зиянкестік істеу мақсатына пайдалана білді. 1932 жылдың 17 сентябріндегі Сталин бастаған Орталық партия комитетінің тарихи қаулысы шыққаннан кейін** өлкедегі партия ұйымдарының бұрмалаушылық, қаталықтары түзетіле бастады.

* Жер-суды қалың еңбекшілер пайдасына беру мәселесін дұрыс шешті – с целью ликвидации остатков колониализма в земле- и водопользовании, советской властью в начале 1920-х гг. в Семиречье и Сырдарьинской области была проведена земельно-водная реформа, в левобережной пойме р. Урал в Уральской губернии и в районе десятиверстной полосы р. Иртыш в Семипалатинской губернии, казахам были возвращены земли [История Казахстана с древнейших времен до наших дней (очерк). – Алматы: Дәуір, 1993. – С. 320; Дахшлейгер Г.Ф. Социально-экономические преобразования в ауле и деревне Казахстана (1921–1929). – Алма-Ата: Наука, 1965. – С. 132–176].

** 1932 жылдың 17 сентябріндегі Сталин бастаған Орталық партия комитетінің тарихи қаулысы шыққаннан кейін – Постановление ЦК ВКП(б) «О сельском хозяйстве и, в частности, животноводстве Казахстана», в котором давалось запоздалое указание о необходимости проведения оседания кочевого и полукочевого населения и коллективизации на основе добровольности. Директива была принята уже в ходе голода и не могла предотвратить его последствий – массовой смертности казахского населения [Очерки экономической истории Казахской ССР / Под общей ред. С.Б.Баншешва. – Алма-Ата: Казахстан, 1974. – С. 175; Козыбаев М.К., Абылжолжин Ж.Б., Алдажуманов К.С. Коллективизация в Казахстане: трагедия крестьянства. – Алма-Ата, 1992. – С. 20]

Материалдар мен құжаттар жинағы

Мирзоян жолдас* бастаған Өлкелік партия комитетінің жаңа басшылығы бұл тарихи қаулыны іс жүзіне асыруға шындап кірісті (1933 жылы февраль), соңғы жылдары Қазақстанда мал басының артуы Кеңестер Одағының алдыңғы қатардағы аймақтарымен теңеліп келеді.

1934 жылы июнь айындағы есеп бойынша қара шаруа колхоз секторының барлық малының басы 1933 жылғыдан анағұрлым артып өскенін көреміз. Ірі қара малдан – 30%, қой-ешкі – 39%, шошқа – 44%-ке өсті. 1935 жылдың июль айының есебіне қарағанда мал басы бұрынғысынан да көп өсті: ірі қара мал – 35%, қой-ешкі – 54%, шошқа – 140%, жылқы – 3%, жалпы колхоз қара шаруа секторының малы өткен жылы 26,7% өссе, қазір 44%-ке жетіп отыр.

«Малы, сауатын сиыры болмаған колхозшылар қалмасын!» деген күрделі ұранды іске асыруда орасан-үлкен жұмыстар істелді. 1935 жылдың басында малсыз шаруалардан 18%, мал серіктігі мүшелерінен 11,5% қана қалған еді. Қазір барлық шаруалардың 60%-ті мал серіктік мүшелерінің 73%-ті (35 жылдың төлін қоспағанда), ең кемінде бір-бір басты малы бар шаруаға айналып отыр. Колхоз мүшелерінің өз меншігінде 20–30–40 бас малы болушылық қазір онша таңырқарлық емес, қайта шаруалардың көбінде 60–70-ке дейін малдары бар. Малда шөп, азық жағын жеткілікті қамтамасыз етуде мал тұқымын асыздандыруда оның тауарлы құндылығын арттыруды және төрт түлік малдың түрлі індеттері мен күресі де азшылық істелген жоқ.

1934 жылдан бастап Қазақстан колхоздары ауқатты тұрмыс құру жолына мықтап кірісті, 1933 жылы орта есеппен еңбек күнін екі килограмнан алатын болса, 1934 жылы 5 килограмға жетіп отыр. Әр жылдардағы егістің шығымдылығын алатын болсақ, бұл да жыл сайын артып отырғанын көреміз. 1906 – 1915 жылдарда егіс шығысы мен 1924 – 1934 жылдардың егіс шығысы салыстырғанда орта есеппен гектарынан 5,9 центнер орнына 6,5 центнер берген, айналасы 11 жыл ішінде 8,5% егіс шығымы артып отыр. Егіннің орта есеп бойынша бұл сықылды орасан шығымының артуы ауыл шаруашылығын социалдық негізбен қайта құрып, кеңесті Қазақстан өлкесінде егін кәсібіне техника, ғылым, агрономдық жолдарды қолдану арқасында болып отыр. Алдын ала пар, күздік егісті айдау (1935 жылы 1045 мың гектарға жетті) жұмысы, қар тоқтату (1935 жылы 911 мыңға жетті) тағы сол сияқты егіннің зиянды жәндіктерімен күресі істері жүргізіліп отыр.

Соңғы 5 жыл біздің мәдени егістеріміз де бірталай өсті. Қазақстан мақта, қант қызылшасы, күнбағыс, темекі егістері жөнінен одақ аймағының қатарында іргелі орын алады. Төңкерістен бұрын Қазақстан көлемінде 25 мың га. мақта егілетін болса, 35 жылы 113,2 мың гектарға жетіп отыр. Қант қызылшасы Қазақстанда тек 1932 жылдан бастап егілсе де, биылдың өзінде 8,9 мыңға жетіп отыр, темекі көлемі төңкерістен бұрынғы 300–400 мың гектардан 1935 жылы 3,6 мың гектарға жетті, күнбағыс 1928 жылы 70 мың га-дан 1934 жылы 136,5 мың гектарға жетті. Бірақ мәдени егістердің шығымдылығы жағы әлі төмен болып келеді. Соның үшін темекі егісінің шығымдылығын арттыруымыз керек.

Ауыл шаруашылығындағы ең көрнекті, ең күрделі табысымыздың бірі – ауыл шаруашылығын машиналандыру ісі. 1927 жылы бүкіл Қазақстанда 283

* Мирзоян Левон Исаевич – политический и государственный деятель, первый секретарь Казкрайкома ВКП(б) – ЦК КП(б) в 1933–1938 гг. [Левон Мирзоян в Казахстане. Сборник документов и материалов (1933 – 1938 гг.) / Отв. ред. Л.Д.Дегитаева; Архив Президента Республики Казахстан. – Алматы: Қазақстан, 2001. – 368 с.]

мың ат соқасы, 330 мың жабайы тырма, 225 мың жабайы егін соғатын машина күштері бар еді. Ал, 1935 жылдың ішінде Қазақстан ауыл шаруашылығында 20 мың трактор, 3 мың агпош машина, 3 мың комбайн бар еді. 1935 жылдың ішінде тракторлар әлі де артпақ. 1933 жылы МТС-тың трактор парктері 1556,4 мың жер жыртатын болса, 1934 жылы 2998,8 мың гектар жер жыртты, яғни бір ғана 1934 жыл ішінде екі есеге жақын (92,3%) өскенін көреміз. 1933 жылы бір трактордың бітірген жылдық жұмысы 354,7 га болса, 1934 жылы 433,5 га. Қазір Қазақстанның егін шаруашылығында бұрынғы жер – ағаш, ағаш тырма сияқты саймандар, колмен, күрепкен жырту әдістері адыра қалды. Оның орнын мындаған, жүздеген күшті машиналар басып отырғанын жоғарғы цифрлар толық дәлелді.

Ауылшаруашылық артелінің Сталиндік жаңа уставы колхозшылардың адам айтқысыз жігері артып, жұмыла еңбекке кірісті. Мұнан былай колхоз шаруашылығының мейлінше нығайып, өсіп, өркендеуіне ерекше жағдай тудырды. Ауыл шаруашылығындағы өсуіміздің жаңа қарқынын, 1935 жылғы көктем егісін бұрын сонды болмаған қарқынмен сапалы етіп орындап шыққандығымыз және егінді құнттап ору, мемлекет алдындағы борышты өтеу жұмыстары мезгілінен бұрын орындалуы, тағы басқа істеріміз толық көрсете алады.

Қазақстан ауыл шаруашылығының өркендеуіндегі үлкен бір тірегі – совхоз шаруашылығы. 1934 жылдың аяғында Қазақстандағы әр түрдегі барлық совхоз – 234. Сол совхоздар 1935 жылы өлке көлеміндегі барлық егістің 16%-тін алып отыр. Барлық мал басының 48%-тін осы совхоздар өсіріп отыр. 1934 жылы мемлекетке беретін ет, май жоспарының 70 %-тін, жүннен 60%-тін, астықтан 12%-ін осы совхоздар өтеп отыр.

Қазақстанда ауылшаруашылығын социалдық негізбен қайта құрудың негізгі қорытындылары осы сияқты. Төңкеріске дейін Қазақстанда өнерлі кәсіп өте аз, оның өзі де қол өнерлі кәсібінің айналасында еді, төңкерістен кейін Кеңес үкіметі тұсында Қазақстанда өнерлі кәсіп мейлінше шалқып, өсе бастады, ірі өнерлі кәсіптер жасалып, алдыңғы қатарлы техника мен қаруланған кең зерттеу жұмыстары белен алып, аз жылдың ішінде Қазақстан Одақ көлемінде түсті металл, көмір, нефті, қалайы, қорғасын кендерінен ірі аймақтар қатарына қосылды.

Қазақстанда социалдық өнерлі кәсіпті өркендету жұмысына 15 жыл бойы аз ақша жұмсалған жоқ, небәрі одақтық қаржыдан 1337,02 миллион сом ақша ұсталды. Оның 48,5 миллион сомы бірінші бесжылдыққа дейін (1917 – 1927 жылдарда), ал бірінші бесжылдық бойында (1928–1932 ж.) 434–444 миллион сом, ал екінші бесжылдықтың 3 жылында (1933 – 1935 ж.) 854,08 миллион сом ақша жұмсалып отыр.

Бұл секілді көп қаржы бірінші, екінші бесжылдық кезеңінде жұмсалудың өзі бұрынғы Қазақстанның бетін мүлде жаңартып жіберді. 15 жыл ішінде бізде 115 жаңа өнерлі кәсіп, оның ішінде Риддер, Қарсақпай, Қарағанды, Шымкент қорғасын зауыты, Балқаш, Ақтөбе химия комбинаты, Тасарай тау сағыз, Семей ет комбинаты, Каспий-Орск невтөпровода, Гурьев балық-консерві зауыты, Мерек, Талдықорған және Әулиеата қант зауыты тағы сол сияқты алыптар жасалды.

Бұл сияқты жасалған ірі өнерлі кәсіп орындары өнімін жыл сайын арттырып келеді. Егерде Кеңес үкіметінің алғашқы жылдарында Қазақстан өнімі 20 миллион сомнан аспаса, 1935 жылғы план бойынша өнерлі кәсіптеріміздің өнімі (1926 – 1927 жылдардың бағасымен) 310 миллион сом болғалы отыр.

Жол қатынасы құрылысын өркендетуде де орасан үлкен жұмыстар істелді. Патша тұсында Қазақстанның ішкі жерінде ешбір теміржол жоқ еді, мындаған

Материалдар мен құжаттар жинағы

шақырым жерлерден ат, түйемен жүруге болатын еді. Ең керек десе тракторлық қара жолдар да шамалы еді. Ал, 15 жыл ішінде Қазақстан жерінен 2924 километр жаңа теміржол салынды, екінші бесжылдықтың аяғында екі мың километрден аса тағы теміржол салынып бітпек.

Бізде теміржол құрылысы бұл сықылды бірталай өскенмен де, әлі де болсын жол қатынас жағымыз Қазақстандағы социалдық құрылыстың басқа тарауларынан артта қалып келеді. Одақтық маңызы бар металл, мыс, кен айлықтарының ірі орындары (Алтай, Қоңырат, Жезқазған) жол қатынасының кемдігінен тез өркендеп кетуіне бірталай қиыншылықтар келтіріп отыр.

Қазақстанда көрнекті жетістіктің бірі – әуежолының өркендеуі. 1930 жылы Қазақстанда пошта, кісі таситын әуежолы ұйымдасты. Бірінші бесжылдықтың 3 жылында 9650 километрге жетті.

Төңкеріске дейін Қазақстанда автомобиль қатынасы тіпті болмаған, қазір жыл сайын автомобиль жағымыз өсіп отыр. 1929 жылы 630 автомашина болса, 1935 жылдың бірінші июлінде 8038-ге жетіп отыр, яғни осы 6 жылдың ішінде Қазақстанда автомашина 12 есе артқан.

Шапшаң қарқынмен құлаштап өскен Қазақстанның социалдық құрылысының тілегі, жалпы еңбекші халықтың өскен мәдени тілегі, күн сайын пошта, телеграм, телефон, радио қатынастарын керек қылып отыр. Төңкеріске дейін Қазақстанда телефон қатынасының сеті небәрі 700 нөмір шамасында еді. Қалааралық телеграм, телефон линиясы 20 мың километрден асқан жоқ еді. Пошта мекемелері үлкен қалалар, үлкен жолдар бойында ғана 250 шамасында бар болатын. Ауыл-селоларда халықта пошта қатынасы мүлде жоқ еді. Ол кезде қазақ ауыл Қазақстанның жалпақ даласы «ұзынкұлақ», «хабар-ошардың» айналасынан шыға алмаған.

1935 жылдың аяғында жалпы телеграм линиясы 25,8 мың километр, телефон линиясы 78,4 мың километр болып отыр. Одақтық Халық комиссарлар кеңесі мен Орталық партия комитетінің 1935 жыл 17 февральдағы қаулысы бойынша Алматы-Мәскеу арасында тікелей сөйлесетін қатынас болды. Онымен бірге Алматы мен облыс орталықтарымен телеграм праполкесі арқылы ауызба-ауыз сөйлесу қатынасы жасалды.

Телефон, радио қатынастары ауыл-аудандарда колхоз, совхоздарда мейлінше қанатын жайып отыр. Келешекте де бұл қатынас жағымыз мейлінше күшейтілмек.

* * *

Бұл өткізген 15 жыл Қазақстанда ұлт мәдениетінің белең алып, өркендеген дәуірі болды. Қазіргі уақытта Қазақстанда 570,2 мың оқушы мен 6587 бастауыш мектептер бар, 63,9 мың оқушы мен орта және орталау 573 мектеп бар. 28,9 мың студент оқитын 20 жоғарғы дәрежелі (ВУЗ,ТУЗ), 100 техникум рабфак бар. Осы мектептер, техникум, ВУЗдардағы оқушылардың қазағы 50%-ке жетеді. 300 мыңға жақын сауатсыз, шала сауатты ересек адам сауатсыздықты жою мектептерінде оқиды. Мектеп жасына дейінгі тәрбие орындары балалар бақшасында, балалар алаңында 120 мыңдай жас балалар тәрбиеленеді. Қазақстанда мектеп цеттері бұл сықылды күрделі дәрежеде өссе де, қазақ аудандарында мектепке барлық оқу жасындағы балаларды түгел тартып, жұмысы ойдағыдай орындалған жоқ.

Большевиктік баспасөзді және ұлт мәдениетін өркендетуде табыстарымыз бар. Қазіргі уақытта Қазақстанда 400-дей өлкелік, облыстық, аудандық, полит-отделдік, папырық зауыттық газеттер шығады. Олардың барлық тиражы 486 мың дана, оның ішінде 116 газет қазақша, 199 мың дана тиражбен шығады. Қазақтың

көркем әдебиеті де тез өсіп келеді. 1930 жылы 28 түрлі көркем әдебиет кітабы шықса, 1935 жылы 128 кітап шығады.

Төңкеріске дейін қазақ халқының өз театры болмаған еді. Бірінші қазақтың театры 1926 жылы ұйымдасты. Қазір Қазақстанда 22 театр бар, мұның ішінде екеуі мемлекеттік: ән-күй және драма театры, 7 облыстық, округтік театр, 3 жұмысшы жастардың театры, 2-і жас балалар театры, 7-і колхоз театры, бірнеше көркем өнер оқу орындары да бар. 1935 жылы күз Қазақстанның мемлекеттік консерваториясына айналатын ән-күй-драма техникумы бар және бір музыка, би, балет мектебі, театрлар жанында студия бар. Қазақтың халық ән-күйлері, қазақ музыкасы өсіп-өркендеп отыр.

Бүгінгі таңда Қазақстанда 70 шамалы ғылым зерттеу орындары бар. 15 жыл ішінде Қазақстанда денсаулық сақтау жұмысы да жолға қойылып келеді. Аурухана, емдеу орындары, жеке ауруханалар мен күресетін институттарда жана больницаалар да көбейіп, олардың түрлі керекті құралдармен қарулануы – бәрі де мейілінше жолға қойылып, өсіп келеді. 1913 жылы 1666 аурулар орны (қойкасы) болса, қазір 10196-ға жетіп, 6 есе артып отыр.

Мұнымен бірге денсаулық сақтау жөнінде жетіспегеншіліктеріміз де жоқ емес, өлке көлеміндегі барлық халықты, әсіресе көшпелі, жарты көшпелі аудандарды докторлық, дәрігерлік емдеу шараларымен толық қамтамасыз ете алмай келеміз.

Біздің жергілікті қаржымыз да өсіп келеді. 1927–1928 жылдары қаржының кірісі 67,4 миллион сом, шығыны 55,4 миллион сом болса, 1932 жылы кіріс 184,2 миллион сом, шығыс 161,8 миллион сом болды. Ал, 1935 жылы кіріс ақша 404,9 миллион сом да, шығыс 404,6 миллион сом болу керек. Қаржы кірісінің қоғамдасқан сектордан түсуі жыл сайын өсуде. 1932 жылы қоғамдық сектордан түсім 59,5 миллион сом болса, 1935 жылы 256,6 миллион сомға жетіп отыр. Мұның өзі-ақ халық шаруашылығының ішінде жеке меншіктен түсетін кірістің біртіндеп азайғандығын, бай-құлақ шаруашылығы жойылып бара жатқандығын, ауыл шаруашылығында бірлескен колхоз шаруашылығының өсіп, нығайып келе жатқандығын дәлелдейді.

Біздің қаржыларымыз қай орында көбірек жұмсалип отырғандығына келетін болсақ, мысалы, 1935-жылы жалпы ұсталатын қаржының 180,6 миллион сомы ағарту мәдениет ісіне, 72,3 миллион сом денсаулық ісіне жұмсалады. Міне, бұл да біздің қаржыларымыздың еңбекші халықтың қалың бұқараның керекті ең қажет орындарына жұмсайтындығын көрсетеді.

Үстіміздегі жылы Қазақстанға келген Ленинград жазушыларының бригадасынан кеңес жазушысы Леонид Совеков жолдас Орталық партия комитетінің тілі «Правда» газетіне былай деп жазды: «Біз Қазақстанда біржарым ай болдық, біз бұрын Қазақстанды Бетпақ даланың, шөлдің, таудың елі ғана деп білетінбіз ғой. Қазақстанға келгеннен кейін уақытымыздың әрбір күні біздің бұл ойымызды өзгертіп отырды. Мұндағы болып жатқан жаналық, уақиғалар мен фактілер біздің бұрынғы ұғынуымызды жоққа шығарып отырды. Біз көрген дала, шөл, тау құлпырған қызықты тұрмысқа бөленіп, сол даланың, сол шөлдің, сол таудың құшағындағы ұшы-қиыры жоқ байлық жарыққа шығуда, ғасырлар бойына кеуіп жатқан жерлер суарылып егіннің жайқалған телегей теңізіне айналған. Кең өріс, шүйгін жайлау жер қайысқан малға толған.

Партияның ұйымдастырғыштық жемісті ісі, Лениндік, Сталиндік ұлт саясатының жемісті нәтижесі басқа жерлерден гөрі осы Қазақстанда қолға таяқ

Материалдар мен құжаттар жинағы

ұстатқандай жарқын көрінді. Бұл ел партияның нұсқаған жолына түсіп алып, өзінің байлығын меңгеріп алуға асығулы. Оларды бүкіл Одақтың қазынасына социализм қорына құюға шұғылданулы сияқты. Бұл ел өз адамының қолында қандайлық күдіреті күшті, еркін іскерлік қуат барлығын аяқ басқан сайын көрсетуде».

Бұрынғы сзілген, қазіргі ерікті төңкерісшіл қазақ халқы өзінің бұрын болмаған керемет ерліктерін көрсетіп, ұлы игілікті істерді бітіріп, жарыққа шығаруда. Оның ең бастысы – олар өз араларынан мыңдаған іскер жаңа кадрлар, жаңа адамдар өсіріп жетілдіріп шығарып жатыр. Оларға бүгінгі өмірдің ең күрделі және жауапты істерін басқарып алып кетуге, қиын жұмыстарды атқарып шығуға, күрделі машина техниканы үйреніп біліп алуға кең жол ашып, соны іс жүзіне асыруда.

Қазақ халқы күрделі, өнімді еңбекке техникалы өмірге, өнер, білімге төселіп кете алмайды, оған қазақтың икемі жоқ деген ұлы орысшылар мен алашордашылардың өтірік-өсектері, түкке аспайтын лаққан байшылық қисындары бүтіндей жокқа шығып отыр.

15 жыл ішінде жұмысшы мен қызметкерлердің жалпы саны 680 мыңға жетті, оның 277 мыңы жергілікті қазақ халқы, яғни 40,7%. Егер 1927 жылы өнерлі кәсіпте, жол қатынасында, совхоз, тағы басқа орындардағы жұмысшы әйелдер небәрі 50432 болса, оның ішінде 5300-і қазақ әйелі, ал 1934 жылы 145709 жұмысшы әйел бар, оның қазағы – 47500.

Біздің ең зор, ең тамаша табысымыз – аса қымбат капитал – осы және өсіп, жетіліп жатқан адамдар. Мұның көбі үлкен өнерлікәсіп орындарының күрделі машина бөлімдерін (агригаттарын) басқарады, паравоз, трактор, автомобиль, комбайн, молотилка сияқты машиналарды жүргізеді, ірі социалдық шаруашылықты меңгеріп, соған басшылық етеді.

Өлкемізге әйгілі адамдар, үздік шыққан адамдар, кадрлар күн сайын қазақтардан өсіп, қатарға қосылып келеді. Мысалы үшін Алтай өндіріс кендерінен инженер-геолог Толбайұлын, металлург Кисембайұлын, техник-геолог Бердалыұлын және маман жұмысшылардан Елав Себейбайұлы, Мұхамедиярұлы, Сәрсекұлы, Жетпісбайұлдарын және басқаларын ерекше атап кетейін. Бұл сияқты үздік шыққан кадрлар Америка техникалы жылдамдықпен бұрғылау жұмысын қолға алған Емді-нефтіде де бар: Оразұлы, Мұстапеддинұлы, Краснов, тағы басқалары.

Социалдық егін шаруашылығының, мал шаруашылығының әйгілі адамдары да бізде аз емес. Мысалы: Түркейұлы, Ақышұлы, Масний, Таңқыұлы Бекен, Әбенұлы, Әшібекұлы, Қамзаұлы, Әлімқұлұлы, Дүйсенұлы, Масатұлы, тағы солар сияқты мыңдаған екпінділер.

Біздің елімізде әйгілі адамдар, еңбек күрес елдері интернационалист-большевиктер өсіп келеді. Олар туралы кемеңгер Сталин жолдас: «Біз алдымен адамды қадірлей білуіміз керек. Біздің жалпы ісімізге пайда келтіретін іскер кадрды, әрбір қызметкерді бағалау керек», – деді. Бұл адамдар үшін ҚазАтком Қазақстан 15 жылдығы значогін белгіледі. Бұл қымбат награда, адамдарды бағалау Қазақстанда социалдық өмір үшін екпінді жұмыс істейтін қызметкер кадрларды бағалау болып табылады.

Большевиктер мемлекеттің жаңа түрі Кеңес үкіметін жасады. Бұл кеңестерде социалдық шаруашылықты, мемлекеттік аппараттарды басқарып, ысылған адамдарымыз аз емес. Бұл, шын мәнінде, үкіметті халыққа қарсы қоятын ескі

төрешілдік қалдықтармен күресіп отырған қалың бұқараның өзін-өзі билеуі, өзін-өзі басқаруы болып табылады. Большевик партиясы, қанаушылық таптардың, табы жат элементтердің кеңес орындарына кіріп кетпеуін қатты қадағалап келеді. Халық билігін толық іске асыруда осы еңбекші халықтар ынтасын, іскерлігін өсіруде большевик партиясының ғана ең табысты мақсаты болып отыр. Партияның бұл мақсатын, халық тілегі мен бір екендігін ұлы көсем Сталин жолдас Кремльде қабылдаған бірінші май парадының қатынасұшыларына ашық айтты: «Біздің үкіметте, партияда, халықта бар тілектен басқа ешбір мақсат, ешбір бөтен тілек жоқ», – деді.

Кеңес үкіметі – интернационалдыққа негізделген пролетариат үстемдігінің мемлекеттік түрі, бұл үкімет – барлық ұлт еңбекшілерінің үкіметі, бұл үкімет – барлық адам баласын барлық езушілік, қанаушылықтан құтқаратын үкімет.

Кеңес үкіметін жасау үшін, еңбекшілердің шын кеңесін қолға алу үшін шиеленіскен қатты тап күресі болды, ол күреске Ленин, Сталин партиясының басшылығымен Қазақстанның қалың еңбекші бұқарасы белсене кірісіп, бай-құлақтарға, ұлтшыл алашордашыларға, ұлы орысшыларға қарсы аянбай бағыл түрде шабуыл жасады.

Социалдық кеңесті Қазақстан Республикасын құру, Түркістан Республикасынан ұлт шекарасын айыру, аудандардың шаруашылық және ұлттық жер ынғайын шектеу жұмыстарын жүргізгенде, қазақ ауылын кеңестендіру шараларын (шабындық, пішендік желерді бөлу, ірі байларды кәмпескелеу, ауыл-деревнядағы қанаушы таптардың сайлау правосын жоюдағы ерекше шаралар, ауыл-деревнядағы партия ұйымдарын нығайту) жүргізуде, жікшілдікпен күресу әрекеттерінде, тағы басқаларда Қазақстан партия ұйымының басшылығымен қалың еңбекші бұқара барлық құлақ-байларға, феодалдық элементтерге төңкеріске қарсы троцкизм агенттеріне, оңшыл-солшыл ағымдарға, ұлы орысшылдық шовиненттікпен, жергілікті ұлтшылдықтарға қарсы аяусыз соққы берді.

Социалдық құрылыстың өркендеуімен байланысты өлкенің ескі басшылығы тұсында болған кателіктер түзетілді. Бай-құлақтарды тап есебінде жою ісімен бірге колхоз құрылысы біржола жеңді, қалада, ауылда еңбекшілердің белсенділігі үсті-үстіне өсуде. Оны біз 1934 жылғы сайлау науқанының қорытындысынан айқын көреміз: қалаларда сайлаушылар кеңесіне 73,6%-і қатынасса, ауыл-деревняда барлық сайлауға жататын адамдардың 70%-і сайлау жиналысына қатынасқан. Жеке аудандарды алатын болсақ нағыз көшпелі Жаңа-Арқа ауданында сайлауға жататын барлық адамдардың 83,1%-і, Қарқаралыда 78,2%, Баянауыл және бақса аудандарда 68%-і сайлау жиналыстарына қатынасып отырған. Ал, Балқаштың мыс қорыту комбинатындағы барлық сайлаушылардың 97%-і қатынасқан. Өлкелік сиездегі делегаттардың 51,3%-і қазақ, облыстық сиездерге 55%, аудандық сиездерге (122 ауданда) 55% қазақ қатынасқан. Екі округ сиезге қатынасқан делегаттардың 79%-і қазақ, ҚазАткомның пленум мүшелерінің 55,3%-і қазақ, обл. атком мүшелерінің 48%-і қалалық, поселкелік кеңес мүшелерінің 35,9%-і, аудан атком мүшелерінің 50,6%-і ауыл, село советтерінің (2657 кеңесте) 56,1%-і қазақтан.

Кеңес орындарында президиум мүшесі, бастық, хатшы болып істейтін қазақтар аз да емес. Ау. атком президиумдегілердің 53%-і қазақ. Аудан атком бастықтарының 70,2%-і, оның хатшыларының 73,6%-і қазақ, қалалық, поселкелік кеңестерінің президиумында 30,7%, бастықтардың 46,6%-і, оның хатшыларының 64,4%-і қазақ, ауылдық, селолық кеңестер президиумының 55,8%-і, бастықтардың 58,1%-і, хатшыларының 58,6%-і қазақ.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Жалпы әйелдердің белсенділігі де күн санап артып келеді, қалалық сайлаушылардың 69,7%-і әйелдер, ауыл мен селода 1930 жылғы сайлауда сайлаушы әйелдер 52,3% болса, 1934 жылы 64,1%. Әйелдердің сиезге қатынасуы: өлкелік сиезге 20,2%, облыстық сиездерде 20,4%, округте 16%. Жауапты орында қызмет етуі: қалалық, поселкелік кеңестерде пленум мүшелерінің 23,6%-і әйелдер, президиумда 16,2%, ауыл-селолық кеңестің мүшелігінде 23%, президиумда 16,1% бастықтар 5,1%-і, хатшылары 1,5%.

Қазіргі уақытта барлық Қазақстанда 2659 ауыл кеңесі, 19 қалалық кеңес және 11 поселкелік кеңес бәрінің мүшелері 78434, осының ішінде қазағы 43240, әйелдер 2460.85, ауданда 9 мыңға дейін ауылдық кеңестің секциялары 2500, депутат топтары (колхоз, совхоз жанында) ұйымдасқан. 12 қалалық, 4 поселкелік кеңестің жанынан 145 секция, 11 депутат топтары ұйымдасқан. Секцияларға ауыл-село белсенділерінен 36908 адам, қалалық, поселкелік белсенділерден 2043 адам тартылған. Депутат топтарына 22692 адам тартылған. Кеңестің жер-жеріндегі орындарында 1934 жылы өткен және 1935 жылдың басында өткен өлкелік, одақтық сиездердің қаулыларын кең талқылап, жақсы кеңестер конкурсына түсу, Қазақстанның 15 жылдығына даярлық жасау, ұйымдастыру көпшілік жұмыстарын жүргізуде бірталай көрнекті жұмыстар істелді. Барлығы төрт облыстың (Алматы, Ақтөбе, Батыс Қазақстан) 95 ауданынан кеңестердің конкурсына 83 аудан, 862 ауылдық, селениелік кеңестер қатынасты.

Қазақстанның 15 жылдығына өндіріс орындарында, колхоздарда екпінді жұмыстар, жаңа табыстар, жаңа мерекенің значогін алатын үздік шыққан екпінділер ерекше көзге түсіп отыр.

Кеңес қызметкерлерінің, кеңес кадрларының сапасы артты, олардың партия, комсомол составтары артты. Ауылдық, селолық кеңестердің бастықтары 1929 жылы 65,1%-і коммунист болса, 1934 жылы 69,5%-ке жетіп отыр. Комсомолдар 6,5%-тен 10,7%-ке жетті. Ауыл кеңесі бастықтары 13,3% болса, 1931 жылы 11,6%, 1934 жылы 4,4%-ке түсіп кетті. Қазірде аудан атком бастықтарының жартысынан көбі орта, жоғары дәрежелі білімі барлар.

Аз ұлттар арасында да жүргізіп отырған жұмыстарымыз көп жолға қойылды. Аз ұлтты аудандардың бәрінде МТС-тер ұйымдасты. Олардың аз ұлт еңбекшілерінің кеңес жұмысына араласып істеуі, белсенділіктері жыл санап артып келеді. Олардың ерекше белсенділіктері, өскендігі 1934 жылғы кеңес сайлауында айқын көзге түсті. Олардан ұйғыр, өзбек, дүнген тағы басқаларынан ысылған колхозшылар өсіп шығып, социалдық құрылысымыздың мықты уәскелерінде істеуде. Олардың өз тілінде мектеп оқуы, кеңес, кеңсе жұмыстары жүріп, мәдениетін, көркем өнерін өркендетуге, өз тілінде газет, кітаптарын шығаруға толық жағдайлар туды. Қазақстан еңбекшілерімен бірлесе отырып, интернационалдық ынтымақты күшейте отырып, социалдық құрылыстың барлық саласында қажырлы еңбек істейді. Бақытты жаңа өмір жасауда.

Жоғарыда атап өткен Қазақстандағы социалдық құрылыстың адам айтқысыз зор табыстары Қазақстанды, Кеңестер Одағындағы үлгілі, алдыңғы қатарлы республикаға айналдырудағы ұлы істің басталуы ғана. Алдымызда әлі ұлы істер, ұлы күрестер көп. Оны Қазақстанның екінші бесжылдық планынан, ол планға жұмсалатын 4061 миллион сом ақшадан көруге болады. Бұл миллиардтаған қаржы Қазақстанның керемет байлықтарын, социализмнің керегіне жаратуда ұлы істер істелу керектігін, Кеңестер Одағының үлкен бір өлкесін нығайтуда күрделі істер жүргізілетіндігін көрсетеді. Бұл жұмсалатын қаржы Қазақстан халық шаруашылығын өркендетуде жаңадан біздің алдымызға қиын-қиын

Үзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

міндеттер, ардақты тілектер қоятындығын, соған барлық күш-жігерімізді жұмсау керектігін көрсетеді.

Қазақстанның 2-бесжылдығы халық шаруашылығының барлық тарауын түгел қамтиды. Экономика, мәдениет жағынан Қазақстанның артта қалғандығын тезірек жоюға, сүйтіп, Қазақстанды Кеңестер Одағының гүлденген социалдық өлкесіне, ірі малшаруашылық базасы бар өлкесіне айналдыруға кең жол ашады, толық мүмкіндік береді.

Кеңес құрылыс, кеңес демократиясы жөнінде біздің алдымызда жаңа міндеттер бар, пролетариат үстемдігінің мемлекеттік түрі кеңес орындарын күшейту, мемлекет билеу ісіне барлық жағынан жұмысшы, қара шаруаларды көбірек қатынастыра отырып, кеңес бұқарашылдығын, пролетариат үстемдігінің орындарын мұнан да гөрі нығайта түсуіміз керек. Кеңес орындарын мұнан да гөрі қалың бұқараға жақындата түсуіміз керек.

Бұл жөндегі міндетімізді Орталық партия комитетінің февраль айындағы (1935 жыл) пленумы мен VII-Одақтық кеңестер сиезінің қаулысы ашық көрсетті.

1. Кеңестер Одағының негізгі заңына (Конституция) мынадай өзгеріс кіргізілсін:

а) Әбден тең болмай келген сайлау орнына – тең сайлау, көп сатылы сайлау орнына – төте сайлау, ашық сайлау орнына – жабық сайлау тәртібін іске асыру ретімен сайлау системасы бұрынғыдан бұқарашылдандырылсын.

в) Негізгі заң Кеңестер Одағындағы қазіргі күштерінің салмағына үйлестіру ретімен негізгі заңның әлеуметтік, экономикалық бағыты айқындалып, белгіленуге тиіс. (Жаңадан социалдық ірі өнерлі кәсіп жасалуы, кулак табының қиратылып, колхоз құрылысының жеңуі, социалдық қоғам меншігінің орын алуы, кеңес қоғамының негізі болып орын алуы, тағы басқалар).

Бұл қаулы мұнан былайғы кеңес құрылысына қалың көпшілікті қатынастыра отырып, ұлы Отанымызда социалдық құрылыстың қарқынын күшейтуге кең жол ашады, мұнан да гөрі жұмысшы мен қара шаруаның, бір кеңес туының астына ұйымдасқан Кеңестер Одағындағы барлық ұлт еңбекшілерінің сана-сезімін, төңкерісшілдік жігерін күшейткен үстіне күшейте түседі.

Дүние пролетариаты мен күншығыстағы езілген халықтардың бірлескен берік күшін Кеңестер Одағын мұнан гөрі нығайта түсуге жұмылдырайық. Социализмнің біржола жеңіп шығуын қамтамасыз етейік.

*Ауыл коммунисті. – 1935.
– №10. – 29-44-66.*

Речь тов. Кулумбетова (Вторая сессия ЦИК СССР VII созыва)

Товарищи, мы почти ежегодно в этом дворце подводим итоги прошлого года, намечаем и утверждаем план работы на следующий год, а потом приступаем к его выполнению. Это не только потому, что конституционно мы должны так поступать. Это мы делаем еще и потому, что наша рабоче-крестьянская власть, тесно связанная с массами, осуществляет связь путем непосредственного участия в работе советов представителей широких рабочих и колхозных масс, которые практически изо-дня в день выполняют задачи, поставленные партией и правительством по успешному построению социалистического бесклассового общества.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Товарищи Молотов* и Межлаук** в своих исчерпывающих докладах обрисовали процесс строительства социализма в нашей стране и отметили достижения в работе отдельных республик, краев и областей.

Истекший 1935 г. является годом побед в деле осуществления второй пятилетки. В 1935 г. ряд национальных республик, краев и областей праздновал пятнадцать лет своего существования. Во время празднеств трудящиеся этих республик, краев и областей демонстрировали свои достижения, отмечали недочеты и приняли ряд мер по ликвидации этих недочетов и по дальнейшему закреплению своих побед.

Трудящиеся Советского Казакстана в октябре истекшего года также праздновали пятнадцатилетие со дня организации Автономной Социалистической Советской Республики. За пятнадцать лет Советский Казакстан добился значительных успехов. Эти успехи являются результатом проведения ленинско-сталинской национальной политики. Казакстан некогда являлся полуколонией царского правительства. Трудящиеся казаки не только угнетались царскими чиновниками, но и своими баями. Вследствие двойного угнетения казахские массы вынуждены были оставаться в степи и жить далеко от культуры, что выгодно было эксплуататорам. Такое положение обрекало эту национальность почти на совершенное уничтожение. И только Великая пролетарская революция заложила твердые основы свободного развития народов Казакстана.

Казакская республика в момент своего юбилея имеет 90 % коллективизации, больше 5 млн га посева, 20 тысяч тракторов, 3 тыс. комбайнов, 5 тысяч грузовых автомашин, 230 совхозов, ряд крупных промышленных предприятий краевого и всесоюзного значения. Такими предприятиями являются Карагандинская третья угольная база Союза, медеплавильные предприятия, Чимкенсткий свинцовый завод, Риддер, Прибалхаш, Карсакапай, которые являются основной базой СССР по цветной промышленности. Эти предприятия должны дать стране цветные металлы, освободив нашу страну от импорта. Помимо всех этих крупных предприятий имеется ряд предприятий местного значения по переработке продукции сельского хозяйства, как то кожевенные, суконные, обувные и так далее.

Вопросы кадров, поставленные товарищем Сталиным, приобретают для нас особо важное значение. Если мы вспомним, что было раньше и какие имеются у нас кадры теперь, то увидим колоссальную разницу. Ранее у нас была сплошная неграмотность. Грамотных мы имели только 2-3% всего населения, притом грамотные были из среды привилегированных групп населения. Сегодня мы имеем грамотных в сельских местностях до 65% Теперь у нас много учебных заведений и в том числе 20 вузов и втузов. Если до Октября в Казакстане было только 10-12 человек из коренного населения с высшим образованием, и то детей привилегированной части, детей приставских слоев, то сейчас мы имеем сотни

* **Молотов (Скрябин) Вячеслав Михайлович** (1890–1986) – советский государственный деятель, в обозначенный период – председатель Совета народных комиссаров СССР (1930–1939). В 1939–1949 гг. – нарком иностранных дел СССР [Большая энциклопедия: В 62 томах. Т. 30. – М.: Терра, 2006. – С. 237–238].

** **Межлаук Валерий Иванович** (1893–1938) – советский партийный и государственный деятель, в указанный период – заместитель Председателя Совета народных комиссаров СССР, председатель Государственной плановой комиссии при Совете народных комиссаров СССР. Репрессирован в 1938 г., впоследствии реабилитирован [Левон Мирзоян в Казакстане. Сборник документов и материалов (1933–1938). – Алматы: Қазақстан, 2001. – С. 324].

своих квалифицированных специалистов с высшим образованием. В 7150 школах теперь обучается около 800 тысяч детей. В Казахстане теперь насчитывается до 20 театров. Издается 350 газет.

Вот какую картину представляло промышленное, сельскохозяйственное и культурное строительство Казахской Автономной Советской Социалистической Республики к моменту ее пятнадцатилетия.

Трудящиеся Казахстана с великой радостью встретили главу рабоче-крестьянского государства Михаила Ивановича Калинина*, который приехал к нам на юбилейную сессию.

Михаил Иванович является одним из ближайших соратников Ленина и Сталина, одним из лучших их учеников. Он в своей практической работе проводит генеральную линию партии в осуществлении национальной политики. Вот почему он имеет большой авторитет среди трудящихся масс. Тов. Калинин побывал не только в столице нашей республики, но и в ряде областей, городов, предприятий и колхозов. Он видел многочисленные коллективные хозяйства, совхозы и МТС, как теперь концентрируется в колхозах и совхозах больше поголовье скота, которое раньше находилось в руках кучки баев.

Подведение итогов нашего социалистического строительства за пятнадцать лет, укрепление промышленных предприятий, совхозов и колхозов свидетельствуют об успешном осуществлении национальной политики нашей партии, об успешном укреплении нашего государства и о построении социалистического общества.

В то время как у нас успешно осуществляется ленинско-сталинская национальная политика, когда в полуколониальных в прошлом странах теперь расцвела национальная по форме и социалистическая по содержанию культура, в буржуазном мире, в фашистских странах все больше и шире происходит борьба за колонии. Теперь уже всему миру известна политика Италии по отношению к Абиссинии. Италия захватывает абиссинские земли, осуществляет свою империалистическую политику. Германские фашисты и японские империалисты намереваются таким же порядком расширить свои территории и в первую очередь за счет Союза ССР. Трудящиеся нашей страны, наша Красная армия не позволяют, чтобы японские империалисты и германские фашисты нарушали наше мирное социалистическое строительство.

В случае нападения, японские империалисты не встретят у нас поддержки баев, феодалов и мулл, которые нами уже давно ликвидированы. Пусть империалисты знают, что они встретят у нас Красную армию, колхозников с оружием в руках, которые дадут должный отпор.

На юбилейной сессии КазЦИК при участии М.И.Калинина трудящиеся массы выразили свою любовь и преданность великому Сталину и рабоче-крестьянскому правительству.

Это доказывает, как трудящиеся массы относятся к своему вождю и рабоче-крестьянскому государству, как относятся к колхозному строю и как находят счастье в этом строе.

* Калинин Михаил Иванович (1875–1946) – советский государственный деятель. С 1919 г. председатель ВЦИК, с 1922 г. председатель ЦИК СССР, с 1938 г. Председатель Президиума Верховного Совета СССР. Член ЦК ВКП(б) с 1919 г., член Политбюро ЦК Компартии с 1928 г. [Левон Мирзоян в Казахстане. Сборник документов и материалов (1933–1938). – Алматы: Қазақстан, 2001. – С. 321; Большая энциклопедия: В 62 томах. Т. 20. – М.: Терра, 2006. – С. 98]

Материалдар мен құжаттар жинағы

В каждой области и республике имеется различное направление хозяйства. Если взять Казакстан, то у нас превалирует животноводство в сельском хозяйстве, а в индустрии главным образом цветная промышленность. Также не могут оставаться в тени промышленные предприятия Караганды, которая признана третьей угольной базой Союза.

К июлю истекшего года, в момент переписи скота, мы имели прирост скота всех видов по отношению к июлю 1934 г. на 21,4 %, из коих 22,5 % падает на овец и коз, на крупный рогатый скот – 16 %, на лошадей – 6,9 %, на свиней – 84 %, а в отношении верблюдов у нас было некоторое снижение.

Этот неизменный рост животноводства, особенно за последние два года, идет и дальше. По предварительным данным январской переписи скота сейчас план во многих колхозах и районах не только выполнен, но и сильно перевыполнен.

В области коневодства мы имеем первые шаги в сторону увеличения. Но этот рост, далеко не достаточный и совершенно не соответствует той директиве, которую мы имели от нашей партии и правительства. Надо сказать, что с верблюдоводством дело обстоит значительно хуже. Мы, местные работники, этому вопросу недостаточно уделяли внимания, но не всегда внимательно относились к этому вопросу и некоторые центральные организации.

В чем заключаются недочеты в области верблюдоводства? В том, что в наших колхозах и совхозах еще не совсем овладели техникой ухода за этим видом скота. Некоторые механически подходят к верблюдоводству так же, как и к коневодству. Это совершенно не отвечает интересам увеличения поголовья скота и улучшения качества верблюдоводства. Но Казакской республике мы внесли предложение с рядом мероприятий по верблюдоводству, в частности о распространении льгот. Но этот вопрос, к сожалению, еще не получил должного ответа и поэтому желательно, чтобы его скорее продвинули.

В докладе товарищей Молотова и Межлаука намечены основные стержни как по итогам 1935 г., так и по плану на 1936 г. В докладах, красной нитью отражено осуществление до конца лозунга тов. Сталина об овладении техникой и людьми, овладевших техникой. Несомненно, что итог 1935 г. является для нас очень благоприятным и радостным. Истекший год является лучшим годом по сравнению с прошлым. Но в 1936 г. мы не имеем никаких оснований ухудшать достижения 1935 г., а наоборот, мы должны еще шире развернуть стахановское движение*, внедрить это в сознание всех трудящихся во всех отраслях производства с тем, чтобы осуществить намеченные планы.

Тов. Молотов в своем докладе особенно коснулся вопросов отношения к стахановскому движению организаций и непосредственно наркоматов. Он заслуженно упрекал наших хозяйственников и инженеров, которые недооценили значения стахановского движения, и это действительно имеет место и в Казакстане. У нас были такие чудачки, которые стахановское движение понимали, как какую-то кампанию.

* Стахановское движение – один из видов социалистического соревнования, способств стимуляции рабочих, колхозников и инженерно-технических работницк повышению производительности труда. Названо по имени А.Стаханова – донбасского шахтера, многократно превысившего норму выработки. Очень быстро стахановцы превратились в особую, привилегированную группу среди рабочих и колхозников [Козлов В.А., Хлевнюк О.В. Стахановское движение: время и люди. – М.: Знание, 1984. – 64 с.; БСЭ. Т. 24. – М.: Советская энциклопедия, 1976. – С. 463; Фицпатрик Ш. Повседневный сталинизм. Социальная история Советской России в 30-е годы: Город. – М.: РОССПЭН, 2001. – С. 130, 135].

Тов. Молотов совершенно справедливо указывал на необходимость улучшения работы советов. Но это, товарищи связано не только с плохой работой самих советов, а иногда это связано с тем, что не создается условий для улучшения работы советов. В этом отношении совершенно правильны упреки по адресу районов. Возьмем для примера председателей райисполкомов. Они возглавляют в районах советскую власть. Председатели райисполкомов приезжают в деревню или аул и останавливаются в колхозах, идут в бригады, а потом уезжают обратно, не побывав в сельсоветах. Некоторые советы еще находятся в плохих условиях. У нас есть еще такие сельсоветы, которые помещаются в отдельных маленьких комнатах правлений колхозов. Спрашивается, будет ли у них после этого авторитет? Конечно не будет.

Поэтому для улучшения работы советов нужно оживить работу советов. За последнее время союзное правительство приняло ряд решений об укреплении работы советов. Теперь сельские советы выполняют не только административные функции, а они теперь являются хозяевами своего села, имеют бюджеты.

Предлагаемый проект единого народно-хозяйственного плана несомненно подлежит одобрению сессии. Говоря о стахановском движении, т.Молотов требовал от каждого наркомата улучшить руководство непосредственно предприятиями, и это совершенно правильно. Возьмем, например, Наркомлетпром или Наркомсовхоз. Конечно, работники Наркомсовхозов скажут, что «нам тресты мешали до сего времени». Обоим этим наркоматам нужно лучше знать свое хозяйство, нужно, чтобы они лучше знали все мероприятия, проводимые на местах, и весь, процесс работы так, как знает заводы тов. Орджоникидзе. Только при этом можно осуществить указание т. Молотова о превращении наркоматов в производственно-технические штабы по руководству своими предприятиями.

По народно-хозяйственному плану имеются у нас отдельные замечания.

Например, возьмем трамвай. В г. Алма-Ата до 220 тыс. населения. В этом городе мы намереваемся в будущем году провести трамвай. Но на трамвай есть всего 500 тыс. рублей. На эти деньги мы трамвай не построим. Или другой вопрос – это об Иртышской гидростанции, которая связана с нашими цветными металлами. Третий вопрос о Караганде. Предприятия Караганды у нас в последнее время в связи со стахановским движением стали работать лучше. Нужно, чтобы в Караганде не ослабляли темпов. Для того, чтобы в Караганде увеличить выпуск продукции, надо расширять производство, увеличить ассигнования.

Кроме того, есть такие вопросы, которые разрешены уже президиумом Союзного ЦИК и которые совершенно мало отражены в плане. Такими вопросами являются постройка домов культуры в областях Казакстана, развертывание изыскательных проектных работ по гидроэлектростанции на Иртыше.

ЦИК предложил Наркомтяжпрому кончить эту работу, а вместо этого ее консервируют. Следующий вопрос о мелиоративных работах в Казакстане. Всем известно, что в Казакстане часто бывают засухи. В связи с этим мы должны провести ряд мероприятий. По этому вопросу есть уже решения Союзного ЦИК, но они не получили должного отражения.

Товарищи, одобряя и утверждая народно-хозяйственный план, мы должны этот план осуществить, а для того, чтобы осуществить, нужна упорная и кропотливая работа на основе стахановского движения, которым сейчас охвачены все основные промышленные предприятия и другие отрасли нашего народного хозяйства, и с этой задачей мы справимся. Кроме того, залогом выполнения плана является награждение наших колхозников трактористов, комбайнеров и рабочих

Материалдар мен құжаттар жинағы

промышленности высшей наградой. Это имеет важнейшее политическое значение. В Казахстане орденами награждено 54 человека, из них 33 казака. Это люди, которые когда-то были пастухами, это люди, которые вчера эксплуатировались, а сегодня являются знатными людьми не только Казахстана, но и всего Союза (*аплодисменты*).

Также нужно сказать, абсолютно правильно и заслуженно награждены наши руководители передовых наших краев и областей, в том числе и руководители Казахстана. Награждение орденами есть результат борьбы, оценка его партией и правительством. Награждение является предложением к усилению работы по повышению энтузиазма трудящихся масс, которые под испытанным руководством великого Сталина не только выполняют, но и перевыполняют задания партии и правительства.

*Казахстанская правда. – 1936.
– 17 января. – №14.*

Қазақ халқы сүйген ер

Азамат соғысындағы ер, пролетариаттың тамаша жазушысы Дмитрий Фурмановтың қайтыс болғанына 10 жыл толып отыр. Саналы өмірінің, большевик өмірінің таңдаулы жылдарын ол Қазақстанда пролетариат диктатураның жеңуі жолындағы күреске жұмсаған ер, таңдаулы шығармаларын біздің республикамыздағы Азамат соғысының тарихына арнаған ер еді. Фурманов жолдастың аты Қазақстан еңбекшілеріне ерекше әйгілі, оның өзін Қазақстан еңбекшілері, әсіресе Фурмановтың өзі болған жерлердегі еңбекшілеріміз өте жақсы көреді.

Фурманов жолдас Ленин мен Сталиннің жақын серігі болған Фрунзе жолдастың қолма-қол басшылығына еріп іс істеді. Фрунзе жолдас Азамат соғысының ең жауапты учаскелерінің бірінде Ленин – Сталин ұлт саясатын практикада жүзеге асыру міндетін Фурмановқа тапсырған еді.

Фурманов жолдасты партия Чапаевтың дивизиясына қызметке жіберді, ол Иванов-Вознесен тоқымашыларынан құралған отрядпен бірге келді. Фурманов жолдас революция-соғыс советінің Жетісудағы өкілі болды. Соның қолыма-қол қатынасымен Оралдағы казак-орыс ақтары, Алашорда бандылары, Жетісудағы ақтардың топтары қиратылды.

Фурманов жолдас нағыз қайратының толып, кемеліне келген кезінде қайтыс болды. Ол қазір көрікті өмірімізді, қазіргі құлпырған социалды Қазақстан елін, өсіп келе жатқан ұлт кадрларын, сол кадрлардың техникаға жетілгендігін, күні кеше күң болған қазақ әйелінің бұл күнде жұртпен теңеліп, социалды құрылысқа белсене қатынасып отырғандығын, Советтер Одағының ең ардақты нағраттарын алып отырғандығын көре алмай кетті. Бірақ, бүгінгі біздің көркем өміріміз, бүгінгі гүлденген өміріміз Фурмановтың идеал, Фурмановтың күрескендегі арманы, таңдаулы күштерін жұмсағандағы көксеген өмірі екендігін жақсы білеміз.

Фурманов жолдаспен бірге тіресіп, майдандарда бірге алысқан оның жауынгер серігі – Анна Никитична Фурманова жолдас болатын. Ол Мәскеудегі

* Фурманов Дмитрий Андреевич (1891–1926) – советский писатель-прозаик, революционер, общественно-политический деятель. Автор романов «Чапаев», «Мятеж» и др. произведений [Большая энциклопедия: В 62 томах. Т. 55. – М.: Терра, 2006. – С. 539].

театр институтының басшысы, сонда түрлі ұлттардан көркем өнер қызметшілерін даярлайды. Оның институтында қазақтың жұмысшылары мен колхозшыларының балалары оқып жатыр. Ол Фурманов жолдастың традицияларын ілгері бастыруда. Біздің республиканың үкіметі оның осы еңбегін ескеріп, мереке уақытында «Қазақстанның 15 жылдығы» значогін берді.

Чапаев дивизиясының ерлік көрсеткен жерлері болғандықтан, Қазақстан ұйымдарының ұсынысы бойынша Сламиден ауданы мен Сламиден селені Фурманов атына көшірілді. Қазақстан үкіметінің қаулысы бойынша Фурмановтың атына стипендиялар ашылды, өзге түрлі шаралар да қолданылды.

Республикамыздың еңбекшілері Дмитрий Фурмановты әрқашан ардақтап, оны ешқашан есінен тастамайды. Оның ерлікпен өткен өмірі – біздің совет жастарына шын үлгі беретін өмір.

*Қазақ әдебиеті. – 1936.
– 15 март. – №11 (76).*

За первенство в спартакиаде среднеазиатских республик

Под руководством ленинской партии, великого вождя т. Сталина советский народ все больше и больше развертывает свои способности, свои таланты во всех областях социалистического строительства. Стахановское движение, сотни тысяч передовых людей сталинской эпохи в борьбе за высокую производительность социалистического труда, в прекрасных образцах овладения и создания высокой мировой техники и культуры наглядно и ярко демонстрируют этот могучий подъем творческой инициативы широчайших народных масс.

Возьмем выступления артистов, музыкантов, поэтов, акынов, казахского народа в дни декадника казахского искусства в Москве – столице нашей социалистической родины. Ведь все участники действительно развернули свои способности, свои таланты! Ведь это крупнейший и ценнейший вклад в мировую сокровищницу литературы и искусства!

При царизме, капитализме и Алаш-Орде эти таланты были задушены. При советской власти, благодаря ленинско-сталинской национальной политики, заботливого отношения и внимания любимого Сталина – даже самые отсталые в прошлом народы – создают мировые шедевры народного искусства.

В этой связи большое значение приобретает и физкультурное движение в Казахстане.

Партия, правительство и лично т. Сталин уделяют огромное внимание вопросам физкультуры. Стране социализма нужны здоровые, крепкие, жизнерадостные и храбрые люди. Физкультура становится нашим общенародным делом.

Но Казахстан в этом деле пока еще сильно отстает от братских республик и краев Советского Союза. Причем это отставание можно объяснить только тем, что у нас, в Казахстане, некоторые руководители смотрят на физкультуру не по-большевистски, нередко игнорируют этот важнейший участок обороны нашей страны, физического воспитания советского народа. У нас, в Казахстане, и количественно и качественно физкультура стоит на низком уровне. Особенно плохо обстоит дело с физкультурной работой среди казахов.

Надо это дело исправить обязательно летом нынешнего года. Я повторяю – летом нынешнего года, потому что физкультурные и комсомольские организации

Материалдар мен құжаттар жинағы

Казахстана должны летом текущего года провести крупнейшие мероприятия: у нас должны сдать нормы ГТО* 1-й ступени 40 тыс. человек и ГТО 2-й ступени – 300 чел. Мы должны провести в июле краевую спартакиаду в честь 15-летия казахстанского комсомола, участвовать в спартакиаде народов Средней Азии в Ташкенте, в сентябре. На спартакиаду нужно выставить команду по всем видам спорта в 215 человек. Мы должны также участвовать во Всесоюзной колхозной спартакиаде в сентябре в Днепропетровске.

Для того, чтобы с честью выполнить все эти задачи, необходимо широко развернуть физкультурную работу, особенно в ауле и деревне, организовав широкую сеть физкультурных коллективов и кружков, надо через сеть спортивных школ и курсов повышать спортивную технику физкультурников, образцово провести районные, городские и областные спартакиады, посвященные 15-летию казахстанского комсомола. Всемерно поднимая спорттехнику наших лучших физкультурников, – надо особое внимание обратить на вовлечение и участие в спартакиадах казахов.

Ведь у каждого народа есть таланты и в области спорта и физкультуры. В области искусства казахский народ выдвинул акынов, музыкантов, певцов, танцоров, которые в Москве показали высший класс своей работы.

Все мы должны взяться за выдвижение из аулов, колхозов, совхозов, предприятий казахских батыров для участия в борьбе (французской, финской, казахша – курес); казахских бегунов для участия на дальние и короткие дистанции и шведской эстафете (Жаяубайге, Жарс и др.), казахских снайперов для участия в стрелковых соревнованиях (Мерген, Алтын – кабак или Жанбы-Ату и др.); казахских шахматистов и игроков в «Тогуз-кумалак», Дойбы** и др. По этим видам казахского спорта и играм имеются большие кадры в ауле. Надо их найти, пригласить в областные и городские центры и организовать для них спортивные школы, курсы и семинары для тренировок.

Если мы за это дружно возьмемся – то на наших стадионах, спортивных площадках, на беговых дорожках, в гимнастических залах, в тирах и на стрельбищах будут хорошие спортивные кадры из казахов.

Каждый руководитель района, города, области, физкультурного общества и ведомства должны бороться за первенство своих физкультурников на областных на областных и краевых спартакиадах. Каждый руководитель должен готовить лучшие физкультурные и спортивные кадры в команду Казахстана для участия в спартакиаде народов Средней Азии. Казахстан должен занять первое место в Среднеазиатской спартакиаде.

*Казахстанская правда. – 1936.
– 5 июня. – № 128.*

* ГТО (Готов к труду и обороне СССР) – программа физкультурной подготовки в общеобразовательных, профессиональных и спортивных организациях в СССР, основополагающая в единой и поддерживаемой государством системе патриотического воспитания молодежи. Существовала с 1931 по 1991 год. [Большая энциклопедия: В 62 томах. Т. 13. – М.: Терра, 2006. – С. 277–278].

** Жаяубайге, Жарс, Мерген, Алтын-кабак или Жанбы-Ату, «Тогуз-кумалак», Дойбы (жаяубайге, жорга жарыс, мерген, жамбы ату (алтын кабак), тоғыз құмалак, дойбы) – казахские народные игры. [Народные праздники и игры // Казахи. Историко-этнографическое исследование. – Алматы: Казахстан, 1995. – С. 196–206].

На свекловичных полях

Колхозники Южной и Алма-Атинской областей уже четвертый год занимаются культурой свеклы и накопили большой опыт. Нынешней весной наши свекловичные колхозы провели сев свеклы несравненно лучше, чем в прошлые годы. Свекла посеяна в сжатые сроки, качество сева несравненно лучше прошлогоднего. Так, большинство колхозов Каратальского и Талды-Курганского районов, Алма-Атинской области, закончили сев свеклы в 6–7 дней. В целом Алма-Атинская область посеяла свеклу к 1 мая, причем многие колхозы к этому времени произвели уже и шаровку.

Посеяли свеклу колхозы вполне удовлетворительно и хорошо, а местами и отлично. Отставали свеклосеющие артели Мирзояновского и Меркенского районов, Южно-Казахстанской области, отставали, главным образом, из-за плохой работы руководства Меркенской и Мирзояновской МТС. Мне пришлось побывать во всех основных свекловичных районах – Талды-Курганском, Каратальском, Меркенском и Мирзоянском.

Что характерного, особенного заметил я в настроениях и в делах колхозников и колхозниц? У всех колхозников, у всех колхозниц боевое, жизнерадостное настроение. Почти все колхозы обещают дать в этом году от 350 до 700 центнеров свеклы. Отдельные звенья дали слово взять до тысячи центнеров. Каждый хочет быть лучшим из лучших и борется за это на деле. Звеньевые хорошо знают свой участок, организацию и учет труда.

Приведу один из многих фактов: На квартире у орденоноски т. Сугуралиевой (Меркенский район) собрались звеньевые. В беседе с мной одна из них рассказала, что она на протяжении нескольких дней ходила в 3-4 часа ночи на свои поля проверять, как влияют наступившие морозы на всходы свеклы. Об этом рассказывали и другие колхозницы Талды-Курганского и Каратальского районов. Они наблюдали за состоянием свекловичных полей, зажигали подготовленные заранее валы из соломы, предупреждали губительные действие морозов, пересевали те участки, где всходы погибли.

Хорошее отношение колхозников и колхозниц к труду на свекле видно и из их отношения к удобрению. Каждая колхозница ясно и четко расскажет вам, сколько у нее удобрений, какие и как она применяет. Интересно отметить особо хозяйское отношение к удобрению «тунгеасыл» (орокалий).

Большую работу проводят колхозы по борьбе с вредителями свеклы: окапывают свои плантации канавками против долгоносика, устанавливают на поле корытца с приманкой для ловли бабочек. Каждая колхозница и колхозник теперь хорошо знают о положении дела с посевом свеклы, организацией труда, знают технику обработки свеклы, ухода за ней. Говоришь с колхозницей, особенно с колхозницей-казачкой и чувствуешь, что с тобой говорит человек, прекрасно знающий агротехнику свеклы, технику организаций труда. Словом, с тобой говорит человек с иным отношением к делу, с иным подходом, с иным кругозором и настроением, чем в прошлые годы.

Колхозники и колхозницы правильно уже подходят к оценке лучших и знатных людей, к оценке людей, завоевавших себе первое место в колхозе. О них рядовые колхозники говорят как о людях, которые, действительно, являются заповалами в великом деле строительства социализма.

На всех колхозных слетах в Каратальском, Талды-Курганском и Меркенском районах чувствовался тот дух энтузиазма и подъема, который обеспечил успехи весенней посевной. Эти прекрасные настроения, несомненно, дадут большой

Материалдар мен қўжаттар жинағы

производственный эффект – в дальнейших процессах ухода за свеклой, на уборке ее и сдаче свеклы государству.

Все больше и больше проявляется могучая сила колхозницы. Спрашиваю у одной звеньевой, сколько людей в ее звене.

– Шесть, – отвечает колхозница, – четыре женщины и двое мужчин.

– А кто лучше работает?

На этот мой вопрос отвечает близко стоявший колхозник:

– Лучше, – говорит он, – работают женщины.

Следует отметить, что в звене, о котором я рассказываю, мужчина вырабатывает в день по трудовню, а женщина – по полтора трудовня. Такие факты я встретил в нескольких колхозах. Вообще я не слышал, чтобы колхозницы отставали от мужчин на обработке свеклы.

Все это очень характерно, невольно вспоминаются мудрые слова великого Сталина, сказанные им на приеме колхозниц-пятисотниц руководителями партии и правительства 10 ноября прошлого года.

– «Только колхозная жизнь могла сделать труд делом почета, только она могла породить настоящих героинь – женщин в деревне. Только колхозная жизнь могла уничтожить неравенство и поставить женщину на ноги. Это вы сами хорошо знаете. Колхоз ввел трудовень. А что такое трудовень? Перед трудовнем все равны – и мужчины, и женщины. Кто больше трудовней выработал, тот больше заработал. Тут уж ни отец, ни муж попрекать женщину не может, что он ее кормит. Теперь женщина, если она трудится и у нее есть трудовни она сама себе хозяйка... Трудовнями колхоз освободил женщину и сделал ее самостоятельной».

Спросите любую женщину – казачку о Марии Демченко. Все они ее знают, уважают и считают ее своим учителем в области организации труда, в области агротехники, в области борьбы за высокий урожай сахарной свеклы.

Уже в прошлом году мы имели пятисотниц – т.т. Доскажанову Нурипу, Акилбаеву Кунжан, Саурукову Беркару, Керимбекову Кумысбалу, Исманкулову, Умургалиеву Жамилю и Черненко Марию, показавших, что в условиях Казахстана можно получить не только 500, но и 600 и больше центнеров сахарной свеклы с гектара.

Изменились взгляды колхозников и колхозниц на культурно-бытовые условия жизни. Каждый стремится получше одеться, получше украсить свою избу. И это – вполне нормальное явление, особенно если иметь в виду стахановцев, ударников, знатных людей колхоза. Раз они больше других зарабатывают, – значит могут и должны лучше и веселее жить. К радостной жизни тянутся и остальные, но без зависти друг к другу. Этой зависти нет. Все стремятся сделать свою жизнь лучше и веселее жить на основе честного отношения к труду.

Улучшилась жизнь колхозников, особенно свекловичных артелей, в связи с высоким прошлогодним урожаем. Бескоронные и особенно бесскотные хозяйства очень редки. Нет скота, обычно, у тех, кто только в прошлом году или недавно вступил в колхоз. Значителен и культурный подъем колхозных масс. В прошлые годы, бывало из десяти женщин знали грамоту две-три. А теперь в свекловичных колхозах не десять женщин приходится 5-6 грамотных. Я в перерыве на поле проверял, как освоили колхозницы письмо: любая из них могла не плохо написать свою фамилию и те слова, которые я называл.

Но так обстоит с учебой не во всех колхозах. Я видел несколько таких артелей, где не налажена учеба, где учебу отложили до зимы. Я спрашивал – совместима ли учеба с полевой страдой, с уходом за урожаем, с уборкой и сдачей свеклы, но не получил прямого ответа. Видимо, не прочь были отложить учебу вообще.

Видимо, в голове у отдельных районных работников еще крепко сидит старая традиция очередности. Видимо, живы еще попытки поставить ликвидацию неграмотности на последнее место.

Между тем рвения и желаний работать на культурном фронте у многих низовых организаций и у самих масс не меньше, чем к свекле и к животноводству. Это ясно выявилось в Талды-Кургане, на пленуме аулсельсовета и в Мукуринской МТС из докладов секций совета о свекле, животноводстве и культуре.

Областное руководство Алма-Атинской и, особенно, Южной областей должно крепко помочь свекловичным районам. Надо среди колхозников свекловичников шире популяризовать все решения по свекле и агротехнике, которые издаются центральными и краевыми организациями. Мне приходилось сталкиваться с такими фактами, когда не все колхозники хорошо знают эти решения, особенно, по агротехнике; некоторые колхозники не знали решения президиума Каз ЦИК об учреждении переходящего красного знамени, которое будет вручено послу уборки свеклы передовому свекловичному колхозу. Это – большой пробел, зависящий не столько от колхозников, сколько от районных и аульно-сельских руководителей. Надо взяться за реализацию этих решений в процессе полевых работ.

Мы в соревновании по свекле с Киргизией взяли на себя большое обязательство. Если взять срок сева свеклы, то мы позже кончили, чем Киргизия, позже потому, что плохо работали Мирзоянская и Меркенская МТС Южно-Казахстанской области.

Но сев – только часть всего комплекса работ на свекле. Нам надо не отстать в уходе за посеянным, быть впереди Киргизии. Это можно сделать при условии, если мы добьемся наилучших показателей ухода: завершим во время шаровку, проведем двукратную прорывку, вовремя подсеем, проверим, подкормим свеклу, максимально используя механизированные орудия обработки.

Необходимо обеспечить соответствующее климатическим условиям поливов свеклы, внедряя бороздковый способ полива, с последующим междурядным рыхлением и прополкой. Надо вовремя принять все меры предупреждения от сельско-хозяйственных вредителей сахарной свеклы и их истребления.

Хорошим уходом за посевами мы должны компенсировать недочеты, которые допустили во время сева. У нас имеются все возможности все это сделать – прежде всего, есть прекрасные люди, есть стахановки-пятисотницы, есть ударники агрономы и агротехники, технически мы вооружены хорошо. Имеем удобрения, земля у нас хорошая. Все эти возможности надо использовать на деле и тогда за нашими колхозами будет обеспечена победа в соревновании с Киргизией.

Уже в прошлом году, когда наши колхозники и колхозницы только овладевали техникой сева, ухода и уборки свеклы, на всесоюзном совещании работников сахарной промышленности т. Микоян заявил:

– «В новых районах мы теперь уже имеем суточную мощность переработки сахарных заводов в 78 тыс. центнеров свеклы, или 65 вагонов сахара ежедневно. Оказалось, что свекла растет в Казахстане не хуже, чем на Украине, а даже лучше... Эти новые районы так хорошо развивают свеклосеяние, что здесь в дальнейшем будут и должны строиться еще новые сахарные заводы. Возникновением новых очагов сахарного производства на востоке мы обязаны т. Сталину».

А теперь 1936 стахановский год. Мы имеем прекрасные кадры. Вырос энтузиазм колхозных масс. Мы обязаны по всей республике добиться, в среднем, не менее 350 центнеров свеклы на гектар, а по передовым колхозам не – менее 500–800 центнеров.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Надеюсь, что наши районные работники, наши колхозники и колхозницы добьются этого, обеспечат подлинно сталинский урожай сахарной свеклы в Казахстане, обеспечат ему первенство по урожайности свеклы в Союзе ССР.

*Казахстанская правда. – 1936.
– 4 июля. – № 127.*

Қазақстан Орталық атқару комитеті сессиясының қорытындысы

Қазақстан Орталық атқару комитетінің жуықта ғана болып өткен сессиясы Қазақстан халық шаруашылығы мен әлеумет, мәдениет құрылысының 1936 жылғы планын қатар бекітті. 1935 жылы бүкіл Советтер Одағы да, соның бір бөлімі болып отырған Қазақстан да адам айтқысыз ұлы табыстарға жетті. Бұл табыстардың ішіндегі ең тамашасы – стахановшылар қозғалысымен қабат халықтың қалың бұқарасынан жаңа адамдардың өрлеп шыққандығы болды. Ауыл шаруашылығы жөнінде ғана емес, өнерлі кәсіптің бірсыпыра тарауларында да, мәдениет құрылысында да табыстары айта қалғандай болды. Бұлармен қатар Қазақстандағы жұмысшы және қара шаруа көпшілігінің әл-ауқаты да көтерілді.

Айналып келгенде осылардың барлығының арқасында Қазақстандағы бұрынғы басшылықтың, барлық партия және совет ұйымдарының 1930 – 1932 жылдардағы қаталары түзетіліп, сол қаталардың салдары негізінде жойылып болды. Сүйтіп, халық шаруашылығының негізгі тауарлары жөнінде Қазақстан Советтер Одағындағы алдыңғы қатарлы республикалар мен өлкелердің тобына қосылады.

Мал шаруашылығы – біздегі халық шаруашылығының аса маңызды тарауы. Бұл жөніндегі іс қорытындыларының тамашалығы сол, 1935 жылы Қазақстан малы 31,8%-ке көбейіп, мал басын көбейту қарқыны жағынан Қазақстан Советтер Одағындағы алдыңғы орынның бірін алды, мал шаруашылығын өркендетудің планы артығымен орындалды. Егін шаруашылығы жөнінде де айта қалғандай алға бастық. Мәселен, астық, мақта, қант қызылшасы және басқа сондайлардың түсімі жағынан, мемлекетке соларды тапсыру жағынан Советтер Одағындағы алдыңғы орынды алдық.

1935 жылы өнерлі кәсіптің бірқатар тауарлары планын бірінші рет артығымен орындап шықты. Мәселен, алтын өнерлі кәсібі, Риддер, тамақ заттарының өнерлі кәсібі және басқалар.

Қысқасы, 1935 жылдың қорытындылары Қазақстан халық шаруашылығын бұрынғыдан әлдеқайда тез өркендеп, Қазақстанды бұрынғыдан әлдеқайда тез ілгері бастыруға әбден қолайлы жағдайлар туғызды. Осы ілгері басу жайын сипаттау үшін 1936 жылғы планның кейбір деректерін көрсете кетейік. Халық шаруашылығының барлық тарауларына жұмсалатын іргелі қаржының жалпы мөлшері 1 миллиард 37 миллион сом болып бекітіліп, 1935 жылғы нақтылы мөлшерінен 50% асып түсті. Бұл цифрлардың қандай орасан зор цифр екендігін содан біліңіз – екінші бесжылдықтың алғашқы үш жылында іргелі қаржының жұмсалған мөлшері осыдан сәл ғана көп болатын.

Халық шаруашылығының 1936 жылғы планында іргелі құрылысқа жұмсалмақшы қаржы қандай артса, негізгі өнерлі кәсіп орындарының өндіріс программасы да сондай қатты артып отыр. Мәселен, биыл жұмсалатын іргелі қаржының мөлшері былтырғыға қарағанда, ауыр өнерлікәсіп Халық комиссариаты жөнінде 80 процент, тамақ өнерлі кәсібі Халық комиссариаты жөнінде 53 %

жеңіл өнерлі кәсіп Халық комиссариаты жөнінде 32 процент, жергілікті өнерлі кәсіп комиссариаты жөнінде 66 процент артады. Биыл өнерлі кәсіп продукциясы былтырғыдан 39 процент артуға тиіс.

Биылғы теміржол құрылысын айрықша атап өтуіміз керек. Биыл Қарағанды-Балқаш, Риддер-Рубцовка теміржолдарын дұрыс пайдалануға тапсыруымыз керек. Гурьев-Ақтөбе, Орал-Елек және Нілді-Жезқазған араларына да теміржолдар салуымыз керек. Бұл теміржолдар салынғанда Қазақстан аудандары облыстармен, өлкемен арадағы қатынасын бұрынғыдан әрі күшейтеді. Мұнымен қатар, Үлкен Алтай, Үлкен Жезқазған, Үлкен Ембі, Қоңырат және басқа солар сықылды аса ірі өнерлі кәсіп мәселелерін шешіп, өркендету ісін тездету үшін де бұл жолдардың орасан үлкен маңызы бар.

Биыл әлеумет-мәдениет жиынына көп қаржы жұмсалмақшы. Бұл қаржыға мектеп, дәрігерлік орын салынбақшы, бұрынғы орындар көбейтілмекші. Осының арқасында жаппай міндетті оқуды көбірек іске асыруға, ауыл мен деревнядағы халыққа дәрігерлік жәрдемді көбірек көрсетуге мүмкіншілік туып отыр.

Бөлшекті тауар обороты 2 миллиард 44 миллион сом болып белгіленіп отыр, былтырғысы бір жарым миллиард сом еді. Сессия жазғы егіс планын 4 миллион 21 мың гектар етіп бекітті. Бұған барлық астық және техника егістері кіреді.

Биыл астықтың гектарынан 7,1 центнер, мақтаның гектарынан 8 центнер, қант қызылшасының гектарынан 250 центнер алуымыз керек. Бұл бүкіл республикамызға тұтас белгіленіп отырған орташа мөлшер. Механизацияны бұрынғыдан әрі күшейтіп, жаңа МТС-тер ашып, алдыңғы қатарлардың таңдаулы үлгілеріне сүйеніп, бірқатар жерде осы орташа мөлшерлерден екі есе асып түсетін болуымыз керек.

Сессияда егіс планын мезгілінде орындау, агротехника шарттарын бұлжытпау керектігі, егінді жақсылап күтіп, егін түсімі жөніндегі артта қалушылықты жою, қант қызылшасы мен темекінің түсімі жағынан бірінші орын алуымыз керектігі айрықша айтылды.

Мал шаруашылығы жөніндегі негізгі міндетіміз – малды төлімен көбейте өсіру, мал шаруашылығы продукциясының тауарлылығын арттыру, мал індетін жою, мал тұқымын асылдандыру жұмысын мықтап оңдау. Биыл колхоз қара шаруа секторында 550 мың саулықты биязы жүнді қошқарға қашырып, 200 мың сиырды асыл тұқымды бұқаға қашыртып, будандастыруымыз керек.

Биыл Ағарту Халық комиссариаты* жөнінде жұмсалатын іргелі қаржы екі есеге жуық арттырылды. Бастауыш және орта дәрежелі мектеп оқушыларының жалпы мөлшері 931 800 адам болып белгіленді. Оқу жылының басына дейін қалалардан 44 мектеп, ауыл-деревнядан 10 интернат салынып, пайдалануға

* Халық Ағарту комиссариаты – 1920 жылдың қазан айында Кирревкомның Халық Ағарту бөлімі негізінде 4-12 қазан аралығында І Бүкілқазақтық кеңестер съезінің шешімімен құрылды. Комиссариат жұмысы Кеңестік мәдени саясатында басты орын алды. Осыған байланысты, Орталық Атқару комитеті республикадағы барлық жұмысшыларды және ағарту бөлімдерін құрылған комиссариат қарамағына жіберу үшін керекті қаулылар қабылдай бастады. Сонымен, Халық Ағарту комиссариаты республикадағы барлық мәдени және саяси-ағарту жұмысты анықтайтын және бағыттайтын орталық мемлекеттік мекемеге айналды.

Комиссариаттың басты мақсаттары:

- Халық ағарту ісіндегі теоретикалық, жобалық және идеялық басшылық;
- Халық арасында барлық саяси-ағарту жұмысына басшылық;
- Балалар мен жасөспірімдер арасында әлеуметтік тәрбие ісіндегі басшылық;
- Әдеби-баспа ісіндегі басшылық.

Материалдар мен құжаттар жинағы

тапсырылу керек, колхозшылардың өз бетімен салдырып жатқан мектептері өз алдына. Сессия кино және көркемөнер жұмысына айрықша көңіл бөлді. Бұларға арналған іргелі қаржыны арттырды.

Облыстар мен аудандар да жазда курс ашып, оқытушылардың мамандығын арттыру жұмысы айрықша маңызы бар міндет. Бастауыш мектептердің барлығын толық 4 класты мектепке айналдырумен қатар, бұл міндеттің маңызы өте-өте күшейіп отыр.

Денсаулық сақтау жолына жұмсалатын іргелі қаржы былтырғыдан екі есеге жуық арттырылды. Ауыл-деревнядағы дәргерлік орындарды көбейту қамы ескерілді. Бірсыпыра дәргерлік орындар ашумен қатар, ауылдағы әлеумет ауруларына қарсы күресіп, сол ауруларды жою үшін, мал өсіруші аудандарға арнаулы экспедициялар мен отрядтар шығару қажет екендігі айтылды. Мұндай экспедициялардың бұрынғы тәжірибелері жақсы нәтижелі болып отырған. Сондықтан жергілікті кенес ұйымдары бұларға айрықша атсалысу керек, алдымен көлік және үй тауып беріп отыру керек.

Сессия үй салуға және коммуналдық орындар салуға 16 миллион сом арнады. Бұл ретте Алматыдан бірнеше орындар (мейманхана, монша, электр станциялар және басқалар) салынбақшы, аудан орталықтарынан аудандық атқару комитеттеріне 24 үй, кісі тұратын 34 үй және 37 монша салынбақшы. Бұлармен қатар коммуналдық кәсіп орындары мен үй шаруашылықтарын тәртіпке салу, қалаларды ондап, таза ұстау, ағаш егу міндеттері айрықша ескерілді. Бұл реттегі аса маңызды міндет – Алматы қаласындағы құрылыс программасын толық орындау. Бұл программа – Алматы қаласын республикамыздың үлгілі Астана-сына айналдыру қамын көздеген программа.

Сессиядағы екінші мәселе – 1935 жылғы бюджеттің орындалуын бекіту және 1936 жылғы бюджетті бекіту болды.

Сессия өткен жылғы бюджеттің орындалуындағы бірсыпыра кемшіліктерді атап көрсетті. Бюджеттің кіріс жағы қанағаттанарлық орындалғанымен, шығыс жағының кем орындалғандығы бар. Ауыл шаруашылығынан, үй-коммуналдық орындардан және жергілікті салықтардан келетін кірістердің орындалуында артта қалғандық бар.

Әкімшілік-басқару аппаратына ұсталған қаржы сметадағыдан 12,8%-ке артып кеткен. Бұл жөнде, әсіресе, Оңтүстік, Алматы және Батыс облыстарының ісі нашар. Бұлармен қатар, Алматының қаласынан басқа облыстардың бәрінде де оқытушылар мен адам дәрігерлеріне тиісті еңбекақы мезгілінде берілмей, ылғи берешек болып отырған, біразы 1936-жылғыдан ауысқан. Бұл кемшіліктердің себебі мынау – облыстық, аудандық атқару комитеттері, қалалық советтер бюджет тәртібін қолданбаған. Көп реттерде бұлардың өздері сол тәртіпті бұзып, төменгі орындарға жаман үлгі көрсеткен. Ауыл-селсоветтердің қасындағы тексеру комиссияларының жұмысы да нашар болған. Сессия 1936 жылғы бюджетті бекіткенде осы айтылған кемшіліктердің барлығын жоюды қатты тапсырды. 1936 жылғы бюджеттің кірісі де және шығыс жағы да 555 миллион 746 мың сом болып бекітілді, былтырғыдан 36,8 процент арттырылды.

Сессия әкімшілік-басқару орындарында ұсталатын шығынды сметадан арттырмау керектігін, оқытушылар мен дәрігерлік қызметшілердің еңбекақыларын берешек ақыларын берешекке айналдырмай, мезгілімен төлеп отыру керектігін айрықша тапсырды. Бұлардың еңбекақысын мезгілінде төлемей, берешекке айналдырып жіберушілерді қатаң жауапқа тарту керек, қатта орындарынан түсіріп, сотқа да беру керек деді.

Сессияда қаралған үшінші мәселе – мал шаруашылығының жайы, бұл жөндегі биылғы міндеттеріміз болды. Бұдан қосымша түрде Шығыс Қазақстан облысындағы мал шаруашылығының жайы сөз болды.

Мал шаруашылығы мәселесі Қазақстандағы партия конференциялары мен Совет сиездерінің, Орталық атқару комитеті сессияларының күн тәртібіне ылғи қалмай келеді. Мұның солай болатын жөні де бар. Үйткені, Қазақстан мал шаруашылығы жөнінде Советтер Одағының ең негізгі ауданының бірі болуға тиіс. Қазақстанда асыра сілтеушілік кезінде көбінесе мал шаруашылығы ойсырап қалды. Оның үстіне Қазақстанда мал шаруашылығын ойдағыдай көтермейінше, шаруашылықтың өзге түрлерін өркендету мүмкін емес.

Орталық комитеттің және Одақтық үкіметтің үлкен жәрдемінің арқасында Мирзоян жолдастың басшылығымен бүкіл Қазақстан партия ұйымы мен советтерінің істеген қажырлы қызметінің арқасында, соңғы үш жылдың ішінде Қазақстанның мал шаруашылығы көтеріліп келеді. Әсіресе 1935 жылы қатты көтерілді, 31,8 процент көбейді. Дегенмен, бұл да жеткіліксіз. Малды бұдан да артық көбейтуге мүмкіншіліктеріміз бар, бірақ соларды әлде болса жете пайдаланғанымыз жоқ деген Мирзоян жолдастың сөзі әбден дұрыс. Кейбір аудандар, кейбір совхоздар төлдің шығынын тым көбейтіп жіберді. Түйе мен жылқыны жөнді көбейте алмады. Сессия бұл аудандар мен совхоздардың жұмысын мүлдем нашар деп тапты.

Сессия негізгі түліктер: сиыр, жылқы және қой жағына келгенде Шығыс Қазақстан облысының өте артта қалып отырғандығын айрықша ескертті. Сессия – мал шаруашылығын өркендетудің мемлекеттік планын артығымен орындап, 1936 жылы Қазақстандағы малды кемінде 40 процент көбейту керек деген Мирзоян жолдастың ұсынысын толық қоспап, түгелімен қаулы алды.

Сессия колхозшылардың малы жоқтығын 1936 жылы толық жоюға назар салды. Малдағы ерекше кесірлі індеттерді (маңқа, алаөкпе, бруцеллез және басқалар) мықтап жою керек. Мал дәрігерлігі – зоотехника жұмыстарын бұрынғыдан әрі ондау керек. Төлді жақсылап өсіріп, сақтау керек, малдың өлім-жігімін тоқтату керек. Мұнымен қатар, төл алу науқанына ойдағыдай әзірленіп, соны мінсіз өткізетін болу керек. Мал шағылыстыру науқанын ондап өткізіп, қай түлік малдың болса да қысырауын жою керек. Сессия осы міндеттердің бәрін де атап-атап көрсетті.

Сессия қай түлік малды болса да бұрынғыдан әрі тез көбейтудің, колхоз товарлы фермаларын көбейтіп, нығайтудың, колхоздардың ортақтастырылған малының барлығын көбейтудің бірсыпыра шараларын белгіледі. Жергілікті тұқымды малды асыл тұқымды малдармен будандастырып, малдың өнімділігін арттыру міндетін де сессия атап ескертті. Бұл мал шаруашылығындағы стахановшылардың бүкілодақтық мәжілісінде біздің делегаттарымыз Солтүстік Кавказ өлкесін социалды жарысқа шақырған болатын. Қазір екі өлкенің социалды жарыс шарты жасалмақшы. Осымен қабат биыл мал шаруашылығы жөнінде бізге аса үлкен міндет жүктеліп отыр. Биылғы жыл – бұл жөнде біздің ардақты ұстайтын жылымыз. Осыны естен шығармау керек.

Қазақстанның барлық еңбекшілері Орталық Атқару комитетінің III-сессиясының қаулыларын айта қалғандай орындауы керек. Биыл барлық түлігімізді 40,5 процент көбейтіп, Солтүстік Кавказ өлкесімен арадағы социалды жарыста бірінші орын алып шығатын болуымыз керек.

Осымен қабат совхоздардың жұмысын мықтап ондауға айрықша көңіл бөлу қажет. Совхоздар социалды мал шаруашылығының алдыңғы қатарлы жетекші

Материалдар мен құжаттар жинағы

отрядына айналуы керек. Бізде артта қалған совхоз болмауы керек. Бұл үшін совхоз басшылары, облыс және аудан ұйымдары совхоз малшаруашылығына мықтап бет бұруы керек. Жақсы басшылық көрсетіп, совхоздарда стахановшылар қозғалысының кең өріс алуына атсалысуы керек. Трестер ажыратылуымен қабат, жүктеліп отырған жауапкершілік бұрынғыдан әлдеқайда күшейгендігін естен шығармау керек.

Мал шаруашылығын өркендетудің мемлекеттік планын толық және артығымен орындап шықсақ, Қазақстан Кеңестер Одағындағы алдыңғы қатарлы республикалар мен өлкелердің бірі болады. Сессия сауатсыздықты жою туралы әдейілеп үндеу шығарады. Соңғы жылдарда сауатсыздықты жоюда зор табыстарымыз бола тұрса да, сауатсыздықты жою жұмысы әлі күнге дейін артта қалып келеді. Биыл сауатсыздар мен шала сауатсыздардан кемінде 600-мың адамды оқытып, сауаттандыруымыз керек. Қалаларымыз, совхоздарымыз, МТС-теріміз, отырықшы аудандарымыз жаппай сауатты болып шығып, көшпелі аудандарда сауатсыздықты неғұрлым тез жоятын болайық. Әсіресе әйелдерді, оның ішінде қазақ әйелдері мен аз ұлт әйелдерін сауаттандыруға толық көңіл бөлуі керек. Сессия осы мақсатпен әдейілеп үндеу шығарды.

Сессияның барлық мәселелер жөніндегі шығарған қаулыларын қалың бұқараға жеткізу керек, кеңес ұйымдарында, колхозшылар мен жұмысшылар ортасында талқыға салу керек. Бұл қаулыларға жұрт жаппай үн қосып, стахановшылар қозғалысын бұрынғыдан әрі күшейтетін болсын, планын толық және артығымен орындап шығуға міндеттенетін болсын.

Сөз жоқ біздің тамаша кеңес халқы – жұмысшылар мен колхозшылар, Қазақстанның барлық еңбекшілері сессияның қаулыларына большевиктік іспен жауап береді. Тек партия және кеңес ұйымдарының тиісті басшылық көрсетіп, ұйымдастыруы, жәрдемдесуі ғана керек. Сессияның қаулыларын іске асыруға төменгі қызметшілер, төменгі кеңес орындары айрықша көңіл қоюы керек, сессия қаулыларының орындалуын тиісінше бақылап отырулары керек.

«Жолымыздағы қиыншылықтардың барлығын ойдағыдай жеңіп отыру үшін, жұмысты шын көңілмен, шын ықыласпен істейтін ынта бұрынғыдан да күшті болуы керек. Бұл үшін жұмыстағы үлкен кемшіліктерді мықтап сынап отыру керек. Басшы қызметшілер, аз болсын, көп болсын күні кеше жарамды болған ескі нормаларды бүгін қолдануға болмайтындығын ұғынуы керек.

Жұмысшылар еңбек өнімділігін, мәселен, былтырғыдан осы күннің өзінде екі есе, кейде үш-бес есе арттырып отыр. Жұмысшылар табы жұмысты бұрынғы ескі нормамен істемей, алдыңғы қатарлы жаңа нормалармен істеуге қатты талпынып отыр. Осының өзі біздің басшы қызметшілерімізге де жаңа міндеттер жүктеп отыр. Бұлар да жұмыстарын қайта құруға тиіс» (Молотов). Стахановшылар жылы болып отырған 1936 жылдың қойып отырған шарттарына қарай жұмысты қайта құру керек. Алдыңғы қатарлы адамдардың, әсіресе республикамыздың орынды ерлерінің таңдаулы тәжірибелерін пайдалану керек, төменгі кеңес орындарының жұмыстарын шындап, ондау керек. Сонда ілгері басып, табыстан-табысқа жетеміз, стахановшылар қозғалысын өрістетеміз, социализм ерлерін үсті-үстіне көбейтеміз, халықтар достығын бұрынғыдан әрі күшейтеміз, ұлы Отанымыздың ел қорғау күшін онан сайын арттырамыз.

1936 жылды стахановшылар жылына айналдырайық. Қазақстан Орталық атқару комитетінің III-сессиясының қаулыларын стахановша орындайық!

Орденді стахановшылардың іс-тәжірибесі толық іске асын

Біздің социалды құрылысымыздың өндіріс, ауылшаруашылық тарауларында істейтін стахановшылар аз емес, оның ішінде Одақтық үкіметтің ең жоғарғы наградын алған орденділер де, Қазақстан үкіметінің жоғарғы награды «15 жылдық значоғин алғандар да бар. Олар – еңбек, іс майданында тәжірибесі мол, еңбектің өнімін мейлінше асырып бере білген алдыңғы қатарлы адамдар. Бұл орденді стахановшылардың күнбе күнгі ісіне аса үлкен маңыз беріп, барлық жағынан басшылық жәрдем көрсетіп отыруымыз керек. Олардың көбі-ақ саяси, мәдени білім жағынан бірталай реттерде әлі көп төмен.

Олар оқып, білім алып тәжірибеленуі керек. Қазір де біздің стахановшыларымыз білім көтергісі, оқығысы келеді. Мәдениетті тұрмыс құрғысы келеді. Бірақ, бұларға жергілікті партия кеңес орындарымыз толық жәрдем көрсетіп, түрлі жағдайлар туғыза алмай отыр.

Отанымыздағы жүздеген, мыңдаған стахановшылар толық мәдениеттенгілік білімі болса ғана ұлы істі, ұлы еңбекті меңгеріп, басқара алады, өздерінің іс-тәжірибелерін, іс үлгілерін қалың жұртшылыққа тарата алады, хат білетін, саналы, білімді стахановшылар өз ісінің тәжірибесін басқаларға баспасөз арқылы да, жай хат арқылы да жазып, пікір алысып опыт ауыстырып отыра алады.

Бұл сықылды стахановшылар бізде бар. Олар пікір алысу үшін өздерінің іс тәжірибелерінен алып, бірімен-бірі хат жазысып отыр. Бұл, әрине, игілікті жұмыстың бірі. Қазақстан Орталық Атқару комитетіне жазған стахановшыларымыздың хаттарын алатын болсақ, қазіргі іргелі ісіміздің, әсіресе ауыл шаруашылығы тарауымыздың игілігіне аса маңызды хаттар, ол хаттардың бәрінде де өте бағалы ұсыныстар айтылған.

«Интернационализм» колхозының (Пақтаарал ауданы) орденді стахановшысы Құрманбайұлы Сегізбай жолдас былай деп жазады: «Биылғы Стаханов жылының көктемгі егіс науқанында колхоздың 550 гектар егіс планын кезінде орындап, өнімін арттыру үшін егістік жерде дәрі-дәрмек, көң төгіп жаңарту жұмысына үкіметтен алған үш автомашиналарымызды толық пайдаландық. Осының арқасында егіс қазірде біртегіс болып шықты, мен колхоздың звено бастығы болып қызмет істеймін. Биылғы көктем егісінде өз қарамағымдағы егістің шығымын арттыруда қолданған агрономдық іс-тәжірибемді былайғы звеношылар да қолданады. Өткен жылы мемлекетке мақта тапсыру планын 110% орындасақ, биыл онан арттырып орындаймыз және гектарынан қалайда 40 центнер түсім алмақшымыз. Колхоздың мал шаруашылығында да үлкен табысымыз бар. Мысалы: өткен жылы колхозда 3200 бас қойымыз болса, қазірде 5200 бас қойымыз бар. Бір жыл ішінде ғана қойдың өсімі 2000 басқа жетті. Жас төлдеріміз түгел аман. Екінші рет қашуға тиісті 750 қойымыздың 50%-і осы күні қашып болды. Тағы да қашуда; осы сияқты басқа түлік малдарымыз да қауырт өсу жолына түсті. Жергілікті партия орындарының жәрдемімен өзіміздің сауатсыздығымызды екі айлық сауатсыздықты жоятын аудан орталық мектептен оқып, толық жойып отырмын. Құрманбайұлы».

Бұл Құрманбайұлы жолдас – үкімет орденін алған заманымыздың ауылшаруашылық майданындағы әйгілі еңбек ері. Мұның хаты біздің алдыңғы қатарлы жеке адамдарымыздың ұлы құрылыс ісінің маңызын терең түсініп жете ұғынғандығын көрсетеді. Колхоздағы егін, мал шаруашылығының нақты өсіп, өркендеуінің жолдарын, техникасын бұл жөніндегі партия мен үкімет қойған міндеттерін әбден біліп, әбден іске асырып жатқандығын көрсетеді.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Сегізбай жолдас сияқты «Ыждахат» колхозының (Түркістан ауданы) бригадирі Сапарұлы Момын жолдас былай деп жазады: «Биылғы жылы мақтаның түсімін бірнеше рет арттыру мақсатымен егістік жерді агроном айтқанындай етіп жаңарттым. Бұрынғы мақта егіліп жүрген жерлердің 15 гектарына көң салдым. Барлық жерлерге минералды дәрілер септім. Онымен қабат қадағалап гектарына биыл мақта егісін дер кезінде егіп үлгердік. Мақта егілген жерлерді екі рет суардым. Бұған да қанағаттанып қойғанымыз жоқ. Қазірде ылғи егіс басында мақтаны суғарып, жабықтаудамын. Мақта қолдан, еңбек етумен өсетін егіс қой, сапалы еңбек сіңіргеніңе қарай сапалы өнім аласын. Мен 17-майдан бастап мақтаның бірінші жабығын бастадым. 27-майдан екінші жабығына кірісемін деп отырмын. Біздің колхоздағы звено бастықтары өзара социалды жарысқа түсіп, өзіне тиісті жерлерінен, көсеміміз Сталин жолдасқа берген уәдеміз бойынша, 30 центнер мақта өнімін бермек болып отырмыз. Сол уәдені орындау үшін аянбай адал, ұқыпты еңбек істеудеміз.

Онымен бірге біздің шын, адал жұмысымызға теріс қарайтын адамдар да жоқ емес, соны да айта кетейік. Мәселен, колхозымыздың бастығы өзі әрі мақтаның жайын нашар біледі, әрі менің ісімді ұнатпай жүрді, биылғы көктемде, айрықша мақтаның 3-айдауында менің ең бұрын суарып, даярлаған жерімді бұрын айдамай, ең соң суғарған жерімді алдымен айдатты. Уақытын өткізіп жіберіп айдаған жердің жыртылуы да жаман, мақта тегіс және дұрыстап шықпайды да ғой. Жерді бұлай теріс жыртықанын айтсам да МТС адамдары мен колхоз басқармасы тыңдай қоймаған соң, аудандық НКВД начальнигі Сунаренко жолдасқа хабарладым. Ол үлкен көмек істеді, әлгі жерлерімізді өз көзімен көріп, мақта жақсы шықпайтынын біліп, СТЗ-бен айдатып берді. Синаренко жолдастың көмегінің арқасында мақта жерімді жақсылап жыртып, жақсылап суарып, күтіп өсіре білдім. Күнбе-күн өз қарауымдағы жерді қадағалап, қарап отырамын. Байқаймын, мақтам биыл жақсы, өнімді болып шығатын сияқты. Сөйтіп, Сталин көсемге берген уәдемі сөзсіз орындаймын ғой деген сенімім зор. Момын Сапарұлы».

Момын жолдастың хаты нақты мақта егудегі өзінің іс-тәжірибесін өзінің агротехникалық білімін, өзінің ісінен туған нәтижесін айтады. Керек десе, агротехника жөнінде МТС агрономдарының түсінбегендіктерін де ашып айта кетеді. Мұндай бағалы опыттары, бағалы іс-тәжірибелерін барлық мақта, астық егетін колхоздағы бригадирімізді неге түгел пайдаланбасқа? Мұнда Момын жолдас өз ісіндегі іс үлгілерін, өз ойындағы көптен жиналған тәжірибелерді жеткізіп, хат арқылы айтып беріп отыр. Ал Момынның қатар колхоздары, оның ісін, жұмыс тәртібін көзі көрген бригадирлер, ол опыттарды толығынан пайдалануына, толығынан іске асыруына болады.

Сегізбай, Момын сияқты тағы басқа стахановшы жолдастардың бәрі де жазған хаттарында колхозда тұрмыстың гүлденгендігін, қызықты, көңілді тұрмысқа қолдары жеткендігін, өз бастарының білімі, мәдениеті артып келе жатқандығын, жалпы колхоздарының шаруашылық күші күн сайын жаңа сатыға көтеріліп келе жатқандығын айтады. (М.Горький ауданындағы «Коммунар» колхозындағы тракторшы Тагоров жолдас, Кәстек ауданындағы «Жиен» колхозындағы Қожахмет Есжанұлы жолдас, тағы басқалар).

Мысалы, «Степь» колхозының (Мартөк ауданы) тауарлы қой фермасының менгерушісі Снитко жолдас хағында былай дейді: «Колхозшылардың тұрмысы бұрынғыдан анағұрлым жақсарды. Мысалы, менің өз басымды алалық, колхоз басқармасының тапсыруымен Радикова жолдас мені орыс тілінен, есептеп, қоғамтанудан сабақ оқытатын болса, малшаруашылық білімімді көтеру үшін

аудандық жер бөлімінің зоотехнигі Коваленко жолдас оқытады. Колхоздағы ең жақсы үй – менің үйім. Үйімнің ішіне кірсе шыққысыз, мейлінше таза, күтімді етіп ұстаймын, екі балам оқуда мектеп арқылы тәрбиеленеді».

Әрине, бұл – колхоз шаруашылығы өркендеп, колхоздар большевиктік, колхозшылар ауқатты болғандықтың айқын бір белгісі. Үйткені бұл сөзді, бұл жайды сол колхозшыны, колхоздағы алдыңғы қатарлы мүшенің өзі айтып отыр.

Қазірде колхозшылардың мәдени тілектері мейлінше өсті. Олар енді бұрынғыдай лас, надандықта тұрғысы келмейді, ауқатты, мәдениетті тұрмыста – тамаша өмірде тұрғысы келеді. Мұндай тілекті колхозшыларымыз күн сайын, білдіріп отыр. Максим Горкий (Шығыс Қазақстан) ауданындағы тракторшы Тогорнов жолдас былай деп жазды: «Көктемгі егісте былайғы тракторшыларға іс үлгісін көрсету үшін трактор нормасы 5 гектар болса, оны 8 гектар етіп орындап отырдым. Менен қалыспау үшін барлық тракторшылар күнделік жұмыс нормасын асырып орындайтын болды. Сөйтіп, егіс планын срогінде 800 гектар орнына 1000 гектар етіп асыра орындадық. Бұл үшін колхоз 150 сомдық тауар мен сыйлық берді. Сөйтіп, қазірде үй тұрмысымды мәдениеттендіруге күш салып отырмын. Мүмкін болса, сомасына маған бір белесепет жібертуіңізді өтінемін».

Колхоздардан патефон, әсіресе қазақтың жаңа пластинкаларын жіберуді, ойын-сауық құралдарын жіберуді, радио орнатуды, тағы-тағы толып жатқан мәдени тілектер көп-ақ түседі. Колхозшылардың мәдени тілегін толық орындау үшін партия кеңес ұйымдары тиісті шаралар қолданып отыр. Бұл, әрине, орындалады да және бұлжымай орындалуға тиіс.

Орденді стахановшылардың ұсыныстарының, олардың хаттарының маңызы өте зор. Бұл стахановшылар хаттарын жалғыз Казаткомге ғана жазып отырған жоқ, олар аудандық облыстық аткомдерге, жер бөлімдеріне де саяси ағарту орындарын да, агроном, мамандарға да жазады. Бұл сияқты жазылған хаттардың жауапсыз қалуы, іске аспауы – қазіргі стахановшылар қозғалысын бағаламағандықтың бір түрі. Еңбекшілердің хаты, әсіресе алдыңғы қатарлы еңбек ерлері жазған хаттар қазіргі дәуіріміз үшін аса бағалы екенін ешбір ұмытуға болмайды.

Біздің, кеңес, шаруашылық орындарындағы басшыларымыз стахановшылардың жұмыс әдістерін көпшілікке жаюмен бірге, өздері де сол стахановшылардан үйренуі керек. Сталин жолдас стахановшылардың мәжілісінде сөйлеген сөзінде: «Жұмысшылар мен қара шаруаларды үйрете біліп қоймай, солардан үйрене де білетін басшылар ғана нағыз шын басшылар – большевиктік бола алады» деп үйреткен Ленин. Лениннің бұл сөздері большевиктердің кейбіреулеріне ұнамады. Бірақ, тарих Лениннің айтқаны бұл жөнінде де түгелімен жүз процент дұрыс екендігін көрсетіп отыр. Шынында, миллиондаған еңбекшілер, жұмысшылар мен қара шаруалар еңбек етеді, өмір сүреді, күреседі. Бұл адамдардың босқа өмір сүрмейтіндігіне, бұлар өмір сүргенде, күрескен де адам айтқысыз зор практикалық тәжірибе алып отырғандығына кім күмәнді бола алады? Осы тәжірибені керек қылмайтын басшылар нағыз басшы санала алмайтындығына күдіктенуге бола ма? Олай болса, біз партия мен үкіметтің басшылары, жұмысшыларды үйретіп қана қоймай, солардан үйренуіміз де керек. Сіздер – осы мәжілістің мүшелері, осында осы мәжілісте, үкіметіміздің басшыларынан біраз нәрсе үйрендіңіздер, оны мен бекер демеймін. Ал біздің де, партия мен үкімет басшыларының да сіздерден, стахановшылардан, осы мәжілістің мүшелерінен көп нәрсені үйренгенімізді бекер деуге болмайды. Иә сонымен берген сабақтарыңызға рахмет, жолдастар, үлкен рахмет!» деген болатын. Міне, үйренудің ең жоғарғы формасы осы болатын.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Халық тәжірибесі, алдыңғы қатарлы адамдарымыздың опыты біздің басшы қызметкерлерімізге де, ғылымға да үлкен нәтиже береді. Теориядағы ғылым, істегі тәжірибемен өмірге асатындығы, басшы, жетекші, маман қызметкерлер жұмысты нақты істегі тәжірибеге сүйеніп жүргізе алатындығы, міне, осыдан. Стахановшыларға күнбе-күн жәрдем беріп, саяси, өндірістік белсенділігі, мәдени-техникалық білімі өсу үстіне өсуге толық жағдай жасауымыз керек.

Олардың тілектеріне, ұсыныстарына, хаттарына қатты көңіл қоя алуымыз керек. Мекемеде, ұйымдарда істейтін басшы қызметкерлер еңбекшілердің, алдыңғы қатарлы стахановшылардың қатарына ерекше көңіл аударуды жүзеге асырып отыру басты міндеттеріне жатады.

Ауыл коммунисті. – 1936.

– №6. – 32-53-бб.

Гүлденген Қазақстан

Большевиктер партиясының, оны қылушы ұлы Ленин-Сталиннің арқасында, социалды ұлы Октябрь революциясының нәтижесінде Қазақстанның Автономиялы социалды республика болып құрылғанына бүгін 16 жыл толды.

Октябрь төңкерісі патша тұсында болған барлық езілушілікті біржола жойды. Октябрь төңкерісі адамды адам қанаушылығын жоқ қылды. Қазақтың еңбекші бұқарасы азамат соғысы жылдарында Октябрь төңкерісінің жемістерін шын ерлікпен қорғады, өзінің өткен заманын қайта құрмақ болған барлық ақтардан контрреволюцияшыл алашордашылардан өзінің байтақ жерін арылтты.

Қазақ еңбекшілерінің өзінің бостандығы үшін 1916-жылы патшаға қарсы көтерілісінің 20 жылдығын біз жуырда мерекелеп өттік. Бұл көтеріліске қазақ бағыры Амангелді Иманов басшылық етті. Ол – отаршылық тепкісі мен бай-құлақ қанауының ауыр азабын басынан өткізген, еңбекшілер бұқарасының бел ортасынан шыққан геройлардың нағыз біреуі.

Коммунист партиясының жол басылығы мен жаңа Шараев, Фурманов, Фрунзе* сияқты халық ерлерінің басшылығымен, Қазақстанның еңбекші бұқарасы 1920 жылы Қазақстанның барлық жерін неше түрлі контрреволюцияшылдардан арылтты. 1920 жылы 4 октябрьде Советтердің құрылтай съезі шақырылып, Қазақтың автономиялы социалды совет республикасы құрылды.

Қазақстан еңбекшілеріне автономия құру оңай болған жоқ. Ол үшін ақтар мен контрреволюцияшыл Алашордамен күресіп қан төгіп, қиыншылықтарды бастан кешірді.

Қазақстанның еңбекші бұқарасы қиыншылықтарды жене отырып, қиратылған контрреволюциялық партиялардың сілімтіктерінің қарсылығын жене отырып, 16 жыл бойына өзінің социалды шаруашылығын жасауда. Бұрынғы ұшы-қиыры жоқ, иесіз шөлде қазір өнерлі кәсіптің ірі кәсіпорындары орнады, сол кәсіпорындары орнаған жерлерде Қарағанды, Қарсақпай, Балқаш, Жезқазған және басқа солар сияқты социалды жаңа қалалар салынууда.

Қазақстанның көмір шығаруы ұлғайған соң, Балқаш комбинаты салынып болып жүргізілген соң, үлкен Жезқазған құрылысы өріс алған соң, Алтайдағы кәсіпорындары өркендетілген соң, Қазақстан тек ауылшаруашылықты өлке ғана емес, индустриялы өлке де болды.

* Фрунзе Михаил Васильевич (1885–1925) – государственный деятель, один из наиболее крупных военачальников Красной армии во время Гражданской войны, военный теоретик [Большая энциклопедия: В 62 томах. Т. 55. – М.: Терра, 2006. – С. 483–484].

Үзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

Ауыл шаруашылығының продукциясын, әсіресе мал шаруашылығының продукциясы мен техникаға керекті егістерді ұқсатып, іске асыру негізінде тамақ өнерлі кәсібі (өнеркәсібі) де мейілінше өркендеп, алға басып келеді. Өнерлі кәсіп пен транспорттың өркендеуіне байланысты, өнерлі кәсіп пролетариатының саны, әсіресе жергілікті халық пролетариатының саны жылдан-жылға артып келеді.

Жұмысшы жаңа колхозшы бұқараның ұлан-байтақ игілігіне айналған стахановшылар қозғалысы халық шаруашылығы мен мәдениеттің барлық тарауларынан снбек ерлерін өсіріп шығарды. 1935 – 1936 жылдардың ішінде ғана Қазақстанда 250 кісіге жоғары награда – Одақтың ордендері берілді, 9000-дай кісі «Қазақстанның 15 жылдығы» значогын алды. Онмындаған, жүз мындаған жұмысшылар колхозшылар, сол сияқты мәдениет қызметкерлері, Стаханов қозғалысының ұрпақтары социалдық шаруашылығымызды құрып жатыр.

16 жыл ішіндегі табысымыз қандай? 1920 жылы 85 мың тонна шығарылса, 1935 жылы 2474 мың тонна, 1936-жылдың бірінші жартысында 1860 мың тонна көмір шығарылып отыр. 1920 жылы 30 мың тонна нефті шығарылса, 1935 жылы 273 мың тонна, 1936 жылдың бірінші жартысында 250435 тонна нефті шығарылды. 1920 жылы бір килограмм да мыс шығарылған жоқ еді, 1935 жылы 4423 тонна, 1936 жылдың бірінші жартысында Қарсақпай комбинаты арқылы 2725 тонна мыс өндіріп, социалдық өнерлі кәсібімізге беріп отырмыз. 1920 жылы 61 тонна қорғасын шығарылса, 1935 жылы 20997 тонна, 1936 жылдың 1 жартысында 151,9 тонна қорғасын шығарылып отыр. Төңкеріске дейін Қазақстанда тамақ өндірісі болмап еді, 1935 жылы тамақ өндірісі 103494 мың сомдық (1926–1927 жылдардың нарқымен) 1936 жылдың жартысында 107852 мың сомдық өнім берді.

Теміржол транспорты, су транспорты, автомобиль транспорты төтенше өркендеп – өсті. Революциядан бұрын Қазақстанның жерінде ұзындығы 2042 км ғана теміржол бар еді, 1935 жылдың ақырында теміржолымыздың ұзындығы 5844 км-ге жетті, 1937 жылдың январь айының 1-інде 6,8 мың км теміржолымыз болады.

Революцияға дейін Қазақстанда бір де километр әуежолы жоқ еді. Ал, республикамыздың 16 жылдық мерекесінде бүкіл республикамызды әуежолы аралап отыр. Пошта телеграф қатынасы кең өріс алды.

Қазақстанның ауыл шаруашылығының бейнесі негізінен өзгерді. Бүкіл Қазақстанның жерінде бытырып жатқан, көбінесе көшпелі, бұрынғы жүздеген мың ұсақ жеке шаруаның орнына біз қазір 8 мыңдай колхоз, 236 совхоз құрдық. Ауыл шаруашылығымыз алдыңғы қатарлы техникамен құралданды. 260 МТС-те 17129 трактор жұмыс істеп жүр, соның ішінде 2340 трактор күшті гусеничный трактор, совхоздарымызда 5000-дай трактор бар.

Биыл 4943 мың гектар егін егілді, оның ішінен социалдық сектордың еккен егіні – 4922 гектар. Сөйтіп, ауылымыз бен деревнямыздың ауыл шаруашылығы шын мықтап социалды жолға түсті. Партияға қарсы түрлі уклонистердің қазақ ауылын социалистік жолға салып өркендету мүмкін емес дейтін сандырақтары қазір бос сөз болып қалған жоқ па?

Ауыл мен деревняның еңбекшілері өздерін мәдениетті, аukatты еркін өмірге жеткізген жолды ғана қалап отыр. Егініміздің шығымдылығы үздіксіз артуда. Соғысқа дейінгі 10 жылдың (1904–1914 ж.) ішіндегі егінің орташа түсімі 5,9 центнер болса, былтыр бидайды 6,8 центнерден алдық. Ал биыл (алдын ала

Материалдар мен құжаттар жинағы

мәліметтер бойынша) совхоздардың егіннің гектарынан 7,1, колхоздардікінен 6,4 центнерден түсім алынды. Соңғы 16 жыл ішінде темекі, каучук, свекла, тағы солар сияқты жаңа мәдени егістерді өсіру жұмысын меңгердік. Биыл свекла өсіруші жаңа звенолардың қайсыбіреуі 1 гектардан мың центнерге дейін рекорд түсім беріп отыр.

Өлкеміздің мал шаруашылығы жылдан-жылға өсіп, нығайып келеді. Қулақ-бай элементтер өлкенің ескі басшылығының қаталарын пайдаланып, зиянкестік істегендігінің салдарынан шаруашылықтың бұл саласы 1930 – 1932 жылдарда көп күйзелген еді. Партияның Орталық комитетінің 1932 жылғы сентябрьдің 17-сіндегі тарихи қаулысынан кейін, Орталық комитеттің, жаңа Сталин жолдастың өз басының жәрдемдесуі арқасында, Мирзоян жолдас басшы болып іске кіріскеннен кейін, қатаны аз уақыттың ішінде түзетіп, мал шаруашылығын тез өркендеу жолына салдық.

Сол басшылықтың арқасында колхозшылар мен совхоз жұмысшыларының жұмысты жақсы істеуінің нәтижесінде біз малымыздың санын 1930 жылғы июльдің біріндегі 4 миллион 242 мыңнан, 1936 жылы июльдің бірінде 9 миллион 323 мыңға жеткіздік. Осындай нәтиженің арқасында өлкеміздің мал шаруашылығы мейлінше тез өркендейтін жолға мықтап түсті деп айта аламыз.

Сталин жолдастың тарихи нұсқауын орындай келе біздің Қазақстан «Социалды мал шаруашылығының Шығыстағы негізгі базасы болды» деп айтатын кезіміз онша қашық емес.

Өткен 16-шы жылдың дәуірінде әлеуметтік мәдениет құрылысы жөнінде де орасан зор жұмыстар істелді. Бұл 16 жылдың ішінде миллиондаған сауатсыз адамдарды оқытып, хат таныттық, жүздеген бастауыш, орталау, жаңа мектептер аштық, техникумдар мен жоғары дәрежелі оқу орындарын құрдық. 1913 жылы Қазақстанда 1475 мектеп, оларда 81 мың оқушы болса, 1935–1936 оқу жылында 484 мың 421 оқушы бар, 7004 бастауыш мектебіміз, 5961 оқушысы бар, 653 орталау мектебіміз, 2599 оқушысы бар, 123 орта мектебіміз, 16 жоғары дәрежелі оқу орнымыз, 83 техникумымыз, жоғары дәрежелі ауылшаруашылық 6 мектебіміз болды. 1936–1937 жылдың жоспары бойынша жұмыс істейтін: 6291 бастауыш мектепте 796 мың оқушы, 1151 орталау жаңа орта мектептерде 172,2 мың оқушы болуы тиіс. Бұл түпкілікті мектептердің сыртында жыл сайын, барлық комиссариаттарда түрлі курстар өткізіп отырмыз.

Төңкеріске дейінгі дәуірде балалар алаңы, балалар бақшасы, балалар ясли-лері дегендер ауызға да алынбап еді, ал, 1936 жылы 250 түпкілікті балалар бақшасы бар, оларда 12000 бала болды, жаңа маусымда балалар алаңында 61000 бала болды. Түпкілікті жұмыс істейтін 242 балалар ясилдерінде 7365 бала бар, маусым кезінде жұмыс істейтін, 2144 балалар ясилдерінде 53463 бала болды.

Совет халқының көркемөнері өркендеп өсті. Қазақ халқының бай творчествосына сүйенген қазақ көркемөнері, әсіресе соңғы 3 жылдың ішінде бұрын болып көрмеген дәрежеге көтерілді. Қазақ ұлтынан актер, әнші, күйші, композитор, жазушы жаңа кадрлар шығып жетілді. Байсейітова*, Жандарбеков**,

* Байсейітова Күләш (Гүлбаһрам) Жасынқызы (1912–1957) – қазақ әншісі, қазақ опера өнерінің негізін салушылардың бірі, КСРО халық артисі (1936). [Қазақ мәдениеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: Аруна, 2005. – 113 б.].

** Жандарбеков Құрманбек (1905–1973) – әнші, актер, режиссер, педагог, ұлттық кәсіби театр өнерінің негізін салушылардың бірі, Қазақстанның халық артисі (1936). [Қазақ мәдениеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: Аруна, 2005. – 238 б.].

Өмірзақов*, Жандарбекова** және басқа солар секілді актерлердің атағы бүкіл Советтер Одағына жайылды. Сейфуллин, Майлин, Мұқанов, Әуезов, Жансүгіров сияқты қазақ жазушыларының талай шығармалары орыс тіліне аударылып, бүкіл Советтер Одағындағы еңбекшілердің арасына таралды.

Қазақ көркемөнерінің Мәскеуде өткізілген декаднигі жаңа 14 қызметшімізге Советтер Одағының ордені берілуі, біздің актерлеріміздің, әнші күйшілеріміздің, жазушыларымыздың асқан өнерпаздығын сипаттайды. Ғасырлар бойы ауызбен айтылып, қазақ еңбекшілерінің арасына жайылып болған тамаша халық жырынан құралған «Қыз Жібек»*** пьесасы, жана «Жалбыр»**** пьесасы сияқты пьесалар Мәскеу сахнасында күрделі орын алды. Қазақтың бай ауыз әдебиеті патша тұсында ретке келтіріліп, баспаға басылып, әдебиет болып жарыққа шыққан соң, тек жүз жылдар бойы ауызбен айтылып келді. Ұлы Октябрь төңкерісі мен партиямыздың Ленин–Сталин ұлт саясаты ғана қазақ халқының творчествосының өркендеуіне еркін, кең жол ашты.

Автономиялы республикамыздың 16 жылдық мерекесінде 24 театр, 1 филармониямыз болып отыр, олардың ішінен қазақ театры 18, ұйғыр театры 1, өзбек театры 1, өлке көлемінде 75 дыбысты, 209 дыбыссыз түпкілікті кино, жаңа 556 дыбысты, дыбыссыз көшпелі кино бар, көшпелі кино барлық колхоздарды қамтамасыз етіп отыр деуге болады.

Халықтың денсаулығын сақтау орындарымыз да кең канат жайып отыр. Қалаларда Денсаулық сақтау халық комиссариатына қарайтын 118 аурухана бар, оларда 6918 орын бар, ауылда 210 аурухана бар, оларда 44–45 орын бар, ауру қарайтын амбулаториялар қалада – 245, ауыл, деревняда – 938. Ал, 1913 жылы бүкіл Қазақстанда ауру жататын 1700 орындық қана аурухана бар еді, мұның көбі қалаларда еді, ауру қарайтын 96 пункт бар еді. Халықтың мәдениет дәрежесін өскендігін біздің сауда-саттық ісіміздің кең өрістегені де сипаттайды.

Революциядан бұрын Қазақстанда мәдениет күші дегенде бір инженер, бірнеше ондаған тілмаштар мен мұғалімдер, бірнеше мың ғана жұмысшылар бар еді. Қазақстанның құрылғанына 16 жыл толғанда біздің жүздеген инженер, ондаған профессор, доценттер, мыңдаған мұғалімдер мен дәрігерлер, агрономдар және басқа оқығандарымыз болып отыр. Бұлар еңбекші бұқараның өз арасынан өсіп, тәрбиеленіп жетті. Өнерлі кәсіппен транспорттағы жаңа ауыл шаруашылығындағы жұмысшылардың саны 700 мың кісі, мұның 400 мыңдайы қазақ. 16 жылдың ішінде біз қазақ еңбекшілерінің қатарынан партия, Совет жұмысына мыңдаған басшы қызметшілер тәрбиелеп өсірдік. Бұрынғы езілген каналғандар қазір мемлекетті басқарып отыр, техникаға тамаша жетіліп отыр.

Еңбекші халықтың мәдени ынтасының өскендігінің бір белгісі, стахановшылар қозғалысының кең өріс алып, өркендегендігі болып отыр. Стахановшылар

* **Өмірзақов Елубай** (1899–1974) – актер, ұлттық кәсіби театр өнерінің негізін салушылардың бірі, Қазақстанның халық артисі (1931) [*Қазақ мәдениеті. Энциклопедиялық анықтамалық. Алматы: Аруна, 2005. 501-б.*].

** **Жандарбекова (Жиенқұлова) Шара (Гүлшара) Баймолдақызы** (1912–1991) – биші, педагог, Қазақстанның халық артисі (1938) [*Қазақ мәдениеті. Энциклопедиялық анықтамалық. Алматы: Аруна, 2005. 252-б.*].

*** **«Қыз Жібек»** – Е.Г. Брусиловскийдің операсы, либреттосы Ф. Мұсреповтікі. Алғаш 1934 ж. 7 қантарда Қазақ муз. театрында (қазіргі Қазақ акад. опера және балет театрында) қойылды [*Қазақ мәдениеті. Энциклопедиялық анықтамалық. Алматы: Аруна, 2005. 416-б.*].

**** **«Жалбыр»** – Е.Г. Брусиловскийдің операсы, либреттосы Б. Майлиндікі. Алғаш 1935 ж. 7 қарашада Қазақ муз. театрында (қазіргі Қазақ акад. опера және балет театрында) қойылды [*Қазақ мәдениеті. Энциклопедиялық анықтамалық. Алматы: Аруна, 2005. 416-б.*].

Материалдар мен құжаттар жинағы

қозғалысы бүкіл Одақ көлеміне жайылғалы 1 жылдан артық уақыт болса, сонан бері халық шаруашылығының барлық тарауында – өнерлі кәсіп, транспорт, жаңа ауыл шаруашылығында тамаша ерлік көрсетіп істеп жүрген мыңдаған стахановшылар бар. Партия мен үкімет біздің ең жақсы әйгілі стахановшылардың ұлы еңбегін, табыстарын бағалай біліп, Советтер Одағының орденімен наградит етті. Ол награда алғандардың ішінде Түркісібтің жылқышысы Саптаев, Қарағандының көміршісі Рақышев, сауыншы Салиқа Онғарбаева, комбайнер Локбиненко, қазақ халқының ақыны Жамбыл, артистерден Күләш Бәйсейітова, Құрманбек Жандарбеков, тракторист Фазук және басқалар бар. Соңғы жылдарда бірталай жаңа стахановшылардың қатары көбейіп келеді. Қант қызылшасын егушілердің арасында рекорд жасап, жаңа табыстарға жетіп, көпшілік қозғалысына айналып отыр – қызылшаның гектарынан 600–700 жаңа мың центнерге дейін өнім берген Нұрипа Досқожанова, Саурықова, тағы сол сияқты еңбектің аса ерлік үлгісін көрсеткендер бар. Стахановшылар қозғалысының өрістеуі арқасында өндіріс пландарын мемлекеттік жоспарларын сирегеннен бұрын артығымен орындап жатқан өндіріс колхоз, совхоздар аз емес. Қарағандының Киров атындағы ең ірі шахтысы стаханов әдісін толық қолдану арқасында 30 центнерде 800 мың тонна жылдық көмір шығару планын орындады. Бұл шахтының коллективі осы жылдың аяғына дейін планнан тыс 300 мың тонна көмір шығарамыз деп уәде берді.

Пақтаарал ауданында колхозшы, тракторист, комбайнер, стахановшылардың слетіне жиналған 600 адам, октябрдің бірінен 10-ына дейін бүкіл Қазақстандық 10-төтенше сиезі атына екпінді декадник жариялады. Слетке қатынасусшылардың әрқайсысы 1500 килограмнан таңдаулы сортты жаңа 5 мың килограмнан жай сортты мақта жинау міндеттемесін алды. VIII бүкілодақтық сиездің қарсаңына жылдық руда шығару планын толық орындаймыз деп, Сталинский рудниктің жұмысшы инженер-техник қызметкерлері уәде берді. Орденді тракторист Мувиенконың (Украин, МТС) бригадасы VIII бүкілодақтық сиез атына өндіріс аттанысын жариялап, әрбір дөңгелекті трактормен мың гектар жер сатуға міндет алып отыр, ал орденді Пазувтың (сол МТС-тікі) бригадасы қазірдің өзінде дөңгелекті трактормен 840 гектар жер айырып отыр.

20-ыншы сентябрьге дейін тракторист Арепиев, Дмитрив жолдастар жеңіл жұртудан 1 трактормен 625 гектардан жер айырып отыр, ал тракторист Романенко мен Казаченко жолдастар СТЗ трактормен 1170 гектардан жер жұртты. Совет үкіметінің төменгі орындары ауыл-село советтері анағұрлым өсіп, нығайды. Көптеген советтеріміз шаруашылық пен мәдениеттің барлық саласындағы жұмыстарын жақсылап жолға қойды. Депутат группасының 2-ші учаскесі (Алматы қалалақ советінің) қалалақ құрылыс тресіндегі бірлескен мәжілісінде, 13 стандарт үй салып бітіруге, 8-ші Советтер сиезі атынан 3 екпінді стақаныпшылар бригадасын құруға жаңа басқа міндеттер алды.

Қазақстанның қалың еңбекшілері, Сталиндік жаңа конституцияның, Қазақстанның автономиялы республикадан одақтық республикаға айналуы турасындағы пунктін аса зор ынтаменен қарсы алып, көңіл аударуда. Бұл тарихи акті, Ленин-Сталин ұлт саясатының дұрыс жүзеге асуы нәтижесінде Қазақстан еңбекшілерінің социалдық құрылыстың барлық майданында жеңіп шығып, тамаша табыстарға жеткендігінің нәтижесінде болып отыр.

Жақын арада болып өткен мал өсірушілердің слеті, үш-үш жарым жылдың ішінде колхозшылар мен совхоз жұмысшылары орасан табыстарға жеткенін атап көрсетті, сонымен бірге, алдарына екпінді міндет қойды: «Таяудағы үш жыл ішінде мал басын екі есе арттырып, республикада малды кем дегенде 18–20 миллионға жеткізу керек» – деді.

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

Мал өсіруші колхозшылардың екпінді слеті Сталин жолдасқа жазған хатында өздерінің жетіскендіктерін айтып, алдында тұрған міндеттерін атап көрсетті: Қазақстан мал шаруашылығының қазіргі дәрежесі колхозшы мал өсіруші біздерді тіпті қанағаттандырмайды. Ең басты жұмыс әлі алдымызда... біз әлде де достық, татушылық ретпен жұмыс істеп, мал шаруашылығымыздағы бар кемшілікті жоюға күш саламыз. Жас төлдердің шығынға ұшырамауы үшін, малдың берік азық қорын жасақтау үшін, зоотехникалық білім үйрену үшін, артта қалушы совхоздар мен ауылдарды қатарға қосу үшін күресеміз. Соның ішінде аса маңызды әрқайсымыз кемі 10 колхозшыны жақсы үлгілі жұмыс істеуге үйретеміз».

Бүкіл Совет Одағының еңбекшілері сияқты, біздің Қазақстан еңбекшілері де Сталиндік Конституцияның проектісін талқылап, оның әрбір пунктіне қатты қуанады, ынта жігері артып, шағтанады. Қазақстан еңбекшілері конституцияның проектісін талқылағанда өздерінің ұсыныстарын кіргізіп отыр. Біз қазіргі еңбекшілердің Сталиндік Конституцияның проектіне жасаған 400-ден аса ұсыныстарын, қосымшаларын жидық.

Қазақстан гүлденіп, көркеюде, талантты кадрлар өсіп жетілуде. Социалды шаруашылықтың берік негізі салынып, социализмнің зәулім үйінің цементі құйылып, қабырғасы қалануда. Советтердің бүкілодақтық 8 сиезінде бүкіл жер жүзілік тарихи маңызы бар документ, Қазақстанды автономиядан Одақтас советтік социалды республикаға айналдыру жайындағы документ қабылданды.

Осыған байланысты Қазақстанның барлық еңбекшілерінің алдында өлкеміздің шаруашылық жаңа мәдениет құрылысы жөнінде жаңа міндеттер туады. Одақтас Қазақ республикасының әрбір азаматының борышы өзінің жұмыс істейтін жерінде біздің, Қазақтың советтік социалды республикасы Отанымыздың ең алдыңғы қатардағы республикалары мен облыстарының тобында болатындай етіп жұмыс істеу болып табылады.

Сталин жолдастың бастауымен жасалған бұл документке біз социалды шаруашылығымыздың барлық тарауларында жаңа табыстарға жетумен жауап беруіміз керек.

Мал шаруашылығы жөнінде бізде кемшіліктер жоқ емес, бірқатар совхоздар мен колхоздарда әлі де мал басының орасан кемуі бар. Бұл сықылды жарамсыз қылықтарға ешбір жол бермеуіміз керек. Әрбір мал өсіруші, әрбір колхозшы, совхоздағы әрбір басшы қызметкер, әрбір жұмысшы, әрбір саяси қызметкер, 1936 жылдардағы мал шаруашылығын өркендету күресінің ақырғы қорытындысын 1937 жылдың 1 январында жасайтындығымызды жақсы ұғыну керек, әрбір мал өсіруші өзінің жұмысы жөнінен біздің орденділерімізге теңелу керек. Мал өсірушілер мал шаруашылығын өркендету планын орындап қана қоймай, асыра орындайтын болу керек. Соның нәтижесінде Қазақстанның Солтүстік Кавказбен социалды жарыста жеңіп шығуын қамтамасыз ететін болу керек.

Біздің республиканың еңбекшілері ең алдымен мал өсірушілері Мирзоян жолдастың мал өсірушілердің 2-слетінде сөйлеген сөзін жақсы ұғыну керек: «Мал шаруашылығын өркендету жөніндегі әрбір адымымыз, мал шаруашылығымыздың өсуіндегі әрбір ұлы процент – еліміздің Отан қорғау күшін нығайтудағы – ұлы жұмыс шошқа, жылқы, қой, сиыр малдарының өсуіндегі әрбір процентіміз – капитализмнің іргесін қиратып, бүкіл жер жүзіндегі социализмнің іргесін нығайтатын орасан снаряд» (Мирзоян).

Бізде, өндіріс программасын орындай алмай отырған бірсыпыра кәсіпорындар бар. Біздің транспортымыздың, әсіресе Түркісібтің жұмысында кемшіліктер көп. Осы кемшіліктерді жойып, артта қалып отырған жерлерімізді алдыңғы қатарлыларымызға теңеу – қазіргі ең басты міндетіміз.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Жақын арада село, ауыл советтердің, поселкелік, қалалық советтердің пленумының жұмысы басталғалы отыр. Осы пленумдерге дейін сайлаушылар алдында әрбір депутаттардың есепті баяндамалары болуын қамтамасыз ету керек. Бізде әлі талай депутаттар өзінің міндетін әбден ұғынып, жеткен жоқ, олар шаруашылық учаскелерде белсенді жұмыс жүргізбейді, басшылықтары нашар, ал, бұл сықылды депутаттардан сайлаушылар әлі есепті баяндама талап ете алмай келеді. Сайлаушылар бұл сияқты нашар істейтін депутаттардан уақытымен мықтап есеп сұрап отыру керек. Олардың қай-қайсысы болсын, көпшіліктің сенімін ақтап, өзі істейтін учаскеде өндіріс заданиясының орындалуын қамтамасыз ету керек, егер көпшіліктің сенімін ақтамай, жұмысын нашар істеген қолайсыз адам болып шыкса, оның орнына қолайлы екпінділерді өткізу керек. Мұнымен біз бұл советтің составын жаңа жұмысын жасақтаймыз.

Қазақстан еңбекшілері советтердің аудандық, облыстық сиездерін мемлекет алдындағы міндеттерін толық орындап, қысқа үлгілі түрде дайындалып қарсы алуы керек.

Ұлы Сталиннің туы астында, Мирзоян жолдас бастаған Қазақстан большевиктерінің өлкелік штабының басшылығымен, Қазақстан еңбекшілерінің алдында тұрған міндеттердің бәрін айта қалғандай орындап, Қазақстанның Одақтас социалды советті республикасының шын азаматы болатындығына күмән жоқ.

Ауыл коммунисті. – 1936.

– №9-10. – 23-28-бб.

Құлымбетов жолдастың сиезді ашардағы сөзі

Жолдастар! Қазақстанның алдыңғы қатарлы мал өсірушілерінің бұл V съезі Орталық партия комитетінің 1932 жылғы 17 сентябрьде Қазақстан туралы шығарған қаулысына 4 жыл толған күні ашылып отыр. Бұл қаулы Сталин жолдастың ұсынысы бойынша шығарылған қаулы еді. Бұл қаулы сол уақытта Қазақстанда болған халық асыра сілтеушілікті союға арналған қаулы, Қазақстан большевиктерінің, колхозшыларының іс программасы болған қаулы еді. Ол уақытта Қазақстанның жайы қандай екені өздеріңізге белгілі. 1932 жылы және 1933 жылдың бас шенінде біздің республикалардың саяси және шаруашылық күйі өте төмен еді.

Голощекин бастаған ескі басшылық Орталық партия комитетінің орнына өзінің жасаған қаталықтарын мойындамай, ұстанған жолын ақтауға тырысты. Қазақстанның кейбір большевиктері де көп жерлерде өз жұмыстарын қайта құра алмады, жолымыз дұрыс, біз жақсы жұмыс істедік, осылай істеу керек, деп қаталық, бұрмалаушылықтарды түзеттіреді. Осындай жағдай 1933 жылдың февраль, март айларына дейін жойылып келді.

Партиямыздың Орталық комитеті және Сталин жолдас бұл жағдайды негізінен өзгерту қажет деді. Сталин жолдас өзінің жақсы шәкірті Мирзоян жолдасты бізге жіберді. Барлық делегат орнынан тұрып, ұзақ кол шапалақтады. «Интернационал» күйі тартылды. Мирзоян жолдас Қазақстанға келгеннен бастап қана Орталық партия комитетінің бұл қаулысы жүзеге асты. 1933 жылдың февраль, март айларынан бастап бұрынғы болып келген бұрмалаушылықтарға тыйым салынды. Сонымен қабат жер-жерлерге қатаң директивтер бере отырып, Орталық комитеттің қаулысында көрсетілген шаралардың орындалуын тексере бастады.

Жолдастар! Қазір біз содан бергі уақыттың ішінде республикамыздың мал

шаруашылығының қалай өткендігін мына цифрлардан көреміз: 1933 жылы июнь айында 5 миллион 20 мың бас мал болса, биылғы жылдың июнь айында 9 миллион 323 мың басқа жетіп отыр. Басқаша айтқанда, Мирзоян жолдас келгеннен бергі үш жарым жылдың ішінде мал шаруашылығымыз екі есеге жетті (*Қатты қол шапалақтау!*). Делегаттардың ішінен «Жасасын біздің басшымыз Мирзоян жолдас» деген ұран көтерілгенде, барлығы орнынан түрегеліп, ұзақ қол шапалақтап тұрды). Әсіресе, ойсырап кеткен мал түлектері жылқы мен түйе болып еді, қазіргі уақытта барлық мал түліктеріміздің де өсіп отырғанын көреміз. Өткен жылдыққа қарағанда мал басы биылғы жылдың өзінде 26 процент өскен.

Жолдастар, біз бұл табысқа революцияға қарсы барлық элементтермен, сабатаждық жасаушылардың барлығымен, мал шаруашылығын көтеруге қарсы болған барлық элементтермен аяусыз күрескендіктің арқасында жеттік.

Жолдастар, социалдық шаруашылығымызды, әсіресе мал шаруашылығымызды өркендету жұмысымен байланысты ерекше қайрат істеп, үлгі көрсеткен колхозшы ерлеріміз өсті. Мал өсірушілердің Одақтық слетінде біздің мал шаруашылығымыздағы 73 стахановшымыз үкіметтің жоғарғы награды – орден алды. (*Қол шапалақтау, «Жасасын Сталин шәкірттері – мал шаруашылығындағы орденді стахановшыларымыз!» деген ұран естілгенде, залдағылар уралап, қол шапалақтап, музыка ойналды*).

Осы съезге қатысып отырған тамаша орденділеріміздің, мал өсіруші стахановшыларымыздың қатары күннен-күнге өсіп келеді. Жеке мал шаруашылығында ғана емес, егін шаруашылығымызда да орденді-тракторист, комбайнерлеріміз бар. Сол сияқты өнерлі кәсіпорындарындағы ордендеріміз де, мәдениет, көркемөнер қызметкерлеріміздің де орден алғандары бар. 1933 жылы Қазақстан алдыңғы республикалардың ең артында қалған болса, үстіміздегі 1936 жылы мандайалды республикалар қатарына қосылып отырмыз. Партия мен үкімет Қазақстанның істеген жұмысын бағалап, Қазақстан большевиктерінің басшысы Мирзоян жолдасқа орден берді. (*Ұзақ уақыт қатты қол шапалақтап, «Жасасын Мирзоян жолдас!» деген дауыс шықты*).

Жолдастар, біздің Советтер Одағы – социализм орнатып жатқан жер жүзінде жалғыз ғана мемлекет. Еліміздің айналасында капитал мемлекеттер бар. Олардағы капиталистер, әсіресе Германия, Италия фашистері, Жапон империалистері Советтер Одағына шабуыл жасауға тырысады. Бірақ, біз сондай күштіміз – біздің колхоздарымыз мейлінше нығайды, жұмысшы табы мейлінше күшті, біздің ешбір жаудан жеңілмейтін Қызыл артеліміз бар. Оны күштеріміз арқасында біз жауларға ондап соққы бере аламыз.

Бірақ, сіздер – колхозшылар ішкі жауды да еш уақытта ұмытпаңыздар. Жуырда ғана троцкий-зиновьев бандиттерге сот болды. Бұлар жұмысшы табының бүкіл халқымыздың сүйікті көсемі Сталин жолдасты өлтірмек болған. Совет Одағының әділ соты бұл бандының көзін жойды.

Жолдастар, мал өсірушілердің республикалық II сиезі VIII Советтер сиезіне дайындық қарсаңында өткелі отыр. Ол сиезде Сталиндік Конституция қабылданады. Еліміздің еңбекшілері, оның ішінде Қазақстан еңбекшілері де 3 айдан бері Конституцияның проекті талқылап жатыр. Бұл проекті – аса маңызды, зор документ. Қазақстанның әрбір еңбекшісі, Советтер Одағының барлық еңбекшілері сияқты, бұл Конституцияның әр статьясына қуанады. Әсіресе, «Қазақстан Одақтас республика болады» деген проект Қазақстан еңбекшілері үшін ерекше қуаныш (*Барлық делегат орнынан тұрып, қатты қол*

Материалдар мен құжаттар жинағы

шапалақтады. «Жасасын Сталиндік Конституция, ура!» деп ұзақ уақыт қол соғып тұрды, «Интернационал» күйі ойналды).

Қазақстанның Одақтас республикаға айналуы, шынында, біздің коммунист партиясының дұрыс басшылығының нәтижесі, бұл Ленин-Сталин ұлт саясатын жүзеге асырудың нәтижесі, бұл біздің Қазақстан большевиктерінің жұмысы, колхозшыларымыздың социализм үшін күрестегі жақсы жұмыстарының нәтижесі, бұл біздің Қазақ республикасының саяси және шаруашылық жөнінен өскендігін көрсетеді. Біз бұл тарихи табыстарымызбен коммунист партиясына және оның басшысы Сталин жолдастың өзіне міндеттіміз (*Жұрт түрегеліп, ұзақ уақыт қол шапалақтады. «Басымыздан күн, аяғымыздан ай тугызған кемеңгер Сталин жасасын! Рахмет, рахмет!» деген дауыс естілгенде шапалақ қайта жаңғырып, көпке шейін тынбай тұрды).*

Біз бұл табыстарымыз жасаған, социалды шаруашылық құруда бізге көмек көрсеткен орыс пролетариятына міндеттіміз (Қол шапалақтау). Бұл табыстармен маңдайалды жұмысшы, колхозшыларымызға, біздің Қазақстанның партия ұйымына, оның айбынды басшысы Мирзоян жолдасқа міндеттіміз (*Қол шапалақтау. «Қарағым Мирзоян-ау! Өмір жасың ұзақ болсын» деген дауыс шыққанда делегаттар орнынан тұрып, қатты қол соқты, музыка ойнады).*

Жасасын жер жүзі пролетариятының көсемі Сталин жолдас (Қатты қол шапалақтау, делегаттар түгел орнына тұрып, овация жасады).

Жасасын Сталиннің жақсы шәкірті Мирзоян жолдас! (Қол шапалақтау).

Социалды Қазақстан. – 1936.

– 12 октябрь. – №236 (3940).

Отанын тапқан ұйғыр халқы

Ұйғыр халқының Ресей территориясына өтуіне рұқсат етілгенде*, сол халықты қанау мақсаты көзделген, үйткені ол кезде Ресейде күріш егілмейтін еді. Ал ұйғырлар күріш егуге өте шебер халық екені мәлім. Ұйғырлардың Қытайдан Ресейге келерінің алдында Шыңжаңдағы көтеріліс күштеп басылып, Қытай үкіметі көтеріліске қатынасқан ұйғырларды айуанша азапқа ұшыратқан болатын. Бұл өткен ғасырдың 60 жылдарында болған оқиға.

Патша үкіметі ұйғырлардың Қытай қол астында болуға наразы екенін де еске алып, Ресей территориясына өтуге рұқсат етті. Мұнда патша үкіметі өзінің Құлжадағы суверенитетін сақтап, Қытайға еніп кету үшін ұйғыр халқын қара күш есебінде пайдаланғысы келді. Қытайда қалған ұйғыр халқы орыс әскеріндегі өз ұлтын көрген соң Қытай үкіметіне қарсы көтеріліс жасап, Шыңжаңға Ресей үстемдігін жүргізуді жеңілдетеді деп ойлады.

Қытай қол астында болып, аяусыз эксплуатация көрген ұйғыр халқы Ресейге келгеннен кейінгі жерде де сол бейнегтен арылмады. Қазақтармен бірге ұйғырлар да эксплуатация көрді. Ресей империализмінің зорлық-зомбылығын ұйғыр халқы ылғи көтере берген жоқ, әр уақыттарда әр түрлі ретте наразылық білдіріп, қарсы шығып отырды. Бұл наразылық, әсіресе, 1916 жылы айқын көрінді. Қазақ халқының 1916 жылғы көтерілісіне ұйғырлар белсене қатынасты. Осы күнгі

* Ұйғыр халқының Ресей территориясына өтуіне рұқсат етілгенде...–1881–1883 жылдары Санкт-Петербург шартына сәйкес Іле өлкесінен ұйғырлар мен дүнгендердің негізгі көпшілігі қоныс аударды [Қазақстан тарихы (көне заманнан бүгінге дейін). Бес томдық. 3-том. Алматы: Ата мұра, 2010. 495-6.].

Жаркент, Шелек, Еңбекші қазақ, Ұйғыр аудандарындағы Ұйғыр мен қазақтар және Қырғызстанның ұйғыр, қазақ халқы бар аудандары патша үкіметіне түгел қарсы шықты.

Патша үкіметінің тұсында еңбекші ұйғыр халқы өліп-өшуге айналған еді. Қазақстанның қазіргі территориясына өткен ұйғырлардың саны 60 мың жан еді. Октябрь революциясына дейін бұлардың саны көп кеміді. Патша үкіметінің тұсындағы ауыр жағдайда ұйғыр халқы өсе алмады. Халықтың өсуі жағынан алып қарағанда, ұйғыр халқының революцияға дейінгі Ресейде өткізген 50 жыл өмірі босқа өткен өмір болды. Ұйғыр халқының ауыр халі февраль революциясынан кейін де түзелген жоқ.

Ұлы Октябрь революциясы ғана еңбекші ұйғырларды Ресей империализмінің езюінен азат етіп, Октябрьдегі Ұлы социалистік революция барлық еңбекшілердің, соның ішінде ұйғырлардың мәдениет жөнінен өсіп-өркендеуіне, ауқатты және көңілді тұрмысқа жетуіне кең жол ашты.

Ұлы октябрь революциясынан кейін ғана ұйғыр халқы Союзымыздағы басқа халықтармен бірге өсе бастады. Ұйғыр халқының шаруашылық және мәдениет жөнінен өсіп-өркендеуін бүкіл еліміздің, соның ішінде қазақ халқының өсіп-өркендеуінен бөліп алу дұрыс болмас еді. Ұйғыр халқы Советтердің ұлы социализмінің, оның барлық халықтарының, соның ішінде Қазақстанның жалпы көтеріліп, алға басуының арқасында өсе алды.

Қазақстан бұрын патшалық Ресейдің колониясы еді. Патша үкіметі қазақ жерінің барлық байлығын, шикізаттарын, мал шаруашылығының өнімдерін, кен байлығын түгел пайдалануды мақсат еткен еді.

Қазақстан еңбекшілері орыс пролетариатының және оның аванграты Ленин мен Сталин сынды ұлы көсемдер бастаған коммунист партиясының басшылығы мен жәрдемді арқасында өз территориясын орыстың ақ әскерінен құтқарды, контрреволюцияшыл Алашорданың тас-талқанын шығарды. Жетісу облысынан ақ әскерлерді айдап шығаруға ұйғырдың еңбекші халқы мен батырақтары партизан отрядтарын құрып, қызу араласты. Бергін келе, ұйғырдың ұлттық атты полкі ұйымдастырылды. Бұл полк Жетісуда Совет үкіметі толық жеңіп орнағанына дейін жұмысшы-қара шаруа Қызыл армиясының қатарында күресті. Бұдан соң, бұл полк басмашыларды жою үшін Орта Азияға^{*} жіберілді.

Қазақстан Октябрь революциясынан кейін ғана өсіп-өркендеді. Қазір Қазақстанда ауыр өндірісті кәсіптің орындары көбейіп отыр. Теміржолдар көбейді. Азық-түлік молшылығы көңілдегідей. Тұрмыс жақсы, тұрмыс көңілді.

* **Орта Азия** (Средняя Азия) – историко-географический регион на западе Центральной Азии или часть Центральной Азии, входившая в состав Российской империи, а затем и СССР. Понятие Средняя Азия в последние годы претерпела некоторую эволюцию. В XX веке в СССР существовал Среднеазиатский экономический район, который включал в себя Киргизскую, Таджикскую, Туркменскую и Узбекскую ССР (Казахская ССР выделялась в отдельный экономический район, отсюда выражение (Средняя Азия и Казахстан). Поскольку советская власть не планировала включать в этот исламский регион Казахстан, предпочитая ассоциировать его больше с граничащей Россией и Сибирью. Однако, сегодня Казахстан, да и весь остальной мир считает, что эта страна все же является частью центрально-азиатского региона. В современном политико-географическом отношении: Средняя Азия чаще заменяется термином Центральная Азия и употребляется как общее название для следующих государств: Киргизия, Таджикистан, Туркмения, Узбекистан и Казахстан в физико-географическом и климатологическом отношении, в её состав входят плато Устюрт, Туранская низменность, Тургайское плато, Казахский мелкосопочник и частично горы: Копетдаг, Памир, Алтай, Тянь-Шань, Джунгарский Алатау, Саур и Тарбагатай. [Н.А. Гвоздецкий, Н.И. Михайлов. Физическая география СССР. – М., 1978].

Материалдар мен құжаттар жинағы

Ауыл шаруашылығы да түп негізімен өзгерді. Түрі ұлттық, мазмұны социалистік ұлт мәдениеті жасалды. Шаруашылық және мәдениет жөнінен өсуде ұйғыр халқы Қазақстандағы басқа халықтардан кейін қалған жоқ.

Революциядан кейінгі дәуірдің ішінде ұйғыр халқы мәдениет жөнінен өсіп, шаруашылығын нығайтты. Коммунист партиясының басшылығы арқасында барлық халықтардың данышпан, сүйікті көсемі Сталин жолдастың басшылығы арқасында ұйғыр халқы қайта туып, өрлеу жолына түсті.

Ұйғыр халқы бізде 124 колхозға ұйымдасып отыр, бұл барлық ұйғыр шаруалардың 98 проценті. Қазақстанның 4 ауданында (Ұйғыр, Шелек, Еңбекші-қазақ, Жаркент аудандарында) өткен жылы егіс көлемі 70 мың 480 гектар болды. Мұның ішінде 68788 гектары, яғни 97,5 процентін социалистік сектор салды. Сол аудандардағы малдың саны 190570 басқа жетіп отыр. Октябрь революциясына дейін ұйғыр халқының егін кәсібінде қолданған негізгі құралы омаш пен қол орақ болса, 1936 жылы жоғарыда көрсетілген төрт ауданның колхоздарында 363 трактор, 106 комбайн, бірнеше молотилкалар мен автомашиналар бар бес МТС жұмыс істеді. Еңбекші ұйғыр халқы өздеріне берілген техниканы тамаша меңгеріп жатыр. Ұйғыр аудандарында жұмыс істейтін трактористердің, комбайнерлердің ішінде 159 ұйғыр, оның ішінде 69 әйел бар. Бұлар трактор мен комбайнның, күрделі молотилканың техникасын әбден жақсы меңгеріп алған.

Ұйғыр халқы сары темекі егуді үйреніп, оны пайдаға асырып жатыр. Олардың өсірген темекілерінің сапасы жақсы және бұл темекіні біздің еліміздің қай жері болса да біледі. Жалғыз Ұйғыр ауданының өзі апиынның өлкеміздегі барлық өнімінің 55 процентін беріп отыр.

Лағынет алған патша заманында ұйғыр халқының өз мектептері жоқ еді. Олардың балалары дін медреселерінде оқушы еді, бұған да балалардың барлығы іліге бермеуші еді. Онда балалар тек құраннан басқа ештеме оқымайтын. Қазір бір Алма-Ата облысының өзінде мынадай ұйғыр мектептері бар: бастауыш мектеп – 57, онда оқушылар – 5474, орталау мектеп – 7, онда оқушылар – 1867, орта мектеп – 3, онда оқушылар – 1517.

Бұл мектептерде 204 ұйғыр оқытушысы бар, олардың ішінде 12 адамның жоғары дәрежеге жетіңкіремейтін білімі бар, 63 адамның орта білімі бар және 43 адамның орта дәрежеге жетіңкіремейтін білімі бар. Жаркенттегі ұйғыр педтехникумында 215 студент оқиды, 11 оқытушы ұйғыр. 150-ге тарта ұйғыр жастары Алма-Атадағы, Мәскеудегі және басқа қалалардағы орта және жоғарғы дәрежелі оқу орындарында оқып жатыр. Ұйғыр аудандарында 25 кітапхана бар.

Ұйғыр халқының Алма-Ата қаласында өзінің ұлт театры бар. Ұйғыр музыкасы кең өріс алып келеді. Жаркент және Шелек аудандарында ұйғыр театрлары бар. Ұйғыр халқының сауатсыздығын жою жұмысы үстіміздегі жылы аяқталады. Бұл жылдардың ішінде ұйғыр еңбекшілерінен талай-талай совет және партия қызметкерлері өсті. Аудандық совет орындарының, партия ұйымдарының тамаша басшылары, ауыл советтің председателдері, колхоз председателдері өсіп шықты. Бұлардың ішінде «Ювич» колхозының председателі Әбдірахманов сияқты жақсы басшылар бар. Бұл колхоздың жұмысы көпке үлгі боларлық. Колхоз даласының талай стахановшылары шықты. Бұлардың ішінде апиын жинау планын 441 процент, тұқым жинау планын 410 процент орындаған Құрбан Ниязов сияқты стахановшы бригадирлер бар. Тағы да талай еңбек ерлерінің атын атауға болады.

Революцияға дейін ұйғыр халқының әдебиеті және газеттер жоқ еді. Қазір ұйғыр тілінде неше түрлі әдебиеттер және газеттер шығарылып жатыр, облыстық газет бар. Ұйғыр халқының тамаша жазушы кадрлары өсті.

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

Патша заманында қорлықта болған, өз ерінің күні болған ұйғыр әйелі Советтер Союзындағы барлық еңбекші әйелдермен бірге азаттық алып, өсіп келеді. Ұйғыр әйелдерінен совет председателдері, колхоз председателдері, мектеп оқытушылары, жұмысында жоғарылатылған әйелдер бар.

Қазақстан үкіметі 1937 жылы республикамыздағы ұйғыр халқының мәдениет дәрежесінің бұрынғыдан да бірсыпыра шараларын белгілеп отыр. Бұл шаралардың ішіндегі ең бастылары мыналар: Жаркент қаласында ұйғырдың 130 адам оқитын ауыл-шаруашылық техникумы ашылады, мұның жылдық сметасы 266 мың сом болмақ. 600 мың сомға түсетін ұйғыр педтехникумы салынбақ, ұйғырдың орта мектебі салынбақ. Жаркент және ұйғыр аудандарының әрқайсысында 50 балаға арналған балалар бақшасы салынады. Шелек ауданында акушеркалық 3 жылдық курс ашылады, мұнда 30 адам оқитын болады. Алма-Ата қаласында ұйғырдың облыстық және аудандық театрларының актерларына арналған театр студиясы ұйымдастырылады, бұл 100 мың сомға түспек.

Ұйғыр халқы Ұлы Отанымыздың басқа халықтарының барлығымен бірдей, тең праволы. Ал капитал елдерінде аз ұлттардың миллиондаған адамдары мемлекеттік тұрмысқа араласа алмай жүр, жалпы алғанға барлық жалпы праволарынан айырылып, капиталистік эксплуатацияның ауыр салмағын арқалап жүр.

Ұлы Отанымыздың еңбекшілері мұндай табысқа жеткен себебі – бізді большевиктер партиясы және оның данышпан көсемі Сталин жолдас бастады және бастап отыр. Ұлы Отанымыздың көп ұлттарының туысқандық ынтымағы жарасқан себебі – партиямыздың Ленин-Сталин ұлт саясаты барлық расалар мен ұлттарды тең праволы деп санайды. Бұған Сталиндік конституция кепіл. Бұл конституция бойынша әр ұлт мемлекеттік мекемелерде өзінің ана тілін қолдануға, өзінің ұлт искусствосын өркендетуге, ғылым, техника жөніндегі білімдерін молайтып, таланттарын көрсетіп, байлығын арттыра беруге праволы болып отыр.

Октябрь революциясы арқасында ұйғыр халқы да өзінің Отанын тапты. Оның Отаны да өзіміздің социалистік мемлекет. Ұйғыр халқы да өзінің Отанын қандай жаудан болса да аянбай қорғауға дайын. Ұйғыр халқы көбінесе шекараны жайлайды. Бұл оның ел қорғау жөніндегі міндеті өте үлкен және аса ардақты екенін көрсетеді. Бұл ардақты міндетті ол орындай алатынында күмән жоқ. Ол – нағыз пролетариат халық.

Осының арқасында ұйғыр халқы еңбекті бұрынғыдан гөрі құлшына істеп, бұрынғыдан анағұрлым ірі табыстарға жетеді. Бұған біздің партиямыздың, оның Орталық Комитетінің, біздің Ұлы көсеміміз Сталин жолдастың басшылығы кепіл. Бұған Қазақстанның партия ұйымының, оның Өлкелік Комитетінің және Ұлы Сталиннің жақсы шәкірттерінің бірі Мирзоян жолдастың басшылығымен Қазақстан еңбекшілері шаруашылық және мәдениет құрылысының барлық майдандарында алуан-алуан табыстарға жетті. Ұйғыр халқының гүлденіп, өркендеуі де, кемеліне келіп, саяси белсенділігі аргуда Мирзоян жолдастың атымен байланысты.

Орталық партия комитетінің және Сталин жолдастың өзінің басшылығымен Өлкелік партия комитетінің және Сталиннің шәкірті Мирзоян жолдастың басшылығымен ұйғыр халқы таяу жылдардың ішінде бұдан да мәдениетті және ауқатты ұлт болады.

Социалды Қазақстан. – 1937.

– 1 март. – №49 (4353).

МҰРАҒАТ ЖӘНЕ БАСПАСӨЗ МАТЕРИАЛДАРЫ

№1
Автобиография*

г. Петропавловск

5 апреля 1924 г.

Я, Кулумбетов, родился в 1881 г. в начале марта в Аманкульской вол., Иргисского у. Актюбинской губ.

Родители мои из простого (крестьянского) сословия, оба были неграмотными не только по-русски, но и по-киргисски. Семья моя в то время состояла из 6-ти душ, из коих работоспособным в семье был только отец, имели 5–6 голов крупного скота (верблюдов и лошадей), 10–15 баранов и вели кочевой образ жизни, как вообще в то время киргизы вели такую бродячую жизнь. Отец в зимнее время занимался извозом грузов, имея на то двух, а иногда и трех годных верблюдов между Казылинским и Иргизом, и последним с Орским (как это было раньше единственным промыслом для киргиз до проведения Ташкентской железной дороги), а летом косил сено у людей на исполу для запаса на зиму сена своим скотам, за неимением своего участка земли. Мать занималась домашним хозяйством. Никакими наемными трудами мои родители не пользовались, а напротив ежегодно, сезонно во время сенокоса и уборки хлеба отец нанимался у людей и добывал для семьи на зиму хлеб и сено для скота. Я начал работать с 1912 г. народным учителем. Всего учительствовал 7 лет с лишним, т. е. до декабря 1918 г. Находился за время моего учительствования среди самой гущи киргизской массы и учил их детей, и такое мое положение, отрываясь от города, не получая регулярно газет и литератур, сильно отразилось в моем духовном развитии, т. к. я после чувствовал, мною потеряно почти 50% того, что я получил в 1912 г., когда окончил педагогические курсы.

§ 2. С 8-ми до 13-ти лет учился киргизской мулле по старому методу, который учил меня (вообще всех в то время) по-арабски, т. е. на непонятном языке, заставлял: зубрить, величать и бояться Бога и ничего нового не давал кроме сумбура в голове разными изречениями из Корана. Хотя временно такое учение оставило во мне некоторое религиозное убеждение, которое конечно, по получению мною советского образования, уступило место последнему.

В 1904 г. я поступил в аульную школу, где учился три года (была трехгодичная). По окончании аульной школы поступил в Иргизское двухклассное училище, где учился четыре года и в 1910 г. поступил на педагогические курсы в г. Актюбинске, где учился 2 года и окончил в 1912 г. 1 июня.

По окончании курсов был назначен учителем. За время моего учительствования, кроме основного занимался чтением: классиков и журналов старого духа и бессистемно и безо всяких руководств специалистов.

§ 3. Партийная принадлежность.

В Российскую Коммунистическую партию я вступил 1 января 1920 г. по своему личному убеждению. Был рекомендован гг. Беркимбаевым, Дайрабаевым и был принят Иргисской организацией. В нелегальный период никакую партийную работу не вел. Ни в какой партии кроме РКП (б) не состоял.

§ 4. До Февральской революции ни в каких общественных организациях не участвовал.

§ 5. Репрессии и судимость.

* Адресована орготделу Акмолинского губкома РКП (б).

Материалдар мен құжаттар жинағы

В 1919 г. в августе я был арестован алашордынцами (киргизской националистической партией) за участие в нескольких битвах против белых с красными и был отправлен в Берчугур (каменноугольные копи) и там я работал на черной работе под плетью белых до отступления последних, во времена этой суматохи мне удалось вырваться.

Был под следствием с 17 мая 1922 г. до 11 февраля 1923 г. обвинялся по ст. 109 и 105 Уг. код. РСФСР и 11 февраля 1923 г. был по суду оправдан сессией Верховного трибунала РСФСР (есть копия постановления в личном деле), т.к. обвинение мое было основано из-за личных счетов бывшего пред[седателя] Верх[овного] трибунала КССР Арганчеева, то пришлось разбирать это дело Москвой. *Партийной репрессии не подвергался*.

§ 6. Работа после Февральской революции.

Как в Февральском, так и в Октябрьском перевороте никакого участия не принимал, также не принимал никакого участия в Киргизской национальной партии Алаш-Орды и вообще до декабря 1918 г. кроме своей учительской службы никуда не отрывался.

Первый раз в декабре 1918 г. ново организованный Иргизский совдеп командировал меня по киргизским волостям для организации там впервые волостных и аульных Советов и для ликвидации существующих земуправлений, что и было мною исполнено в течение 2,5 месяцев.

Будучи в этой командировке в начале 1919 г. в ауле у гр-на Кинджегаринской вол. Ахматова я имел участие в бое вместе с Джангильдиным и его отрядом в 17 чел. против алашордынцев во главе с Дулатовым, последние обратились в бегство, оставив одного убитого и другого пленным.

В этот период, когда часто алашордынцы оперировали г. Иргиз, очень громадную пользу (в смысле политической) принесли иргизскому Совету, мною ново организованные Советы, донося своевременно необходимые сведения о мероприятиях алашордынцев, находящихся в киргизских аулах.

В 1919 г. в апреле первым Иргисским уездным съездом я был избран членом Иргисского уисполкома.

Когда 5 мая того же года в силу натиска белых красным пришлось эвакуироваться из г. Иргиза на ст. Челкар и я был в числе и ряде отступающих, т. е. красных.

Находясь в рядах Красной армии около 3-х с половиной месяцев, участвовал в трех боях: Талдысабской и двух Джалтырских и несколько раз в перестрелках с неприятелями во время разведки.

Осень 1919 г. когда приступил Иргисский уревком снова к работе, я работал сперва в у[ездном] собесе членом коллегии, потом с февраля 1920 г. занимал должность помощника завотуправа по назначению уревкома зав п/о информационно-инструкторским уотуправа, параллельно с этой должностью состоял около 3-х с половиной мес. заведывающим секретно-оперативного отдела уездной революционной следственной комиссии, которая после была реорганизована в чрезвычайную комиссию. Вначале декабря 1919 г. Иргисским уисполкомом я был назначен председателем уголовно-следственной комиссии, где и работал около 4-х с половиной месяцев, т. е. до марта 1921 г.

В начале марта 1921 г. я был избран Иргисской организацией РКП (б), председателем Иргисского райкома РКП (б), где и работал до 28 мая 1921 г., потом был отозван Киробкомом РКП (б) в губмасштабе и был откомандирован последним в Актюбинскую губ.

* Здесь и далее в док. выделенное курсивом вписано Кулумбетовым от руки.

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

Первым Актюбинским съездом был избран членом губисполкома и пленумом последнего был назначен заведывающим губсобезом, на каковой должности работал с 1 июля 1921 г. по 1 февраля 1922 г., т. е. до II губсъезда. С 1 февраля пленумом губисполкома II созыва был назначен заведывающим губотнаробразом, на какой должности не мог состоять до III губсъезда по независящей от меня причине (которую указал выше).

С 1 января по 15 мая был губернским уполномоченным от советской власти при управлении губернской дирекции «АРА» по совместительству.

С августа 1921 г. по сие время состою членом губкома РКП(б), сперва Актюбинского (I, II и III созыва губпартконференций) и в настоящее время Акмолинского IV созыва губпартконференции.

С 4 марта по сентябрь 1923 г. был членом бюро и заведывающим агитпропом Актюбинского губкома РКП(б).

С 1 октября 1923 г. работаю в Акмолинской губ., до декабря заместителем председателя губисполкома, а с декабря председателем губисполкомом III созыва.

С 10 января 1924 г. состою членом Киргисского Центрального исполнительного комитета. С конца января с. г. состою членом ВЦИКа и ЦИКа СССР.

Член РКП(б)
Кулумбетов

Резолюция: К личному делу т. Кулумбетова. Копии послать в уч. распред. пред ЦК и Киробкому*.

АП РК. Ф.141. Оп.1. Д.11563. Л.19–20 об. Подлинник.

№2

Доклад о перспективах развития промышленности в Казахстане*

г. Кзыл-Орда 11 апреля 1925 г.

Председатель: Переходим, товарищи, к следующему вопросу порядка дня. Доклад о перспективах промышленности. Слово предоставляется т. Кулумбетову.

Тов. Кулумбетов: Мой доклад не имеет отчетного характера, это одна сторона, с другой стороны в моем докладе не охватывается промышленность Туркестана, ибо у нас до сего времени не имеется никакого материала. Мой доклад является перспективным и охватывает только промышленность старой Киргизии. Промышленность в Киргизии, как таковая существует и разбивается на три категории: краевую центральную и местную. Центральная имеет значение общесоюзное, краевая и местная – губернское и уездное значение. Всего в общей сложности у нас имеется до 80 промышленных предприятий в старой Киргизии, из которых центрального значения – 11, краевого – 18 и около 50 местных. Гражданская война, которая оставила в наследие общую разруху, до сего времени отзывается на промышленности старой Киргизии. Здесь из всех промышленных предприятий краевого значения действует только 14, бездействует – 4, общесоюзных, имеющих РСФСРское значение, действует только 5 и 6, как

* Резолюция написана черными чернилами.

** На II-м пленуме Казкрайкома РКП(б). Заседание 5-е (дневное).

Материалдар мен құжаттар жинағы

имеющих характер тяжелой индустрии. Что касается местных, то почти 50% действует, 50% стоят. Если перейти к характеру промышленности, у нас имеются следующие отрасли: нефтяных предприятий – 1, каменноугольных – 5, медно-свинцовых – 3, соляных – 4, текстильных – 6, кожмеховых – 9, текстильных – 4, силикатных – 4, химических – 2, деревообделочных – 4, полиграфических – 5 и пр. Вот эти отрасли промышленности, которые имеются на территории Киргисской Республики. Как я упомянул в своем докладе, промышленность имеет большую разрушенность. Наша политика восстановить промышленность после гражданской войны была не совсем удачна: первое Киргпромбюро хотело охватить все и восстановить, но видимо сразу этого выполнить было нельзя. Такая разбросанность без плана и капитала восстановить промышленность сразу не может дать хороших результатов, ибо это носит случайный характер. Изношенность оборудования наших предприятий очень большая. Приведу пример. Сейчас из действующих предприятий Илецкие соляные промышленные предприятия имеют изношенность машин, шахт свыше 50% Урал-Золото – 50% Экибастусские каменноугольные копи до 60%, Спасские 60% и Атбасарские до 10%. Атбасарские промыслы имеют процент изношенности как будто низкий, но это идет за счет недооборудованности этого предприятия. Это предприятие раньше эксплуатировалось англичанами, но гражданская война застала их, они не могли приступить к эксплуатации и дооборудовать все 100% этого предприятия. Из промышленных предприятий имеют изношенность в оборудовании рыбные промыслы до 65%, что касается конезаводов, как местных, так и краевых, их изношенность от 40% до 60%. Вот какова картина изношенности оборудования предприятий, находящихся на территории Киргизии. Теперь должен вам дать характеристику о капиталах как основных, так и оборотных промышленных предприятий, насколько правильно он обслуживает и охватывает промышленность. Так, например, все центральные предприятия, которых около 11, имеют основной капитал, имеют 6 млн руб. оборотного, до 2 млн руб., краевые предприятия – 2 млн основной капитал и до 1½ млн оборотный. Местные до 2½ млн основного капитала и до 1 млн оборотного капитала. Если здесь сделать анализ, то ярко можно себе представить, что как основной, так и оборотный капитал перечисленных предприятий далеко не охватывает и не обеспечивает их. И обслуживает их от 10 до 40%. Вот на сколько капитал не удовлетворяет потребности наших промышленных предприятий. Дав краткую характеристику предприятий, перехожу на отдельные отрасли. Нам сейчас нужно обрисовать промышленность именно горную. Здесь промышленные предприятия как Риддер, Атбасар – медная руда, Экибастусские каменноугольные копи имеют общественное значение, из всех Экибастус действовал и только с первого марта закрыт. Это объясняется тем, что добываемый там каменный уголь по своему качеству не совсем хорош и не мог себе найти рынок сбыта. Самый ближайший для него рынок был Сибирь, но там имеется такое предприятие, как Кузнецкая и Сибирская власть, заинтересованная в расширении своей промышленности, воздействовала административно на всех заготовителей угля в своей территории и не давала возможности сбыта нашего каменного угля в Сибири. И этим экономически вытеснила из Сибири – это одна сторона, с другой стороны, при дальнейшей эксплуатации Экибастусских копий нужно было сохранить до 500 рабочих, содержание которых является дефицитным для предприятия. Поэтому ВСНХ решил закрыть это предприятие. При закрытии Экибастусса стоял вопрос, каким образом использовать квалифицированную часть рабочих, где можно

развить горную промышленность на территории КССР. В прошлом году ВСНХ обследовало Риддер и нашло, что это предприятие имеет не только общесоюзное значение, но и мировое.

Раньше Риддер находился в руках англичан, вернее английского акционерного О-ва капиталистов. Обследование показало, что на этом предприятии добывается много разнообразных металлов, как медь, свинец/цинк, серебро и золото. Таких предприятий, где добывается столько ценных металлов, очень мало и такое предприятие имеет мировое значение. Здесь для ясности приведу цифры, что добывалось раньше на Риддере: в 1916 г. было добыто 1 284 000 п., 1918 г. – 83 000 п. зол. руд, в 1922–1923 г. – 141 тыс. и в 1924 г. – 141 тыс. с лишним. На 1925 г. производственный план увеличен до 770 т. п. этой руды. из которой добывается свинец, золото и серебро. Когда Риддер достался киргизской власти, она, желая накопить рабочей силы, с другой стороны, принести государству пользу, оборудовала там завод и нужно сказать, что он оборудован почти полностью. Туда КЦСНХ вложил капитал до 170 000 руб., но добыча золота не совсем увенчалась успехом на Риддерском предприятии. В то время когда добывалось золото на Риддер и привозилось на Экибастусс, мы видим следующие цифры по добыче золота в 1923 г. было добыто золота 3 п., в 1924 г. – 9 п. и, нынче производственную программу имеем на 15 п. 28 ф. Вот характеристика добычи золота. ВСНХ решил закрыть Экибастусс, а пустить Риддерское предприятие, предварительно получив разрешение ЦК партии. Теперь 3–4 дня тому назад получились с Риддера сведения (от специально работающего там товарища), что государство отпускает средства в размере 1 ½ млн руб. по 250 000 ежемесячно и работа там начинается с апреля. Предполагаемый для Риддера капитал в количестве 1, 5 млн руб. далеко не удовлетворяет потребности этого предприятия, чтобы получить что-нибудь реальное. Если бы увеличить капитал до 10 млн руб. тогда можно было бы надеяться получить более желательные результаты. Конечно, пока и с этим средством можно его развивать, но оно будет носить характер почти процентов на 30–40 кустарнический. В этом отношении перед нами стоит вопрос (как заинтересованных в рабочем вопросе) настаивать перед ЦК о дальнейшем развитии этого предприятия. Одно время в центре было поднять вопрос о том, что бы Риддерское предприятие дать в концессию, но ВСНХ решил, принимая во внимание политическую и экономическую сторону этой концессии, эксплуатировать его своей силой, такие инициативы нашего центра должны встретить должное внимание со стороны краевых и губернских организаций.

Перехожу, товарищи, к Атбасарскому медно-плавильному заводу. Здесь также до некоторой степени имеется выгодность для государства от восстановления этого предприятия. Здесь добывается медь, каменный уголь, свинец. Раньше это предприятие эксплуатировалось англичанами, затем перешло в положение консервации, в каковом находится до сего времени. Для этого предприятия государство отпустило 500 000 руб. Предполагает эту сумму удвоить и тем самым поставить этот завод на должную высоту. Капиталисты не только Русской империи раньше, но и капиталисты наиболее культурных стран, как Англия, обратили на это предприятие серьезное внимание, но им не удалось его дооборудовать из-за войны, и нашему государству осталось дооборудовать очень мало (только 10%), так что пустить его в ход дешевле, чем Риддер.

Для этих двух предприятий, которые будут пущены в ход (Риддер и Атбасар) государство намеревается использовать рабочую силу и руки Экибастусса.

Материалдар мен кужаттар жинагы

Атбасарский медно-плавильный завод имеет следующие перспективы: в связи с перенесением нашего центра в Ак-Мечеть, перед нами стоит вопрос, как связаться с Акмолинской губ. и Атбасарским заводом. Конечно, само собой является ясным, что перед нами стоит вопрос нельзя ли провести железную дорогу до Ташк[ентской] линии, т. к. это дало бы возможность развития обмена товаров между северной и южной частью Киргизии. В Акмолинской губ. есть мелкие предприятия по добыче золота, и в связи с проведением железной дороги они разовьются еще более, дадут пользу государству и перед государством встанет вопрос дальнейшего расширения и развития этой промышленности.

После того, как мы добьемся пуска Атбасарского, почти добились пуска Риддерского завода, мы должны поставить вопрос перед центром, что бы эти предприятия, имеющие общесоюзное значение, были подконтрольны киргизской власти в лице ЦСНХ, как было прежде Эмба-Нефть и Экибастусс и т. п. Если мы этого добьемся, мы выиграем в смысле увязки интересов к киргизской власти в рабочем вопросе.

Теперь о Спасском заводе разрешен вопрос, что бы его также ликвидировать. Комиссия, которая его обследовала, пришла к заключению, что здесь запасы если еще не совсем исчерпаны, то использованы 65–75%, а потому решено его ликвидировать, т. к. государство не имеет средств его восстановить, а имеющиеся будут использованы для восстановления предприятий подобных Риддеру и Атбасару.

В Семипалатинской губ. Устькаменогорской у. целиком представляет из себя места добычи золота, которые лежат в разбросанном виде, раньше это место эксплуатировалось государством. [В] 1911 г. было добыто 44 п. 36 ф., хотя эта добыча двух предприятий. В 1914 г. – 32 п. 08 ф., здесь видно, что в связи с войной добыча уменьшилась на 12 п. До 1920 г. эти предприятия находились в положении консервации, в 1920 г. начинают оживать. Какое имеет количество золотоносная руда. Мы видим, что если со 100 п. песку добывается 56 золотников, то это считается нормальной добычей золота. Наш золотоносный песок обладает таким качеством, что со 100 п. песку получается 16 золотников золота. В этом отношении он стоит первым в нашем Союзе по добыче золота. Нет случая в других местах, где бы 100 п. песку давали 16 золотников золота. Поэтому государство должно расширить добычу золота, отпустив достаточное количество средств. Наша цель дать кассе государства – золото, не преследуя никакой коммерческой выгоды. Конечно, эта выгода желательна, но пока важно дать золото государству. Перед нами стоит вопрос о подкреплении средствами этих предприятий. Конечно, у нас есть технические ненормальности в некоторых районах, так например, сейчас в Алтзолоте сейчас находится лицо не совсем отвечающее своему назначению и придется снять его, заменив другим. Там нашим партийным, профессиональным и советским организациям придется особенно обратить свое внимание, установив правильное взаимоотношение с предприятиями.

Как я упомянул выше в своем докладе, у нас раньше Риддерская золотая руда привозилась в Экибастусс и там перерабатывалась. Это обстоятельство конечно не в пользу предприятия Риддера, поэтому мы должны доказать центру о необходимости постройки там (Риддере) завода для переработки золотых руд.

В довоенное время как Южно-Урал-Золото, так и рядом с ним «Золотая Руда» и «Джетыгаринский р-н» составляли один трест. Теперь они разбились: одна часть находится в наших руках, другая – в Уральской обл. Приведу цифры, которые привлекают наше внимание и говорят за то, что наша золотая промышленность

недостаточно восстановлена, но имеет большое государственное значение. Например, в 1913 г. в двух предприятиях добыто 82 п. 34 ф., в 1914 г. – 66 п. В отдельности в Южно-Урал-Золоте добыто в 1923/1924 – 3 п. 14 ф.

Перед ЦСНХ стоит вопрос добиться в центре объединения двух промышленных предприятий Южно-Урал-Золото и Джетыгаринский р-н в один трест и эксплуатировать его в краевом масштабе. Перед партийными организациями стоит вопрос, чтобы увязать производство на территории Киргизии с интересами киргизской власти необходимо поддержать ходатайство КЦСНХ перед ВСНХ о передаче Джетыгаринского р-на Киргизии. Конечно, мы отнюдь не преследуем цель, чтобы на этом нажиться. Мы преследуем цель, чтобы были единство по добыче золота в нашей территории, ибо имеется тенденция Урал. обл. работать независимо и не считаться с интересами КССР. Например, в рабочем вопросе не внесение отчисления с прибыли в бюджет КССР, а оттягивание до сего времени, сознательно заключение договора с нами на золотые районы и незаконные добычи золота Урал. обл. в территории КССР.

Как вам известно, у нас еще имеется и обращает внимание на себя Илецкая соляная промышленность. По своему качеству эта соль имеет почти мировое значение. Наша соль равна по качеству соли Австро-Венгрии (Величка). О добыче соли у нас нет сведений до 1912 г. В 1912 г. добыто 3 млн п. соли. Во время гражданской и мировой войны до 600 тыс. п. В 1918 г. – 312 млн п. соли. В 1922 г. – 1,5 млн. В следующий год имеем перспективы доведения добычи соли до 4 млн п. Соли в Илецкой по обследованию учетной силой и твердо установленное имеем в Илецке до 50 млн п. залежи. Если мы приблизительно ежегодно будем добывать, то несмотря на хорошее качество соли, она не всегда найдет себе рынок сбыта. С нами конкурирует Сольсиндикат, который принимает от нас соль по условию для нас очень не выгодному, за соль дает ниже себестоимости. Нужно принять во внимание, что у нас кроме акцизов имеются и другие накладные расходы. Вообще Илецкосольпромысел в своем существовании имеет много ненормальностей и дефектов, а также плохое оборудование и, несмотря на это прошлый год получилась прибыль до 112,00 руб. правда эта цифра хотя и мала, но она говорит за то, что мы можем извлекать большую прибыль при правильной постановке этого дела. Мы переживаем частенько денежный кризис, а Наркомфин иногда, не считаясь с этим обстоятельством, штрафует, если мы не вовремя платим акциз. Иногда Сольсиндикат не дает ходу нашей соли в центральные губернии. У меня в резолюции есть пункт, чтобы центральная власть закрепила за нами определенных районы, где бы могли сбывать эту соль и в этом бы поддерживал нас Крайком. Кроме Илецкой соли у нас есть Павлодарский сольтрест. Здесь добывается соль самосадочная – озерная. Добыча ее обратно пропорциональна урожаю. Если у нас много дождя, то урожай будет, а соли не будет, и наоборот, если не будет дождя, урожая нет, а есть соль, но солить нечего. В данном случае мы с Наркомземом расходимся во взглядах на поступки природы. Перед нами стоит вопрос о передаче Павлодарсоли местной губернской и уездной власти, но если мы передадим, не будет единства соляной промышленности, с другой стороны места не в силе эксплуатировать, а поэтому наш расчет, что мы, хотя [бы] акцизом принесем пользу государству. Этот год был убыточен, потому что там не было осадков. Мы надеемся, что добычу соли в киргизских условиях мы поставим на неубыточную ногу, но это возможно только снижением [и] акциза. Наркомфин поступает с нами не совсем по хорошему, акциз накладывает 22 коп., и нам приходится продавать соль не дороже 40 коп., таким образом, иногда

Материалдар мен құжаттар жинағы

сбываем соль ниже себестоимости и часть акциза приходится платить из своего оборотного капитала, а не с продаваемой соли. Прошлый год потерпели убыток 50 тыс. руб.

Коснусь Берчегура, который работал все время убыточно. В настоящее время он находится в положении консервации, придется консервацию снять и его совсем ликвидировать, ибо каменный уголь слишком качественно плох и малоценен, и нет предположения восстановить его.

Дальше идет Эмба-нефть. Перспективы у нее очень большие. Добываемой там нефти нам схватит на 20–30 лет. Нам нужно при помощи центра эту промышленность углубить в сторону разработки и разведки. По некоторым данным здесь имеется жила, которая тянет от Доссора до Темира. Судя по работе треста на I кв., можно с уверенностью сказать, что удастся выполнить намеченную производственную программу. Главный недостаток тот, что нет на месте заводов по переработки нефти, где она должна перерабатываться в разные качества, приходится добытую продукцию перевезти для этого в Баку и другие центральные губернии, где есть заводы. Конечно, это очень невыгодно, т. к. производство оторвется от промысла. Мы должны ходатайствовать перед центром, чтобы построить завод в Эмбе-нефть, т. е. на самом промысле.

Одним из главных недостатков в промысле Доссора является отсутствие пресной воды, доставка которой производится гужевым и автомобильным транспортом, что и обходится очень дорого для треста и не всегда в достаточной степени бывает снабжены рабочие этого промысла питьевой водой.

Вторым недостатком является плохое состояние нефтепровода. Вот эти причины, тормозящие работу треста, должны быть изжиты только силой ВСНХ–РСФСР.

Перехожу к общей промышленности. Здесь в докладе т. Нанейшвили говорилось, что в условиях Киргизии необходимо внедрить такую промышленность, продукция которой нашла бы сбыт на нашем рынке, а сырьем снабжало бы само население этого района.

К типам такой промышленности, которая удовлетворила бы вышеуказанной потребности, отвечают кожпромышленность, текстильная промышленность.

Говоря об этой промышленности, я должен сказать, что все необходимое сырье для них 100% снабжается коренным населением Кирреспублики с одной стороны, с другой стороны, продукция этой промышленности сейчас же находит себе сбыт среди этих масс, даже она далеко не удовлетворяла потребности Кирреспублики. Потребность населения доходят до 1,5 млн тогда как у нас вырабатывается 850 т. кож. Благодаря тому, что мы не имеем возможности перерабатывать все сырье, оно от нас уходит, перерабатывается в центре или даже за границей и возвращается к нам с большими накладными расходами. Чтобы помочь ножницам, удовлетворять потребность всей массы, которая будет получать свое сырье в виде товара, мы должны открывать ряд кожевенных заводов. Нам необходимо иметь хотя бы по одному крупному заводу в каждой губернии КССР, ибо это не убыточная промышленность. У нас, например, есть кожзавод Петропавловский, который благополучно закончил год, т. е. с прибылью в 55 тыс. Оренбургский кожтрест тоже год закончил с прибылью в 15 тыс. руб. и есть заводы, имеющие губернское значение, как Семипалатинский, Озерский и другие мелкие заводы.

В целях развития кожмеховой промышленности, наиболее мощные объединения Оренбургской и Петропавловской губерний были централизованы, т. е.

в краевом масштабе. Общая производительность всех предприятий ЦСНХ на истекший год выражается в 267 000 кож. различных категорий, что составляет до 32% довоенной выработки, причем на долю предприятия краевого значения приходится 140 000 кож. т. е. 53% общей годовой выработки.

Для поднятия производительности кожевенных заводов и вообще промышленности КССР необходимо добиться перед центром долгосрочного кредита и по возможности в достаточном количестве.

Как я указал выше изношенность кожевенных заводов очень большая, и поэтому нам придется ликвидировать эту изношенность не сразу, а постепенно, ибо у нас далеко недостаточно основного капитала.

Я полагаю, пленум Крайкома выскажется за взятую линию ЦСНХ о расширении и развитии кожевенной промышленности в целом, в особенности в первую очередь в Ак-Мечети, Акмолинской и Семипалатинской губерниях.

Что касается текстильной промышленности, то у нас в старой Киргизии, а именно в Кустанайской, Уральской губерниях были две текстильных фабрики и третья фабрика имеется в Джетысуйкой губ. и в Алма-Ате. Эти фабрики незначительны по своей производительности, имеют плохие оборудования, особенно в первых двух, ввиду чего выпускаемая продукция плохого качества и реализуется на прилегающих рынках с большими затруднениями. Дальнейшее переоборудование Кустанайской и Уральской фабрик не является, целесообразным, и таковые предназначены к закрытию, как убыточные предприятия. Алма-Атинская суконная фабрика, переходящая к КССР, тоже имеет старое оборудование и небольшую мощность, но все-таки сравнительно с предыдущими двумя фабриками обстоит более благополучно, т. е. прошлый год закончен с прибылью в размере 168 000 руб.

Наличие крупных запасов шерсти в КССР и благоприятные условия сбыта шерстяных тканей диктуют необходимость организации текстильной фабрики, ввиду чего ЦСНХ возбужден вопрос в центре об отпуске денежной ссуды в сумме 1, 5 млн руб.

Председатель: Время ваше истекло, есть предложение продолжить доклад. Возражений нет. Нет. Дается еще 15 минут. Продолжайте.

Тов. Кулумбетов: У нас есть рыбо-промышленные предприятия. Это главным образом на Каспийском море и восточной его части на протяжении 1500 в. мы непосредственно эксплуатируем. Там имеется сеть контор, которые непосредственно ведут эксплуатацию и добычу рыбы, все они объединяются в один трест под названием Киррыбтрест. В устье р. Урала, т. н. Гурьевский р-н, где тоже добывается рыба почти в полтора раза больше чем на всем побережье восточного берега Каспийского моря, это объясняется тем, что 90% рыбы ищут пресную воду и тянутся к Уралу и там же эта рыба вылавливается. Этот район имеет республиканское значение и находится в распоряжении ВСНХ – РСФСР.

Наша рыбная промышленность, как и другие, тоже часто переживает кризис в деньгах, имеются задолженность кредитным учреждениям и к тому имеются большие убытки от прошлого наводнения. Киррыбтрест тоже переживал несоответствующих своему назначению руководителей, которых мы теперь сняли. По последним сведениям эта промышленность начинает становиться на ноги, но все же не говорит за то, что Киррыбтрест после такого поражения и без помощи со стороны в смысле кредитования выполнить производственную программу не может, которая была намечена в начале года.

Для укрепления состояния Киррыбтреста необходима долгосрочная сумма в

Материалдар мен кўжаттар жинагы

200 тыс., о каковой возбуджено ходатайство в центре. В случае удовлетворения удастся нам довести программу до 600 тыс. п.

Для развития дальнейшей деятельности этого треста необходимо перейти на шаландный способ работы, ибо берега моря обмелели.

Перед нами стоит вопрос добиться перед центром передачи устья реки Урал Киргизии, чтобы было единство и контактность работы между Киррыбтрестом и Гурьевским р-ном.

ВСНХ РСФСР передает в наше распоряжение для эксплуатации Аральское море, которое имело раньше республиканское значение, и рыбы, вылавливаемые в этом море своей качественностью превосходят не только не только Каспийское море, но и много рыболовных районов. Одно несчастье состоит в том, что это море нам передается без всякого капитала, нет рыболовных снастей и судов, т. к. прошлогоднее наводнение проглотило все то, что было, а также от этого пострадало ловецкое население. Для восстановления этой промышленности нам необходимо сейчас же предвидеть необходимые средства в своем перспективном плане на будущий год и добиться этих средств и только тогда мыслимо восстановление этой промышленности, а также к этому поможет кооперирование ловецкого населения.

Я перехожу к торгово-заготовительной части нашей промышленности. Здесь существовало среди ответственных работников заблужденное мнение, к чему заниматься торговлей ЦСНХ, нужно взять и передать торговую часть Наркомвнуторгу. Я полагаю, это ошибочное мнение изживается и положит на это конец Пленум Киркрайкома, ибо без заготовки сырья и снабжения таковым нашей промышленности немислимо правильное развитие нашей промышленности. Если бы эти заготовки находились в ведении Наркомвнуторга, который исключительно заинтересован в коммерческих оборотах, то ясно наши кожевенные заводы оставались бы без сырья и если бы имели, то высокие цены на сырье окончательно смели бы их со сцены.

Политика снижения себестоимости промтоваров только может быть достигнута благодаря сохранением торгово-заготовительной части промышленности и об этом подчеркивал т. Дзержинский в своем заключительном слове на совещании промработников.

За неимением времени я в двух словах коснусь киргизации промпредприятий. В этом вопросе есть последнее решение нашего Совнаркома и КирЦИКа, чтобы количество киргиз рабочих в предприятиях КССР достигло бы не менее 50% общего числа рабочих и в этом направлении сейчас ведется директивная работа ЦСНХ. До этого времени стремления ЦСНХ проведение этой политики не увенчались успехами, полагая, что наш авторитетный пленум одобрит взятую линию киргизского правительства и по своей линии даст директивы парторганам на местах безоговорочного проведения этого мероприятия.

Одним из главных нервов, помогающих жить и развиваться нашей промышленности это, как и выше указал, кредитования. В данное время КССР не имеет своего краевого Промбанка, а до сего времени только обслуживалось промышленность КССР. Оренбургским отделением Промбанка, сейчас мы приступили к организации краевой конторы Промбанка с достаточным капиталом, обеспечивающим потребности нашей промышленности, и я от лица промышленного органа надеюсь, что Крайком поддержит нас в этом вопросе.

Председатель: Переходим к прениям. Слово имеет т. Досназаров.

Тов. Досназаров: (говорит по-киргизски), переводит Аспандиаров.

Тов. Аспандиаров: Тов. Досназаров сказал о том, что в докладе совершенно не говорилось о Кара-Калпакской обл. Он говорил, что в Кара-Калпакской обл. имеется целый ряд отраслей промышленности, которую нужно наладить и которая до сих пор не имела никакой поддержки. Основной отраслью – экспортным товаром – является люцерна. Было 14 заводов, которые перерабатывали семена люцерны, и люцерна служила предметом экспорта в Англию.

Теперь эта отрасль совершенно заглохла. Вторая отрасль нашей промышленности это хлопок, для переработки которого имелось 30 заводов, из которых в настоящее время действует только 4 завода. И население в данное время за отсутствием средств не имеет возможности произвести посев.

В прошлом году было отпущено 50 тыс. руб., на которые и был произведен посев. Имеется рыбная промышленность, но она находится в частных руках, которые эксплуатируют эту промышленность. На поднятие этой промышленности необходимо обратить внимание. Рыбной промышленности, хлопковой, посеву семян люцерны нужно помочь, т. к. экономика – основа всей работы, а в Кара-Калпакии вообще не было руководства в этом отношении, которое должно было исходить отсюда. Часть средств должна дать республика и Союз на восстановление богатства Кара-Калпакии, которое не уступает по богатству другим областям.

Затем относительно строительства железной дороги, благодаря которой можно было бы использовать огромные запасы саксаула.

Он говорит, что Кара-Калпакия вообще богата и промышленность ее необходимо восстановить.

Тов. Саматов: Товарищи, я оппонентом не выступаю т. Кулумбетову, ибо основные тезисы т. Кулумбетова достаточно согласованы, в которые мною внесены поправки и пожелания.

Я хочу несколько дополнить т. Кулумбетова. Тов. Кулумбетов не коснулся вопроса о промышленном фонде. Мы знаем, что все предложения, которые идут по линии КЦСНХ о том, что ЦСНХ должен поднимать и развивать промышленность. Эти предложения совершенно не резонны, если ЦСНХ не будет располагать определенным правом для маневрирования этими средствами.

КЦСНХ прав, касаясь вопроса иметь определенный промышленный фонд. Вопрос о промышленном фонде дебатировался еще с прошлого года и до сих пор окончательного разрешения не имеет. Вопрос о промышленном фонде разработан и преподнесен Киргосплану, но до сих пор разрешения не получил.

Промышленный фонд организуется из всех прибылей торговых предприятий, подчиненных КЦСНХ и промышленных предприятий, подчиненных центру. Часть из этих прибылей поступает в краевой бюджет, а другая часть в ведение ЦСНХ и этим фондам ЦСНХ может располагать. Тов. Кулумбетов не коснулся вопроса, какими средствами располагает КЦСНХ. Он располагает только 2 млн рубл. из коих 1,5 млн вложены в Кирторг, а остальные в другие промышленные предприятия, как Экибастусс и Риддер. Этим правом КЦСНХ как раз не располагает, потому что капитал вложен в Кирторг переименованный в настоящее время в Упсырзаг, который как будто бы и подчиняется КЦСНХ, но на самом деле этот экспорт и импорт сырья и это означает, что есть внешняя торговля – Киргизский Госторг, который никакого отношения к промышленности не имеет и наша промышленность остается в стороне не говоря уже о том, что эти средства не попадут в распоряжение ЦСНХ. Что должен делать КЦСНХ, когда эти средства не находятся в его распоряжении. Он все же маневрировал

Материалдар мен кўжаттар жинагы

этими средствами, отпускал средства на поддержку Экибастусса, Риддера и Илецкого сольтреста. Если будут касаться вопроса снабжения промышленности сырьем, то ЦСНХ будет лишен возможности что-нибудь сделать в этом отношении, потому что Упсырзаг их экспортирует и импортирует и никакого касательства к нашим предприятиям не имеет. Мы старались это изжить, потому что вопрос снабжения сырьем, кожей и шерстью в настоящее время имеет свою историю. Наши кожзаводы, начинают плакать, кричать, что Упсырзаг не выполняет договоров Кирторга, которые к нему перешли. И наши текстильные фабрики, которые должны снабжаться сырьем и шерстью, также таковой не получают и вынуждены покупать ее на стороне. Положение ненормальное, и его необходимо ликвидировать. Упсырзаг должен быть построен аналогично бывшему акционерному обществу Кирторг, чтобы эта организация была не только на бумаге, что Упсырзаг снабжает промышленность Федерации, а нужно его построить так, чтобы эта организация была детищем КЦСНХ для снабжения как наших промышленных предприятий, так и федеративных.

Относительно Атбассарских медных рудников. Здесь следующая картина: сплава меди хватит на 40-50 лет из расчета если будет добываться до 500 т. пуд. меди. Относительно Атбассара я хочу дать справку т. Нанейшвили, который сказал, что КЦСНХ не ударил палец о палец.

КЦСНХ как только образовался, сделал обследование Карсакапских рудников. Была послана специальная Комиссия, в которую вошли инженер от КирЦСНХ и от ВСНХ Пазухин. Материал обследования лег в основу того, что представляют из себя эти рудники и что с ними нужно делать. Отпущенных 500 тысяч рублей безусловно не хватит, по нашим заявкам это представляет около 800 тыс. рублей, тогда как англичане затратили около 200 тыс. рублей. Эти цифры приблизительные.

Тов. Ежов: Я имею вопрос. Я хочу говорить о представленной резолюции т.Кулумбетова только потому, что она не подверглась обсуждению Крайкома и я там выразить свое мнение не мог. Нужно остановиться на 3-х вопросах.

Выделить нашу промышленную политику Киргизии в круг, в который должны быть включены вопросы не только общего состояния исходных моментов, но нужно включить железнодорожное строительство. Это большой вопрос для нас. Также о промышленном фонде и затем о нашей крупной промышленности, отношение к ней и отношение к местной. Вот три основных вопроса, которые должны быть в основе решения на Пленуме. Позволю остановиться на 3-ем вопросе. Прежде всего, вопрос нашей крупной промышленности. Бесспорно ясно по практической и политической линии по отношению к нашей крупной централизованной промышленности как пуск Риддера и Атбассара, у нас нет. В свое время когда ставился вопрос об Уркартовских концессиях, где говорилось, что целый ряд предприятий будет передан в концессии, у нас ясной определенной линии в этом вопросе не было.

Для нас киргиз совершенно не безразлично такое положение. Мы граничим с Китаем и Авганистаном и как будет воспринимать наша интеллигенция это и как будет рассматриваться это со стороны национальных окраин.

Но если отбросить чисто политические мотивы и поставить вопрос о хозяйственной политике, то здесь не было ясной линии.

Когда решался вопрос, как поступить с Риддером и Экибастуссом, то Экибастусс закрыли, а на восстановление Риддера отпустили средства и он начинает восстанавливаться, а Экибастусс закрылся параллельно с этим.

Закрытие Экибастусса для нас имеет колоссальное политическое значение и я думаю что в этом отношении мы могли бы иметь воздействие на Москву и на наши хозяйственные организации.

Я считаю, что вопрос относительно пуска Риддера и закрытие Экибастусса решен не совсем правильно в Москве и стою на точке зрения, что пути развития Риддера и Экибастусса совершенно различны. Я думаю, что правильно было бы не прикрывать Экибастусса до постройки электролитной станции на Риддере. Нужно увязать работу Риддера с Экибастуссом.

Если бы этот вопрос был резко поставлен, то Экибастусс не оказался бы в таком положении в каком он находится сейчас. А то, что вы предполагаете переводить рабочих на Риддер, то киргизы не поедут на Риддер.

Дальше вопрос относительно местной промышленности.

У нас имеется нездоровый уклон, который был в прошлом.

В промышленности у нас управлять нечем. КЦСНХ бездействует и начинает собирать под свою опеку кустарную промышленность.

А на местах в губерниях эти предприятия централизуются и в конечном итоге получается, что отсюда не могут управиться. Я думаю, что в вопросе децентрализации управления промышленностью с самостоятельной промышленностью нужно быть очень осторожными. Нужно поставить вопрос чтобы КЦСНХ за исключением регулирования своих предприятий оживил общую политику, общее направление работы относительно мелкой промышленности и сделать перспективы развития нашей промышленности. И т. Кулумбетову нужно было бы гвоздем резолюции к докладу сделать этот пункт.

Правда, обвинять его нечего, он недавно здесь. Читая резолюцию, т. Кулумбетову нужно обращать на все внимание, и на крупное сырье и на материалы и на прочее, и в конечном итоге не получается разбросанность. На что же мы должны поставить ставку в конечном итоге, на какую промышленность. У нас есть целый ряд разбросанных вопросов относительно обрабатывающей промышленности, кожевенной и текстильной. Эти вопросы, на которые нужно поставить соответствующую ставку и повести политику. Нам нужно поставить вопрос увязки промышленности с сельским хозяйством в широком смысле слова и особенно киргизского хозяйства в целом.

Также не последнюю роль уделить железнодорожному строительству, которое до сегодняшнего дня регулируется Москвой без достаточного воздействия со стороны киргизских организаций на Москву. Вопрос относительно Южно-Сибирской ж.д. для нас не безразличен. С Южно-Сиб[ирской] ж.д. нужно установить. Может быть оно для нас не выгодно и я думаю, что не совсем не выгодно со стороны разбора пути, который предпринимает Москва по Орской линии. Я думаю, что с этой стороны вопрос нам нужно обострить. Вот те замечания, которые у меня имелись. Я вношу предложение чтобы Пленум поручил окончательное утверждение этой резолюции Бюро Крайкома, чтобы в ней были отмечены 3 вопроса: крупная промышленность, централизация, местная промышленность и децентрализация и вопрос о нашей промышленной политике. На что мы ставим ставку и на что должны в основном обращать внимание и не разбрасываться. Тов. Саматов говорил, что мы всем помогали, а в конечном итоге никому не помогли. А если сконцентрировать все это, то как будто и помогли.

Тов. Равдель: Мое положение несколько невыгодное, потому что по докладу Крайкома принято, что политика Крайкома удовлетворительна и правильна.

Материалдар мен кужаттар жинагы

Говорить о политике нужно, но я считаю, что здесь имеется целый ряд моментов большой политической важности для монополизации Киргизии.

Прежде всего о рыбных промыслах. Вопрос этот ведется уже год. В конечном счете развалился и до сих пор нас упрекают, что мы проявили некоторый скепсизм и пытаемся настаивать не так, как хотел Крайком. Если взять уральские рыбные промыслы, то Уральская губерния в былые времена выбрасывала 2 млн пуд. рыбы, что мы сейчас сделали ничего. В год 40 тыс. пуд., из которых половина сгнила на колесах на жел. дор. Получается катастрофическое положение. Вместе с этим связан вопрос о соленых озерах.

По всей территории мы имеем целую сеть мелких соленых озер. Все озера монополизированы и крестьянам не разрешается добывать соль. И обкладывают налогами за добычу соли.

До сих пор все озера не разграничены, где краевого значения, а где местного. Озера имеют большое значение, но мы не знаем кому принадлежат эти озера и ставим в очень затруднительное положение наше хозяйство.

Дальше о захвате берегов рек, в самом активе притока рыбы. Здесь получается такое явление, что рыбаки которые занимались этим делом, теперь лишены этой возможности. Особенно в тех районах реки Урала, где по правому берегу занимается казачье население рыболовством, а по левому киргизское.

Другой вопрос уже имеется решение Крайкома, это вопрос увязки промышленности и торговли. Тов[арищ] из Каракалпакии говорил, что у них есть шерстянная фабрика. Правда небольшая, но мы ее эксплуатируем, она есть и дает доход.

Мы могли ее продвинуть и дальше, но в промышленности мы уперлись в заготовки. Мы добились заказов по снабжению полушубками для Рязано-Уральской дороги. Нам нужно сырье. Казалось, что скот находится в недрах нашей Киргизии, но когда мы обратились к нашим заготовительным организациям, то они предложили нам цены гораздо выше чем в Москве. Кожмехпромом закуплены кожи на баранах, которые еще живы, и послал телеграмму закупить овчины. Я считаю, что причина заключается в том, что между нашими и заготовительными органами есть разрыв и решение этого вопроса усугубит наше положение вещей и не будет никакой договоренности между торговыми организациями и промышленными, которой они должны содействовать.

И наконец второй вопрос о железнодорожной сети. Мы настаиваем на этом вопросе, так как считаем его политически важным. У нас имеется дорога, которая продолжает свою линию от Уральска до Илецка. Это дорога строится, имеются насыпи, положены рельсы, поставлены железнодорожные станции и заготовлены мосты, но вдруг ККПС вздумалось эту дорогу ликвидировать. Ассигновали 300 тыс. руб. специально, чтобы послать людей и увозить материалы для достройки дорог, которые до сего времени не действовали. Выносить такое постановление нужно иметь право, мы взяли расположение КССР по партийной линии и решили ни одного винтика с этой дороги не дать. Отрывать нас от основного центра Киргизии, этим самым подрывать в корне укрепление нашего хозяйства. Об этом вопросе мы сообщили ЦК партии, но движение по этому вопросу очень слабое. Краевой комитет нам до сих пор не ответил, потому что он поставлен перед вопросом юридической опасности, но мы все-таки решили, ни одного винтика не давать.

Чем это кончится, не знаю, мы считаем, что дорогу ликвидировать нельзя. И прежде всего в этом вопросе должен быть заинтересован КЦСНХ, но он в этом

отношении ничего нового не внес. Этот важный политический вопрос должен быть урегулирован, в той мелкой промышленности, которая опирается всецело на снабжение сырьем.

Вопрос второй об увязке торгово-заготовительных предприятий с нашей промышленностью.

Третий вопрос относительно постановки перед Москвой вопроса об оживлении и восстановлении железнодорожных путей сообщения, которые важны для интересов Киргизии.

Председатель: Есть предложение прекратить прения. Для заключительного слова – т. Кулумбетов.

Тов. Кулумбетов: Когда я говорил о Туркестанской промышленности, то я оговорился, что не могу оперировать цифрами. Положение дел такое, что все поступающие материалы в руки СНК, там остаются, затем передаются в Комиссию.

В отдельных случаях по части фабрик я полагаю, что в дальнейшем такие материалы должны направляться в соответствующие органы.

Как мыслит КЦСНХ о промышленности Кара-Калпакской обл. и как думает провести обследование и как думает распределить ее на краевое и местное значение.

Полагаю, будем мы иметь эти данные к следующему пленуму Крайкома.

Тов. Саматову я не возражаю по части Упсырзага, что он действует как будто автономно, но ЦСНХ юридически имел всегда возможность предложить и требовать от Упсырзага, однако этого не было, а если было, то не совсем настоятельно. Полагаю, ЦСНХ в дальнейшем не допустит, чтобы Упсырзаг чувствовал каким-то независимым органом, а подчинит и будет сохранять тот порядок, каковой был при Кирторге.

Я упомянул в докладе о капитале, который был передан Кирторгу, думаю, что мы в будущем найдем общий язык и не допустим, кого бы то ни было вторгнуться в капитал промышленности.

Теперь о взаимоотношениях самой промышленности. Здесь говорили об Упсырзаге, в этой организации ЦСНХ заинтересован на 100%. Он может всегда контролировать и соблюдать интересы промышленности.

Я считаю, что особым пунктом в резолюции должно быть железнодорожное строительство. Мы имеем перспективы, связанные с этим вопросом. Мы ставим перед центром этот вопрос и возможно докажем о необходимости постройки железной дороги в КССР.

В остальном свои пожелания я выразил в проекте резолюции. Отдельные члены бюро с некоторыми частями не соглашаются. Я думаю, что твердая директива Крайкома должна быть в вопросе промышленности. Полагаю, что я об этом достаточно твердо подчеркнул в своем докладе, а если недостаточно, то дополню в будущем на сессии КирЦИКа и пленуме Крайкома, если на повестке дня будет стоять вопрос о промышленности.

Я думаю, что резолюцию можно принять за основу, а Бюро поручить внести отдельным пунктом вопрос о жел[езной] дор[оге] и соответствующие поправки или изменения.

Вопрос: Вы ничего не сказали о Каракалпакской промышленности.

Ответ: У нас были перспективы приступить к работе, но материал по этой области у нас очень скудный. На днях мы получили возможность выделить спеца для выявления картины промышленности Каракалпакской обл.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Вопрос: Что вы скажете на заключение договора на эксплуатацию местности «Бузачи» на 40 лет каким то государством.

Ответ: Заинтересованный товарищ может получить соответствующий материал в ЦСНХ.

Председатель: Есть предложение проект резолюции принять за основу.

Голоса: Никто проекта резолюции не читал.

Председатель: Придется зачитать. А она была роздана с материалом.

Голоса с места: Читать не следует.

Председатель: Есть предложение принять резолюцию за основу, окончательную редакцию поручить Бюро Крайкома. Возражений нет. Нет.

[...]

На этом, товарищи, разрешите закрыть и работы Пленума.

Пленум закрывается в 2 часа 10 мин.

АП РК. Ф.141. Оп.1. Д.7. Л.152-173. Копия.

№3

Из отчета заседания бюро Казкрайкома РКП (б)

г. Кзыл-Орда

29 ноября 1925 г.

Председатель т. Голошекин: Заседание бюро считаю открытым.

Повестка для заседания:

1. Доклад о проведении Кустанайской губпартконференции (Докл[адчик] т.Мендешев).

2. Доклад ЦСНХ (Докл[адчик] т. Кулумбетов).

3. Тезисы по партстроительству (Докл[адчик] т. Ежов).

4. Тезисы по земельному вопросу (Докл[адчик] т. Джандосов).

5. Тезисы по работе бедняцких организаций.

(Повестка дня утверждается).

[...]

Доклад ЦСНХ об итогах совещания

Докладчик т. Кулумбетов.

Тов. Кулумбетов: Совещание было создано как раз в конце 1924/1925 хозяйственного года. Подытожить результаты, выявить окончательно баланс всех наших предприятий Совещание не могло, но все таки по докладу ЦСНХ и докладам Местхозов некоторый ориентировочный баланс можно было дать. В таком виде я вам даю сейчас.

У нас здесь имеется промышленность союзного, краевого и местного значения. Я остановлюсь больше на предприятиях краевого и местного значения.

Что касается союзных предприятий то нужно сказать, что у нас всего три предприятия горной промышленности: «Алтай-полиметалл», «Атбасар» и «Эмба-нефть».

С первым, т. е. «Алтай-полиметалл» у нас не особенно хорошая связь, потому что никакие сведения, требования не представляются, и нашего представителя там нет. ЦСНХ возбуждал перед ВСНХ соответствующее ходатайство о том, чтобы там нам иметь своего представителя, независимо от того – будет ли это русский или казак. Первое время они нам отказали в этой просьбе, но потом согласились и включили в правление нашего работника.

С «Эмба-нефтью» у нас связь хорошая, потому что все сведения, представляемые в центр, они пересылают нам в копиях.

С «Атбасаром», в период организованного оформления, пока не имелось там нашего представителя, нам не удавалось установить связь. Теперь мы начинаем с ним связываться, имеем там своего представителя, который является директором этого треста.

Я не говорю о достижениях первого и второго союзных предприятий, потому что они переживали организационный период. Фактически в Атбасаре идет подготовительная работа по проведению железнодорожных рельс в три стороны. Алтай-полиметалл также переживает организационный период. Эмба-нефть устанавливает с нами связь. С другой стороны, она налаживает работу. Я буду говорить об этой работе, когда буду касаться достижений наших предприятий.

Переходя к промышленности краевого значения, я должен сказать, что она разбивается на две категории: горную и не горную.

Главными видами горной промышленности у нас являются золотая и соляная.

В части золотой промышленности у нас имеются три треста: Акжал-золото, Алтай-золото и Каззапзолото.

Что касается выполнения ими производственных программ, то Акжал-золото выполнил [...]%, Алтай-золото [...] и Каззапзолото [...]%. Хотя Акжал-золото и Каззапзолото выполнили производственную программу, превышая задание, все таки у них финансовое положение не особенно хорошее. Это объясняется тем, что они свою продукцию сдают Госкомитету по определенной, установленной государством цене. Это затрудняет их финансовое положение, и они переживают жестокий кризис. Акжал-золото в нынешнем году работало без убытков. Там имеется маленькая прибыль, пока только ориентировочно. [...] -золото имеет некоторые убытки. Касаясь золотой промышленности, нужно сказать, что государство преследует, во-первых, изъятие из земли золота и внесения его в кассу, с другой стороны, чтобы наши тресты находились в хорошем финансовом положении, но это не всегда удается.

Теперь перехожу к соляной промышленности. В этой части у нас имеются: Илецкий сольтрест и Павлодарский сольтрест.

Илецкий сольтрест выполнил свою производственную программу на 110%. От Илецкого сольтреста мы в этом году не ждали прибыли, потому что там шло переоборудование, постройка мельницы и т. д. В связи с этими работами мы не ожидали больших результатов от треста и хотели, чтобы он выполнил 100%, но вышло так, что он выполнил 110%. У Илецкого сольтреста в этом году убытков нет, даже можно ожидать прибыль, которую, конечно, при Наркомфине, я не могу назвать, но все-таки, повторяю, что этот трест работал в этом году безубыточно. Переоборудование мы закончим к 1 января, и работа Илецкого сольтреста с 1 января может пойти полным ходом.

Павлодарский сольтрест позапрошлый хозяйственный год закончил убыточно, потому что соли не было, там самосадочная соль. Мы потеряли убыток в 50 000 руб., которые утекли из оборотного капитала. В прошлом году он имел выполнение производственной программы в 100 с лишним процентов и даже имеет маленькую прибыль не меньше, чем Илецкий сольтрест. Пока ориентировочно эту прибыль можно назвать в размере от 20 до 30 тыс. руб. Разгар работы Павлодарского сольтреста будет в последнем квартале, т. е. июле, августе и сентябре. В это время как раз наступает сезон добычи соли.

У нас также имеется соляная промышленность местного значения, но она

Материалдар мен кұжаттар жинағы

ни кем не эксплуатируется, потому что на эту промышленность накладываются слишком большие акцизы. Например, в Павлодарском сольтресте себестоимость соли [...], а в Акмолинск[ой] ее привозили и там сбывали по 42–40 коп. Ясно, что мы терпели на этом убытки. Вот эти акцизы отражаются не только на краевой, но и на местной соляной промышленности. Из соляных озер у нас большое значение имеет Баскунчак в Уральской губ. Это озеро должно бы иметь краевое значение. Об этом вопрос возбужден в соответствующем органе. Он требует особого разрешения.

Говоря о золотой промышленности, я забыл коснуться еще одного предприятия Акмолинской губ. Там имеется предприятие «Степняк». «Степняк» имеет местное значение. Его земельные недра богаты, но, не имея в своем распоряжении, как основного, так и оборотного капитала, он не имеет возможности расширить свои функции.

Наша горная промышленность была бы прибыльна, тресты наши жили бы хорошо и принесли бы государству большие богатства, только тогда, когда земельные недра были бы хорошо исследованы, разведаны. Но, к величайшему сожалению, например, Акжал-золото, работая, не знает, как следует, где имеется золото. Между тем Акжал-золото выделяется из других предприятий, если не союза, то РСФСР. Например, если там на [...] пудов добывается 6 золотников золота, то в Акжал-золото добывается от 12 до 23 зол. Вот, имея такие богатства, мы не имеем возможности их разведать. В этой части у нас имеется договоренность с Ленинградским, который, хочет сделать разведки, особенно на территории Восточного Казахстана: в Джетысуйской и Сыр-Дарьинской губерниях.

Теперь перехожу к не горной промышленности.

Одним из основных видов этой промышленности является кожевенная. В части кожевенной промышленности краевого масштаба мы имеем только Петропавловский кожмехтрест. Было у нас два треста, но один мы передали Оренбургу. Петропавловский кожмехтрест объединяет кожевенный и овчинный заводы. Свою производственную программу этот трест не выполнил в силу некоторых обстоятельств. Во-первых, там шло оборудование, во-вторых, был некоторый тормоз в их работе, не зависящий от самого треста. Все же финансовое состояние Петропавловского кожмехтреста довольно хорошее. По кожевенному заводу Кожмехтреста выполнил производственную программу в [...]%, по овчинному – [...]% и пимокатному [...]%.

Кожевенные предприятия местного значения у нас имеются в Семипалатинской губ. Они находятся в распоряжении Местхоза и распоряжении Губсоюз. Теперь по распоряжению Местхоза они объединяются в один Кожмехпром.

Наше Совещание констатировало, что одним из основных видов нашей промышленности, который можно развить в условиях нашего Казакстана – это кожевенная [промышленность].

Говоря о выполнении производственной программы, я должен заметить, что производственную программу в отношении кожевенной промышленности мы полагаем несколько расширить.

Перехожу ко второму виду промышленности, имеющему значение в наших условиях – это к текстильной промышленности. К сожалению, текстильная промышленность у нас почти не развита. Есть у нас Алма-Атинская суконная фабрика; были местные фабрики в Кустанайской и Уральской губерниях, но они были закрыты в начале 1924 года.

Алма-Атинская суконная фабрика Джетысуйской губернии вместе с другим

трестом казакским «Сантонинтрестом» перешла в руки ЦСНХ только 20 августа. Хотя мы стали хозяевами этой фабрики с 20 августа, но расчет до сих пор еще не закончен. Эта фабрика имела местное значение, но ЦСНХ и наше правительство, признав ее предприятием краевого значения, имели ввиду расширить производство этой фабрики до 300.000 аршин сукна. Пока реального отпуска средств еще нет, но, конечно, оставить ее в таком положении нельзя.

Затем, к одному из главных видов промышленности у нас можно отнести промышленность по добыче рыбы. У нас из всех предприятий самым несчастным является Казрыбтрест. Казрыбтрест, который находится в нашем распоряжении недавно, центром имеет Астрахань. Находясь на восточном берегу Каспийского моря, при наличии небольших средств, не имея соответствующих подходящих руководителей, а также, перенеся в начале прошлого года стихийные бедствия, Казрыбтрест плохо себя чувствует. Почти никакого внимания на него не обращалось, и положение его было не из важных. Администрация, которая была там, все время говорила, что там все идет нормально и т. д. Только, когда там был представитель Союза пищевиков, то выяснилось, что Казрыбтрест живет плохо. Для того, чтобы проверить деятельность треста, мы намереваемся принять соответствующие меры вплоть до чистки аппарата. Для проверки деятельности треста и укомплектования самого аппарата, как ответственным, так и техническим персоналом нами назначатся соответствующая комиссия, которая завтра выезжает в Астрахань.

Тов. Голощекин: Какие причины этого несчастья?

Тов. Кулумбетов: Во-первых, очень незначительный капитал, малый улов по всему восточному берегу Каспийского моря и затем не вполне подходящий подбор руководителей.

Тов. Голощекин: Говорят, кто-то там проворовался?

Тов. Кулумбетов: Вот в связи с этим и выезжает наша комиссия.

Теперь, в отношении Уралрыбтреста. Нам центр отпустил 559.000 руб., из них 119.000 руб. мы получили, но в осеннюю путину эти деньги мы не могли использовать и отложили до производства весенней путины. До этого же пойдет подготовительная работа, коммерческая работа. Сейчас уже приступили к ней. Есть уверенность, что от этой коммерческой деятельности мы не получим убытка. Есть только опасения, наш уполномоченный такие сведения дает, – что остальную сумму из 559.000 руб., Наркомфин СССР как-будто то бы не хочет давать, а если даст, то опять таки под каким-то условием. Если вот это не послужит тормозом, то, во всяком случае, мы в весеннюю путину приступим к производственной части Уралрыбтреста. Уралрыбтрест, находясь под боком нашей столицы и имея продукцию качеством, во всяком случае, не хуже каспийской, не будет убыточным предприятием.

Теперь дальше. В 1924 году наше казакское правительство возбудило ходатайство о том, чтобы нам дали устье р. Урала для эксплуатации с тем, чтобы слить с Казрыбтрестом, объединить добычу рыбы в одних руках и этим поддержать Казрыбтрест. Мы думаем, что это слияние дало бы хорошие результаты. Центр дал нам несколько промыслов, но только на голом берегу. Мы возбуждаем ходатайство, чтобы он нам дал основной и оборотный капитал, поскольку на голом берегу мы ничего не в состоянии сделать. Считаю желательным, чтобы в одном из пунктов резолюции наши авторитетные организации подтвердили необходимость добиваться перед центром слияния Гурьевского промысла с Казрыбтрестом. Это было выражено еще на прошлом Пленуме Крайкома, но, к

Материалдар мен құжаттар жинағы

сожалению, этот вопрос еще не разрешен. Только после того, как т. Ежов приехал, он сказал, чтобы мы подготовили материал. Материал есть.

Теперь перейду к деятельности Саксаултреста. Он имеет незначительную производственную программу, около [...] пудов, но он является предприятием краевого значения не в том смысле, что он ведет работу в краевом масштабе, а в том, что он всю добычу, всю разработку должен объединить в одних руках. Если же разработка и добыча саксаула не будет объединена в одних руках, то может быть на ближайшее десятилетие нам хватит саксаула, а потом мы останемся без всего, его расхитят. Нужно создать организацию в краевом масштабе. Наше правительство вынесло постановление, что в пределах Казахстана создать его мы можем. Но последнее время Наркомзем возражал именно потому, что якобы, если он раздает отдельные участки, то это для них выгоднее. По-моему, это было бы кустарничество, если бы Наркомзем занимался дачей участков. Если мы не объединим Саксаултрест – это будет нежелательным явлением для экономики Казахстана. Это будет минусом.

Дальше о деятельности Спирт. водочного треста. На Советании подняли шум, почему нам не дают спирт. водочный Алма-Атинский завод, потом завод Сыр-Дарьинской губернии по линии железной дороги. Правда, Центроспирт пользуется правом монополии этой продукции. Мы все целиком сдаем Центроспирту, а он имеет право переделывать его в соответствующего градуса водки и т. д. ЦСНХ и Совнарком возбудили ходатайство, чтобы право монополии продукции в районах Сыр-Дарьинской и Джетысуйской губерний было дано именно нашему тресту. Сначала центр дал отпор, но последнее время из Москвы, от нашего уполномоченного и директора этого треста получили телеграмму, где он сообщает, что вопрос разрешен в положительном смысле. Выходит, что нам предоставляют те или другие права, в результате чего мы будем иметь возможность расширить свою производственную программу.

Председатель: Какие права дают?

Тов. Кулумбетов: Дают право переделывать спирт в водки. Потом мы хотим ратифицировать спирт. Если мы возьмем Сыр-Дарьинскую и Джетысуйскую губернии, то там были кустарные предприятия, которые вынуждены были все сдавать Центроспирту.

Теперь в отношении «Сантонинтреста». Как всем известно этот трест был передан нам для того, чтобы несколько усилить наш бюджет, чтобы мы имели хотя бы одно рентабельное предприятие. По последнему постановлению Совнаркома мы переносим его деятельность в Чимкент. Может быть это будет отражаться на работе, но некоторые обстоятельства заставляют нас это сделать. По расчету уполномоченного Сантонинтреста он имеет 6.000 кг морфия и кг кодеина. Во всяком случае это предприятие не является для нас дефицитным и в дальнейшем оно будет еще более прибыльным. Сейчас разбросанность заготовки и охрана этой травы заставляют нас разбрасывать на все стороны средства. Слив же его с заводууправлением, мы выиграем экономию.

Об Упсырзаге в будущем отдельно в Крайком придется поговорить. Сейчас все же скажем, что деятельность его ничего. Советание по поводу деятельности Упсырзага высказалось в той плоскости, что Упсырзаг, имея своей прямой задачей снабжение нашей промышленности сырьем, должен снабжать ее на 100% и стараться заготовки свои направлять в сторону закупки крестьянской скотоводческой продукции. Были отдельные мнения, чтобы сократить его

функции в области заготовки, но эти отдельные мнения были отвергнуты, потому что это ни к чему бы не привело.

Теперь перейду к промышленности местного значения. На Совещании были заслушаны доклады всех губернских Местхозов. К сожалению, в то время, как мы говорим, что необходимо развивать промышленность, многие местхозы, как Сыр-Дарьинский, не имеют своих промышленных подотделов. Как будто бы юридически там есть промышленный подотдел, но он занимается культурно-просветительной, политической и т. д. работой. В Уральской губернии этот подотдел тоже слабоват. Мы находим нужным послать туда своего представителя. Более или менее приличные промышленные подотделы имеют Семипалатинская, Акмолинская и Джетысуйская губернии. Джетысуйский, правда, хотя нельзя назвать сильным, но тот кто возглавляет его является более или менее подходящим. Губисполкомы на эти подотделы не обращают никакого внимания. Поскольку они находятся вместе с Комхозом. Коммунальный отдел всю работу взваливает на них. Таким образом, и эти 2-3 подотдела до сих пор еще не оформлены. В этой части, пожалуй, Крайкому нужно будет дать директиву нашим губкомам, чтобы они занялись оформлением этих промышленных подотделов.

Затем отражается на работе текучесть состава. До семи заведывающих сменилось в течение года.

Если принять во внимание стаж работающих промышленной части, то оказывается, что они работают всего по 5-6 месяцев, во всяком случае не больше одного года. Совещание отметило это, как ненормальную сторону деятельности местхозов.

Есть и инициатива у некоторых местхозов, как например, у Семипалатинского. Как я уже раньше сказал, Семипалатинский местхоз объединил в Кожмехпром кожевенный и овчинный заводы и полагает их расширить.

Инициатива Уральского местхоза проявилась в том, что он все мелкие предприятия в пределах губернии хочет объединить в один комбинат, с целью сэкономить отдельных работников, с другой стороны и потому что не найдешь для каждого предприятия специалиста.

Довольно прилично работает Акмолинский местхоз. У него имеются мукомольные предприятия, спирт. завод. Лесопильный и механический заводы. Все предприятия, которые находятся в распоряжении Акмолинского местхоза, выполнили свои производственные программы на 100%. Но прибыль у них слишком мизерная, при чем и на эту прибыль налагает свою лапу УФО, благодаря чему они не имеют возможности хотя бы что нибудь сделать за счет этой мизерной прибыли.

Остановлюсь еще на одной отрасли промышленности – это кустарной. В части кустарной промышленности у нас не было работы ни на местах, ни в центре: Центр не имел работников, не имел для этого соответствующих средств и просто ограничивался препровождением циркуляров. ЦСНХ надеялся на деятельность местхозов. Таким образом, в отношении кустарной промышленности не проявлено никакой инициативы нашими местхозами. Например, по положению должны организоваться кустарные артели. Есть артели, например, артель парикмахеров. Но что общего имеет она с этой промышленностью? В этой части у нас было совещание. Сейчас материал лежит в Совнарком на предмет утверждения и дачи директив. Места в этом отношении высказались за то, чтобы принять самые энергичные меры по развитию мелкой промышленности. Для принятия энергичных мер по восстановлению кустарной промышленности, по развитию своей мелкой промышленности, вынесли постановление такого рода,

Материалдар мен құжаттар жинағы

чтобы прибыли, получаемые от местных предприятий, оставлять в распоряжении губерний, а прибыли, получаемые от краевых предприятий, в распоряжении края.

Я хочу еще остановиться на производственной программе кожевенной промышленности, которая служила предметом дебатов. У нас по плану, в первую очередь отпускаются средства Кзыл-Орде, во вторую – Семипалатинску, третью – Уральску, четвертую – Алма-Ата и пятую – Кустаная. Джетысуйский представитель доказывал, что необходимо продвинуть, т.е. Алма-Ату немного вперед продвинуть. Высказывались также и в том смысле, чтобы в первую очередь построить не в Кзыл-Орде, а в Семипалатинске.

По-моему, Крайкому, заслушав наш доклад об итогах совещания, в отношении очередности постройки наших кожевенных заводов, нужно высказаться. У нас в ЦСНХ было вынесено постановление построить завод в Семипалатинске. Совнарком, принимая во внимание, что Кзыл-Орда столица, решил здесь построить, т. е. в Кзыл-Орде.

В отношении текстильной фабрики ВСНХ весной 18-го марта на союзном съезде принял нашу производственную программу и обещал нам отпустить для текстильной фабрики 2 млн руб., для рыбной промышленности и соляной. Всего он принял и считает необходимым отпустить для промышленности Казахстана 599.000 руб., из которых для Уралтреста имеем 119.000 руб, и имеем постановление в отношении одного кожевенного завода в 500.000 руб., из них 300.000 руб. В основном и 200.000 руб. в оборотном капитале. Больше до сих пор ничего не имеем. В отношении соляной, рыбной и золотой промышленности средства в таком виде, как было, нам пожалуй не удастся получить; придется получить из займов, кредитов. Опять таки тут будет тормоз.

Я думаю, что в части производственной программы этим можно будет ограничиться, потому что, если говорить о том, как каждый год увеличивалась программа и т.д. – это займет слишком много времени.

Я остановлюсь еще на одном положении, которое было выдвинуто на Совещании некоторыми из наших центральных работников – это поручить ЦСНХ рассмотреть вопрос состояния своей краевой промышленности и произвести децентрализацию этой промышленности. Правда, в этом вопросе в принципе мы должны стоять за то, чтобы усилить места и дать местам, но если конкретно подойти к тому или другому вопросу, то получается не так.

Например, возьмите Алма-Атинскую суконную фабрику. Если Губисполком будет продолжать эксплуатировать ее дальше, он не оборудует ее и не расширит. Если же она будет в ведении КЦСНХ, он вложит кое-какую сумму, произведет дальнейшее оборудование и увеличит производительность. В этой части фракция совершенно верно высказалась в том смысле, чтобы произвести децентрализацию только некоторой части промышленности. Нам нужны в этом отношении указания Крайкома. Как он предлагает провести децентрализацию? На основании ли выдачи мандатов тому или иному местхозу или совсем отдать в их ведение?

Вопрос относительно того, чтобы для восстановления краевой промышленности ввести краевой фонд, а для восстановления местной, губернской – ввести губернский – это пожалуй придется отвергнуть, потому что прибыль от сантонинного завода не получим. Но мы полагаем, что в этом году не будут исчислять прибыли, как в прошлом году. В этом отношении нужно Крайкому дать нашему Совнаркому директиву о том, чтобы он подумал над этим и не сделал так, как это было в прошлом году.

В отношении ряда других вопросов и в частности, по вопросу о том, что слабо была проведена коренизация предприятий, Совещание высказалось в смысле принятия более конкретных мер по проведению коренизации предприятий, вовлекая коренное население в самые мельчайшие аппараты промышленности.

Затем Совещание высказалось по вопросу об организации фабзавуча, вопросу жилстроительства и т.д.

Коснусь еще одного вопроса – вопроса производительности труда и зарплаты. Если мы возьмем статистические данные по производительности труда и зарплаты, то нам ясна будет картина соотношения того и другого. Если мы 1922/1923 год возьмем за основу, т. е. за 100%, то производительность труда в 1924 г. будет – 144% и 1925 г. – 178%. Если же мы возьмем 1922/1923 год за 100% в отношении зарплаты, то мы получим такую картину: в 1924 году зарплата будет – 195%, 1925-м – 220%. Мы видим, что зарплата обгоняет производительность труда. В части кожевенной промышленности точно также зарплата обогнала производительность труда. Но это не значит, однако, что производительность труда недостаточно проявлена. Это объясняется, главным образом, плохим оборудованием наших предприятий. Совещание высказалось по этому поводу в смысле поднятия производительности труда за счет улучшения технического оборудования промышленных предприятий.

На этом я заканчиваю.

Председатель: Будут ли отдельные вопросы? (Нет).

Что касается резолюции, то я сомневаюсь, чтобы мы могли сразу принять ее. Сейчас выскажемся по отдельным принципиальным вопросам, требующим разрешения, а затем изберем маленькую комиссию для разработки резолюции.

Тов. Карро: Дайте мне слово.

Председатель: Слово имеет т. Карро.

Тов. Карро: В дополнение к тому, что сказал т. Кулумбетов, я хочу привести свою точку зрения, которая расходится с точкой зрения т. Кулумбетова.

Подводя итоги Совещания промышленных работников, я должен сказать, что оно не разрешило практически, конкретный ряд основных вопросов нашего промышленного строительства, которые оно должно было в значительной степени затронуть. Я лично считаю, что если в отдельной части наша промышленность имеет недостаточные достижения, то в части соответствующей политики Казакстана, она безусловно изменилась, а соответственно этому нужно изменить и метод работы ЦСНХ. Эти вопросы были предметом обсуждения нашего Совещания, но оно конкретные предложения, внесенные мной, отвергло. При чем, я должен сказать, что разногласия по этим вопросам были не только на Совещании, но и в самом ЦСНХ между т. Кулумбетовым и мной.

Поэтому я считаю возможным заслушать мои соображения по этим вопросам с тем, чтобы Крайком в этой части высказался. Лично я считаю, что такая постановка дела, как есть, ни в коем случае не годится и вот почему. Наша промышленность очень небольшая, маленькая. ЦСНХ концентрирует предприятия с оборотным капиталом, начиная от 3,5 тыс. до 30–40 тыс. и несколько больше. Такая концентрация небольших предприятий, тем более краевых предприятий, заставляющих желать значительного улучшения, настолько перегружает ЦСНХ, что коренные вопросы от ЦСНХ ускользают совершенно, а если не ускользают, то ЦСНХ не в состоянии ими заниматься, заниматься практически, чтобы преследовать улучшение положения мелких предприятий. Все это настолько затрудняет наше Правление, что при такой централизации, конечно, наши

Материалдар мен құжаттар жинағы

предприятия испытывают соответствующие затруднения. Это отражается на работе ЦСНХ. Таким образом, основные коренные моменты, т. е. постановка вопроса широкого развития промышленности не только путем восстановления таких мизерных предприятий, но и путем развития крупной промышленности они у нас не ставятся. Я могу привести целый ряд конкретных примеров. Наш 5-летний перспективный план в значительной степени был неудовлетворительный, только потому, что мы занимались побочными вопросами. Нас запросили также, чтобы мы дали свои соображения относительно постройки новых заводов. Мы дали свои соображения на счет получения ссуды. Нас высмеяли, потому что заявка наша слишком незначительная, что нам следовало бы просить гораздо больше и т.д. Таким образом, из всего того, что я сказал, ясно, что при разработке резолюции эти коренные вопросы промышленности должны быть поставлены, должна быть высказана принципиальная точка зрения на развитие промышленности Казакстана, а в соответствии с этим и изменена работа ЦСНХ.

Мной была предложена резолюция, которая должна была явиться вступительной частью общей резолюции, но она была отвергнута. Я считаю необходимым зачесть ее:

«Заслушав отчетный доклад т. Кулумбетова о деятельности ЦСНХ, состоянии промышленности и ее перспективах, Совещание, признавая ряд достижений в области восстановления и развития промышленности, считает нужным подчеркнуть, что основной вопрос о промышленном строительстве в Казакстане вообще не получил до сих пор достаточно ясного и определенного разрешения.

Совещание считает, что проводимая до сих пор политика промышленного строительства, которая сводится к концентрации в ведении ЦСНХ незначительных по своему удельному весу и значению предприятий с крайне недостаточным обеспечением не может обеспечить Казакстану, как национальной Республике, должного промышленного обогащения и создания достаточной пролетарской базы, как основы всего социалистического строительства Казакстана».

Я считаю необходимым оставить этот пункт, потому что, поскольку мы констатируем, что существующая до сих пор политика должна быть изменена, потому что она не может обеспечить создание пролетарской базы Казакстана. В соответствии с этим ЦСНХ должен изменить свою работу и заняться действительно основным практическим строительством промышленности. Этот пункт на совещании был совершенно отвергнут. Таким образом, Совещание этим самым констатировало, что тот метод работы, который был до сих пор, должен остаться и в дальнейшем».

В следующем пункте говорится, что:

«Существующее направление деятельности ЦСНХ должно быть изменено в сторону постановки в порядок своей работы основных вопросов планового промышленного строительства, согласовывая эти вопросы с общей экономикой Казакстана и общими промышленными перспективами Федерации и Союза».

По этому пункту был целый ряд возражений, и он также был не принят. Я считаю необходимым его оставить. Постановка основных вопросов строительства промышленности и согласование их с перспективами Федерации должны быть поставлены в ЦСНХ как основа. Этого до сих пор не было. В этой части нужно высказаться. Это особенно важный пункт. Против него был целый ряд возражений, в частности, и со стороны т. Кулумбетова.

Я считаю необходимым привести целый ряд примеров и фактов.

У нас есть постановление возбудить ходатайство перед ВСНХ о постройке хлопчатобумажной фабрики. Вот то, что этот вопрос не прошел, объясняется тем, что мы этим вопросом не занимались. Мы в течение пяти минут строим перспективный план и отправляем его в Москву. Мы совершенно не ставим коренных, основных вопросов. Нам нужно всегда все важные вопросы согласовывать с общими перспективами. В каждом вопросе нужно отдавать себе полный, ясный отчет. Например, в отношении постройки хлопчатобумажной фабрики. Если бы наш хлопковый сырьевой рынок обеспечивал на 50% общесоюзную промышленность? Есть ли расчет строить фабрику здесь в Кзыл-Орде? Вот, когда мы достигнем такого уровня, тогда мы поставим вопрос о постройке хлопчатобумажной фабрики.

Вот все эти основные, коренные вопросы должны согласовываться и увязываться с общепромышленными перспективами Союза. Есть еще ряд конкретных моментов, которые говорят, насколько требуется такое согласование.

Следующий пункт говорит:

«Поскольку основной задачей является, возможно, скорейшее и солидное развитие промышленности вообще, Совещание находит, что вопрос о принадлежности отдельных предприятий краевым или центральным органам не должен быть одним из основных вопросов. В вышеуказанных целях принадлежность предприятия краевым или центральным органам должна определяться целесообразностью с точки зрения максимального развертывания промышленности».

Если мы хотим действительно заниматься в Казакстане промышленным строительством с целью создания промышленной пролетарской базы Казакстана, то основной задачей является то, чтобы создана была промышленность. Нам совершенно безразлично, кто будет строить – ВСНХ или ЦСНХ? Кто является наиболее мощным, кто в наиболее кратчайший срок сможет развить и построить нашу промышленную базу, тот пусть и занимается этим. Только с этой точки зрения нужно подойти к этому вопросу. Этот пункт тоже был отвергнут. Между тем, я считаю это весьма важным.

Дальше:

«В области деятельности ЦСНХ за отчетный период Совещание принуждено констатировать недостаточность систематического изучения вопросов труда и зарплаты, производительности труда, а также вопросов политики цен промышленной продукции, в силу чего не могло быть осуществлено необходимое руководство промышленными предприятиями».

Я должен остановиться. Как будто бы кажется, что целый ряд моментов носит характер несколько, может быть, обостренный, обвинительный, но я считаю, что нам нечего добиваться, чтобы нас на Совещании хвалили. Я считаю достоинством, когда мы сознаемся в своих ошибках с тем, чтобы их в дальнейшем исправить. А у нас плохого много.

Возьмите вопрос производительности труда. Если мы возьмем увеличение числа рабочих рук и увеличение количества продукции, то мы увидим, что у нас падение производительности труда. У нас есть тенденция в области краевой промышленности к тому, что рост числа рабочих рук обгоняет рост количества продукции. В общем и целом у нас цифры довольно сомнительные в смысле благополучного положения дел. Дать объяснение тем, что число рабочих рук растет потому, что растет число предприятий, нельзя. В губерниях никаких новых предприятий не строится.

Материалдар мен құжаттар жинағы

В чем причина? Мы этого не знаем, потому что этим вопросом ЦСНХ не занимался. Это обвинение может касаться столько же т. Кулумбетова, сколько меня лично. Я считаю, что мы должны это подчеркнуть для того, чтобы в дальнейшем ЦСНХ этим занялся.

Возьмите вопросы зарплаты и труда вообще. Мы здесь также в очень печальном положении находимся. Возьмите вы кожевенную промышленность. Есть у нас какие-нибудь данные сравнительные с подобными же кожевенными предприятиями других районов или предприятиями, находящимися вне Казакстана? У нас таких данных нет, а это очень важно. В данный момент мы этого не имеем. Это является результатом того, что ЦСНХ не поставил коренным образом эту работу в известном направлении. Ее нужно поставить, создать свой аппарат, специальное бюро или что-нибудь совершенно новое, но этот вопрос разрешить нужно.

Дальше относительно политики цен промышленной продукции. Здесь нужно констатировать, что у нас с политикой промышленных цен дело не совсем важно. Мы имеем в кожевенной промышленности повышение цен. Повышаются себестоимость и продажные цены. Несколько, может быть, отражается на себестоимости и продажной цене рыночная конъюнктура, но остальное объясняется отсутствием регулярной, систематической работы по изучению вопроса политики цен. Этот пункт, безусловно, должен быть подчеркнут.

В следующем и последнем пункте говорится:

«Не отрицая достижений в области улучшения качества продукции, необходимо отметить, что этот коренной вопрос промышленности не имеет достаточного освещения в ЦСНХ».

Этот пункт был отменен Фракцией и Пленумом.

Таким образом, основная мысль всей этой резолюции сводится к тому, что ту политику, которая была до сих пор, которая вредно отразилась на всей деятельности ЦСНХ необходимо изменить, а в соответствии с этим изменить направление работы ЦСНХ.

Каким образом это сделать? Здесь встает вопрос о децентрализации промышленности. Тов. Кулумбетов возражает против децентрализации. Я его мнение не разделяю. Нельзя говорить, что это развалит промышленность. Я считаю, что наиболее здоровая децентрализация заключается в том, что мы должны, допустим, в Семипалатинской губ., которая является наиболее мощной, организовать Губернский совет народного хозяйства, обеспечив его соответствующими силами. Это будет улучшать состояние, потому что главными хозяевами будут места. Мы отсюда управлять не можем.

Вопрос этот Советом был отвергнут. Я прошу Крайком его обсудить, чтобы обеспечить соответствующую работу в области промышленности.

Председатель: Кто хочет высказаться по этому поводу?

Слово имеет т. Сергазиев.

Тов. Сергазиев: Я хочу задать вопрос тов. Карро. Он сказал, что будто бы у нас есть предприятия, носящие краевое значение, которые имеют оборотный капитал в размере от 3 000 руб. до 50 000 руб. Укажите, какие?

Тов. Карро: Имеются. Например, Каззапзолото имеет оборотный капитал [...], Акжал-золото имеет около 60 000 руб., Алтай-золото – 32 000 руб., Павлодарсольтрест – около 25 000 руб. Казрыбтрест имеет [...] руб.

Тов. Кулумбетов: Казрыбтрест имеет 989 000 руб.

Тов. Сергазиев: Я тут никаких принципиальных расхождений не нахожу. Я

думаю, или здесь просто непонимание, или нежелание понять то, что есть на самом деле. Люди видимо не находят возможности установления общего языка.

Вопросы, выдвигаемые т. Карро, в основном не противоречат основной мысли т. Кулумбетова. Жаль, что я никакого участия на Совещании хозяйственных работников не принимал. Поэтому я отвлеченно подхожу к этому.

Что касается проведения децентрализации некоторой части промышленности, то этот момент выдвигается не первый раз. Это старый вопрос, которым мы неоднократно занимались, но подходили к каждому предприятию в отдельности. Я не знаю, с какого времени работает в ЦСНХ т. Карро, но, во всяком случае, еще с зимы прошлого года, еще в Оренбурге мы поднимали этот вопрос. Поэтому против децентрализации возражать не приходится. Нужно только установить, какие предприятия нужно передать. Повторяю, это спорным пунктом не является. Это есть просто практическое определение физиономии предприятия. Выдвигать его и обсуждать здесь в Крайкоме я считаю излишним. Если же имеются золотые прииски, обладающие оборотным капиталом в 3–4 тыс. руб., то может быть, по каким-нибудь привходящим, может быть политическим моментом они должны быть децентрализованы. Или может быть поручить ЦСНХ вложить средства, и увеличить и усилить их работу. Мы, к сожалению, не являемся хозяевами своего кармана. Мы только просители, а просителей на свете много. Хозяином же является Москва, которая предлагает сначала определить рентабельность хозяйства. Тогда только она даст какую-нибудь дырявую копейку, в противном случае она ни копейки не даст. С этой стороны, какие бы планы мы не составляли, они не будут выдерживать критики. Я, т. Голощекин, определенно говорю, что всякие, даже великолепно составленные планы при желании хозяина никуда не будут годиться. Почему? Да, потому что денег нет. Сказать, что денег нет – неудобно, а какое-нибудь объяснение дать нужно. Вот они и говорят, что ваш план не выдерживает критики. Поэтому каждый вопрос нам приходится перерабатывать заново.

Теперь есть другое соображение, т. Голощекин. Если децентрализацию провести в общем масштабе, то ни одного предприятия в республиканском масштабе в руках ЦСНХ не останется. Этим мы сделаем ЦСНХ органом, лишенным дальнейшей жизни. Создать в наших условиях такие учреждения, как комбинаты промышленности, невозможно.

Говорят об усилении местных децентрализованных хозяйств путем усиления их специалистами. Скажите, пожалуйста, откуда вы специалистов найдете? Когда в ЦСНХ вы не можете дать 2-х приличных специалистов, откуда вы хотите найти их? Я только недавно приехал из Средней Азии. Там настолько вздоржали эти специалисты, что сейчас Хлопком приглашает какого-то специалиста и обязывается ему ежемесячно платить 1700 руб. Водхоз платит своим специалистам до 1000 руб. А вы хотите создать новую организацию в лице Советов народного хозяйства. Как они выдержат с хозяйственной стороны, я не знаю? Может быть, некоторые предприятия только передать? Против этого никто не будет возражать.

Теперь относительно планов. Если с этой стороны подойти, то ведь я думаю, они не враги своей работы, не враги ЦСНХ. Говорят планов нет. Их нет не только у ЦСНХ. Их нет ни в одном учреждении. Для того, чтобы составлять их, нужно иметь умных людей, нужно иметь специалистов. Если до сих пор мы были полоумными, то, наверно, по желанию Крайкома мы их не создадим. Они сидели вместе в течение целого года, но, почему то, до сих пор не выдвигали этого вопроса, а выдвинула перед самым совещанием местных работников. Видимо принципиальных расхождений здесь нет, только общего языка между ними нет.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Относительно плана спорить не приходится. Нужно составить его. Прежде чем составить определенный, твердый план в республиканском масштабе, учитывая те возможности, которые имеются, нужно произвести обследование всех видов промышленности и потом только составить план, который нужно отослать в Москву. Но насколько Москва будет считаться с ним, это будет зависеть от того фонда, которым она располагает.

Теперь в отношении текстильной фабрики. В чем тут спор? Вопрос о хлопчатобумажной фабрике был поднят нами. Нам сказали, чтобы этот вопрос не разрешался здесь, а был поручен Москве, которая теперь, наверно, работает для того, чтобы подготовить там рабочие руки, чтобы потом постепенно путем переброски в хлопковые районы, можно было бы приступить к организации хлопчатобумажной фабрики, но, ни в коем случае не в Кызыл-Орде. Здесь, по-видимому, руководит какой-то злой язык в этом направлении. В этом спора не было между нами. Откуда люди выдумывают, что нужно построить в Кызыл-Орде, где нет ни одной десятины хлопка.

Что касается вопросов зарплаты и производительности труда, то цифры яснее всего говорят. Если в цифрах имеются расхождения, то это не вина Кулумбетова или Карро, не вина их политики, а вина разницы между зарплатой, которая установлена в общем масштабе. Ни в коем случае нельзя нам придерживаться зарплаты московской промышленности. Мы должны равняться по тем доходам и расходам, которые ведем. Если бы наше производство на 100% увеличилось, то вероятно можно было бы увеличить и зарплату. Здесь цифры твердо и определенно говорят, что зарплата выше производительности труда. Это не зависит от каприза нашего ЦСНХ, а зависит от общей конъюнктуры, от общей возможности нашего Союза и от продуктивности работы наших предприятий. Учреждение не может быть лучше только от хорошего пожелания Сергазиева или Карро. Это зависит от оборотного капитала, которым оно обладает. Вот с этой стороны нужно подойти.

Я думаю, тут просто недоразумение. Никаких принципиальных расхождений я, лично, не вижу. Просто люди не договорились между собою.

Тов. Нурмаков: Из доклада т. Кулумбетова я уловил три основных момента. Он в своем докладе, прежде всего, выдвинул вопрос относительно предприятий, которые находятся на нашей территории, но не в нашем ведении. Таковыми являются Баскунчак и золотой промысел, который находится на территории Кустанайского уезда, а эксплуатируется Уральской обл. По этому вопросу было не одно постановление Крайкома партии. И, хотя нам неоднократно отказывали в передаче этих предприятий, Крайкому партии еще раз нужно будет подтвердить это постановление. Хотя т. Карро и скажет, что это не связано с интересами Союза, с общепромышленными перспективами и т. д., все же нам, местникам иметь эти предприятия в своих руках, нежели в ведении Астраханского губисполкома и Уральской обл. Между прочим Дж[...] золотые прииски являются богатейшими на территории не только Казакстана. Они являются богатейшими из всех предприятий, которые эксплуатируются. Уральская обл. держится на этих приисках. Почему бы нам самим их не эксплуатировать? Уральская обл. там ничего не создает, она только хищнически эксплуатирует. Я думаю, на этом заседании прежнее постановление нужно подтвердить и поручить той делегации, которая поедет на партийный съезд, этот вопрос поставить в категорической форме. Пусть или окончательно откажут или все же мы должны настаивать на передаче этих предприятий нам.

Затем в отношении новой фабрики. У т. Сергазиева и других расхождение в понимании этой фабрики. Когда после размежевания мы узнали, что Турккеспублика имеет в Туркестане фабрику, которую эксплуатируют, подняли этот вопрос. Потом оказалось, что они имеют фабрику, но у них ничего не выходит. Они только спекулируют там, но ничего не создают. Мы решили, что нам лучше всего иметь фабрику на своей территории. И вот, когда перед Союзом республик встал вопрос о составлении плана на постройку новых фабрик и заводов, мы подумали, почему бы нам не добиваться, чтобы в этот план включили и территорию Казакской Республики и при составлении плана дали бы нам известное количество новых фабрик и заводов. В связи с этим и был поставлен вопрос. Как будто бы мы добились в конце концов, что нам одну фабрику хотели дать. Нам предложили составить план и т.д. А теперь здесь говорят, что у нас нет ни одной десятины хлопка. А в Москве есть хлопок? Кажется, мы все таки ближе к хлопковому району, чем Москва и другие. Я думаю, что люди ошибаются, когда говорят, что у нас нет никакого хлопка, поэтому текстильную промышленность не нужно развивать. Мы ставим этот вопрос в связи с планом по развитию хлопководства на территории Казакской Республики. Эти возможности у нас имеются, и я бы сказал – довольно широкие возможности. Поэтому, я считаю, что нам нужно добиваться, чтобы нам построили одну фабрику в Кзыл-Орде или где им угодно, лишь бы на территории Казакской республики дымил фабричная труба.

Затем, из резолюции т. Карро видно, что все слабо и т. д. Это мы все хорошо понимаем, что у вас в ЦСНХ настолько слаб аппарат, что ничего не делается. Тов. Сергазиев правильно указал причину этого. Вина ли здесь политики т. Кулумбетова или политики т. Карро? Ничего подобного. ЦСНХ слаб от того, что у вас сил нет и вы не можете охватить даже нашей карликовой промышленности. В сущности говоря, у нас почти нет промышленности. И вот эту-то даже карликовую *промышленность* * вы не можете охватить, потому что у вас аппарата нет. А создать в Кзыл-Орде приличный аппарат чрезвычайно трудно, почти ни в какой мере не удается нам. Поэтому и смеются над нашими заявками, как тов. Карро говорит, потому что мы свои планы в 24 часа составляем и ни в какой мере не обосновываем их. Мы не сможем их обосновать при таком аппарате, который мы имеем.

Тов. Карро в своей резолюции ничего не сказал об Эмба-нефти. Я думаю, что это в нашей резолюции нужно подчеркнуть. Я считаю, что или нам нужно отдельно заслушать тов. ШЦ[...], или в нашу резолюцию включить наш взгляд на развитие Эмба-нефти.

Тов. Голощекин: Я хочу, товарищи, сказать, что мы не должны смотреть с точки зрения вины т. Кулумбетова или вины т. Карро. Дело не в этом, а дело в том, что нашему центру нужно иметь четкое и ясное представление о развитии промышленности. Куда и как мы идем? Это неизбежно, это необходимо знать. У нас в промышленности плохо заключается в том, что мы не знаем, куда и как нам пойти. Если бы центр тяжести перенесем на сельское хозяйство, то я утверждаю, что развитие сельского хозяйства без промышленности, которая ему содействует, не может идти. С этой точки зрения и постройка здесь текстильной фабрики имеет большое значение. Но нужно сказать, что это признано только предположением, поскольку мы не включены в план. Мне в центре сказали: «Войдите с таким предложением, чтобы нас – РСФСР вязать в это». Я получил

* Вписано от руки.

Материалдар мен құжаттар жинағы

согласие, и нужно было только вести. Центр сказал, что мы ассигнуем вам первое время небольшую сумму, но этим самым вы нас вяжете, и мы будем в бюджете обязательно вам давать. Но весь вопрос в том, что мы ничего, кроме принципиальной резолюции, не даем.

Таким образом, мы не можем принять сейчас резолюции без того, чтобы нам не сказать, какое-то принципиальное положение, куда мы направляем и как мы будем направлять развитие нашей промышленности. Это первое положение.

Слаб ли у нас аппарат или нет? Конечно, товарищи слаб.

Я думаю, что в основном резолюция т. Карро все же верна. В отдельных частях она неверна, но в основном, повторяю, она верна.

Неверно, что нет расхождений. Расхождения есть, например, по вопросу о децентрализации. Я, товарищи, обдумывая положение промышленности у нас, еще до заслушания чего бы то ни было, набросал следующее: (Читает).

Я думаю, что децентрализацию нужно ограничить. Действительно предприятия краевого значения, требующие больших капиталов, не по силам местам. Но так понимать, что каждая резолюция направлена против кого-нибудь, нельзя. Это расхождение у нас во всей политике. Нельзя замазывать то, что есть. Нужно сказать о направлении работы ЦСНХ, чем он должен быть при данной промышленности, при определенных перспективах, потому что каждый губернский совет народного хозяйства, ЦСНХ, ВСНХ строятся в зависимости от того, что они имеют, и какое развитие они имеют.

Какое значение мы имеем к местам? Я думаю, что совершенно иное, чем ВСНХ имеет к своим, потому что ВСНХ значительно сильнее развивается. У нас отношение к ним заключается в руководстве, плановости и контроле, потому что они одни не могут что-нибудь получить, а ЦСНХ может. Так что я считаю, что у ЦСНХ к местам совершенно иное отношение, чем у ВСНХ к своим. Нам это нужно сказать.

Теперь относительно местной промышленности. Конечно, нужно что-нибудь сказать по этому поводу. Я говорю об Алма-Атинской фабрике. Я думаю, что можно было бы дать. Действительно Крайкому по этому поводу нужно сказать. Если мы всю мелочь будем отбирать, вот эти спирт. заводы, то здесь мы не можем разбиваться от отдельным фабрикам и отдельным заводам. Это Крайком может сделать только в том случае, если Губком и Губисполком будут жаловаться. Но общую линию нам нужно дать.

Тов. Сергазиев: Тогда у нас ничего не останется.

Тов. Голощекин: Я думаю, что все, что на территории Казакстана – это наше. Очевидно, нам придется пойти на это. Кроме того, что мы добиваемся в области кожевенной промышленности, мы должны добиваться в области текстильной промышленности, чтобы у нас были центральные фабрики.

Что касается мест, то мы должны им помочь и развивать их инициативу.

Меня удивляет, что Госплан так относится к плану. По таким принципиальным вопросам делают такие постановления «дать денег» и больше ничего, а план не представляют. Например, о Кызыл-Орде в центре есть постановление, а план вы не представили.

Тов. Сергазиев: На 12 млн. я получил разрешение. Политбюро было разрешено [...] руб., ЭКОСО сбил нас.

Тов. Голощекин: Все таки у вас совершенно иной подход. Вы хотите сказать, что вы написали, сколько требуется вам миллионов, но вы их очень плохо обосновали.

Товарищи, я думаю так, мы заслушали т. Кулумбетова и будем еще заслушивать, потому что имеет для нас значение.

Что же касается резолюции; то я предлагаю после обмена мнений сейчас же не выносить резолюцию, а составить комиссию и принять ее более обдуманно. Я считаю, что нужно дать что-то четкое. Поэтому нужно создать хорошую комиссию, взять тот и другой материалы и в течение 1–2 недель, они имеют время, пусть она проработает и подготовит резолюцию.

Тов. Сергазиев: Я хочу совершенно новый вопрос поднять. Если мы подходим к вопросу об организации промышленности, имеющей республиканское или местное значение в смысле автономности, то, главным образом, мы имеем в виду накопление капиталов с тем, чтобы на эти капиталы можно было создать какое-нибудь новое промышленное предприятие краевого или местного значения, смотря по тем или другим соображениям. В Москве был разрешен вопрос о передаче сантонинного завода Казакской республике только с целью покрытия местного бюджета, чтобы этими прибылями можно было поддержать нашу захудалую промышленность, поскольку Москва из своих скудных средств не может отпускать. Но, к сожалению, наркомфинцы из прибылей этих несчастных предприятий 40% задерживают в пользу казны Союза. Поэтому желательнее было бы, чем просить новых дополнительных средств, от имени Крайкома вынести постановление, чтобы сантонинный завод, поскольку он признан местного значения, на основании существующего законоположения, со всеми пассивами и активами был передан Казакской Республике полностью без всякого отчисления. Это обосновать можно. Материал мы найдем. Нужно добиваться, чтобы вместо 60% мы получали все 100% отчисления. Чем просить новые дополнительные средства, не лучше ли свое не отдавать?

Относительно Госспирта. Почему именно Госспирту сохранить монополию в краевом масштабе? Вам, т. Голощекин смешно потому, что вы не знаете деталей. В бывшей Туркеспублике, куда входили эти две губернии, монополия на спирт не распространялась и это давало возможность развития спирт. промышленности в бывшей Туркеспублике. Если бы мы эту зарождающуюся спирт. промышленность, передали [...], мы окончательно парализовали бы ее. Мы на этот счет добились соглашения с Москвой. Если мы передадим сейчас эти заводы местному Облисполкому, он не сумеет через республиканские органы договариваться с узбеками. В настоящий момент, пользуясь этой самостоятельностью, мы сумели охватить весь рынок Средней Азии путем пуска своих заводов и вольной продажи различного вида спирт. производства. Там выгоняется ликер и т. д.

Мелкие спирт. предприятия можно передать областному исполкому. Но в этот момент мы не входим.

Теперь относительно текстильной фабрики. Люди хотят все Америку открыть, а Америка давно уже открыта. Некоторые товарищи стараются ввести в заблуждение. Мы тоже на этот счет думали и знаем. Правда, может быть вопрос не был детализирован. Я думаю, что в отношении развития нашей текстильной промышленности, которое вполне соответствует нашим возможностям, никаких возражений не будет. Этот вопрос давно мы подняли, но сидим пока без денег. Пускай нам помогут. Когда мы получим деньги, мы посмотрим, что нам дальше делать.

Председатель: Слово имеет тов. Кулумбетов.

Тов. Кулумбетов: (заключительное слово).

Материалдар мен құжаттар жинағы

Я, исключительно, на вопросах, выдвинутых т. Карро, буду останавливаться.

Тов. Голощекин говорит, что есть какие-то принципиальные расхождения. Если есть принципиальные расхождения, то только в декларативной части. За декларативной частью мы гонялись в 1921/1923 году, в период, когда мы только что приступили к организации промышленности. Сейчас заниматься декларацией не стоит. Тов. Карро проводит такую резолюцию, которая ясно доказывает, что он этим делает декларацию, а не дело. Например, он пишет: «Поскольку основной задачей является возможно скорейшее и солидное развитие промышленности вообще, Совещание находит, что вопрос о принадлежности отдельных предприятий краевым или центральным органам, не должен быть одним из основных вопросов. В вышеуказанных целях принадлежность предприятий краевым или центральным органам должна определяться целесообразностью с точки зрения максимального развертывания промышленности».

Затем следующий пункт: «Существующее направление деятельности ЦСНХ должно быть изменено в сторону постановления в порядок своей работы основных вопросов промышленного строительства, согласовывая эти вопросы с общей экономикой и с обще-промышленными перспективами Федерации Союза».

В основном возражаю против его декларативной части, не дающей ничего конкретного. Если т. Карро прочитает каждый пункт и объяснит вам, то после объяснения станет ясным, что все это можно было выразить без всяких деклараций. Все эти пункты поглощены нашей резолюцией. Не только я, но и другие наши представители спрашивали его, почему он выдвигает это, когда все имеется в нашей резолюции? Зачем было сохранять все эти положения в секрете? Мы не должны были этого делать. Наша ответственность заставляет нас этого не делать. Вот по каким соображениям фракция отвергла все, выдвигаемые т. Карро, вопросы. Некоторые пункты, которые в основном были согласованы, были нами приняты. Здесь товарищи, имеется пункт относительно краевых и центральных предприятий. Фракция его отвергла. Крайкому нужно иметь по нему свое суждение. Имеет ли право тов. Кулумбетов сказать, чтобы Алтай-полиметалл перешел в ведение Казахстана. Никто не может и не должен этого сказать. Я считаю, что этот пункт не вытекает не из чего.

Где здесь основные принципиальные расхождения с основной резолюцией ЦСНХ? Вы не найдете их. Если т. Голощекин познакомится как следует со всеми пунктами, то он увидит, что все эти пункты охвачены нашей резолюцией, только не в декларативной форме, а в порядке конкретном, деловом.

Теперь вопрос относительно децентрализации.

В конце концов никто не согласится на это.

Тов. Голощекин: Те краевые предприятия, которые не под силу местам, останутся.

Тов. Кулумбетов: Хотя бы так поставить вопрос. Каждый товарищ, который знает экономику, свой бюджет, он сейчас же откажется. Например, в Петропавловском кожевенном заводе у нас имеется 60.000 руб. Если мы сейчас скажем им, верните нам эти 60.000 руб., мы передадим их Рыбтресту, они откажутся. Почему? Да потому что 50% прибыли получают. А активы и пассивы – это вопрос спорный.

Теперь относительно нашего производственного плана. Этот вопрос и на совещании дебатировался. Тов. Карро говорит, что он не основательный, не так проведен и т.д. Этот производственный план прошел еще до меня в Госплане. Он прошел в то время, когда в ЦСНХ было безвластье, не было ни одного человека.

Этот план был составлен под руководством Госплана. К счастью или несчастью, но он по нашему настоянию был принят ЦСНХ РСФСР. Тов. Карро говорит, что нам возвращают планы сметы и т. д. Тов. Сергазиев правильно сказал, что это зависит от первого хозяина, т. е. Москвы признать его правильным или неправильным.

Вопрос о постройке суконной фабрики в принципе признан. Я полагаю, что у нас сырье есть, перспективы в будущем имеются, чернорабочие есть, квалифицированную силу можно взять из центра. Но этот вопрос не должен оставаться на бумаге, а должен в конкретном виде разрешиться. Если мы ставим вопрос в плоскости развития промышленности КССР, то мы должны настаивать на постройке хлопчатобумажной фабрики в Семипалатинске. Смысл постройки этой фабрики есть.

Тов. Голощекин говорит, что нужно высказать взгляд советских органов на развитие промышленности. Я думаю, что нужно будет сказать, что вы, держа ставку на развитие сельского хозяйства, одновременно не забывайте [о] промышленности.

Затем, имело место такое явление, что у нас отбирали прибыли и передавали Наркомвнуторгу. В этой плоскости нужно сказать нашему правительству, что прибыли от краевых предприятий должны оставаться в краевом фонде, а от местных – в местном.

Председатель: Я предлагаю сегодня резолюцию не принимать. Нужно создать комиссию в составе т. Кулумбетова, Карро, Сергазиева и Ежова и т. Базинского.

Тов. Кулумбетов: Тов. Карро завтра выезжает. Может быть он в письменной форме оставит свои соображения.

Председатель: Вопрос с его отъездом через бюро прошел?

Тов. Карро: Обыкновенно в практике всякая поездка согласовывается с Бюро.

Председатель: Я считаю, что т. Карро должен сказать свое мнение. Нужно дать ему возможность участвовать в этой комиссии.

В принципе нет возражений, чтобы сейчас резолюцию не принимать, а избрать комиссию в составе т.т. Кулумбетова, Карро, Сергазиева, Ежова и Базинского? Сзыв за т. Сергазиевым (принимается).

Переходим к обсуждению тезисов по земельному вопросу.

[...].

Председатель: Заседание бюро объявляю закрытым.

АП РК. Ф.141. Оп.1. Д.18. Л.473-492,502. Копия.

№4

Доклад ЦСНХ о перспективах 5-летнего плана развития промышленности КССР*

г. Кзыл-Орда

29 мая 1926 г.

Тов. Кулумбетов: Товарищи, прежде чем говорить о том, насколько ЦСНХ подготовлен к составлению перспективного плана во-первых, во-вторых, насколько он подготовлен представить этот план ко времени, назначенному центром, я должен предварительно оговориться. Во-первых, перспективного плана вообще, в частности, 5-летнего – фактически до сих пор составлено не

* Стенографический отчет заседания Бюро Казрайкома ВКП(б)

Материалдар мен құжаттар жинағы

было. В жизни Казахстана первый раз только в прошлом году, [в] феврале, на основании предложения СНК о представлении 5-летнего перспективного плана в 24 часа, таковой ЦСНХ был составлен и представлен именно в 24 часа. Это было еще до моего приезда. Конечно, этот план не мог иметь под собой какой-нибудь почвы. Он до того был нежизненен, что его стыдно было защищать в центре. Это перспективный план, проработанный ЦСНХ в 24 часа, без изменений был принят Госпланом и, во-вторых, он был принят без изменений СНК, поскольку он полагал, что план проработан Госпланом. Нам трудно было защищать его, но ВСНХ, идя нам, как национальной республике, навстречу, условно принял его на первые три года. Приняв его в основу, ВСНХ постановил выдать нам около 1,5 млн. рублей дотации на восстановление нашей промышленности. Фактически мы, в исполнение постановления ВСНХ, получили больше миллиона рублей, а остальные были урезаны, в виду отсутствия средств – во-первых; во-вторых, необоснованности этого перспективного плана. Вот каково положение было с составлением перспективного плана раньше. В прошлом году, когда мы переехали в Кызыл-Орду, первой нашей задачей явилась проработка плана, поскольку ВСНХ отнесся к нему несколько критически. Мы этот вопрос поставили перед собой и отметили на первом Профессиональном Съезде, для того чтобы вплотную подойти к этому. Это было подчеркнуто и ВСНХ по докладу ЦСНХ. Нужно изучить вопрос экономики нашего Казахстана, для того чтобы базировать наш план на каких-нибудь фактических экономических перспективах. Когда мы подошли к этому вопросу, то, во-первых, оказалось, что все крупные предприятия горного богатства находились в руках центра. Если Алтай-Полиметалл, в состав которого входили: Риддер, Каркаралинский серебро-свинец и Экибастус и Атбассарский трест, в состав которого входили: Карсакапайский медный комбинат, Каргасын и Спасский завод, Джетысуйский золотоносный район, где добывается золота больше 40 тыс. руб., Гурьевский рыбный район, где добывается больше, чем в Кзырбтресте и вообще все рентабельные предприятия находились в руках центра, то, следовательно, мы должны были составить свой перспективный план только на остальные предприятия. Подходя к этому вопросу, мы столкнулись с некоторым тормозом. Во-первых, при составлении перспективного плана мы должны рассчитывать на какие-то средства, на отпуск определенного количества средств или из центра или из краевого бюджета, что дало бы возможность составить наш перспективный план. Во-вторых, не выявив физиономию краевого бюджета, несмотря на категорические требования, Наркомфин не мог нам сказать, что в этом году нам будет предоставлена такая-то сумма. Мы не могли узнать, сколько средств может отпустить ВСНХ. В этом было затруднение, и эту задачу нужно было разрешить. Со стороны центра эта задача разрешилась в плоскости удовлетворения нас % на 75% в области отпуска средств в сумме 0,5 млн рублей. Таким образом, промышленный план этого года находился в рамках отпуска средств из краевого бюджета, а также бюджета центра. Я скажу, не имея полного основания составить перспективный план даже на один год, мы сразу составить 5-летний перспективный план не могли. Этому способствовало отсутствие директивы со стороны ВСНХ. ВСНХ свою инструкцию по составлению 5-летнего перспективного плана в окончательно утвержденном виде преподал нам в декабре. На III-м Совещании промышленников краевого масштаба по этой инструкции было суждение, и эта инструкция была применена к особым условиям Казахстана и преподана местным органам с тем, чтобы краевые предприятия, а также ГОМХ и ГСНХ предоставили свои

перспективные планы к 1-му мая. Эта инструкция предусматривала все детали, в ней указывалось, что необходимо принять во внимание экономику, производство, сбыт, а также увязку этой отрасли промышленности с ростом нашего сельского хозяйства. В этой инструкции, повторяю, все было предусмотрено. К 1-му мая, мы, к сожалению, не могли получить планы от всех предприятий. В то время в развитие преподанной ВСНХ, инструкции Госплан добавить от себя что-нибудь новое не мог. По этой инструкции имелось суждение в Госплане, но он больших изменений не внес; пришлось согласиться и эту инструкцию преподавать местам. Таким образом, с благословения Госплана, ЦСНХ и центра это служило основным материалом постановления III-го Совещания, которое произошло у нас в ноябре. Подходя к этому вопросу вплотную, мы встали перед третьим затруднением – неоформленностью в ГОМХ наших промышленных п/отделов. В ряде губерний зачастую мы не имели промышленных п/отделов. Например, в Сыр-Дарьинской губ. юридически имелся в ГОМХ промышленный п/отдел, который в лице одного человека занимался взыванием квартирной платы. Это не наше дело, это всецело дело коммунального хозяйства. Неоформленность промышленных п/отделов почти во всех губерниях не давала возможности детальным образом выполнить директиву ВСНХ, по линии промышленности, благодаря чего эта работа до сих пор является задержанной, является до некоторой степени не проработанной. В этом отношении в более или менее благоприятных условиях Акмолинская, Семипалатинская губернии и % на 50% Джетысуйская и Уральская губернии. В остальных губерниях промышленных п/отделов нет. Когда мы снеслись с губисполкомами, по поводу того чтобы они оформили эти п/отделы, они возразили что у них не хватает бюджета, что держать лишние штатные единицы они не могут. Отсюда не представляется возможность проработки какого-либо серьезного вопроса в губерниях.

Как обстоит дело с губпланами? Губпланы в этом отношении тоже индифферентно отнеслись. Губпланы к этому вопросу вплотную не подходили. К этому вопросу подошел Акмолинский губплан, до некоторой степени – Семипалатинский, а остальные губернии не знали, как заняться вопросом промышленности. Вот такое положение промышленных п/отделов помешало составлению не только 5-летнего перспективного плана, но вообще плана работы по линии промышленности. ЦСНХ по всем своим краевым предприятиям утвердил контрольные цифры на следующий год. Прежде чем подойти к вопросу, как составить 5-летний перспективный план, мы должны иметь определённый перспективный план на следующий 1926/1927 год. Исходя из всех данных, считаясь с состоянием оборудования, считаясь с состоянием рынка, сбыта, считаясь с производством, мы утвердили по краевым предприятиям контрольные цифры на 1926/1927 год и преподали местами с тем, чтобы они приняли эти контрольные цифры и не в коем случае не выходили за их пределы, ибо это есть максимум. Например, если по кожевенно-меховой промышленности в прошлом году выполнили 120 тыс. кож, то в следующем году нужно выполнить 145 тыс. Если по текстильной промышленности в этом году выполнено 200 тыс., то в следующем году – 205 тыс. По химической – если в этом году сантонина было 5 тыс. кг, в следующем тоже 5 тыс., морфия – 3 тыс., в следующем году тоже 3 тыс., т. е. увеличения нет. По топливу, если в этом году выполнено 3,5 млн, [в] следующем году 4 млн. По пивоваренно-винокуренной в этом году выполнено 66500 ведер, на следующий год не увеличиваем. Соли в этом году 9 млн, а в следующем 13 млн. Золота в этом году – [...], в следующем году мы выполним

Материалдар мен құжаттар жинағы

883 кг. Вот контрольные цифры, которые мы утвердили и преподали местам – нашим предприятиям. Мы им предложили представить свои производственные планы не позднее 15-го июня. Мы полагаем, что по вопросу представления производственных планов предварительно проработанный материал мы дадим центру не позднее 1-го июля, с тем, чтобы он был включен в план общесоюзного масштаба.

В отношении 5-летнего перспективного плана как я сказал выше, мы преподали местам определенную инструкцию и в объяснительной записке обратили их внимание на то, чтобы они учли общее состояние экономики данной губернии. Материалы мы получили от следующих предприятий: Илецкий сольтрест, Павлодарский сольтрест, Алта[й]-полиметалл, Петропавловский кожмехпром, Сантонинтрест, Семипалатинский ГСНХ и Акмолинский ГОМХ. От этих [предприятий] мы получили перспективные планы, и сейчас идет проработка этого вопроса в аппарате ЦСНХ. Остальные предприятия ГОМХ не представили, причиной чему явилась опять таки неоформленность промышленных п/отделов с одной стороны, с другой стороны – некоторое халатное отношение к этому вопросу Губпланов. До некоторой степени в этом отношении играет роль и то, насколько может рассчитывать наша промышленность. Чтобы составить свой перспективный план, нужно знать, какими средствами нужно располагать. Например, в краевом масштабе, при составлении перспективного плана по кожевенной промышленности мы столкнулись с вопросом, а сколько нам краевой бюджет отпустит? Если в нынешнем году 550 тыс. руб., а в следующем году [...].

Такое затруднение было и являлось главным тормозом работы в прошлом году. Теперь перед Наркомфином Госплан выдвинул определенный вопрос, на какие средства можно рассчитывать в отношении 5-летнего перспективного плана до 1930-го года и включить отпуск средств из краевого бюджета, чтобы мы при составлении 5-летнего перспективного плана, мы до некоторой степени могли бы предсказать, что мы сможем восстановить или заняться новым промышленным строительством. Эти сведения нам необходимы и при составлении 5-летнего перспективного плана этот вопрос являлся кардинальным вопросом, без которого нельзя подойти не только ни к одной из хозяйственных организаций, но вообще к нашим органам Казахстана.

Что мы можем сказать в отношении 5-летнего перспективного плана? У нас есть свои соображения по этому поводу. Мы должны сказать, что прошлогодний перспективный план, если не на 100%, то на 80% пришлось исправить, ибо он был составлен наспех, путем приказа и не отвечал никакой действительности. Мы предварительно имели соображения по этому вопросу. Эти предположения были высказаны на последнем Съезде по развитию крупной местной промышленности и была принята резолюция, которая должна лечь в основу при составлении 5-летнего перспективного плана. Основы ее следующие, например, по кожевенной промышленности мы на это пятилетие предвидим дооборудование существующих заводов, имеющихся на территории Казахстана, как в смысле основного капитала, так и пополнение оборотного капитала, постройку новых кожевенных заводов с производительностью в 100 тыс. кож в год. Всего предвидится постройка 4-х заводов. Правда, некоторые центральные технические работники возражали, но ответственные работники не возражали, т. к. кожевенная промышленность фактически является нашей сырьевой базой.

По текстильной промышленности дооборудование Алма-Атинской суконной фабрики с доведением ее производительности до 400 тыс. аршин и постройка

новой суконной фабрики, что принято ВСНХ по моему докладу в этой поездке. Центр считает целесообразным постройку такой фабрики с производительностью не менее (млн.?) аршин и даже обещал постройку этой фабрики включить в план следующего года. В дальнейшем пятилетие предвидится постройка хлопчатобумажной фабрики. Этот вопрос постройки хлопчатобумажной фабрики ВСНХ ставит только, как перспективу.

По рыбной промышленности – расширение деятельности Казрыбтреста, переоборудование, механизация обработки, постройка в Казахстане завода, холодильника на Аральском море. Если мы до сих пор не приняли никаких конкретных мероприятий в сторону его дальнейших перспектив, то в виду перенесения управления Казрыбтреста из Астрахани в Гурьев. Главным образом мы поставили вопрос относительно Гурьевского района, с другой стороны Казрыбтрест придется [...] от района, который находится в распоряжении Адаевского уезда. Но главным центральным вопросом является вопрос эксплуатации рыбной ловли на Аральском море.

По маслобойной промышленности дооборудование существующих, и постройка новых заводов в южном районе. В связи с развитием хлопковой промышленности и ввиду того, что эта промышленность имеет важное значение в Южном Казахстане, в это пятилетие предполагаются новые постройки в Южном Казахстане.

Перспективы золотой промышленности, вообще горной промышленности ставятся в зависимости от отпуска средств из центра, так как краевой и местный бюджеты никакой помощи не окажут. Мы можем увеличить добычу продукции, но возможно это будет, повторяю, только при отпуске средств из центра.

По части соледобывающей промышленности, пожалуй, не стоит говорить, потому что Павлодарсольтрест мы передаем, вопрос с Илецким сольтрестом колеблется и возможно даже разрешится в сторону Оренбурга. К [...] находится в распоряжении Адаевского уезда.

Теперь прочие отрасли промышленности, как использование культур, винокурная промышленность, химическая и т.д.

По части винокурной промышленности, во-первых, восстановление всех винных заводов Джетысуйской губернии, а также дать 100% нагрузки Акмолинской губернии, восстановить заводы в южной части Семипалатинской губернии; там, где плохо обстоит с транспортом и там, где хлеб ценится в копейку, необходимо восстановить именно винокурную промышленность. Винокурная промышленность в цифрах должна конкретно выразиться в том районе, где мы в это пятилетие можем рассчитывать на урожай. С другой стороны, поэтому 5-летнему перспективному плану, главным образом, идет работа восстановительная, а вопрос о новой постройке, дальнейшем расширении нами будет поставлен перед центром. Какой будет на это ответ и как монополия центроспирта позволит – это другое дело, но мы ставим вопрос так, что в этих хлебных районах нужно развивать именно винокурную промышленность.

По части свеклосахарной промышленности было принято, чтобы этим делом заняться и восстановить свекло-сахарные заводы, имеющиеся в Южном Казахстане.

Наш последний Промышленный съезд по части топливной промышленности союзного масштаба и промышленности, которая находится на территории Казахстана обратил особое внимание и перед центром, как кардинальную задачу поставил восстановление каменноугольной промышленности на Экиб[астусе] и К[араганде], которые имеют большие залежи в районе Атбассарского треста.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Вот это и должно служить материалом и основой для составления нашего перспективного плана.

Теперь в вопросе составления перспективного плана достаточное значение имеет увязка работы с перспективными планами других органов, особенно с Наркомземом и нашим хлопководческим и водным хозяйством Южного Казахстана. Теперь только придется благословить, потому что особо острого противоречия у нас нет.

Вопрос относительно срока представления 5-летнего перспективного плана. Для того чтобы проработать материал, представленный нам, нужны силы, для того чтобы найти силы, нужны средства. По части горной промышленности мы не можем пожаловаться, мы этот вопрос до некоторой степени выполним, а в части не горной промышленности, мы до некоторой степени обижены, и не только центром, но даже местными организациями. Пусть это будет к сведению т. Кодак, который отказал. Это явится одним из тормозов к представлению к сроку 5-летнего перспективного плана. Когда у нас после съезда было маленькое совещание работников ЦСНХ, представитель ВСНХ в части годового перспективного плана сказал, чтобы подготовить и представить не позднее 1-го июля. Мы этого срока придерживаемся и можем сказать, что в первой половине июля, мы сумеем его представить в центр.

По части представления 5-летнего перспективного плана он сказал: «Желательно в начале сентября или конце августа». В этом отношении, считаясь с непредставлением материалов с мест, некоторым халатным отношением губпланов и незаинтересованностью наших партийных органов в смысле руководства мы можем иметь некоторое осложнение, т. е., что может быть, срок представления оттянется, хотя я своему заместителю сказал, чтобы материал проработать так, чтобы к 15-му августа представить его в ВСНХ, но думаю, что к 15 сентября мы материал сконцентрируем, конечно, в том случае, если наши местные плановые органы, а также и партийные органы, примут самые энергичные меры в этом направлении.

АП РК. Ф. 141. Оп. 1. Д. 490. Л. 254-263. Копия.

№5

Сведения в Краевую контрольную комиссию ВКП (б) по вопросу организации коммунистической партии КССР

г. Кызыл-Орда октябрь 1926 г.

Сов[ершенно] секретно

На Ваше обращение от 21 сентября 1926 г. за № 1783 имею сообщить следующее:

Для более точного определения вопроса группировки мы поневоле должны коснуться предварительно истории возникновения и развития этого явления в Казахстане.

Конечно, для КрайКК не секрет, что в первые дни организации коммунистической партии в КССР в 1919, 1920 гг. членами ее состояли² (по казахской части): 1) интеллигенты, 2) низовые слои интеллигенции, так называемые недоучки

² Подчеркнуто в документе и надписано от руки «первоначаль[ный] состав парт[ийной] организац[ии]».

и 3) незначительное количество рабочих и крестьян. В составе интеллигенции были следующие основные элементы: а) бывшие народные учителя, б) бывшие переводчики и письмоводители царских чиновников, в) сыновья баев и влиятельных лиц (казаков), только что окончившие или учившиеся в средних и высших учебных заведениях, г) участники национальной партии «Алаш-Орды». Плюс к этим разношерстным элементам совершенно политически неграмотные, но революционно постренные рабочие и сыновья трудящихся из категории, так называемых, недоучек.

Если так грубо можно характеризовать состав казахской части организации, то европейскую часть, вернее основную часть организации тоже можно было бы характеризовать приблизительно в следующем составе организации: а) рабочие и бывшие рабочие, главным образом, железнодорожные, б) красноармейцы и демобилизованные, в) интеллигенты. В составе последних были бывшие чиновники и старые служащие, воспитанные в старом духе, народные учителя и т.д.

При наличии такого пестрого состава нашей организации с одной стороны, и с другой, враждебный взгляд казахской массы на русских, как следствие колонизаторской политики царского правительства, патриархальный быт и строй казакского населения, борьба народов за власть, отсутствие всякого классового сознания бедняцкой и батрацкой части населения, диктаторство в ауле и роде отдельных главарей, развитие баев аткамнеров, алаш-ордынская группа, как явления, могущие повлиять на казахских коммунистов – можно было ожидать, особенно в первое время, неизбежные трения и разные уклоны среди членов ВКП (б) казахской организации, как между казахскими и русскими коммунистами, так и среди казработников. И действительно, в этот период мы видим следующие нездоровые уклоны в организации: а) колонизаторство с одной и национализм с другой, б) карьеризм, в) группировки членов вокруг отдельных вождей (это особенно в центре), г) поддержание родовой борьбы в ауле, незнание и нежелание знать казахской действительности и применение методов работы в условиях Казакстана совершенно нежизненных и другие.

Причины группировки

1) Во-первых, те казработники, которые в первое время в центре занимали ответственные посты, укомплектовывают аппараты только из своих друзей, родственников и вообще ставленников, особенно это замечается во время перевыборной кампании, как в центре, так и на местах. Те, которые не занимали большие посты, и видя, что подбор работников, как в руководящем, так и техническом аппарате, не обоснован ни по деловому, ни по соображению его качества (как коммунист или как заслуженный революционер) начали претендовать и выдвигать тоже своих на эти посты. Вот с этого момента начинается первое явление, именно: «свой», «чужой» и постепенно это явление доходит до официального выступления, начинают группироваться и перегруппировываться. С этого момента начинают появляться вожди той и другой группы. В то же время почти все вопросы получали разрешение предварительно у вождя, а потом последний официально проводит через соответствующий орган. Этот период относится ко времени, когда эту группу возглавлял тов. Мендешев и Айтиев. Обиженная группа тоже собирается у своего вождя, предварительно договорившись тоже придумывают методы борьбы с правительствующей группой. Последняя, день за днем, пользуясь аппаратами, делает гонения первой, в виде переброски из района в район, смещения с заменой своими ставленниками.

Материалдар мен кужаттар жинагы

Правительствующая группа, желая и в дальнейшем закрепить свою позицию, начинает подбирать отдельных товарищей в каждом районе и не всегда разбирается кого из себя представляет это новое лицо, с которым он блокируется и думает вести в дальнейшем свою работу в контакте. Раз у них уже заключен такой блок, то, не разбираясь ни с чем, этот вождь (его аппарат и ставленники) принимает всякие меры, чтобы подавить противника, как своего так и союзника, дело доходит до исключения из партии, до ареста и до суда. Ради достижения своих целей вожди этой группы^{*} не стеснялись так же работать с отдельными, совершенно нежелательными элементами, как например, с Тунганциным^{**} (бывш[им] переводчиком генерал-губернатора), общепризнанным взяточником и подобным элементом, не имеющим ни одного положительного характера и использовались много других подобных элементов.

Другой метод работы этой группы – опираться на европейскую часть организации и работать с ним вместе в контакте. Здесь опять-таки не было честного подхода, потому что это делалось в большинстве случаев с тем, чтобы использовать их как орудие для подавления своих все больше и больше нарастающих противников. Здесь имеется вина и европейских товарищей, которых коснусь позже.

2) Некоторые товарищи обиженной группы тоже делали ряд ошибок, благодаря идеологическому влиянию на них бывших алаш-ордынцев с одной стороны, так вследствие гонения противной группы. Ошибки заключаются в следующем: ко многим вопросам подходили только с националистической точки зрения, особенно когда это касалось во время перевыборов, съездов и конференций. Во всех выступлениях этих товарищей можно было констатировать, что их русские товарищи обижают, иначе говоря, что они продолжают колонизаторскую политику. Необходимо с ними усиленно вести борьбу, также вести борьбу с теми товарищами казаками, которые поддерживают этих колонизаторов. Такие оценки положения больше вредили делу, нежели пользы, потому что, во-первых – не все товарищи европейцы вели колонизаторскую политику, особенно передовые, во-вторых, сам подход имел антипартийный характер, иначе это есть повторение лозунга алаш-ордынцев, в третьих, – эти товарищи недооценивали роли и значения привлечения к работе рабочих – казаков и наоборот переоценивали роли интеллигентов, тогда как у первой группы было наоборот. Эту часть обиженной группы возглавляли т.т. Садвокасов, Байдильдин и др. Эти товарищи мотивировали свои действия, как следствие колонизаторской политики товарищей европейцев. Правда, европейские товарищи^{***} сыграли не малую роль в деле усиления или ослабления склок между казработниками и действительно некоторые товарищи не только старались изжить склоки между ними, а напротив поддержали одну группу, приняли их за коммунистов 96-ой пробы, и на другую часть все время нападали. Конечно, такое действие этих товарищей тоже совершенно нельзя было принимать за нормальное явление. Местами даже можно видеть и в настоящее время, конечно, сравнительно с прошлыми годами гораздо лучше.

3) В начале 1924 г. зарождается третье течение, которое поставило, как задачу перед собой, отстаивая на 100% проведение в жизнь постановления XII-го съезда партии по национальному вопросу и в тоже время вести борьбу

^{*} Подчеркнуто в документе и Кулумбетовым от руки надписано «методы групповой борьбы».

^{**} Здесь и далее подчеркнуто в документе.

^{***} Кулумбетовым от руки надписано «роль европ[ейцев] в групп[овой] борьбе».

против карьеристов-казкоммунистов, скрывающихся под вывеской «левых», против колонизаторской линии отдельных товарищей европейцев, а также вести борьбу с казкоммунистами с националистическим уклоном и вообще с вредной идеологией среди казакской части нашей организации.

Это течение имеет свое отражение во время IV-го Всеказакского съезда советов, например, отвод (почти единогласно) Айтиеву и Садвокасову, т. е. вождям двух крайностей или уклонов. Это течение в центре возглавляется т.т. Нурмаковым и Сейфуллиным и это разделяли местные ответработники, в том числе и я и Досов – председатели (ГИКов) Акмолинской и Семипалатинской губерний. Мы, т. е. вышеуказанные товарищи об этом заявляли секретарю КирОбкома т. Коростелеву, который на словах одобрил нашу линию, но на деле впоследствии остался по прежнему «знать только одну группу, именно Мендешевскую, а всех остальных в другую». Конечно, при наличии такой политики возможно было ожидать такое групповое заявление, которое было в ЦК ВКП (б) после IV-ой партконференции. Конечно, это явление было очень нежелательное, но неизбежное, благодаря недостаточного и неумелого руководства КирОбкома в лице т.т. Коростелева и Мендешева и друг[их].

4) Если так обстояли дела среди членов* ВКП (б) в организации, то это явление имело место и среди молодежи, конечно, на это всецело нужно обвинять некоторых вождей, которые, желая найти опоры в своих действиях среди молодежи, заражали своими уклонами и склонами в партии молодежь, особенно учащаяся в средних учебных заведениях, например, были случаи деления на группы среди студенчества Рабфака, Совпартшколы, КИНО и другие, а также выдержанные выступления в печати.

5) В период разгара склок в организации работники только и занимались разговорами за углом. Центр тяжести своей работы направляли к удовлетворению своей заключенной цели. Серьезного подхода к разрешению хозяйственных проблем республики у казработников почти не было, а если были, то это только исходило по инициативе европейских товарищей, работавших в руководящих органах казакской организации.

Казработники в большинстве сверху донизу** были склонны занимать только административные посты, ибо в этом только нашли кратчайший путь к осуществлению того или другого плана, построенного на склоке с одной стороны, и с другой, они почти не считали хозяйственную работу государственным вопросом, вернее, не пожелали работать для блага страны, а желали работать для удовлетворения своей карьеры и своих друзей.

6) Пользуясь случаями группировки ответработников, сумели пользоваться случаями. Некоторые нежелательные элементы, устраиваясь в теплые местечки и они еще больше раздували эти склоки, пользуясь доверием отдельных ответработников. Особенно непροститительно тем товарищам, которые работали в контакте с таким элементом, в составе которого были и уголовные, преследовавшие цели скрыть свои преступные деяния.

7) Не упускали на виду пользоваться случаем склоки и баи, родовики и аткамнеры для того, чтобы те или другие коммунисты были бы защитниками их родовой борьбы. Особенно они, те, вышеуказанные элементы преследовали цели во чтобы ни стало дискредитировать или даже уничтожить тех или других коммунистов, в лице которых они нашли себе грозу или противников и

* Кулумбетовым от руки написано «использование молодежи в группировке».

** «Административный аппарат в групповой борьбе».

Материалдар мен кужаттар жинагы

защитников бедноты. Местами эти баи, родовики добивались своей цели, были жертвы, невинно страдали или были исключены из рядов партии. Особенно это легко можно было сделать, когда такие действия этих паразитов были согласованы или сделаны по заданию ответработников, сидящих в центре и занимавших ответственные посты, такие факты были в работе КазЦИКа. Бывали случаи, когда КазЦИК рассматривал дела уисполкомов и волисполкомов, без ведома и участия губерний. Такие действия имели место в 1921, 1922 и 1923 гг., конечно, это объяснялось исключительной пристрастностью отдельных товарищей, сидящих в аппарате этого органа. Конечно, этот подход не коммуниста, а это рука тех личностей, которые прикрывались под коммунистической шкурой.

8) Все эти болезни имели отражение на происходивших конференциях и всегда принимались резолюции изжить эти склоки, но на деле не были проведены в жизнь. Это объясняется, во-первых, потому, что у парткома не было твердой линии и недостаточно было объективного подхода к разрешению тех или других принципиальных вопросов, а всегда он страдал односторонностью.

9) В связи с присоединением трех южных районов и отходом Оренбургской губернии, наша организация изменяет свою физиономию, именно вливаются коммунисты с разделением на 2 группы (для ясности назову их вождей)* Ходжановской группы и второй Рыскуловской. Не беру смелость точно характеризовать, но должен заявить (по моему мнению) эти две группы не имеют принципиального разногласия, а вели борьбу за портфели и за первенство Ходжанова или Рыскулова, а идеологически они оба были одного происхождения. В обеих группах имеются хорошие товарищи, которых необходимо использовать в руководящих органах и в то же время у обоих имеются главные недостатки. Это до сего времени не размежевались от нежелательных элементов и не стесняются и в дальнейшем поддерживать их и оставить в своих рядах. Это лишний раз доказывает беспринципности той и другой группы. В последнее время есть, правда, зафиксированное мнение т. Рыскулова о взятой им линии, но это заставляет нас пожелать провести это на деле, а у Ходжанова своеобразная программа, которую, я лично, не смог понять, но одно понятно – «работой для казаков», конечно, это тоже есть отход от линии партии.

10) Таким образом, эти склоки, группировки, но с некоторыми видоизменениями, особенно с 1925 г. в организации оставались до V Всеказакской партконференции. Последняя вскрыла нарывы этой склочной борьбы, если не на 100%, то % на 75. Впервые почти, в истории нашей организации, плотную подходить конференция конкретно к изживанию разных болезней нашей организации своим объективным и вполне беспристрастным отношением к той или другой группе. Эта линия практически проводится дальше Крайкомом, в лице его Бюро и Пленума. Также впервые конкретно ставится и разрешается организацией не отвлеченные вопросы теоретического характера и не с формальной стороны, а практическое разрешение вопросов: «лицом к аулу и деревне», «хозяйственное оформление республики», «социально-культурные и экономические мероприятия сверху донизу» и друг.

11) Данное внутрипартийное положение Казакской организации нельзя определить, что все гладко, но зато не похоже на прежние годы. При наличии продолжения взятой линии не только в центре, но и на местах лечимые болезни в организации должны быть изжиты, а не лечимые должны получить соответствующие рецепты Контрольных комиссий ВКП (б).

* «Характеристика групп».

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

По-моему конкретные задачи Контрольных комиссий: 1) продолжать усиленно вести и в дальнейшем борьбу со всеми уклонами, идущими в разрез партийной линии, 2) необходимо повысить ответственность за склоку руководителей, т. е. ответработников, нежели было раньше, особенно центральных и губернских работников в соответствии с политическим ростом их, в связи с решением V Партконференции вести борьбу с уклонами «правым» и «левым» (с чем я вполне согласен), ибо оба эти уклона вредны в условиях действительности Казакстана. Мы должны требовать от сознательных членов партии только партийного подхода ко всем безпристрастно вопросам. Я просил бы обратить^{*} внимание Контрольной Комиссии. при изучении разных уклонов в организации, насколько слова или высказанные мнения отдельных товарищей соответствуют их делу. Есть коммунисты как будто бы крайне «левые». судя по их выступлениям, а летом приезжает на отлх к отцу, у которых имеются сотни голов скота, значит, не отмежеввался от кулака – бая, хотя он его отец и выхолит на деле он остается таким, каким был его отец. По-моему пора поставить вопрос перед такими коммунистами, которые по социальному происхождению из кулака – бая, раз [и] навсегда отмежеваться от отца и тем самым прекратить оставаться в двух обществах в одно и то же время (зимою с нами, а летом с отцом-баем – фактическим эксплуататором бедноты).

Также считал бы нужным особо обратить внимание на так называемых дешевых демагогов, неспособных работать, а способных бездельничать, профессионалам к кляузам и склокам, и на тех коммунистов, которые не порвали связи с нежелательным элементом.

12) Метод борьбы с группировкой должен идти по двум направлениям:

а) идейно-воспитательное.

б) организационные (партвзыскание, переброска и друг[ое]).

Первое (а) по отношению к низовым коммунистам, политически малограмотным, а второе (б) более сознательным, особенно вождям разных вредных уклонов.

Пожалуй, пора, наконец, не все поступки казкоммунистов подвести под категорию, как «национал».

Член ВКП (б) п/б № 508494 Кулумбетов

АП РК. Ф.719. Оп.1. Д.66. Л.86-90об. Подлинник.

№6

Из отчета объединенного заседания Бюро Казкрайкома, Президиума Краевой Контрольной комиссии ВКП (б) и фракций Совнаркома и КазЦИКа по вопросу о Совещании националов – членов ВЦИК и ЦИК Союза ССР в Москве под председательством т. Рыскулова

г. Москва

18 декабря 1926 г.

Председатель тов. Голощекин: Товарищи, по постановлению Бюро Крайкома мы сегодня собрали объединенное заседание Бюро Крайкома, КрайКК и фракций КЦИКа и Совнаркома при участии ответственных казакских работников. Тема обсуждения этого заседания заключается вот в чем: в плане ЦК, который был

^{*} Кулумбетовым от руки написано «о левых».

Материалдар мен құжаттар жинағы

намечен на довольно порядочное время, было намечено, между прочим, два вопроса следующего характера: первый – строительство РСФСР и национальных республик и автономных областей, входящих в РСФСР, имея в виду все те изменения, которые необходимо внести внутри каждой из этих республик, на основе опыта. Для разработки этого вопроса была организована Комиссия, под председательством т. Калинина, Комиссия Политбюро. С другой стороны, ЦК хотел подойти с точки зрения того, что творится в области советского строительства в национальных республиках и, в связи с этим, был поставлен соответствующий доклад Отдела Национальностей ВЦИК о совстроительстве Казакстана и Башкирии.

[...].

Тов. Құлумбетов: Товарищи! Вообще, если всмотреться в работу этого совещания и выступления наших товарищей, и официальные и неофициальные, пожалуй, официальных то и не было, то это значит увидеть продолжение той линии, той ошибки, которую мы сделали в 1924 г. под руководством т. Нанейшвили и Ходжанова в Киробкоме, в период временного председательствования в ВЦИКе т. Джангильдина (*смех*). Мы имели счастье вынести постановление о том, чтобы сразу войти в СССР. Ответственные товарищи, нас, приехавших с мест, уверяли, что это возможно, что одним росчерком пера это можно узаконить, за что мы и получили нравоучение и замечание со стороны ЦК. Но, в то же время ЦК считал нужным этот «вопрос изучить». Товарищи с мест и в частности из Казакстана хотели продискусировать этот вопрос, который был предметом для изучения в ЦК. Но они, до некоторой степени, не смогли себе ясно поставить, во-первых, цель совещания, во-вторых, какую подкладку и конкретные предложения мы должны сделать. Можем ли мы одним шумком поставить на ноги Москву для того, чтобы мы могли сразу войти в СССР. Я тут имею говорить по отношению мнения наших казакских работников, в частности, по отношению мнения, которое выражено Мунбаевым. Как будто его мнение есть мнение казакской партийной организации, поскольку он является одним из ответственных представителей КССР (во-первых, стенограмма этого Совещания для нас неизвестна, т. Нурмаков привел отдельные цитаты). Я полагаю, Совещание хотело выяснить вопрос по увязке наших взаимоотношений с РСФСР и дальнейшее наше мнение по этому вопросу и, видимо, если это было исходной точкой, то некоторые выступавшие товарищи, в частности и наши, ввели и себя и других в заблуждение, пошли дальше, взяли неправильную линию и дошли до того, что «Ванька наступает», нужно объединиться националам, «вооружиться», против Ваньки войной пойти. Во-первых, выступавшие должны были сказать о нашей хозяйственной экономической подкладке, о том, что мы достигли, что мы можем достигнуть, какие вопросы мы должны ставить перед организацией РСФСР. Я полагаю, что наши представители, в особенности, ввели совещание в заблуждение. Тов. Мунбаев касался вопроса о формировании КК парторганизацией. Если мы хотя и допустим, «что войдем в СССР, то, во всяком случае», благодаря этому укомплектовать аппарат КК по национальному принципу и признаку не можем, тут нужен персональный. Например, может быть т. Мунбаев годен на должность председателя КЦИКа, но он не годен для должности председателя КК. Вот так нужно понимать этот вопрос. Это с одной стороны. С другой стороны, никакой хозяйственно-экономической подкладки не подвели ни Мунбаев, ни Ходжанов. Они полагали, что нужно шуметь, кричать и этим добиться до чегонибудь. Вместо того, чтобы обсуждать вопрос о взаимоотношениях с РСФСР мы

обсуждаем вопрос о выступлениях наших представителей, это только отнимает наше время, непроизводительно тратится наша энергия. Это время мы убиваем на выпрямление линии наших ответственных работников. Здесь т. Нурмаков сказал, что нужно было отметить наравне с нашими недостатками и наши достижения. Если взять, например, цифры по линии ЦСНХ, в отношении экономическом, то их приводить не следует, я должен сказать как бывший председатель ЦСНХ. По части коренизации, оговарюсь, у нас часто под Крайкомом подразумевают не коллектив, а Голощекина, – так вот если до Голощекина у нас не было ни одного управляющего трестом казака, то теперь мало русских управляющих трестами. Недавно я имел с т. Голощекиным беседу; нужно было назначать одного управляющего трестом. Был выдвинут Союзом европеец, а он говорит «не согласен, выдвигайте казака», а нужно сознаться, что у нас очень мало казаков, которых можно было бы провести на данную должность. Это по части коренизации.

По части хозяйственных достижений. Прав т. Султанбеков, когда он говорит, что со стороны Наркоматов РСФСР были некоторые бюрократические извращения. В свое время, на союзном совещании при ВСНХ Союза, под председательством т. Дзержинского, я выступил очень резко и мое резкое выступление было напечатано в «Экономической газете». И когда Президиум ВСНХ РСФСР потребовал, чтобы я взял обратно свои слова, Дзержинский сказал: «Кулумбетов обратно не берет, вы докажите это извращение только делом»¹. После этого Президиум ВСНХ не мог требовать с меня, чтобы я взял свои слова обратно. Это явление не первое и оно доказывает, что есть бюрократические извращения. Эти чиновничьи бюрократические отношения мы устраним не шумихой, а устраним такими деловыми выступлениями, которые должны быть удовлетворены со стороны Центра.

Теперь выступления отдельных представителей национальных республик и вызов нашего представителя. Я думаю, что тут основная ошибка у т. Мунбаева в том, что ему нужно было получив повестку, созвониться с кем либо из наших представителей, Нурмаковым или Голощекиным (с места: «они в это время уже уехали»), получить определенные директивы, определенное мнение, определенные рамки, в пределах которых он мог бы говорить на Совещании, а раз этого не было, нужно было воздержаться от всяких выступлений, т. к. всякое выступление (даже приветственное) всегда повлечет за собой какую-либо ответственность, это нужно знать т. Мунбаеву. Я думаю, в общем и целом, те тезисы, которые хотят провести, особенно, обиженный Казахской Республикой т. Асфендияров и то выступление т. Мунбаева, где сказано, что в Казакстане такое ненормальное положение, которое нужно изжить, принять срочные меры, такая ссылка, что в Казакстане – безобразия и нужно их изжить – все это мнения отдельных личностей, а не мнение казахской партийной организации в целом, не мнение казахского правительства – об этом мы должны сказать.

Теперь другое. Я хотел бы сказать по существу вопроса поставленного на совещании. Я думаю, сегодня мы не обсуждаем этот вопрос, но сегодня нужно вынести пожелание об ускорении проведения работы, которая начата. Это о взаимоотношениях наших с РСФСР. Комиссия работала, работа не совсем правильно шла по нормальной линии, нужно будет по этому вопросу раз [и] навсегда на официальном заседании сказать, в чем заключаются наши требования, наша просьба, и в чем должна заключаться дальнейшая наша линия в деле взаимоотношений по отношению организаций РСФСР.

¹ Так в документе.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Теперь еще один вопрос. Здесь т. Нурмаков говорил, что выступавшие на совещании товарищи говорили, что не нужно ни одной штуки сырья вывозить из Казакстана и до тех пор нужно индустриализировать пока мы не войдем в рамки своего сырья. Я думаю, такая постановка совершенно не нормальна, но в то же время нужно отметить, т. Голощекин сказал на XV партконференции (а затем, правда, т. Рыков сказал не по адресу Голощекина, что нельзя индустриализировать по национальному признаку), Голощекин говорил, что нужно считаться со всеми условиями отдельных районов, наличием сырья, наличием энергетических ресурсов. Если бы так поставить вопрос, то это привело бы к более правильной линии, нежели постановка вопроса наших представителей в центре.

[...].

АП РК. Ф.141. Оп.1. Д.950. Л.1,23–26. Копия.

№7

Объяснительная записка У. Кулумбетова председателю комиссии ЦК ВКП (б) по чистке т. Богданову

г. Алматы

3 июля 1929 г.

По поводу пропуска мною, в моей автобиографии и отсутствия характеристики случая перехода вместе с другими иргизцами в 1919 г. из отряда красных в сторону белых имею сообщить следующее:

В то время, это, кажется было в 1924 г. когда я писал свою автобиографию в г. Петропавловске, я полагал, поскольку дело о расколе в иргизском отряде рассматривалось т. Джангильдиным в Иргизе в конце 1919 г. и по его заключению, что случай раскола произошел в результате неправильных действий и подхода к работе Киселева и Кузнецова и когда я и другие обратились к т. Джангильдину о его мнении, то последний нам ответил, что дело он считает ликвидированным, предложил нам идти работать, помогать организации советской власти в аулах, бороться ликвидировать возникавший в то время бандитизм в ряде мест.

С того момента я непрерывно душой и телом, в период с конца 1919 г. по 1922 г., в Иргизском и особенно в Актюбинском уездах выполнял ряд ответственных заданий. Активно участвовал в ликвидации бандитизма, боролся со спекуляцией, конокрадством, принимал участие в организации Советов в аулах и селах, в поимке конокрадов около 60-ти человек, и сборе оружия в аулах, особенно отбирая его у конокрадов, выполняя ряд заданий по разверстке и проч. Поскольку вопрос о расколе отряда разбирался т. Джангильдиным, и поскольку, я к нему по этому поводу обращался, и им был реабилитирован, из этого видно, что никакой тайны я не создавал.

В 1922 г. на меня было создано искусственное дело, обвиняли меня совместно с другими иргизскими работниками по 105 ст. (якобы за халатность) и тогда же пробовали обвинить в политическом преступлении за переход в сторону белых в 1919 г. Сессия Верховного Суда РСФСР меня оправдала, т. к. было доказано, что на меня было возведено именно искусственное обвинение. Я там же на суде рассказал всю историю подробнейшим образом, точно также, как я это сделал на ячеевом собрании 1-го июля. О расколе отряда, о той обстановке, которая в то время сложилась в связи с письмом т. Киселева к белым, о сдаче отряда к ним, якобы для стратегической цели, о спорах между Кузнецовым и Киселевым, о настроении красноармейцев-казаков, после 4-месячной непрерывной разведки

и боев, в момент, когда уставшие красноармейцы находились вблизи своих аулов в 10–15 верстах. Суду стало также известно о том, что когда мы очутились в руках алаш-ордынцев, нам предлагали пойти к ним добровольцами для того, чтобы идти против большевиков и о том, что некоторые русские во главе с Кузнецовым, ушли добровольцами, а остальные человек 30–35, в том числе и я, предпочли быть пленниками у них и страдать у белых под кнутом. Ведь они нас сперва гнали пешком из Иргиза в Челкар – 150 верст. Думая, что мы этим устрашились, снова предложили нам пойти добровольцами на фронт против большевиков. Мы же твердо стояли на своем и не согласились. Тогда нас, продержав в подвале еще 7 дней, почти голодными, нас отправили опять пешком в Берчугур до станции Соленое, а потом повезли в вагонах, когда наши ноги были все изрезаны камнями. Сперва хотели нас отправить в каменноугольные шахты, но почему то не доверили, а использовали нас в продолжении, примерно, полутора месяца на черной работе; по рубке дров, нагрузке, разгрузке, по прессовке сена и другим работам всегда под конвоем. На нас, не пошедших добровольцами к белым на фронт для борьбы с большевиками смотрели, как на военнопленных, и о том, что мы действительно вместе с военнопленными находились и страдали. Пленных, в том числе и меня, освободил восставший полк белых против белых, который убив своих командиров, двинулся на присоединение к большевикам, находящимся тогда на ст. Эмба. Полк нас не мог взять с собой, за переполненностью состава, так как многие из полка ехали даже на крышах, оставил нам мешок муки. С тем, что освобожденные этим полком мы ушли в аулы, и только с приходом советской власти в Иргиз я пришел туда и начал вместе работать, что обратный путь мы также совершили пешком. На основании всего того, что стало известно Сессии Верховного Суда РСФСР, она, кроме того что меня оправдала, вынесла особое определение, что в Иргизе налицо классовое расслоение возглавляют бедноту Тойбазаров (умерший коммунистом) и я, также другие, а байско-кулацкое движение возглавляет Кисыков, Тунганчин и другие (кстати сказать, которые в данное время находятся в ссылке и которые всегда имели поддержку вплоть до 1925–1926 гг. со стороны т.т. Алманова, Арунгазиева) и суд поручил Актюбинскому отделу ГПУ расследовать о них дело и принять соответствующие меры.

Момент суда – мое выступление на суде, а также все то, что стало известно суду о расколе отряда стало достоянием печати как краевой, так и губернской. Это второй момент, когда я считал, что по вопросу о совершенной мною ошибке я реабилитирован.

Еще до суда Актюбинский губернский партийный комитет ВКП (б), Актюбинский губисполком, которым не безызвестны были вся моя работа, целым рядом решений и официальных отношений и командированием специального члена Губкома т. Аганиязова в край принимали меры для защиты меня перед судом.

Я настолько был убежден в своей реабилитации, тем более, что был откомандирован Киробкомом обратно в Актюбинск, где был избран губернской партийной конференцией членом Губкома, а потом членом Бюро Губкома и зав. АПО, где проработал до августа месяца 1923 г.

Судебный процесс, происходивший в Оренбурге, результаты процесса дали возможность Обкому узнать меня ближе и о проделанной мною работе, в результате чего в августе меня откомандировывают в Акмолинскую губ. в г. Петропавловск, рекомендовав меня на должность председателя губисполкома, кандидатура моя проводилась на губернском съезде Советов присутствовавшим тогда т. Коростылевым.

Материалдар мен құжаттар жинағы

При наличии двухкратного разбирательства о моем поступке при расколе отряда: Джангильдиным и судом участие в этом разбирательстве при его гласности большинства ответственных работников Края. Решение парторганов о моей дальнейшей работе после суда, моя преданность работе и в проведении в жизнь всех партийных директив убеждало меня в том, что моя ошибка, пятно, которое случай мне навязал, мною искуплено и поэтому, не полагал необходимым еще и еще раз об этом говорить в автобиографии. Точно также, как не считая нужным указать в той же автобиографии отдельные моменты в моей работе, где я не покладая рук, не щадя себя работал и выполнял целый ряд ответственных заданий – работа в органах ЧЕКа, членом губревтрибунала по борьбе с бандитизмом, голодом и т. д. Работа, которая доказывает мою горячую преданность делу партии.

Несмотря на объективные условия, в которые я был поставлен тогда, не занимая видного положения в отряде, и что мой поступок тогда явился результатом с моей стороны не политическими соображениями, а можно сказать личным вопросом, то теперь я, имея возможность дать моему поступку политическую оценку считаю, что мой тогдашний поступок явился объективно контрреволюционным.

Мой поступок был мною осознан, доказательством чего служит то, что я не перешел на сторону белых для борьбы с большевиками, а предпочел быть пленным и при первой возможности отдал себя в распоряжение партии. Моя классовая нетерпимость к Алаш-Орде и алаш-ордынцам доказана тем, что никогда, ни при каких угодных условиях, им не сочувствовал, и ни в какие бы то ни было компромиссы с ними не входил.

С момента вступления в партию и по сие время я неуклонно во всей моей практической работе старался и проводил все решения партии.

Прошу Комиссию учесть, что я сросся с партией, и решая вопрос обо мне учесть мое действительное участие под руководством партии в деле социалистического строительства.

Подтверждаю все сказанное мною на ячеевом собрании.

С коммунистическим приветом Кулумбетов.

АП РК. Ф. 719. Оп. 1. Д. 1432. Л. 77-79. Копия.

№8

Қазақстанның VII партия конференциясында Өлкелік партия комитеті мен бақылау комитетіне мүше болып сайланғандардың тізімі

6 маусым 1930 ж.

Июннің 6-сы күні кешкі мәжілісте конференцияда жасалған баяндамалар бойынша қаулы қабыл алынды. Содан кейін Өлкелік партия комитеті мен Өлкелік бақылау комиссиясының сайлауы болды. Өлкелік партия комитетіне 65 адам мүше болып сайланды. Олар:

1. Аймағамбетұлы	7. Өмірзақұлы
2. Арыққызы	8. Абдуллаұлы
3. Абрамчук	9. Алдабергенұлы
4. Атаниязұлы	10. Әбілқасымова
5. Әлипбайұлы	11. Бүркітбайұлы
6. Атырауұлы	12. Борамбайұлы

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

13. Борзов
14. Барнбейм
15. Байтұрсынова
16. Балғаұлы
17. Босқанұлы
18. Варламов
19. Голощекин
20. Голлюдов
21. Горюнов
22. Горюнова
23. Жұмабайұлы
24. Даниловский
25. Жандосұлы
26. Дисконтов
27. Дүйсебекұлы
28. Ерназарұлы
29. Жегарұлы
30. Залогин
31. Засконова
32. Исаұлы Ораз
33. Исмағұлұлы
34. Қорамысұлы
35. Құлымбетұлы
36. Құрманәліұлы
37. Қошқарұлы
38. Лисс
39. Лаврентьев
40. Манайұлы
41. Морозов
42. Мұсаұлы
43. Морозов
44. Мигалин
45. Майлыбайұлы
46. Нұрым келіні
47. Орымбайұлы
48. Поднек
49. Попов
50. Рошаль
51. Розыбақиұлы
52. Сәдуақасұлы
53. Сафарбекұлы
54. Жарьұлы
55. Тоғжанұлы
56. Тәтімұлы
57. Тұяқбайұлы
58. Ташымбетұлы
59. Фомин
60. Шербаков
61. Шөкен келіні
62. Шельхманов
63. Жүсіпұлы
64. Жармұхамедұлы
65. Жармұхамедұлы

Кандидаттыққа 31 адам сайланды. Олар:

1. Әуезұлы
2. Асфендиярұлы
3. Будрейко
4. Батраков
5. Бейсембайұлы
6. Мұрзабаева
7. Ершов
8. Жұмағұлұлы
9. Зибров
10. Кустов
11. Криммель
12. Кошелев
13. Куватов
14. Колесникова
15. Колесников
16. Нұрғалиұлы
17. Орлов
18. Павлов
19. Петрова
20. Рыжов
21. Сарымолдаұлы
22. Тоқтабайұлы
23. Төлегенұлы
24. Токтарұлы
25. Тереова
26. Хлыновская
27. Шермергон
28. Әзизұлы
29. Пугачев
30. Болшаев
31. Гуринов

*Еңбекші қазақ. – 1930.
– 8 июнь. – № 125 (1730).*

Материалдар мен құжаттар жинағы

№9

Өлкелік партия комитетінің I пленумында қаралған мәселелер мен Өлкелік комитеттің бюро мүшелерін және кандидаттарын, жауапты хатшыларын, өлкелік газеттердің редакторларын сайлау барысы жайында

6 маусым 1930 ж.

Июннің 6-сы күні кешкі сағат 10-да, қызыл әскер үйінде Өлкелік партия комитетінің I пленумы болды.

Пленумде қаралған мәселелер:

- 1) Өлкелік комитеттің бюро мүшелерін және кандидаттарын сайлау
- 2) Өлкелік комитеттің жауапты хатшыларын сайлау
- 3) Хатшылар алқасын сайлау
- 4) Өлкелік газеттердің редакторларын сайлау

Өлкелік комитеттің бюро мүшелігіне:

1. Голощекин	9. Құлымбетұлы
2. Құрамысұлы	10. Поднек
3. Рошаль	11. Залогин
4. Исаұлы	12. Жұмабайұлы
5. Ерназаров	13. Айтмағамбетұлы
6. Лисс	14. Жармұхамедұлы
7. Голуодов	15. Морозов
8. Сәдуақасұлы	

жолдастар сайланды.

Бюро кандидаттығына сайланғандар:

1. Даниловский	6. Шелыхманов
2. Восканов	7. Борамбайұлы
3. Исағұлұлы	8. Тоғжанов
4. Варламов	9. Шөкен әйелі
5. Бүркітбайұлы	

Өлкелік партия комитетінің жауапты хатшылары:

Өлкелік комитеттің бірінші хатшысы Голощекин жолдас, екінші хатшысы Құрамысұлы жолдас, үшінші хатшысы болып Рошаль жолдас сайланды.

Өлкелік комитеттің хатшылар алқасы:

Хатшылар алқасына мүше болып Голощекин, Құрамысұлы, Рошаль, Исаұлы, Голуодов жолдастар сайланды.

Голуодов жолдас ұйымдастыру, нұсқаушылық бөлім бастығы, Восканов үгіт бөлімінің бастығы, Исағұлұлы қызметшілер бөлімінің бастығы, Сәдуақасұлы мәдени-ағарту бөлім бастығы болып сайланды.

Өлкелік газеттердің редакторлары:

Пленум Е.Қ. газетінің редакторлығына жолдас Тоғжанұлын, «Сов.степке» жолдас Варламұлын сайлады.

Еңбекші қазақ. – 1930.
– 8 июнь. – № 125 (1730).

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

№10

Қазақстандағы автомобиль, мотоциклдердің есебін қайта алу және шоферлердің тіркелуі турасындағы Қазақстан ХКС-нің бұйрығы

Алматы қ.

13 маусым 1930 ж.

Қазақстан Халық комиссарлары кеңесі бұйырады:

1. Қазақстанның жол басқармасы округтік жол бөлімдері арқылы алдағы августтің 1-не дейін барлық автомобиль, мотоциклдерді қайта есепке алып шоферлерді тіркейтін болсын. Бұл жөнінде Жол-қатынас комиссариатының қасындағы Жол басқармасының нұсқауы қабылдансын. Бұл жұмыс округтік жол бөлімі жоқ жерде округтік жергілікті шаруашылық бөлімі арқылы жүргізілсін.

2. Барлық автомобиль басқарушы орындар, барлық автомашина иелері және шоферлер бұл қайта есеп алу тіркеу жөнінде Қазақстандық жол басқармасы мен жол бөлімдерінің айтқандарын толық орындайтын болсын.

3. Қайта есеп алу тіркеу жөндерінде әскери орындар мен милиция орындары Қазақстанның жол басқармасы мен жол бөлімдеріне көмек көрсететін болсын.

4. Қайта есеп алу тіркеуден бас тартқандар және бұл қайта есеп алу мен тіркеу жұмыстарын мезгілімен дұрыс орындамаушылар қылмыс ретімен жауапқа тартылсын.

Қазақстан Халық комиссарлары кеңес ағасының орынбасары: **Құлымбетұлы**
Халық комиссарлары кеңесі ісін басқарушының орынбасары: **Бендет**

Еңбекші қазақ. – 1930.

– 18 июль. – № 157 (1762).

№11

**1930 – 1931 жылдың диірмен салығы туралы
Қазақстан Халық комиссарлары кеңесінің қаулысы**

Алматы қ.

1 шілде 1930 ж.

Одақтық Орталық кеңес комитеті мен Халық комиссарлары кеңесінің диірмен салығы туралы 1929 жыл июльдің 17-індегі (1929 жыл июльдің 24-індегі №167 «Известия» газетінде жарыланған) қаулысына сәйкес Қазақстан Халық комиссарлары кеңесі қаулы қылады:

1. Қазақстан жеріндегі барлық диірмендерде мемлекет кооператив, колхоз, әлеумет орындарына немесе жабайы адамдарға қарайтын ірілі-уақты диірмендерде, май сығатын диірмендерде ұн тарттыру, май сықтыру ақысы үшін диірмен салығы солардың өзінен заттай алынатын болсын.

2. 1930 – 1931 жылы (1930 жыл июльдің 1-нен бастап 1931 жыл июльдің 1-не дейін) Қазақстан жеріндегі барлық ұн тартатын диірмендер мен май сығатын заводтардан диірмен салығы төмендегідей болып белгіленеді:

Бидайды бір елек ұн қылып шығару үшін пұтына 4 қадақ, сеңкенің пұтына 6 қадақ, кебекті ұн қылып тарту үшін 4 қадақ. Қара бидайды бір елек ұн етіп тартқаны үшін пұтына 4 қадақ, кебекті ұнның пұтына 4 қадақ. Тарты ақтау үшін ақтауына 6 қадақ, шай уатуына 5 қадақ, гречиханың пұтына 5 қадақ, күріштің пұтына 8 га қадақ.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Ескерту: 1. Шекарадағы аудандар тарту ақысы өзге республикалардағы күрші округтері мен аудандардағы шамалас болады.

Ескерту: 2. Округтік кеңес комитеттері жеке аудандарда диірмен салығы мөлшерін 10 процент арттырып не кемітуге правосы бар.

3. Диірмен салығын тағайындалған мөлшерден не артық не кем қылуға болмайды.

4. Диірмен салығын диірмен иесі не диірмен жалдаушы адам ол тартатын затты тартудың алдында алып бітіреді. Алғанда сол тартатын заттан басқа түрлі зат түрінде алуына болмайды.

Ескерту: Тартуға түрлі егіннен қосылған зат берілетін болса, диірмен салығы соның ішіндегі ең көбірегінен алынады.

5. Диірмен иелері немесе жалдаушылары, май сығатын завод иелері қолына түскен барлық диірмен салығын жалпы одақтық мемлекет қоғамы «Союз хлебке» тапсырып, Сауда комиссариаты тағайындаған баға бойынша ақшасын алады.

«Союз хлеб» мекемелерінің жоқ жерлерінде диірмен салығын алып тұру жөнінде ауышаруашылық кооперативтерінің округтік ұйымдарымен келісім жасайды.

6. Бұл жұмысқа қатысқан кооператив ұйымдарының диірмен салығын жинау-сақтау жөніндегі шығындарын орынына салу істері, сонымен қатар олардың сый беру істері Кеңес Одағының Ішкі-Сыртқы істер сауда комиссариаты тағайындаған тәртіп, мөлшер бойынша жүргізіледі.

7. «Союз хлеб» әрбір өндіріс орындары үшін олардың жыл бойынша беретін диірмен салығының мөлшерін тағайындайды, егістік түрін, беретін сроктарын көрсетеді. Бұлай ету үшін өндіріс орындарына арнаулы хабар жіберіледі.

8. Диірмен иелері мен диірмен жалдаушылары диірмен салығын өз қажеттеріне жұмсауына болмайды. Сонымен қатар диірмен жұмысшыларының тамағына, диірменнің бүтіндей жөнделуіне, тағы басқа сондайларға ұстап қоюына болмайды.

9. Диірмен салықтарының дұрыс мөлшерін белгілеу үшін, барлық диірмендер 1930 жылы июльдің біріне дейін аудандық, ауылдық кеңестерде тіркелуі керек.

Ескерту: Тіркеуіштері «Союз хлебтің» таратқан үлгісі бойынша жүргізіледі.

10. «Союз хлеб» пен шаруашылық кооперативтерінің пункттері алған диірмен салықтарына Сауда комиссариаты тағайындаған үстеу, қосу яки шегеру тәртібін қолдана отырып, құнын төлейді.

Ескерту: Сауда комиссариаты әрбір жеке өндіріс орындары үшін баға белгілеуіне болады.

11. Ортақтастырылған секторлардан жиылған диірмен салығымен қатар үнемделген өнімдер де міндетті түрде тапсырылуға жатады.

12. Диірмен салығын жою үшін «Союз хлеб» өз пунктіндегі қызметкерлерінен диірмен салығын жою жөнінде бақылаушылар жібереді. Оның шығынын өздері көтереді.

13. Диірмен иелері мен жалдаушылар диірмендерінде диірмен салығының түсімі қандайлық екенін білу жөнінен «Союз хлеб» агенттері өкілдерінің болмаса жергілікті үкімет адамдарының тексеру, бақылау жүргізулеріне жол берулері керек.

14. Диірмен салығы белгілі зат түрінде көрсетілген срокта тапсырылмаған болса, «Союз хлебтің» аудандық кеңес комитетінің қарауынан өткізген бұйрығы бойынша ықтиярсыз алынады.

15. Егерде диірмен иелері мен жалдаушыларда ықтиярсыз алғандай диірмен салығының заты жоқ болса, ол күнде диірмен иелері мен жалдаушылардан аудандық кеңес комитетінің бұйрығы бойынша айып алынады. Айып мөлшері кем болғанда диірмен салығынан екі есе, көп болғанда бес еседен артпайтын мөлшерде алынады.

16. Мемлекеттік, колхоздық, кооперативтік, әлеуметтік диірмендердің меңгерушілері диірмен салығын төлемейтін болса, «Союз хлеб» олардан ақы жөнінде даулап алуына права беріледі.

17. Диірмен, май сығатын заводтардың иелері не болмаса жалдаушылары диірмен салығының мөлшерін көпінсе, хабар алғаннан кейін екі жетілік срок ішінде аудандық кеңес комитетіне наразылық арыз беруіне болады. Бірақ, арыз бергенмен диірмен салығын төлеуден тоқтатуға болмайды.

Аудандық кеңес комитетіне болмаса округтік сауда бөлімінің арнаулы қаулысы болса ғана салық төлемеуге болады.

18. Диірмен салығы туралы ережені орындамаушыларға мына тәртіп қолданылады:

а) Мемлекеттік, колхоздық, кооперативтік, тағы басқа қоғамдық ұйымдар немесе қызмет адамдары бұзса, «Союз хлебин» бұйрығы бойынша алғашқы ретіне тәртіпшілік жазасы беріледі. Екінші рет бұзушылар, жәкі жорта бұзушылар Ресей үкіметінің қылмыс заңы бойынша жауапқа тартылады.

б) Жабайы диірмен кожалары мен диірмен иелері не жалдаушылар бұл ережені алғашқы рет бұзса, оларға аудандық кеңес комитеті әкімшілік ретімен 500 сомға дейін айып салады. Ережені екінші рет бұзса, жәкі жорта бұзса, Ресей үкіметінің қылмыс заңы бойынша сотқа тартылады. Сот үкімінде негізге жәкі қосымша шара есебінде 500 сомнан 3000 сомға дейін айып салынады.

19. Егер диірмен иелері салық толтырудан қашып, қасақана диірмендерін жауып қоятын болса, бұл диірмендер Ресей үкіметінің заңы бойынша сот арқылы иелерінің қарауынан алынады.

20. Егер жабайы диірмен жалдаушы адамдар I статия бойынша диірмен салығын төлемесе немесе салық төлемеу үшін қасақана диірмендерін тоқтатып тастаса, Ресей үкіметінің заңы бойынша бұлардың жалдау шартын сот орындары бұзады.

21. Ресейлік Сауда комиссариатының диірмен салығы турасындағы нұсқауы барлық мемлекеттік, кооперативтік, колхоздық, қоғамдық диірмен орындары үшін міндетті болып табылады.

22. Осы қаулы 1930 жылы июльдің 1-нен бастап күшіне кіріп, барлық Қазақстан жерінде қолданылады.

Қазақстан Комиссарлары кеңесі ағасының орынбасары: **Құлымбетұлы**
Халық комиссарлары кеңесі ісін басқарушының орынбасары: **Бендет**

*Еңбекші қазақ. – 1930.
– 28 июль. – № 165 (1770).*

№12

Алматыда өтетін қалалық кеңестің мерекелік пленумы туралы және осы пленумда Ұ. Құлымбетовтің баяндама жасайтындығы жөніндегі қалалық кеңестің қаулысы

Алматы қ.

2 қазан 1930 жс.

Осы жыл 2 октябрь күні сағат 6-да қызыл әскер үйінде Алматы қалалық кеңесінің мерекелі пленумы болады. Бұған үкімет мүшелері, партия комитеті, қалалық партия комитеті, кәсіпшілер кеңесі, өлкелік, орталық жастар комитеттері, қызыл әскер өкілдері, өндіріс мәжілістері, екпінділерден өкілдер қатынасады.

(Баяндамашы: Құлымбетұлы жолдас)

Материалдар мен құжаттар жинағы

Үкімет мүшелері, өлкелік, қалалық партия комитеттерінің, өлкелік, орталық жастар комитеттерінің, қалалық кеңестің, кәсіпшілер кеңесінің мүшелері өздерінің билеттерімен кіреді. Қалғандары жергілікті комитеттеріне жіберілген арнаулы билеттермен кіреді.

Қалалық кеңестің ағасы: **Шурыгин**

Жауапты хатшысы: **Корнейұлы**

*Еңбекші қазақ. – 1930.
– 3 октябрь. – № 219 (1824).*

№13

Бюджет қызметкерлерінің жалақысы туралы Қазақстан Халық комиссарлары кеңесінің қаулысы

Алматы қ.

қазан 1930 ж.

30-жылдың 1 октябрінен бастап жергілікті бюджеттен ұсталатын қызметкерлердің төмендегі еңбекақыларын әрбір категориямен бекіту туралы «Известиядағы» осы жыл 18 августегі 227 санды (4074) қаулысы негізін қуаттап, Қазақстан Халық комиссарлары кеңесі қаулы шығарды.

1. Жергілікті бюджеттен ұсталатын төмендегі қызметкерлер жалақысын мына көрсетілген категория бойынша бекітуге:

2. Ауылдық кеңес ағасы мен хатшысы үшін қол астындағы халықтың санына қарай:

1. саны 750-ден кемірек	41 сом, 35 сом, 32 сом.
2. 750-ден 1500-ге дейін	45 сом, 39 сом, 35 сом.
3. 1500-ден 3000-ға дейін	47 сом, 41 сом, 38 сом.
4. 3000-нан жоғарыға	53 сом, 47 сом, 44 сом.

б) Милицияларға

Бас милицияға	61 сом, 50 сом, 50 сом.
Екіншісіне	52 сом, 43 сом, 43 сом.

с) Сот орынына

Халық сотына	135 сом, 125 сом, 115 сом.
Халық тергеушісіне	135 сом, 125 сом, 115 сом.

д) Халық ағарту орынына

I Басқыш мектеп мұғалімі тәрбиеші, балалар бақшасы қызметкерлеріне – 79 сом, 68 сом, 62 сом.

II Басқыш мұғалімдері мен кәсіпшілер одағындағы оқытушыларына – 118 сом, 100 сом, 92 сом.

г) Денсаулық сақтау орындарына

Врач	180 сом, 165 сом, 150 сом.
Тіс врач, аптек қызметкерлеріне	82 сом, 72 сом, 67 сом.
Фельдшер мен акушеркаға	79 сом, 70 сом, 65 сом.
Жеке бір пункт басқаратын фельдшерге	90 сом, 80 сом, 75 сом.
Науқас күтетін әйелдерге	55 сом, 46 сом, 42 сом.

г) Халық жер-су комиссариаты орынына

Агроном	180 сом, 165 сом, 150 сом.
Агроном жәрдемшісіне	110 сом, 100 сом, 690 сом.
мал дәрігері	180 сом, 165 сом, 150 сом.
Фельдшер	55 сом, 46 сом, 42 сом.

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

Жеке бір пункт басқаратын мал фельдшеріне 95 сом, 80 сом, 72 сом.

Осы қаулы бойынша бекітілген орындардағы қызметкерлер еңбекақысы, осы күйде есептеліп, бұрынғы жалақылары арттырылмайды.

Қазақстан Комиссарлары кеңесі ағасының орынбасары: **Құлымбетұлы**

Іс жүргізушісі: **Масанов**

Халық комиссарлары кеңесінің хатшысы: **Бендет**

Еңбекші қазақ. – 1930.

– 17 октябрь. – № 233 (1838).

№14

Қызметшілердің бір мекемеден екінші мекемеге ауысатындығы туралы Қазақстан Халық комиссарлары кеңесінің қаулысы

Алматы қ.

қазан 1930 ж.

1. Барлық мемлекеттік, кооперативтік, әлеуметтік мекеме ұйымдардың, өндіріс орындарының басқарушылары мынаны орындауға міндетті болсын:

а) Әрбір мекеме, ұйымдарда, өндіріс орындарында мемлекеттік мөлшерлеу тәртібімен де немесе бірлестік шарты бойынша да белгілі қызметтің еңбекақы мөлшері көбейтілмейтін болсын.

б) Бірқалыпты тәртіп бойынша белгіленген еңбекақы мөлшерінен асырып, шеттен қызметкер шақырып, газет бетінде жарнамалар басылмасын.

2. Қазақстан өкілдігі Қазақстанға деп шақырылатын қызметкерлерге бұрынғы белгіленген тиісті ақыны көбейтпеуі тапсырылсын. Ондай көбейту қажет болған күнде 1930 жылы июльдің 19-ындағы «Жеке адамдардың еңбекақысы туралы» деген ереже бойынша ғана стажы толық, жоғарғы білімді мамандар мен білім қызметкерлерінің ғана еңбекақысы көбейтілсін.

Ескерту: Қазақстандағы қабылданған еңбекақы мөлшерінің кестесін Қазақстан өкілдігіне жіберуге Қазақстанның Еңбек комиссариаты міндеттендірілсін.

3. Жергіліктендіру ретімен алынған қызметкерлерге (бұған шаруашылықтар да кіреді), іс жүргізуші, канторшы, журналшы, машина басушыға, хатшыға еңбекақыларына айына 10 сом үстеу қосылатын болсын.

Қазақстан комиссарлары кеңесі ағасының орынбасары: **Құлымбетұлы**

Халық комиссарлары кеңесі іс жүргізушісі: **Масанов**

Халық комиссарлары кеңесінің хатшысы: **Ғатауолдаұлы**

Еңбекші қазақ. – 1930.

– 27 октябрь. – № 238 (1843).

№15

Бұрынғы Алматы мен Сырдария округтерін шетке бау-бақша өсімдіктерін шығарып тұратын округ деп жариялау туралы Қазақстан Халық комиссарлары кеңесінің қаулысы

Алматы қ.

қазан 1930 ж.

1. Бұрынғы Алматы мен Сырдария округтерінің барлық аудандары шетке бау-бақша өсімдіктерін шығарып тұратын аудандар деп жариялансын.

Материалдар мен құжаттар жинағы

2. Бұл аудандарда жабайы, көлденең ұйымдар мен жай адамдар алма, груша сияқты бау-бақша өсімдіктерін дайындаудан тыйылатын болсын.

Қазақстан комиссарлары кеңесі ағасының орынбасары: **Құлымбетұлы**
Халық комиссарлары кеңесі іс жүргізушісі: **Масанов**
Халық комиссарлары кеңесінің хатшысы: **Ғатауолдаұлы**

*Еңбекші қазақ. – 1930.
– 27 октябрь. – № 238 (1843).*

№16

Май тұқымдарын тапсыру жөніндегі Қазақстан Халық комиссарлары кеңесінің қаулысы

Алматы қ.

қазан 1930 ж.

Жасасқан шарттар бойынша май тұқымдарының түсімі нашарлығын, әсіресе, жеке шаруалардағысының түсімі өте төмендігін еске алып, Қазақстанның Халық комиссарлары кеңесі қаулы қылады:

1. Май тұқымын егіп, шарт жасасқандарға Комиссарлар кеңесінің 1930 жыл 16-IV жарлығы №9 қаулысының 1 пунктiнен басқа пункттері қолданылатын болсын.

2. Ол қаулыда 1 пунктi шарт жасаушыларға қолдану үшін мына түрде өзгертілсін:

Аудандық кеңес комитеттері жергілікті жағдайлармен есептесе отырып, жердің ыңғайына қарай, шарт жасаушылар міндеттерін өтеуі жөнінде нық срок тағайындалсын. Мұны шарт жасаушыларға жаряласын.

Жасасқан шарт міндеті бойынша май тұқымдарын тапсырудың соңғы срогі 1930 жыл ноябрьдің 15-і болып тағайындалсын.

Осы қаулы өлкелік, аудандық газеттерде жариялансын.

Қазақстан Комиссарлары кеңесі ағасының орынбасары: **Құлымбетұлы**
Халық комиссарлары кеңесінің іс жүргізушісі: **Масанов**
Халық комиссарлары кеңесінің хатшысы: **Ғатауолдаұлы**

*Еңбекші қазақ. – 1930.
– 27 октябрь. – № 238 (1843).*

№17

Қазақстан қолөнері кәсібі кооперативінің күйі туралы Қазақстан халық комиссарлары кеңесінің қаулысы

Алматы қ.

22 қазан 1930 ж.

1. Қазіргі өндіріс және керек-жарақ ұйымдары өте-мөте тапшы болып тұрған дәуірде Қолөнері кәсібі кооперативі жаңағыдай өндіріс және керек-жарақ ұйымдарына (үй салдыру керек материалдары) мұқтаждықты кеміту ретінде аса маңызды орын ұстайтындығы ескертілсін.

2. Сонымен қатар, Қазақстан Халық комиссарлары кеңесі және әлеуметтік ұйымдардың бірсыпырасының-ақ қолөнері кәсібі кооперативіне дұрыс баға бермейтіндігін ескертеді, бұған дәлел:

1) Орындарда ұсақ қолөнері өндіріс орындарын қолөнері кәсібі кооперативінің қарауынан алу (Ертіс бойы аудандық аткомы мен Ақтөбе округтік атқару комитеті).

2) Ұсақ қолөнері өндіріс орындарын қолөнері кәсібі кооперативіне беру туралы Одақтық Халық комиссарлары кеңесінің 1928-жылғы майдың 21-індегі қаулысын орындау.

3) Қолөнершілерге керекті бұйым және азық-түлікті жеткілікті етіп тауып беру.

4) Қолөнершілерін еңбексіз жатып ішкерлер қатарына кіргізу.

5) Қолөнері кәсібі кооперативін өркендету ісіне үкімет орындарының жеткілікті көмек бермеуі.

3. Қолөнері кәсібі кооперативі жұмысында бірсыпыра табыстарда (Қолөнері кәсібі кооперативі желісі түзілуі, мүше саны және шығарған өнімнің артуы, түр сомасы көбеюі) жоқ емес, алайда, қолөнері кәсібі кооперативі өлке шаруашылығында керекті тиісті орын ала алмай жатыр; Қазақстан Халық комиссарлары кеңесі қолөнері кәсібі кооперативі жұмысында ең басты кемшілік – 1929 – 1930 ж. өндіріс жоспарын толық орындай алмаған деп таниды: октябрьдің 1-де өндіріс жоспары ақшаға бағалағанда небәрі 69 процент орындалған, соның ішінен 1 сентябрьде кірпіш құю жоспары – 55 процент, алып-сатар – 35,6 процент, ізбес – 54 процент, қамыс материал – 20 процент, өз мүшелері арасында қаражат жинау жоспары да толық орындалмаған.

4. Қолөнер кәсіп иелері одағының жақын арадағы негізгі міндеті – көп мол бұйым шығаратын өндіріс жұмысын мейлінше күшейту болсын. Ең алдымен:

1) Кірпіш, заезд, алебастр, құм, қамыс сияқты үй салдыруға керек материалдар жасау.

2) Ауыл-поселке халқына керекті өндіріс және керек-жарақ бұйымдарын (ауылшаруашылық саймандарын жөндеуге, қайыс бұйым, аяқ киімдер тағы басқалар) жасау.

3) Жүн-жұрқа бұйым өндіріске пайдаға асудың орынына шаруаның керек-жарағына орынсыз жұмсалуды мүлдем кеміту керек. Сондықтан алдымыздағы 1931 жылда жабайы өсетін кендірден, тағы басқа сол сияқтылардан арқан, жіп-су өндірісін жарыққа шығару мәселесіне ерекше зер салынсын, атап айтқанда, Жаркент ауданында арқан-жіп өндірісін ұйыстыру керек деп табылсын.

4) Шетке шығарылатын керек-жарақ нәрселерін жасау жұмысын күшейту, апоташ шығару, аламыш бөкебай, кесте тағы сол сияқтылар.

5. Қолөнер кәсібіне шығарылған қаржының таршылығын ескеріп, бар қаржыны бір қолға жинау, ең алдымен үй салуға керек материалдар жасап шығару, ауыл-поселке халқын өндіріс және керек-жарақ бұйымдарымен қамсыздандыру, шетке өтетін бұйым өндірісін күшейту ретінде өндіріс орындарын жөндеп күшейтуге міндетті болсын.

6. Бұйымды молайтып, бағасын арзандату мақсатында қолөнер кәсіпшілері одағының басқармасы өзінің 1931 жылғы өндіріс жоспарында өндіріс орындарын алдымен үй салдыруға керек материалдар жасап шығаратын өндіріс орындарын толық болмағанмен, машиналандыру, соның ішінде кірпіш өндірісінің 50 проценті ат күші шегілген машина тегігімен жүргізу міндеттендірілсін.

7. Кәсіпорындарын тарауларына және түрлеріне қарай аудандауға шара қолдансын. Бұл мәселе өлкелік және орталық мекемелердің қарауындағы кәсіп-орындарының өсуімен байланыстырылсын. Үй салдыруға керекті материалдардан аудандарда қандайлары бар, қандайларын пайдалануға болады және базар нені керек қылады, бұл жағы ескерілсін.

Материалдар мен құжаттар жинағы

8. Қазақстан қолөнер кәсіпшілері одағы ерекше тоқсанда өзінің кемшіліктерін жоюды көздеп, өндіріс жоспарын орындау жұмысында аянбай қимылдауға міндеттендірілсін, соның ішінде үй салдыруға керекті материалдар жасап шығару өндірісіне ерекше зер салсын. Бұл ретте социалдық жарыс және екпінділік әдістерін қолданып, қалың қолөнершілері бұқарасын жұмысқа жексін. Сонымен қатар, қолөнері кәсіпшілері одағының басқармасын екі күн срок ішінде іс-жүзінде өзінің қолданатын шараларының жоспарын (қамсыздандыру, қаражат шығарып беру, бригадалар түзу, өндіріс жоспарындағы кемшіліктерді жоюға кісі шығару, ең алдымен үй салдыруға керек материалдар дайындау) мемлекет жоспар комиссиясына табыс қылуға міндеттендірілсін. Сонымен қатар, 1931 жылдың үй салдыруға керекті материалдарды мезгілінде жасап үлгірту жұмысын қамсыздандыру ретінде қолданатын шаралардың жоспарын тапсырсын.

9. Қазақстан қолөнер кәсіпшілері артельдерін бұйым, астық, мал азығымен қамсыз қылу ретінде толық жоспарын жасап, сауда комиссарлары кеңесіне бекітуге табыс қылу міндеттендірілсін. Сосын үй салдыруға керек материалдарды жасайтын артельдерді қамсыздандыру жоспарында анық орындалатын, жүзеге шығатын шаралар көзделсін.

10. Қолөнер кәсібі өндіріс жоспарының 1931 жылғы бақылау цифрлары шамамен 72 миллион сомада болып қабыл етілсін, бұған 3 миллион сом қор шығарылсын.

Қазақстанның қолөнершілері одағының басқармасына бақылау цифрларын бөліп көрсеткен мәліметті жеке одақтарға, артельдерге дереу жеткізуге міндет етілсін. Ай жарым срок ішінде жаңағы бақылау цифрлары туралы орындардан қорытынды келіп үлгіретін болсын, содан кейін бақылау цифрлары мемлекет жоспар комиссиясы арқылы Халық комиссарлары кеңесіне бекітуге тапсырылсын.

11. Ауыл, поселке жерлерінде қазақ және күншығыс ұсақ ұлт қолөнершілерінің кооперативке тартылуы жеткіліксіз екенін ескертіп, 1931 жылғы қолөнершілерін кооперативке тарту жоспарында қазақ жағы ең кем болғанда 50 процентке жеткізілсін.

12. Колхоздар мен қолөнер кәсіпшілерінің артельдері арасындағы іс жүзіндегі байланыстар 1930 жылғы июннің 2-дегі Одақтық Халық комиссарлары кеңесінің қаулысына сәйкес колхоз, союз бен Қазақстан қолөнершілері одағына колхоздар мен қолөнер кәсібі кооперативтерінің бір-бірімен байланыстары жөнінен шыққан асыра сілтеулерді жою міндет етілсін.

13. Өндіріс орындары қолөнер кәсібі кооперативтерінің қарауынан алынсын деген одақтық және Қазақстан Халық комиссарлары кеңесінің қаулылары орындалмай келгенін ескертіп, жолсыз алған өндіріс орындарын қолөнер кәсібі кооперативіне қайтарып беру аудандық атқару комитеттеріне міндет етілсін. Сонымен қатар заң бойынша тиісті өндіріс орындарын қолөнер кәсібі кооперативіне өткізу жұмысын да аяқтасын. Бұл ретте ілгеріде үкімет қаулыларын бұзатындар болса, айыптыларды бұлтартпай жауапқа тартып отыруды прокурор мекемесіне міндет етілсін.

14. Қолөнер кәсібі кооперативінің басқармаларындағы қызметкерлердің қатары әлеуметтің халдері жөнінен көңілдегідей емес екендігі ескертілсін, сонымен қатар Қазақстан қолөнершілері одағына үш ай ішінде қолөнер кәсібі кооперативтерінің басшылық орындарындағы қызметшілерді әлеуметтің халы жағынан тексеріп шығуға міндеттендірілсін, нәтижесінде басшылық орындар тап тартысында шыныққан пролетариатпен қамсыздандырылсын.

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

15. Қолөнершілеріне және бірлестіктерден салық алу мәселесінде не артық салу, не өткен жылдағыдан кем салу сияқты заңға қайшы қылықтарды істетпеуді комиссариатына міндет етілсін.

Қолөнершілері мен бірлестіктерден салық алу ретінде заңға қайшы амал істеп айыпты болғандарды бұлтартпай жауапқа тартуды заң бақылау орындарына міндет етілсін.

16. Аудандық аткомдерге, қалааралық кеңестерге, Еңбек қорғау комиссариатының жергілікті орындарына жалпы еңбекші елдің басына түскен жалпылық шаралар болмағанда, кооперативке енген қолөнершілерін күштеп жұмысқа жіберу, жұмысқа шығарудан тыйылуы міндет етілсін.

17. Қолөнер кәсібі кооперативі жұмысын басқарарлық қызметкерлердің өте-мөте аздығын ескеріп, қолөнершілері одағының басқармасы мен жоғарғы халықшаруа кеңесіне дереу бір ай срок ішінде қызметкерлер дайындау жоспарын жасап, мемлекет жоспар комиссиясына бекітуге тапсыру міндет етілсін.

18. Аудандық атқару комитеттері – қолөнершілері кооперативіне басшылық жұмысын күшейтуге міндеттендірілсін, бұл жөнінде олар қолөнер кәсіпшілері кооперативінің маңызын бағаламауларын жойсын, қолөнершілері артельдерінің өсуіне, нығаюына аянбай көмек берсін.

19. Өлкенің қолөнер кәсібі кооперативінде ұсақ қолөнер кәсібін көңілдегіндей етіп өркендету мақсатында РСФСР Шаруашылық кеңесі жанындағы комитетте бекіткен жол бойынша Қазақстан Халық комиссарлары кеңесі жанында қолөнер кәсібі комитеті түзелсін, бұған бастыққа жоспар комитетінің төрағасы жолдас тағайындалсын, комитетке сайланатындарды көрсетіп, мұны ХКК-нің төрағасы және оның орынбасарларының мәжілісіне салып бекіттіріп алу Поднек жолдасқа тапсырылсын.

20. Бұл қаулы баспасөзде жариялансын.

Халық комиссарлары кеңесі төрағасының орынбасары: **Құлымбетұлы**
ХКК ісін басқарушы: **Масанұлы, Ғатауолдаұлы**

*Еңбекші қазақ. – 1931.
– 4 январь. – № 4 (1895).*

№18

Қазақстан Халық комиссарлары кеңесінің өз мамандық жолынан бөтен қызметте жүрген оқытушыларды қайтадан оқытушылыққа жегу туралы қаулысы

Ресейлік Халық комиссарлар кеңесінің 1930 жыл сентябрьдің 28-де бөтен қызметте жүрген оқытушыларды оқытушылыққа жегу туралы шығарған қаулысы бойынша, екінші жағынан Қазақстан Орталық кеңес комитеті мен Халық комиссарлар кеңесінің осы жыл августің 27-де шығарған қаулысы бойынша, жалпы міндетті бастауыш оқу істерін қызметшілер жағынан қамсыз ету қажеттілігін еске алып, Қазақстан Халық комиссарлары кеңесінің қаулы қылады:

1. Төңкерістен бұрын болсын, соң болсын арнаулы оқытушылық мектебін бітірген және кемінде бір жыл шамалы оқытушылық қызметін атқарған, қазірде басқа қызметте жүрген барлық адамдар дереу ол орыннан алынып, оқытушылық қызметіне жіберіледі.

2. Бұл ретпен жіберілмей қалатындар:

а) Әскери мекемеде істейтіндер.

Материалдар мен құжаттар жинағы

б) Осы қаулының 6 сатиясында көрсетілген комиссияның қаулысынша оқытушылық қызметіне жарамсыз табылған адамдар оқытушылық қызметінен босатылады.

с) Ауыру себепті оқытушылыққа жарамайтын адамдар оқытушылықтан босатылады.

д) Қазіргі атқарып отырған қызметі бойынша арнаулы оқу жолымен болсын белгілі мамандық ала алған адамдар оқытушылықтан босатылады.

3. Сайлау жолымен тағайындалып, қызмет істеп отырған оқытушылар тиісті жоғарғы кеңес, қоғамдық ұйымдардың қаулысы бойынша ғана оқытушылық қызметіне алынады.

4. Оқытушылық қызметіне жегілген адамдар бұрынғы тұрған жерінде оқытушылық қызметін атқарады.

Ондай жегілген адам бұрынғы тұрған жерінде оқытушылық қызметін атқаруына мүмкіндік болмаған күнде ғана басқа жерге жіберіледі. Бұлай етілген күнде Одақтық орталық кеңес комитеті мен Халық комиссарлар кеңесінің 1928 жыл ноябрьдің 9-ында шығарған қаулысы бойынша ол оқытушыға қосымша ақша беріледі.

5. Егер оқытушылық қызметіне жаңадан жегілген адамның бұрынғы алып тұрған еңбекақысы жаңадан алатын еңбекақысынан артық болса, ол уақытта бұл оқытушы 1 жылға дейін бұрынғы еңбекақысының артығын алып тұруына правосы бар.

Бұл артығын жегілген оқытушы жіберілген жердегі оқу бөлімі төлеп тұрады.

6. Оқытушыларды жегу жұмысын жүргізу үшін жер-жерде қалалық кеңес комитеті жанынан, аудандық кеңес комитеті жанынан ерекше комиссия құрылады. Ол комиссияға аға оқу бөлімінің инспекторы, мүшелікке еңбек инспекторы және одақ орындарының өкілдері кіреді.

7. Жергілікті комиссиялардың қаулысын қалалық кеңестер мен аудандық кеңес комитеттерінің қай тиістілерінің президиумы бекітеді. Мұндай қаулыға наразылық болса, наразы болған адам он күндік срок ішінде оқытушылар жететін өлкелік комиссияға білдіреді. Өлкелік комиссияның қаулысы тұжырымды қаулы болады. Одан әрі наразылық беруге болмайды.

8. Бүтін Қазақстанда оқытушыларды жегу істеріне жалпы басшылық істеу үшін өлкелік комиссия құрылады. Бұл комиссия ағасы Қазақстанның Оқу комиссары немесе оның орынбасары болады. Мүшелікке Еңбек комиссариатының және Жоспар орындау одағының орталық басқармасының өкілдері кіреді.

9. Оқытушыларды жегудің соңғы срогі 1931 жылдың январының 1 болып тағайындалады.

10. Қазақстанның оқу комиссариаты Оқытушылар одағының орталық басқармасымен келісім жасап, он күннен қалдырмай жер-жерге қандай адам қай мектепті бітіргенде оқытушылыққа жегілетіндігі жөнінен сол мектептердің тізімі жасалып жіберілісін.

11. Барлық мемлекеттік, кооперативтік, әлеуметтік ұйымдардың басқарушылары осы қаулы жарыланғаннан бастап 5 күндік сорк ішінде осы қаулының 1 сатиясында көрсетілген адамдардан қандайларының жұмыс істейтіндігі туралы жергілікті еңбек орындарына мағлұмат тапсыруға міндетті болсын.

Қазақстан Комиссарлары кеңесі ағасының орынбасары: **Құлымбетұлы**

Халық комиссарлары кеңесінің Іс жүргізушісі: **Масанов**

Халық комиссарлары кеңесінің хатшысы: **Ғатауолдаұлы**

Еңбекші қазақ. – 1930. – 1 ноябрь. – № 242 (1847).

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

№19

Қазақстан аймағында сенбілік ұйымдастыру туралы жарлық

Осы жылы ноябрьдің 1-нен бастап Өлкелік комсомолдар комитеті Қазақстан аймағында ноябрьдің 11-не дейін сенбілік өткізбек. Бұл барлық бастауыш оқу мен политехнизация жолына көмек ретінде.

Соның үшін бұйырылады: барлық әкімшілік мемлекеттік орындарға: кооперативтік қоғам ұйымдары, өндіріс орындарына төмендегідей түрде міндет атқаруға:

1. Жергілікті жастар ұясына сенбілік жайлы толық жоба беріп, көрсетілген мерзімде сенбілік ісіне жедел кірістіріп орындауға:

2. Жер-жердегі жастар ұясы сенбілік өткізу жөнінде сол орында Кәсіпшілер одағымен келісім жасап, жұмыс ақысын тиісті орынына жұмсауға шара істесін және барлық орындарда сенбілік жұмысына өндірілген қаражатты жастар ұясы арқылы әр орындардағы тиісті қалалық кеңес, аудандық атқару комитетіне таратылып, бастауыш оқулардың қаражаттарын көтеру жолына ұсталады.

Комиссарлар кеңесі орынбасары: Құлымбетұлы

*Еңбекші қазақ. – 1930.
– 6 ноябрь. – № 246 (1851).*

№20

Пішенді дайындау жөнелту туралы Қазақстан Халық Комиссарлары Кеңесінің қаулысы

Пішен жұмыстары туралы Қазақстан Халық комиссарлары кеңесі мынадай жағдайларды көрсетіп өтеді:

1. Пішен дайындалу көңілдегідей шыға алмаған. Жылдық жоспардың 39,1 проценті ғана орындалған. Пішенді теміржол бойына тасып, тиеу жөнінде жоспардың 3 проценті ғана орындалған. Мұнымен қатар Молотов жолдастың артқан екпінді міндеті 42,2 проценттей-ақ орындалған (11 мың тонна шөп тиеп шөнелтудің орнына 4,647 тонна шөп жөнелткен).

2. Шөп жөнелту қарқаны нашарлығымен қатар, ет одағының орталыққа жіберген малдары да шөп азығы жағынан қамсыз етілмеген.

3. Осы уақытқа дейін шөп буғыш, таразы сықылдылар дұрыс пайдаланылмай отыр. Пішеннің қалың жерлерінде бұл құралдар жетіспей жатыр да, пішенсіз аудандарда артығымен босқа ұсталып жатыр.

4. Пішен дайындау, жөнелту жұмыстарының, сонымен қатар солтүстік тоғай пішен жетістіру сықылды екпінде міндеттің орындалмауының негізгі себебі:

Қарқынның екпінді жолға қойылмағандығы, аудандық ұйымдардың пішен дайындау жұмысына жете көңіл қоймағандықтары, тиісті өлкелік орындардың толық басшылық істей алмауы, бұл науқан жөнінде жалпылық жұмыстардың жүргізілмеуі, тағы сондайлар болып отыр.

5. Осы уақытқа дейін пішен дайындау жоспарының поселкелерге, колхоздарға жеткізілген, жеткізілмегендіктері туралы, бай-қулақтарға ауыр міндет жүктелмеген.

Жүктелмегені туралы, ол міндеттің қандайлық орындалғанды ұтары туралы түк мағлұмат жоқ деуге болады.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Осыларды еске ала келіп, Қазақстанның Халық комиссарлар кеңесі қаулы қылады:

1. Пішен дайындау, жөнелту жұмыстарын негізінен жаңартып, жаңа қарқына түсіруге астық союзы мен Қазақстанның егін шаруашылығын басқаратын союздар міндеттендіріліп, оның ішінде жауапкершілік Бобровский мен Золин жолдастардың қара басына жүктелсін.

2. Барлық аудандық кеңес комитеттері пішен дайындау жоспарын ауыл-қыстаққа, колхоздарға 3 күндік срок ішінде жеткізуге міндеттендірілсін.

Бай-қулактарға, әлді шаруаларға күндік басы арнап қатаң міндет жүктелсін. Оны орындауға, пішенді стансияға жеткізіп беруіне шамалы ғана срок берілсін.

Пішен дайындау, оны жөнелту міндеттерін орындату аудандық кеңес комитеттеріне жүктелсін.

Бұл міндетті орындау жөнінде түсіндіру науқанын жүргізіп, ауыл-поселке жұртшылығының күшін ұйымдастыратын болсын.

4. Жергілікті комиссиялар мен астық дайындау науқанына жетілген адамдар пішен жөнінде де астық дайындау науқаны қатарлы жұмыс жүргізуге міндеттендірілсін.

5. Астық союзы мен Қазақстан егін шаруашылығын басқару союзы бес күндік срок ішінде дайындау, жөнелту пунктерінің құрылысын қарап, шөп бұғыштарда, аудандарда қаншалық пішен барлығына қарап үлестіруге міндеттендірілсін.

6. Астық союзы мен Қазақстан егін шаруашылығы басқаратын союз өткенде болсын, орындарда болсын, пішен дайындау, жөнелту жұмыстарына жауапкер болып отыратын адамдар тағайындап берсін.

7. Қазақстан егін шаруашылығы басқаратын союз шарт жасалған пішенді октябрь бойында жиып бітіруге міндеттендірілсін. Шарт бойынша міндетін орындамағандарға тиісті шара қолданылатын болсын.

8. Аудандық кеңес комитеттері жиылған шөпті стансияға жеткізуге шара қолдансын. Мұны орындау үшін шарт жасалған көліктер пайдаланылсын. Шарт міндетін орындамағандарды дереу жауапқа тартатын болсын.

9. Астық союзы, Қазақстанның егін шаруашылығы басқаратын союзы, жол союзы бір күндік срок ішінде мынаны орындауға міндеттендірілсін:

Шарт жасасқан көліктерді пайдаланумен қатар, пішенді стансияға тасып екпінді міндет орындау үшін ақылы көлік салығын салуға болатын аудандардың тізімін қалың Халық комиссарлар кеңесі ағасының бекітуіне тапсырылсын.

10. Қазақстан сауда комиссариаты Қазақстан өлкелік союз Қазторг шөп бұудағы жұмысшыларды жұмыс киімі жағынан қамсыз етіп, оларға I категориямен азық-түлік беретін болсын.

11. Шөп буушылардың жұмыстарындағы аттарды жем жағынан қамсыз ету астық союзына тапсырылсын.

12. Қазлес астық союзы мен егін шаруашылығының басқару союзына вагонға шөп тиегенде тірек етерлік жақтау ағаштар беру міндеттендірілсін.

13. Ет одағы мен азығын қамсыз ету үшін шеткергі аудандардан шөп-шалам, мекен сияқтыларды өз тұсынан дайындауға кіріссін.

Ет одағының жөнелтетін малдарын буылған пішенмен қамсыз ету үшін астық союзы мен Қазақстанның егін шаруашылығы басқаратын союзы ет одағымен біріге отырып, 3 күн срок ішінде бұл жөніндегі қажетті айқындап қамсыз етуге міндеттендірілсін.

Ет одағы бұндай буылған шөптерді станция басына өз көлігімен жеткізіп беруге міндеттендірілсін.

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

Шетке тасылатын пішен жоспарын орындау жағының қиындап отырғанын еске алып, ет одағына жоспарлы дайындаушылар қоры қатарындағы құралдардан ет одағы өзі дайындап, өзі бууға жетерліктей мөлшерде шөп буу құралдарын беру туралы 3 күндік срок ішінде сол ет одағымен келісім жасасу астық союзы мен Қазақстанның егін шаруашылығы басқаратын союзына тапсырылсын.

14. Астық союзы мен Қазақстанның егін шаруашылығы басқаратын союзына пішен дайындау мен жөнелту туралы сауда комиссариатына күн сайын есеп беріп отыруға тапсырылсын.

15. Пішен дайындау, жөнелту науқанының барысын үнемі бақылап отыру жұмысы қара шаруа бақылау комиссариатына тапсырылсын.

16. Сауда комиссариаты мен астық союзы он күндік срок ішінде орындарда пішен жетістірудің жоспарын жасап, бұл жоспарға скотовод, овцевод, ет одағының қарауындағы союздардың және жергілікті өнеркәсіп шаруашылық орындарының қажетін өтейтін жол орындарына керекті пішенді кіргізісін.

Қазақстан Комиссарлары кеңесі ағасының орынбасары: **Құлымбетұлы**
Халық комиссарлары кеңесі ісінің басқарушысы: **Масанұлы**
Халық комиссарлары кеңесінің хатшысы: **Ғатауолдаұлы**

*Еңбекші қазақ . – 1930.
– 16 ноябрь. – № 252 (1857).*

№21

Қазақстанда ауыл шаруашылығын аудандау туралы Қазақстан Халық комиссарлары кеңесінің қаулысы

Алматы қ.

15 желтоқсан 1930 ж.

Қазақстан Халық комиссарлары кеңесі қаулы етеді:

1. Аудандарды ауылшаруашылық жөнінен бірбеткейлеу туралы жасалған жоба кейіннен дұрыстауды керек қылатын жаңадан бекітілген аудандар шегінде де, сондай-ақ кішкене аудандар көлемінде де аудандардың шектерін белгілеу жөнінен бірінші қадам деп танылсын.

2. Аудандарды бірбеткейлеу үшін Қазақстанды негізгі 4 ауылшаруашылық бетіне бөлу нобайы алынсын:

- 1) егіншілік
- 2) егінші-мал өргізушілік
- 3) мал өргізу-егіншілік
- 4) мал өргізушілік

Мемлекеттік жоспар комиссиясы мен Жер-су комиссариатына алынған нобайы бойынша аудандардың белгіленген ауылшаруашылық бетін дұрыстау тапсырылсын.

3. Барлық мекемелер, ұйымдар және аудандарға 1931 жылы ауыл шаруашылық жұмыстарын жүргізгенде аудандарды бірбеткейлеу туралы белгіленген жобаны қолдану тапсырылсын.

4. Барлық қажеттенген мекемелер мен ұйымдарды қатыстыра отырып, аудандарды жана әкімшілік шектеріне сәйкес ауыл шаруашылық жөнінен аудандау, бірбеткейлеу жұмысына ыждағаттылықпен кірісу мемлекеттік жоспар комиссиясы мен Жер-су комиссариатына жүктелсін.

Материалдар мен құжаттар жинағы

5. Орындарға ауыл шаруашылық жөнінен аудандау туралы алынған жобаны беру мемлекеттік жоспар комиссиясына тапсырылсын.

Халық Комиссарлары кеңесі ағасының орынбасары: **Құлымбетұлы**
ҚХКК іс басқарушысы: **Масанұлы**
ҚХКК хатшысы: **Бендет**

*Еңбекші қазақ. – 1931.
– 12 январь. – № 10 (1902).*

№22

Мал терісін жеке адамдарға жинауға тыйым салған қаулы

Алматы қ.

желтоқсан 1930 ж.

Ресей шаруашылық кеңесінің 1928-і жыл декабрьдің 15-і күнгі қаулысының 5-і пункті, Ресей Сауда комиссариатының биылғы ғынауардың 3-і күнгі №305, 145, 81037, апрельдің 15-і күні №69-2488664, июльдің 8-і күні және Ресей шаруашылық кеңесінің биылғы ноябрьдің 10-ы күнгі №79 (312, 512 іс) қаулыларына қосымша есебінде осы мекемелер жер-жерге өнерлі кәсіп кооперативтерінің жай адамдардан теріні үйге алуға қарсылық қылуға деректив беріп отыр. Бірақ онымен қатар жай адамдар ретінде алыпсатарлар мен бай-қулақтар пайдаланбас үшін бақылау керектігін көрсетіп отыр.

Жер-жерден келген материалдарға қарағанда кейбір қалалық, аудандық кеңес комитеттері Ресей шаруашылық кеңесі мен Сауда комиссариатының осы жөндегі қаулыларын қолданбай, өнерлі кәсіп кооперативтеріне жай адамдардың терілерін үйге алуға рұқсат бермей, кооперативтің өз жинаған терілерін алып, өндіріс орындарын жауып қойғандығы байқалады.

Жай адамдар үйге алынатын терілер туралы Қазақстан Халық комиссарлар кеңесі мынадай қаулы шығарады:

Ұсақ қолөнер кәсіп кооператив өндіріс орындарынан расқа әрбір өндіріс орындарына жай адамдардың терілерін үйге алуға рұқсат етілмесін. Ұсақ қолөнерлі кәсіп кооперативіне теріні кедей-батырақтар мен орташалардан ғана алынатын болуы, еңбекақы үшін ғана алынуы және берушілердің қолдарында жүруі өз керектеріне жұмсалатындығы туралы анықтама қағаздары болуы керектігін ескертеді.

1. Кейбір жерлерде өнерлі кәсіп кооперативтері карамағындағы өндіріс орындарын жауып, терілеуші алып қойғандық ескертіліп, бұдан былай жұмыс қайталамасын. Осы күнге шейін жай адамдардың теріні үйге алғандығы үшін жабылған өндіріс орындары ашылып, шетке шығарылатындарының жазға терілер өнерлі кәсіп кооперативтеріне қайтарылсын.

2. Өнерлі кәсіп кооперативтерінің жай адамдардан теріні үйге алу мәселесін жөндеп, оны бақылап отыру жөнінде шұғыл шаралар қолдансын.

3. Осыны орындағандық туралы Қазақстан Халық комиссарлар кеңесіне білдірсін.

ҚХКК ағасының орынбасары: **Құлымбетұлы**

ӨӨКК жанындағы өнерлі кәсіп кооперативіне жәрдемші комитетінің ағасы:
Педнек

*Еңбекші қазақ. – 1930.
– 18 декабрь. – № 278 (1883).*

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

№23

Одақтық, өлкелік маңызы бар өндіріс дүкендері мен ұйымдардың жоспар тәртібі туралы Қазақстан Халық комиссарлары кеңесінің қаулысы

Алматы қ.

18 желтоқсан 1930 ж.

Одақтық комиссарлар кеңесінің 1930-жылдың 28 февралындағы, 8 июліндегі қаулысына (зандар жинағы: 1930 жыл, №15, 166 статья және №35, 388 статья) және Одақтық комиссарлар кеңесінің ағасы Риков жолдастың осы жылы 15 октябрьдегі 402 санды хатына сүйеніп, Қазақстан Халық комиссарлары кеңесі қаулы қылады:

1. Одақтық, өлкелік маңызы бар барлық өндіріс дүкендеріне және ұйымдарға өзінің жоспарын (бақылау цифрлары, есеп-ақша жоспарлары, бесжылдық жоспары) аудандық көлемінде жасау тапсырылсын. Мұнымен бірге осы өздерінің басқармаларына жіберіп, соңғыны Қазақстанның мемлекеттік жоспар комиссиясы мен тиісті аудандық (қалалық) жоспар комиссиясына жіберсін.

2. Барлық қалалық және аудандық жоспар комиссиясына, осы қаулыға сүйеніп, 1 пункте көрсетілген өндіріс дүкендері мен ұйымдардан мезгілімен одақтық, өлкелік маңызы бар өндіріс дүкендерінің және ұйымдардың бақылау цифрларының мөлшерін ату тапсырылсын. Бұл қаулыны бұзғандық болса, Қазақстан мемлекеттік жоспар комиссиясының алдына қойып отырсын.

3. Барлық қалалық және аудандық жоспар комиссияларына одақтық, өлкелік маңызы бар өндіріс дүкендері мен ұйымдардан материал алғаннан кейін он күн сроктің ішінде негізінен сондайларды қарап, оған шығарған қорытындысын Қазақстан мемлекеттік жоспар комиссиясына және көшірмесін тиісті өндіріс дүкеніне жіберу тапсырылсын.

4. 1929 – 1930 жылға және 1930 жылдың ерекше тоқсанының балансын қарау тәртібі және срогі туралы Халық комиссарлары кеңесі қаулысының Орталық шаруашылық кеңесімен бірге отырып жоспарын жасау Ақша комитетіне тапсырылсын.

Халық комиссарлары кеңесі төрағасының орынбасары: **Құлымбетұлы ҚХКК** іс басқарушысының орынбасары: **Бендет**

*Еңбекші қазақ. – 1931.
– 7 январь. – № 6 (1898).*

№24

Қазақстан өлкелік партия комитетінің кезекті екінші пленумы Алматы қаласында 1931 жылы 3 ақпанда болатындығын білдіретін құлақтандыру

Алматы қ.

7 қаңтар 1931 ж.

Пленумда қаралатын мәселелер:

1. Орталық партия комитетінің декабрьдегі пленумының қорытындысы және Қазақстан партия ұйымының кезекті міндеттері (баяндамашы Голощекин жолдас).

2. Қазақстан халық шаруашылығының 1931 жылғы мөлшер цифрлары (баяндамашы Құлымбетұлы жолдас).

Материалдар мен құжаттар жинағы

3. Жазғы егіс науқаны туралы (Баяндамашы Тоқтабайұлы жолдас).

4. Колхоздандыру мәселесі (Баяндамашы Залогин жолдас).

*Еңбекші қазақ. – 1931.
– 7 январь. – № 6 (1898).*

№25

Алматы қаласында «Большевик» журналы шығатындығы және оған жазушылардың арасында Ұ.Құлымбетовтің барлығы туралы хабарлама

1931 жылдың февраль айынан бастап Өлкелік партия комитетінің тілі – «Большевик» атты айлық журнал шығарылады. Журнал қазақ тілінде.

«Большевик» – Қазақстан партия ұйымының, белсенділердің саясаттық-шаруашылық журналы. «Большевикке» қайта құрылыс дәуірінің қайсысы, тәжірибе жүзіндегі мәселелер толық жазылып тұрады.

«Большевикке» – оңшылдық, «солшылдық» ұлтшылдық, ұлы орысшылдыққа қарсы ірі мақалалар үнемі жазылып отырады.

«Большевикке» партия ұйымдарына, партия белсенділеріне, жұртшылық ұйымдарына партияның ұлы жолын, Лениншіл саясатын жүргізу жолдарын көрсетіп, ақыл беріліп отырады.

«Большевикке» үнемі жазып отыратын жолдастар: Голощекин, Құрамысұлы, Рошаль, Исаұлы, Сәдуақасұлы, Голодев, Боскантев, Смағұлұлы, Тимевов, Құлымбетұлы, Ысқақұлы, Тоқтабайұлы, Сарымолдаұлы, Асылбекұлы, Тоғжанұлы, Варламов, Сырғабекұлы, тағы басқалар. «Большевиктің» жеке нөмірі – 30 тиын, жылдығы – 4 сом 50 тиын

«Большевикке» Қазақстанның барлық аудандарындағы пошта бөлімдері, қатынас басқармасының баспасөз тарату туралы аудандардағы айрықша өкілдері арқылы жазылуға болады.

«Большевик» – Қазақстандағы барлық кітап дүкендерінде, газет-кітап киоскілерінде сатылады.

Адресі: Алматы. Өлкелік партия комитеті «Большевик» журналының басқармасы.

*Еңбекші қазақ. – 1931.
– 30 январь. – № 10 (1902).*

№26

**Мал жасыруға қарсы күрес жүргізу туралы
Қазақстан Орталық атқару комитеті мен
Қазақстан Халық комиссарлары кеңесінің қаулысы**

Алматы қ.

20 ақпан 1931 жс.

Партия мен үкіметтің мал дайындау жоспарын орындау айындағы дерек-тивтерге қырсығын тигізіп, кедергі жасау үшін бірқатар аудандағы бай, құлақтар малдарын мойын қашық жерлерге тасалап жасырып қойып жүргендігі байқалады. Немесе кедейге өтірік беріп қойған болып жүрген көрінеді. Сондықтан Қазақстан Орталық атқару комитеті мен Комиссарлар кеңесі мынадай қаулы шығарды:

— Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

1. Барлық аудандық атқару комитеті батырақ-кедей көпшілік арасында жаппай түсінік жұмыстарын жүргізсін. Бай-құлақтардың, әлділердің мал дайындау науқанынан тасалап, мойны қашық жерлерге (тау, ен дала, тағы тағылар) айдап кетіп немесе кедейлер мен орта шаруаларға өтірік берген болып жасырып жүрген малдарын табуға жабыла кірісетін болсын.

2. Мұндай тығылған мал табылса, ауыл-поселке кеңестерінің қаулысымен сол жан кәмпескеленіп, мемлекет пайдасына алынсын және де мал дайындаушы ұйымдарға тапсырылсын. Мұның үстіне мал жасырушылар қылмыс саналып, жауапқа тартылсын.

3. Осы қаулы табылған мал құнының 50 процентін колхоздандыру қорына, 35 процентін жергілікті пүдетке, қалған 15 процентін жасырылып тығылған малды немесе бай-құлақтардың өтірік біреуге қойған болып тыққан малдарын табушы кедейлерге сыйға тартуға арнап қоюға мал дайындаушы ұйымдар міндет етілсін.

4. Бай, құлақ, әлділер жасырып тыққан малдан кедей-батырақтарға не етін, астықпен, тауармен және ақшадай беруге аудандық атқару комитеттері міндеттендірілсін. Ондай сыйдың шамасын табылған малдың санына қарай жер-жердің өзі белгілесін.

Бұл қаулы газеттерді жарияланып шықсын.

Қазақстан Орталық атқару комитетінің ағасы: **Ерназарұлы**

Қазақстан Халық комиссарлар кеңесі ағасының орынбасары: **Құлымбетұлы**

Қазақстан Орталық атқару комитетінің хатшысы: **Асылбекұлы**

*Еңбекші қазақ. — 1931.
— 23 февраль. — №43(1935).*

№27

Қазақстан Орталық кеңес комитеті президиумы мүшелерінің тізімі

1. Ерназарұлы Елтай	14. Жақыпұлы
2. Заваритько	15. Мендепұлы Сейтқали
3. Жангелдіұлы Әлібай	16. Шуригин
4. Асылбекұлы Абдолла	17. Даниловский
5. Поднек	18. Айтмағамбетұлы
6. Құлымбетұлы Ұзақбай	19. Шөкенкеліні Жамал
7. Голошекин	20. Есжанұлы Сағындық
8. Құрамысұлы Ізмұқан	21. Буденный
9. Жұмабайұлы Тұрсын	22. Бородаева
10. Ынтаұлы Қасен	23. Бозамбайұлы
11. Шысканов	24. Розыұлы
12. Залогин	25. Әліұлы
13. Әбдірахменұлы Бейсенғали	

Президиум мүшелеріне кандидат

1. Рошаль	5. Боскантев
2. Конудов	6. Омелский
3. Сәдуақасұлы Жанайдар	7. Тоғжанұлы Ғаббас
4. Бүркітбайұлы Әшір	8. Барламов

Материалдар мен құжаттар жинағы

9. Қажымұратұлы

11. Нұрымова

10. Асатулұлы

*Еңбекші қазақ. – 1931.
– 23 февраль. – № 43 (1935).*

№28

Қазақстанда ғаріп-ғасерлер кооперативіне жәрдемдесу туралы Қазақстан Халық комиссарлары кеңесінің қаулысы

Алматы қ.

6 наурыз 1931 ж.

Қазақстанда ғаріп-ғасерлер комиссариатының хабарына қарағанда, жергілік-ті үкімет орындары социалдық құрылысындағы ғаріп-ғасерлер кооперативінің үлкен маңызын жете бағаламайтын көрінеді. Одардың жұмысына тиісті көмек көрсету былай тұрсын, керек десе кедергі істейтін сияқты: оларда нан пісіретін орындарын және берілген жерін алған, Шымкентте клубын алып қойған, Павлодарда, өндіріс орындарына және басқа жұмыстарына шикізат бермей қойған.

Жергілікті орындардың бұнысы үлкен қателік, Жалпы Ресейлік Халық комиссарлар кеңесінің 1930 жылғы июльдің 19-дағы ғаріп-ғасерлер комиссариатының баяндамасы бойынша шығарған қаулысына қайшы іс (1930 жылғы №35 заңдар жинағының 446-статьясы). Осыны еске алып, Қазақстан Халық комиссарлары кеңесі қаулы қылады:

1. Аудандық кеңес комитеттері мен қалалық кеңестер ғаріп-ғасерлер кооперативтерінің мәдени тұрмыс және шаруашылық жұмыстары жөнінде істеген заңсыз істерін дереу жөндесін.

2. Аудандық кеңес комитеттері мен қалалық кеңестер Жылпы Ресейлік Халық комиссарлар кеңесінің 1930 жыл июльдің 19-да шығарған қаулысына сәйкес ғарып-ғасерлер кооперативтерінің мәдениет-тұрмыс және шаруашылық жұмыстарына көңіл бөліп түрл жақтан көмек көрсетіп отыратын болсын.

Бұл қаулы баспа сөзіне жарялансын.

Халық комиссарлары кеңес ағасының орынбасары: **Құлымбетұлы**

Халық комиссарлары кеңесі іс басқарушысының орынбасары: **Бендет**

Халық комиссарлары кеңесінің хатшысы: **Ғатауолдаұлы**

*Еңбекші қазақ. – 1931.
– 9 март. – №54(1946).*

№29

Мәскеуге қызмет бабындағы командировкалар туралы Қазақстан Халық комиссарлары кеңесінің қаулысы

Алматы қ.

14 наурыз 1931 ж.

Қазақстаннан қызмет бабында Мәскеуге командировкаға барушы қызметшілердің ісін, жұмысын жалпыресейлік Орталық кеңес комитеті жанындағы Қазақстанның өкілімен ырзаластырып отыру үшін және қаражат жағын ұқсатып ұстау мақсатымен Қазақстан Халық комиссарлар кеңесі қаулы қылады:

1. Қазақстаннан қызмет жолымен Мәскеуге командировкаға барушылар мынаны орындайтын болсын:

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

а) Мәскеуге командировкаға келушілер жалпыресейлік Орталық Кеңес Комитеті жанындағы Қазақстанның байырғы өкіліне келіп тіркелсін. Келу себебін айтып, қолындағы деректерімен таныстырсын.

б) Командировкаға барудағы жұмысын өкілдікпен ырзаласып іске асырсын, міндеттің орындалуы туралы үнемі хабар беріп тұрсын.

2. Жалпыресейлік Орталық Кеңес Комитеті жанындағы Қазақстанның өкіліне кейде қызметтің орындалуына қарап, Мәскеуге командировкаға келгендердің срогін қысқарту правасы берілсін. Бұл жөнінде сенім қағазға белгі қойылып отырсын.

3. Мемлекеттік, кооперативтің және әлеумет ұйымдарының бастықтары, өндіріс орындарының бастықтары мынаны орындасын: осы қаулы жаряланғаннан кейін Мәскеуге командировкаға барып, Қазақстан өкілдеріне кіріп, сенім қағазына белгі соқтырмаған немесе Мәскеуден қайтып соққандығы туралы белгі болмаса не осы қаулының 2 статьясы тәртібі мен өкілдіктің тез кері қайт деген ұсынысын орындамаған болса, қызметшілердің командировкаға шығарған ақша есебін бекітбесін.

4. Жұмысшы-қара шаруа бақылау комиссариаты 10 күн сроктің ішінде өлкелік және жергілікті мекемелердің Мәскеуге командировкаға кісі жіберудің тәртібін белгіленсін.

Халық комиссарлары кеңесі ағасының орынбасары: **Құлымбетұлы**
Халық комиссарлары кеңесі іс басқарушының орынбасары: **Бендет**
Халық комиссарлары кеңесінің хатшысы: **Ғатулдаұлы**

*Еңбекші қазақ. – 1931.
– 23 март. – №65(1957).*

№30

Ұнды біркелкі тарттыру және тарттырудың мөлшері жөніндегі комиссарлар кеңесінің 1930 ж. 21 қыркүйектегі қаулысын өзгерту туралы қаулысы

Алматы қ.

16 наурыз 1931 ж.

Қазақстан Халық комиссарлары кеңесі ұнды біркелкі тарттыру және тарттырудың мөлшері жөніндегі өзінің 1930 жыл сентябрьдің 21-ндегі қаулысын өзгерту туралы қаулы қылады:

1. Қазақстан көлеміндегі кооперативтің колхоз және жеке шаруалардың диірмендерінде қара шаруалардың бидайын тарттыру жөніндегі қаулының қысқа-тау-ықшамдау туралы шаралары жүзеге асырылмасын.

2. Барлық Қазақстан көлемінде көпке бірдей бидайдың 85 процентін ұн қылып тарту жөніндегі қаулының үшінші статьясы кейінге қалсын, техника болмаса басқа себептермен 85 процентін ұн қылып шығара алмайтындар жабайы түрде (98 процент) тартатын болсын.

Халық комиссарлары кеңесі ағасының орынбасары: **Құлымбетұлы**
Халық комиссарлары кеңесі ісін басқарушының орынбасары: **Бендет**
Халық комиссарлары кеңесінің хатшысы: **Ғатулдаұлы**

*Еңбекші қазақ. – 1931.
– 23 март. – № 65 (1957).*

Материалдар мен құжаттар жинағы

№31

Выписка из протокола заседания бюро Казкрайкома ВКП(б) по вопросу переезда откочевавших в Среднюю Азию казахов

г. Алма-Ата

15 февраля 1934 г.

11. О переброске откочевников из Средней Азии (Кулумбетов).

1. Для выяснения действительного положения откочевников, скопившихся в г. Ташкенте, и организации их переброски командировать в г. Ташкент т.Орумбаева, поручив ему на месте установить плановую перевозку откочевников по [железной] дороге в Южно-Казахстанскую обл.

2. Предложить Южно-Казахстан[скому] ОК ВКП(б) в связи с переброской откочевников в область и их устройстве, создать авторитетную приемочную комиссию и организовать приемочные и питательные пункты на ст[анциях] Арысь и Келес.

3. Откочевников, находящихся в г. Ташкенте, в первую очередь направлять для устройства в Келесский и Пахта-Аральский районы.

4. Поручить тт. Кулумбетову и Курамысову проработать все вопросы, связанные с устройством откочевников, предусмотрев необходимость отпуска средств и хлеба.

5. Поручить тт. Кулумбетову и Пинхасику поставить вопрос перед т.Молотовым о предоставлении льгот по перевозкам 3000 чел. откочевников из г. Ташкента в районы Казахстана.

6. Подтвердить разосланную по линии СНК телеграфную директиву областям и районам об устройстве.

12. О посылке бригад по вопросу оседания и устройстве откочевников (Кулумбетов).

1. Для оказания практической помощи областным организациям в деле развертывания подготовительных работ и составления порайонных планов на 1934 г. по вопросам устройства откочевников и оседания послать по областям бригады в составе тт. Джамурунева, Каратаева (Южно-Казахстанская обл.), Заваритько, Капина и Умаргазина (Актюбинская обл.), Дошанова и Звержкова (Восточно-Казахстанская обл.) Избасарова и Фаизова (Алма-Атинская обл.).

2. Обязать всех командированных в области товарищей и пред[седателей] облисполкомов развернуть работу с таким расчетом, чтобы к 1 марта представить в СНК через НКЗем планы оседания и устройства кочевников.

Секретарь Крайкома

Пинхасик

АП РК. Ф.141. Оп.1. Д.6600. Л.213 и об., 284 и об. Подлинник.

№32

Выписка из протокола заседания бюро Казкрайкома ВКП(б) о сессии КазЦИКа

г. Алма-Ата

22 февраля 1934 г.

12. О сессии КазЦИКа (Кулумбетов).

1. Утвердить следующий порядок дня сессии КазЦИКа:

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

1) О контрольных цифрах на 1934 г. и республиканском бюджете (д-ки тт. Исаев, Андронников и Бессонов).

2) О подготовке и проведении весенне-посевной кампании (д-к т. Сыргабеков).

3) Утверждение законов, принятых между сессиями ЦИКа (д-к т. Асылбеков).

2. Утвердить парткомиссию по руководству сессией ЦИКа в составе тт. Мирзояна, Ерназарова, Исаева, Кулумбетова, Джангильдина, Каруцкого, Юсупбекова, Садвокасова.

3. Поручить фракции ЦИКа не позднее 25 февраля представить на рассмотрение парткомиссии проект решений, вносимых на рассмотрение сессии ЦИКа.

Секретарь Казкрайкома ВКП(б)

Л. Мирзоян

АП РК. Ф.141. Оп.1. Д.6600. Л.407 и об. Подлинник.

№33

Выписка из протокола заседания Бюро Казкрайкома ВКП (б) о командировании Кулумбетова в Москву

г. Алма-Ата

19 апреля 1934 г.

Секретно

14. Решение путем опроса.

Отменить поездку т. Кулумбетова в Актыобинскую обл. и командировать его в Москву по вопросам бюджета.

Секретарь Казкрайкома ВКП(б)

Л. Мирзоян

АП РК. Ф.141. Оп.1. Д.6604. Л.128. Подлинник.

№34

Выписка из протокола заседания бюро Казкрайкома ВКП (б) по обсуждению новой карты Казахстана

г. Алма-Ата

11 марта 1935 г.

Строго секретно

8. Поручить тт. Кулумбетову и Андронникову в 5-ти дневный срок представить в Крайком по подготовке и изданию новой карты Казахстана.

Секретарь Крайкома ВКП (б)

Л. Мирзоян

АП РК. Ф.141. Оп.1. Д.8052. Л.265. Подлинник.

№35

Выписка из протокола заседания бюро Казкрайкома ВКП (б) по обсуждению проекта образцовых школ

г. Алма-Ата

14 марта 1935 г.

Строго секретно

Материалдар мен құжаттар жинағы

11. Поручить комиссии в составе гг. Кулумбетова (созыв), Алиева, Кабулова, Жургенева, Молдажанова, на основе состоявшегося обмена мнений представить на бюро проект решения Крайкома об образцовых школах. Срок 8 дней.

Секретарь Крайкома ВКП (б)

Л. Мирзоян

АП РК. Ф.141. Оп.1. Д.8052. Л.391. Подлинник.

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

№ 36 Личная карточка

г. *Алма-Ата*

5 ноября 1935 г.

Казкрайком ВКП (б)	ЛИЧНАЯ КАРТОЧКА (должность)	4..... 3..... 2..... 1..... (область, край, республика)				
1. Фамилия <u>Құлұмбетов</u> имя, отчество <u>Ұзақбай Джельдирбасвич</u> 2. Пол <u>мужской</u>							
3. Год рождения	1891 г. 18 марта	11. Место рождения	В Актобинской обл. Иргизского р-на				
4. Националь- ность	Казак	12. Знание языков иностраннх и народностей СССР	русский язык				
5. Социальное положение	Слу- жащий	13. Основное занятие родителей до революции и после революции	Крестьянство, сезонно нанимался отец [к] баям (сенокосение и др.)				
6. Основная профессия до вступления в ВКП (б)	учи- тель	14. Состоял ли в др. партиях (каких, когда)	нет				
7. Партстаж	1920 г. 1 января	15. Состоял ли раньше в ВКП (б), когда и причины исключения или выбытия	нет				
8. № парт- билета	0945314	16. Участвовал ли в оппозициях (каких, когда)	нет				
9. Стаж пребывания в ВЛКСМ	с _ по _	17. Если подвергался партвзысканиям, указать кем, когда, за что и какое взыскание наложено	В связи с чисткой в 1929 г. мне поставила на вид комиссия ЦКК за пропуск в автобиографии мой уход из Красной армии и нахождение в плену у белых				
10. Состоял ли в братских компартиях (какой страны, когда вступил и когда выбыл)	Нет						
Название учебного заведения (вуза, комвуза, школы и пр.) и его местонахождение	Название факультета, отделения, цикла или уклона	Окончил или нет	Дата (месяц, год)		Продолжи- тельность обучения (лет, месяц)	Если не окончил то с какого курса ушел	Какую узкую специальность получил в результате окончания учебного заведения
2-х годовичные педагогические курсы в Актобинске	педагоги- ческие	окон- чил	1910	1912	два года	-	учитель

Материалдар мен кужаттар жинагы

19. Выполняемая работа с начала работы по найму по настоящее время:					
№/№	Должность (род работы)	Название учреждения или предприятия	Местонахождение учреждения или предприятия	Дата (месяц, год)	
				вступления	ухода
1	Учитель	Аульная школа	В Киргизск[ом] и Тургайск[ом] уездах	1912	1919
2	Заместителем Зав[едующего] Отд[елом] Внутр[еннего] Упр[авления]	Уисполком	В Киргизск[ом] уезде	1919	1920
3	Секретарем	Райкома ВКП (б)	Тоже	1920	1921
4	Заведывающим	Губсособесом	В Актюбинской губ.	1921	1922
5	Заведывающим	Агитпропом губкома	В Актюбинской губ.	1922	1923
6	Председателем	губисполкома	Акмолинской обл.	1923	1925
7	Председателем	Центральн[ого] совнархоза	КазАССР	1925	1926
8	Председателем	Госплана	КазАССР	1926	1928
9	Наркомом	Торговли	КазАССР	1928	1930
10	Заместит [итель] председателя	Совнаркома	КазАССР	1926	1934
11	Председателем	Центр[ального] исп[олнительного] ком[итета]	КазАССР	1935	
12					
13					
14					
15					
16	Членом	Ревкомиссии Казкрайкома ВКП (б)		1924	1935
17					
18					
19					

20. Членом каких выборных парторганов состоит в момент заполнения личной карточки (указать с какого времени)
 Член Казкрайкома ВКП (б) Личная подпись *Кулумбетов*

Карточку проверил секретарь РК (ГК)

АП РК. Ф.141. Оп.1. Д.11563. Л.16 и об. Автограф.

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

№37

**Выписка из протокола заседания бюро Казкрайкома ВКП (б)
о поездке У. Кулумбетова в Южно-Казахстанскую область**

г. Алма-Ата

15 ноября 1935 г.

Строго секретно

30. Решение путем опроса

Санкционировать выезд т. Кулумбетова в Южно-Казахстанскую обл., сроком не более 6 дней.

Секретарь Крайкома ВКП (б)

Нурпеисов

АП РК. Ф.141. Оп.1. Д.8070. Л.194. Подлинник.

№38

**Выписка из протокола заседания бюро Казкрайкома ВКП(б)
по обсуждению состава Краевого комитета нового алфавита**

г. Алма-Ата

15 ноября 1935 г.

Строго секретно

32. Утвердить следующий состав Краевого комитета нового алфавита при КазЦИКе: тт. Кулумбетов (председатель), Жургенев (заместитель), Тогжанов (замест[итель]), Нурпеисов, Сахат-Муратов, Мусрепов, Мендешев, Алманов, Шонанов, Алиев (отдел нац. КЦИКа), Сулейменов и Джубанов (ученый секретарь).

Секретарь Крайкома ВКП (б)

Нурпеисов

АП РК. Ф.141. Оп.1. Д.8070. Л.94. Подлинник.

№39

**Сопроводительное письмо Секретариата Президиума ЦИКа КАССР в
Казкрайком ВКП (б)**

г. Алма-Ата, Дом Правительства

26 августа 1936 г.

Для учетного Сектора Крайкома ВКП (б) препровождается при этом личный листок по учету кадров на председателя Казахского Центрального Исполнительного Комитета т. Кулумбетова УД.

Приложение: Личный листок по учету кадров.

Зав. Секретариатом
Президиума ЦИК КАССР
Сатенов

Материалдар мен кўжаттар жинагы

Приложение

Личный листок по учету кадров

Фамилия **Кулумбетов.....** Имя **Узакбай.....** Отчество **Джельдирбаевич**

1. Родился в **1891** году..... в марте мес..... 2. Место рождения **Иргизском р-не Актюбинской обл.** 3. Пол **мужск.** 4. Народность **казак**

5. Соц. происхождение: а) быв. сословиe (звание) **из крестьян**

б) основное занятие родителей **крестьянство, отец нанимался на сезонные работы по сенокосению, извозу и др.**

6. Основная профессия (занятие для членов ВКП (б) к моменту вступления в партию, а для беспартийных к моменту начала работы в советских учрежд[ениях]) **учитель (народный)**

7. Ск[олько] лет работал по этой профессии **8 лет.** 8. Год ухода с производства или оставления с/х ...»-»

9. Соц. положение **служащий**

10. Партийность **член ВКП (б).....**

11. Партстаж **1920 г.....** № п/б **0945314** или канд. карт..

12. Состоит ли в ВЛКСМ -

с какого времени -

13. Состоял ли в др[угих] партиях (каких, когда, как долго и где) **нет**

14. Состоял ли ранее в ВКП (б) - с какого по какое время -

и причины выбытия

15. Членом какого профсоюза состоит **в союзе Гос. учрежд.** с какого времени **1919 г**

16. Образование... **среднее**

Название учебного заведения (вуза, школы и пр.) и его местонахождение	Название факультета, отделения, цикла или уклона	Окончил или нет	Дата (месяц, год)		Продолжительность обучения (лет, месяц)	Если не окончил то с какого курса ушел	Какую узкую специальность получил в результате окончания учебного заведения
			1910 г.	1912 г.			
1	2	3	4	5	6	7	8
Общее и специальное	Педагогические (2-х годовичные курсы)	Окончил	1910 г.	1912 г.	Два года		Педагогическое образование
Партийно-политическое	Самообразование	-	-	-	-	-	-

17. Имеет ли научные труды и изобретения и по каким вопросам... **нет** (в приложении дать перечень с указанием, где опубликовано)

18. Был ли за границей (где, когда, как долго и цель поездки)... **нет**

19. Рабочий и служебный стаж, начиная с начала работы по найму по момент заполнения личного листка (указывается работа продолжительностью не менее одного года):

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

Местонахождение учреждения или предприятия (район, область, край или республика)	Название учреждения, организации или предприятия (указать, кому подчинено и род производства)	Должность или выполняемая работа	Является ли должность основной или по совместительству	Дата (месяц, год)		продолжит. пребывания на должности	
				вступ.	ухода	лет	мес
1. В быв. Тургайской (ныне Актюбинской) обл. в Иргизском и Тургайском уездах	аульная школа	учитель	осн.	1912	1912	7	5
2. Иргизском уезде	Отдел Внутр. управления уисполкома	зам. зав. отд. Внутр. упр[авления]	осн.	1919	1920	1	-
3. Тоже	райком ВКП (б)	секретарем райкома ВКП (б)	по совм[е]стительству]	1920	1921	1	-
4. В Актюбинской губ.	губсобез	зав.	осн.	1921	1922	1	-
5. Тоже	губком ВКП (б)	зав. агитпроп	осн.	1922	1923		10
6. В Акмолинской губ.	губисполком	председателем	осн.	1923	1925	2	6
7. В Кызыл-Орде в Крае	В Центральн[ом] Совнархозе	Председателем	осн.	1925	1926	1	6
8. В Кызыл-Орде	Совнарком и в Госплане	зампред СНК и председателем Госплана	осн.	1926	1928	1	4
9. В Кызыл-Орде и в Алма-Ата	Совнарком и Наркомторг	зампред СНК и наркомом торговли	осн.	1928	1930	2	3
10. В Алма-Ата	Совнарком	зампред СНК	осн.	1930	1934	4	7
11. В Алма-Ата	КазЦИК	председателем	осн.	1935			

АП РК. Ф.141. Оп.1. Д.11563. Л.15 и об. Копия. Л.18. Подлинник.

Материалдар мен құжаттар жинағы

№40

Бұрынғы Торғай облысындағы қазақ еңбекшілерінің патшаға қарсы ұлт бостандығы жолындағы көтерілісінің басшысы Амангелді Имановты мәңгі есте сақтау туралы Қазақстан Орталық атқару комитеті президиумының қаулысы

Алматы қ.

16 қыркүйек 1936 ж.

Қазақстан Орталық атқару комитетінің президиумы қаулы етеді:

1. 1916 жылдың 20 жылдығымен байланысты Алматы қаласындағы парктөрдің біреуінде Амангелді Имановқа ескерткіш қойылсын. Мәскеудің және жергілікті жердің суретшілеріне Амангелді Имановтың ескерткішінің проєктін зақазға беру, бұл үшін 1937 жылғы бюджетке тиісті қаржы жағы Қазақстан Халық комиссарлары советіне тапсырылсын.

2. Амангелді Имановтың үй-ішіне (әйелі мен балаларына) ай сайын 400 сом пенсия берілетін болсын.

Қазақстан Орталық атқару комитетінің председателі: Ұ. Құлымбетов
Қазақстан Орталық атқару комитетінің секретары: Т. Жұмалиев

*Социалды Қазақстан. – 1936.
– 17 сентябрь. – №215(3919).*

№41

Ұ. Құлымбетовтің Ащысай кеніне барғандығы жөнінде «Социалды Қазақстан» газетіне жарияланған Серікбаевтың «Құлымбетов жолдас Ащысай кенінде» атты мақала

Алматы қ.

12 қазан 1936 ж.

Шолаққорған. Қазақстан Орталық атқару комитетінің председателі Құлымбетов жолдас октябрьдің 8-күні Ащысай кеніндегі орғалау мектептің сабағында болып, сабақ беру әдісін байқады. Мұнан кейін шахтада, байыту фабригінде станцияда болды. Тау цехындағы стахановшылардың техникалық сабағына қатынасты.

Комбинат директоры Юстинов жолдас Құлымбетов жолдасқа 55 стахановшының жұмыс тәжірибелерін айтты. Олар нормаларын екі жүз процент орындайды.

Құлымбетов жолдас Ащысайдың стахановшыларымен мәжіліс жасады. Мәжілісте Әбдіхакимов, Байғарин, Молдабеков, Құлташев, Ахметов, Есетов деген стахановшылар Ащысай кеніндегі ірі кемшіліктерді көрсетті. Жұмыс киімдері, пәтер үйлері жетпейді. Жұмыс істейтін саймандар, кен бұзатын материалдар, лампылар жетпейді. Электр қуағы тіпті жеткіліксіз. Осының салдарынан октябрьдің басында үш шахтыда бес күндей жұмыс тоқтап қалды.

Мәжілістің ақырында Құлымбетов жолдас сөйлеп, Ащысайдың жұмысындағы кемшіліктерді көрсете келіп, стахановшылар қозғаған мәселелер жөнінде комбинат басшыларына нұсқау берді:

– Жұмысшылардың тұрмысын тез түзетіп, айтылған кемшіліктерді кешіктірмей жою керек, – деді.

– Қазір Ащысай кені көтеріле бастады. Бұл қарқынды қожырайтпай, күшейте

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

отырып, Ащысайды Советтер Одағындағы түсті метал өндірістерінің алдыңғы легіне шығару керек, – деді Құлымбетов жолдас.

Құлымбетов жолдас сол күні түнде Созақ ауданына келді.

*Социалды Қазақстан.
– 1936. –12 октябрь.*

№42

Выписка из протокола заседания бюро Казкрайкома ВКП (б) об упразднении комитета по коренизации

г. Алма-Ата

20 октября 1936 г.

Строго секретно

17. Принять следующее предложение т. Кулумбетова: «Комитет по коренизации при Президиуме ЦИКа упразднить. Поручить партгруппе КазЦИКа вопросы коренизации возложить на одного из членов президиума ЦИКа, а контроль и проверку этой работы возложить на аппарат ЦИКа и руководителей наркоматов и краевых организаций. КЦИКу периодически проверять работу краевых организаций, принимая необходимые меры по вопросам коренизации госаппарата».

Секретарь Крайкома ВКП (б)
Л. Мирзоян

АП РК. Ф.141. Оп.1. Д.10597. Л.315. Подлинник.

№43

Из стенограммы I-го съезда Коммунистической партии (большевиков) Казахстана

5-12 июня 1937 г.

Председатель: Слово имеет т. Кулумбетов*.

Тов. Кулумбетов: Товарищи, за истекшие годы, за период с VIII партийной конференции и до первого съезда коммунистической партии Казахстана, этот период характеризуется величайшими успехами в деле социалистического строительства Казахской Республики на всех участках работы. Эти успехи достигнуты нами, благодаря ленинско-сталинскому руководству ЦК нашей партии и отеческой заботе нашего великого Сталина. Эти успехи достигнуты благодаря правильному руководству социалистическим строительством Казахстана и правильной организацией национальной политики в Казахстане краевым комитетом коммунистической партии большевиков Казахстана. Последовательно проводимая нашей партией ленинско-сталинская национальная политика поставила Казахстан, Казахстан – в недалеком прошлом одну из наиболее угнетенных колоний царизма, – в одну из братских республик на основе Сталинской Конституции. Казахстан – ныне республика сплошной коллективизации, крупного механизированного сельского хозяйства, посевная площадь которой значительно увеличена и главным образом увеличена площадь технических культур, новых технических культур и свекловичных полей. Общее

* Выступление на утреннем заседании (9 июня 1937 г.).

Материалдар мен құжаттар жинағы

поголовья скота в республике составляет более 8 м[лн]. голов. Прирост против прошлого года составляет 16,2 %, а по лошадям 17,5 %. Как говорил т. Мирзоян, бесскотность среди колхозников в основном ликвидирована. Количество колхозных товарных ферм по республике достигло 9.724 с поголовьем 1.930 тыс. голов скота. Развиваются совхозные стада. Наша партия помимо своей основной задачи оказывала большую помощь в развитии колхозного животноводства. Ряд совхозов в системе Наркомсовхозов республики довели до минимума отход скота, как взрослого, так и приплода. Такие овцесовхозы, как Актюбинская, М[...], сократили отход до 0,5, 0,7. Конечно, нужно ожидать, что и другие совхозы примут лучший опыт, лучшие примеры работы этих совхозов и, с другой стороны эти совхозы не увеличили отход и вышли с прекрасными показателями. По предварительным данным ЦУНХУ и союзному Госплану Казахстан занимает по росту скота из 62 республик Союза и особенно по лошадям занимает первое место, рост поголовья 17%; по рогатому скоту четвертое место, прирост 19,3%; по овцам и козам лишь десятое место – прирост 21,2 %, а по свиньям из-за большого количества снижения их поголовья занимают одно из последних мест – 42-е. По свиньям имеем недопустимое снижение.

Касаюсь вопроса о темпе прироста в разрезе областей, необходимо отметить, что по выполнению плана и выращиванию молодняка на первом месте стоит Актюбинская обл., хотя она по выполнению плана прироста свиней занимает одно из последних мест; на втором – Южная обл., Акмолинская, Восточная и Карагандинская, и отстающие области – Кустанайская и Северная и пригородные районы Алма-Ата. Западно-Казахстанская обл., сохранявшая до сих пор первенство, в этом году по результатам уступает свое первенство и отходит на пятое место по республике среди областей.

Необходимо отметить, что наряду с успехами в области развития животноводства, достигнутыми за последние годы, имеются также крупнейшие недочеты. Прирост поголовья за 1936 г. является совершенно недостаточным – только 16,2 %. В силу этого государственные планы развития по республике в целом не выполнены. К сожалению, назад гянут совхозы Наркомзема и Наркомсовхозов. При общем росте поголовья верблюдов на 8,8%, мы имеем в результате плохого ухода и слабой борьбы за воспроизводство верблюжьего поголовья в ряде совхозов снижение поголовья. Такой район как Федоровский на ... (читает), а многие совхозы Наркомсовхозов, к сожалению, не с энтузиазмом занимаются верблюдоводством.

Нетерпимо велики в этом году потери скота также в ряде наших совхозов. Они не сумели сократить отходы. На 15-е мая количество отходов по совхозу им. Калинина ... (читает). Вот как характеризуется краткими примерами состояние нашего животноводства.

Не умаляя значения большой работы, проделанной по развитию животноводства колхозниками, рабочими совхозов, всей нашей партийной организацией, однако, нельзя ни сказать, что в нашей работе вопросы животноводства занимали не первое место, мы ослабили внимание к ним, особенно в 1936 г. Как говорил т. Мирзоян, у нас получился самотек и некоторое зазнайство в некоторых наших районах, особенно животноводческих. Несомненно, что имеющиеся недочеты в области развития животноводства на 1937 г. должны быть изжиты. Делом чести наших партийных, советских организаций, всех колхозников и рабочих совхозов является доведение скота до нормы, установленной сталинским наказом и превращение совхозов в действительно образцовые фабрики.

Последние годы для Казахстана являются также периодом небывалого развития промышленности, культуры, искусства. В результате этого во многом улучшились материально-бытовые условия широких масс трудящихся. За этот период выросли наши кадры в аулах, селах, районах, областях, которые именно выросли в процессе социалистического развития нашего хозяйства. Однако, эти достигнутые успехи могли бы быть значительно преумножены, если бы мы не ослабляли работы по воспроизводству животноводства, не было бы места политической слепоте и беспечности и повседневно помнили бы, что наши враги используют каждый наш промах и творят свое грязное дело.

Товарищи, перехожу к советской работе. Здесь товарищи мельком коснулись вопроса Советов. Видимо это что-то значит. А что это значит, хочу сказать в виде самокритики и вас критиковать. В работе Советов по сравнению с прошлым годом мы имеем значительное улучшение. Растут кадры низовых советских работников из числа национальных работников, из работников предприятий, колхозов и из оканчивающих специальные учебные заведения, а также через существующие курсы, курсовые мероприятия, стационарные и заочные.

За 1936 г. мы выпустили из наших курсов 1200 районных и сельских работников. В этом году план имеем опять 1200 чел.

Растет количество раскрепощенных великим Октябрем казашек, завоеванные права которых навечно записаны в нашей великой Сталинской Конституции.

На сегодня мы можем с полным удовлетворением сказать, что трудящиеся массы всех национальностей, населяющих Казахстан в крепком объединении, содружестве и взаимным уважением строят счастливую, радостную жизнь, которая зорко охраняется нашей доблестной Красной армией и органами НКВД от капиталистов и агентом наймитов, лакеев внутри страны.

Работа массовых органов Советов могла бы быть значительно лучше, если бы Советы лучше руководили, а также помогали секции отделов исполкомов и наши наркоматы по своим отраслям, в этом вопросе у нас, начиная от КазЦИКа, наркоматов и кончая аулсельсоветов, работа не поставлена на надлежащую высоту.

До последнего времени совершенно нетерпимо обстоит дело с соблюдением на местах особенностей советской демократии. Достаточно сказать, что только за 1936 г. по республике снято и перемещено на другую сторону 53 председателя, 70 зам[естителей] пред[седателей] р[айонных] и [сполнительных] ко[митето]в, 806 председателей и 843 секретаря аулсельсоветов. Исполкомы и советы их снимали и перемещали, совершенно не считаясь с правами на этот счет.

Выполнение наказов избирателей, как правило, не контролировалось и в значительном количестве эти указы подшивались к делу и их советы, к сожалению, потеряли. Отчеты Советов перед избирателями ставились редко, хотя начиная со второй половины 1936 г., в связи с обсуждением проекта Сталинской конституции, у нас имеются большие сдвиги.

Учет выдвиженцев на руководящие работы в советах и исполкомах четко не поставлен. Выдвижение женщин на руководящую работу продолжает оставаться узким местом. Всего работает председателей и зам[естителей] председателей исполкомов 13 чел., из них 5 председ[ателей] р[айонных] и [сполнительных] ко[митето]в. Председателей аулсоветов женщин 15 человек. Понятно, это количество совершенно неудовлетворяет и мы на предстоящих выборах должны это преумножить в несколько раз. Теперь, после февральского пленума Центрального комитета партии и доклада т. Сталина все партийные организации

Материалдар мен құжаттар жинағы

Казахстана неплохо взяли за партийную работу. Это очень хорошо. Так и обстоит дело в партийных организациях по руководству советами, секциями и депутатскими группами. Я думаю, что не так обстоит в этом отношении дело. Тов. Сафарбеков много говорил, но он не мог сказать, что он сделал по руководству работой советов Жилокосинского и др. районов. Наверняка ничего.

Тов. Юсупов тут плакался. Мы т. Юсупову не запрещали вести советскую работу и не только не запрещали, но обследовали работу Вост[очно-] Каз[ахстанского] облисполкома и отметили неудовлетворительную постановку этой работы. Указали т. Юсупову на недопустимость положения, когда он говорил, для чего созывать пленум облисполкома, одного раза достаточно и пленум облисполкома был созван один раз. Это по материалам обследования ЦИК Союза и ЦИК КССР.

Председатель: Товарищи, регламент исчерпан. Тов. Кулумбетов просит еще 10 минут. (Голоса: Дать).

– Кто за то, чтобы дать еще 10 минут – прошу поднять руки. Прошу опустить. Абсолютное большинство.

Тов. Кулумбетов: Такие недостатки должны быть немедленно изжиты, ибо без надлежащего руководства со стороны партийных организаций мы не сможем поднять советскую работу до уровня требований сталинской конституции. Поэтому нужно усилить работу советов и укрепить советы, как государственную форму диктатуры рабочего класса.

Тов. Сталин предупредил нас, что: «Сильная и мощная диктатура пролетариата, вот что нужно для того, чтобы развеять прах последних остатков умирающих классов и разбить их вредительскую махинацию.

Для улучшения работы советов требуется два условия.

Первое – действительно большевистские кадры руководителей советами и второе – руководство советской работой со стороны партийных организаций.

Мы имеем прекрасные кадры и в аульных советах и районах. Но с ними мы еще вплотную не занимались. Много еще малограмотных, не только в аулсельсоветах, но, к сожалению, и среди председателей райисполкомов. У нас все имеется для подготовки и переподготовки работников. Мы имеем красивые курсы, главным образом, для председателей и заместителей и членов ЦИКа. Имеются областные и межрайонные курсы, а также заочное обучение. К сожалению, этими курсами руководят не везде хорошо. На днях я т. Бойдакова спрашивал – как обстоит дело на курсах. И он не мог мне ответить. А ведь они имеют и план, и средства, и программу. Вот насколько занимаются некоторые облисполкомы подготовкой кадров. Такое же положение и в Карагандинской обл. и немного лучше положение имеется в других областях.

Качество учебы. На курсах не везде налажена работа по программам. Программы и учебники, которые получены приходится сейчас изъять. Там есть и бухаринские, и другие троцкистские выступления, которые выпущены в связи с юбилеем Михаила Ивановича Калинина. Сейчас мы приступили к изъятию этой литературы.

Требуется грамотность и грамотность нашим сельсоветским работникам. В предстоящих выборах избиратели будут главное внимание обращать на это и требовать, чтобы избираемый ими депутат, отвечал сталинским требованиям, как в политическом отношении, так и по деловым качествам

Наши партийные организации должны помочь укреплению советского аппарата лучшими кадрами, стахановцами, орденоносцами, активистами,

женщинами. Часто практиковать через советские органы проведение совещаний, конференций по важнейшим вопросам советского строительства, углубляя этим знания работников советов и всемерно помогая кадрам. [...] и умения правильно руководить массовой работой.

Все эти недочеты работы должны быть не только учтены, но и исправлены, чтобы предстоящие выборы провести по новому закону, где говорится ... (читает).

В свете Сталинской конституции и решения февральского пленума ЦК перед нами стоят большие задачи. Основная задача поднять работу советов до уровня сталинского требования и требования февральского пленума ЦК.

Какие конкретные задачи стоят сейчас в связи с подготовкой работы к выборам.

1. Углубление, изучение Сталинской конституции СССР и Конституции КССР. В этом отношении мы можем сказать в своей семье у нас не совсем благополучно. Многие думали, что эта кампания прошла. Надо продолжать изучение этого великого документа. Надо повсеместно проводить постановку отчета советов и депутатов перед избирателями, проверяя их работу и выполнение наказов избирателей, обеспечить контроль над работой депутатов и усилить ответственность депутатов перед массами. Усилить работу депутатских групп, активизировать их работу по вовлечению масс, используя активность масс для работы в советах.

Не нарушать советскую демократию, регулярно и планомерно проводить созывы, обсуждая вопросы жизни аула, села и районов.

Товарищи, предстоящий пленум ЦК скажет, какие конкретные задачи будут. Этот вопрос будет достоянием всей нашей ответственности и мы руководствуясь решением пленума ЦК, по новому избирательному закону должны усилить работу с избирателями, ликвидировать свои недочеты в связи с решением пленума о новой избирательной системе.

На основании критики и самокритики обнаружено много недостатков, начиная с районных органов и кончая КазЦИКом. Это дало нам возможность распознавать наших работников в органах советов. Это дало нам возможность на ходу исправить обнаруженные недочеты и выявленные ошибки. Но мы еще не спустились, не дошли до аулсельсоветов, куда следует пойти и оттуда организовывать перестройку работы наших советов и их секций.

Историческое решение февральского пленума ЦК нашей партии и доклад великого вождя т. Сталина поставили перед нами задачу перестройки работы в советах и дали в руки мощное оружие для выявления врагов народа и ликвидации последствий вредительства на основе решений февральского пленума ЦК и указаний т. Сталина. Казахстанская парторганизация развертывает большевистскую критику и самокритику, успешно проводит перестройку в работе, выкорчевывает остатки прикрывшихся партийным билетом врагов народа, которые долгое время, пользуясь политической слепотой и беспечностью, творили свои гнусные и контрреволюционные дела в целях подрыва мощи нашей великой Родины.

Тов. Мирзоян в своем докладе останавливается на врагах народа, о их вредительской деятельности, эти враги, агенты японского империализма и германского фашизма, националисты, такие как Султанбеков, Кенжин, Джембам [...] и другие. При чем я должен коснуться о Джембам [...]. Я его знаю и выступающие здесь товарищи тоже знают, а также знает и общественность, что он работал в Алаш-Орде и была издана специальная брошюрка, но он был

Материалдар мен кужаттар жинагы

членом партии, ему доверили ответственную работу и даже посылали за границу в Монголию за верблюдами. Теперь он исключен из партии. Местная партийная организация исключила его из партии, это постановление было вынесено Актюбинским обкомом, был поставлен вопрос в Крайкоме о его исключении из партии, было поручено расследовать это дело Крайкому и, в частности, мы с т. Каспакбаевым поручили расследовать это дело кому следует, при чем в результате обследования выяснилось, что он является врагом народа и арестован. После исключения никаких официальных приемов его не было. Здесь говорили, почему раньше об этом не сказали. Об этом говорили, но о его вредительской работе не было известно. До последнего времени он оставался членом партии, пока не обнаружили его контрреволюционную деятельность. Не может быть никакой речи, не может быть поставлен вопрос об обывательской группе его или либеральном отношении по этому вопросу.

В отношении Кенжина. Я давал справку. Я имел с ним официальное отношение с 1927 года, когда я заменял наркомвнуторга за его провал в хлебозаготовках. Моя бытность наркомвнуторгом совпадает с проведением чрезвычайных мер в Казахстане. Я вчера давал справку и дополняю, что никаких дружественных отношений не имел с ним.

Товарищи, эти обнаружения, особенно в последнее время врагов народа, ставят, как правильно сказал т. Досов перед нами задачу, чтобы усилить бдительность и вскрывать остатки врагов, невзирая на их прежние заслуги и работу и мы должны конкретно подходить к каждому вопросу.

Закончившиеся недавно отчетно-перевыборные собрания первичных организаций, городские и районные партийные конференции, прошедшие на высоком политическом уровне при небывалом развороте большевистской критике и самокритике, свидетельствуют о том, что казахстанская партийная организация дерется за выполнение указаний ЦК. Я думаю, что сейчас так и следует оценить деятельность нашей организации, которая дерется за реализацию решений февральского пленума ЦК и указаний тов. Сталина, создавая роль и участие Казахстана в великой семье народов СССР, сделают все возможное для того, чтобы выдвинуть Казахстан в передовые союзные республики по всем показателям и превратить нашу республику в форпост социализма на Востоке, непроницаемую броню бдительности, как мы обещаем в своем приветствии т. Сталину. Компартия Казахстана обеспечит выполнение этих задач, ибо мы вооружены решениями февральского пленума ЦК партии, ибо мы вооружены заботой и повседневым руководством тов. Сталина, мы вооружены острейшим оружием социалистических побед – Сталинской Конституцией (Аплодисменты).

[...].

Тов. Мирзоян: Товарищи, заседание продолжается*. Приступаем к обсуждению кандидатур в состав центрального комитета партии.

Тов. Исаев. (говорит на каз[ахском] языке, потом переводит на русский).

В первом списке т. Мирзоян (Аплодисменты). Есть отводы? (Голоса с мест: «Нет, нет»).

Может ктонибудь выскажется по этой кандидатуре. (Голоса с мест: «Нет, нет, оставить, оставить»).

Председатель: Следующая кандидатура т. Нурпеисова (Аплодисменты). Есть отводы? Есть желающие высказаться по этой кандидатуре? (Голоса с мест: «Нет, нет»).

* Заседание утреннее (10 июня 1937 г.).

Үзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

Тов. Мирзоян: Следующая кандидатура т. Исаева. (Аплодисменты). Есть отводы? (Голоса с мест: «Нет, нет»). Желающие высказаться есть? (Голоса с мест: «Нет, нет, оставить»).

– Следующая кандидатура т. Джангильдина, есть желающие высказаться по этой кандидатуре? Отводы имеются? (Голоса с мест: «Нет, нет»).

(С места: «кто он такой?»).

Заместитель председателя Центрального исполнительного комитета Казахской ССР.

(Голоса с мест: «Оставить, оставить»).

– Следующая кандидатура т. Кулумбетова.

Тов. Байжарасов. У меня есть вопрос к т. Кулумбетову и к Краевому комитету партии. Если мне память не изменяет, в 1929 г. в период чистки, был поднят вопрос о том, что в биографии т. Кулумбетова была неясность, в связи с переходом от красных к белым. Для меня остается и до сих пор этот вопрос неясным, был ли такой факт и чем это дело кончилось и известно ли это Краевому комитету партии. Вот это я хочу выяснить. (Переводит на каз[ахский] язык).

Тов. Мирзоян: Кто еще хочет сказать, пусть отмечают.

По поводу запроса о т. Кулумбетове, в связи с этим краевой комитет партии создал специальную комиссию для рассмотрения всех материалов и документов, связанных с этим фактом. О чем говорил т. Байжарасов? Недавно комиссия эта докладывала краевому комитету партии, Краевой комитет партии рассмотрел все эти материалы и пришел к выводу о том, чтобы поддержать на съезде партий кандидатуру Кулумбетова. Я думаю, что раз Байжарасов спрашивает, задает вопрос, то мы для ответа дадим слово председателю комиссии крайкома, которая разбирала эти вопросы подробно. – тов. Исаеву.

Тов. Исаев: Комиссия крайкома партии по этому вопросу была в следующем составе: т.т. Нурпеисов – секретарь крайкома, Исаев, Досов, Пинхасик, Сафарбеков, Садвакасов, (обращаясь к президиуму) – так, товарищи, я не пропустил никого? Вот в этом составе.

Что поступило крайкому партий? Поступило заявление от 2-х товарищей, которые указывали на следующие факты, что в середине 1919 года, т. Кулумбетов, когда беспартийный аульный учитель, был в партизанском отряде Иргизского уезда рядовым красноармейцем. При занятии уже советизированного Иргиза, он, в составе своего отряда, отступил в сторону Челкара и Аральска. Там он пробыл несколько месяцев. В это время Иргиз находился в руках белых.

Осенью 1919 года, отряд с Аральского моря был послан обратно, для глубокой разведки, с возможными боями, – в целом весь отряд.

В пути, внутри отряда получилось довольно большое разногласие. Разногласие это организовал пом[ощник] командира отряда, некий Кузнецов. За ним пошло значительное количество людей, особенно казахов, местных и иргизских татар. В числе этих людей был и т. Кулумбетов.

Под Иргизом, когда отряд окончательно раскололся, большевистская часть отряда повернула обратно. Иргиз оставался еще в руках белых. А другая часть, которая шла за Кузнецовым, сдалась белым в этом городе Иргизе. Когда этот самый Кузнецов оказался отъявленным предателем, который вел работу по разложению внутри отряда, всякими разговорами о том, что ничего не выйдет, всех нас расстреляют, мы устали, лошади не идут. Он немедленно вернулся к белым, своим близким единомышленникам и работал у них. Тов. Кулумбетов и ряд других были арестованы и посланы в сторону Челкара на всякого рода

Материалдар мен құжаттар жинағы

черные работы на положении военнопленных. Позже, когда уже эти белые алашординские части были разгромлены, он вместе с другими оттуда убежал, пришел в Иргиз, приступил к советской работе и вступил в партию, и с тех пор он на ответственной руководящей работе, в свое время был и на партийной работе.

Второе, указывалось, что он был привлечен в числе других людей в 1922 г. за растраниживание фонда помощи голодающим, это была американская помощь АРА. По этим документам установлено, что он действительно был в числе других привлечен, был арестован около месяца. Дело возникло в Иргизе, но он был в Актюбинске, он был в партии, но из партии не исключался. Делу придали очень большое политическое значение, считали, что это дело было подстроено, организовано баями. Дело разбиралось Верховным судом. Суд признал обвинение недоказанным и т. Кулумбетова оправдал, причем суд вынес частное особое определение, где указывается, что это дело было организовано баями, было организовано врагами освобожденного казахского народа, и поручил губернским организациям, тогда ГубЧК, что они должны разобраться и добраться до корней, почему оклеветаны честные советские работники. Кроме того, имеется передовая статья тогдашней Оренбургской газеты, где это дело также поднимается на большую принципиальную высоту, что дело подстроено, что эти люди не виновны и что приговор Верховного суда, есть выражение линии, как тогда говорили, освобожденного казахского народа. Он был оправдан и затем был избран председателем Акмолинского губисполкома и затем был на партийной работе.

Теперь насчет перехода. Хотя он и был рядовым красноармейцем, но совместно с Кузнецовым сдался белым. Хотя он не знал, кто был Кузнецов и Кузнецов был для него авторитетом, хотя он был в плену и находился на положении военнопленного, этот вопрос разбирали на комиссии и бюро Крайкома учитывает следующие моменты:

1. Что этот факт он никогда не скрывал, этот факт был известен и в 1921 г. при чистке партии, был известен при чистке советских органов в 1925 г. и при чистке в 1929 году.

2. Крайком партии отмечает, что с тех пор в своей политической работе у него не было ничего такого, которое намекало бы на рецидивы, на случай, на его проступок, когда он был хотя только рядовым красноармейцем.

Далее, товарищи, Крайком учитывает, что т. Кулумбетов был беспартийный аульный учитель, что он партизан, был добровольцем, это было в обстановке 1919 года в кочевом Иргизском районе, и что он по своему политическому уровню, мало, конечно, что представлял. Во всяком случае, он шел против алаш-орды, был добровольцем в отряде, хотя его никто не мобилизовал. И сам по себе его уход в отряд является революционным шагом для среднего аульного интеллигента.

Дальше Крайком учитывает, что он немедленно после пленума вернулся в Иргиз, вступил в партию и вел партийную работу и это говорит, что какому-нибудь надлому у него в отношении к советской власти не было.

Исходя из этого, как говорил т. Мирзоян, Крайком считает нужным выставить кандидатуру т. Кулумбетова в члены ЦК. Тов. Кулумбетов высказывался и в комиссии подробно мы с ним разговаривали, разговаривали в Крайкоме, вызывали товарищей, которые подали заявления. Вызывали т. Киселева нач[альника] отряда, вызывали ряд беспартийных товарищей, как т. Задорожного, бывшего вместе с т. Кулумбетовым в отряде. Факт перехода или сдачи к белым, этот факт существенный. Но учитывая время, обстановку, его тогдашний уровень, он

руководящей роли не играл тогда и с тех пор рецидивов не было. Крайком считает нужным поддержать его кандидатуру.

При чистке всплыло это дело. Разбирал этот вопрос пред[седатель] Комиссии т. Гулин. Разбирался этот вопрос и в контрольной комиссии под председательством т. Богданова. Поставили ему на вид, за то, что в биографии это нужно было более подробно записать... (Переводит свое выступление на казахский язык).

[...] Тов. Исаев говорит на казахском языке.

Голос с места: У меня вопрос к председателю комиссии.

Тов. Кулумбетов, во время перехода к белым со своим отрядом, был рядовым или помощником?

Голоса: Рядовым.

Голос с места: Во время проверки партдокументов, мы ряд товарищей исключили, они давали показания, что т. Кулумбетов был помощником.

Тов. Исаев: Тов. Киселев здесь и он более точно скажет. Тов. Кулумбетов был рядовым, но среди других был грамотным и по видимому некоторый авторитет имел среди отдельных казахских красногвардейцев. Причем т. Киселев говорил, что в боях, довольно серьезных, – 3–4-х, Кулумбетов был довольно устойчив.

Голос с места: Не был не разу ранен?

Тов. Исаев: Видимо не был, как и многие другие из того отряда. Как будто бы так, я точно не знаю.

Голос с места: В каком партизанском отряде был Кулумбетов?

Тов. Исаев: В Иргизском отряде Киселева.

Голос с места: Киселев никогда не был командиром отряда.

Тов. Исаев: Иван Федорович Киселев был командиром Иргизского отряда.

Голос с места: Он был начальником гарнизонных частей Красной армии.

Тов. Исаев: Нет, это не так. Может быть, этот отряд не совсем был партизанским, но полупартизанским, но т. Киселев был командиром Иргизского партизанского отряда в 100 человек, который оперировал в этом районе и был весьма слышен отряд по всему округу. Это такая истина, что ее опровергать трудно.

Голос с места: С какого числа служил т. Кулумбетов в рядах партизанского отряда.

Тов. Исаев: Тов. Киселев и Кулумбетов могут сами сказать точно даты и часы.

Тов. Киселев: Тов. Кулумбетов был бойцом Иргизского отряда в 1919 году. Тов. Исаев уже сказал, что он пришел туда добровольцем. В это время т. Кулумбетов был учителем. Я бы сказал, что он был более развит, чем 9/10 [человек] того отряда, в котором он был, потому что в этом отряде находились красноармейцы, которые не умели ни читать, ни писать.

Во время боев, в начале 1919 года, за которые Иргизский отряд награжден «Красным знаменем», Кулумбетов держал себя хорошо, был добросовестным, как человек грамотный, пользовался влиянием среди населения, в нашем отряде он был в качестве переводчика, дипломата по сношению с местным казахским населением. Мы, партизаны, вертелись среди населения и если бы установили с населением скверные взаимоотношения, нам бы в два счета была крышка.

Осенью, в августе или начале сентября 1919 г., мы вынуждены были пойти на фронт. На фронте получили приказ развернуть отряд в кавалерийский полк, меня назначили командиром полка. Отряд оказался первым эскадроном в этом полку.

Осенью, в конце августа, от фронтового командования был получен приказ идти в глубокую разведку в сторону Аральска при возможности захватить Иргиз. Казахи окружали Аральское море, наш фронт еле-еле выдерживал. Один эскадрон,

Материалдар мен кужаттар жинагы

у которого лошади не были приспособлены к степным условиям, принужден был вернуться. Были в 250–270 верстах от Аральского моря, Иргиз был занят [...], там было сотни 4 алаш-ордынцев, потом еще сотни две подошло кластовцев. Под Игизом развернулась буза, начало которой было заложено раньше, о чем я не знал, а именно, из отряда 106 чел[овек] общей численности, 76 ушло к белым, причем ушли построеными, с винтовками за плечами, с патронными сумками. Было намерение арестовать меня и выдать белым.

Со мной обратно уходило 6 человек кустанайцев, потом примкнула еще 4 киргизских товарища, русских и 2 товарища.

Этот переход вел Кузнецов, который оказался, в конце концов, корниловским офицером. Тов. Кулумбетов как пользующийся влиянием, пожалуй своим переходом, сыграл не малую роль потому, что за ним потянулись казаки.

Они ушли на виду, мы огня не открывали. Я считал, что открытие огня поведет не только к тому, что они выиграют, потому что живого или мертвого выдадут в руки белым командирам, поэтому мы ушли без хлеба, без табаку.

Что делал т. Кулумбетов в Иргизе, я не знаю. Едва ли он работал на биччугурских копиях, оттуда пришли старики.

Когда начали разгром белого фронта, когда снова заняли Иргиз, т. Кулумбетова пригласили красные в Иргиз. По сообщению товарищей, т. Кулумбетов сидел якобы в тюрьме у нас. От фронтового командования был получен приказ расстрелять тех товарищей, которых мы захватили из числа дезертировавших на фронте. Трое из них, которые попались на Аральском море, фронтовым командованием были расстреляны, а остальные товарищи остались до применения к ним амнистии, в том числе и т. Кулумбетов.

О последующем, о вхождении т. Кулумбетова в партию я не могу вам сказать потому, что я совершенно не помню этого момента. Я вспоминаю, что с декабря 1919 года я валялся больным тифом. Затем шайки [...] они выбили совершенно из колеи и я не представляю того момента, как дальше работал т. Кулумбетов. (тов. Киселев хочет уйти с трибуны, но голоса из зала предлагают ему остаться ввиду того, что могут быть вопросы).

Тов. Таштитов переводит его выступление на казахский язык.

Голос из зала: Я задаю вопрос т. Кулумбетову. Какую родственную связь имеет т. Кулумбетов с Джаманмуруновым и с чем связана посылка Джаманмурунова в Монголию за верблюдами?

Тов. Мирзоян: Джаманмурунова послал в Монголию за верблюдами Крайком и надо сказать, Джаманмурунов выполнил это задание, верблюдов привез, ни один не подох.

С места: Во время различных националистических группировок которые были в Казахстане, т. Кулумбетов принадлежал к какой-нибудь из них?

С места: Тов. Киселев, из сообщения председателя комиссии т. Исаева видно, что т. Кулумбетов и вы его же командир, в 1919 г. были в Челкаре и после этого в Аральском море. Какого числа вы были в Челкаре и в Аральском море, вы, как командир, должны помнить, вместе с вами был и Кулумбетов. (Шум в зале).

Тов. Мирзоян: Это вопрос, который отношения не имеет.

С места: Меня интересует социальное происхождение Кулумбетова.

Тов. Сатыбаев – говорит на казахском языке....

Тов. Таштитов: (переводит выступление т. Сатыбаева на русский язык). Тов. Сатыбаев говорит, что имеются противоречия между тем, что говорил т. Исаев и между тем, что имеется на месте.

В конце 1918 г., в начале 1919 г., в Иргизе создается организация, во главе с [...]. В это время белые поймали 12 коммунистов, 8 из них расстреляли, остаются на воле – Джамурунов и Сайсеменов. Потом я узнаю, что Сайсеменов убежал с Кулумбетовым к белым. Сейчас Сайсеменов работает и считает себя даже красным партизаном. Меня это удивляет. В это время председателем чрезвычайной комиссии по борьбе с большевиками был Шонанов и после, когда Шонанов был заключен под стражу, т. Кулумбетов освободил Шонанова.

Тов. Мирзоян: Товарищи, я думаю в основном ясно.

Голос с места: Я прошу дать мне слово.

– Пожалуйста.

Тов. Кальметьев: Товарищи, в начале 1919 г. Тургайские степи были охвачены партизанскими отрядами и организованными алашординскими вооруженными силами. Мне как участнику борьбы с алашординцами в Тургае пришлось быть в Иргизе. Там был Киселев, который до сих пор для меня остается подозрительным человеком, который изменял все время советской власти.

Голоса: Какой Киселев?

– Киселев, который был тогда начальником отряда. Мы его считали белым офицером. (Смех в зале). Я говорю точно. Мы приехали трое. Наш отряд был в 400-х километрах. Мы приехали в [...] и разбудили его.

Здесь Киселев начинает брать под сомнение Кулумбетова и связь с Сейсеменовым. Разрешите здесь остановиться, потому что о Сейселенове лично вел следствие в Чимкенте, будучи работником контрольной комиссии и установил, что Сейсеменов являлся командиром одной из сотен в Тургае, которая активно принимала участие в расстреле Амангельды Иманова, а также [...] и Иноземцева. (Реплика: О каком Сейселенове вы говорите?)

– Я говорю об Иргизском Сейселенове. Последнее время, когда я его знал, он в Келесе работал. (Шум, голоса: Это другой).

Пускай будет другой, он Иргизский, говорят брат, родственник Сейселенова. (Реплика: Этот самый Киселев?) Этот самый. Я могу выяснять окончательно в отношении Киселева. Киселев дает комиссии показание, что активный участник, партизан. Там не было партизанского отряда. Когда пришел, там стоял гарнизон кавалерийский, небольшой отряд. Мы тогда уходили на Челкар и сказали Киселеву, чтобы с этим отрядом уходил оттуда, потому, что прет целое полчище, нечего в степях делать. Они отказались. Создали какую то автономию. И когда Киселев рассказывает, что ушел, потом пришел к Аральскому морю, – зачем Киселев удирал.

Киселев подтверждает, что три крупных алаш-ордынца на Туркестанском фронте расстреляны. Это верно, приговаривал Касымов и принимал активное участие в деревне Тургай. И вот говорит, что т. Кулумбетов сидел. Учтите, что после того, как только были разбиты белобандиты и колчаковцы под Аральским морем, на Иргиз были направлены специальные отряды красных частей и мне кажется странным, что Киселев пошел и у него разбился отряд.

(В зале шум).

Тов. Мирзоян: Что можете сказать о т. Кулумбетове, вы говорите об отряде?

– Почему так останавливаюсь, потому, что т. Исаев пользовался сведениями при расследовании киселевскими. Как же так, Киселев такие сведения т. Исаеву сообщает, а я должен пропустить молчанием Киселева. У меня сомнение в отношении дачи сведений Киселевым, который запутал, что сидел Кулумбетов – это возможно. Не один Кулумбетов был арестован, который боролся против советской власти в числе вооруженной Алаш-Орды.

Материалдар мен қужаттар жинағы

Председатель: Слово имеет т. Ниталин...

Тов. Ниталин – говорит на казахском языке, перевод на русский делает т. Таштитов.

Тов. Ниталин говорит следующее. Я знаю с 1916 г. всех людей из Иргиза и Тургая, которые являются большевиками и которые являются алашординцами.

Я знаю, например, что был активным алашордынцем Тунганчин и другие. Знаю, что т. Кулумбетов был активным борцом за советскую власть с 1919 года. Объяснение т. Исаева по этому вопросу я считаю правильным.

Тов. Ерембетов: Товарищи, участники гражданской войны до революции этого Челкарского фронта, где в своем выступлении т. Исаев говорил, о том, что со своими командирами Кулумбетов приезжал в Челкар и Аральск. Так я слышал из сообщения т. Исаева.

Мы все участники, особенно казахская молодежь, в это время участвовали и знаем даже Исаева. Мы слышали так, что он был в отряде Чапаева, а о т. Кулумбетове я первый раз слышу, о том, что он приезжал с несколькими отрядами в Челкар или Аральск, это неверно. Было несколько убитых, несколько пленных, мы встречали в Штабе центрального войска, наши враги хотели в течение недели занять Среднюю Азию.

Я давно знаю т. Кулумбетова, но он туда не приезжал. Сам командир не знает, он был сильно ранен, он говорил, что в моем списке числился и жалование получал. Разве это правильный ответ? Он должен был сказать, что в моем отряде в числе бойцов был такой-то. Командир Киселев точно не знает. Но я знаю т. Кулумбетов не приезжал, ни в Челкар, ни в Аральск.

Тов. Мирзоян: Предоставим слово т. Кулумбетову.

Тов. Кулумбетов (говорит на каз[ахском] языке).

Тов. Кулумбетов переводит свое выступление на русский язык.

– Товарищи, я должен сказать, что я определенно очень рад, ибо на мне довел не то, что поступок, а довел разговор, иногда абсолютно не соответствующий действительности. Очень хорошо, что сейчас разбирается на первом съезде этот вопрос, и я думаю большевики, которые затрагивают этот вопрос и которые задавали вопросы, совершенно правильно поступают, чтобы знать и изжить недоразумение, которое есть, или, во всяком случае, иметь определенное представление о человеке и коммунисте.

Теперь по существу. Товарищи, я по социальному происхождению (я об этом забыл сказать по-казахски) из бедняков. Происхожу из одинокого рода. В среде казахов имеет особое значение. У меня 3 поколения находились почти рабами, пастухами у знаменитого иргизского Касыкова. Правда, я сам не пас его баранов потому, что учился в школе, которую он содержал. Я учитель, окончил педагогические курсы в Актюбинске. Работал в Тургайском и Карабутаком районах в 150–200 километрах от уездного центра.

До конца 1918 г. меня не вовлекали местные организации временного правительства.

Впервые в 1918 г. после моей болезни я был в Иргизе участником на съезде, не делегатом, меня избирали членом исполкома. Жаманмурунов был зам[естителем] председателя исполкома. Он уехал и уехали многие другие, а мы имели сведения, что на Иргиз наступает большой отряд белых алаш-ордынцев. В день наступления на Иргиз, примерно 5 мая, мы отступали из Иргиза. Уполномоченным края и области был Задорожный и Букейханов. Мы отступали под командованием т. Киселева. Я должен сказать, что в день выступления, я на

поддороге потерял лошадь потому, что она устала, ночью я собирал подводы для эвакуации ценностей. Я остался без лошади, шел пешком несколько километров. И когда наш отряд пришел [...], оттуда мне привезли лошадь, привез Букейханов (Южно-Казахстанский). Мы оттуда поехали в Челкар, находились в Д[...]. Приняли два боя. Первый раз заставили отступить белых, второй раз был долго бой, бой ожесточенный, потерь было много с обеих сторон и особенно со стороны белых. Затем были вынуждены отступить на Келесс потому, что наступали большие силы белых.

После боев нас оставили в Челкаре, а оттуда в Аральске. Мы оттуда делали разведки. Затем в связи с наступлением белых на Челкар, мы не могли добраться вновь до Челкара. Командир дал распоряжение, что мы пойдем в разведку. Распоряжение было секретное, мы не знали, что мы пойдем в Иргиз. Мы шли через Кара-Кум, байство бежало, встречала нас беднота. Проводники нас подводили много раз. Были, конечно, неприятности по дороге потому, что мы реквизировали лошадей. Одна неприятность была из-за жалобы одного старика, который просил взять не жеребца, а мерина, так как жеребец был иноходец, а наш красноармеец не хотел отдавать. Я просил Киселева сменить, но Киселев ушел недовольный, ругал меня в этой части и даже физически оскорбил. Он этого сам не отрицает. Но это дело прошлое и ничего общего не имеет с данным коммунистом Киселевым. Под Иргизом находились в Амангульской волости, в Иргизе были два дня. Аул находился на расстоянии 25-30 км. Настроение казахских частей и к сожалению мое, было такое, чтобы разбежаться по аулам. Этот момент был использован его помощником Кузнецовым и он как говорил, затеял бузу. Причем у них было не 5-6 человек, а 15-17 человек. Брат Кузнецова имел пулемет, заведывал хозяйственной частью, все сдали киселевскому отряду. Почему Киселев не помнил этого, не знает, нужна объективность этого вопроса.

Когда состоялась сдача, нужно было послать в разведку в Иргиз. В разведку посылали самых преданных и лучших людей, лучших лошадей брали, в частности отобрали мою лошадь, но это служит мотивом к тому, что я хочу сказать. Тот самый факт, который был, я считаю фактом при том положении, хотя имелись объективные и субъективные причины, фактом усталости, личных отношений с Киселевым, но я не имел никакого права подменять мое личное отношение с Киселевым, отношением к советской власти, но, к сожалению так состоялось. Это черное пятно в моей автобиографии, в моей политической жизни.

Это я осознал тогда, когда Кузнецов ушел в отряд белых добровольцем, а тех, кто отказался, погнали пешком из Челкара с одной телегой, с конвоем, конвоировал нас Жубанов, офицер Алаш-Орды. В Челкаре пробыли 7 дней. От нас ушло 3-4-5, а осталось 28-30, которые шли пешком, оттуда пошли в Берчугур. Мы шли и все время находились под конвоем. Я пытался попасть в аул, аул находился на летней ковчежке в 100 км.

Когда перекочевали к Иргизу я в конце ноября месяца явился в Иргизский ревком, где Алманов был председателем, Кузнецов военком. До нашего приезда Кузнецов был арестован, нас не арестовали и нам, мне в частности, дали работу в сельсовете, а потом и в органах народного образования, по совместительству в ЧК. В 1920 г. меня приняли в партию. В 1921 г. я был председателем Иргизского райкома партии, откуда меня перебросили в Оренбург, из Оренбурга обратно в Актюбинск, организовали губернию. Оставшиеся в Иргизе люди, против них возбуждали дело. Это знаменитый [...] с которым я особенно не дружил после советской власти. Девять десятых выступало свидетелями, человек 15, которые

Материалдар мен құжаттар жинағы

меня знают. Мы в Оренбурге находились под следствием. Сперва меня арестовали, потом выпустили. Я обратился в Москву, в Верховный суд, обвиняя Корастылева в пристрастии. Устроили следствие, которое разбирало дело и меня оправдали. В свое время в [...] газете говорилось об элементах, о разбирательстве дела, затеянного байской группой. Когда я находился под следствием, Актюбинский обком меня активно защищал, секретарем был [...], а членами т. т. Мукашев и другие. Также мне помнится, послали т. Атанязова, я скажу прямо, для того, чтобы меня защищать, но этого не состоялось только потому, что Атанязов был назначен председателем Верховного суда и ему выступать на суде невозможно было. Многие товарищи, которые хорошо знали процесс, многие ответственные работники, которые каждый день сидели на этом процессе, в частности [...], Сейфуллин и др. знают, какую роль сыграл [...], и Корастылев меня рекомендовал п[р]ед[седателя] облисполкома в Акмолинск.

Дальше я читать не буду, потому что дальше идет по линии выдвижения: губисполком, ВСНХ и т. д. Работал членом Совнаркома 10 лет, из них почти 10 лет зам[естителем] пред[седателя] Совнаркома. Я не буду говорить, что я делал, потому что в этой части со дня вступления в партию у меня есть много свидетелей и в частности участники съезда, которые знают, как я работал.

Когда мы проводили работу по конфискации имущества баев, я стоял зам[естителем] пред[седателя] комиссии, и будучи наркомторгом, деятельность моя совпадает со смешением [...], проводили чрезвычайные меры и под моим руководством было ликвидировано дело бандитизма, которое много вредило по всему побережью моря.

В какой связи я находился с Джаманмуруновым. Я его хорошо знаю, вместе не учились, но его хорошо знаю. Джаманмурунов был в Алаш-Орде. Я не знаю его последних поступков, они мне неизвестны. Когда он был членом партии, я относился к нему как к знакомому человеку и в известной степени доверял. И видимо, допустил здесь беспечность. Но я не знал того, в чем он сейчас обвиняется. О том, что он был секретарем [...] Алаш-Орды, об этом было написано в специальной брошюре с предисловием т. Исаева.

(Голос из президиума: Это другое).

В то время ... (голос: у Большакова), да у Большакова.

Что касается Сайсекинова, его брат был первый военный комиссар по назначению Джангильдина. Его отец хан, за мятеж против царизма был приговорен к расстрелу, только помешала революция. Этот Сайсекинов не был у белых и это путь нельзя. Он член партии, работает и не нуждается в моей поддержке.

Есть другой Сайсекинов, действительно алаш-ордынец, о котором говорил т. Кальментьев. Он расследовал и он прав. Этот человек подлого поведения и он сослан.

Здесь я хотел возразить в отношении одной части Кальментьева и в отношении выступления Еримбетова.

Во-первых, Еримбетов не прав, что в Иргизе не было отряда.

Во-вторых, Кальментьев не прав, когда говорит, я не знаю какие сведения, но что Киселев сочувствовал белым. Правда, он бывший офицер, этого не отрицаю, это известно. С Киселевым я имею не дружественные отношения, а как член партии с членом партии. Он награжден орденом. Я сам, будучи членом президиума КазЦИКА в Кызыл-Орде, поддерживал записку о награждении т. Киселева. Он этого не знал. Я ему не посылал. Так, что т. Кальментьев в этой части не прав и бросать тень никак нельзя.

Товарищи, я должен сказать, что у меня все время было это пятно, но я думаю, что в течение этих лет, начиная с вступления в партию, начиная с активной работы и дальнейшим поведением, я всегда боролся против троцкистских уклонов. Даже в 1926, в 1927 г., когда мне дали в Госплан троцкиста Рознера, я с ним дрался и на рабочем собрании в типографии его провалил. Я никогда не был в этих группировках, в этих троцкистских организациях. Я вместе со всей большой сталинской организацией и защищал по мере своих сил.

Тов. Мирзоян: Товарищи, есть такое предложение, дать слово т. Нурпеисову и на этом закончить.

Тов. Кутеев с места: Я просил давно слова.

Тов. Курпебаев с места: Я тоже просил.

Тов. Кутеев: Товарищи, обвинение по адресу т. Киселева со стороны одного участника съезда опровергается в корне, как подтвердил т. Кулумбетов.

Теперь по существу вопроса. Во-первых, I съезд это самый важный, ответственный съезд, поэтому, по данному вопросу я считаю, делегаты должны подходить очень серьезно. Вы выслушали здесь сообщение председателя комиссии крайкома партии т. Исаева и слышали сообщение самого т. Кулумбетова и, наконец, слышали сообщение самого Киселева. Спрашивается, есть ли расхождение в этих сообщениях? Есть и очень большие. Во-первых, председатель комиссии тов. Исаев сообщил о том, что Кулумбетов перешел в ряды красных добровольно, тогда как командир этого отряда Киселев доказывает, что Кулумбетова они пригласили. (Голоса с мест: Нет, слушать надо).

Я так понял т. Киселева. Второй момент, в отношении должности Кулумбетова. Я считаю, хотя т. Киселев до конца не договорил, но он говорил, что пользовался авторитетом, был один из грамотных и т. д. Я должен сказать, что во время проверки парт[ийных] документов по Актюбинску было исключено из партии ряд товарищей. Эти товарищи показывали, что Кулумбетов, когда перешел в ряды белых, он был помощником Кузнецова по казахской части. (Голоса: Откуда они знали?)

Теперь о выступлении самого Кулумбетова. Когда он говорил на каз[ахском] языке, он сказал, я был против войны, а на русском языке об этом ничего не говорил. Это не хорошо, так говорить с этой трибуны. Здесь хотя и докладывали, что эти материалы разбирались на комиссии, на Бюро крайкома, не знаю принято ли решение. Поэтому, эти материалы придется уточнить и я лично из тех выступлений, которые были и по выступлению т. Кулумбетова должен сказать, что т. Кулумбетов не договорил до конца. Взять вопрос с Жанамуруновым. Он вчера говорил, что не только он знал, но и другие знали, а сейчас говорил, что, видимо, я проявил беспечность.

Я считаю, что нужно отвести т. Кулумбетова из списка членов ЦК КП (Б) К[азахстана].

Тов. Нурпеисов (говорит на каз[ахском] языке)...

Тов. Нурпеисов переводит свое выступление на русский язык.

– Товарищи, работу комиссии Крайкома доложил вам т. Исаев. Ряд товарищей говорит, еще надо уточнить материалы на т. Кулумбетова. Я, товарищи, лично, как член комиссии и как секретарь Крайкома, когда всплыл этот вопрос, собрал все имеющиеся материалы на т. Кулумбетова, начиная с выявления т. Алманова, начиная с автобиографии, написанной раньше, материалы чистки 1929 г., его заявление в комиссию по чистке, его объяснение на самой чистке. Все материалы комиссии и решения комиссии по чистке 1929 г.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Я должен сказать, все эти материалы были известны комиссии по чистке 1929 г. целиком и полностью в таком виде, как здесь говорил Кулумбетов с этой трибуны. И комиссия по чистке 1929 г. это дело детально разобрала и, разобрав все это, комиссия поставила на вид Кулумбетову за упущение и недостаточное освещение этого момента в своей биографии.

Я собрал весь комплект 1923 г. «Советская Степь», добросовестно все прочитал. Газета целиком и полностью поддерживает ряд подсудимых, в том числе и Кулумбетова. Тут политический момент. Этот политический момент заключается в том, что байский элемент, алашордынские вожди в лице этих отдельных большевиков коммунистов, в лице отдельных преданных советской власти работников видели свою гибель, знали, что эти люди возглавят борьбу коммунистической партии против них, и они всемерно старались этих людей оклеймить, чтобы эти люди, как говорят, сошли со сцены, и этим самым претовратить борьбу против алашордынцев. Они, между прочим, судя по выступлению в газете, эти алашордынцы были таким активным элементом с тем, чтобы побольше поднять шуму вокруг этого процесса не в пользу некоторых подсудимых.

Суд тогда оправдал их и не только оправдал, но было дано честное определение, как раз касающееся этого момента. Оправдание этих людей судом доказывает готовность помочь советской власти отдельными своими активными работниками в борьбе против врагов – националистических алашордынцев.

Товарищи, тут есть один тяжелый момент и тяжелая вина Кулумбетова перед партией и советской властью – это переход в трудный момент на сторону белых. Этот момент и сам не отрицает, и сам не пытается смягчить Кулумбетов и комиссия Крайкома не может сказать, что это маловажный момент, которому нельзя придавать значения. Наоборот, тяжелый момент, тяжелая вина Кулумбетова. Но это было в 1919 г. Мы не можем не считать прошедший период – 18 лет. Сейчас 1937 г., а тогда был 1919 г. Мы не можем не учесть тогдашнего периода Кулумбетова, он был беспартийный, политически неграмотный и, если хотите, он не знал действительной цели борьбы советской власти и коммунистической партии так, что этот момент мы прямо учесть не можем. Второе, сегодня мы не можем не принять во внимание работу т. Кулумбетова за эти 18 лет, за советскую власть, за линию партии.

Едва ли кто может сказать, что у т. Кулумбетова были какие либо колебания от линии партии за 18 лет активной работы на советской хозяйственной работе.

Было другое обвинение, что с начала после окончательного занятия Иргиза красными, красные посадили его в тюрьму. Этот момент нашим расследованием не подтверждается, кроме заявления 2-х товарищей, одного как очевидца и другого – по его словам.

Насчет суда я говорил. Мне кажется, его вина в 1919 г. была, но надо принять во внимание его положение в то время его беспартийность, его политическую неграмотность, принять во внимание его работу за 18 лет в партии, за линию партии и мне кажется, целесообразно его ввести в состав Центрального комитета партии Казахстана.

Я сейчас зачту справку т. Кубенова в связи с возникающим сомнением... (читает).

Тов. Мирзоян. Я голосую товарищи, таким образом, есть два предложения – отвод и второе предложение – оставить в списках Кулумбетова для тайного голосования. Я голосую, кто за то, чтобы отвести.

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

Счетчики: 5, 1, 14, 17, 26, 10.

Кто за то, чтобы оставить его кандидатуру в списках.

Счетчики: 42, 71, 47, 48, 35, 65 ...

Тов. Мирзоян: 358 за то, чтобы оставить и 75 – за то, чтобы исключить из списка.

[...].

Председатель: ...Список исчерпан, как будто бы все кандидатуры обсудили, т. Гусев, огласите список*.

Тов. Гусев: В результате голосования списка кандидатов для тайного голосования в члены ЦК Коммунистической партии Казахстана остались следующие товарищи. (Перевод на каз[ахский] язык).

Тов. Мирзоян, Нурпеисов, Исаев, Джангильдин, Кулумбетов, Лазарев, Мусрепов... (зачитывает список).

[...].

Тов. Мирзоян: Товарищи, объявляю I съезд Коммунистической партии Казахстана закрытым (Продолжительные аплодисменты).

Возгласы – Да здравствует наш любимый вождь товарищ Сталин, Ура! (Продолжительное ура).

Да здравствует ЦК нашей партии, ура! (Продолжительные аплодисменты).

Съезд закрывается.

АП РК. Ф.708. Он.1. Д.2. Л.1,23-36,157-190, 320. Копия.

№44

Сопроводительное письмо к автобиографии У. Кулумбетова в ЦК КП(б) К**

г. Алма-Ата

14 июня 1937 г.

Посылаю Вам свою автобиографию.

К сведению: Сегодня, также мною послан один экземпляр в ОРПО ЦК ВКП (б)

С комприветом

У. Кулумбетов

Автобиография

14 июня 1937 г.

Я, Кулумбетов Узакбай родился в 1891 г., 18 марта (по стар. стилю 5 марта) в Ирگزиском р-не, Актюбинской обл. Родители были совершенно неграмотные. У родителей было маленькое скотоводческое хозяйство (10-15 овец, 4-5 гол[ов] верблюдов и лошадей). Летом кочевали и обслуживали байское хозяйство, а зимою зимовали в землянках. Семья наша не могла существовать собственными доходами, поэтому дедушка все время нанимался и пас верблюдов, а отец занимался зимой извозом, а летом работал у известных по всему Ирگزизу – бая, бывшего переводчика уездного начальника, и волостного управителя Кийсыка Конукаева, а потом [у] Турмухаммеда Кийсыкова косил и убирал их сено, хлеб и тем самым зарабатывал хлеб для семьи и корм для своего скота, за неимением своего посева и сенокосных угодий. Отец, а так же мой дед не имели близких

* Заседание утреннее (11 июня 1937 г.).

** Адресовано Л.И. Мирзояну через зав. ОРПО т. Асриева.

Материалдар мен кужаттар жинагы

родственников и были одинокими из одного рода и это особенно угнетало их и меня в молодости: в старое время родовое положение в ауле играло большую роль: большие роды угнетали малых и особенно одиноких, таких, как например, нас. У меня с малых лет была ненависть к этим родовым и властвующим в ауле людям.

С 8-ми до 13 лет я учился у муллы по-арабски. Учеба по-арабски ничего не давала, кроме вызубренных разных изучений из Корана и фанатизма – верить и бояться бога.

В 1904 г. я поступил в аульную школу (трехгодичную), где учился по-русски и по окончании которой поступил в Иргизское русско-киргизское двухклассное училище, где учился четыре года. В 1910 г. поступил на двухгодичные педагогические курсы в г. Актюбинске, которые окончил в 1912 г. в июне. В аульной школе учился проходящим, в двухклассном училище приняли меня в интернат, а в педкурсах дали небольшую стипендию, а главным образом, мне помогал отец за счет своего заработка и частичной продажи своего скота. По окончании педкурсов я стал аульным учителем в заолустных темных уголках аулов Тургайского и Иргизского уездов с 1912 г. до 1918 г. За время моего учительствования, кроме своей основной работы (педагогической) ничем другим не занимался, жил в 150–250 км от уездных центров – Тургая и Иргиза – в ауле. Помогал материально родителям из небольшого оклада (получал ежемесячно 28 руб. 20 коп.). За это время я сильно отстал, газеты и литература являлись для меня редкостью, я даже успел забыть многое, что знал за время моей учебы. Политически был абсолютно неграмотным, даже после свержения царя я не понимал существование разных политических партий, хотя был рад тому, что царя свергли. Я не участвовал и не вовлекался в работу местных организаций и Временного правительства, лишь продолжал до осени 1918 г. свою педагогическую работу в ауле.

Осенью 1918 г. я впервые новоорганизованным Совдепом в Иргизе был командирован в Кинжегаринскую и Таупскую волости вместе с другими товарищами по организации Советов и одновременно для ликвидации существовавших до того времени земских управ в аулах и волостях, что в течение полутора месяца было нами выполнено, несмотря на ряд созданных трудностей как со стороны бывших людей-управителей и их прихвостников, так и со стороны алашордынских налетов контрреволюционно- националистических партий. Один раз во время моей работы по организации Советов я чуть не попал в руки алашордынского отряда в ауле Алматова Абдулсаяма, который помог мне скрыться и убежать.

По окончании работы по организации Советов, я в течение 3-х месяцев лежал больным возвратным тифом, до апреля.

В 1919 г. в апреле я был избран членом Иргизского уездного исполнительного комитета, а через несколько дней, в начале мая того же года, мне пришлось вместе с другими товарищами эвакуироваться из Иргиза на ж[елезно]-дор[ожную] станцию Челкар от наступавших туда белых и алашордынских отрядов. Из отступивших сформировался Иргизский партизанский отряд кавалерии, примерно 120–130 чел., я находился в отряде рядовым. Отряд возглавлял, т. е. был командиром т. Киселев Иван Федорович (бывший офицер старой армии, ныне ответработник) и его помощником был Кузнецов Петр Александрович (тоже бывший офицер старой армии не знаю, где находится в данное время) и оба они из Иргиза. Находясь в этом отряде – вместе с другими участвовал в двух боях

(Джалтырских). Кроме этого я участвовал во время нашей разведки в нескольких стычках, перестрелках с белыми. В конце июля 1919 г. нам пришлось отступить из ж[елезно]-д[орожной] станции Челкара до Аральского моря вследствие большого натиска белых со стороны севера.

Через несколько дней нашего пребывания в Аральске наши командиры объявили, что наш отряд должен выступить на разведку в сторону Ирғиза. На другой же день наш отряд около 100 чел. выехал в Каракум в направлении Ирғиза. Условия дороги были трудные: сильная жара, бездорожье, редко встречали население (казахов), потому что они, особенно байство, убежали подальше вглубь от линии фронта. На этом пути мы не встретили неприятелей и, пройдя несколько аулов, взяли у них подводы для нужд отряда. Понятно, были случаи неприятностей у нас с казахским населением на почве реквизиции нами для нужд отряда у них лошадей и верблюдов, особенно, когда отдельные наши товарищи отбирали самых лучших, а иногда и последних лошадей и сознательно и не сознательно ни с чем не считались. Мне больше пришлось слушать упреки этих граждан, как одному из переводчиков наших командиров с казахским населением. Я имел серьезную стычку с нашим командиром Киселевым; один наш командир отобрал у одного казаха-старика единственного жеребца. Видя справедливое требование этого гражданина, и учитывая, что нам придется еще иметь дело с этим населением, я тоже просил оставить ему жеребца, поскольку предлагаемый им мерин мог вполне заменить жеребца. Наш командир Киселев сильно оскорбил этого казаха, жеребца не вернул, а меня не только оскорбил всевозможными словами, а побил меня. Это меня страшно оскорбило, ибо я, хотя был тогда беспартийным, но все же у меня было свое гражданское чувство «Я» и был озлоблен на Киселева. Вообще такой поступок у Киселева был не первый раз и не только со мною, и часто заслуженно роптали на него в отряде.

Наши командиры Киселев и Кузнецов ничего не говорили и не беседовали с нами по части нашей конечной цели в этой поездке. Таким образом, подъезжали к Ирғизу на расстояние в 30-35 км.

Ирғиз находился в руках белых и алашордынцев. Наши командиры послали в Ирғиз на разведку несколько человек, отобрав для них самых хороших лошадей, в частности для них, отобрали и мою лошадь, по распоряжению командира Киселева и дали мне плохенькую клячу, не считаясь с моим протестом.

Эти разведчики не возвратились и, следовательно, мы не имели никаких сведений о действительности положения дела в Ирғизе, по крайней мере, для нас – рядовых ничего не было известно. Ходили слухи в отряде, что якобы Киселев передал письмо с учителем Дайрабаевым командиру отрядов белых в Ирғизе: о сдаче нашего отряда, и этим же объяснили безвозвратный уход наших посланных людей на разведку. Мы находились на территории Аманкульской вол., откуда я и некоторые другие казахи в отряде и местные жители начали общаться с нашим отрядом. Многие в отряде казахи, чувствуя близость своего аула в 15-25 км, особенно после тяжелого пути через Каракум, не имея твердого руководства, находясь в такой обстановке, вообще имели намерение бросить все и разбежаться по домам. Такое настроение было, к сожалению, и у меня, тем более что мои личные отношения с Киселевым все время осложнялись. Эта обстановка в отряде была использована помощником Киселева – Кузнецовым, который имел свою цель. Получилась буза и в результате получился раскол в отряде. Одна часть во главе с Киселевым сразу взяла направление обратно в Аральск, а другая – большинство с Кузнецовым осталась на месте и я в т. ч. Деньги, продовольствие, пулеметы

Материалдар мен құжаттар жинағы

мирным путем взяла киселевская часть отряда. После раскола городские (русские и татары) во главе с Кузнецовым, у которых семьи находились в Иргизе, тянули нас в город, убеждая, все равно белые нас найдут, лучше сдаться, а потом отсюда нас отпустят по домам в аул, а казахская часть добивалась сразу же разехаться отсюда в степь по домам. Кузнецов и другие горожане взяли верх, и совершилась сдача белым, тем более успел прибыть представитель белых.

В 1929 г. председателю комиссии ЦКК ВКП (б) по чистке я писал: «Несмотря на объективные условия (личные отношения с Киселевым и др.) под Иргизом, несмотря на то, что я в отряде был только рядовым и несмотря, что мой поступок тогда (в момент раскола) явился результатом, с моей стороны – не политических соображений, а личных моментов – все же самый факт явился объективно контрреволюционным».

Я лично осознал это положение только тогда, когда в Иргизе Кузнецов, также командиры и несколько русских и татар – около 15 чел. в два приема ушли добровольцами в отряд белых против красных. И тогда я вместе с оставшимися около 30 чел. преимущественно казахов предпочел лучше быть в руках белых мучениками, нежели идти против красных.

Нас, отказавшихся около 30 чел., арестовали и из Иргиза пешком под конвоем отправили в Челкар, расстояние – 160 км. В Челкаре заключили в тюрьму и через неделю опять предложили нам идти в отряд белых или алаш-ордынцев. Опять ушли от нас 4-5 чел., остальные наотрез отказались, тогда белые нас, как неисправимых, опять пешком под конвоем отправили из Челкара в Берчугур, около 100-120 км. В Берчугур (ж-д. станция) белые нас держали вместе с военнопленными и почти голодными, заставили нас работать на черной работе под кнутом конвоиров. Чем больше было мучений для меня, тем более становилось понятным существо борьбы с белыми.

Находясь в плену у белых, я мечтал только об одном и дал себе слово, при первой возможности вернуться к красным и честно, твердо и без всякого колебания защищать интересы угнетенных рабочих и бедняков крестьян – значит советскую власть от этих офицеров, угнетателей, управителей, баев – значит от белых (как я понимал).

Мы находились в плену около 1,5 месяца. Нас освободили только восставшие солдаты Челкарского гарнизона белых против своих офицеров.

С большим трудом пешком возвратились домой в свои аулы – в Иргизский уезд.

В ноябре 1919 г. я прибыл в Иргиз, тогда он был занят красными, и сразу поступил на работу в Иргизский уездный ревком, где в качестве члена ревкома работал т. Киселев (он же был военкомом), и так же в ревком работали и другие товарищи, которые были в отряде т. Киселева.

Кузнецов и другие, ушедшие с ними к белым добровольцами, после их прибытия в Иргиз были арестованы и, кажется, особо рассматривали их дело.

Многие из тех (в т. ч. и я), которые не пошли в отряд к белым и находились в плену у белых, почти все сразу поступили на разные работы в учреждениях уездного ревкома.

Я вместе с другими товарищами принимал активное участие в деле ликвидации остатков белых и по борьбе с бандитизмом, по сбору оружия и по советизации аула.

После того, когда товарищи убедились в моем честном и активном отношении к порученной мне работе и в частности, когда воочию увидели мою активную работу в деле «добивать белых», «ликвидировать бандитов»,

которых в то время было не мало меня приняли в кандидаты партии, а потом и в члены РКП (б) в январе 1920 г. Первая моя работа была в у[ездном] союбесе, и через несколько времени я сперва был принят в отдел внутреннего управления заведующим подотделом, а потом был назначен заместителем заведующего отдела внутреннего управления Ирگزиского уездного ревкома.

Работая несколько месяцев в ЧК Ирگزиского у., к концу 1920 г. и в начале 1921 г. работал по совместительству 2-3 месяца председателем уголовно-следственной комиссии.

Начиная с конца 1920 г. до июня 1921 г. работал в Ирگزизе председателем райкома РКП (б) (т. е. ВКП (б) по выбору районного партсобранин (тогда в уезде было два райкома РКП (б) – другой в Челкаре).

Основная работа в Ирگزизе за это время отличалась, главным образом, в советизации аула, выполнении государственных продрозверсток, организации первых культурных очагов в волостях и аулах, борьба за освобождение женщин – казашек от положения рабыни (купли-продажи, многоженство и пр.) и др.

В таком архисталом уезде, где господствовали полуфеодалные формы хозяйства, не было никаких промышленных очагов и отсюда ни одного пролетариата, неграмотность основной массы населения и пр., создали трудности в проведении мероприятий, связанных с советизацией аулов.

При проведении всех советских мероприятий в ауле встречали трудности не только со стороны управителей, баев и др., но и со стороны их сыновей или родственников, являющихся формально членами партий, а фактически защищавших интересы и господство «своих людей». Летом 1921 г. в связи с организацией Актюбинской губ., куда входил и Ирگزиский у., я со второй половины этого года до марта 1922 г. работал в Актюбинске заведывающим губсобесом, а потом заведывающим губоно в течение 3-4 месяцев.

В этот период работы в Актюбинске мне, также как и другим руководителям пришлось вести большую работу по борьбе с голодом, а так же с бандитизмом и в деле восстановления разрушенных хозяйств в городе, ауле, селе и на транспорте.

В 1922 г. группа баев и бывших управителей в Ирگزиском р-не во главе с Кисыковым, использовав имеющуюся группировку казахстанской партийной организации, добилась привлечения к судебной ответственности группы иргзиских работников во главе с Тойбагаровым и меня в этом числе, хотя я в это время работал в Актюбинске зав[едующим] губоно и кандидатом в члены бюро губкома ВКП (б).

Во главе Верховного суда республики тогда стоял некий член партии Аргачев (впоследствии раза два исключался из партии), который по существу, выполняя заказ этой байской группировки через Алманова (когда он был ответ[ственным] секретарем ЦИК КАССР).

Мы отводили высшие судебные органы Казахстана из-за пристрастности к нашим делам и подали в Верховный суд РСФСР с просьбой прислать судебную сессию непосредственно от Верховного суда РСФСР.

Пленум Верховного суда РСФСР в 1922 г. специально обсудив этот вопрос, послал [в] специальную сессию Верховного суда РСФСР, и наше дело в начале 1923 г. разбиралось в Оренбурге.

Суд оправдал нас – меня, Кулубскова и других за исключением двоих, которые действительно имели преступление уголовного порядка. Кроме того сессия Верховного суда РСФСР вынесла специальное определение, где поручалась Государственному политуправлению Актюбинской губ. о необходимости

Материалдар мен құжаттар жинағы

расследования и привлечения к ответственности Кисыкова, Тунгачина и др., которые всеми своими действиями вредили и не давали возможности проводить советизацию аула и дискредитировали ответработников, работающих не в их пользу. В результате работы ЧК эти люди и их прихвостники несомненно были изолированы и сосланы за пределы Казахской Республики, как вредные контрреволюционные элементы.

Несомненно, в этом деле виноваты не только эти вредители баи, но и к сожалению, коммунисты, как Арганчеев – быв. председатель Верх[овного] суда, Алманов – быв. секретарь КирЦИК, являющимися тогда одними из активных руководителей мендешовской группировки, которые очень симпатизировали Тунганчиным и через них – Кийсыковым.

Должен отметить, что Актюбинский губком ВКП (б) летом 1922 г. вынес специальное решение о командировании в Оренбург на судебный процесс по защите меня – в качестве защитника – члена бюро губкома т. Атанязова (быв. Наркомоста КазАССР), что было по существу демонстрацией Актюбинской губернской организации за неправильные действия верховного органа Казахстана в особенности на действия Арганчеева и Алманова, поддерживаемые пред. ЦИКом Мендешевым.

В феврале 1923 г. на Актюбинской губернской партийной конференции меня избрали членом губкома, а последний – членом бюро губкома и заведывающим Агитпропом, где я работал до августа 1923 г.

В начале сентября Киробком ВКП (б) своим решением послал меня в Акмолинскую губ. с рекомендацией на должность председателя губернского исполнительного комитета.

В Акмолинской губ. помимо прямой советской работы активно помогал парторганизации по изжитию, имевших тогда место – группировок.

Немало трудов стоило партийной советской организаций Акмолинской губ. – вопросы интернационального воспитания масс, т. к. в этой губернии особенно имели большие последствия царского режима колонизаторской политики и контрреволюционной националистической алашордынской партии, что отразилось на взаимоотношениях казахского населения с русским.

Впервые не только в этой губернии вновь в Казахстане, были по моему предложению организованы специальные губернские курсы для батраков, которых увольняло в массовом порядке байство и кулацкие элементы, как демонстрация на требование советских органов по охране защиты интересов батраков. Мы сейчас имеем с этих курсов человек 70–80 партийных работников, работающих в районах или областях, а некоторые из них окончили и заканчивают теперь учебные заведения, а также приходилось активно браться за охват всех беспризорников, которые так же беспощадно эксплуатировались «родственниками» и организовать несколько деткоммун. Так же положили начало восстановлению золотой промышленности (ныне «Степняк»), Петропавловского мясокомбината и других промышленных предприятий.

Я не состоял ни в антипартийной группе Мендешева* и ни в группе

* ...антипартийная группа Мендешева – С.Мендешев выступал с критикой социально-экономической политики центра, за что был обвинен в «национал-уклонизме» [История Казахстана (с древнейших времен до наших дней). В пяти томах. Т. 4. – Алматы: Атамұра, 2009. – С.432; Жуман Г. Дискуссии по индустриализации Казахстана в 20 – 30 годы ХХ в. Дисс. ... к.и.н. – Алматы, 2007. – 160 с.]

Садвакасова Смагула*. В 1924 г. зимой в январе проходил IV съезд Советов** нашей республики. На этом IV съезде несколько казахских работников тт. Сейфуллин, Садвакасов, Джанайдаров, Досов и я дали отвод главарям двух группировок из состава ЦИКа Мендешеву и Айтиеву, с одной стороны и Садвакасову Смагулу и Кенжину, с другой стороны. Но обком ВКП (б) принял наш отвод по отношению только Айтиева, а по отношению остальных отклонил наше предложение.

Осенью 1924 г. в связи с национальным размежеванием Средней Азии и преобразованием нашего обкома в Крайком ВКП (б), вошли в состав нового Крайкома ВКП (б) на его пленуме прибывшие члены ЦК Туркестана и на этом пленуме я был избран членом ревкомиссии Крайкома ВКП(б).

В своем письме т. Ежов Н.И. (ныне наркомвнудел Союза ССР, когда он был одним из секретарей нашего Крайкома ВКП (б) в г. Петропавловск мне лично писал, из какого принципа исходит Крайком в подборе работников (кадров), как изживается группировка и т. д. В частности он, т. Ежов, писал, что Крайком предполагает назначить меня председателем ЦСНХ (Центрсовнархоз), на что я дал свое согласие.

С марта 1925 г. по сентябрь 1926 г. работал председателем Центрального Совета народного хозяйства, вначале в г. Оренбурге, а потом в г. Кызыл-Орда в связи с переездом туда нашего центра из Оренбурга.

* ...группа Садвакасова Смагула – С.Садвакасов был объявлен «национал-уклонистом» за критику тезиса Ф.И. Голощекина о том, что Казахстан должен стать сырьевой базой союзной промышленности. Стоял за развитие перерабатывающей промышленности в республике [История Казахстана (с древнейших времен до наших дней). В пяти томах. Т. 4. – Алматы: Атамұра, 2009. – С. 336–337; Елмурзаева Р.С. Жизнь и деятельность Смагула Садвакасова. Дисс. ... к.и.н. – Алматы, 1997. – 215 с.; Жуман Г. Дискуссии по индустриализации Казахстана в 20–30 годы XX в. Дисс. ... к.и.н. – Алматы, 2007. – 160 с.]

** Съезд Советов – Согласно конституциям РСФСР 1918 и 1925 года высший орган государственной власти РСФСР, собрание представителей советов рабочих депутатов, советов крестьянских депутатов и прочих организаций. По Конституциям РСФСР 1918 года и 1925 года Съезд формировался из представителей городских Советов (по расчету 1 депутат на 25000 избирателей) и съездов Советов губернских (областных) и автономных республик (1 депутат на 125 тыс. жителей).

Выборы на съезды Советов были многоступенчатыми и проводились на основе единого избирательного права. В выборах делегатов съездов Советов избиратели участвовали опосредованно через делегатов, последовательно, волостных, уездных и губернских съездов Советов, а избиратели крупных городов - через делегатов городских Советов. Голосование на выборах было открытым. В силу концепции о руководящей роли рабочего класса за ним были закреплены избирательные преимущества перед крестьянством.

Советские представительные органы не предусматривали постоянного функционирования. Депутаты не освобождались от деятельности по основному месту работы, поэтому съезды Советов могли собираться лишь периодически. По Конституции 1918 года съезд должен был созываться не реже двух раз в год. IX Всероссийский съезд Советов (декабрь 1921 года) установил созыв съездов один раз в год. Кроме очередных, в случае необходимости, могли созываться и чрезвычайные съезды Советов. Инициатива их созыва принадлежала ВЦИКу. Также юридически чрезвычайный съезд мог быть созван по требованию Советов местностей, насчитывающих не менее одной трети населения. Съезд считался «высшей властью Российской Социалистической Федеративной Советской Республики». В соответствии с Конституцией (статья 49) Съезду иВЦИКу принадлежало ведение «всех вопросов общегосударственного значения». Съезд прекратил существование в конце конституционной реформы 1936–1937, когда сначала на союзном, а затем и на республиканском уровнях в России были введены прямые выборы Советов всех уровней.

Материалдар мен құжаттар жинағы

В 1925 г. на пленуме Крайкома специально обсуждался мой доклад по развитию местной промышленности. Ударение было на развитие, главным образом, перерабатывающей промышленности и расширению существующих мелких полукустарных предприятий, обеспеченных местным сырьем.

В моей работе, кроме местной партийной и советской организации очень сильно помогал покойный Дзержинский, он в то время был председателем ВСНХ Союза ССР. Из крупных промышленных предприятий тогда были только зачатки работы Эмба-нефти и Риддера.

В 1925 г. в Кызыл-Орде на III пленуме Казкрайкома специально обсуждался вопрос о националистическом уклоне тогдашнего НКПроса Садвакасова Смагула, Султанбекова (ныне привлеченного к ответственности как врага народа) и Мунбасва (тогда был пред. ЦИКа).

Несомненно, я вместе с руководящими членами Крайкома ВКП (б) в этом вопросе стал на ту позицию, которая осуждала антипартийную националистическую группу Садвакасова.

В 1926 г. в сентябре я был назначен зам[естителем] пред[седателя] СНК Казахстана и председателем Госплана. В этой должности работал до середины января 1928 г.

В январе 1928 г., в связи с проведением чрезвычайных мер, из-за саботажа кулаков на хлебозаготовительном фронте и в связи со снятием, по предложению уполномоченного ЦК ВКП (б) т. Кубяка, наркомторга КазАССР Кенжина, провалившего хлебозаготовки, я был назначен наркомом внешней и внутренней торговли Казахстана, с оставлением прежней должности заместителя председателя СНК, где в этой должности работал до мая 1930 г.

В работах казахстанской партийной советской организации за период 1925–1930 гг., заключающихся в основных мероприятиях передела сенокосных и пахотно-способных земель, которые по существу являлись тогда аграрной революцией в Казахстане, а также в деле проведенных мероприятий по конфискации баев и полуфеодалов, с раздачей их имущества – орудий производства трудовому населению – на основе решения ЦК ВКП (б), я принимал лично активное участие в этой работе как заместитель председателя Краевой комиссии по конфискации баев и полуфеодалов.

Также при помощи партийных советских организаций мы неплохо выполняли задания партии и правительства на хлебозаготовительном фронте, в частности мою деятельность на хлебозаготовительном фронте, кроме местных организаций, знал и т. Микоян (Наркомпищепром СССР).

В 1929 г., в г. Алма-Ата проходил чистку. Комиссия ЦК ВКП (б) поставила мне на вид за то, что я пропустил в автобиографии момент ухода моего из отряда партизан вместе с Кузнецовым, хотя я об этом писал в ряде документов, также не скрывал в предыдущих чистках партии.

Начиная с 1930 г. мая по 1934 г. включительно, работал в качестве первого заместителя председателя СНК Казахстана.

Первая часть этого периода моей работы (1930 – 1932 гг.) совпадает с имевшими тогда место в Казахстане перегибами в ауле и селе, вследствие допущенных ошибок краевым руководством и всеми партийными и советскими организациями Казахстана. Я лично и в этих ошибках разделяю ответственность, как один из членов бюро Крайкома, хотя я из членов бюро Крайкома один из первых протестовал против такого метода руководства аулом со стороны бюро Крайкома и его секретаря т. Голощекина.

Меня в 1931 г. Крайком и казахское правительство послали в качестве председателя правительственной комиссии ликвидировать в Мангистауском р-не бандитизм во главе с баями и муллами, использовавшими допущенные ошибки, усугубленные местными районными организациями и склонивших на свою сторону основную массу населения не только этого района, но и почти всего Восточного (казахстанского) побережья Каспийского моря.

Ликвидация бандитизма была проведена успешно. Ее мы начали, во-первых, с того, что привлекли к ответственности вплоть до уголовной ряд районных партийных и советских руководителей, творивших безобразия в ауле (злоупотребление своим положением, не выплата денег владельцам за сданный ими скот, издевательство над населением и т. д.).

Во-вторых, мы провели широкую массово-разъяснительную работу и добились изоляции главарей восстания (как их называли – ханов). Крайком ВКП (б), в свое время, дал по моему докладу положительную оценку этой нами проведенной работе.

Ошибка бывшего краевого руководства и всех партийных и советских организаций Казахстана была указана Центральным Комитетом ВКП (б) в его решении от 17 сентября 1932 г. Решительная реализация этого решения новым руководством Казкрайкома ВКП (б) дала возможность быстро выправить все последствия допущенных политических ошибок.

За все время своей работы, со дня вступления в 1920 г. в члены ВКП (б), я не принимал никакого участия в антипартийных группировках и не имел уклонов в сторону местного национализма, а наоборот, боролся с антипартийными течениями и уклонами и твердо стоял за ленинско-сталинскую генеральную линию нашей партии.

В борьбе Троцкого, Зиновьева и их прихвостников, двурушников, в 1926 – 1927 гг. против генеральной линии нашей партии и в последующих этапах борьбы троцкистско-зиновьевских бандитов и правых отщепенцев против нашей Родины, а также с их союзниками местными контрреволюционными националистами, я всегда боролся вместе со всей партийной организацией с этими врагами народа. В своей работе среди масс особенно колхозной, старался разъяснять существо врагов народа (троцкисты, к/революционные националисты), выполняющих заказы японо-германских фашистов.

Начиная с января 1935 г. я работаю в качестве председателя ЦИК Казахской ССР. Сперва – кандидатом, а потом членом бюро Крайкома состоял более 10 лет. Последние 4 года моей работы, как первого заместителя председателя СНК КАССР и, как председателя ЦИКа КАССР и члена бюро Казкрайкома ВКП (б), заключались в активной помощи новому краевому руководству в борьбе за изжитие последствий, допущенных старым руководством, политических ошибок, а также в организации борьбы колхозов и совхозов за расширение и улучшение качества полеводческого хозяйства, а главное, за выращивание и развитие животноводческого хозяйства Казахстана.

Я состоял и состою членом ВЦИКа двух созывов, членом ЦИК Союза ССР пяти созывов, членом ЦИКа Казахстана шести созывов. Был участником многих съездов Советов Союза ССР, РСФСР и Казахстана и не только участником, а выступал и докладывал на этих съездах и сессиях ЦИКов.

Все это послужило большой школой для меня, а главное сталинское

Материалдар мен құжаттар жинағы

воспитание нашей партии переродило меня в человека, могущего быть одним из бойцов и строителей нашей Великой Родины.

Член КП (б) Казахстана
№ партбилета 1572112
У. Кулумбетов

АП РК. Ф.141. Оп.1. Д.11563. Л.17, 21–32. Подлинник.

№45

Справка ЦК ВКП (б) на бывшего председателя ЦИК У.Д. Кулумбетова

*не ранее ноября-декабря 1937 г.**

В автобиографии пишет о том, что бедняк и вместе с тем указывает, что он на протяжении 14 лет непрерывно учился. С 1912 г. получил звание учителя.

В апреле 1919 г. был в «партизанском» отряде, который возглавляли два [белых] офицера. Часть отряда впоследствии перешла на сторону белых, в том числе был и Кулумбетов. Во всех предыдущих автобиографиях до 1929 г. [он] об этом факте скрывал, за что во время чистки в 1929 году от комиссии получил на вид.

Сам Кулумбетов** в 1929 г. в письме к председателю комиссии ЦК ВКП (б) следующим образом оценивал этот факт:

«Несмотря на объективные условия ... под Иргизом, несмотря на то, что я в отряде был только рядовым и несмотря, что мой поступок тогда явился результатом, с моей стороны – не политических соображений, а личных моментов, все же сам факт явился объективно контрреволюционным» (из автобиографии).

Атаниязов (зав[едующий] с/хотделом) в 1922 г. выступал защитником Кулумбетова на процессе Верховного Суда СССР.

Даже не было предметом обсуждения парт[ийной] организации.

Ответ[ственный] организатор
ЦК ВКП (б) **Важник**

АП РК. Ф.708. Оп.1. Д.7. Л.262. Подлинник.

№ 46

Справка Военной коллегии Верховного суда СССР о посмертной реабилитации У. Кулумбетова

г. Москва
ул. Воровского, д. 15

30 апреля 1958 г.
№ 4н-2020/58
Форма № 30

Дело по обвинению Кулумбетова Узакбая Джильдирбасевича, до ареста – 2 августа 1937 г. – председателя ЦИКа Казахской ССР, пересмотрено Военной коллегией Верховного суда СССР от 22 апреля 1958 года.

* Следует из содержания документа.

** Так в документе.

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

Приговор Военной коллегии Верховного суда СССР от 25 февраля 1938 г. в отношении Кулумбетова У.Д. по вновь открывшимся обстоятельствам отменен и дело за отсутствием состава преступления прекращено.

Кулумбетов У.Д. реабилитирован посмертно.

Председательствующий Судебного состава Военной коллегии
Верховного суда СССР генерал-майор юстиции Костромин

АП РК. Ф.7. Оп.1. Д.1145. Л.31. Копия.

№47

Архивная справка Института партии при ЦК КП Казахстана – филиала ордена Ленина Института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС

г. Алматы

24 ноября 1990 г.

№ 742п/9

По документам партийного архива Института истории при ЦК Компартии Казахстана установлено, что т. Кулумбетов Узақбай Джельдирбаевич (18.03.1891 – 1938) родился в Иргизском уезде Актюбинской губернии (ныне Актюбинской области) в семье крестьянина-скотовода. По национальности казах, образование среднее, в члены партии вступил в 1920 г.

В 1912 – 1919 гг. – аульный учитель в Тургайском и Иргизском уездах. В 1919 – 1920 гг. – зам[еститель] зав[едующего] отделом внутреннего управления Иргизского уездного исполкома. В 1920 – 1921 гг. – секретарь Иргизского райкома партии. В 1921 – 1922 гг. – зав[едующий] Актюбинским губсобесом. В 1922 – 1923 гг. – зав[едующий] агитпропотделом Актюбинского губкома партии. В 1923 – 1925 гг. – председатель Акмолинского губисполкома.

Решением Киробкома РКП(б) от 4 февраля 1925 г. т. Кулумбетов отозван с работы в Акмолинской губернии и утвержден председателем Киргизского (Казахского) Центрального совета народного хозяйства (КЦСНХ).

Решением Казкрайкома ВКП(б) от 15 сентября 1926 г. т. Кулумбетов отозван с должности председателя КЦСНХ и назначен председателем Госплана и зам[еститель] председателя Совнаркома Каз[ахской] АССР.

Решением Казкрайкома ВКП(б) от 18 января 1928 г. т. Кулумбетов освобожден от обязанностей председателя Госплана и назначен Наркомторгом с оставлением его зам[еститель] председателя Совнаркома КАССР.

Решением Казкрайкома ВКП(б) от 25 апреля 1930 г. т. Кулумбетов назначен на постоянную работу в Совнарком Казахской АССР на должность зам[еститель] председателя Совнаркома.

Решением Казкрайкома ВКП(б) от 7 января 1935 г. т. Кулумбетов выдвинут на пост председателя ЦИК Казахской АССР.

Решением ЦК КП(б) Казахстана от 21 июля 1937 г. т. Кулумбетов У. освобожден от занимаемой должности председателя ЦИК Казахской ССР.

Узақбай Джельдирбаевич Кулумбетов являлся членом губкома партии, членом Казкрайкома ВКП(б), избирался делегатом V, VI, VIII Казахстанских партийных конференций и I (1937 г.) съезда Компартии Казахстана; являлся членом губисполкома, КирЦИК, ВЦИК; награжден значком «15 лет Казахстана».

Материалдар мен құжаттар жинағы

Тов. Кулумбетов У.Д. 2 августа 1937 г. был арестован, а 25 февраля 1938 года Военной коллегией Верховного суда СССР осужден к расстрелу как «организатор и руководитель антисоветской националистической организации, якобы действовавшей в Казахстане».

22 апреля 1958 г. Верховный суд СССР по вновь открывшимся обстоятельствам отменил приговор Военной Коллегии от 25 февраля 1938 г. и дело в отношении Кулумбетова У.Д. прекратил за отсутствием состава преступления.

Решением ЦК Компартии Казахстана от 31 октября 1958 г. т. Кулумбетов У.Д. реабилитирован посмертно в партийном отношении.

Зам[еститель] директора **Н. Джагфаров**

Помета: Алма-Ата, пр. Ленина, 107/2, кв. 33, т. Кулумбетовой А.

АП РК. Ф. 7. Оп.1. Д.1145. Л.25-26. Подлинник.

№48

**ССРО халық депутаты М. Шахановтың Қазақстан КП ОК хатшысы
Ө. Жәнібековке жолдаған хаты**

14 ақпан 1991 ж. Түпнұсқа.

Қадірлі Өзеке!

Бір топ ел ағаларының ҚазАтКомның төрағасы, халқымыздың қанатты перзенті Ұ. Құлымбетовтің есімін мәңгі есте қалдыру мақсатындағы пікірлері мен ұсыныстарына ерекше назар аударуыңызды өтінемін. Осы игілікті істің басында жүрген М. Байділдаев ағаны жеке қабылдап, пікірін тыңдағаныңыз жөн болар еді.

Құрметпен
ССРО халық депутаты

М. Шаханов (қолы)

№49

**Бүкілодақтық «Мемориал» қоғамы ұйымдастыру комитетінің және
Қазақ республикалық тарихи-ағарту «Әділет» қоғамының басқарма
мүшелері М. Байділдаев пен А. Тасымбековтің Ұ. Құлымбетовтің
туғанына 100 жыл толуына орай «Алматы ақшамы» газетіне шығарған
«Елім деп туған ер еді» мақаласы**

21 наурыз 1991 ж.

1938 жылғы наурыз айының 22-сі күні республиканың барлық газеттерінде троцкист-бухариншіл, ұлтшыл-фашист деп танылған қазақстандық 19 «халық жауының» атылғаны туралы ҚазТАГ хабары жарияланды. Олардың аты-жөні, қызмет орындары толық көрсетілді. Сонда ең бірінші болып Ұзақбай Құлымбетовтің есімі аталады. Ал Құлымбетов туралы қазір қалың қауым не біледі? Бүгінгі жұртшылық бар білетіні – бұдан он алты жыл бұрын, 1975 жылы 40 мың тиражбен шыққан Қазақ совет энциклопедиясының 7-том, 31-бетте суреті қоса берілген Ұ. Құлымбетовтің он шақты жолдық қысқаша өмірбаяны ғана. Расында да, тоқыраудың тоқпағы тиіп, талқаны шыққан, есімі туған елінің есінен ұмытылуға жақындаған Құлымбетов кім еді?

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

1991 жылы наурыз айында республикамыздың көрнекті партия, совет, мемлекет, қоғам қайраткері және азамат соғысының жауынгері Ұзақбай Желдірбайұлы Құлымбетовтің туғанына 100 жыл толып отыр.

1920 жылдан Коммунистік партия мүшесі Құлымбетов 1891 жылы 18-наурызда Ырғыз уезі, Аманкөл болысында туып, 1910 жылы Ырғыздағы уездік екі кластық орыс-қазақ училищесін, 1912 жылы Ақтөбе мұғалімдер семинариясын бітірген соң туған ауылына келіп мұғалім болды.

1917 – 1919 жылдары Ырғыз уезіндегі ақ гвардияшылармен жан аямай күресті. 1919 – 1925 жылдары Ырғыз революциялық комитетінің төрағасы, Ақтөбе губерниялық халық-ағарту, губерниялық партия комитеті үгіт-насихат бөлімдерінің меңгерушісі болып істеді.

1925 – 1935 жылдары Құлымбетов Қазақстанның Мемлекеттік жоспарлау комиссиясының төрағасы, сонымен бірге, Қазақ ССР Халық комиссарлары кеңесі төрағасының бірінші орынбасары қызметтерін қоса атқарды.

1935 жылдан 1937 жылдың 2 тамызы аралығында, яғни «халық жауы» деген жаламен Алматы түрмесіне жабылғанға дейін Құлымбетов Қазақ ССР Орталық атқару комитетінің (КазЦИК) төрағасы болды. Сондай-ақ ол бүкілодақтық Коммунистік (большевиктер) партиясы Қазақ өлкелік 5-8 конференцияларының делегаты, ал 1925 – 1937 жылдары өлкелік және Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің үздіксіз бюро мүшесі болып – 12 жыл, 1924 – 1937 жылдары Қазақ ССР Орталық атқару комитетіне мүше болып 13 жыл бойы сайланды.

Қазақстандағы отызыншы жылдардағы үш қайраткердің екеуі – Л.И.Мирзоян мен О.Ж.Исаев Москвада КГБ-ның «Бутырка», «Лубянка», «Леопард» түрмелеріне қамалып, 1938 жылы мамырда атылды. Ал, үшіншісі – Құлымбетовті әдейі бөліп алып, Қазақстанда қалдырды. Сөйтіп, Алматы қаласы, қазіргі Дзержинский көшесі, 108-үйде (бұрынғы НКВД түрмесі, қазіргі КГБ кеңсесі) 18 қайраткермен қосып (Жүргенов, Сырғабеков, Ж.Сәдуақасов – бұлардың барлығы да сол кезде Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің бюро мүшелері), 1938 жылдың 22-наурызында «халық жауы» деп атты. Ең басында Құлымбетов бар бұларды халқымыз «оққа ұшқан 19 нарком» деп атаған еді. Ал сүйектері қапшыққа салынып, Алматы облысының Іле ауданы, «Боралдай» сайына, халық осыған байланысты «Қандысай» атап кеткен жерге апарып көмілді.

18 жыл бойы (1938–1956 жж.) «Алжир» (Отанын сатқан опасыздар әйелдерінің Ақмоладағы лагері), тағы басқа жазалау орындарында қамауда болып, елге келген соң Құлымбетовтің жұбайы Әйіш Оспанқызы Құлымбетова заң орындарына арыз, хаттар жазып, азаматтық және партиялық тұрғыдан күйеуі Құлымбетовті ақтап алды. Ұрпақтары мен туған-туыстары да әкесі мен шешесі ақталғанға дейін, 20 жыл бойы қуғын-сүргінде болып, азапты өмір сүреді. Алайда, 47 жасында қыршын кеткен Құлымбетовтің атылып қаза тапқанына 53 жыл, ақталғанына 33 жыл болса да, ол туралы ақиқатты айтпай, әділетсіздікке салынып, әлі күнге дейін аузымызды ашпай үнсіз келдік.

Кезінде Құлымбетовтің 70, 80, 90 жылдығын атап өту жөнінде тиісті орындарға (Н.С.Хрущев, Л.И.Брежнев, Д.А.Қонаев, Г.В.Колбин) жазылған өтініш, арыз, телеграмма, хаттардың ешбірі де еленбестен жауапсыз қалды.

Құлымбетовпен қызметтес, замандас, тағдырлас болған Мирзоян, Исаев, Рысқұлов, Қожанов, Асфендияров, Жүргенов, Сырғабеков, Қабылов, Жандосов, т.б. қайраткерлер халқымызға қайта оралып, республикалық, тіпті, одақтық дәрежеде тарихымыздан өздерінің лайықты орындарын алды. Олар туралы

Материалдар мен құжаттар жинағы

кітаптар, кинофильмдер шығарылды, ескерткіштері қойылып, аудан, оқу орны, ауыл-село, көшелерге есімдері берілді. Ал, жазықсыз атылған Құлымбетов СОКП-ның XX съезінде ақталса да әлі күнге дейін елеусіз. Атамыз қазақ айтқандай-ақ, «Өлігін құрметтеген ел озады, құрметтемеген ел тозады», дегені осы емес пе? «Халқымның табанына кірген шөгір менің жүрегіме қадалсын» деген қазақтың асыл азаматы Құлымбетовтің еңбегін ескермей еш еттік.

Қазақстандағы Түркісіб құрылысы Бүкілодақтық қарқын алғаны белгілі. Бұл игілікті іске РСФСР Халық комиссарлары кеңесі төрағасының орынбасары Т.Рысқұлов басшылық жасады. Ұзақбай Құлымбетов республика көлемінде осы жұмыстың басы-қасында болды. Л.И.Мирзоянның ұсынысымен ол 1935 жылдан КазЦИК-тің төрағасы болып сайланады. Осы қызметін «халық жауы» болып ұсталғанша адал атқарды.

ҚазПИ-дің ұзақ жылдар директоры болған, қазір республикалық дәрежедегі дербес зейнеткер, академик ағамыз Серғазы Толыбеков былай деп еске алады:

– Ұзекең бойы еңсели, толық келген, қараторы жүзді, кең мандайлы, шашын қырғызып тастап жүретін кісі болатын. Мінезі де сабырлы, асығыс іс істемейтін, жұртқа қадірлі, ақылды адам еді. Онда Ұзекең 40-тың үстіндегі азамат. Жұрт оны құрметтеп, сол кездің өзінде «елдің ақсақалы» деп сыйлаушы еді. Менің студент кезім. ҚазПИ студенттерінің жиналысы болды. Жиналысты мен басқардым. Сонда Ұзекең қатысты. Ол кісіге сөз бердім. Ұзекең өз сөзінде ұлттық маман кадрлардың жетіспейтіндігі жөнінде әңгіме қозғады. Оның ұлағатты сөзі жиналғандардың бәріне айрықша әсер етті.

«Қазақ әдебиеті» газетінің 1989 жылғы қыркүйектің 22-сі күнгі санында «Қасіретті күндердің бір белгісі» деген Бексұлтан Нұржекеевтің архивтен алған дәлелді деректері жарияланды. Онда бұрынғы Торговая көшесі мен Пролетар көшесінің қиылысында ашаршылыққа ұшырағандарға көмек ретінде ортақ дәмхана – қара қазан орнату жөнінде Ұзақбай Құлымбетовтің нұсқауы көрсетілген. «Өте құпия» деп белгі қойылған сол бір сарғыш тартқан қағаздың қаншалықты сыры бар екендігін кім білсін, алайда үлкен жүректілікпен, батылдықпен нұсқау берген Ұзақбай Құлымбетовтің өзі екендігі айтылған.

Халқымыздың рухани, мәдени байлықтарын жан-жақты көрсетіп, оны әрі қарай өркендету үшін ол көптеген шұғыл шаралар жасаған ақылды ел ағаларының бірі болды.

Қиындығы мол ашаршылық апатынан соңғы сол жылдарда қысқа мерзімде әрі республика халық шаруашылығының сан-салалы қыруар жұмыстары бастан асып жатқанда, оған қоса мәдениетке де мойын бұру дегеніңіз қайдан ғана онайға түссін?

Басқасын былай қойғанда, 1930 жылдардағы голощекиндік саясатқа батыл қарсы шығып, аштыққа ұшыраған халқы үшін Бөкейханов, Байтұрсынов, Рысқұлов, Қожанов, Сәдуақасов, Сейфуллин сияқты қайраткерлермен бірге жүріп күрескен Құлымбетовтің азаматтық тұлғасы республикамыздың тарихынан өзінің лайықты орнын алуы керек-ақ.

Ендігі жерде үнсіз қалуымыз азаматтығымыз бен адамгершілігімізге сын, ұрпақтық борышымыз бен намысымызға зор нұқсан.

Сондықтан Құлымбетовтің есімін халқына қайтадан таныту қажет деп есептеп, төмендегі шараларды іске асыру болашақ ұрпақ алдындағы барша-мыздың парызымыз деп санаймыз. Олар:

1. Алматы қаласында кезінде өзі 8 жыл тұрған (1929–1937) Калинин атындағы көшеге атын беру, оның өмірі мен еңбек жолы туралы кітап, кинофильм шығару;

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

2. Қазақстанның алғашқы астанасы болған, Құлымбетов кезінде бес жыл (1925 – 1929 жж.) қызмет атқарған Қызылорда қаласындағы бір орталық көшеге және 1990 жылы ашылған Қызылорда ауылшаруашылық институтына есімін беру;

3. Туып-өскен жері Ақтөбе облысындағы бұрынғы Ырғыз уезі негізінде құрылған қазіргі Комсомол ауданын және өзі туған Ырғыз ауданының «Ырғыз» совхозын бұдан былай Құлымбетовтің есімімен атау.

Халқы үшін еңбек етіп, құрбан болған Құлымбетовтің туғанына 100 жыл толу мерейтойын қалың халқы риза болатындай дәрежеде өткізу – республика алдындағы парасатты парыздың бірі.

Мардан Байділдаев

Армиял Тасымбеков

Бүкілодақтық «Мемориал» қоғамы ұйымдастыру
комитетінің және Қазақ республикалық тарихи-ағарту
«Әділет» қоғамының басқарма мүшелері.

№50

**Қазақстанның ерікті тарихи-ағарту «Әділет» қоғамы бір топ мүшелерінің
Қазақ КСР Президенті Н.Ә. Назарбаевқа, Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің
төрағасы Е.М. Асанбаевқа, Қазақ КСР КП ОК хатшысы Ө. Жәнібековке,
КСРО халық депутаты, жазушы М.Шахановқа жазған өтініш хаты**

Алматы қ.

6 ақпан 1991 жыл. Түпнұсқа.

Халқымыздың атынан өтініш хат

1991 жылы 18 наурызда республикамыздың көрнекті партия, совет, мемлекет, қоғам қайраткері және азамат соғысының күрескері Ұзақбай Желдірбайұлы Құлымбетовтің туғанына 100 жыл толады.

1920 жылдан Коммунистік партия мүшесі Құлымбетов 1891 жылы 18 наурызда Ырғыз уезі, Аманкөл болысында туып, 1910 жылы Ырғыз уездік екі кластық орыс-қазақ училищесін, 1912 жылы Ақтөбе мұғалімдер семинариясын бітірген соң туған ауылына келіп мұғалім болды.

1917–1918 жылдары Ырғыз уезіндегі ақ гвардияшылармен жан аямай күресті. 1919–1925 жылдары Ырғыз революциялық комитетінің төрағасы, Ақтөбе губерниялық халық-ағарту, губерниялық партия комитеті үгіт-насихат бөлімдерінің меңгерушісі болып істеді.

1925–1935 жылдары 10 жыл Құлымбетов Қазақстанның Мемлекеттік жоспарлау комиссиясының төрағасы, онымен бірге, Қазақ АССР Халық комиссарлары советі төрағасының бірінші орынбасары /Қызылорда, Алматы/ қызметтерін – екі жұмысты қоса атқарды.

1935 жылдан 1937 жылдың 2 тамызына дейін, яғни «халық жауы» деген жалған жаламен Алматы түрмесіне жабылғанға дейін Құлымбетов Қазақ советтік Социалистік республикасы Орталық атқару комитетінің (КазЦИК) төрағасы болды. Сондай-ақ ол бүкілодақтық Коммунистік (большевиктер) партиясы Қазақ өлкелік 5-8 конференцияларының делегаты, ал 1925–1937 жылдары өлкелік және Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің үздіксіз бюро мүшесі болып 12 жыл /Қызылорда, Алматы/, 1924–1937 жылдары Қазақ ССР Орталық атқару комитетіне мүше болып 13 жыл сайланды /Орынбор, Қызылорда, Алматы/.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Қазақстандағы отызыншы жылдардағы үш қайраткердің екеуі – Л.И.Мирзоян мен О.Ж.Исаев Москвада 1938 жылы май айында атылды. Ал, үшіншісі – Құлымбетовті әдейі бөліп алып, Қазақстанға қалдырды. Сөйтіп, Алматы қаласы, қазіргі Дзержинский көшесі, 108-үйде (бұрынғы НКВД түрмесі, қазіргі КГБ кеңсесі) 18 қайраткермен қосып (Жүргенов, Ескараев, Сырғабеков, Ж.Садуақасов – бұлардың барлығы да сол кезде Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің бюро мүшелері), 1938 жылдың 22-наурызында «халық жауы» деп атты. Аталғандардың ең басында Құлымбетов бар. Бұларды халқымыз сол кезде «Оққа ұшқан 19 нарком» деп атаған еді. Ал олардың сүйектері қапшыққа салынып, Алматы облысының Іле ауданы, «Боралдай» сайына, халық осыған байланысты «Қандысай» атап кеткен жерге апарып көмілді.

18 жыл бойы (1938 – 1956 жж.) «Алжир» түрмесі («Отанын сатқан опасыздар әйелдерінің Ақмоладағы лагері»), тағы басқа қылмыскерлер жазаланатын орындарда азапта болып, айдаудан елге келген соң Құлымбетовтің жұбайы Әйіш Оспанқызы Құлымбетова заң орындарына арыз, хаттар жазып, азаматтық және партиялық тұрғыдан күйеуі Құлымбетовті ақтап алды. Ұрпақтары мен туғантуыстары да әкесі мен шешесі ақталғанға дейін, 20 жыл бойы қуғын-сүргінде болып, азапты өмір сүрді. Алайда, 47 жасында қыршын кеткен Құлымбетовтің атылып қаза тапқанына 53 жыл, ақталғанына 33 жыл болса да, ол туралы ақиқатты айтпай, әділетсіздікке салынып, әлі күнге дейін аузымызды ашпай, үнсіз қалып отырмыз.

Құлымбетовтің 70, 80, 90 жылдығын атап өту жөнінде тиісті орындарға өз кезінде жазылған өтініш, арыз, телеграмма, хаттардың ешбірі де тыңдалмай жауапсыз қалды.

Құлымбетовпен қызметтес, замандас, тағдырлас болған Мирзоян, Исаев, Рысқұлов, Қожанов, Асфендияров, Жүргенов, Сырғабеков, Қабылов, Жандосов, т.б. қайраткерлер халқымызға қайта оралып, республикалық, тіпті, кейбірі Одақтық дәрежеде тарихымыздан өздерінің лайықты орындарын алды. Атап айтқанда, олар туралы кітаптар, кинолар шығарылды, бюстері қойылды, аудан, жоғары оқу орны, ауыл-село аттарына олардың есімдері берілді. Ал, жазықсыз атылған Құлымбетов КПСС-тің XX съезінде ақталса да 35 жылдан бері қозғаусыз жатыр. «Халқымның табанына кірген шөгір менің жүрегіме қадалсын» деген қазақ халқының ержүрек асыл азаматы Құлымбетовтің еңбегін ескермей еш еттік. Халқымыз: «Өлімнен ұят күшті» дейді. Ұят жасап, имансыздыққа салындық.

Республикамыздың тарихындағы сан түрлі аумалы-төкпелі, қиын-қыстау кездердің өзінде де Құлымбетов, өзінің 47 жыл қысқа өмірінің тура 20 жылын /1917 – 1937 жж./ партия мен халыққа шынайы да адал қызмет етуге жұмсап, ел қамын жеген еңіреген ер, абзал азамат екендігін тапжылмас табандылығымен іс жүзінде көрсетті.

Басқасын былай қойғанда, 1930 жылдардағы голощекиндік саясатқа батыл қарсы шығып, аштыққа ұшыраған халқы үшін Бөкейханов, Байтұрсынов, Рысқұлов, Қожанов, Садуақасов, Сейфуллин сияқты қайраткерлермен бірге жүріп, шыбын жанын шүберекке түйіп күрескен Құлымбетовтің елден ерек сiңiрген азаматтық тұлғасы республикамыздың тарихынан өзінің лайықты орнын алуы керек-ақ.

Бүгінгі 1991 қой жылын көріп отырған біздердің демократия мен жариялылықтың сан түрлі сайысы кең етек жайған кезде, ендігі жерде Құлымбетов туралы үнсіз қалуымыз азаматтығымыз бен адамгершілігімізге сын, ұрпақтық борышымыз бен намысымызға зор нұқсан.

Сондықтан біздер, Құлымбетовпен үзегілес, қызметтес, тағдырлас болған әрі 1937 жылдың зобалаңына ұшыраған саусақпен санарлықтай азғана тірі қалған жолдастары, сонымен бірге ұрпақтары, жерлестері және республикалық ерікті тарихи-ағарту «Әділет» қоғамы оның есімін халқына қайтадан таныту қажет деп есептеп, төмендегі шараларды іске асыру болашақ ұрпақ алдындағы баршамыздың парызымыз деп санаймыз:

1. Алматының қақ ортасындағы сұр үйде /Дзержинский, 108/ атылып, халқымыз «Қандысай» атап кеткен айдаладағы «Боралдайға» көмілген Құлымбетовтің сүйегі жатқан жерге бәріміз басымызды иіп, дұға-құран оқып тұру үшін оның 100 жылдығына дейін ескерткіш белгі орнатуды.

2. Құлымбетовтің туғанына 100 жыл толу мерейтойын республикалық дәрежеде кеңінен атап өтуді, осыған орай салтанатты мәжілісті Алматы қаласындағы Орталық концерт залында /Комсомол, 8 Март көшесі/ өткізуді және онда баяндама жасауды Қазақ ССР Жоғарғы Советінің төрағасы Е.М.Асанбаев жолдасқа немесе Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің хатшысы, тарихшы-ғалым Өзбекәлі Жәнібеков жолдасқа тапсыруды.

3. Жазықсыз жазаланып, атаусыз қалып отырған қателігімізді түзеу үшін Құлымбетовтің өмірі мен еңбек жолы туралы кітап шығаруды тарих ғылымының кандидаттары Қойгелдиев /партия тарихы институтынан/, Байдосов /Ақтөбе педагогика институтынан/, Ырғыз тарихи-өлкетану музейінің меңгерушісі Мырзабаев жолдастарға, кинофильм дайындауды «Алжир» фильмінің авторы Тасымбеков, О.Сүлеевке тапсыруды.

4. Құлымбетовтің есімін болашақ ұрпақтар есінде мәңгі қалдыру мақсатында:

а. Алматы қаласында кезінде өзі 8 жыл тұрған (1929–1937) Калинин атындағы көшеге, Орталық концерт залына /талай жиындарды сонда өткізген/, Алматы халық шаруашылығы институтына /Мемлекеттік жоспарлау комиссиясында 10 жыл еңбек еткендігін ескеріп/ оның есімін беруді.

ә. Қазақстанның алғашқы астанасы болған, Құлымбетов кезінде бес жыл (1925 – 1929 жж.) қызмет атқарған Қызылорда қаласындағы бір орталық көшеге және 1990 жылы ашылған Қызылорда су шаруашылығы-құрылыс институтына есімін беруді.

б. Бұрынғы өзі оқыған мұғалімдер семинариясы /1910–1912/ негізіндегі Ақтөбе педагогикалық училищесі мен Ақтөбедегі бір орталық көшеге есімін беруді.

в. Туып-өскен жері Ақтөбе облысындағы бұрынғы Ырғыз уезі негізінде құрылған қазіргі Комсомол ауданын және өзі туған Ырғыз ауданының «Ырғыз» совхозын бұдан былай Құлымбетовтің атымен атауды.

г. Туған жері Ақтөбе облысында 100 жылдығына орай салтанатты жиын өткізуді /Золотарев жолдасқа/, республиканың тандаулы ақындарының қатысуымен ақындар айтысын ұйымдастыруды /Қазақ СС Мәдениет жөніндегі комитеті төрағасы Қ.Саудабаев жолдасқа/.

Қайғылы қазаға ұшыраған халқының парасатты перзенті Құлымбетовтің туғанына 100 жыл толу мерейтойын қалың халққа риза болатындай дәрежеде өткізуге ықпал етіп, жәрдемдеседі деп Сіздерге сенім білдіреміз. Осы хат қалың көпшіліктің сан рет сұрауымен, алды 100 жасқа қадам басқан қартайған қариялар – Жүсіпбек Арыстанов, Ермекәлі Нығыметов, Ишанбай Қарақұлов, орта буын – Шолпан Байтұрсынова, Мардан Байділдаев, Орынша Қарабалина-Құлымбетова, кіші буын – Ратбек қажы Нысанбайұлы, Надежда Лушникова, Мұхтар Шаханов, яғни үш ұрпақ өкілдерінің қатысуымен жазылып отыр.

Материалдар мен құжаттар жинағы

1925 жылдан Компартия мүшесі, Қазақстан Коммунистік /большевиктер/ партиясы Орталық Комитетінің тұңғыш І-ші съезінде /1937 ж. 5-12 июнь/ сайланған бюро мүшесі, республикадағы Ленин орденінің алғашқы иегерлерінің бірі /1934/, Одақтық дәрежедегі зейнеткер, 87 жастағы /1904 ж.т./

(қолы) Жүсіпбек Арыстанов

1926 жылдан Компартия мүшесі, республикалық дәрежедегі зейнеткер, 89 жастағы /1902 ж.т./

(қолы) Еремекқали Нығыметов

1924 жылдан Компартия мүшесі, республикалық дәрежедегі зейнеткер, 85 жастағы /1906 ж.т./

(қолы) Айтжан Бутин

Республикалық дәрежедегі зейнеткер, 81 жастағы /1909 ж.т./

(қолы) Бекболат Мұстафин

Ахмет Байтұрсыновтың қызы, еңбек ардагері, зейнеткер, 76 жастағы /1916 ж.т./

(қолы) Шолпан Ахметқызы Байсалова-Байтұрсынова

Құлымбетовтің туған балалары /Ақтөре, Кәбіра, Бостан, Орынша, Болат/ атынан – 1956 жылдан Компартия мүшесі, Құлымбетовтің қызы, Одақтық дәрежедегі зейнеткер, 59 жастағы /1932 ж.т./

(қолы) Орынша Ұзақбайқызы Қарабалина-Құлымбетова

Құлымбетовтің туған жерінен Алматыға – жоғарғы партия, үкімет орындарына арнайы жіберілген өкілі, Ақтөбе облысы, Ырғыз ауданындағы тарихи-өлкетану музейінің меңгерушісі, 36 жастағы /1955 ж.т./

(қолы) Бекарыстан Боранқұлұлы

1931 жылдан Компартия мүшесі, Біріккен Ұлттар Ұйымы жанындағы Бүкілдүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының expertі, ССРО Медицина Ғылым Академиясының корреспондент-мүшесі, Қазақ ССР-ң және Қарақалпақ АССР-ың еңбегі сіңген ғылым қайраткері, Ұлы Отан соғысының ардагері, бірінші сайланған ССРО Жоғарғы Советінің депутаты /1937 ж./, Одақтық дәрежедегі зейнеткер, 81 жастағы, /1909 ж.т./

(қолы) Ишанбай Қарақұлов

Қазақ ССР-і Халық депутаты, Қазақстан мұсылмандар діни басқармасының бас мұфтиі, Араб республикасының жоғары дәрежелі орденінің иегері /1990 ж./, 51 жастағы, /1940 ж.т./

(қолы) Рәтбек қажы Нысанбайұлы

1972 жылдан Компартия мүшесі, Алматы облыстық Советінің халық депутаты, Қазақ ССР-ң мәдениетіне еңбегі сіңген қызметкері, Жамбылдың ақындық мектебінің ректоры, республикалық Ленин комсомолы сыйлығының лауреаты, ақындардың республикалық екінші айтысының жүлдегері, 51 жастағы /1940 ж.т./

(қолы) Надежда Лушникова

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

1947 жылдан Компартия мүшесі, Алматы қалалық Советінің халық депутаты, халықаралық фольклор фестивалдерінің 2 мәрте лауреаты, Бүкілодақтық ерікті тарихи-ағарту «Мемориал» қоғамы ұйымдастыру комитетінің мүшесі /Москва, 1989 ж./, республикалық ерікті тарихи-ағарту «Әділет» қоғамы төрағасының орынбасары, Қазақстанның «Азат» азаматтық қозғалысының ақсақалы, зейнеткер, 65 жастағы /1926 ж.т./

(қолы)

Мардан Байділда Келдібаев

қв. тел. 61-00-97

№51

Ақтөбе облысы Ырғыз ауданы бір топ соғыс және еңбек ардагерлерінің Қазақ КСР президенті Н.Ә. Назарбаевқа жолдаған хаты

Ырғыз с.

25 мамыр 1990 ж. Түпнұсқа.

Республикамыздың көрнекті партия және мемлекет қайраткері, 1920 жылдан КПСС мүшесі Құлымбетов Ұзақбай Желдірбайұлының туғанына 1991 жылы наурызда 100 жыл толады.

Ұ.Ж.Құлымбетов Ақтөбе облысының бұрынғы Ырғыз уезінің Совет үкіметін орнатуға және нығайтуға белсене араласты. Ол біздің республикамызда социалистік құрылыс ісіне қомақты үлес қосты.

Ұ.Ж.Құлымбетовтің өмірі мен қызметінің негізгі кезеңдері: Ырғыз уезі Аманкөл болысында 1891 жылы 5 наурызда дүниеге келді. Ауыл мектебін, 1912 жылы Ақтөбедегі педагогикалық курсты бітірген соң, Ырғыз 2 кластық орыс-қазақ училищесінде мұғалім болды. 1919–1923 жылдары Ырғыз большевиктер ұйымының жетекшісі, Ақтөбе уездік, губерниялық оқу бөлімдерінің, қамсыздандыру бөлімінің менгерушісі, 1923–1925 жылдары Ақмола губерниялық Совет атқару комитеті төрағасының орынбасары және төрағасы, 1925–1935 жылдары Қазақ АССР-і халық шаруашылығы Советінің, республикалық жоспарлау комиссиясының төрағасы, Қазақ АССР-і халық комиссарлары Советі төрағасының орынбасары болып қызметтер атқарды.

1935 жылдан 1937 жылға дейін Ұ.Ж.Құлымбетов жоғары мемлекеттік басшылық қызмет, Қазақ ССР-і Орталық атқару комитетінің төрағасы қызметін атқарды. Ол Бүкілодақтық коммунистік большевиктер партиясы Қазақ өлкелік 5-8 конференцияларының делегаты, өлкелік комитеттің бюро мүшесі болып сайланды. 1924 жылдан 1945 жылға дейін Қазақ ССР-і Орталық атқару комитетіне, Бүкілодақтық Орталық атқару комитетіне мүше болып сайланды. Ұ.Ж.Құлымбетов 1938 жылы сталиндік жазықсыз жазалаудың құрбаны болды.

Құрметті, Нұрсұлтан Әбішұлы!

Осы аяулы ел азаматының есімін болашақ ұрпақ есінде мәңгі қалдыру мақсатымен оның 100 жылдық мерей жасын республикалық көлемде атап өту және туған жері Ырғыз ауданының орталығындағы Ұ.Ж.Құлымбетов атындағы көшеге оның ескерткішін орнату қажет деген ұсынысымызды білдіреміз. Ескерткішке қажетті қаржыны аудан еңбекшілері бөлуге әзір. Осы мәселеге Сіз қолдау жасап, көмектеседі деп сенеміз.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Ырғыз ауданы еңбекшілерінің атынан бір топ соғыс және еңбек ардагерлері:

1. Ізмағанбетов Қ. (қолы)
2. Нақыпбеков Б. (қолы)
3. Ділманов Т. (қолы)
4. Қосмұратов Қ. (қолы)
5. Төлегенов О. (қолы)
6. Бердібаев С. (қолы)
7. Әмірханов К. (қолы)
8. Алманов Ж. (қолы)
9. Тұрманбетов І. (қолы)
10. Қожахметов Т. (қолы)
11. Маханов Р. (қолы)
12. Кенжеханов С. (қолы)
13. Жолаев С. (қолы)
14. Бердалиев М. (қолы)
15. Мәтеков А. (қолы)
16. Балданов Т. (қолы)
17. Аманжолов Н. (қолы)

№52

**Қазақстан КП ОК жанындағы партия тарихы институтының
Ақтөбе облысы Ырғыз ауданы Ырғыз селосы соғыс және еңбек
ардагерлер кеңесіне жолдаған жауап хаты**

7 тамыз 1990 жс. Түпнұсқа.

Құрметті жолдастар!

Сіздердің Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетіне жазған хаттарыңызға Қазақстан Компартиясы Орталық Комитеті жанындағы партия тарихы институты мына төменде келтірілген материалды хабарлайды: Құлымбетов Ұзақбай Желдербайұлы /1891 – 1938/, 1920 жылдан партия мүшесі. 1912 – 1919 – Ырғыз және Торғай уездерінде мұғалім; 1919 – 1923 жж. – Ырғыз уездік атқару комитетінде бөлім бастығының орынбасары, одан кейін Ақтөбе губерниялық әлеуметтік қамсыздандыру бөлімінің бастығы, Ақтөбе губерниялық комитетінің үгіт және насихат бөлімінің меңгерушісі; 1923 – 1925 жж. – Ақмола губерниялық атқару комитетінің председателі; 1925 – 1934 жж. – ҚазАССР халық шаруашылығы Орталық советінің председателі, содан кейін қазақ Халық комиссарлар советі председателінің орынбасары және ҚазАССР Жоспарлау комиссиясында председатель, сауда халық комиссары; 1935 – 1937 жж. – ҚАССР /Қаз ССР/ Орталық атқару комитеті председателі. ВКП (б) Қазақ өлкелік комитетіне мүше және бюро мүшесі болып, бірқатар Қазақстан өлкелік партия конференцияларына және Қазақстан Компартиясы І съезінде делегат болып сайланған, ВЦИК-қа мүше, Кеңестер съезіне делегат болып сайланған. 1937 жылы жазаланған. 1958 жылы ақталған.

Институттың 1991 жылғы мерекелік жоспарында революцияға және азамат соғысына белсенді атсалысушы, республиканың көрнекті партия және мемлекет қайраткері Құлымбетов Ұзақбай Желдербайұлы жолдастың туғанына 100 жыл толуын тойлау көзделген.

Институт директорының
орынбасары (қолы)

Н. Жағыпаров

Ұ. Құлымбетовтің кітаптары мен мақалалары:

1. Құлымбетов Ұ. Совет әйелдері – толық праволық азамат: Қазақстан қыз-келіншектерінің республикалық I съезінде сөйлеген сөзі – Алматы, 1936. – 22 б.
2. Құлымбетов Ұ. Қазақстан мал шаруашылығы. – Алматы, 1935. – 40 б.
3. Құлымбетов Ұ. Қазақстанның мәдениетті шаруа құрылысы. – Алматы, 1935. – 20 б.
4. Кулумбетов У. За большевистское воспитание женской молодежи Казахстана. – Алма-Ата: Казиздат, 1936. – 56 с.
5. Кулумбетов У. Районирование Казахстана (тезисы для доклада на русском языке). – Кызыл-Орда: Казгосплан, 1928.
6. Кулумбетов У. О мероприятиях по укреплению и дальнейшему развитию животноводства в Казахстане. – Алма-Ата: Крайогиз, 1935.
7. Материалы о состоянии промышленности Казахстана и важнейших мерах к ее развитию. – Кызыл-Орда: КЦСНХ, 1926. – 327 с. (Кн. без тит. листа и окончания)
8. Қазақстан кәсіп шаруасының осы күнгі халі мен оның болашағы // Қызыл Қазақстан. – 1926. – №19–21. –65–75-бб.
9. Қазақстан өнеркәсібін күшейту туралы мәжіліс // Еңбекші қазақ. – 1927. – 1 май. – №92 (529).
10. Қазақстанды аудандау мәселесі // Еңбекші қазақ. – 1927. – 8 май.
11. Келешекті бесжылдық жоспар // Еңбекші қазақ. – 1927. –18 ноябрь. – №265.
12. Ұлыстың ұлы күнгі жиын // Еңбекші қазақ. – 1930. – 6 октябрь. – №222 .
13. Батыс Қазақстанда социалдық мал шаруашылығының міндеттері туралы // Мал шаруашылығының техникасын үйрен. – 1935. – №4-5 (май-июнь). – 1–3-бб.
14. XV жыл Қазақстанда Кеңес құрылысы // Ауыл коммунисі. – 1935. –№10. – 29–44-бб.
15. Речь тов. Кулумбетова (Вторая сессия ЦИК СССР VII созыва) // Казахстанская правда. – 1936. – 17 января. – №14.
16. Қазақ халқы сүйген ер // Қазақ әдебиеті. – 1936. – 15 март. – №11 (76).
17. За первенство в спартакиаде Среднеазиатских республик // Казахстанская правда. – 1936. – 5 июня. – №128.
18. На свекловичных полях // Казахстанская правда. – 1936. – 4 июля. – №127.
19. Қазақстан Орталық атқару комитеті сессиясының қорытындысы // Ауыл коммунисі. – 1936. – №4. – 13–19-бб.
20. Орденді стахановшылардың іс-тәжірибесі толық іске асын // Ауыл коммунисі. – 1936. – №6. – 32–53-бб.
21. Гүлденген Қазақстан // Ауыл коммунисі. – 1936. – №9–10. –23–28-бб.
22. Құлымбетов жолдастың съезді ашардағы сөзі // Социалды Қазақстан. – 1936. – 12 октябрь. – №236 (3940).
23. Отанын тапқан ұйғыр халқы // Социалды Қазақстан. – 1937. – 1 март. – №49 (4353).

Материалдар мен құжаттар жинағы

Құжаттар көрсеткіші / Перечень документов

1. Автобиография. 5 апреля 1924 г.
2. Доклад о перспективах развития промышленности в Казахстане. 11 апреля 1925 г.
3. Из отчета заседания бюро Казкрайкома РКП (б). 29 ноября 1925 г.
4. Доклад ЦСНХ о перспективах 5-летнего плана развития промышленности КССР. 29 мая 1926 г.
5. Сведения в Краевую контрольную комиссию ВКП (б) по вопросу организации коммунистической партии КССР. октябрь 1926 г.
6. Из отчета объединенного заседания Бюро Казкрайкома, Президиума Краевой Контрольной комиссии ВКП (б) и фракций Совнаркома и КазЦИКа по вопросу о Совещании националов – членов ВЦИК и ЦИК Союза ССР в Москве под председательством т. Рыскулова. 18 декабря 1926 г.
7. Объяснительная записка У. Кулумбетова председателю комиссии ЦК ВКП (б) по чистке т. Богданову. 3 июля 1929 г.
8. Қазақстанның VII партия конференциясы мен Өлкелік партия комитетінің I пленумында Өлкелік партия комитеті мен бақылау комитетіне мүше болып сайланғандардың тізімі. 6 маусым 1930 ж.
9. Өлкелік партия комитетінің I пленумында қаралған мәселелер мен Өлкелік комитеттің бюро мүшелерін және кандидаттарын, жауапты хатшыларын, өлкелік газеттердің редакторларын сайлау барысы жайында 6 маусым 1930 ж.
10. Қазақстандағы автомобиль, мотоциклдердің есебін қайта алу және шоферлердің тіркелуі турасындағы Қазақстан ХКС-нің бұйрығы. 13 маусым 1930 ж.
11. 1930 – 1931 жылдың диірмен салығы туралы Қазақстан Халық комиссарлары кеңесінің қаулысы. 1 шілде 1930 ж.
12. Алматыда өтетін қалалық кеңестің мерекелік пленумы туралы және осы пленумда Ұ.Құлымбетовтің баяндама жасайтындығы жөніндегі қалалық кеңестің қаулысы. 2 қазан 1930 ж.
13. Бюджет қызметкерлерінің жалақысы туралы Қазақстан Халық комиссарлары кеңесінің қаулысы. 7 қазан 1930 ж.
14. Қызметшілердің бір мекемеден екінші мекемеге ауысатындығы туралы Қазақстан Халық комиссарлары кеңесінің қаулысы. Қазан 1930 ж.
15. Бұрынғы Алматы мен Сырдария округтерін шетке бау-бақша өсімдіктерін шығарып тұратын округ деп жариялау туралы Қазақстан Халық комиссарлары кеңесінің қаулысы. Қазан 1930 ж.
16. Май тұқымдарын тапсыру жөніндегі Қазақстан Халық комиссарлары кеңесінің қаулысы. Қазан 1930 ж.
17. Қазақстан қолөнері кәсібі кооперативінің күйі туралы Қазақстан Халық комиссарлары кеңесінің қаулысы. 22 қазан 1930 ж.
18. Қазақстан Халық комиссарлары кеңесінің өз мамандық жолынан бөтен қызметте жүрген оқытушыларды қайтадан оқытушылыққа жегу туралы қаулысы.
19. Қазақстан аймағында сенбілік ұйымдастыру туралы жарлық.
20. Пішенді дайындау жөнелту туралы Қазақстан Халық комиссарлары кеңесінің қаулысы.
21. Қазақстанды ауыл шаруашылығын аудандау туралы Қазақстан Халық комиссарлары кеңесінің қаулысы. 15 желтоқсан 1930 ж.

22. Мал терісін жеке адамдарға жинауға тыйым салған қаулы. Желтоқсан 1930 ж.

23. Одақтық, өлкелік маңызы бар өндіріс дүкендері мен ұйымдардың жоспар тәртібі туралы Қазақстан Халық комиссарлары кеңесінің қаулысы. 18 желтоқсан 1930 ж.

24. Қазақстан өлкелік партия комитетінің кезекті екінші пленумы Алматы қаласында 1931 жылы 3 ақпанда болатындығын білдіретін құлақтандыру. 7 қаңтар 1931 ж.

25. Алматы қаласында «Большевик» журналы шығатындығы және оған жазушылардың арасында Ұ. Құлымбетовтің барлығы туралы хабарлама.

26. Мал жасыруға қарсы күрес жүргізу туралы Қазақстан Орталық атқару комитеті мен Қазақстан Халық комиссарлары кеңесінің қаулысы. 20 ақпан 1931 ж.

27. Қазақстан Орталық Кеңес Комитеті президиумы мүшелерінің тізімі.

28. Қазақстанды ғаріп-ғасерлер кооперативіне жәрдемдесу туралы Қазақстан Халық комиссарлары кеңесінің қаулысы. 6 наурыз 1931 ж.

29. Мәскеуге қызмет бабындағы командировкалар туралы Қазақстан Халық Комиссарлары Кеңесінің қаулысы. 14 наурыз 1931 ж.

30. Ұнды біркелкі тарттыру және тарттырудың мөлшері жөніндегі комиссарлар кеңесінің 1930 ж. 21 қыркүйектегі қаулысын өзгерту туралы қаулысы. 16 наурыз 1931 ж.

31. Выписка из протокола заседания бюро Казкрайкома ВКП(б) по вопросу поездки откочевавших в Среднюю Азию казахов. 15 февраля 1934 г.

32. Выписка из протокола заседания бюро Казкрайкома ВКП(б) о сессии КазЦИКа. 22 февраля 1934 г.

33. Выписка из протокола заседания Бюро Казкрайкома ВКП (б) о командировании Кулумбетова в Москву. 19 апреля 1934 г.

34. Выписка из протокола заседания бюро Казкрайкома ВКП (б) по обсуждению новой карты Казахстана. 11 марта 1935 г.

35. Выписка из протокола заседания бюро Казкрайкома ВКП (б) по обсуждению проекта образцовых школ. 11 марта 1935 г.

36. Личная карточка. 5 ноября 1935 г.

37. Выписка из протокола заседания бюро Казкрайкома ВКП (б) о поездке У. Кулумбетова в Южно-Казахстанскую область. 15 ноября 1935 г.

38. Выписка из протокола заседания бюро Казкрайкома ВКП (б) по обсуждению состава Краевого комитета нового алфавита. 15 ноября 1935 г.

39. Сопроводительное письмо Секретариата Президиума ЦИКа КАСССР в Казкрайком ВКП (б). Личный листок по учету кадров. 26 августа 1936 г.

40. Бұрынғы Торғай облысындағы қазақ еңбекшілерінің патшаға қарсы ұлт бостандығы жолындағы көтерілісінің басшысы Амангелді Имановты мәңгі есте сақтау туралы Қазақстан Орталық атқару комитеті президиумының қаулысы. 16 қыркүйек 1936 ж.

41. Ұ.Құлымбетовтің Ащысай кеніне барғандығы жөнінде «Социалды Қазақстан» газетіне жарияланған Серікбаевтың «Құлымбетов жолдас Ащысай кенінде» атты мақала. 12 қазан 1936 ж.

42. Выписка из протокола заседания бюро Казкрайкома ВКП (б) об упразднении комитета по коренизации. 20 октября 1936 г.

43. Из стенограммы I-го съезда Коммунистической партии (большевиков) Казахстана. 5-12 июня 1937 г.

44. Автобиография. 14 июня 1937 г.

Материалдар мен құжаттар жинағы

45. Справка ЦК ВКП (б) на бывшего председателя ЦИК УД. Кулумбетова. не ранее ноября-декабря 1937 г.

46. Справка Военной коллегии Верховного суда СССР о посмертной реабилитации У. Кулумбетова. 30 апреля 1958 г.

47. Архивная справка Института партии при ЦК КП Казахстана – филиала ордена Ленина Института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. 24 ноября 1990 г.

48. ССРО халық депутаты М. Шахановтың Қазақстан КП ОК хатшысы Ө.Жәнібековке жолдаған хаты. 14 ақпан 1991 ж.

49. Бүкілодақтық «Мемориал» қоғамы ұйымдастыру комитетінің және Қазақ республикалық тарихи-ағарту «Әділет» қоғамының басқарма мүшелері М.Байділдаев пен А.Тасымбековтің Ұ.Құлымбетовтің туғанына 100 жыл толуына орай «Алматы ақшамы» газетіне шығарған «Елім деп туған ер еді» мақаласы. 21 наурыз 1991 ж.

50. Қазақстанның ерікті тарихи-ағарту «Әділет» қоғамы бір топ мүшелерінің Қазақ КСР Президенті Н.Ә.Назарбаевқа, Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің төрағасы Е.М.Асанбаевқа, Қазақ КСР КП ОК хатшысы Ө.Жәнібековке, КСРО халық депутаты, жазушы М.Шахановқа жазған өтініш хаты. 6 ақпан 1991 жыл.

51. Ақтөбе облысы Ырғыз ауданы бір топ соғыс және еңбек ардагерлерінің Қазақ КСР президенті Н.Ә.Назарбаевқа жолдаған хаты. 25 мамыр 1990 ж.

52. Қазақстан КП ОК жанындағы партия тарихы институтының Ақтөбе облысы Ырғыз ауданы Ырғыз селосы соғыс және еңбек ардагерлер кеңесіне жолдаған жауап хаты. 7 тамыз 1990 ж.

Пайдаланылған архив қорлары мен мерзімді баспасөз тізімі
Список использованных периодических и архивных фондов

Қазақстан Республикасы Президент архиві (ҚР ПА)
Архив Президента Республики Казахстан (АП РК)

- 7 – Қазақ КСР Президенті
- 141 – БК (6)П Қазақ өлкелік комитеті
- 708 – Қазақстан Коммунистік партиясының Орталық Комитеті
- 719 – Қазақ Өлкелік бақылау комиссиясы.

Мерзімді баспасөз
Периодическая печать

«**Ауыл коммунисті**» – қазіргі «Ақиқат» журналының 1930 жылдардағы атауы. Алғаш РК(6)П Қазақстан өлкелік комитетінің «саясат, білім, шаруашылық һәм әдебиет» органы ретінде шыққан. 1922 жылдан «Қызыл Қазақстан» атауымен жарияланған. Журнал қазақ еңбекшілеріне Кеңес өкіметі мен Коммунистік партия саясатын түсіндіруді мақсат етті. Әр жылдары «Ауыл коммунисті» (1932 ж. қыркүйек), «Коммунист» (1938 ж. мамыр), «Қазақстан большевигі» (1945 ж.), «Қазақстан коммунисті» (1952 ж. қараша) болып өзгерді. 1991 жылдан кейін қазіргі атпен шыға бастады. (ҚҰЭ. 1-т. Алматы: Қазақ энциклопедиясының бас редакциясы, 1998. 182-б.)

«**Еңбекші қазақ**» – республикалық «Егемен Қазақстан» қоғамдық саяси газетінің бұрынғы атауы. «Ұшқын» деп бастаған газет 1919 ж. 17 желтоқсанынан, 1920 ж. 13 қарашадан «Еңбек туы», 1921 жылы 7 қарашасынан «Еңбекшіл қазақ», 1925 ж. 17 ақпаннан «Еңбекші қазақ», 1932 ж. 20 қаңтарынан «Социалды Қазақстан», 1937 ж. маусым айынан бастап «Социалистік Қазақстан», егеменді-гімізді алғаннан кейін «Егеменді Қазақстан» болса, 1993 ж. 1 қаңтарынан «Егемен Қазақстан» деп аталып келеді.

Газет шығып тұрған 1925 – 1932 жж. аралығында С.Сәдуақасов, М.Жолдыбаев, Т.Рысқұлов, О.Жандосов, О.Исаев, Ғ.Тоғжанов жауапты және уақытша редакторлық, редактордың орынбасары қызметін атқарды. Газет тек ресми материалдарды жариялаумен ғана шектелмей, танымдық, ғылыми дүниелерді де басты. Қазақтың мұңын мұңдап, жоғын жоқтаған ділгір мақалалар жиі жарық көрді. Ауылды өркендету, кооперацияны күшейту, жер мәселесі, партия ұйымдарының жетістіктері мен кемшіліктері сөз етілді. Қазақ өлкелік партия комитеті баспасөзде жіберілген қателіктерді жібермеу мәселесін қатаң қадағалап, ұлт саясатында жіберілген кемшіліктерге себепші болған жауапты адамдарды сынға алды. (Смағұлова С. Қазақ мерзімді баспасөзі: шығу тарихы мен деректік маңызы (XX ғ. 20–30 жж.). – Алматы: «Елтаным» баспасы, 2011. – 64-66-бб.).

«**Қызыл Қазақстан**» журналы – 1921 жылдың 15 қыркүйегінде РКП (б)-ның Қазақ облыстық комитетінің органы «Қызыл Қазақстан» (қазіргі «Ақиқат») журналы айына екі рет шыға бастады. Шығарушы: Кирревкомның үгіт-насихат бөлімі. Журнал қоғамдық-саяси, шаруашылық және мәдени мәселелерді жариялап отырды.

1925 жылы шілдеден бастап 1929 жылдың соңына дейін екі тілде «Қызыл Қазақстан» – «Красный Казахстан» ретінде шықты. Әр жылдары журналға

Материалдар мен құжаттар жинағы

А.Асылбеков, Н.Нұрмақов, С.Сәдуақасов, О.Жандосов сияқты ұлт зиялылары басшылық етті.

«Социалды Қазақстан» газеті – Өлкелік партия комитетінің III пленумында өлкелік басшы газет болған «Еңбекші қазақ» газеті «Социалды Қазақстан» деген атау алды. Газет 1932 – 1937 жж. аралығында Алматыда шығып, оның редакторлығын А.Мусин (1932 – 1934), Ф.Мүсірепов (1934 – 1936), Ж.Сәдуақасов (1936), Ж.Арыстанбеков (1937 – 1938) атқарып, Ф.Мүсірепов, Б.Кенжебаев, А.Сегізбаев, Н.Ерубаяев, А.Елшібаев, М.Ешмұхамбетов, А.Омарбеков, Н.Манашев, Ж.Сәрсөков, І.Қабылов, Қ.Өтепов және тағы басқа майталман мамандар, білікті, іскер, журналистік тәжірибелері мол азаматтар тартылды. Газет елдегі бесжылдық нәтижелерін, өнеркәсіп саласының өркендеуі мен мәдени артта қалушылықты жою барысын насихаттады. (ҚҰЭ. 1-т. Алматы: Қазақ энциклопедиясының бас редакциясы, 1998. 336-б.; Смағұлова С. Қазақ мерзімді баспасөзі: шығу тарихы мен деректік маңызы (XX ғ. 20–30 жж.). – Алматы: «Елтаным» баспасы, 2011. – 64-66-бб.).

«Казахстанская правда» – общенациональная газета Казахстана. Прародительницей «Казахстанской правды» является русскоязычная газета «Известия Киргизского края», первый номер которой вышел 1 января 1920 года. Она была еженедельником, выходившим по четвергам. В обращении от редакции говорилось, что «первая задача издания – внедрение законности в крае, актов правительства, призванных руководить жизнью и деятельностью населения». Была провозглашена и цель – «постепенное создание печатного органа, который являлся бы не только официозом, но и выразителем нужд и запросов обширного казахского края – народной газеты».

С образованием Казахской АССР поднялся и статус газеты, с июля 1921 года она стала органом РКП и ЦИК республики. С 1923 года начала выходить шесть раз в неделю. Трижды она меняла своё название. «Известия Киргизского края» с 1921 года стали «Степной правдой», с 1923 по 1932 год газета выходила под названием «Советская степь».

Постановлением III Пленума Казкрайкома газета была переименована в «Казахстанскую правду». Под этим названием 21 января 1932 года вышел первый её номер. (<https://ru.wikipedia.org/wiki>)

«Қазақ әдебиеті» газеті – Қазақстан Жазушылар одағының органы ретінде тұңғыш саны 1934 жылдың қаңтарында жарық көрген. 1940 – 1954 жылдары газеттің шығуы тоқтатылып, 1955 жылдың қаңтар айынан қайта шыға бастады. «Қазақ әдебиеті» – ұлтымыздың рухани айнасы, еліміздің әдеби һәм мәдени өмірін жан-жақты қамтитын басылым. Апталық өнерсүйгіш оқырман қауымының эстетикалық талғамын тәрбиелеуде елеулі рөл атқарды (<https://kk.wikipedia.org>).

Қысқартылған сөздер тізімі
Список сокращенных слов

- агитотдел – агитационный отдел
АКСР – Автономиялы кеңестік социалистік республикасы
АПО, агитпроп – Агитационно-пропагандистский отдел
АППО – отдел агитации, пропаганда и печати
АП РК – Архив Президента Республики Казахстан
АРА – Америкалық көмек көрсету әкімшілігі
АРА – (ARA – American Relief Administration) – американская организация помощи
ауд. – аудан, аудандық
- БК(б)П – Бүкілресейлік Коммунистік (большевиктік) партиясы
БОАК – Бүкілресейлік Орталық атқару комитеті
б., бол. – болыс, болыстық
болатком – болыстық атқару комитеті
- в., вв. – век, века
в. – верста
в.и. – временно исполняющий
Верхсуд – Верховный суд
ВКП (б) – Всесоюзная Коммунистическая партия (большевиков)
ВКСХШ – Высшая коммунистическая сельскохозяйственная школа
вол. – волость, волостной
ВСНХ – Высший Совет Народного Хозяйства
Вуз – высшее учебное заведение
ВЦИК – Всероссийский Центральный Исполнительный комитет
ВЧК – Всероссийская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией
и саботажем
- г., гг. – год, годы
г. – город, города
ГЗУ – губернское земельное управление
ГИК – губернский исполнительный комитет
ГО – губернский отдел
ГОМХ – губернский отдел местного хозяйства
Горсов – городской совет
гос. – государственный
Госплан – государственный план
Госспирт – государственный спирт
ГПУ – Государственное политическое управление
ГТО – Готов к труду и обороне
губ. – губерния, губернский
губатком – губерниялық атқару комитеті
губисполком – губернский исполнительный комитет
губком – губернский комитет
губком – губерниялық комитет
губкомиссия – губерниялық комиссия
губплан – губернский план
губЧК – Губернский Чрезвычайный Комитет

Материалдар мен құжаттар жинағы

дес. – десятина

др. – другой

ж.д. (жел. дор.) – железные дороги

зав. – заведующий

Завотуправ – заведующий отделом управления

зампред. – заместитель председателя

зем. – земельный

ЗО – земельный отдел

испол... – исполнительный

КАССР – Казахская (Киргизская) Автономная Советская Социалистическая Республика

каз... – казахский

Казкрайком – Казахский краевой комитет

Каззапозолого –

Казинпрос – Казахский институт просвещения

КазЦИК – Казахский Центральный исполнительный комитет

КИНО – Казахский институт народного образования

кир... – киргизский

Киробком – Киргизский областной комитет

Кироблбюро – Киргизское (казахское) областное бюро

Киррыбтрест – Киргизский рыбопромышленный трест

Кирторг – Киргизское торговля

КНИИМЛ – Казахский научно-исследовательский институт марксизма-ленинизма

КК – Контрольная комиссия

ККК – Краевая контрольная комиссия

ККПС – Казахский краевой трест промышленного строительства

Кожмехпром –

колхоз – коллективное хозяйство

Компомгол – Комитет помощи голодающим

Комхоз – коммунальное хозяйство, управление коммунального хозяйства

кооп. – кооператив

КП – Коммунистическая партия

КрайКК – Краевая контрольная комиссия

КСРО – Кеңестік Социалистік Республикалар Одағы

КСР – Кеңестік Социалистік Республикасы

КССР – Казахская Советская Социалистическая Республика

КУТВ – Коммунистический университет трудящихся Востока

КЦСНХ – Казахский Центральный Совет Народного Хозяйства

ҚазКП ОК – Қазақстан Коммунистік партиясы Орталық комитеті

ҚазКСР – Қазақ Кеңестік Социалистік Республикасы

Қазревком – Қазақ революциялық комитеті

ҚЖХК – Қазақтың Жер Халық комитеті

ҚК(б)П – Қазақстан Коммунистік (большевиктік) партиясы

ҚКСР – Қазақ Кеңестік Социалистік Республикасы

ҚХКК – Қазақстан Халық комиссарлар кеңесі

Местком – местный комитет
Местхоз – местное хозяйство
МҚК – Мемлекеттік Қауіпсіздік Комитеті
МСС – Машинно-сенокосная станция
МТС – Машина-трактор станциясы
МТС – машинно-тракторная станция

нар... – народный
нарком – народный комиссар
Наркомат, НК – Народный комиссариат
Наркомвнторга – Народный комиссариат внутренней торговли
Наркомзем, НКЗ, НКЗем – Народный комиссариат земледелия
Наркомлегпром – Народный комиссариат легкой промышленности
Наркомнац – Народный Комиссариат по делам национальностей
Наркомсовхоз – Наркомсовхозов, Народный комиссариат зерновых и
животноводческих совхозов
Наркомторг – Народный комиссариат торговли
Наркомтяжпром – Народный комиссариат тяжелой промышленности
Наркомфин – Народный комиссариат финансов
НКВД – Народный комиссариат внутренних дел

о. (ок.) – округ
ОАК – Орталық атқару комитеті
обл. – область, областной
Облисполком – Областной исполнительный комитет
обком – областной комитет
обком – облыстық комитет
ОГПУ – Объединенное государственное политическое управление
ОК – Орталық Комитет
окр. – окружной
оргбюро – организационная бюро
ОРПО ЦК ВКП (б) – Отдел руководящих партийных органов Центрального
Комитета Всесоюзной Коммунистической Партии (большевиков)

п. – пуд
парт... – партийный
п. п/о, под... – подотдел
пос. – поселок
политбюро – политическое бюро

рабфак – рабочий факультет
рай... – районный
райком – районный комитет
РК(б)П – Ресей Коммунистік (большевиктік) партиясы
РКП (б) – Российская Коммунистическая партия (большевиков)
РКФСР – Ресей Кеңестің Федерациялық Социалистік Республикасы
РСФСР – Российская Советская Федеративная Социалистическая Республика
ревтрибунал – революциялық трибунал
РИК – Районный исполнительный комитет советов
руб. – рубль, рублей

Материалдар мен құжаттар жинағы

с. – село

с.г. – сего года

сел. – селение

СНК, Совнарком – Совет народных комиссаров

сов... – советский

совдеп – Совет рабочих, крестьянских, красноармейских депутатов

Совнарком – Совет Народных Комиссаров

Совпартшкол, СПШ –

СССР – Союз Советских Социалистических Республик

ст. – станция

стан. – станица

СТЗ –

с.х. – сельско-хозяйственный

т., тт., тов. – товарищ, товарищи

ТАКСР – Түркістан автономиялы Кеңестік Социалистік Республикасы

т.г. – текущего года

т.к. – так как

ТОЗ – Товарищество по совместной обработке земли

триб. – трибунал

Туз – техническое учебное заведение

Тур... – Туркестанский

Түрксіб – Түркістан-Сібір

т., тыс. – тысяч

у., уу. – уезд, уезды, уездный

ут. код. – уголовный кодекс

Уотуправ – уездный отдел управления

Упсыргаз –

УФО – учетно-финансовый отдел

уч. – участок

ХАК – Халық Ағарту комитеті

Халком – Халық комитеті

ХКК – Халық Кеңесінің комитеті

ЦИК – Центральный Исполнительный Комитет

ЦК – Центральный Комитет

ЦК ВКП(б) – Центральный Комитет Всесоюзной Коммунистической Партии (большевиков).

ЦК КП(б) – Центральный Комитет Коммунистической Партии (большевиков).

ЦСНХ – Центральный совет народного хозяйства

ч. – часть

ЧК, чека – Чрезвычайный комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем (1918- 1922)

ЧОН – части особого назначения

ШХК – Ішкі Істер Халық Комиссариаты

Есімдер көрсеткіші
Именной указатель

А

- Абдуллаұлы – 297.
Абенев (Әбенұлы) – 179.
Абрамчук – 297.
Ажибеков – 179.
Аймағамбетұлы – 297.
Айтиев – 290, 350.
Айтмағамбетұлы – 299, 316.
Акилбаева К. – 227.
Акишев (Ақышұлы) – 145, 179, 215.
Алдабергенұлы – 297.
Алиев (Әліұлы) – 316, 321.
Алимкулов (Әлімқұлұлы) – 179.
Алманов Ж. – 296, 340, 349, 363.
Алматова А. – 345.
Аманжолов Н. – 363.
Андронников – 320.
Анненков Б. В. – 172, 203.
Арганчиев – 349.
Арепиев – 241.
Арунғазиев – 296.
Арыққызы – 297.
Арыстанов Ж. – 360, 361.
Асанбаев Е.М. – 358, 359, 367.
Асатулұлы – 316.
Асфендияров (Аспандияров, Асфендиярұлы) – 259, 260, 298, 356, 359.
Асылбекұлы А., см. Асылбеков А. – 315, 316, 320.
Атаниязов (Атаниязұлы) – 296, 297, 341, 349, 353.
Атырауұлы – 297.
Ахматов – 251.
Ахметов – 327.

Ә

- Әбдірахменұлы Б. – 316.
Әбдіхакімов – 327.
Әбенұлы, см. Абенев – 215.
Әбілқасымова – 297.
Әбішұлы Н. см. Назарбаев.
Әзизұлы – 298.
Әлипбайұлы – 297.
Әлімқұлұлы, см. Алимкулов – 215.
Әліұлы, см. Алиев
Әмірханов К. – 363.
Әуезов (Әуезұлы) – 240, 298.
Әуезұлы, см. Әуезов
Әшібекұлы – 215.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Б

- Байдильдин М. (Байділдәулы) – 16, 289.
Байдосұлы – 19.
Байділдаев М. – 355, 358, 360, 367.
Байсалова Ш.А. – 361.
Байсейітова К. (Бәйсеітова К.) – 239, 241.
Байтұрсынов А. – 357.
Байтұрсынова Ш. – 297, 360.
Байғарин – 327.
Балғаұлы – 297.
Балданов Т. – 363.
Барламов – 316.
Барнбейм – 297.
Батраков – 298.
Бәкиұлы – 119.
Бейсембайұлы – 298.
Бендет – 300, 302, 304, 313, 314, 317, 318.
Бердалиев М. – 363.
Бердалиев (Бердалыұлы) – 179, 215.
Бердалыұлы, см. Бердалиев
Бердібаев С. – 363.
Бессонов – 320.
Богданов – 336.
Бозамбайұлы – 316.
Бойдаков – 331.
Болшаев – 298.
Большаков – 341.
Борамбайұлы – 297, 299.
Боранқұлұлы Б. – 361.
Борзов – 297.
Бородаева – 316.
Боскантев – 315, 316.
Босқанұлы – 297.
Брежнев Л.И. – 356.
Буденный – 316.
Будрейко – 298.
Букейханов (Бөкейханов) – 339, 340, 357.
Бутин А. – 361.
Бүркітбайұлы Ә. – 297, 299, 316.

В

- Важник – 353.
Варламов – 297, 299, 315.
Восканов – 299.

Г

- Гисенбаев – 179.
Голодев – 315.

Голощекин – 243, 265, 268, 276, 278, 279, 280, 281, 282, 292, 294, 297, 299, 315, 351.

Голнодов – 297, 299.

Горюнов – 297.

Горюнова – 297.

Гулин – 336.

Гуринов – 298.

Гусев – 344.

Ғ

Ғатауолдаұлы – 304, 305, 306, 309, 312, 317, 318.

Ғатұлдаұлы – 318.

Д

Даниловский – 297, 299, 316.

Демченко М. – 227.

Деникин А. И. – 208.

Джағфаров Н. – 355.

Джамурунев – 319, 338.

Джаманмурунов – 337, 341.

Джанайдаров – 350.

Джангильдин – 295, 320, 334, 341, 344.

Джандосов (Жандосов, Жандосұлы) – 265.

Джетписов – 179.

Джубанов – 324.

Дзержинский – 294, 351.

Дисконтов – 297.

Дмитриев – 241.

Доскажанова Н. (Досқожанова Н.) – 227, 241.

Досназаров – 259.

Досов – 333, 350.

Дошанов – 319.

Дутов – 172.

Дүйсебекұлы – 297.

Дүйсенұлы (Дюсенов) – 215.

Ділманов Т. – 363.

Дюсенов, см. Дүйсенұлы – 179.

Е

Ежов – 261, 265, 269, 282, 350.

Елеу – 179.

Ерембетов – 339.

Ерназарұлы Е., см. Ерназаров – 297, 299, 316, 320.

Ершов – 298.

Есқараев – 359.

Есжанұлы Қ. – 235.

Есжанұлы С. – 316.

Есетов – 327.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Ж

- Жағыпаров Н. – 363.
Жакенұлы Қ. – 114.
Жақыпұлы – 316.
Жаманмурунов – 339, 342.
Жангелдіұлы Ә – 316.
Жандарбеков Қ. – 239, 240, 241.
Жандосов, см. Джандосов
Жандосұлы, см. Джандосов – 297, 356, 359.
Жансүгіров – 240.
Жаралгасиков – 150.
Жарылқасұынұлы – 119.
Жармұхамедұлы – 298, 299.
Жарьұлы – 298.
Жаукенов К. – 146.
Жәнібеков Ө. – 355, 358, 359.
Жегарұлы – 298.
Жетпісбайұлы – 215.
Жолаев С. – 363.
Жубанов – 340.
Жургенев (Жүргенов) – 321, 324, 356, 358, 359.
Жұмабайұлы Т. – 298, 299, 316.
Жұмағұлұлы – 298.
Жұмалиев Т. – 327.
Жүсіпұлы – 298.

З

- Заваритько – 316, 319.
Залогин – 298, 299, 315, 316.
Засконова – 298.
Зверяков – 319.
Зибров – 298.
Зиновьев – 352.

И

- Избасаров – 319.
Иманов А. – 237, 327, 338.
Исаев У.Ж. (Исаұлы О.Ж.) – 63, 102, 136, 142, 144, 298, 299, 315, 320, 334, 336, 339, 341, 344, 356, 358, 359.
Исмағұлұлы – 298, 299.
Исманкулова – 227.

К

- Кабулов – 321.
Казаченко – 241.
Калинин М.И. – 220, 293, 331.

- Калманович М. И. – 85.
 Кальметьев – 338, 341.
 Кан
 Капин – 319.
 Каратаев – 319.
 Карро – 272, 275, 276, 278, 279, 282.
 Каруцкий – 320.
 Касенов Б. – 146.
 Каспақбаев – 333.
 Касыков – 339.
 Касымжанов – 179.
 Кахиани
 Келдібаев М.Б. – 362.
 Кенжеханов С. – 363.
 Кенжин – 332, 333, 350, 351.
 Керимбекова К. – 227.
 Киров С. М. – 84.
 Киселев И.Ф. – 295, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 345, 346, 347.
 Кисембайұлы – 215.
 Кисыков – 296, 344, 349.
 Коваленко – 236.
 Кожаметов К. – 146.
 Колбаев – 150.
 Колбин Г.В. – 356.
 Колесников – 298.
 Колесникова – 298.
 Колчак А. В. – 172, 208.
 Конудов – 316.
 Конукаев – 344.
 Корнейұлы – 303.
 Коростылев – 341.
 Костромин – 354.
 Кошелев – 298.
 Краснов – 179, 215.
 Криммель – 298.
 Кубенов – 343.
 Кублатов И. – 146.
 Кубяк – 351.
 Куватов – 298.
 Кузнецов П.А. – 295, 334, 335, 336, 337, 340, 345.
 Кулубеков – 348.
 Кулумбетов У. (Колумбетов У.Д., Құлымбетов У.Д., Құлымбетұлы У.Д.) – 183, 190, 191, 192, 196, 197, 200, 203, 218, 251, 252, 258, 260, 262, 264, 265, 268, 269, 273, 275, 280, 281, 282, 290, 292, 293, 297, 298, 299, 302, 304, 305, 306, 309, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 328, 331, 334, 335, 337, 338, 342, 343, 344, 353, 354, 355, 364.
 Курпебаев – 342.
 Кустов – 298.
 Кутеев – 342.
 Кутирио Ю. – 166.

Құлымбетов У. – 183, 190, 191, 192, 196, 197, 200, 203, 218, 251, 252, 258, 260, 262, 264, 265, 268, 269, 273, 275, 280, 281, 282, 290, 292, 293, 297, 298, 299, 302, 304, 305, 306, 309, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 328, 331, 334, 335, 337, 338, 342, 343, 344, 353, 354, 355, 364.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Қ

- Қабылов – 356, 359.
Қажымұратұлы – 316.
Қамзаұлы – 215.
Қарабалина-Құлымбетова О. – 360, 361.
Қарақұлов И. – 360, 361.
Қасанұлы Б. – 114.
Қожанов – 356, 357.
Қожахметов Т. – 363.
Қонаев Д.А. – 356.
Қорамысұлы – 298.
Қосмұратов Қ. – 363.
Қошқарұлы Б. – 298.
Құбылатұлы Б. – 114.
Құлташев – 327.
Құлымбетова Ә.О. – 356, 359.
Құлымбетов Ұ.Д., см. Кулумбетов У.Д. – 22, 203, 218, 250, 298, 299, 300, 302, 305, 306, 309, 310, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 327, 328, 356, 357, 358, 362, 364, 365, 366, 367.
Құрамысұлы І. – 203, 299, 315, 316.
Құрманәліұлы – 298.
Құрманбайұлы С. – 234.

Л

- Лаврентьев – 298.
Лазарев – 344.
Ленин – 216, 220, 223, 236, 248.
Лисс – 298, 299.
Локбиненко – 241.
Лушникова Н. – 360, 361.

М

- Майлин – 240.
Майлыбайұлы – 298.
Мамбаев – 150.
Манайұлы – 298.
Масанұлы, см. Масанов – 304, 305, 306, 309, 312, 313.
Масатов (Масатұлы) – 179, 215.
Масний (Масный) – 179.
Масный, см. Масний – 215.
Маханов Р. – 363.
Мәмей келіні – 119.
Мәтеков А. – 363.
Межлаук – 219, 221.
Мендешұлы С., см. Мендешев С. – 316, 324, 349.
Мигалин – 298.
Микоян – 351.

Ұзақбай ҚҰЛЫМБЕТОВ

Мирзоян Л.И (Мырзажан). – 63, 89, 105, 123, 140, 142, 153, 211, 232, 242, 243, 244, 245, 320, 328, 329, 332, 333, 334, 335, 338, 342, 343, 344, 356, 359.

Молдабеков – 327.

Молдажанов – 321.

Молдахметов – 119, 150.

Молотов – 219, 221, 222, 310.

Морозов – 298, 299.

Мувсиенко – 241.

Мусрепов – 324, 344.

Мустафетдинов (Мұстапеддинұлы) – 179, 215.

Мухамеджанов – 179.

Мұқанов – 240.

Мұрзабаева – 298.

Мұсаұлы – 298.

Мұстапеддинұлы, см. Мустафетдинов

Мұхамедиярұлы – 215.

Н

Назарбаев Н.Ә. – 358, 362.

Нақыпбеков Б. – 363.

Нанейшвили – 257.

Ниталин – 339.

Нурмаков – 277, 290, 295.

Нурпеисов – 324, 333, 342, 344.

Нұрғалиұлы – 298.

Нұржекеев Б. – 357.

Нұрым келіні – 298.

Нұрымова – 316.

Нығыметов Е. – 360, 361.

Нысанбайұлы Р. – 360, 361.

О

Омелский – 316.

Оңғарбаева С. – 241.

Оразұлы, см. (Уразов) – 215.

Орлов – 298.

Орумбаев (Орымбайұлы)

Орымбайұлы, см. Орумбаев – 298.

Ө

Өмірзақов Е. – 240.

П

Павлов – 298.

Петрова – 298.

Пинхасик – 319, 334.

Поднек – 298, 299, 313, 316.

Пугачев – 298.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Р

- Равдель – 262.
Рақышев – 241.
Рамоненко – 241.
Риков (Рыков) – 295, 314.
Розыбақиұлы – 298.
Розьұлы – 316.
Рошаль – 298, 299, 315, 316.
Рыжов – 298,
Рыскулов Т. (Рысқұлов) – 291, 356, 357, 359, 365.

С

- Садвокасов С. (Сәдуақасұлы) – 14, 289, 290, 299, 315, 320, 334, 350, 351, 357, 359.
Сайсекенов – 338, 341.
Саматов – 260.
Сапарұлы М. – 235.
Сарсеков (Сәрсекұлы) – 179.
Сарымолдаұлы – 298, 315.
Сатаев – 179.
Сатенов – 324.
Сатыбаев – 337.
Саудабаев Қ. – 360.
Саурукова Б., см. Саурықова Б.
Саурықова Б. (Саурукова Б.) – 227.
Сафарбекұлы, см. Сафарбеков – 298, 334.
Сахат-Муратов – 324.
Сәдуақасұлы С., см. Садвокасов – 14, 298, 316.
Сәрсекұлы, см. Сарсеков – 215.
Себебайұлы Е., см. Себибаев Е. – 215.
Себибаев Е. (Себебайұлы Е.) – 179.
Сейтенұлы Б. – 114.
Сейфуллин – 240, 290, 350, 357, 359.
Сергазиев – 275, 279, 280, 282.
Синарекнко – 235.
Смағұлұлы – 315.
Соболев Л. – 179.
Сталин И. – 66, 89, 102, 104, 106, 133, 139, 208, 216, 220, 223, 224, 242, 243, 244, 245, 248, 331, 332, 333, 344.
Сүлейменов – 324.
Султанбеков – 294, 332.
Сырғабекұлы, см. Сырғабеков – 315, 320, 356, 359.
Сытенов Б. – 146.

Т

- Танкин Б. (Таңқыұлы Б.) – 179, 215,
Тасымбеков А. – 355, 358,
Ташымбетұлы – 298,
Тәтімұлы – 298,

Гереова – 298.
Тертышный – 179.
Тимевов – 315.
Тогжанов Г. (Тогжанұлы Г.) – 298, 299, 315, 316, 324.
Тойбагаров – 296, 348.
Токтабайұлы – 298, 315.
Токтарұлы – 298.
Толстов В.С. – 172, 208.
Толыбаев (Толбайұлы) – 179, 215.
Толыбеков С. – 357.
Томаковский – 166.
Төлегенов О. (Төлегенұлы О.) – 363.
Төлегенұлы О., см. Төлегенов О. – 298.
Троцкий – 352.
Тунганчин – 296, 339, 349.
Туркеев (Түркейұлы) – 179, 215.
Тұрманбетов І. – 363.
Тұякбайұлы – 298.

У

Умаргазин – 319.
Умурғалиева Ж. – 227.
Уразов (Оразұлы) – 179.
Утебаев – 179.

Ф

Фаизов – 319.
Фомин – 298.
Фрунзе М.В. – 237.
Фурманов Д.А. – 223, 237.

Х

Хамзина – 179.
Хлыновская – 298.
Ходжанов – 291.
Хрущев Н.С. – 356.

Ч

Чапаев – 223, 224.
Черненко М. – 227.
Чернов М.А. – 85.

Ш

Шабанов – 179.
Шараев – 237.
Шаханов М. – 355, 358, 360.
Шельхманов – 298.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Шербаков – 298.
Шермергон – 298.
Шонанов – 324, 338.
Шөкен келіні Ж. – 298, 299, 316.
Шуригин – 316.
Шурыгин – 303.
Шысканов – 316.

Ы

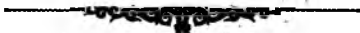
Ынтаулы Қ. – 316.
Ысқақұлы – 315.

І

Ізмағанбетов Қ. – 363.

Ю

Юстинов – 327.
Юсупбеков – 320.
Юсупов – 331.

Тарихи-географиялық, топографиялық атаулар көрсеткіші
Указатель историко-географических и топографических названий

А

- Абриен, поселок – 51.
 Абиссиния – 220.
 Абралинский (Абралы), р-н – 52, 56.
 Абралы, волость – 52.
 Авганистан – 261.
 Адай Иіркөл, поселок – 42.
 Адай, окр. – 22, 24, 29, 32, 40, 195.
 Адай, уезд. – 22, 32.
 Адама (Адамовский) р-н. – 58.
 Адамау, поселок – 43.
 Азат, ауд. (р-н) – 46.
 Азат, болыс (волость) – 46.
 Айртавский, р-н – 58.
 Айтен, ауыл – 45.
 Айшей, болыс (волость) – 39.
 Акбулакский, р-н – 58, 72, 91.
 Ак-Мечеть, губерния – 255, 258.
 Акмолинский, губ. р-н – 58, 252, 258, 267, 290, 296.
 Аксуйский, р-н – 56.
 Актюбинская, обл. – 56, 58, 61, 65, 69, 71, 72, 81, 88, 91, 93, 182, 250, 251, 319, 320, 322, 325, 326, 329, 333, 344, 354, 358, 360, 362, 363,
 Актюбинск, город – 250, 322, 335, 339, 340, 341, 342, 345, 348, 356.
 Ақбұлақ, (Акбулакский) – 41.
 Ақбұлақ, поселок – 41.
 Ақжал, болыс (волость) – 40.
 Ақжар болыс – 48, 52.
 Акин, болыс (волость) – 54.
 Ақкелін, болыс (волость) – 34, 35, 49.
 Ақкемер, ауд. (р-н) – 41.
 Ақкемер, болыс (волость) – 41.
 Ақкемер, поселок – 41.
 Ақкөмір, кені – 23.
 Аққұла – 30.
 Ақмола, ауд. (р-н) – 46.
 Ақмола, болыс (волость) – 46.
 Ақмола, губерния – 16, 47, 48, 49, 323, 326, 335, 349, 354.
 Ақмола, к. – 34, 46, 184, 187, 197, 199.
 Ақмола, обл. – 24, 323, 329, 341.
 Ақмола, окр. – 29, 34, 45.
 Ақмола, уезд – 22, 34, 46, 198.
 Ақсары, ауд. (р-н) – 53.
 Ақсары, болыс (волость) – 53.
 Ақсу, ауд. (р-н) – 54.
 Ақсу, болыс (волость) – 54.

Материалдар мен құжаттар жинағы

- Ақтам, болыс (волость) – 53.
Ақтоғай, болыс (волость) – 54.
Ақтөбе, ауыл – 48, 212.
Ақтөбе, болыс (волость) – 41, 47.
Ақтөбе, губерния – 22, 32, 33, 47, 195, 356, 363.
Ақтөбе, қ. – 32, 41, 188, 217, 230, 360.
Ақтөбе, окр. – 29, 32, 41, 196, 360.
Ақтөбе, уезд – 22.
Ақшора, поселок – 34.
Алакөл (Алакульский), ауд., р-н – 58, 92.
Алакөл, болыс (волость) – 37, 49, 52.
Алакөл, поселок – 42, 52.
Аламесек, ауд. (р-н) – 47.
Аламесек, ауыл – 47. ›
Аламесек, болыс (волость) – 47.
Алебастр, поселок – 51.
Александр, поселок – 42, 50.
Александров, поселок – 51.
Алексеев, поселок – 42, 46.
Алексей, поселок – 46.
Алешин, поселок – 42,
Алма-Атинская (Алматинская), обл. – 53, 58, 61, 65, 69, 71, 72, 81, 88, 92, 93,
94, 108, 126, 142, 156, 182, 217, 319, 320, 322, 324, 326, 328, 329, 344, 351, 355.
Алматы, болыс (волость) – 54, 198.
Алматы, г. – 37, 53, 130, 131, 132, 133, 159, 172, 177, 183, 184, 185, 186, 213,
217, 222, 231, 300, 302, 303, 304, 305, 312, 313, 314, 315, 317, 318, 327, 354, 357,
358, 359, 361, 362.
Алматы, окр. – 29, 37, 304.
Алтай – 23, 177, 213, 237.
Алтай, губерния – 23.
Алты Қарасу, ауд. (р-н) – 40.
Алтын Емел, ауд. (р-н) – 54.
Алымбет, болыс (волость) – 41.
Альпы – 23.
Аман, ауыл – 45.
Аманкульская (Аманкөл) волость – 250, 346, 356, 358.
Аманқарағай, ауд. (р-н) – 42.
Америка – 19, 197, 215, 280.
Анас, поселок – 42.
Анатолий, поселок – 42.
Англия – 260.
Андреев, поселок – 44.
Андрей, болыс (волость) – 41.
Анеис, поселок – 42.
Антонов – 39.
Арақарағай, ауд. (р-н) – 42.
Арал, ауд. (р-н) – 47, 286.
Арал, болыс (волость) – 47.
Арал, қ. – 47.
Арал, поселок – 43.
Арал, теңіз – 27, 30, 32, 35, 334, 336, 337, 338.

- Аралтөбе, болыс (волость) – 41.
 Аралшы, поселок – 41.
 Аральский, р-н – 56, 70.
 Арбалинский, р-н – 150.
 Архангел, поселок – 42, 53.
 Арық-Балықский (Арықбалық), ауд. (р-н) – 58.
 Арықбалық, поселок – 44.
 Арыс (Арысский), ауд. (р-н) – 49, 58, 70.
 Арыс, болыс (волость) – 49.
 Арыс, к. – 49.
 Арыс, өз. – 34.
 Арыс, станция – 319.
 Аса, болыс (волость) – 47.
 Асанқайғы, ауд. – 46.
 Асанқайғы, болыс (волость) – 46.
 Асенкрит, поселок – 42.
 Аспара, болыс (волость) – 48.
 Астрахан, болыс (волость) – 41.
 Астрахань – 268, 286.
 Атбасар, ауд. (р-н) – 47, 253, 266.
 Атбасар, болыс (волость) – 47.
 Атбасар, к. – 46, 254.
 Атбасар, уезд – 22, 34, 35, 47.
 Атбасарский, р-н – 58.
 Аулиэ-Атинский, р-н – 58, 70.
 Аурыпалық, поселок – 49.
 Афанас – 44.
 Ашан г. – 89.
 Ащылы, сай – 41.
 Ащысай – 39, 327.
 Аягөз, болыс (волость) – 36, 52.
 Аягөз, к. – 52, 197.
 Аягөз, станица – 52.
 Аягузский (Аягөз), ауд. (р-н) – 52, 56.
 Аяк Талас, болыс (волость) – 48.

Ә

- Әмудария, см. Амударья – 12, 30.
 Әулиеата, ауд. (р-н), окр., уезд – 34, 47, 189, 198, 199.
 Әулиеата, к. – 47, 212.
 Әуликөл, ауд. – 42.
 Әуликөл, поселок – 42.

Б

- Б.-Михайлов, поселок – 53.
 Бадам, ауд. (р-н) – 49.
 Бадам, болыс (волость) – 49.
 Базар, болыс (волость) – 52.
 Байгел, ауыл – 45.

Материалдар мен құжаттар жинағы

- Байғазы, поселок – 54.
- Байғұтты, болыс (волость) – 39.
- Байқоңыр, кені – 35.
- Байманов, поселок – 43.
- Байсерке, поселок – 54.
- Бақсайыс – 40.
- Бақум, поселок – 38.
- Балақты, поселок – 42.
- Балғалы, болыс (волость) – 54.
- Балқаш, болыс (волость) – 54, 212.
- Балқаш қ. – 230, 237.
- Балқашин, ауд. – 44.
- Балқашин, болыс (волость) – 44.
- Балқаш, поселок – 44, 54.
- Балхашский (Балқаш), р-н (ауд.) – 22, 53, 56, 107, 140.
- Баннов, болыс (волость) – 49.
- Баритин, поселок – 43.
- Баронский поселок – 53.
- Баскунчак, оз. – 267.
- Басқұншы, поселок – 53.
- Батбакаринский, р-н – 56.
- Батқа бұлақ, болыс (волость) – 48.
- Батпақ қара, ауд. – 43.
- Батурин поселок – 46.
- Батырбек, ауыл – 45.
- Батыс Қазақстан, обл. – 113, 203, 204, 217.
- Бауыр, болыс (волость) – 52.
- Башқұрт (Башкирия) – 293.
- Баян-Аульский (Баянауыл), р-н (ауд.) – 49, 57, 119, 150, 181, 216.
- Баянауыл поселок – 49.
- Баянкөл, болыс (волость) – 54.
- Бәрібай, ауд. – 54.
- Бәрібай, болыс (волость) – 37, 52.
- Беднек, поселок – 45.
- Безводный, поселок – 50, 54.
- Бейеле-Подольский поселок – 42.
- Бейнеткорский, р-н – 58.
- Бейнетқор, ауд. – 45.
- Бейнетқор, болыс (волость) – 45.
- Белағаш, ауд. – 50, 58.
- Белағаш, поселок – 50.
- Беленский поселок – 51.
- Беловод, ауд. – 49.
- Беловод, болыс (волость) – 49.
- Беловод, поселок – 49.
- Белоглин, поселок – 44.
- Белогрудов, поселок – 53.
- Белозубов, поселок – 50.
- Белокамен, поселок – 51.
- Белур, поселок – 42.
- Березьев, поселок – 41.

- Берелибов, болыс (волость) – 41.
 Берин Ржешев, поселок – 46.
 Бери-Пихтовский поселок – 51.
 Берчугур – 296, 340, 347.
 Берікқара, ауд. – 53.
 Берікқара, болыс (волость) – 53.
 Бесарал – 40.
 Бесеуов, поселок – 46.
 Бескарагайский (Бесқарағай), р-н (ауд.) – 50, 58, 72.
 Бесқарағай, болыс (волость) – 35, 36, 50.
 Бесоба – 53.
 Бес-үй, поселок – 51.
 Бетпақдала, дала – 23, 124, 154, 214.
 Бешшан, болыс (волость) – 49, 50.
 Бешшар, болыс (волость) – 50.
 Биен, ауд. – 54.
 Биен, болыс (волость) – 54.
 Биен-Қоянды, болыс (волость) – 37.
 Бинстев, поселок – 42.
 Благовещен, болыс (волость) – 53.
 Богатый, поселок – 50.
 Богданов (Богдановка), поселок – 39.
 Богослав, болыс (волость) – 41.
 Богратинский поселок – 42.
 Богучар, поселок – 46.
 Бозашы, ауд. – 40.
 Болбезобразов, поселок – 43.
 Большевик колхоз – 72.
 Болодар, болыс (волость) – 44.
 Болодар, поселок – 45.
 Большеречный, болыс (волость) – 51.
 Борлы, болыс (волость) – 31, 41, 52.
 Боровский, болыс (волость) – 46.
 Бородин, поселок – 42.
 Бостандыкский (Бостандық), р-н (ауд.) – 48, 49, 58.
 Бостандық, болыс – 33, 35, 45.
 Бөкей, уезд – 22, 31.
 Бөкен, болыс (волость) – 52.
 Бөрлі, ауд. – 204, 205, 206.
 Брайл, поселок – 41.
 Бугарный, болыс (волость) – 48.
 Бугрдуков, поселок – 44.
 Булаев болысы – 43.
 Булаевский, р-н – 43, 58, 90.
 Булаев, поселок – 43.
 Бура, поселок – 51.
 Бурабай, ауд. – 42.
 Бурабай, поселок – 42.
 Бурлю-Тюбинский, р-н – 56.
 Бурно-Октябрь, ауд. – 48.
 Бурно-Октябрь, болыс (волость) – 48.

Материалдар мен құжаттар жинағы

- Бурный, станция – 48.
- Бурудулкин, болыс (волость) – 50.
- Бурюков, поселок – 42,
- Бутаков, поселок, станция – 51.
- Бұғас, өз. – 52.
- Бұқтарма, су – 36.
- Бұқтарма, уезд, ауд. – 36, 197, 198.
- Бүлдірті, болыс (волость) – 39.
- Біркетме, болыс (волость) – 54.
- Бірлік Сүмбе, ауыл – 54.

В

- Валерьян поселок – 42.
- Васильев – 44.
- Веселый, поселок – 41.
- Викентьев, поселок – 42.
- Викторовский, ауд. – 42.
- Викторовский, поселок – 42.
- Вишняков, поселок – 53.
- Владимир, поселок – 42.
- Вознесен, поселок – 50.
- Володар, ауд. – 50.
- Воробьев, поселок – 42.
- Ворошилов, ауд. – 43.
- Ворошилов, поселок, станица – 43, 44.
- Воскресин, поселок – 42.
- Восточная, обл. – 142.
- Восточно-Казакстанская, обл. – 56, 58, 61, 69, 71, 72, 81, 88, 91, 150, 156, 319, 331.
- Восточный, болыс (волость) – 45.
- Всеволод поселке кеңесі – 44.
- Высокий, поселок – 41.

Г

- Гавриловка, болыс (волость) – 53.
- Галкин, поселок – 50.
- Георгиевка, поселок – 50.
- Георгьев поселок – 53.
- Георгьев, болыс (волость) – 53.
- Герасим, ауд. – 54.
- Герасим, болыс (волость) – 37, 54.
- Герасим, поселок – 54.
- Герефордская – 77.
- Германия – 165, 220, 244.
- Гигант колхоз – 90.
- Глинен, болыс (волость) – 39.
- Голландская – 77.
- Голубев, станица – 53.
- Горно-Жалайыр, болыс (волость) – 54.
- Горный, поселок – 53.

Гурьев, к. – 31, 230.

Гурьевский (Гурьев), р-н (ауд.), окр., уезд – 22, 31, 40, 58, 65, 108, 141, 189, 194, 195, 204, 205, 258, 259, 283, 286.

Д

Дагестан – 173.

Дағандел, болыс (волость) – 53.

Данилов, поселок – 42.

Дарственник, поселок – 52.

Дәуқара, болыс (волость) – 38.

Дәуқара-Көкөзек, ауд. – 38.

Дегелең, болыс (волость) – 52.

Денгизский, р-н – 56.

Джамбейтинский, р-н – 56.

Джангалинский, р-н – 56.

Джаныбекский, р-н – 58, 140.

Джаркент – 141.

Джаркентский, р-н – 58, 70.

Джарминский, р-н – 58.

Джетыгаринский, р-н – 58.

Джетысуская губ. – 258, 267, 269, 283, 284.

Джиландинский, совхоз – 91.

Джирень-Купинский, совхоз – 91.

Джувалинский, р-н – 58.

Днепровка, поселок – 44.

Днепропетровск – 225.

Дображан, поселок – 44.

Добровольский поселок – 46.

Добровольский, болыс (волость) – 33, 35.

Доғалақ – 51.

Долгошин, болыс (волость) – 42.

Долгошин, поселок – 42.

Донбасс – 23.

Дос, болыс (волость) – 51, 52.

Доссор поселок – 40.

Доссор, ауд. – 40.

Дуана, болыс (волость) – 39.

Дубровин, поселок – 43.

Е

Евгеньев, поселок – 50.

Едрей, болыс (волость) – 52.

Екібастұз, кені – 35, 185.

Елек, ауд., уезд – 31, 32, 41, 230.

Елек, болыс (волость) – 41.

Елек, өз. – 31, 32.

Еңбекші қазақ, ауд. – 246, 247.

Еңбекшілдер, ауд. – 45.

Еңбекшілдер, болыс (волость) – 45.

Материалдар мен құжаттар жинағы

- Еңбекшілер, ауыл – 45.
- Ереймен, болыс (волость) – 46.
- Ержар, ауд. – 48.
- Ержар, болыс (волость) – 48.
- Еркін, ауыл – 54.
- Еркіншілік, ауд. – 46.
- Еркіншілік, болыс (волость) – 46.
- Ермаков, поселок – 42.
- Ертек – 31.
- Ертіс поселок – 49.
- Ертіс, ауд., окр. – 49, 193, 197, 198.
- Ертіс, болыс (волость) – 49.
- Ертіс, өз. – 35, 36, 306.
- Есенсайский – 70.
- Есильский, р-н – 58, 70, 107, 140.
- Ескелді, болыс (волость) – 54.
- Еспол, ауд. – 40, 205.
- Еспол, болыс (волость) – 40.
- Есіл, өз. – 33, 34.
- Ефремов (Ефрем) поселок – 46, 50.
- Ешім, болыс (волость) – 46.

Ж

- Жагодный Новобрат поселок – 46.
- Жайпар – Шонғораз – Қабантай жолында – 35.
- Жайық, өз. – 31, 32.
- Жақат, ауыл – 45.
- Жақсыбай, болыс (волость) – 39.
- Жалағаш, станица – 54.
- Жалпаққұлақ, ауыл – 47.
- Жаман Қайрақөл, өз. – 34.
- Жаман, өз. – 36, 37.
- Жаманқала, ауд. – 40.
- Жаманқала, поселок – 40.
- Жамантай – 54.
- Жамантай, ауыл – 45.
- Жанааркинский, р-н – 57, 70, 181.
- Жанғала поселок – 39.
- Жанғала, ауд. – 39.
- Жанғала, болыс (волость) – 39, 40.
- Жаншар, болыс (волость) – 53.
- Жаңақала – 204.
- Жаңа Семей, ауд. – 50, 51.
- Жаңа Семей, қ. – 51.
- Жаңа-Арқа, ауд. – 216.
- Жаңабай, болыс (волость) – 38.
- Жаңақорған, ауд. – 48.
- Жаңақорған, болыс (волость) – 48.
- Жаңақорған, поселок – 48.
- Жаркент (Жэркент), қ. – 53, 108.

Жаркент, ауд., уезд – 37, 53, 198, 246, 247, 248, 306.
 Жаркұдық – 40.
 Жарлаш – 40.
 Жарлы, ауд. – 51, 52.
 Жарма, станица – 51.
 Жаян, ауыл – 45.
 Жәдік, ауыл – 45.
 Жәнібек, ауд. – 39, 107, 230, 237.
 Жәнібек, болыс (волость) – 39.
 Жезқазған (Джезказган) – 35, 230, 237.
 Жел-Байсары, болыс (волость) – 41.
 Жем-Мұнай – 194.
 Жем Темір, болыс (волость) – 41.
 Жем, болыс (волость) – 40, 41.
 Жем, өз. – 31, 32.
 Жем-Атырау, болыс (волость) – 40.
 Жетіқара, ауд. – 43.
 Жетіқара, болыс (волость) – 43.
 Жетісу (Джетысуйская), губерния, обл. – 16, 22, 24, 202
 Жезқазған қ. – 213.
 Жиделі-Сағыз, болыс (волость) – 32.
 Жилокосинский, р-н – 56, 70, 140.
 Жуалы, болыс (волость) – 48.
 Жуков поселок – 42.
 Жұбанышкөл – 39.
 Жұман, ауыл – 45.
 Жұрын, болыс (волость) – 41.
 Жыланды, болыс (волость) – 45.
 Жылқара, болыс (волость)
 Жылой, ауд. – 204, 205.
 Жылуы поселок – 40.
 Жылуы, ауд. – 40.
 Жымпиты, ауд., уезд – 31, 39, 194, 204, 205.
 Жымпиты, болыс (волость) – 39.
 Жымпиты, қ. – 39.

3

Зайсан, қ. – 52.
 Зайсанский (Зайсан), р-н (ауд.), уезд – 51, 52, 58, 197, 198.
 Зайцев, поселок – 53.
 Зайыр, поселок – 38.
 Западная Сибирь – 139, 140.
 Запдно-Казахстанская, обл. – 56, 58, 61, 71, 72, 78, 81, 88, 93, 182, 329.
 Затобол, ауд. – 42.
 Затобол, поселок – 42.
 Зауральный, ауд. – 39.
 Захаров, поселок – 46, 53.
 Защитный, болыс (волость) – 51.
 Звеногор, поселок – 46.
 Зевакин, поселок – 51.

Материалдар мен құжаттар жинағы

- Зеленовский, ауд. – 38.
- Зеленый, поселок – 38.
- Зимовский, поселок – 51.
- Зиновьев, болыс (волость) – 42.
- Златоус, поселок – 42.
- Зуев, поселок – 42.
- Зырян, болыс (волость) – 51.
- Зырян, поселок – 51.
- Зыряновский (Зырян), ауд. (р-н) – 51, 58.

И

- Ибедин, поселок – 42.
- Иванов, болыс (волость) – 36, 52.
- Иешай – 42.
- Илийский Овцесовхоз – 92.
- Илийский, р-н – 58.
- Ильин, поселок – 46.
- Интернационал, болыс (волость) – 43.
- Иргиз – 296, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 352, 348, 354.
- Иргизский, р-н, уезд – 56, 250, 251, 295, 322, 325, 326, 334, 335, 344, 345, 347, 348, 354.
- Иртышский, р-н – 58, 222.
- Исай, ауыл – 45.
- Исаков, поселок – 44.
- Испульский, р-н – 56.
- Италия – 220, 244.
- Июньский, ауд. – 51.

К

- Казахская (Казахская) Автономная Советская Социалистическая Республика см. Казахстан – 324, 362.
- Казалинский, р-н – 56, 250.
- Казань (Қазан), қ.
- Казахстан (Казахская (Казахская) Автономная Советская Социалистическая Республика, Казахская Советская Социалистическая Республика) – 10, 63, 66, 67, 68, 70, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 87, 89, 91, 92, 95, 97, 98, 102, 103, 104, 105, 106, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 119, 120, 122, 124, 125, 126, 127, 130, 131, 132, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 145, 150, 152, 156, 157, 164, 167, 170, 172, 174, 175, 177, 179, 182, 183, 187, 188, 190, 191, 197, 198, 216, 229, 300, 328, 329, 330, 333, 349, 355, 358, 359, 363.
- Казен, поселок – 42.
- Калинин, болыс (волость) – 46, 53, 91, 114.
- Калмыцкая – 77.
- Калугин, поселок – 43.
- Каменский, болыс (волость) – 39.
- Каменский, поселок – 34.
- Каменский, р-н – 58.
- Камышин, поселок – 42, 52.

- Канушкин, поселок – 40.
 Карабалыкский, р-н – 58.
 Карабутакский, р-н – 339.
 Карагандинская, обл. – 56, 58, 61, 69, 71, 72, 81, 88, 90, 93, 108, 109, 141, 142,
 329, 331.
 Караганда г. – 222.
 Кара-Калпакская, обл. – 260.
 Кара-Кум (Қарақұм), пески, құм – 124, 154, 340, 346.
 Каратальский, р-н – 58, 226.
 Каратасский, р-н – 58, 70.
 Кареков, ауд. – 50.
 Кариков, поселок – 42.
 Каркаралинский, окр., р-н – 57, 61, 65, 69, 93, 94, 181.
 Каркинский, поселок – 39, 40.
 Каркуб, поселок – 41.
 Кармакчинский, р-н – 56.
 Карпов, поселок – 41.
 Карсакпайский, р-н – 56, 219, 261.
 Каспий, теңіз – 27, 31, 32, 258, 268, 352.
 Кастек, болыс (волость) – 54, 235.
 Кастекский, р-н – 58, 78, 235.
 Катайып, болыс (волость) – 31, 40.
 Катерин, поселок – 42.
 Катон-Карагайский, р-н – 58.
 Кахиани совхоз – 70, 91.
 Кәмен, ауд. – 205, 206.
 Кегелін, ауд. – 38.
 Кегелін, болыс (волость) – 38.
 Кегенский, р-н – 58, 70.
 Кедей, болыс (волость) – 53.
 Келес, ауд. – 48, 58.
 Келес, станция – 319.
 Келесский, р-н – 319.
 Кемесер, поселок – 53.
 Кенерский – 40.
 Кеңес болысы – 47.
 Кент, болыс (волость) – 53.
 Кентарал, қыстауы – 48.
 Кереку, ауд., окр., уезд – 22, 29, 35, 49, 197.
 Кереку, к. – 35, 50, 197.
 Кетмен, ауд. – 54.
 Кзыл-Кумский, р-н – 56.
 Кзыл-Орда к. – 326, 341, 350, 351.
 Кзыл-Ординский, р-н – 56, 274, 271, 277.
 Кзыл-Тусский, р-н – 56, 70.
 Киев, поселок – 44, 46.
 Кинджегаринская (Кинжегаринская), волость – 345.
 Киприян, поселок – 44.
 Киргизия (Қырғызстан) – 80, 228, 323.
 Китай – 261.
 Клешин, поселок – 42.

Материалдар мен құжаттар жинағы

- Ключевой, р-н – 58.
Князь пос. – 39.
Ковелев, поселок – 44.
Кокпектинский, р-н – 58, 70, 140.
Кокшетауский, р-н – 58.
Коломен, поселок – 42.
Комаров, болыс (волость) – 52.
Коменец, ауд. – 46.
Коменец, болыс (волость) – 46.
Константин, поселок – 42.
Корнилов, поселок – 41.
Коунрадский, р-н – 57, 177.
Кошковский, поселок – 44.
Көкмешіт – 40.
Көкөзек болысы – 38, 53.
Көкпекті, болыс (волость) – 52.
Көкпекті, өз. – 36, 52.
Көкгерек – 54.
Көктерек, болыс (волость) – 37, 54.
Көктөбе, болыс (волость) – 54.
Көктөбе, поселок – 42.
Көкшетау, ауд., уезд – 22, 33, 45.
Көкшетау, болыс (волость) – 45.
Көкшетау, к. – 44, 45.
Көкшу, станица – 53.
Көлтума (Қарабұлақ) – 52.
Көмешбазар, поселок – 49.
Көңбекті, болыс (волость) – 51.
Көрпе, поселок – 41.
Көшек, ауыл – 45.
Красноармейский, ауд. – 44, 51.
Красноармейский, болыс – 44.
Красноармейский, поселок – 42.
Красновский, болыс – 38, 113.
Краснонемецкая – 77.
Краснодел, поселок – 44.
Краснокамен, поселок – 44.
Краснооктябрь, болыс (волость) – 50, 51.
Красносел, поселок – 46.
Красноярский (Краснояр), поселок – 39, 40.
Красный, поселок – 44, 45.
Красный, болыс (волость) – 44.
Крестьян, ауд. – 44.
Крестьян, болыс (волость) – 44, 50.
Крещен, поселок – 44.
Крещенский поселок – 34.
Кубал, поселок – 43.
Кубков, поселок – 42.
Кувский, р-н – 57, 149, 181.
Кугалинский, р-н – 58.
Кулеевка, поселок – 48.

Куприян, поселок – 49, 50.
 Кургальджинский, р-н – 56.
 Курдайский, р-н – 58.
 Курский, поселок – 43.
 Курчумский, р-н – 58.
 Кустанайский, р-н – 58, 65, 71, 267, 271, 329.
 Кутузов, поселок – 53.
 Күршім, ауд. – 52.
 Күршім Алтай – 52.
 Күршім, өз. – 52.
 Күшік, болыс (волость) – 54.
 Кызылқум – 124, 154.
 Кызыл-Орда – 141.

Қ

Қазалы, ауд., уезд – 23, 35, 47.
 Қазалы, болыс (волость) – 47.
 Қазалы, қ. – 47.
 Қазан, поселок – 44.
 Қазыбай, поселок – 42.
 Қазібек, болыс (волость) – 40.
 Қайғы Қарасуы – 43.
 Қайдауыл, болыс (волость) – 33, 35, 47.
 Қайрақты – 53.
 Қайынды құмақ, ауд. – 43.
 Қайынды, болыс (волость) – 32.
 Қайындық, болыс (волость) – 32.
 Қайынды-құмақ, болыс (волость) – 43.
 Қалдығатай, болыс (волость) – 39.
 Қалмаққырған, жер – 49.
 Қалықжаб, болыс (волость) – 38.
 Қамыстыбас, болыс (волость) – 47.
 Қанбаба – 40.
 Қапал, станица – 54.
 Қара бура, су – 36.
 Қарғалы – 54.
 Қара Ертіс, су – 36.
 Қара кеңгір, өз. – 35.
 Қара Қобда, болыс (волость) – 41.
 Қара қоға, болыс (волость) – 43.
 Қара шөңгіл – 40.
 Қара шығанақ, болыс (волость) – 41.
 Қарабақыр, болыс (волость) – 47.
 Қарабалық, ауд. – 43.
 Қарабалық, болыс (волость) – 43.
 Қарабұлақ, поселок – 52, 53.
 Қарабұтақ, ауд. – 41.
 Қарабұтақ, болыс (волость) – 41.
 Қарағайлы, поселок – 42.
 Қарағанды, облыс – 34, 41, 53, 194, 2012, 230, 237.

Материалдар мен құжаттар жинағы ...

- Қарағанды кені – 36.
Қаракөл, болыс (волость) – 40.
Қаракөл, поселок – 42.
Қарақалпақ автономиялы облыс, см. Қарақалпақ АССР – 12, 22, 29.
Қарақалпақ АССР (Қарақалпақ автономиялы облыс, Қарақалпақ губерниясы, Қарақалпақ облысы, Қарақалпақ жері) – 16, 24, 30.
Қарақалпақ, ауд.
Қарақалпақ, болыс (волость) – 38.
Қарақалпақ, обл., см. Қарақалпақ АССР – 29, 30.
Қарақоңыз, болыс (волость) – 53.
Қарақұйын, ауд. – 47.
Қарақұм – 23, 40.
Қарақұйын, болыс (волость) – 47.
Қарақыз-Кенже, болыс (волость) – 37, 54.
Қарамыш, поселок – 44.
Қараөзек, ауд. – 47.
Қараөзек, болыс (волость) – 47.
Қарасамар, болыс (волость) – 31, 40.
Қараспан, ауд. – 49.
Қараспан, болыс (волость) – 49.
Қарасу, өз. – 34.
Қарасуал, поселок – 42.
Қаратай, поселок – 49, 50.
Қаратал, ауд. – 54.
Қаратал өз. – 37.
Қаратас, ауд. – 48.
Қаратоғай, болыс (волость) – 41, 43.
Қаратөбе, ауд. – 39, 204, 205.
Қаратөбе, поселок – 39.
Қарашоқат, болыс (волость) – 41.
Қарашілік – 54.
Қарқара, ауд. – 54.
Қарқаралы, қ. – 36, 216.
Қарқаралы, окр., уезд – 22, 29, 34, 36, 52, 197, 198.
Қармақшы, ауд. – 47.
Қармақшы, болыс (волость) – 47.
Қармақшы, қ. – 47.
Қарнақ, болыс (волость) – 48.
Қарсақбай поселок – 47.
Қарсақбай ауд. – 185, 212, 237.
Қарсақбай, болыс (волость) – 34, 35, 47.
Қасық, поселок – 54, 212.
Қаумен, ауыл – 45.
Қобда (Хобдинский), ауд. (р-н) – 41.
Қобда, болыс (волость) – 41.
Қобда, өз. – 32.
Қобылан, поселок – 42.
Қоғалы, болыс (волость) – 53.
Қоғас, болыс (волость) – 53.
Қожа елі – 38.
Қожаелі, ауд. – 38.

- Қожаелі, болыс (волость) – 38.
 Қожаелі, қ. – 38.
 Қожаелі, окр. – 30, 38.
 Қожакент, қыстағы – 48.
 Қозыбақ, ауыл – 45.
 Қойынды, болыс (волость) – 54.
 Қондәуір – 40.
 Қоңыр өлең, ауд. – 54.
 Қоңыр өлең, ауыл – 54.
 Қоңыр өлең, болыс (волость) – 54.
 Қоңырат, ауд., окр. – 30, 38.
 Қоңырат, қ. – 38, 213.
 Қоңырлы, болыс (волость) – 53.
 Қорғалжың, ауд. – 46.
 Қорғалжың, болыс (волость) – 46.
 Қордай, ауд. – 54.
 Қоржай, болыс (волость) – 52.
 Қосақыр – 40.
 Қоскөл поселок – 43, 46.
 Қостанай, губерния – 16, 22.
 Қостанай, қ. – 22, 33, 165, 188, 189, 193.
 Қостанай, окр., уезд – 22, 24, 29, 33, 42, 44, 196.
 Қотан Балқаш, болыс (волость) – 53.
 Қотан қарағай, ауд. – 52.
 Қотандел – 53.
 Қотанқарағай, ауд. – 51.
 Қотанқарағай, болыс (волость) – 51.
 Қотанқарағай, поселок – 51.
 Қошқар ата, болыс (волость) – 41.
 Қу, ауд. – 52, 119.
 Құйынды Ойыл, болыс (волость) – 32.
 Құлба, болыс (волость) – 51.
 Құлба, су – 36.
 Құлжан, болыс (волость) – 52.
 Құмарық, ауд. – 48.
 Құмарық, болыс (волость) – 48.
 Құмды Ойыл, болыс (волость) – 32.
 Құмкөл, болыс (волость) – 45, 52.
 Құндақбай, ауыл – 45.
 Құрты, поселок – 54.
 Қызыл жынғыл, болыс (волость) – 33, 35, 47.
 Қызыл кесек – 52.
 Қызыл қоға, болыс (волость) – 40.
 Қызыл қоға, поселок – 40.
 Қызылқұм – 23, 48.
 Қызылқұм болыс – 48.
 Қызыл таң, ауд. – 51.
 Қызылтау, болыс (волость) – 49, 51, 52, 53.
 Қызыл Шұғаты, болыс (волость) – 54.
 Қызылағаш, ауд. – 49.
 Қызылағаш, болыс (волость) – 49.

Материалдар мен құжаттар жинағы

- Қызыләскер, ауд. – 45.
Қызыләскер, болыс (волость) – 45.
Қызылжар, қ. – 33, 43, 185, 193.
Қызылжар, окр., уезд – 22, 29, 33, 35, 43, 193, 197.
Қызыл жыңғыл – 35.
Қызылқұм – 23, 30.
Қызылорда, ауд. (уезд) – 35, 47.
Қызылорда, болыс (волость) – 47.
Қызылорда, қ. – 10, 35, 47, 57, 108.
Қызылорда, окр. – 15, 16, 29, 35, 47, 198, 199.
Қызылорда, уезд – 23, 35, 47.
Қызылту, ауд. – 45.
Қызылту, болыс (волость) – 45.
Қызылұлан, болыс (волость) – 54.
Қыпшақ, болыс (волость) – 38.
Қытай – 38, 166.
Қытай-Қыпшақ, ауд. – 38.

Л

- Лациса – 70, 91.
Лбищенский, р-н – 58.
Лебяжий поселок – 50.
Ленгеровский, р-н – 58.
Ленин – 41, 53.
Ленин, ауд. (р-н) – 44, 46, 58, 70.
Ленин, болыс (волость) – 44, 51.
Ленинград – 84, 188, 214.
Леонов, поселок – 50, 51.
Леонтьев, поселок – 50.
Лепсинский (Лепсі), р-н, (ауд.) – 58.
Лепсі, окр., уезд – 36, 37, 53, 190, 198.
Лепсі, станица – 37, 54.
Лефортовская тюрьма – 89.
Летнев, поселок – 44.
Либон, поселок – 42.
Лихачев, поселок – 42.
Ломоносов, поселок – 42.
Лубен, болыс (волость) – 32.
Луговой поселке – 41, 42, 81.
Луначар, болыс (волость) – 51.
Луначарский, поселок – 42.
Любен, болыс (волость) – 41.

М

- М.-Қызылағаш поселок – 51, 52.
Магажан, ауд. – 41.
Магажан, болыс (волость) – 41.
Майбалық, көл – 45.
Майғарау, болыс (волость) – 43.

- Майтерек, болыс (волость) – 52.
 Майтөбе, болыс (волость) – 54.
 Максим, болыс (волость) – 51, 52.
 Максимо-Горьковский, р-н – 58, 235, 236.
 Макін, болыс (волость) – 44.
 Мақаншы, болыс (волость) – 36, 52.
 Малинов, поселок – 44.
 Малоресей, поселок – 43.
 Малыбай, болыс (волость) – 50.
 Малый Алматы – 53.
 Малый Березняк, поселок – 49, 50.
 Малый, поселок – 50.
 Мамлютский, р-н – 58.
 Мангистаусский, (Мангиставский) р-н – 56, 70, 352.
 Манкент, болыс – 49.
 Манкент-Сайрам, ауд. – 49.
 Маралды, болыс – 50.
 Мариянов, поселок – 50.
 Марқакөл, ауд. – 52.
 Марқакөл, поселок – 52.
 Мартөк ауд. – 235.
 Марьинев, поселок – 42.
 Марьинский, поселок – 44, 46.
 Матаң-Қожамай, жер (местность) – 31.
 Матвеев, поселок – 42.
 Маузек, поселок – 53.
 Мауқан, поселок – 53.
 Мәуліт поселке кеңесі – 43.
 Мелитополь, поселок – 42.
 Мендеш, болыс (волость) – 51, 52.
 Мендыгаринский (Мендікара), р-н, ауд. – 42, 58.
 Мерке, болыс (волость) – 48.
 Мерке, поселок – 48.
 Меркенский (Мерке), р-н (ауд) – 48, 58, 226, 228.
 Метроян, поселок – 46.
 Миловид, поселок – 44.
 Мирзояновский, р-н – 226, 228.
 Михайлов (Михаил), поселок – 42, 51, 52.
 Михайлов, болыс (волость) – 43, 53.
 Мойнақ ауд. – 30.
 Мойнақ, болыс (волость) – 38.
 Мойтөбе, болыс (волость) – 53.
 Мойынты, өз. – 36, 37.
 Молабұлақты – 53.
 Молдар – 51.
 Монголия – 333, 337.
 Москва (Мәскеу) – 84, 89, 177, 188, 213, 224, 225, 240, 262, 274, 317, 327.
 Мықан, болыс (волость) – 48.
 Мыңбұлақ, болыс (волость) – 38.
 Мыңбұлақ, поселок – 38,
 Мыңжарған, болыс (волость) – 38.
 Мұртық поселка – 41.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Н

- Н.-Колотун, поселок – 46.
- Н.Макар, поселок – 46.
- Н.-Федоров, поселок – 50.
- Надеждин, поселок – 42.
- Назаров, поселок – 43.
- Наннов, поселок – 42.
- Нариман, болыс (волость) – 54.
- Нарын – 52.
- Нарынкөл, станица – 54.
- Наследник, поселок – 44.
- Натальин, поселок – 42.
- Наупір, болыс (волость) – 38.
- Наурызым, ауд. – 43.
- Наурызым, болыс (волость) – 43.
- Нелюбин, поселок – 42.
- Несвятая, поселок – 46.
- Нижне-Волжский край – 80.
- Никитин, поселок – 50.
- Николаев, поселок – 41, 44, 46.
- Николайский поселок – 51.
- Никол-Бурлык, поселок – 44.
- Новоалександров, болыс (волость) – 41.
- Новоалександров, поселок – 41.
- Нововасильев поселок – 42.
- Ново-Иван, болыс (волость) – 49.
- Ново-Ильин, поселок – 42.
- Новокалинов, поселок – 50.
- Новокронштадт, поселок – 44,
- Новопокров поселке кеңесі – 42.
- Новопокров, поселок – 42, 44.
- Новоресей, ауд. – 41.
- Новоресей, болыс (волость) – 41.
- Новоресей, поселок – 41.
- Новый Богатский, поселок – 40.
- Новый Қаратал, болыс (волость) – 54.
- Нөкіс, болыс (волость) – 38.
- Нуринский, р-н – 56.
- Нұр Зайсан, болыс (волость) – 52.
- Нұра өз. – 34.
- Нұра, ауд. – 46.
- Нұра, болыс (волость) – 46.
- Нілді – 230.

О

- Оба, болыс (волость) – 50.
- Обаған, ауд. – 42.
- Обаған, болыс (волость) – 42.
- Обаған, су – 33.

- Обухов, поселок – 51.
 Объединенная, болыс (волость) – 46, 53.
 Огневский, поселок – 51.
 Озерный, поселок – 42.
 Оймауыт-Бұйсаты – 40.
 Ойыл, ауд. – 40.
 Ойыл, болыс (волость) – 40.
 Ойыл, к. – 32, 40.
 Ойыл, өз. – 31, 32.
 Окольный, поселок – 34.
 Оксановка – 46.
 Октябрь (Октябрьский), ауд., р-н – 45, 58, 70, 92.
 Октябрь, болыс (волость) – 45, 49, 50.
 Ольгин, поселок – 44.
 Оңтүстік Қазақстан обл. 126.
 Ор, өз. – 32.
 Оразай, поселок – 42.
 Орал, к. – 188, 189, 204, 230.
 Орал уезі – 22.
 Орал облысы – 24.
 Орал, окр., уезд – 22, 29, 31, 38, 193, 194.
 Орал, теңіз – 189.
 Орда, ауд. – 39, 204.
 Орда, болыс (волость) – 39.
 Орда, к. – 39.
 Орқаш, болыс (волость) – 41.
 Орлов, болыс (волость) – 41, 50.
 Орлов, поселок – 41, 51.
 Орск – 189, 250.
 Орта Азия, см. Средняя Азия – 24.
 Ортақшылар, болыс (волость) – 45.
 Орынбор (Оренбургская), губерния – 24, 257, 286, 291.
 Орынбор, поселок – 42.
 Орынбор, к. – 10, 187, 296, 341, 349, 350, 358.
 Островский, поселок – 46.
 Отраднин, поселок – 44.

Ө

- Өзбек (Өзбекстан) Республикасы – 168.
 Өлеңті, болыс (волость) – 39.
 Өлеңті, өз. – 35.
 Өрлік, болыс (волость) – 49.
 Өрнек, поселок – 45.
 Өсек, болыс (волость) – 54.
 Өскемен (Усть-Каменогорской), ауд., уезд – 36, 51, 19.
 Өскемен, к. – 51.
 Өшер поселок – 42.

Материалдар мен құжаттар жинағы

II

- Павлов, поселок – 42.
Павлодар, қ. – 113, 317.
Павлодарский, р-н – 58, 65, 71, 91.
Пахта-Аральский (Пақтаарал), р-н (ауд.) – 58, 70, 234, 241, 319.
Панин, поселок – 44.
Пантелеймон, поселок – 46.
Парастин, поселок – 51.
Пахотный, поселок – 51.
Педесей, поселок – 44.
Первомай, болыс (волость) – 50.
Перелобов, поселок – 44.
Песков, поселок – 44?
Петров, поселок – 50.
Петровский, поселок – 50.
Петропавл, болыс (волость) – 41.
Петропавловск, г. – 295, 296, 350.
Петропавловская, губерния – 65.
Пешковский-Пешков, поселок – 43.
Пилпин, поселок – 42.
Пихтовка, поселок – 51.
Пломенков, поселок – 42.
Плутовский, ауд. – 40.
Погожин, поселок – 44.
Поздняков, болыс (волость) – 51.
Познековский, болыс (волость) – 51.
Покровский (Покров), поселок – 42, 43.
Поляков, поселок – 51.
Прапорщик, поселок – 51.
Предгорный, болыс (волость) – 51.
Прекзастый Грачев поселке кеңесі – 44.
Преснев, станция – 43.
Преснев, ауд. – 43.
Преснев, болыс (волость) – 43.
Преснегорка, болыс (волость) – 43, 44.
Преснегорков, станция – 43.
Преснегорков, ауд. – 43.
Преснегорков, болыс (волость) – 43.
Пресновский, р-н – 58.
Приарал, ауд. – 205.
Прибалхаш – 219.
Пригорный Георгьев, поселок – 41.
Примор, ауд. – 38.
Пролетар, болыс (волость) – 45, 51.
Пролетар, ауд. – 45, 70.
Промышленный, болыс (волость) – 34, 53...
Просторный, поселок – 53.
Проходной, поселок – 51.
Путь Правда – 72.

Р

- Разин, болыс (волость) – 50.
 Разумовка (Разумов), поселок – 49, 50.
 Ракуш, поселок – 40.
 Ракуш, болыс (волость) – 40.
 Революция, ауд. – 46.
 Революция, болыс (волость) – 46.
 Редут, болыс (волость) – 40.
 Резенцев, поселок – 42.
 Россия (Ресей) – 24, 89, 173, 185, 191, 202, 245, 302.
 Решка, поселок – 50.
 Риддер, г. – 36, 51, 185, 219, 230, 254.
 Риддер, ауд. – 51, 194.
 Риддер, болыс (волость) – 51.
 Редут болысы – 40.
 Роман поселок – 42.
 Рубановка, поселок – 44.
 Рубеженский, болыс (волость) – 38.
 Рудников, болыс (волость) – 41.
 Рузаевский (Рузаев), р-н (ауд.) – 44, 58.
 Рузаев, поселок – 44.
 Рузаев, болыс (волость) – 44.
 Рыбин, поселок – 42.
 Рыспал, поселок – 42.

С

- Савельев, поселок – 43.
 Сағаршын, поселок – 41.
 Сағыз, өз. – 31.
 Садченков, поселок 42.
 Сазды, поселок – 41.
 Сайрам, болыс (волость) – 49.
 Сайрамский, р-н – 58.
 Сайран, поселок – 49.
 Самар, поселок – 52, 53.
 Самар, ауд. – 52.
 Самарканд (Самарқан), г. (қ.) – 173, 208.
 Самарский, поселок – 34.
 Санжар, поселок – 43.
 Саревтин, поселок – 53.
 Саржар, поселок – 54.
 Сарқан, ауд. – 54.
 Сарқан, станица – 37, 54.
 Сары кеңгір, өз. – 35.
 Сараби болысы – 38.
 Сары су, болыс (волость) (аудан) – 48, 154.
 Сарыағаш, поселок – 48.
 Сарыарқа, болыс (волость) – 46.
 Сары айшық – 40.

Материалдар мен құжаттар жинағы

- Сарыкөл, болыс (волость) – 40.
Сарысу, ауд. – 48.
Сарысу, болыс (волость) – 34, 46, 48.
Сарысу, өз. – 35.
Сары-Суйский, р-н – 48, 57.
Сарытау, болыс (волость) – 52.
Сарыторғай, болыс (волость) – 43.
Сарытөбе, ауд. – 40.
Сарытөбе, болыс (волость) – 40.
Сбуднай, болыс (волость) – 45.
Свердлов, поселок – 42.
Свердлов, болыс (волость) – 51.
Свобода, поселок – 51.
Святогорский (Святогор), поселок – 34, 42.
Святослав, поселок – 43.
Северный Кавказ – 143.
Сейполда, болыс (волость) – 50.
Сейтен, болыс (волость) – 50.
Семей, қ. – 36, 113, 188, 197, 198, 202.
Семей облысы – 24.
Семей, окр., уезд – 18, 22, 29, 50, 51, 197, 200, 202.
Семенов, поселок – 42, 50.
Семиар, болыс (волость) – 50.
Семиозерный, р-н – 58.
Семипалатинская (Семей), губерния, обл. – 24, 48, 65, 70, 172, 255, 271, 282, 284, 290.
Симментальская – 77.
Семиар, болыс (волость) – 50.
Сенной, поселок – 44, 51.
Сергей, поселок – 42.
Сернигов, поселок – 46.
Сибирский край – 80.
Скобелев, поселок – 46.
Слабай, поселок – 44.
Сламиген, селение – 224.
Сламиген, ауд. – 224.
Сламигов, ауд. – 204, 206.
Слинпин, поселок – 43.
Смирнов, поселок – 43.
Соболевский, болыс (волость) – 38.
Соболинский, поселок – 38, 50.
Совет, болыс (волость) – 44, 45, 46, 50.
Созак, қыстағы – 48.
Созак, ауд. – 48, 328.
Созак, болыс (волость) – 48.
Соколин, болыс (волость) – 40.
Соленое, станция – 296.
Солнечный, поселок – 50.
Солтүстік Кавказ өлкесі – 111, 232, 242.
Социалист, ауд. – 46.
Социалист, болыс (волость) – 46.

- Сояс высокогорный, поселок – 52.
 Спас, ауд. – 37, 185.
 Спастополь, поселок – 42.
 Средне-Волжский край – 80.
 Средняя Азия (Орта Азия) – 225, 276, 319, 339, 350.
 СССР – 136, 143, 182, 183, 185, 187, 322, 332, 333, 351, 353, 354, 355.
 Ставрополь, поселок – 42.
 Ставрополь, поселок – 42, 44.
 Сталин, ауд. (р-н) – 46, 58, 70.
 Сталин, болыс (волость) – 52, 72.
 Станов, поселок – 43.
 Старый Колотун, поселок – 46.
 Степан, поселок – 37, 41, 54.
 Степан, болыс (волость) – 33.
 Степков, поселок – 46.
 Степной, р-н – 58, 107, 140.
 Суборев, поселок – 44.
 Суворовский, совхоз – 113.
 Сузакский, р-н – 57.
 Сукараб, поселок – 44.
 Суршинский – 40.
 Сұлтан-Оязтау, таулары (горы) – 30.
 Сұлутөбе, болыс (волость) – 47.
 Сыдык, болыс (волость) – 48.
 Сылабан, поселок – 48.
 Сыр-Дарьинская (Сырдария), губерния, обл. – 16, 23, 24, 65, 190, 198, 199,
 267, 269, 284.
 Сырдария, қорғанысы – 35.
 Сырдария, окр. – 29, 34, 47, 200, 304.
 Сырдария, өз. – 10, 34, 35.

Т

- Табынский, р-н – 56, 119, 150.
 Тайкенский – 40.
 Тайпакский (Тайпак), р-н (ауд.) – 56, 70, 205.
 Тайпақ базары, ауд. – 39, 205.
 Тайпак, болыс (волость) – 39.
 Такта көпір, поселок – 38.
 Талабский, р-н – 159.
 Талас (Таласский), ауд., р-н – 48, 57.
 Талас, өз. – 34.
 Талғар, станица – 53.
 Талғар, ауд. – 53.
 Талғар, болыс (волость) – 53, 54.
 Талды-Курганский (Талдықорға), р-н (ауд.), уезд – 37, 53, 58, 226
 Талдық, болыс (волость) – 38.
 Талдықорған – 53, 212.
 Талобке, поселок – 39, 205, 206.
 Талобке, болыс (волость) – 39.
 Талобский, ауд. – 39.

Материалдар мен құжаттар жинағы

- Таловский, р-н – 58, 78.
Талөкпе – 130, 205, 206.
Талубка, поселок – 50.
Тама, болыс (волость) – 48.
Тамды, ауд. – 38.
Тарақты, болыс (волость) – 48.
Тарас, поселок – 50.
Тарбағатайский (Тарбағатай), р-н, ауд. – 52, 58.
Тарбағатай, тауы – 197.
Тарбағатай, болыс (волость) – 52.
Таркан, болыс (волость) – 51.
Тарты, станция – 48.
Тасөткел, болыс (волость) – 47.
Татьян, поселок – 42.
Тауыс – 40.
Ташкент, қ. – 168, 173, 208, 319.
Тапқазақ, ауд., уезд – 34, 199.
Теке, к. – 31.
Тельмановский, р-н – 58.
Темирский, р-н – 58.
Темир, ауд. – 41, 130.
Темир, болыс (волость) – 41.
Темир, қ. – 41, 159.
Темир, уезд – 22, 32, 41, 195.
Темирші, болыс (волость) – 52.
Теңіз (Гурьев), окр., ауд. – 29, 31, 40.
Теңіз, болыс – 31.
Тепловский, ауд. – 38.
Теплый, поселок – 38.
Теректинский, р-н – 58.
Теректі, ауд. – 204, 205, 206.
Теренкөл, ауд. – 49, 50.
Теренкөл, болыс (волость) – 49.
Терентьев, поселок – 43.
Терень-Узякский, р-н – 57.
Тереңөзек, поселок – 47.
Теріс, өз. – 34.
Терісаққан, өз. – 35.
Тимофей, болыс (волость) – 52.
Типак, болыс (волость) – 54.
Тоболенский, болыс (волость); вол. – 39, 40.
Тобыл, өз. – 33.
Тоғызақ, су – 33.
Тоқсанбай, ауыл – 45.
Токтас, ауыл – 45.
Тоқырауын, өз. – 36, 37.
Томашкин, поселок – 52.
Тонкерисский, р-н – 58.
Тонкотуровка, поселок – 44.
Торғай, ауд., уезд – 22, 33, 35, 43, 47, 107, 108, 195, 323, 326, 345, 354, 363,
Торғай, ауыл – 46, 338.

- Торғай, обл. – 24, 326, 327, 339.
 Торғай, су – 33.
 Торуйска, поселок – 50.
 Тосын, болыс (волость) – 43.
 Төңкеріс, ауд. – 45.
 Төңкеріс, болыс (волость) – 45.
 Төрткөл, қ. – 38.
 Төрткөл, окр. – 30, 38.
 Трудовой, ауд. – 43.
 Трудовой, болыс (волость) – 43.
 Трутский, болыс (волость) – 46.
 Тура – 40.
 Тургайский, р-н – 56, 140, 141, 339.
 Туркестанский р-н. – 58, 70, 235.
 Туркестанская (Түркістан) республика – 180, 194, 216.
 Туройска, болыс (волость) – 43, 53.
 Тушиян, поселок – 44.
 Тұзкөл, болыс (волость) – 54.
 Тұзтөбе, болыс (волость) – 41, 185, 187.
 Тұрғысын поселке кеңесі – 51.
 Тұрпат, қыстауы – 48.
 Түйемойнақ, поселок – 42.
 Түйемойнақ, ауд. – 42.
 Түпқараған – 40.
 Туркестанский (Түркістан), р-н (ауд.), уезд – 10, 34, 48, 199.
 Түркістан, қ. – 48.
 Түркістан-Сібір жолы – 36.
 Түсік, болыс (волость) – 43.
 Тышқан, ауыл – 45.
 Тышқан, болыс (волость) – 45, 54.
 Тілеуберді, ауыл – 45.

У

- Убаганский, р-н – 58.
 Убалин поселок – 42.
 Уваров поселок – 51.
 Уильский, р-н – 56, 70.
 Украин, болыс (волость) – 42, 49.
 Украина – 64, 80, 106, 139.
 Украина (Украин), поселок – 42.
 Уланский, р-н – 58.
 Ульба, су – 36.
 Уральская (Орал), губерния, обл. – 255, 256, 263, 267, 270, 277, 284.
 Уральский – 271.
 Урджарский, р-н – 58, 70, 140.
 Урдинский, р-н – 56.
 Урицкий, поселок – 42.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Урицкий, ауд. – 42, 44.
Урицкий, болыс (волость) – 44.
Урлыпин, болыс (волость) – 49.
Успен кені – 36.
Усть-Каменогорский, р-н – 58, 255.
Уфа – 173.

Ұ

Ұзын Қарғалы, болыс (волость) – 54.
Ұйғыр, ауд. – 246, 247.
Ұлан, ауд. – 51.
Ұлан, болыс (волость) – 51.
Ұрға – 30.
Ұржар, станица – 52.
Ұржар, ауд. – 52, 107.
Ұржар, болыс (волость) – 36.
Ұртым Бұлақ, поселок – 51.
Ұрық, болыс (волость) – 49, 50.

Ү

Үй, су – 33.
Үйтас бекеті – 52.
Үпе – 208.
Үстірт-Сам – 40.
Үшарал, ауыл – 48.
Үшарал, болыс (волость) – 37, 52.

Ф

Федоровский (Федоров), р-н (ауд.) – 43, 49, 58, 329.
Федоров, поселок – 43, 49, 50.
Федотов, поселок – 50.
Франция – 166.

Х

Хангелді, ауыл – 49.
Харьков, поселок – 49.
Хлебородный, поселок – 52.
Хобдинский, р-н, см. Қобда, ауд. – 58.

Ц

Царицин, поселок – 44.
Центрально-Черноземная, обл. – 80.
Центральный Казакстан – 81, 86.
Цюрупинский, р-н – 58.

Ч

- Чаяновский, р-н – 58.
 Чекат – 70.
 Челкар, станция – 296.
 Челкарский (Шалқар), р-н (ауд.), уезд, окр. – 56, 334, 337, 339, 340, 345, 347, 348,
 Черешенка, поселок, станция – 51.
 Чернигов, поселок – 46.
 Чернорецкий – 113.
 Чернышов, поселок – 42.
 Четский-Каркаралинский, окр. – 57.
 Чехов, поселок – 43.
 Чигелек – 70.
 Чиликский, р-н – 58.
 Чимкент – 141, 338.
 Чингирлаусский, р-н – 58.
 Чингиставский, р-н – 56.
 Чубартавский, р-н – 56.
 Чуйский, р-н – 56, 70, 78.

Ш

- Шаған, болыс (волость) – 38.
 Шағатай, болыс (волость) – 48.
 Шайғашы, болыс (волость) – 40.
 Шайғашы, поселок – 40.
 Шайғашы, ауд. – 40.
 Шайхабат, поселок – 38.
 Шайхабат, ауд. – 38.
 Шайхабат, болыс (волость) – 38.
 Шайшашы, болыс (волость) – 31.
 Шақат, поселок – 50.
 Шалқар, болыс (волость) – 41.
 Шалқар, қ. – 41.
 Шалқар, уезд, см. Челкарский р-н – 32, 195.
 Шар болысы – 51.
 Шарлақ, болыс (волость) – 33.
 Шарын, поселок – 53.
 Шаян, поселок – 49.
 Шаян, ауд. – 49.
 Шаян, болыс (волость) – 49.
 Швицкая – 77.
 Шегренка, поселок – 50.
 Шежін, болыс (волость) – 39.
 Шелек, ауд. – 246, 247.
 Шелковников, поселок – 52.
 Шелім, поселок – 53.
 Шеменаев, ауд. – 50.
 Шеменаев, болыс (волость) – 50.

Материалдар мен құжаттар жинағы

- Шеминов, поселок – 42.
- Шемонаихинский (Шемонайха), р-н – 50, 58, 70.
- Шеркес, болыс (волость) – 37, 54.
- Шерней, поселок – 42.
- Шет, ауд. – 53.
- Шет, болыс (волость) – 53.
- Шиелі, ауд. – 47.
- Шиелі, болыс (волость) – 47.
- Шилі поселок – 41, 47.
- Шилі, ауд – 41.
- Шилі, болыс (волость) – 32, 41.
- Шляпин, поселок – 42.
- Шокпар, ауд. – 54.
- Шолақ жиде, болыс (волость) – 41.
- Шонжы, станицасы – 53.
- Шорақан, болыс (волость) – 38.
- Шорный, поселок – 50.
- Шортан, станица, поселок – 43, 44.
- Шортан, ауд. – 44.
- Шортан, болыс (волость) – 44.
- Шу, ауд. – 48, 53, 198.
- Шу, болыс (волость) – 48.
- Шу, өз. – 34.
- Шүргүл болысы – 38.
- Шұбар – 40.
- Шұбартау, ауд. – 53.
- Шұбартау, болыс (волость) – 53.
- Шұғаты, ауд. – 54.
- Шұғаты болыс – 54.
- Шұқыркөл (Шұңқырсу), поселок – 42, 50.
- Шығыс Қазақстан – 108, 119, 126.
- Шымбай, ауд., окр. – 30, 38.
- Шымбай, болыс (волость) – 38.
- Шымбай, к. – 30.
- Шымкент, ауд., окр., уезд – 30, 34, 48, 198, 199.
- Шымкент, к. – 34, 108, 212.
- Шынғырлау, ауд. – 206.
- Шыңғыстай, поселок – 51.
- Шыңғыстай, ауд. – 51.
- Шыңғыстай, болыс (волость) – 51.
- Шыңғыстау, ауд. – 51.
- Шыршық, болыс (волость) – 48.
- Шыршық, өз. – 34.
- Шідерті, болыс (волость) – 49.
- Шідерті, өз. – 35.
- Шілік, поселок – 54.
- Шілік, ауд. – 53.
- Шілік, болыс (волость) – 48, 53.

Щ

Щербинов, поселок – 42.
Щучинский, р-н – 58.

Ы

Ырғыз, село, қ. – 362, 363.
Ырғыз, ауд., уезд – 22, 356, 358, 360, 361, 362, 363.
Ырғыз, өз. – 32.
Ырғыз, су – 33.
Ыссық, станица – 53.

І

Ілбішін – 39.
Ілбішін, ауд. – 39.
Ілбішін, қ. – 39.
Іле, станица – 53.
Іле, ауд. – 54, 356, 359.
Іле, болыс (волость) – 54.
Іле, өз. – 37.
Іле-Балқаш, болыс (волость) – 54.
Ілияс – 49.
Індер (Індір), болыс (волость) – 39, 40.
Ісламиқын, поселок – 39.
Ісламиқын, ауд. – 39.
Ісламиқын, болыс (волость) – 39.

Э

Эдельбаевский – 78,
Экибастус – 253, 254, 255, 260,
Элизабет, поселок – 42,
Эмба, ст. – 255, 257, 296,
Энбекши-Казакский, р-н – 58, 70,
Энбекшильдерский, р-н – 56,
Эркеншиликский, р-н – 58,

Ю

Юбушум, поселок – 43.
Южная, обл. – 70, 72.
Южно-Казакстанская, обл. – 57, 58, 61, 69, 71, 72, 88, 226, 286, 287, 319, 324, 340.
Южный Балқаш, болыс (волость) – 54.

Материалдар мен құжаттар жинағы

Я

- Явлен, поселок – 44.
- Яйсан, болыс (волость) – 41.
- Яйсан, қ. – 41.
- Яны-Курганский, р-н – 58.
- Ясенов, поселок – 44.
- Ясеновка, поселок – 44.
- Яснопольский, ауд. – 42.
- Ясошный, поселок – 50.
- Ястреб, поселок – 50.

МАЗМҰНЫ

Алғы сөз.....	3
Құрастырушыдан.....	8
Кітаптары	
Қазақстанның мәдениет шаруа құрылысы.....	9
Қазақстанды аудандау.....	21
Животноводство Казакстана (О мероприятиях по развитию животноводства).....	55
Қазақстанда мал шаруашылығыннығайту және онан әрі өркен- дету шаралары туралы.....	101
О мероприятиях по укреплению и дальнейшему развитию животноводства в Казахстане	135
Совет әйелдері – толық праволы азамат	163
Мақалалары	184
Мұрағат және баспасөз материалдары	249
Қысқартылған сөздер тізімі	370
Есімдер көрсеткіші	374
Тарихи-географиялық, топографиялық атаулар көрсет- кіші.....	384

**«Қазақ энциклопедиясының»
директоры – бас редакторы
Ж.Тойбаева**

**ҰЗАҚБАЙ ҚҰЛЫМБЕТОВ
МАТЕРИАЛДАР МЕН ҚҰЖАТТАР ЖИНАҒЫ**

1-кітап

**Редакторы Н.К.Мауытов
Корректоры Ұ.Т.Әлішева
Дизайнері Р.Арсланов**

ISBN 978-601-80664-2-9

Басуға 27.04.2017 ж. қол қойылды.
Пішімі 60x90 ¹/₁₆. Офсеттік баспа. Шартты б.т. 25,0.
Таралымы 5000+350 дана. Тапсырыс №2378.

«Қазақ энциклопедиясы» ЖШС, 050035, Алматы қаласы, 8-ықшамаудан, 19^а-үй.
Тапсырыс берушінің файлдарынан Қазақстан Республикасы «Полиграфкомбинат»
ЖШС-інде басылды. 050002, Алматы қаласы, М.Мақатаев көшесі, 41.

ЎЗАКБАЙ
ҚҰЛЫМБЕТОВ

МАТЕРИАЛДАР МЕН
ҚҰЖАТТАР ЖИНАҒЫ

